T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DÜNDEN BUGÜNE IRAK TÜRKMENLERİ (ORTA DOĞU SİYASETİNDEKİ YERİ)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMANI **HAZIRLAYAN**

DOÇ.DR. Erdal AÇIKSES **Hamza CELEPOĞLU**

ELAZIĞ 2006

ÖZET

Doktara Tezi

Dünden Bugüne Irak Türkmenleri (Orta Doğu Siyasetindeki Yeri)
Hamza CELEPOĞLU

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı
2006; Sayfa: XII+ 309

Miladi 674 yılında Irak'a gelen Türkmenler, günümüze kadar Irak'ta varlıklarını sürdürmeye başarmışlardır. Birinci Dünya Savaşından sonra Orta Doğu'ya hakim olmak isteyen devletlerin menfaatleri doğrultusunda, siyasi bir takım oyunlar neticesinde anavatanlarından koparılan Türkmenler; bütün bu haksızlıklara rağmen, devlete karşı isyan etmemişler, silaha sarılarak ayrılıkçı bir harekette bulunmamışlar, üstelik Irak'ın en sadık vatandaşları olarak, devletin her kademesinde hizmet vermişlerdir.

Orta Doğu coğrafyası geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünya politikalarının şekillendirildiği bir bölge olma özelliğini muhafaza etmektedir. Aslında bu bölge, tarihin her döneminde büyük devletlerin ilgisini çekmiştir ve dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Orta Doğu hakimiyeti, en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur. Son yıllarda ABD tarafından, bu bölge ile ilgili olarak "Özgür ve Demokratik Bir Dünyanın Yaratılması" söylemi ile dünyanın gündemine taşınan Büyük Orta Doğu Projesi (Greater Middle East Project) ile söz konusu bölge yeniden şekillendirilmeye başlanmış ve yeni planlar sahneye sürülmüştür.

Irak'ın petrol rezervlerinin büyük çoğunluğunun bulunduğu coğrafyadaki Türkmen varlığı; gelecekte dünya politikalarının şekillenmesinde önemli bir yeri bulunan Orta Doğu'da yapılacak planlamalarda önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye; BOP kapsamında etkili olmak ve Büyük Orta Doğu coğrafyasının yeniden şekillendirilmesinde söz sahibi olmak istiyorsa, 3 milyon nüfuslu Irak Türkmenlerini asla ihmal etmemeli ve bu büyük potansiyeli, siyasi olarak bölgedeki gelişmelere dahil edecek girişimlerde bulunmalıdır.

Türkmen meselesi, sadece Irak'ın bir meselesi olarak görülmemeli, bu sorunun ve Irak'ta meydana gelecek gelişmelerin, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve güvenliğini de etkileyeceği asla unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Irak Türkmenleri, Orta Doğu, BOP, Güvenlik

SUMMARY

Doctorate Thesis

Turkmen of Iraq from Yesterday to Today (Position of Iraqi Turkmen in the policy of Middle East)

Hamza CELEPOĞLU

Fırat University

The Institute of Social Science and Postgraduate Study in History

2006, Page: XII+309

Turkmen, who arrived Iraq in the year of AD 674, has achieved to maintain their existence until today. Within the direction of the interest of the states, who wanted to be dominant in the Middle East following the 1st World War, Turkmen, who were torn away from their homeland as a result of Byzantine policies, and even though all these unfair treatments, have never risen against the State and got into an armed-separatist activities, moreover they served at the very stage of the States as the most loyal citizens of Iraq.

As it is in the past, the geography of the Middle East has still been keeping today its characteristics of being an area where the policies of the world are mapped. Actually, this region attracted the interest of the great states in every period of the history, and the sovereignty of the Middle East became an indispensable step for every state that desired to direct itself to the sovereignty of the World. Recently, this mentioned region has begun to be re-shaped and new plans have been put forward on the stage concerning the region by the United States with the Greater Middle East Initiative that is carried to the agenda of the world and the articulation of "the Creation of Free and Democratic World".

Turkmen existence, which is in the geography where the majority of the Iraqi Petroleum Reserves are, holds a very important place in shaping the global policies in the future. Turkey, if she wants to be effective within the Greater Middle East Initiative context and to be influential in the period of re-shaping the geography of the Greater Middle East, must never neglect the Iraqi Turkmen with three million populations and must attempt to take initiations, which will include this great potential into the political developments in the region.

The Turkmen problem should not only be considered as a problem of Iraq itself, also not to be forgotten that this problem and developments, which would occur in Iraq, would influence the territorial integrity and security of Turkey.

Key Words: The Republic of Turkey, Turkey, Turkmen of Iraq, Middle East, The Greater Middle East, Security

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER..... I-VIII
ÖNSÖZ..... IX
KISALTMALAR..... X
GİRİŞ..... XI-XII

BİRİNCİ BÖLÜM

1. IRAK VE IRAK TÜRKMENLERİNİN TARİHİ 1-162
1.1. Irak'ın Tarihi 1- 4
1.2. Irak'ın Sosyal Yapısı 5
1.2.1. Nüfus ve etnik yapı..... 5-17
1.2.2. Dini yapı…..... 17-18
1.2.3. Türk yerleşme bölgeleri..... 18-30
1.3. Irak Türkmenlerinin Tarihi 30
Irak'ta Türkmen Varlığı..... 30-33
1.3.1. Osmanlı hakimiyetine kadar Irak Türkleri…… 33-42
1.3.2. Osmanlı hakimiyetinde Irak Türkleri…… 42-51
1.3.3. Birinci Dünya Savaşı ve Musul meselesi…….…… 51-67
1.3.4. Milli mücadele döneminde Irak'taki gelişmeler……... 67-78
1.3.5. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin Irak politikası..... 79-85
1.3.6. Türkiye'den ayrıldıktan sonra Irak Türkmenleri…….. 85-162

İKİNCİ BÖLÜM

2. IRAK TÜRKMENLER'İNİN TOPLUM YAPISI 163-214
2.1. Türkmenlerin Siyasi Yapılanması 163
2.1.1. Türkmen Kardeşlik Ocağı (TKO)..... 164
2.1.2. Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP)..... 164-165
2.1.3. Türkmeneli Partisi..... 165-166

2.1.4. Milli Demokratik Türkmen Örgütü (MDTÖ)..... 166
2.1.5. Türkmen Bağımsızlık Hareketi (TBH)..... 166
2.1.6. Türkmen İslam Hareketi..... 166-167
2.1.7. Irak Türkmen Cephesi(ITC) Dışında Kalan Türkmen Siyasi Örgütler 167-170
2.1.8. Irak Türkmen Cephesi..... 170
2.1.9. Türkmen Kurultayı 171-172
2.1.10. Irak Türkmen Cephesi (ITC)'ne bağlı kuruluşlar ve faaliyetleri..... 172-177
2.2. Irak Türkmenlerinin Mevcut Siyasi Teşkilatlanması 177
2.2.1. Irak Türkmen Cephesinin kurulması..... 177-182
2.2.2. Irak Türkmen Cephesinin faaliyetleri..... 182-187
2.3. Irak Türkmenlerinin Sosyal ve Kültürel Yapısı 188-189
2.3.1. Irak Türkmenlerinin aile yapısı..... 189-190
2.3.2. Eğitim..... 190-191
2.3.3. Dil ve edebiyat..... 192-196
2.3.4. Müzik..... 196
2.3.5. Mimari yapı..... 197-199
2.3.6. Diğer Türkmen sanatları..... 199
2.3.7. Türkmen halk inançları..... 200-206
2.4. Irak Türkmenlerinin Mevcut Sosyal Teşkilatlanması 206
2.4.1. Türkmen Göçmenler Birliği..... 206-207
2.4.2. Türkmen Esnaflar Birliği..... 207-209
2.4.3. Türkmen Tüccarlar ve Sanayiciler Birliği..... 209
2.4.4. Türkmen Meslekler Birliği..... 209-210
2.4.5. Türkmen Edebiyatçılar ve Yazarlar Birliği..... 210-211
2.4.6. Türkmen Sanatçılar Birliği..... 211
2.4.7. Türkmen Kadınlar Birliği..... 211-212
2.4.8. Türkmen Veliler Birliği..... 212
2.4.9. Türkmen Öğretmenler Birliği..... 212-213
2.4.10. Türkmen Talebe Birliği..... 213
2.5 Irak Türkmenlerinin Türkiye'de Mevcut Kültürel Teşkilatlanması 214
2.5.1. Dernek faaliyetleri..... 214

2.5.2. Vakıf faaliyetleri..... 214

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. IRAK TÜRKMENLERİNİN MEVCUT SORUNLARI 215-243

3.1. Türkmen Toplumunun Sorunları..... 215-219

3.2. Türkmen Toplumunun Beklentileri..... 219-222

3.3. Kürt Liderinin (KDP ve KYP)'nin Türkmen Toplumuna Karşı Tutumu… 222-225

3.4. Türkmenlerin Maruz Kaldığı Haksız Muameleler ve Bunlara Karşı Yayınlanan Raporlar..... 225

3.4.1. Irak Türklerine karşı uygulanan insan hakları ihlalleri..... 225-232

3.4.2. BM raporları..... 232-238

3.4.3. ABD'nin Irak insan hakları raporu..... 238

3.4.4. Hukuksal açıdan azınlık hakları ve Irak..... 239-243

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ,TÜRKİYE VE IRAK TÜRKMENLERİ 244-277

4.1. Genel..... 244-246

4.2. Büyük Orta Doğu Projesinin Etki Alanı ve Tarihi Süreci…… 246-251

4.3. Ortadoğu Bölgesinin Özellikleri..... 252

4.3.1. Tarihi misyonu……..... 252-253

4.3.2. Günümüzdeki durumu …… 253-255

4.4. ÜLKELER VE ORTA DOĞU……..... 255

4.4.1. Amerikan stratejisinin temel parametreleri ve Orta Doğu…….. 255-258

4.4.2. Avrupa güçleri ve Orta Doğu…….. 258-261

4.4.3. Rusya'nın Orta Doğu politikası…….. 261

4.4.4. Çin'in Orta Doğu politikası…… 261-262

4.4.5. Japonya'nın Orta Doğu politikası……... 262

4.5. BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİNİN İÇERİĞİ…… 262-263
4.6. Büyük Orta Doğu Projesinin Amacı…….. 264-266
4.7. Bölgenin Yapısının Büyük Orta Doğu Projesine Etkileri……. 266-270
4.8. BOP'da Rusya-Hindistan ve AB'nin Yeri……. 270-272
4.9. Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye..... 272-276
4.10. Türkiye'nin Stratejisi……..... 276-277

SONUÇ 278

1. ORTA DOĞU VE TÜRKMENLER……..... 278-282
2. BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ VE TÜRKMENLER…… 283-285
3. SONUÇ……... 285-292
BİBLİYOGRAFYA..... 293-299
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ..... 300-305
EKLER LİSTESİ……..... 306-309

EKLER :

EK-A : Türkmen Bölgesinin Haritası A-1

EK-B : Mondros Mütarekesi B-1

EK-C : Türkiye İngiltere Irak İtilafnamesi C-1

EK-Ç : Irak'taki Mandater Rejimin Sona Ermesi Vesilesiyle Irak Yönetimi Tarafından Konseye Verilen Garantileri Kapsayan 30 Mayıs 1932 Tarihinde Bağdat'ta Hazırlanan Irak Krallığı Deklârasyonunun İngilizce Metni…… Ç-1

EK-D : Irak'taki Mandater Rejimin Sona Ermesi Vesilesiyle Irak Yönetimi Tarafından Konseye Verilen Garantileri Kapsayan 30 Mayıs 1932 Tarihinde Bağdat'ta Hazırlanan Irak Krallığı Deklârasyonunun Türkçe Metni……..... D-1

EK-E : Irak'ın Cemiyet-i Akvam'a Girmesi Üzerine, Azınlıklara Verilecek Haklarla İlgili Görüşmede Fransız Üyelerin Kürtlere İdari Üyelik Verilmesi İsteği ile İlgili Hariciye Vekilliğinin Yazısı. E-1

EK-F : Türkiye-Irak Arasındaki Karşılıklı İşbirliği Andlaşması (Bağdat Paktı Metni) F-1

EK-G : İngilizlerin, Osmanlı Devleti'nin Aşiretleri Kendi Tarafına Çekmesi İhtimaline Karşı, Çöl Bedevilerine Yaptıkları Tehdit Duyurusu……..... G-1

EK-Ğ : Altıncı Ordu İstihbarat Subayının Irak Halkı ve Aşiretlerin Devletimize Ciddi Anlamda Sadakat Gösterdikleri. Bu Aşiretlerin Eski İdare Altına Girmeleri İçin İkna Çalışmalarını Yürüten İngiliz Adamlarını Kovduklarına Dair Yazısı Ğ-1

EK-H : 18 nci Kolordu komutanının Samarra, Bağdat, Musul ve Dicle Taraflarına Doğru 18 nci Kolordu Çevresindeki Aşiretlerle İlgili Araştırma Yapıldığı Aşiretlere Lehimize Propaganda Yaparak Onlarla Örtülü Ödenekten Para Verilmesi İle İlgili Şifresi H-1

EK-I : Ayn Köyüne Giren İngiliz Piyade Kuvvetinin Burada Yaptığı Mezalim Hakkında, Acemi Paşa'nın 17 Ağustos 1916 Tarihli Mektubunun Tercümesi I-1

EK-İ : Mondoros Mütarekesi'nin 4 üncü, 5 nci, 7 nci, 16 nci, 25 nci Maddeleri ile Musul'un Tahliyesi ve Irak'taki Bazı Garnizonların Teslimi Hakkındaki Müzakere İ–1

EK-J : Mondoros Mütarekesi Gereğince İngiliz-Irak Ordusu Komutanının Musul'u Ne İşgale, Ne de İstediği Gibi Kullanmaya Hakkı Olduğu Hakkındaki Başkomutanlığın Mesajı... J-1

EK-K : Irak'taki Türk Kuvvetleri Komutanı Ali İhsan Paşanın İstifa Teklifi ve Musul'un Tahliyesi İle İlgili General Marsall'ın Yazısı K-1

EK-L : Musul'un Tahliye Edileceği ve Askerin İngiliz Komutanının Göstereceği Mevkiye Çekileceğini Belirten Sadrazam Ahmet İzzet Paşanın Yazısı L-1

EK-M : Acemi Paşa Tarafından Irak'a Gönderilen Bir Şahıstan Alınan Bilgilerin,13. Kor. K. Tarafından Mesajla Bildirilmesi . M-1

EK-N : Bütün Irak Kabilelerinin Osmanlı Devleti'nin Emrine Amade Olduğu, Buna İngilizlerin Engel Olmaya Çalıştıklarının, 13. Kor. K. Tarafından Mesajla Bildirilmesi N-1

EK-O : Acemi Paşa'nın İngilizleri Engellemeye Çalışmalarına Rağmen Diyarbakır'a Gelip, 13 ncü Kolordu Komutanı Vekili Ahmet Cevdet'e Kendisinin Osmanlı Devleti'ne Bağlılığını Bildirdiği Konulu Mesaj.... ..... O-1

EK-Ö : İngilizlerin Musul Havalisini Terk Ederlerse Burada Öncelikle Mahalli Halk Tarafından Milli Bir Osmanlı Hükümetinin İlan dilmesinin Sağlanması Hakkında, Dahiliye Nezaretine Yazılan Yazı Ö-1

EK-P : İngilizlerin, Musul'da Uyguladıkları Kötü Muameleden Dolayı Halkın Şikayetlerde Bulunduğu ve Osmanlı Devleti'ni Beklediklerinin 13. Kor. K. Tarafından Mesajla Bildirilmesi ... P-1

EK-R : Musul Havalisindeki Ayaklanmanın Gittikçe Büyüdüğü, Aşiretlerin Silah ve Cephane İstediklerinin Van Valisince Telgrafla Bildirilmesi R-1

EK-S : Irak Şeyhlerinden Mirza Mahmud Taki Şirazi'nin Mektubunda, Irak Ahalisinin Türk Bayrağının Gölgesinde Yaşamak İstediklerinin Belirtildiğinin 13. Kor. K. Tarafından Mesajla Bildirilmesi S-1

EK-Ş : Hakkari'de Oraman Aşiret Reis Sino Ağa'nın Vatanın Kurtuluşu Hakkında Göreve Hazır Olduğunu Bildiren Telgrafı ..... Ş -1

EK-T : Mustafa Kemal Paşa'nın Vatanın Kurtuluş Hakkında Göreve Hazır Olduğunu Bildiren Oraman Aşiret Reisi Sino Ağa'ya Teşekkürünü Bildiren Yazısı ..... T -1

EK-U : Revandiz Savaşçıları Reisinin; İngilizlerin Ateşkes Anlaşmasından Sonra Hakkı Olmadığı Halde Musul, Süleymaniye, Revandiz Bölgelerini İşgaline, Savaşçıların Düşmana Karşı Savaştığına ve Musul Halkının Osmanlıları İstediğine Dair Yazısı U-1

EK-Ü : Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın Irak Sınırı ve Musul Bölgesi Hakkındaki Yazısı ..... Ü -1

EK-V : İsyancılarla İlişkisi Olduğu Anlaşılan İngiltere'nin Musul Viskonsolusu Vibliki'nin Başka Bir Yere Nakli Hakkında, Musul Vilayetinden Gönderilen Mesaj..... ..... V-1

EK-Y : Bağdat, Musul ve Basra Vilayetlerinin Mali, Mülki ve Askeri Yönden Islahı Hakkındaki, Sadrazam Makamının Kararı ... Y-1

EK-Z : İngilizlerin; Van Havalisindeki Siyasi Teşebbüsleri Hakkındaki Dahiliye Nezaretinin Yazısı .. Z-1

EK-AA : İngilizlerin Bağdat, Musul, Kerkük ve Civarında Ahali ve Aşiretleri Osmanlı Devletine Karşı Ayaklandırma Girişimleri ..Hakkındaki, Van Valiliğinin Yazısı .. AA-1

EK-AB : İngilizlerin Milli Aşireti'ni Elde Etme Çabaları Hakkındaki, Diyarbakır Valiliğinin Yazısı . AB-1

EK-AC : İngilizlerin Süleymaniye'yi İşgale Kalkışmaları Üzerine Buradaki Arap ve Kürtlerin Osmanlı İdaresini İstemeleri Hakkındaki, Erzurum Valiliğinin Yazısı..... AC-1

EK-AÇ : Musul Halkının Bölgedeki İngiliz Görevlileri Öldürdükleri ve Osmanlı Yönetimini İstedikleri Hakkındaki, Van Valiliğinin Yazısı ……..... AÇ-1

EK-AD : Musul' da Teşekkül Eden Gizli Cemiyetin İngilizler Aleyhinde Bütün Halkı Ayaklandırdıkları Hakkındaki, Van Valiliğinin Yazısı AD-1

EK-AE : Irak'ta Hristiyan Azınlıklar Meselesi Hakkındaki, Dahiliye Vekilliğinin Yazısı .. AE-1

EK-AF : Irak'taki Nasyonalist Cereyanlardan Bahseden Daily Mail Gazetesinde Bir Makale AF-1

EK-AG : Irak'ta Türk Kültürüne Gösterilen Rağbet Hakkındaki,Hariciye Vekilliğinin Yazısı AG-1

EK-AĞ : İskenderun-Antakya Meselesiyle İlgili Irak Basınının Tutumuna Dair Bağdat Büyükelçiliğimizin Yazısı AĞ-1

EK-AH : Irak-Türk Eğitim İşbirliği Komisyonunun 1950 Yılında Yaptığı Toplantıda Alınan Kararlar……..... AH-1

EK-AI : Fransız 'Paris- Presse' Gazetesinin 30 Eylül 1952 Tarihli 'İngiltere Doğu Akdeniz'de Yerini Başkasına Kaptırmak İstemiyor' Konulu Yazısı..... AI-1

EK-Aİ : Irak Türklerinin, Dönemin Başbakanından Taleplerini Bildiren Yazı Aİ-1

EK-AJ : Irak'lı Uceymi Paşanın Ailesinin Arazisi ile İlgili Kararname AJ-1

EK-AK : Musul Milletvekillerine Maaş Verilmesi Konusunda Kararname ... AK-1

EK-AL : Van'da İkamet Eden Musul Milletvekillerine Örtülü Ödenekten Para Verilmesi Hakkında Kararname AL-1

EK-AM : Genelkurmay Başkanlığı'nın Irak Sınırında Bulunan Oramar Sınır Bölüğünün, Barzan Şeyhine Mensup Eşkıyanın Saldırısına Uğradığına İlişkin Yazısı AM-1

EK-AN : 7 nci Kolordu Komutan Vekili Fuat'ın Barzan Şeyhinin Faaliyetleri ile ilgili Raporu AN-1

EK-AO : 7 nci Kolordu Komutanı Kenan Paşanın Barzan Şeyhi Ahmet İle Kardeşleri Molla Mustafa ve Mehmet Sıddık'ın Aileleri ile Hükümetimize Silahlarını Teslim Ederek, 6 ıncı Sınır Taburuna İltica Ettiklerine Dair Yazısı AO-1

EK-AÖ : 7 nci Kolordu Komutanı Kenan Paşanın Şeyh Barzan'ın Yanındakilerle 21 Temmuz 1932'de Van'dan Erzurum'a Hareket Ettiğine Aç ve Sefil Olan Kafilenin Ekmeklerinin Teminine Dair Yazısı AÖ-1

EK-AP : Türkmen Kurultayı ve Cephesi Ana Tüzüğü AP-1

EK-AR : 2 nci Türkmen Kurultayı Bildirgesi AR-1

EK-AS : Irak Geçici İdari Yasası (Türkçe) AS-1

EK-AŞ : Büyük Orta Doğu Projesi Kapsamındaki Ülkeler AŞ-1

EK-AT : Irak Anayasası Metni…….. .....AT-1

ÖZGEÇMİŞ

ÖNSÖZ

Halen Irak nüfusunun yaklaşık %12'sini oluşturan ve yaklaşık 3 milyon nüfusa sahip olan Türkmenler, 674 yılında Irak'a yerleşmişler ve günümüze kadar varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır.

Türkmenler; kendilerine karşı yapılan haksızlıklara rağmen, devlete karşı isyan etmemişler, silaha sarılarak ayrılıkçı bir harekette bulunmamışlar, üstelik Irak'ın en sadık vatandaşları olarak, devletin her kademesinde hizmet vermişlerdir.

Körfez savaşından sonra tesis edilen güvenlik bölgesi ile ikiye ayrılan Türkmen Toplumu bir taraftan Irak Merkez Yönetiminin, bir taraftan da Türk ve Kürt toplumlarını birbirine düşman edecek varlıklarını sürdürmeye çalışan Kürt liderlerin asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır.

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Irak'ın geleceği ile ilgili ortaya sürülen planlar, açıklamalar ve son olarak hazırlanan Irak Geçici İdari yasasında Türkmenleri Irak'ın asıl unsurlarından saymayan maddeler ile Kürtlere ayrıcalık tanıyan hususlar başta Türkmenler olmak üzere, içerisinde bir çok unsuru barındıran Irak'ın geleceği ile ilgili endişelere neden olmaktadır.

Orta Doğu olarak isimlendirilen bölge, tarihin başlangıç noktası sayılan yazının bulunmasından bu yana, bir yandan insanoğlunun meydana getirdiği medeniyetin beşiği olmuş, diğer taraftan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktası teşkil etmiştir. Bu bölge tarihin her döneminde büyük devletlerin ilgisini çekmiştir ve dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Orta Doğu hakimiyeti, en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur. Son yıllarda ABD tarafından bu bölge ile ilgili olarak **"Özgür ve Demokratik Bir Dünyanın Yaratılması"** söylemi ile dünyanın gündemine taşıdığı Büyük Orta Doğu Projesi **(GREATER MİDDLE EAST PROJECT)** ile söz konusu bölge yeniden şekillendirilmeye başlanmış ve yeni planlar sahneye sürülmüştür.

Irak'ın petrol rezervlerinin büyük çoğunluğunun bulunduğu coğrafyadaki Türkmen varlığı; gelecekte Dünya politikalarının şekillenmesinde önemli bir yeri bulunan Orta Doğu' da yapılacak planlamalarda önemli bir yer tutacaktır. Bu çalışma ile Irakta yaşayan Türkmenlerin; tarihi, sosyal ve kültürel yapısına yer verilerek, Irak Türkmenlerinin mevcut sorunları tarihi süreç içerisinde anlatılmaya çalışılmış ve Orta Doğu siyasetindeki yeri ele alınmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını ve desteklerini hiç esirgemeyen eşim Pınar Kadriye, çocuklarım Bedirhan ve Akif ile emeği geçen ve yol gösteren başta Doç. Dr. Erdal AÇIKSES olmak üzere herkese teşekkürü borç bilirim.

Hamza CELEPOĞLU

Mart 2006, Elazığ

KISALTMALAR

KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
BAAS PARTİSİ	: Arap Sosyalist Diriliş Partisi
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
GHK	: Geçici Hükümet Konseyi
IMTP	: Irak Milli Türkmen Partisi
TBP	: Türkmen Birlik Partisi
TERT	: Türkmeneli Radyo ve Televizyonu
ITKYD	: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği
MDTÖ	: Milli Demokratik Türkmen Örgütü
TBH	: Türkmen Bağımsızlık Hareketi
TİH	: Türkmen İslami Hareketi
TİBP	: Türkmen İslami Birlik Partisi
İİYDK	: Şii Irak İslami Yüksek Devrim Konseyi
TVH	: Türkmen Vefa Hareketi
KTKC	: Kürdistan Türkmen Kültür Cemiyeti
TKP	: Türkmen Kurtuluş Partisi
TLDT	: Türkmen Liberal Demokratik Topluluğu
THP	: Türkmen Halk Partisi
TDP	: Türkmen Doğuş Partisi
DTCT	: Demokratik Türkmen Cephesi Topluluğu
ADM	: Süryani Demokratik Hareketi
CMM	: Anayasal Monarşi Hareketi
INA	: Irak Ulusal Uzlaşı Hareketi
INC	: Irak Ulusal Kongresi
SCI-RI	: Irak İslami Devrim Yüksek Konseyi
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
MEPI	: Middle East Partnership Initiative
MEFTI	: Middle East Free Trade Initiative
MEFTA	: Middle East Free Trade Area

GİRİŞ

Irak doğal yapısı, coğrafi konumu ve tarihi gelişimiyle üç ayrı parçadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşerek (Kornada) Basra körfezine kadar meydana getirdikleri delta üzerinde Bağdat-Basra bölgesi ve çevresidir. Geçmişte "Arap-Irakı" denilen bu bölge, Arap nüfusunun çoğunlukta bulunduğu ve Irak'ın merkezi durumunda olan alandır. İkincisi, Fırat ve Dicle arasında kalan "El Cezire" veya batılı kaynakların "Mezopotamya" adını verdikleri bölgedir. Bu alanda Türk nüfusu çoğunluktadır. Binlerce yıllık tarihi süreç içerisinde Türk varlığı, yer üstü ve yer altı kaynakları zengin ve verimli olan bu topraklarda oluşmuştur. Üçüncü parça, "El Cezire" veya "Mezopotamya'nın" kuzeyinde bulunan ve "El-Cibal" denilen dağlık alanlardır. Genel olarak Kürtlerin, Yezidilerin, Asurilerin ve Türklerin karışık olarak yaşadıkları bölgedir.

Irak'taki Türk varlığının demografik unsurunun önemli bir bölümünü Türkmenler oluşturmaktadır. Üç milyona yakın nüfuslarıyla Türkmenler, genel olarak ve yoğunlukla, Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye şehirlerinde ve çevrelerinde yaşarlar. Kuzeyden-Güneye, Batıdan-Doğuya Irak topraklarının hemen hemen her yerinde tarihi ve kültürel miraslarını koruyarak Türk varlığını temsil eden Türkmenler, Irak'ın önemli bir unsurunu teşkil ederler. Yaşadıkları toprakların stratejik konumları, Irak'ın jeopolitik, jeoekonomik, sosyo/politik ve sosyo/kültürel durumları bakımından Irak'ta daima bir denge unsuru rolü oynarlar. Geçmiş bin yılların sonucu olarak Irak tarihi içerisinde yer alan bu Türk varlığı, içinde bulunduğu devletin düzenine bağlılıkları açısından da "örnek vatandaşlar"dır.

Yirminci yüzyılın son yarısından itibaren Orta Doğu coğrafyanın korunması ve toplumsal refahın devamının sağlanması rolünü de üstlenen ABD, hem Avrupa'nın ağırlıklı olarak bağımlı olduğu, enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak, hem de bu kaynaklar üzerinde etkinlik elde ederek, AB'nin kendi çıkarları doğrultusunda hareket kabiliyetini kısıtlayabilmek için, enerji havzalarının çevrelenmesi temeline dayalı, yeni bir stratejik anlayış oluşturmaya

başlamıştır.Genel olarak, “**Enerji Kaynaklarına Sahip Olan Dünyaya Sahip Olur”** fikriyle açıklanabilecek bu yeni jeostratejik anlayış, giderek yirmi birinci yüzyılda küresel mücadelenin ana çerçevesini açıklayan bir teori haline gelmiştir.

Türkmenlerin binlerce yıllık tarihi ve kültürel miraslarını koruyup, geliştirerek, Irak’ta meydana getirdikleri Türk varlığı, Türk Dünyasının ve Anadolu Türk toplumunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu varlığa karşı girişilen her tehdit içeren düşünce ve davranış, Türk Dünyası ve Türkiye Cumhuriyeti için bugün ve yarın tehlike teşkil etmektedir. Orta Doğuda söz sahibi olabilmek ve Büyük Orta Doğu Projesinde **(GREATER MİDDLE EAST PROJECT)** aktör olarak yer alabilmek, bu bölgedeki Türkmen varlığının hak ve menfaatlerinin korunması ile yakında ilgilidir.

Bu çalışmada Irak’ta yaşayan Türkmenlerin; tarihleri, yerleşim yerleri, sosyo-kültürel yapıları , siyasi teşkilatlanmaları ve mevcut sorunları ile Orta doğu siyasetindeki yerleri hakkında tarihi bir süreç içerisinde bilgi verilmiş, Orta Doğu coğrafyası ve bu coğrafyanın şekillendirilmesi maksadıyla ortaya atılan Büyük Orta Doğu Projesi **(GREATER MİDDLE EAST PROJECT)** ele alınmış ve bu proje kapsamında Türkiye’nin yürütmesi gereken strateji hakkında bilgi verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. IRAK VE IRAK TÜRKMENLERİNİN TARİHİ

Tarihin ilk dönemlerinde M.Ö. 3200 yıllarında Mezopotamya'da Sami ırkından olmayan fakat büyük bir medeniyete sahip bulunan bir milletin yaşamakta olduğu, bu bölgede yapılan toprak kazılarından anlaşılmıştır. Anılan bölgede yaşayan Sümerler eski bir yazı olan çubuk yazısının mucididirler. Sümerlerin yurdu, M.Ö. 2750 yıllarında Sami ırkından olan Akatlar tarafından istila edilmiştir. Sümerler ile Akatlar arasında 2500 yılında varılan bir anlaşma ile müşterek bir imparatorluk kurulmuştur. MÖ 2320 yılında bu imparatorlukta kuzeydeki dağlık bölgeden gelen Klususlar tarafından yıkılmıştır.

Aynı dönemlerde bölgeye hakim olan Kral Hammurabi, kanunlar vaaz ederek Babil şehrinde merkezi hükümet oluşturmuştur. Bu tarihten itibaren Babil şehri yakın doğunun büyük bir ticaret merkezi haline getirilmiştir. Kralın ölümünden sonra bu parlak devir yıkılmış ve bu topraklar kuzeydeki dağlık bölgelerden gelen Kasıtların akınlarına maruz kalmıştır. M.Ö. 2100-750 yıllarında Mezopotamya'nın kuzey kısımlarında Asuri İmparatorluğu kuvvet ve kudretli hale gelmiştir. Asurilerin ilk hükümet merkezi Dicle kenarındaki Asur ve bilahare Ninova (Musul) şehri olmuştur. M.Ö.612 yıllarında Babillerle, Metlerin (Modern) birleşmesi sonucu Asuri İmparatorluğunun Babil şehrinin tahribine son verilmiştir.

Babilliler, Nebupolassar komutasında, oğlu Nebukadnazar'ı kral yaparak anılan şehri yeniden mükemmel bir tarzda inşa ettiler. Bu esnada Kudüs şehri de zapt edilmiş ve esir edilen Yahudiler Babil'e getirilmiştir. M.Ö.539 yıllarında Babil, İran Kralı Keyhüsrev tarafından zapt edilmiş ve esir edilen Yahudilerin tekrar Filistin'e dönmelerine müsaade etmiştir.

M.Ö.331 yıllarında Büyük İskender tarafından bu topraklar işgal edilmiş ve Babil şehri kendisine ikametgah yapılmıştır. Ölümünden sonra

İmparatorluğun taksimi esnasında Seloucuis, emrindeki ordu ile Mezopotamya'yı ele geçirmiştir. Seleucuis, Bağdat'ın güneyinde ve Dicle'nin batı kıyısında yeniden bir hükümet merkezi inşa etmiştir. Seleucuis ve ailesi bu toprakları 175 yıl yönetmiştir. M.S.226 yıllarında bu topraklar Sasani'lerin hakimiyeti altına geçmiş ve ekonomik kalkınma en yüksek dereceye çıkarılmış, özellikle su kanalları yapımı konusunda ileri seviyelere ulaşılmıştır. 636 yılında Sasaniler Kadissiya (Kufa'nın batısında) Müslüman Araplar tarafından mağlup edilmiştir. Arap İmparatorluğunun varisi olan Abbasilerin ilk halifesi Mansur 762 yılında Bağdat'ı hükümet merkezi olarak inşa etmiş ve bu şehir bu dönemde büyük bir önem kazanmıştır.

786 yılından 806'ya kadar halife Harun Reşit, diğerlerine oranla Bağdat'ı çok parlak şekilde yönetmiştir. Burasını, Çin ve Hindistan'a nazaran çok önemli bir ticaret merkezi haline getirmiş, İslam sanat ve ilminin bir merkezi haline sokmuştur. Moğol hükümdarı Hülagu Han 1258'de Bağdat'ı zapt ederek Abbasilerin saltanatına son verdiğinde, Moğollar su kanallarını ve buradaki çiftlikleri tahrip etmişlerdir. 1354 senesinde de Kanuni Sultan Süleyman tarafından Bağdat zapt edilmiştir. Bugün Kuzey Irak diye adlandırdığımız bölge, Osmanlı Devletinin son döneminde Musul Vilayeti olarak bilinmektedir. Musul o dönemde, 91.000 km^2 arazi üzerinde 350.000 kadar nüfus barındıran bir yöremizdir. [1]

Hindistan'da faaliyete geçen doğu Hindistan ticaret yolunun emniyetini sağlamak üzere İran körfezini ellerine geçirmek isteyen İngilizler, 18 nci yüzyıl ortalarında güney Mezopotamya'ya büyük bir ilgi göstermeye başlamışlardır. Hindistan'daki İngiliz kralı Nayibi Lord Gürzon, Hindistan'ın emniyeti için her şeyden evvel İran körfezindeki arazinin emniyetinin önemli olduğunu deklere ettiğinden 1892'de İran'a bir nota vermiştir. O dönemde demiryolu çalışmaları önem kazanmış olduğundan, bu durum İngiltere'nin Irak'ta yerleşmesini kolaylaştırmış ve bu maksatla İngilizler, Doğu Akdeniz ile İran körfezi arasındaki yol inşaatını üzerlerine almıştır. Demiryolu çalışmaları üzerindeki İngiliz

1 ÖKE Mim Kemal, (1991); Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926), İstanbul.

kontrolü, İngilizlerin doğu siyaseti üzerinde kabul ettiği esaslar bakımından büyük bir önem kazanmıştır.

İngilizler I. Dünya Harbi'nden evvel Almanlar tarafından inşa edilen Bağdat demiryolu inşaatı üzerinde oyunlar oynayarak demiryolu yapımına mani olmaya çalışmışlardır. 1914 Temmuz'unda Almanya, Basra üzerinden İran körfezinin kuzey sahillerine yapımı devam eden demiryolu inşaatını İngilizlere bırakmıştır.

I. Dünya Harbinde Osmanlıların Almanya yanında savaşa katılması ile birlikte İngilizler, Basra'ya çıkarma yaptılar 29 Nisan 1916 yılında General Tawnshend 13.500 askeri ile birlikte Kütülemare'de Osmanlılara yenilerek teslim oldu. İngilizler 11 Mart 1916'da Bağdat'a ilerlediler ve işgal ettiler. İngiliz hükümetinin bölge valiliğine Sir Arnold T. Wilson tayin edildi. Arap ittihadi cemiyetinin üyeleri Kahire'de bir toplantı yaparak, İngiliz casusu Alb. Lawrence ile birlikte Şerif Hüseyin'e büyük Arap İmparatorluğu sözünü verdiler. Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un 14 maddelik prensipleri bağlamında Irak tarafından İngiliz Manda idaresi kabul edildi. Irak halkı kendi kendini idare edinceye kadar, uzun zaman İngilizlerin himayesi (Mandası) altında kaldı.

25 Nisan 1920 yılında San Remo'da imzalanan bir anlaşma ile İngilizler tarafından Irak'a daha geniş imtiyazlar verilmesi benimsendi. Irak halkı büyük bir çoğunlukla bu kararın bir an evvel uygulamaya geçilmesini arzu ediyor ve mandanın sona ermesini istiyordu. Orta Fırat bölgesinde bulunan ve kökleri Şii olan halkın isyanı sırasında İngilizler büyük kuvvetler toplamaya mecbur olmuş ve bu isyanı 10 ay sonrasında bastırılabilmiştir. İngilizler, 11 Kasım 1920'de geçici bir Irak hükümeti teşkil ettiler. 1921 yılında Churchill'in Kahire'de Alb. Lawrence ve Gertrude Bell ile yaptığı toplantıdan sonra Fransızlar tarafından Şamdan kovulan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Irak kralı olması teklifi benimsendi. 1921'de kral I.Faysal Irak tahtına çıktı. I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kalan Irak, 1921 yılında İngilizlerin denetimine geçmiş ve 3 Ekim 1932'de tam bağımsızlığını kazanana dek bu statüde kalmıştır.

Ülkede; 1941 yılında Nazi yanlısı darbe girişimi bastırılmış, ardından 1943 yılında İtalya ve Almanya'ya savaş ilan edilmiştir. 1955 yılında olası bir Sovyet saldırısına karşı Bağdat Paktı'na üye olan Irak; 1958 yılında Ürdün'le Arap Federasyonu'nu kurmuştur. Aynı yıl Abdülkerim Kasım yönetimindeki sol eğilimli darbeyle Irak monarşisi yıkılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş ve 1959 yılında da ülke Bağdat Paktı'ndan çıkmıştır. 1968 yılına gelindiğinde hükümetin desteğinde BAAS Sosyalist Partisi'nin Irak bürosu kurulmuş, SSCB ile ilişkiler kuvvetlendirilmiştir. 1979 yılında bir darbe ile El Bekir'i devirerek başkan olan Saddam Hüseyin, 1980 yılında "Ulusal Şart"ı ilan ederek bağlantısızlık hareketini benimsediğini belirtmiştir.

İran'ın Irak'taki Kürt gruplara yardım etmesi, İran'ın işgal ettiği adalardan çıkmaması, İran'daki Şii devriminden Şii çoğunluğa sahip Irak'ın tehdit algılaması gibi nedenler sonucu 1980 yılında başlayan İran-Irak Savaşı 1989'da sona ermiştir.

Irak 02 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal ve ilhak etmiş, buna tepki olarak müttefik kuvvetlerinin Irak'la girdiği savaşa Irak'ın ağır yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Savaşın ardından ayaklanan Kürt halkına ve Şiilere karşı askeri operasyona girişilmiş, milyonlarca sığınmacı Türkiye ve İran topraklarına sığınmıştır.

20 Mart 2003 tarihinde ABD tarafından ‘’Irak’a Özgürlük ‘’adını taşıyan harekat, sabaha karşı 04.32 ‘de Bağdat’ın bombalanması ile başlamıştır. 09 Nisan 2003 tarihinde Bağdat düşmüş ve 13 Aralık 2003 tarihinde Irak’ın devrik lideri Saddam Hüseyin, Tikrit yakınlarında bir çiftlik evinde yakalanmış ve 01 Haziran 2004 tarihinde, Irak’ı Ocak 2005 tarihine kadar yönetecek yeni Irak hükümeti kurulmuştur.

1.2. IRAK'IN SOSYAL YAPISI

1.2.1. Nüfus ve Etnik Yapı

Irak'ta bugün Araplar, Kürtler, Türkmenler, Süryaniler, Acemler, Yahudiler, Ermeniler, Yezidiler ve Sabiiler yaşamaktadır. Bu ana topluluklar bünyesinde çeşitli unsurlar veya alt kimlikler barınmaktadır. Örneğin en büyük topluluk olan Araplarda; bedeviler ve şehirliler olmak üzere iki farklı kimlik mevcuttur. Ayrıca Araplar arasında mezhep, bölge ve kabile farklılığı da belirleyici niteliktir. Kürtler ise, Bahdinan (Kırmanç) ve Soran olmak üzere iki farklı topluluk ve bunlara bağlı aşiretler ve şehirliler olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Az sayıdaki Süryaniler; Asuriler, Keldaniler ve Aramiler şeklinde üç grup halinde bulunmaktadır.[2]

Irak'ın Sami kökenli eski halklarının, geçmiş yüzyıllarda birbirini izleyen göç dalgaları sonucunda, ülkeye giren yeni halklar arasında eridikleri kabul edilmektedir. Sonradan Araplaşmış toplulukları da içine alan Araplar ülke nüfusunun beşte üçünü oluştururlar. Arapların büyük bölümü ülkenin orta ve güney bölgelerinde yaşarlar. Ekonomik ve siyasi gücün Arapların elinde olması da, ırkçı ve aşırı bir Arap şovenizmi güden siyasi iktidarın baskıları ve uygulamaları sonucunda sağlanmıştır.

En büyük azınlık olan Kürtler, kuzey ve kuzeydoğudaki dağlık bölgede yaşarlar. Tahmini olarak ülke nüfusunun yüzde yirmisini oluştururlar. Irak'ın kuruluşundan beri merkezi yönetim ile çatışma içine giren Kürtlerin, kırsal hayat yaşadıkları ve çoğunlukla hayvancılıkla geçindikleri söylenebilir.

M.S. 674 yılında bölgeye gelmeye başlayan, 9-11. Yüzyıllarda topluca yerleşerek bölgeyi yurt edinen Türkler, günümüzde Irak'ın orta, kuzey ve kuzeybatı bölgelerinde yaşarlar. Osmanlı dönemine kadar sürekli Türk göçleri ile beslenen Irak Türkleri, Kürtlerden sonra ikinci büyük azınlık olarak nüfusun yüzde on ikisini teşkil eder.

---

2 GÖKÇİN M. ‘’*Türkmenleri Nasıl Bir Gelecek Bekliyo*r’’, *Ortadoğu*, 03 Eylül 2003), s.13.

Göç dalgaları ile, geçmişte Irak'ın doğu kesimine yerleşen İran kökenli etnik nüfus, Irak yönetimi tarafından uygulanan sınır dışı etme politikası sonucu, hemen hemen yok olmuştur. Öteki etnik gruplar arasında ilgi çeken bir azınlık topluluk da nüfusları tahminen yüzde dört civarında olan Süryanilerdir. Ayrıca Musul'un batısında ve kuzeyinde yaşayan Yezidiler, Bağdat'ta oturan Mandayyalar ve İran sınırında yaşayan Lurlar gibi azınlıkların da ülke nüfusu içindeki oranları yüzde dört kadar kabul edilmektedir.

Irak'ın genel nüfus durumu ile ilgili net bilgilere ulaşmak zor olmasına rağmen özellikle Osmanlı belgelerinde çeşitli rakamlara ulaşmak mümkün olmaktadır. Osmanlı arşiv bilgilerine göre;

1877-1907 Yılları Arasında Musul Bölgesinin Nüfus Durumu[3]

(1) 1877-78 Musul ve Civarının Nüfus Durumu

Sancak	Nüfus	Kaza
Musul	145291	Duhok, Zaho, Akra, İmadiye
Süleymaniye	124790	Barban, Şehr-i Pazar, Caf Aşayiri, Gülanber, Merge, Karadağ
Hile	70000	Divaniye, Şehmare, Şambe, Necefieşref, Hindiye
Şehr-i Zor	127060	Eril, Raniye, Revanduz, Islahiye, Köysancak,
Ammare	257330	Ammare

3 *Musul Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri,(1525-1919)* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,Yayın No:11,Ankara, 1993, s.11-14.

(2) 1881 / 82-1893 Genel Nüfus Sayımına Göre Musul Vilayeti

Yerleşim Adı	Müslim	Rum	Ermeni	Katolik	Yahudi	Protestan	Toplam
Musul (Merkez)	27881	1	45	2809	692	74	31502
Duhok	4834			1742	496		7072
Akra	6183			170	283		6636
Zaho	1655			228	543		2426
Zibar	2610			76	57		2743
Sincar	3442						3442
Kerkük	22008	2		243	441		22694
Salahiye	9559				157		9716
Erbil	10677			340	620		11637
Raniye	5389				45		5434
Köysancak	8680			205	134		9019
Revanduz	11147				359		11506
Süleymaniye	14556			54	218		14828
Gülanber	6313				59		6372
Merge	6320				35		6355
Şehr-i Pazar	5330						5330
Baziyan	4408			2	26		4463
İmadiye	13601			1213	121	28	14963
TOPLAM	164.593	3	45	7.082	4.286	102	176.111

(3) 1895 Nüfus Sayımı

	Musul	Kerkük	Süleymaniye	Toplam
İslam	63962	73909	40262	178131
Keldani	1322			1322
Süryani	1159			1159
Katolik	4482	1117	54	5633
Ermeni	83			83
Protestan	135			135
Rum	13			13
Yahudi	2388	1854	433	4675
Yezidi	5358			5358

Musul Sancağı	: 78.892
Kerkük Sancağı	: 76.880
Süleymaniye Sancağı	: 40.754
Toplam nüfus	:196.526

(4) 1897 Nüfus sayımı

	Erkek	Kadın
Müslim	179831	6987
Rum	13	
Ermeni	74	
Katolik	4355	1
Protestan	3479	3355
Maruniler	1158	1192
TOPLAM	194.670	10.343

Genel Toplam: 205.013

(5) 1906/7 Nüfus Sayımına Göre Musul Vilayeti

Musul (Merkez)

Müslim	43775
Greek	1
Ermeni	45
Ermeni Katolik	3882
Protestan	74
Keldani	719
Yakubi	1024
Yahudi	2071
Yezidi	2830
TOPLAM	54.421

Kerkük

Müslim	67458
Rum	2
Ermeni Katolik	788
Yahudi	1758
TOPLAM	70.006

Süleymaniye

Müslim	36929
Ermeni Katolik	56
Yahudi	336
TOPLAM	37.321

Musul Vilayeti Toplam :161.748

Lozan Konferansı sırasında alınan bir karar gereği, Musul Vilayeti'nin Sosyal Ekonomik ve Etnik yapısını incelemek için kurulan Karma Komisyonun raporunda;

1. "Erbil'de bulunan muhtarların beşi Türk, bir tanesi yarı Türk yarısı Kürt ve diğerinin Yahudi olduğu tespit edilmiştir..."
2. Kerkük'te devlet kontrolünde çıkarılan tek gazetenin Türkçe yayınlanmakta olduğu tespit edilmiştir.
3. İngiliz Siyasi Subayının sadece Türkçe bildiği, Arapça ve Kürtçe hiç bilmediği anlaşılmıştır.

Altınköprü ve Tuzhurmatu'nun Türk veya Türkmen olduğu, Karatepe'nin %75'nin Türkmen olduğu, Tazehurmatu ve Tavuk'un tamamının Türk olduğunu, köylerinin bir kısmında Kürtlerin yaşadığı tespit edilmiştir. [4]

Komisyon, İngiliz gezgin Oliver'in 1809 yılında Musul'u ziyareti sırasında tespit ettiği etnik yapının (o zaman daha etnik yapı diye bir sorun yok iken) oranlarım çalışmalarında dikkate alarak raporuna aynen aşağıdaki gibi almıştır; Türkler Milletler Cemiyetinin Hazırladığı rapor ile Musul'da Musevi ve Yezidilerden sonra en az nüfusa sahip üçüncü azınlık haline getirilmiştir. [5]

- Hıristiyanlar 7000-8000
- Yahudiler 1000
- Araplar 25000
- Kürtler 15000-16000
- Türkler 15000-16000

4 HÜSEYİN Dr. Fazıl, (1967); Musul Meselesi, Bağdat.
5 Bkz. Cemiye-i Akvamın Musul Raporu (T.C Dış İşleri Bakanlığı) Ankara,1925 , Irak Hükümetinin sunduğu istatistikler için bkz. Arnold T. Wilson,Mesopotamia, (1931) (1917-1920), London, , Raporun coğrafi ve iktisadi kısımları için bkz., Mesut Aydın,(2001),Türkiye ve Irak Hududu Mes'elesi, Ankara.

İsmet Paşa Lozan Konferansında şu resmi Türk istatistiklerini sunmuştur. [6]

	SÜLEYMANİYE SANCAĞI	KERKÜK SANCAĞI	MUSUL SANCAĞI	TOPLAM
Kürt	62.830	97.000	104.000	263.830
Türk	32.960	79.000	35.000	146.960
Arap	7.210	8.000	28.000	43.210
Yezidi			18.000	18.000
Gayrimüslim			31.000	31.000
Toplam	103.000	184.000	216.000	503.000 [3]

Resmi Türk istatistiklerini kabul etmeyen İngiliz Baş delegesi Lord Curzon ise uydurma denebilecek istatistikler ileri sürerek; Musul vilayetinde 455 bin Kürt, 186 bin Arap, sadece 66 bin Türk, 62 bin Hıristiyan ve 17 bin Musevi yaşadığını iddia etmiştir.

Ayrıca, İngiliz hükümeti Cemiyeti Akvama yazdığı 03.03.1926 tarihli mektubun ekindeki yazısında şöyle diyor; ". Bundan önce Kürtçe dili kullanılmazdı, yazışmalarda yazı dili olarak İngiliz memurların çabasıyla gelişmiştir. Musul'da şimdiye kadar Kürtçe yazı kullanılması yayılmamıştır. Ancak Erbil'de yayılmaya başladı. [7]

1926 yılında Irak liselerinde okutulmak üzere TAHA EL-HAŞİMİ tarafından yazılan "Irak Coğrafyası". [8] adlı kitap'ta, Erbil'in bir TÜRK Şehri olduğunu belirtmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda Irak'ın gerçek nüfus yapısı hakkında sağlam bir kaynağa ulaşılamamıştır. Bu yüzden 1957 yılında Irak'ta yapılan nüfus sayımına göre, Irak Planlama Başkanlığının Sayımlar İdaresince verilen

6 MERAY Seha L. (Çeviren), (1969); Lozan Barış Konferansı, Ankara.
7 HÜSEYİN Dr. Fazıl, (1967); Musul Meselesi, Bağdat.
8 EL-HAŞEMİ Taha, (1926); Irak Coğrafyası, Bağdat.

değerleri baz alarak bir sonuca varmak mümkündür. Irak'ta ilk nüfus sayımı 1947 yılında yapılmış ve o tarihte Irak'ın toplam nüfusu 4.800.000 olarak bildirilmiştir.

Ancak. Irak'ta azınlıkları da içine alan gerçeğe en yakın sayım, 1957 yılında yapılan nüfus sayımıdır. Bu sayımda Irak'ın nüfusu 6.300.000 olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında Türkmenlerin nüfusu 500.000 olarak açıklanmıştır.

1958 devriminden sonra yeni rejimin tahmin yoluyla yaptığı sayımda Türkmenlerin nüfusu 1957 yılana göre %13.4 artış ile 567.000 olmuştur. 1965 yılında Irak Planlama Başkanlığının Sayımlar İdaresince yapılan tahminde, Türkmen nüfusu 780.000 olarak açıklanmıştır. [9]

Musul görüşmeleri sırasında Irak Hükümeti tarafından 87.900 olarak verilen Musul'daki Kürt nüfusu daha sonraki dönemlere 10.165 olarak gösterilmektedir. [10] Aynı dönemde Musul ve çevresindeki Türk nüfusu ise 108.000 olarak gösterilmektedir. [11]1965'te İngiltere de basılan "Britanica Ansiklopedisi".[12] Kerkük şehrini şu cümlelerle tanımlamaktadır; Kerkük'te Arapça ve Kürtçe konuşanlar olsa da Kerkük aslında bir Türkmen şehridir.

İngiltere'de yayımlanan İNOUIRY[13] adlı dergiye göre, Türkmen Nüfusu Şubat 1987 itibariyle 1 .500.000 den fazladır denilmektedir.

1988 yılında Irak'ta yayınlanan devlet istatistiklerinde, Hayat İstatistikleri hakkında aşağıdaki bilgiler yer almıştır.

- Irak'ta kilometreye düşen nüfus yoğunluğu : 42 kişi
- Ortalama doğum oranı : % 4.5
- Yıllık nüfus artış hızı : % 3.7
- Doğurgan kadına düşen ortalama çocuk sayısı : 7
- Ölüm oranı : % 0.87

Bu istatistik verilere göre yapılan nüfus projeksiyonu, 1976 sayımında 11.505.000 iken 1988'de 18.100.000 olarak bulunmuştur (Irak Planlama

9 DEMİRCİ Fazıl, (1996); Bir Dramın Öyküsü, Ankara.
10 EDMONS C.J, Kurds,(1957), Turks and Arabs, London,
11 ZELTHER Moshe,(1969), Minorites in Irak and Syria, New York.
12 *1926.Biritanica Ansiclopedia*,1965 Baskısı.
13 Inquıry Dergisi, (1987), London, Şubat Sayısı.

Başkanlığı verilerine göre). Irak'ta yapılan tahminlerde ise yine aynı sonuç alınmıştır. Buradaki rakamlardan yola çıkarak "1921, 1926, 1947, 1957, 1959, ve 1965 yılları" içerisinde yaşayan ve etnik yapıya göre elde edilen nüfus oranları;

- Hıristiyanlar : % 3
- Türkler : % 16
- Kürtler : % 18
- Araplar : % 63

Olarak ortaya çıkmaktadır. [14] Bu oranlara göre nüfus sayısı 18.100.000 iken Irak'ta yaşayan etnik nüfusların sayısı aşağıdaki gibidir;

- Hıristiyanlar 546.000
- Türkler 2.880.000
- Kürtler 3.240.000
- Araplar 11.444.000

Irak Planlama Başkanlığı verilerine göre, 2000 yılı için Irak'ın nüfusu 20.000.000 olarak gösterilmektedir. Bu rakamı doğru kabul edersek Irak'ta Türkmenlerin nüfusu 3.200.000 civarında olması gerekir.

Irak'ta son nüfus sayımı 17 Ekim 1987'de yapılmış ve toplam nüfus 16 milyon olarak açıklanmış, Türkmen nüfusu ise ülke nüfusunun %2'si olarak gösterilmiştir. Petrol üreten ülkeler arasında 7nci sırada bulunan Irak'ın, Türk nüfusunu az gösterme çabalarının ardında sahip olduğu petrol rezervinin %75.5'inin Türklerin yaşadığı Kerkük'te ve %1.76'sının ise Musul'da bulunması yatmaktadır. Yine benzer bir şekilde Kürtler de Kerkük'te ezici bir çoğunluğa sahip olduklarını iddia etmektedirler.

Tablo 1. Kuzey Irak Yerleşim Birimlerine Göre Nüfus Dağılımı[15]

14 DEMİRCİ Fazıl, (1996); Bir Dramın Öyküsü, Ankara.
15 ÖVER Kıvanç Galip, (1999); Vaad Edilmiş Topraklarda Ölüm Kokusu, İstanbul.

YERLEŞİM BÖLGELERİ	KENT KASABA	GEÇİCİ YERLEŞİM YERİ	KÖY	TOPLAM
Duhok	470.000	180.000	95.000	745.000
Erbil	694.764	275.262	147.094	1.117.120
Süleymaniye	926.267	291.121	200.762	1.418.150
Toplam	2.091.031	746.303	442.856	3.280.270

1987 yılı sayımlarına göre bazı şehirlerin nüfus dağılımları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Şehirlerin Nüfus Dağılımı

ŞEHİR	NÜFUS
Musul	664.221
Erbil	485.968
Kerkük	418.624
Süleymaniye	364.096
Bakuba	114.516

Kürt ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı vilayetlerdeki nüfus dağılımı ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 3. Bazı Vilayetlerdeki Nüfus Dağılımı

VİLAYET	NÜFUS
Musul (Ninova)	2.178.100
Erbil	1.134.300
Duhok	430.400
Kerkük (At Tamim)	885.200
Süleymaniye	1.401.200
Bakuba (Diyala)	1.415.000

Ölüm oranları incelendiğinde, 1999 yılında ölüm oranları, Süleymaniye'de binde 59 iken, Duhok'da binde 82 olarak tespit edilmiştir. 5 yaş altı ölüm oranlarına baktığımız zaman; UNICEF tarafından Kürt bölgesinde (Duhok, Erbil ve Süleymaniye) yapılan alan araştırmasının sonuçlarına göre; Kuzey Irak'ın Saddam Hüseyin kontrolü altında olduğu 1984-89 yılları arasında binde 80; Kürt isyanı ve kitlesel göçün yaşandığı 1989-94 yılları arasında binde 90'a vardığını ortaya koymuştur. Bu oran Kuzey Irak'ın çoğunun KDP ve KYB yönetiminde bulunduğu 1994-99 yılları arasında binde 72'ye düşmüştür.

1987 yılından sonra ülkede nüfus sayımının yapılmaması nedeniyle, nüfus; bu hususta verilen istatistiki veriler, yapılan çalışmalar ve nüfus üzerine verilen rakamlar, daha çok ülkenin yıllık nüfus artış hızını baz alarak yapılan tahminler ile ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu hususları göz önüne alarak, Irak'ta etnik yapının dağılımını şu şekilde vermek mümkündür. Ülke nüfusu, 2001 yılı tahminlerine göre 23.331.900 kabul edilerek, etnik dağılım şöyledir. [16]

Irak Genel Nüfusu (Temmuz 2001 Tahmini)	**23.331.900**

16 SAATÇİ Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

Etnik Nüfus Durumu	
Arap	%60 (13.900.000)
Kürt	%20 (4.600.000)
Türkmen	**%12 (2.500.000)**
Asuri/Süryani	%4 (950.000)
Diğer Azınlıklar	%4 (950.000)
Türkmenlerin Vilayetlere Göre Dağılımı	
Duhok	150.000
Musul	450.000
Erbil	215.000
Kerkük	400.000
Tikrit	300.000
Diyala	220.000
Bağdat	300.000
Diğer Bölgeler(Süleymaniye dahil)	465.000
Toplam	**2.500.000**
36ncı Paralel Kuzeyindeki Nüfus Dağılımı	
Arap	Çok az
Kürt	3.500.000
Türkmen	**500.000…(Toplam Türkmen Nüfusun 20'si)**
Asuri/Suryani	90.000
Diğer Azınlıklar	40.000

Irak'taki Türk varlığının sayısını kesin olarak tahmin etmek çok güçtür. Irak hükümeti, Türkmenlerin nüfusunu devletin asimilasyon politikası doğrultusunda diğer etnik gruplar gibi gerçek ve tarafsız bir sayımla ortaya koymamıştır. Bu nedenle de toplumda yaş/cinsiyet dağılımını, doğurganlığı, ölüm oranını ve büyüme hızını hesaplayacak hiçbir istatistik yoktur. 1987 sayımından sonra Irak'ta yaşayan Türkler, yetkililerin kasıtlı tutumları gereği % 2'lik bir oranla gösterilmiştir. Ancak, bölge gezildiği zaman bu rakamın gerçeklerden ne kadar uzak olduğu hemen göze çarpmaktadır. Hatta bazı vilayetlerde bunun tersini

bile iddia etmek yerinde olur. Örneğin, 1960 yılına kadar Kerkük nüfusunun % 95'ini Türkler' in oluşturduğu bilinmektedir.

1957 yılında Irak'ın resmi istatistiklerine göre nüfusu 6 milyon 900 bin idi. O tarihte Türkmen nüfusu 567 bin olarak gösterilmiştir. Bugün ise 3 milyon Türkmen Irak içinde dağılmış durumdadır. İstatistiklere göre1970 yılında Kerkük'te 200 bin Türkmen yaşıyordu. 01 Şubat 1987 tarihli İngiliz "Inguing" dergisine göre, Irak'ta 1,5 milyon Türkmen, Arap ya da Kürk kimliği içinde sürülmek ve öldürülmek endişesi ile Türk kimliğini gizlemişti.[17]

Irak'ta gelmiş geçmiş iktidarlar ve halen iktidarda bulunan rejim her ne kadar Türk nüfusunu gizlemiş ve az göstermiş olsa bile, Kerkük, Erbil, Musul vilayetleri, Diyala ile Selahattin'in ilçe ve köyleri ile Bağdat'ta yaşayan 300.000 civarındaki Türk nüfusunun toplamı, bize Irak'taki Türk varlığının en düşük bir rakamla iki milyonun üzerinde olduğunu ispatlamaktadır. (Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Korkmaz HAKTANIR bir konferansta sorulan soru üzerine bu rakamı üç milyon olarak ifade etmiştir 02/99)

1.2.2. Dini Yapı

Nüfusun yüzde doksan altısı Müslüman olan Irak'ta özellikle ülkenin güney ve güneydoğusunda yaşayan Şiilerin nüfus oranı yüzde elli beşi bulur. Bu bakımdan Arap ülkelerine göre Irak, Orta doğu' da Şiilerin çoğunlukta olduğu tek ülke durumundadır. Şii nüfusun çoğunluğu Arap kökenlidir. Kürtlerin çoğunluğu ise Şafii mezhebindendir. Çoğunluğu Sünni olan Türkmenlerin yüzde yirmi üçü (bazı kaynaklarda bu oran % 50 bazılarında 2/3 olarak verilmektedir.Son seçimlerde alınan sonuçlara bakılırsa bu oranın %50'den aşağı olmadığı değerlendirilmektedir.) Şii mezhebine mensuptur. Mezhep ayrımı siyasi hayatta Araplar arasında önemli rol oynarken,Türkmenler arasında, hiç bir sürtüşmeye ve ayrılıklara yol açmaz. Nüfusun yüzde dördünü oluşturan Hıristiyanlar Süryani, Keldani ve Nasturi gibi topluluklara ayrılırlar.

17 Özfatura M. Necati, *''Iraklı Türkmenler'', Türkiye* G*azetesi***,**10 Mayıs 2003, s.8

Yahudiler, daha önceleri kalabalık bir topluluk iken, 20. yüzyıldaki göçlerin ardından, önemsiz bir duruma düşmüştür. Kerkük yöresinde yaşayan ve önceleri Kerkük kalesinde topluca yaşadıkları için, halk arasında "Kale Gavurları" diye adlandırılan Türk Hıristiyanların sayısı azalmıştır. Çoğu bölgeden göç eden bu Hıristiyan Türk topluluğu, konuşmaları ve gelenekleri ile tamamen Türk olan bir kültürel yapıya sahiptir.[18]

1.2.3. Türk yerleşme bölgeleri:

Irak'ta bin yılı aşkın bir zamandan beri varlık gösteren Türkmenler, ülkenin kuzey ve orta bölgesinde yaşamaktadırlar. Türkmenler günümüzde Musul, Erbil, Kerkük, Diyala ve Selahattin illerinin sınırları ile başkent Bağdat'ın birkaç mahallesinde de bir şerit boyunca yayılmış bulunmaktadırlar.

İngiliz ihtilali sırasında Erbil'in siyasi valisi olan W. R. Hay, bölge hakkında yazdığı bir kitapta şöyle demektedir. "Belli bir şerit üzerinde bazı şehirler vardır. Bu şehirlerde yerleşik vatandaşlar Türkçe konuşurlar. Bu şerit, çoğunluğu Kürt olan bölgeyle çoğunluğu Arap olan bölgeyi birbirinden ayırır. Kerkük, Türklerin yoğun olduğu merkezdir. I. Dünya savaşından önce nüfusu 30. 000 idi. şehrin etrafında da Türkçe konuşan birçok köy vardır."[19]

Saddam Yönetiminin Kuveyt'e müdahalesi ve akabinde meydana gelen gelişmeler sonucu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince 36 ncı enlem kuzeyinde bir güvenli bölge oluşturulmuş; bu bölge görünürde Birleşmiş Milletlerin korunması altına alınmıştır.

Buna göre;, Irak genelinde 2.5 milyon kadar olan Türkmenlerin %20'si, yaklaşık 450-500 bin kadarı, sözde güvenli bölge olarak adlandırılan 36 ncı enlemin kuzeyinde kalan bölgede, asıl büyük kitle ise güneyde Saddam'ın etkin

---

18 ÖZTÜRK Osman Metin, (1999); ***''Irak, Yapısı ve Komşuları ile İlişkileri'',*** ***KÖK Araştırmalar Dergisi*** **,** Ankara , 1999 , s. 14.

19 *''14 Temmuz Katliamı Unutulmayacak'', Ortadoğu*, 14 Temmuz 2003, s.13

olduğu bölgede kalmıştır. Musul ve Tel-Afar Bölgesi, 36 ncı enlem kuzeyinde yani güvenli bölgede olmasına rağmen, bu bölge fiilen Saddam yönetiminin kontrolüne bırakılmıştır.

Irak Türkleri; günümüzde ülkenin kuzey-batısından güney-doğusuna kadar uzanan bir şerit üzerinde yaşarlar. Ülkenin kuzey-batısında ve Musul'un 60 km. doğusunda bulunan Telafer ve buna bağlı olan köylerden itibaren, Musul ve çevresindeki yüzlerce köy, Erbil, Altunköprü, Kerkük ve çevresindeki köyler, Tazehurmatu, Tavuk, Tuzhurmatu ve çevresindeki Bayat Köyleri, Kifri, Karatepe, Hanekin, Kızlarbat (Sadiye), Karağan (Celevla) ve çevre köyleri, Şahraban (Mikdadiye), Bedre, Kazaniye ve Mendeli gibi il, ilçe, kasaba ve köyler, Türklerin yerleştiği önemli merkezleridir. Türklerin yerleştiği bölge; Musul, Erbil, Kerkük ve Diyala illerinin sınırları içinde kalmaktadır. Ayrıca başkent Bağdat'ta 50 bine yakın Türk ailesi yaşamaktadır. Bağdat'ın yoğun olarak Karakol, Azamiye, Rağibe Hatun semtlerinde yaşayan Türklerin nüfusu 300 bine yaklaşır. [20]

Türkmenlerin yerleştiği bölgeler, Irak'ın kuzeyinin dağlık alanları ile orta ve güney bölgeleri arasındadır. Türkmenlerin yaşadıkları bölge, kuzey doğudan güney batıya kadar bir şerit şeklinde Irak'ın kuzey batısındaki Telafer'den güney doğusundaki Mendili'ye kadar uzanmaktadır. En önemli bölgeler de şunlardır.[21]

(1) Musul Vilayeti

Musul'un merkez ilçesinde Yunus Peygamber, Faysaliye ve Mansur mahalleleri, nüfus itibariyle Türk'tür. Bunun dışında, Musul'un çevresindeki kırsal alanda yüzlerce Türk köyü vardır. Şebek Oymağı, Sarılı ve diğer Türk aşiretlerinin yaşadığı Musul bölgesindeki köyler, yoğun biçimde Türk nüfusunu barındırmaktadır. Musul'un çevresinde yer alan önemli Türk köyleri şunlardır;

20 ÖZMEN Hasan, (1999); Irak ve Türkmen Dosyası, Ankara.
21 DEMİRCİ Fazıl, (1991); Irak Türklerinin Dünü-Bugünü, Ankara.

Abbasiye, Abzah, Akkoyun, Albek, Alireş, Alkuş, Arpacı (Arpaciye), Babıniyet, Ba'hamza, Basahra, Ba'şika, Baştutmaz, Ba'vize, Baybuğ, Bazvaya, Bedene, Bektaş, Besan, Bılavat, Bısatlı, Bi'rhallan, Cilevhan, Çinçi, Deraviş (Dervişler), Ebucerbu'a, Eskişehir, Fazılıye, Gazekan (Gazihan), Gökçeli, Hamdaniye, Haraba, Harabasultan, Havar, Haznebent, Haznetepe, Hıdır (İlyas), Horsabad, Isteh, Kadıköy (Kaziyye), Karakoyun, Karakuş, Karaşor, Karatepe, Karatepe Şebek, Karayatağ, Keberli, Kehriz, Kelek, Kelete, Kepresor, Kızfahre, Körgariban, Minara Şebek, Mişerfe (Müşerrefiye), Mahallebiye, Ortaharap, Ömergan (Ömerkan), Ömer Kayacı, Reşidiye, Rezzakıye, Selamiye, Seyyidler, Şebek, Şemsiyyat, Şennif, Şeyhemir, Şirehan (Aşağı ve Yukarı Şirehan), Tahrava, Telagub, Tercile, Tevfikiye, Tezharap, Tilyara, Toprakziyaret, Topzava, Verdek, Yarımca, Yengi Bısatlı, Zehrahatun, Zeynelabidin'dir.

Musul'un 60 km. batısında yer alan Telafer, Irak'taki Türklerin yoğun biçimde yaşadığı en büyük ve en halis bir Türk ilçesidir. Telafer yöresinde bulunan Türk köylerinin başlıcaları şunlardır;

Ağbuğa, Ağbulağ, Ağtepeler, Antallavi, Arpatepe, Avkenni (Efkenni), Azzotepesi, Buhur, Ceddu, Cegen Harabı, Ciheşler Tosnuğu, Cubara, Cuma, Çardağtepe, Çeti(y)liler Tarrı (Tar, tarla, tarrı, tarlası demektir), Damlamaca, Daşlıdere, Deveboynu (2 köy), Efkenni (Bucak merkezidir), Faka, Hamra, Harala, Harna, Irfi, Kırmızı, Kızılkuyyu (Kızılkuyu), Kızıl Tar, Körkuyyu, Kubbuk, Kuyyu (Kuyu), Malviren, Mıstah, Miççe (Efkenni), Mahallebiye, Sanbar, Sec'a, Sopan (Sapan) Harabesi (arkeolojik sit alanıdır), Sualtı, Şeh (Şehy) İbrahim, Turmu, Üçtepeler (arkeolojik sit alanıdır), Viranşehir. Ayrıca, Telafer'in batısında bulunan Sincar'ın güneyinde de Türk köyleri vardır. Bu köylerin en önemlileri arasında Meydankulu, Sibate, Sino ve Tellavi sayılabilir.

Musul Vilayeti halen Irak'ın Bağdat'tan sonra gelen ikinci büyük vilayetidir. Irak'ın kuzey batısında yer almaktadır. Kuzey'de bulunan Arap yoğunluğun en fazla olduğu bir vilayettir. Aynı zamanda Musul Türklerinin hepsi bu vilayette bulunmaktadır. Türkiye'den 70 km. uzakta bulunan bu vilayeti Dicle nehri ikiye bölmektedir. Irak Türklerinin kuzeyde ve kuzeybatıda yerleşim yerleri; büyük

Türk kazası Telafer'in batısında ve Sincar'ın güneyindeki Sina, Ellavi, Meydankulu, Sibate ve ondan fazla köyden başlayarak Telafer, Efkeni, Butepe, Buhur, Kırmızı, Irfi, Mıstah, Şeyh İbrahim, Hamre, Termi, Kubuk, Tellazo, Harapcemmaş, Cuma ve Mahveren gibi yetmişi aşan küçüklü ve büyüklü köyden sonra Musul vilayetinin köyleri; Nineva, Yunus Peygamber, Faysaliye ve Mansur semtleri Kaziye, Reşadiye, Şirahan, Karakoyunlu, Karayatak, Selamiye, Yarımca, Kızfahre, Tezharap, Babnet ve birçok köylerden, Şebek, Arpçiye, Gökçeli, Toprak Ziyaret, Haznetepe, Kibirli, Zehra Hatun, Tercile, Karatepe, Orta Harap, Cinci, Faziliye, Şakulli, Seyitler, Bahamze'dir. Bu Türk boyları arasında bulunan Şebek'leri; tarihçi Ahmet Hamit el'Sarraf (1970) şöyle anlatmaktadır: "Yirmi köyden fazla olan Şebekler Musul vilayetinin doğusuna düşer. Altmış-yetmiş bin nüfuslu bu köyler diğer Arap ve Kürt köyleri ile komşu olarak yaşarlar. Dilleri daha fazla İstanbul şivesine benzer, buraya yerleşmeleri ile ilgili olarak ise iki tez ileri sürülmektedir. Birincisi, Safeviler zamanında Kuzey Irak'a yerleştikleridir. İkincisi ise Osmanlı zamanında olmuştur."

Şebeklerin yerleşmiş oldukları köyler, Dervişler, Karatepe, Bacarbua, Bazvaye, Toprak Ziyaret, Tirane, Haznetepe, Şebek Minaresi, Ali Reş, Topuzova, Gür Gariban, Kibirli, Peşpeşe, Tez Harabe, Yenice, Sultan Harabesi ve Şeyh Emir'dir.

Şebekler ayrıca Baçvan (Bacalan) köylüleri ile de bir arada yaşarlar. Bacalanların lisanı da Şebeklere çok yakındır. Bunlarla beraber yaşadıkları köylerin adları ise, Şebek Topuz Ovası, Biir Hilan, Cerya Han, Orta Harap, Ömer Kan, Elek, Telyare, Karaşor, Tercele ve Yarımca'dır.

Bölgede içinde az sayıda Şebek olan köyler ise, Gökçeli, Arpacı, Cinci, Zehra Hatun, Kaziye ve Hıdır köyleridir.

(a) Nineva

Dicle Nehrinin doğusunda ve Musul'a bir mil uzaklıktadır. Tarihte Asurların başkenti olarak bilinir. 11 km.lik surları ile meşhur tarihi bir yerdir. Bunun 1 km. uzağında ise Yunus Peygamber bulunmaktadır. Buralar, Türklerle meskun eski Musul'dur. Türklerin bu iki yerleşim merkezlerinde yerleşmeleri 1055 yılında Selçuklular dönemine rastlamaktadır. Daha sonra Akkoyunlu ve Karakoyunlular zamanında da yerleşim olmuştur. Altıyüz haneden kurulmuştur.

(b) Reşidiye

Diğer bir adı ise Karayatak köyüdür. Bu köy Musul'un 30 km. doğusuna düşer. 1200 nüfuslu olup, Bayat aşiretindedir.

(c) Muhallebiye Köyü

Musul Vilayeti'nin batısına düşer ve Cizre bölgesinin en büyük köyüdür. Osmanlılardan kalan büyük kışlası ile ünlü bu köyün, 5 km. yakınında Şeyh İbrahim Türk köyü bulunmaktadır. 3500'ü aşkın nüfuslu bu kır köyü Musul'un 39 km. batısındadır.

(c) Kuzı Köyü (Kazıye)

Musul vilayetinin modern binalarının kuzeyinde eski evlerin oluşturduğu Kaziye köyü, Nineva tepelerinin üzerine konmuş bir güvercin görünümü taşır. Dicle nehrinin üzerinde oluşu Kaziye'ye, başka bir manzara kazandırmıştır. Karakoyunlu ve Şebeklerden oluşan bu köyün 6 bin nüfusunun çoğunluğu, tarım alanında çalışır.

(d) Telafer

Irak'ın ikinci büyük ilçesidir. Musul'dan 70 km. ve Sincar'dan 55 km. uzaklıkta, kayalık ve dağlık bir yerde kurulmuştur. İlçeyi kuzeyden güneye bir dere ikiye bölmüştür. Bu dere üzerinde altı köprü bulunmaktadır. Ortada Kala denilen bir tepesi vardır. İçinde kasaba Saray, Kala ve Hasanköy denilen üç yukarı mahalle ve Sincar, Su, Gergeri Çelebi, Kürt Ali, Çolak adlı altı aşağı mahalleden oluşur. Nüfusu 70 binin üzerinde olup, üç nahiyesi vardır. Bunlar; Fayaziye, Zamar ve Rabia'dır. Üç nahiyenin toplam nüfusu ise 120 binin üstündedir.

(2) Erbil Vilayeti

Çok eski bir yerleşim merkezidir. Bir çok devletler burada hüküm sürmüştür. Eski bir Sümer şehri olup, daha sonra (M.Ö. 1728-1686)'da bir Babil eyaleti olmuştur. Milattan sonra 115 yılında Bizanslılara geçmiş ve Türkmenler bir Türk krallığını da burada kurmuşlardır. 1168 yılında Muzaffereddin Gökbörü'nün hükümranlığına geçmiş ve şehir çok genişlemiştir. 1233 yılında ölen Gökbörü'den sonra Abbasilerin velayetine ve 1438 yılında Karakoyunlulara geçen Erbil şehri, daha sonra Akkoyunlular ve İranlılar tarafından fethedilmiştir. Son olarak 1637 yılında Sultan Murat tarafından Osmanlıların emrine girmiştir. Halen Irak'ın büyük vilayetlerinden biri olup Musul'un 90 km. güneyinde ve Kerkük'ün 120 km. kuzeyinde bulunan bir Türk yerleşim merkezidir.

Altun Köprü

Erbil ile Kerkük'ün arasında Küçük Zap üzerinde kurulu nadide bir Türk nahiyesidir. Türk nüfusu ve iki kalesi ile, Kerkük ve Erbil vilayetlerini birbirine bağlayan gerçek bir köprüdür.

Tablo 4. Erbil Bölgesi'ndeki Yerleşim Birimlerinin Son Durumu[22]

22 KIVANÇ Galip Över, (1999); Vaad Edilmiş Topraklarda Ölüm Kokusu, İstanbul.

	YERLEŞİM …..BİRİMİ	YIKILAN	KULLANILABİLEN	TOPLAM
Erbil …..Merkez	Ankawa	37	45	92
	Kuştepe	112	-	112
	Khabar	16	24	40
Köy …..Sancak	Merkez	15	26	41
	Şoriş	59	35	94
	Taktak	75	-	75
Mahmur	Merkez	31	24	55
	Qaraya	51	2	53
	Dilbaga	44	-	44
	Goicu	54	1	55
Şaklawa	Selahattin	58	30	88
	Khushnaw	44	6	50
	Harir	61	21	82
Suran	Khafifan	27	28	55
	Rewandüz	33	6	39
	Diyala	1	41	42
	Bradust	221	9	230
Az-Zibar	Mergasur	75	-	75
	Mizuri Bala	67	-	67
	Barzan	28	-	28
Choman	Galada	84	-	84
	Hasy	21	-	21
	Ozmaran			

(3) Kerkük Vilayeti

Irak'ın kuzeyine doğru gidildiğinde orta ile kuzey arasındaki tek köprü halini almış bir geçit vilayetidir. Kuzeyde Erbil ve Musul vilayetleri, doğuda Süleymaniye, batıda Tikrit (Selahattin) vilayeti ve güneyde Bakuba (Diyala) vilayeti ile çevrilidir. Bağdat'tan 248 km. uzaklıkta olup Irak'ın en zengin petrol bölgelerinden biridir. 1974 yılına kadar Kerkük ili 6 kaza ile 23 nahiyeden oluşurken, 1976 yılında Kerkük ilinin adı değiştirilerek "Al Tamim" yapılmış, kazaların sayısı 3'e, nahiyeler ile 11'e düşürülmüştür. Alanı 19.543 km^2'ye düşürülmüştür. Bu değişiklikler; Irak hükümetinin 29 Ocak 1976 tarihinde 41 ve 42 sayılı hükümet kararlarına göre yapılmıştır. Nüfusu ise 1957, 1965 ve 1977 sayımlarına göre sırası ile 388.939, 473.626 ve 495.425 olup, bunların Irak'ın toplam nüfusuna oranı ise % 6, % 5.8 ve % 4'ünü kapsamaktadır. Bu nüfusun 1965 yılında % 100'üne yakını Türk olmasına rağmen baskı ve eritme politikası gereğince, Türklerin uzaklaştırılarak yerlerine Arap'ların yerleştirilmesi nedeni ile 1977 nüfusunun ancak 250.000'inin Türk olduğu görülmüştür.

Yoğun Türk nüfusuna sahip olan Kerkük, Irak Türklerinin kalbi ve kültür merkezidir. Kerkük'e bağlı nahiye ve köylerin tamamı da Türk nüfusuna sahiptir. Kerkük'e bağlı nahiye ve köylerin belli başlıları şunlardır;

Badava, Beşir, Bılava, Çardağlı, Göktepe, Ilıncak, Karaincir, Kızılyar, Kuştepe, Kümbetler, Leylan, Ömermenden, Tazehurmatu, Tercil, Tirkalan, Tirkeşkan, Tokmaklı, Topzava, Yahyava, Yayçı. (Bunların bir kısmı Bağdat yönetimi tarafından yıkılarak, Türkmen halkı başka yerlere sürülmüştür.)

Tuzhurmatu ilçesinin Tavuk nahiyesi ve yakınındaki İmam Zeynelabidin köyü, birer Türk yerleşme merkezleridir. Tuzhurmatu da, Telafer'den sonra Irak'taki en önemli Türk ilçesi durumundadır. Bu ilçenin sınırları içinde yaşayan Bayat boyunun oturduğu köyler, bölgedeki Türk nüfusunun önemli bir sahasını oluşturur. Bayat boyunun yaşadığı bu köylerin en önemlileri şunlardır: Abbud, Amirli (Emirli), Bastamlı, Biravcılı, Çardağlı, Hasadarlı, Karanaz, Muratlı (Süleymanbeg), Pirahmetli, Şahseven, Yengice, Zengülü.

Tarihi bir Türk ilçesi olan Kifri'ye bağlı Karatepe de önemli bir Türk nahiyesidir. Çoğu Bayat boyuna mensup olan bölgedeki Türk nüfusu, ayrıca o

yörede bulunan köylerde yaşarlar. Bunların arasında konar-göçer hayatı sürdüren Aştöken, Birefekire, İlancı, Tatran ve Sındıç ilgi çeken belli başlı Türk köyleridir.

Kerkük ilinin 1975 yılına kadarki idari taksimatında 4 ilçe vardı. Bunlardan biri merkez ilçe olan Kerkük'tür. Kifri, Tuzhurmatu ve Çemçemal ise diğer üç ilçenin adlarıdır. Kerkük merkez ilçesine bağlı nahiyeler; Kara Hasan, Şivan, Altunköprü ve Havice'dir. Kifri'ye bağlı nahiyeler; Karatepe, Şirvan ve Bebaz adları ile tanınır. Tuzhurmatu ilçesinin iki nahiyesi Tavuk ile Kadir Kerem'dir. Çemçemal'ın nahiyeleri ise Ağçalar ve Sengav'dır.

Kerkük vilayetine bağlı olan köyler ise; Ömer Menden, Leylan, Kümbetler, Buova, Topuzova, Çardağlı, Yayçı, Türkalan, Beşir, Yorgantepe'dir. Kerkük kenti Hasa Çayı ile ikiye ayrılmaktadır. İki yaka halinde olup kale tarafında, Çay, Musalla, Köprü Başı (İmam Kasım), İskan, Bulak, Yedi Kızlar, Helvacılar, Meydan, Çukur, Şorca ve Piryadi mahalleleridir. Diğer tarafta ise; Mecidiye, Sarıkahya, Arafa, Almas, Beğler, Gavurbağı, Neftderesi, Molla Abdullahtepesi, Talimtepe, Rahimova, Korya, Babagürgür, Tisin ve Bağdatyolu'dur.

Kerkük'ü ikiye bölen Hasa Çayı üzerinde tek bir taş köprü bulunmaktadır. Bu köprü bir Osmanlı eseri olduğundan bugün için yalnız adı kalmıştır.

(a) Kümbetler Köyü

Kerkük'ten 13 km. uzaklıkta, Dibis kazasına bağlı, 1500 nüfuslu ve 200 hanelik bir köy olup, IV. Murat zamanından beri bir yerleşim yeridir. Yanında Bulova, Kızılyar ve Bacvan köyleri bulunmaktadır.1987 sayımına hazırlık için bu köy boşaltılıp yanına Arap yerleşim merkezi kurulmuştur.

(b) Leylan Köyü

Kerkük merkezine 20 km. uzaklıkta olan bu köyde 17 Ekim 1987 sayımında Türk nüfusunu az göstermek için yıkılmıştır. Çardağlı, Ömer Menden Türk-Alan ve Yayçı köyleri de aynı sebeple boşaltılmış ve etraflarında güneyden getirilen Araplar yerleştirilmiştir.

(c) Beşir Köyü

Tazehurmatu ile Kerkük arasına Bağdat demiryolu üzerinde bulunur. 3000 nüfusludur. Bu köy diğerlerinden farklı bir şekilde buldozerler ile yıkılıp, buğday tarlası olarak ekim alanı yapılmış, burada yaşayanların güneye göç etmesi sağlanmış ve halen nerede yaşadıkları belli olmamıştır.

(d) Taze Hurmatu

Kerkük'ten 20 km. güneyde Bağdat karayolu üzerindedir. Bağlık, bahçelik ve sulak bir yer olup, bahar ve yaz mevsimlerinin mesire yeridir. Ortasından Kızılark geçer. Karakoyunlulardan kalma olup, Kara Sakallı, Muratlı, Karyağdı, Ustalı, Basmalı ve Deregezen oymaklarından oluşur. 25.000 nüfusunun tamamı Türk olup, hiçbir hanesinde yabancı bulunmayan bir nahiyedir. 1987 yılı sonuna kadar boşaltılması hükümet kararı ile istenmiştir.

(e) Tavuk (Dakuk)

Irak'a yerleşmeye başlayan Türkler, Mutasım (Abbasiler Dönemi) zamanında bu nahiyede yerleşmiştir. IV. Murat'ın yaptırmış olduğu taş köprü halen ayaktadır. Selçuklular döneminde yaptırılan minare bu nahiyenin bir sembolü halindedir. Bugünkü nüfusu 60.000'in üzerinde olup son on yıl zarfında birkaç Arap yerleşim merkezi kurulmuş ve alış-veriş merkezlerine bu Araplar yerleştirilmiştir. Bağdat-Kerkük karayolu üzerinde Kerkük'ten 40 km. güneye düşmektedir. Bu nahiyenin %100 Türk olan ve ziyaret yeri sayılan İmam Zeynelabidin Köyü bulunmaktadır. Tavuk nahiyesi Lasın Arkı ile ikiye bölünür. Bir yakası Demirciler Mahallesi, diğer yakası ise Götürge ve İlhanlılar Mahallesi'nden meydana gelir.

(4) Selahattin Vilayeti (Tikrit)

1976 yılından önce bu vilayette yerleşmiş veya bunun sınırları içerisinde hiçbir Türk yerleşim merkezi bulunmamaktayken, Kerkük Vilayetinin Türk nüfusunu azaltmak için Tuzhurmatu Kazası ve Bayat köyleri yukarıdaki tarihten itibaren bu Arap vilayetine bağlanmıştır. Halen bu vilayette Türk nüfusu 200.000'in üzerindedir. Yerleşim birimleri Tuzhurmatu kazası ile birlikte Bayat köylerinden olan; Amirli, Baztamlı, Meftul I ve II, Yenigice, Çardağlı, Kokus, Hasadarlı, Şahseven, Ebuhasan, Buravçılı, Muratlı, Abbud, Zengülü, Karanaz, Şeyh Muhsin ve Süleyman Beg'dir.

(a) Bastamlı Köyü

Tuzhurmatu kazasının 16 km. batısına düşen bu Türk köyü; bir tepenin üzerine kurulmuştur. Aksu Çayı'nın kenarındadır. 400 hanesi ve 2500'den fazla nüfusu mevcuttur. Eski adı Bostanlı iken, giderek bu ad Bastamlı olmuştur. Bayat Aşiretinin Amirli Köyü ile birlikte en kalabalık olan bir yerleşim merkezidir.

(b) Amirli Köyü

Tuzhurmatu kazasının yakınında ve çok büyük bir tarım arazisine sahip olan bu köy de, Bayatlıların merkezi olarak bilinir. Kördere ile ikiye bölünmüştür. 1965 yılında 3500 olan nüfusu halen 6000 civarındadır.

(c) Tuzhurmatu Kazası

Irak hükümetinin 29.1.1976 tarihli, 41 ve 42 sayılı kararı ile Kerkük'ten alınıp yeni vilayet olan Selahattin'e bağlanmıştır. Bu vilayet BAAS Partisi'nin kalesi durumundadır. Aksu Nehri'nin üzerinde olup, 120.000'in üzerinde bir nüfusa sahiptir.

(5) Bakuba (Diyala) Vilayeti

Diyala il sınırları içinde de önemli bir miktarda Türk nüfusu bulunmaktadır. Diyala ilinin idari taksimatında yer alan 5 ilçe vardır. Bunlar; Bakuba, Halis, Hanekin, Mendeli ve Şahraban (şimdiki adı Mikdadiye)'dir. Bu beş ilçenin hemen hemen hepsinde Türk nüfusu karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu ilçelere bağlı Türk kasabaları da vardır. Bu kasabalar arasında Bakuba'ya bağlı Kazaniye; Halis'e bağlı Mansuriyet Çebel; Hanekin'e bağlı merkez Hanekin, Karağan (Celevla), Kızlarbat (Sadiye), Koratu ve Meydan; Mendili'ye bağlı Kazaniye ve Beledruz; Şahraban (Mikdadiye) ilçesinin aynı adı taşıyan merkez nahiyesi, Türk yerleşimlerinin önemli birer merkezi sayılmaktadır. Bu arada bölgede yer alan; Bacalan, Bahruz, Deliabbas, İbrahim Semin, Karacıva, Karaulus ve Kenaniye adlı kasabalarda da Türk nüfusu yaşamaktadır. Ayrıca elliye yakın Türk köyünün bölgedeki varlığına da işaret etmek mümkündür.

Eskiden beri bir Türk yerleşim merkezi olarak bilinen bu vilayet, aynı zamanda Himrin Dağları vasıtasıyla Irak'ın kuzeye açılan bir kapı durumundadır. 1976 yılında alınan karar gereğince Kerkük Vilayeti'nin Türk nüfusunu azaltmak ve alanını küçültmek için yürütülen faaliyetler sonucu Kifri, (İslahiye kazası) Kerkük'ten alınıp Bakuba vilayetine bağlanmıştır. Ayrıca, Aştöken, Birefekire, Tartan, Sendiç, Karatepe Nahiyesi, Karuk, Çincal, Ali Saray köyleri de Bakuba vilayetine verilmiştir.

Daha önceden Bakuba Vilayeti içinde yer alan Türk yerleşim merkezleri ise; Karahan, Kızlarbat Bucakları, Hanekin Kazası, Şahraban İlçesi Mansuriye Bucağı, Mendeli İlçesi, Bedre İlçesi, Kazaniye Bucağı ve Zaviye Köyü'dür.

(a) Kızlarbat (Sadiye) Nahiyesi

Kızlarbat adıyla meşhur olan bu nahiyenin bugünkü adı Sadiye'dir. Kuzeyinde Karahan, güneyinde Şahraban (Mikdadiyye), doğusunda Hanekin, batısında ise Diyala Nehri bulunur. Bağdat-Hanekin-Kasrşirin karayolu üzerinde olması, nahiyeye bir canlılık getirmiştir. Bağdat'tan 154 km. ve Hanekinden 33 km. uzaklıktadır. 5000 haneye ve 20.000'in üstünde bir Türk nüfusuna sahiptir. En büyük köyü 2800 nüfuslu Zave Köyü'dür.

(b) Mendeli Kazası

Irak Türklerinin güneye doğru olan uzantısıdır. Bunun yanında bir de Bedre ilçesi vardır. Bu iki Türk yerleşim bölgesi Irak Türklerinin yoğun olduğu bölgeden bir hayli uzaktadır. Bu nedenle Mendeli kazası Irak-İran Savaşı'ndan büyük zarar görmüş, bu da yetmiyormuş gibi Irak Yönetimi 26.7.1987 tarihinde 459 sayılı bir karar çıkararak Mendeli Kazasını nahiyeye çevirmiş ve Beldruz Nahiyesini'de, Mendeli yerine kaza yapmıştır.

1.3. IRAK TÜRKMENLERİNİN TARİHİ

IRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI

Türkmen sözcüğünün kaynağı ve içeriği hakkındaki, en fazla ilmi değeri olan ve kabul gören "Müslüman Oğuzlara Türkmen adının verildiği" görüşüdür. Oğuzlar kendilerine uzun süre "Türkmen" dememişlerdir. Türkmen kelimesi ancak XIII. yüzyılın başlarında Oğuz adının yerini alabilmiştir.

Türklerin Irak'a gelişleri Hicri 54 tarihlerine uzanmaktadır. Emeviler, Sasani imparatorluğunu yıktıktan sonra Türklerle temasa geçmişlerdir.

Ünlü Arap Tarihçisi El-Tabari, Türklerin yoğun olarak Irak'a gelişlerini, Emevi Devletinin ilk halifesi olan Muaviye b. Ebusüfyan'ın Basra Valisi Ubeydullah b. Ziyad zamanında özelikle Hicri 54 yılında (Miladi 674) kaydetmiştir.[23] Bu konuyla ilgili bize derli toplu bilgi veren iki önemli Arap bilgini görüyoruz. Bunlar Arap coğrafyacısı El-Belaziri ve Yakut El-Hamudi'dir. [24] El-Belaziri'ye göre; Halife Muaviye, Basra Valisi olan Ubeydullah b. Ziyad'ı Horasan'a tayin etti. 24.000 kişiyle Ceyhun Nehrini aşan Ubeydullah, Buhara şehrine ulaşıp burada Türkmenlerin başı olan Kaboç Hatun'la anlaşmaya varmış ve bu anlaşma sonucunda Ubeydullah, Türkmenlerden 2000 okçuyu yanma alarak Basra'ya

23 EL-TABARİ, (1939); Tarihil Umem velmülük, Kahire.
24 BAYAT Fazıl Mehdi, (1975); Türkmen Tarihinden Yapraklar, Bağdat .

yerleştirmiştir. Yakut El-Hamudi'ye gelince; o "Mu'cemul Buldan" adlı kitabında Türkmenlerin sayılarını 2000 olarak gösteriyor. Türkmenleri Basra'ya getiren Ubeydullah, bunları kendilerine özgü adlarıyla anılan bir sokağa yerleştirmiştir.

Tarihi kaynaklar, ok atmakta usta oldukları bilinen 2000 Türk askerinin Basra'ya yerleştirildiğini kaydeder. Yemame şehrinde asi Arap bedevilerinin bastırılmasında bu Türk okçularından yararlanıldığı bilinmektedir. Horasan ve Maveraünnehir'de fetihlere girişen İslam ordularına katılan Türk beyleri, Emeviler döneminde orduda önemli görevler almaya başlamışlardır.Türklerin üstün savaş yetenekleri ve ok atmadaki becerileri, İslam komutanlarının dikkatini çekmiş ve onları ordularına almalarına yol açmıştır.

Yine Meşrik Valisi Yezid b. Ömer, Miladi 749 senesinde Buhara'dan 300 kadar Türkmen askerini getirerek ordusuna katmıştır. [25] Dolayısıyla Türklerin Irak'a yerleşmeleri uzun vadede olmuş ve çeşitli dönemlerde akın akın bu bölgeye yerleşmişlerdir.

Türklerin, hilafet merkezi olan Irak'ta görünmeleri Emevi Devletinden sonra Abbasi Devleti döneminde de devam etmiş olup, özellikle Abbasilerin ikinci halifesi olan Ebucafer El-Mansur, kurmuş olduğu Bağdat şehrinde, Türklere de yer ayırmıştır. Bu Türkler geldikleri yerler göz önüne alınarak Bağdat'ın çeşitli semtlerine yerleştirilmiş ve bu semtlere bunların adları takılmıştır (Örneğin Derbu'l-Buhara (Buhara Evleri)). [26]

Daha sonra gelen Abbasi halifeleri, siyasi ve askeri merkezlerini güçlendirmekte Türk askerlerine büyük önem verilmiştir, hatta Halife Harun El-Reşid (786-809) döneminde muhafız birliğini tamamen Türklerden oluşturmuştur. Halife Mu'tasım (833-842) devrinde de Türk askerlerin kalması için Bağdat ile Kerkük arasında 70.000 kişinin yaşayacağı Samarra şehrini kurmuştur. [27]

25 MARUFOĞLU Dr. Sinan, (1988); Osmanlı Döneminde Kuzey Irak, İstanbul.
26 BAYAT Fazıl Mehdi, (1975); Türkmen Tarihinden Yapraklar, Bağdat .
27 MARUFOĞLU Dr. Sinan, (1988); Osmanlı Döneminde Kuzey Irak, İstanbul.

Bu dönemden sonra, Türklerin Hilafet merkezinde söz sahibi olduklarını gösteren bir başka gelişme de, Halife Mu'tasım'ın kendini güvende hissetmeyerek Hilafet merkezini Bağdat'tan Samarra'ya nakletmesi ve Türk muhafızları himayesinde buraya yerleşmesi idi. [28]

Bu gelişme Irak Türklerinin tarihinde bir dönüm noktası ve yeni bir çığırın başlamasına yol açtı. Samarra şehri bir Türk şehri oluverdi. Semtlerine, yollarına ve ırmaklarına Türk isimleri verildi. Şehir o suretle yapılmıştı ki, Türkler kendi vatanlarında hangi kabile ve oymakla hem civar ise burada da aynı şekilde iskan edilmişlerdir. [29]

Abbasiler döneminde; 847 tarihinde halife Mu'temed; Türk kumandanı Asategin'i Musul Vilayetine vali tayin etmiş, o da vekaleten oğlu Edgütegin'i yollamıştır.[30] Mısırdaki Türk Tuluni devleti kurucusu Tulunoğlu Ahmet 884'te öldüğünde Suriye ve Irak tamamen bu devletin hakimiyet sahası içerisindeydi. [31]

Abbasi dönemindeki Arap yazarlardan İbn-i Haldun, "El-Mukaddime" adlı eserinde Türkleri şöyle vasıflandırmaktadır; "Onlar, yaltaklanmayı, nifakı, boş gösterişi, arada yalan ve uyduruk sözlerle dolaşmayı, riyayı, velilere gösterişli masraflar yapmayı ve ortaklara zulüm etmeyi bilmeyen bir mîllettir. Bid'atı bilmezler, nefis ve hevesleri onları ifsat etmemiştir. Şüpheli malları helâl olarak almazlar. Dünyada Türklerden cesaretli, atıcı ve düşmana saldırıda kararlı üstün bir millet yoktur." [32]

836 yılında Halife Muktedir, Emirül-Ümera unvanı ile Türk Komutanı Munis'e geniş idari yetkiler vererek, saltanatı fiilen bırakmıştır. Bundan sonra Türk komutanlarının aralarında baş gösteren rekabetler; halifelerin de bu rekabet çekişmelerini körüklemek için entrikalara girişmeleri, Abbasi İmparatorluğu'nun itibarini iyice sarsmaya başlamış, 936 yılında Halife Razi, Vasıt Valisi Muhammed bin Raik'e Emirül-Ümera'lık payesini vermek ve adının hutbelerde kendi adı ile okunmasına müsaade etmek zorunda kalmıştır.

---

28 RASONYI Laszlo, (1988); Tarihte Türklük, Ankara.
29 KÖPRÜLÜ M.Fuat, (1923); Türkiye Tarihi, İstanbul.
30 Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri , BDAGM-OADB, s. 16.
31 Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri, BDAGM-OADB, s. 17.
32 (1983); Mecmuat-u Müellifin, El-Irak fi't-tarih, Sürre men rea, Darü'l-Hürriye, Bağdat.

Bu sırada İran'dan askerleri ile birlikte kaçan Türk komutanı Beckem ve askerlerini Emirül-Ümera Muhammed bin Raik karşılamış ve onları Vasıt'daki ordusuna almıştır. 938 yılında Beckem, Raik'in yerine halife tarafından Emirül-Ümera tayin edilmiştir. Halife Razi'nin ölümünden sonra yerine geçen Mutlaki de, Beckem'in görevini devam ettirmiştir.

Birçok değerli hizmetler yapan ve askeri yeteneği yanında diğer meziyetleri de tarihçiler tarafından övgü ile anlatılan Beckem, bir sefer sırasında baskına uğrayıp öldürülmüştür. Yerine yine bir Türk komutanı olan Tozun atanmıştır. 944-945 yıllarında üç kez Vasıt'a saldıran Büveyhoğlu Ahmet üçüncü denemesinde başarılı olmuş ve şehri ele geçirmiştir. Daha sonra Bağdat üzerine yürüyen Büveyhoğlu Ahmet, Ocak 945 tarihinde Sünni İslam dünyasının merkezi ve başşehri Bağdat'a girerek, iktidarı ele almıştır. Böylece Irak'ta Büveyhoğulları'nın hakimiyet dönemi başlamıştır.

1.3.1. Osmanlı Hakimiyetine Kadar Irak Türkmenleri

1.3.1.1. Büveyhiler Dönemi

Büveyhoğlu Ahmet'in Ocak 945'te Bağdat'ta idareyi ele almasından sonra, halife azledilerek gözleri oyulmuş ve yerine al-Muti oturtulmuş ve bundan sonra halifeler Büveyhoğulları'nın elinde birer oyuncak olmuştur. 967'de Ahmet'in ölümü üzerine oğlu Bahtiyar Kirman, Huzistan ve Irak Hükümdarı olmuş, ancak Şii olmalarına rağmen, Bağdat halifelerini ortadan kaldıramamış, ordularının en güçlü ve en disiplinli bölümünü oluşturan Türklerden de vazgeçememişlerdir.

Esasen Ahmet Irak'a girdiği zaman beraberinde çok sayıda Türk askeri ve Sebüktekin gibi ünlü Türk komutanları vardı. Türklerin 975 yılında başlattıkları ayaklanmaya önderlik eden Sebüktekin; Bağdat ve Vasıt'a hakim olmuş ancak, isyan sırasında ölümü, hareketi başarısız kılmıştır. Bundan sonra karışıklıklar devam etmiş, Büveyhiler, Bağdat'ta Sünni İslam halifesini ellerinde adeta esir

etmişlerdi. Bütün İslam dünyasını tedirgin eden bu duruma son verecek bir kurtarıcı güç, dört gözle beklenir olmuştur.

Selçukluların, 23 Mayıs 1040 tarihinde kazandıkları Dandanakan Zaferi'nin ardından, Tuğrul Bey Bağdat'a o zamanki Halife Kaim bi-Emrillah'a bir fetihname göndermiştir. Bu fetihnamede, Selçukluların halifeye duydukları saygı ve bağlılıkları bildirilmiştir. Diğer taraftan Halife Kaim, Bağdat'ta yapılan baskılardan bıkmış ve bu durumun Selçukluların müdahalesi ile son bulacağını anlamıştır. Tuğrul Bey'in fetihnamesi hilafet merkezine ulaşınca, Halife Kaim elçisini Tuğrul Bey'in yanına göndermiştir. Elçinin devamlı ısrar ve ricası üzerine, hac yolunu tamir ve bozulan asayişi sağlamak amacıyla Tuğrul Bey Irak'a girmiştir. Bunun üzerine Halife Kaim 15 Aralık 1055 günü hutbenin Tuğrul Bey adına okutulmasını emretmiş, böylece dünyevi saltanatı bırakıp, sadece ruhani sıfatı olduğunu, liderliği Türk Hakanı Tuğrul Bey'e bıraktığını göstermiştir. 25 Aralık 1055 günü Tuğrul Bey'in Bağdat'a girmesiyle Irak, Selçukluların egemenliğine girmiştir.

1.3.1.2. Selçuklular Dönemi

Orta Doğu cografyasında asırlardan beri süre gelen hatta dünyanın mukadderatını etkileyen hakimiyet mücadelesinde lierliği XI asrın ortalarına doğru Büyük Selçuklu İmparatorluğunun ele geçirmiştir.(1040-1157) Selçukluların Irak'a girmesiyle yoğun Türk dalgası başlamıştır. Bundan sonra siyasi nüfuz tam olarak Türklerin eline geçmiş, bu devirde Türkmenler, Irak'a kalabalık gruplar halinde gelerek çeşitli kentlere yerleşmişlerdir. 1050 yıllarında Selçuklu Devleti'nde 1 milyon Türk (O tarihte çok büyük bir nüfus) Bağdat, Musul, Kerkük ve Dakuk'a yerleştirilmiştir. Irak Türkmenleri içinde büyük bir yer tutan Bayat Aşireti de, Tuğrul Bey zamanında buralara gelmiştir. [33]

Bağdat'ta güvenliği sağladıktan sonra hükümet sarayına yerleşen Tuğrul Bey, Oğuz boylarına mensup askerlerini Bağdat'tan kaçan veya esir düşen askerlerin evlerine yerleştirmiştir. Böylece Bağdat ve Oğuzların yayıldığı Irak'ı Selçuklu ülkesine katan Tuğrul Bey, halifeye dini otoritesi dışında bir hak

---

33 Özfatura M. Necati, *''Iraklı Türkmenler'', Türkiye* G*azetesi***,** 10 Mayıs 2003, s.8.
Ayrıntılı Bilgi için bkz. LEVİS B.,(1996), Ortadoğu, İstanbul.TURAN Osman (1996), Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul ve Y. İNANÇ Halil Mükrimin , Musul ve Elcezire'de Oğuz Türkleri

tanımamış, hilafeti de himayesi altına alarak, Sünni İslam Dünyası'nın savunuculuğunu üzerine almıştır.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, imar işleri ile de meşgul olmuş, Dicle kenarında kendisi için bir saray inşa ettirmiş, ayrıca eski mahalleleri yıktırıp, saray, çarşı, sultan camii, ev ve hamamlar yaptırmıştır. Selçuklu ordusunun Bağdat'a hakim olması ile kuzeye kaçan Halife'nin eski veziri Arslan Besasiri, Rahbe'de Mısır Fatımilerinin de yardımıyla bir ordu toplamıştır. Tuğrul Bey, Kutalmış'ı Besasiri'nin üzerine sefere memur etmiştir. Ancak, Sincar civarında yapılan savaşta (Ocak 1057) Kutalmış bozguna uğramış ve bunun üzerine Tuğrul Bey, 13 ay kadar kaldığı Bağdat'tan 20 Ocak 1057 tarihinde ayrılarak, İbrahim Yınal'ın askerlerinin de katıldığı bir ordu ile Musul'a Besasiri'nin üzerine yönelmiştir. Besasiri Suriye'ye kaçmış, Sincar ve Musul'u İbrahim Yınal'a tevdi eden Tuğrul Bey, Bağdat'a dönmüştür.

Halife, Tuğrul Bey'i Doğunun ve Batının Sultanı ilan ederek kendisine "Rüknü'd-Dünya Ke'd-Din" ile "Yemin Emirü'l-Mü'minin'' unvanlarını vermiştir. Bu sıralarda İbrahim Yınal'ın Musul'dan izinsiz olarak ayrılması, Besasiri'nin Musul'u istila etmesine yol açmıştır. Bu sebeple Tuğrul Bey tekrar Musul üzerine yürüdü. Besasiri kaçtı ve sultan onu Nusaybin'e kadar takip ettiyse de, İbrahim Yınal'ın Fatımiler ve Besasiri ile anlaşarak, büyük bir ordu ile Hemedan'a hareket ettiğini öğrendi. Tuğrul Bey süratle Hemedan'a yöneldi. Hemedan'da ciddi tehlikeler geçiren Selçuklu Sultanı, zevcesinden Bağdat'ta bulunan kuvvetleri, acele yardıma göndermesini istedi. Bunun üzerine Hatun Altun-Can Bağdat'taki Selçuklu askerlerinin başında Hemedan'a doğru yola çıktı. Tuğrul Bey'in Hemedan'da Yınal meselesi ile uğraşmasını fırsat bilen Besasiri, Bağdat'a yürüdü ve savunmasız kalan hilafet merkezine girdi (28 Aralık 1058). Ancak, Tuğrul Bey'in İbrahim Yınal'ı yenmesi ve Bağdat'a yaklaşması üzerine, bir yıl kadar işgal ettiği hilafet merkezinden kaçtı. Sultan Tuğrul Bey, büyük bir ordu ile derhal Besasiri'yi takibe koyuldu. Kuvvetleri Hille'de mağlup edilen Arslan Besasiri, yakalanarak öldürüldü (18 Ocak 1060) ve Besasiri'nin ortadan kaldırılışı Sünni İslam Dünyası'nda büyük sevinç yaratmıştır.

Tuğrul Bey, kardeşi Çağrı Bey'in ölümü üzerine Rey'e döndü. Bu sıralarda, çok sevdiği ve dirayetli bir kadın olan zevcesi Altun-Can vefat etti. Daha sonra hastalanarak yatağa düşen Selçuklu Sultanı 3 Eylül 1063 yılında öldü. Tuğrul Bey'in ölümünden sonra sultanlık için Selçuklu şehzadeleri arasında çekişmeler başladı.

Taht mücadelesini Alparslan kazandı ve 27 Nisan 1064 tarihinde 36 yaşında amcası Tuğrul Bey'in yerine, Rey'de tahta oturdu. Sultanın bu başarısında, dirayetli veziri Nizamül-Mülk'ün rolü büyük olmuştur. Alparslan saltanatı boyunca Irak'ı ziyaret etmedi. O sıralarda Irak, Selçuklu Sultanları'nca buraya tayin edilen Şahneler ve Amidler tarafından yönetiliyordu.

Alparslan Türk tarihinde önemli zafer kabul edilen ve İslam Dünyası'nda büyük sevinç yaratan Malazgirt Meydan Savaşı'nı kazandıktan sonra, her tarafa fetihnameler göndermiş, halife Bağdat'ta fetihnameyi törenle okutmuştur. Sultan Alp Arslan döneminde, 1066 yılında Bağdat'ta Dicle kenarında, Türk-İslam medeniyetinin en büyük inkılaplarından olan Nizamiye Medresesi'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Devletin çeşitli kademelerinde görev yapan dirayetli devlet adamları ve yüksek vasıflı bilginler bu medresede yetişmiştir. Alparslan'ın, 25 Kasım 1072 tarihinde hançerlenerek öldürülmesi üzerine, veliahtı olan oğlu Melikşah, sultan ilan edilmiştir. Sultan Melikşah geniş fetih hareketlerine girişmiş ve Selçuklu Komutanı Aksungur, diğer Türkmen Beyleri ile birlikte Musul'a girmiş ve bu yöredeki topraklar Selçuklu İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Daha sonra Melikşah, Musul bölgesini Çökermiş'e tımar olarak vermiştir.

Melikşah, 1087 yılının Mart ayında Bağdat'a gitmek üzere Halep'ten ayrılmış ve Hilafet merkezinde muhteşem bir şekilde karşılanmıştır. Halife Muktedi, Melikşah'ın kızı Mehmelek Hatun'u kendisine istetmiş ve olumlu cevap almış, bu sıralarda İsfahan'dan Terken Hatun ile birlikte gelen sultanın kızı Mehmelek Hatun ile evlenmiştir. Evlenme töreni tamamen Türk geleneklerine göre yapılmıştır. Sultan Melikşah, düğünden sonra Bağdat'ta birçok idari işler ve imar çalışmaları ile meşgul olmuş, Fırat Nehri'nden Necet'e bir kanalın açılmasını başlatmıştır.

Ancak, Türkistan'da meydana gelen olaylar üzerine 23 Mayıs 1087 tarihinde İsfahan'a doğru Bağdat'tan ayrılmıştır. Sultan Melikşah, yanında veziri Nizamü'l-Mülk olduğu halde ikinci defa Bağdat'a gelmiş (Kasım 1091), kışı Bağdat'ta geçiren Selçuklu Sultanı, saraylar, konaklar, hamam ve çarşılar yaptırmıştır. Daha sonra 1092 Nisan'ında İsfahan'a dönmek üzere veziriyle birlikte Bağdat'tan ayrılmıştır. Bu tarihten sonra halife ile Melikşah'ın arası açılmış, Bağdat üzerine yürüyen Sultan, Terken Hatun ile Halife'nin işbirliği sonucunda 20 Kasım 1092'da zehirlenerek öldürülmüştür. Bu tarihten itibaren Selçuklu İmparatorluğu parçalanma sürecine girmiştir.

Melikşah'dan sonra, Melikşah'ın en büyük oğlu Berkyaruk, Nizamü'l-Mülk taraftarları tarafından Rey'de sultan ilan edilmiştir. Ancak Melikşah'ın ikinci büyük oğlu Mehmet Tapar, Berkyaruk'a rakip olarak çıkmış, Mehmet Tapar ile aynı anadan doğmuş Sencer de Tapar'ı desteklemiştir. Berkyaruk, Tapar'ı Arran valiliğine atamış ve kardeşi Sencer'e de Horasan'ı vermiştir. Fakat Tapar, taht mücadelesinden vazgeçmemiştir. Berkyaruk 1100 yılında Mehmet Tapar'a yenilince Bağdat Şahnesi Gevheray'ın ve Çökermiş gibi önemli beylerin çoğu Tapar tarafına geçmiştir.

Az zamanda toparlanan Berkyaruk, 50 bin kişilik ordusu ile Tapar'ı bozguna uğratmıştır. İki kardeş arasında devam eden mücadele sonunda Berkyaruk Devleti'ni ikiye bölmek zorunda kalmış, böylece Azerbaycan'da Sefid-Rud sınır olmak üzere, Kafkasya'dan Suriye'ye kadar bütün vilayetler Mehmet Tapar'a bırakılmıştır. Sultan Berkyaruk'un, Aralık 1104'de, henüz 26 yaşında iken ölümü üzerine yerine oğlu Melikşah geçmiştir. Tapar, Berkyaruk'un ölüm haberini alınca hemen Bağdat'a hareket etmiş, 1105'te yeğeni Melikşah'ı yenip, devlete hakim olmuştur. Musul ve Halep Atabeyler'inin babası Aksungur'u Bağdat Şahneliği'ne getirmiştir. Sultan Mehmet Tapar, daha sonra. Musul ve Diyarbakır bölgelerini, Atabey Çavlı'ya tımar olarak vermiştir.

Sultan Mehmet Tapar 1118 Nisan'ında, 36 yaşında ölmüştür. Sultan Tapar'ın ölümü üzerine 14 yaşında tahta çıkan büyük oğlu Mahmut, 1119

yılında Save Savaşı'nda amcası Sencer'e yenilince, anlaşma yapılmış ve "Büyük Sultan" unvanı Sencer'e ve ülkenin batı tarafı Sultan unvanı Mahmut'a verilmiştir. Böylece Irak Selçuklu Devleti kurulmuştur. Irak Selçuklu Devleti, Sultan Mehmet Tapar'ın ölümünden sonra kurulmuş ve sultanlık onun oğulları tarafından yürütülmüştür. Önce büyük Sultan Sencer'e bağlı olan Irak Selçukluları, onun ölümünden sonra 1157 yılında bağımsız olmuştur.

Sultan Mahmut, kendisinden daha küçük olan kardeşleri Tuğrul ve Mesud ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Halife Mustarşid ile de arası iyi olmadığından, Bağdat'da bir huzursuzluk hüküm sürmüştür. Sultan Mahmut devlet meselelerine de ilgisizde kalmış ve gücünü zayıflatmıştır. Sultan Mahmut 10 Eylül 1131'de 31 yaşında ölmüştür. Bunun üzerine Tuğrul ile Mesut taht mücadelesine girişmiş ve Büyük Sultan Sencer'in desteklediği Tuğrul 1132 yılında Hemedan'da Sultan ilan edilmiştir. Sultan Tuğrul'un Ekim 1134'de aniden ölümü üzerine bu kez Mesud, Sencer'in onayıyla sultan olmuştur. Bu dönemde Şehzadeler arasındaki mücadeleler nedeniyle Halife Mustarid, halifelerin fiili hakimiyetini kurma yolunda mücadeleye girişmiş ve Musul'u kuşatmıştır. Mesud halifenin üzerine yürümüş ve iki ordu 25 Mayıs 1135 tarihinde karşılaşmıştır.

Her iki ordu da Türklerden oluştuğu için, Türk askerler birbirine silah çekmemiş ve Halife yenilmiştir. Sultan, Ay-aba'yı şahenklik göreviyle Bağdat'a göndermiş ve Muktefi'yi hilafet makamına getirmiştir. Sultan Mesud, Rey'den Halep ve Erzurum'a kadar hakimiyetini kurduğu en parlak zamanında 2 Ekim 1152'de ölmüştür. Yerine, oğlu olmadığı için yeğeni ve Sultan Mahmut'un oğlu olan Melikşah geçmiştir. Mesud'tan sonra Melikşah ile kardeşi Mehmet arasında gelişen taht mücadelesini Mehmet kazanmıştır. Sultan Mehmet'in 1159'da ölümü üzerine, saltanat Melikşah ile amcası Süleymanşah arasında taksim edilmiştir. Fakat Melikşah İsfahan'da zehirlenmiş ve Süleymanşah da 1161'de Hemedan'da öldürülünce Sultan Tuğrul'un dul eşiyle evli bulunan Azerbaycan Atabeyi İldeniz, üvey oğlu Aslanşah'ı, Hemedan'da tahta çıkarmıştır. Böylece Irak Selçuklu Devleti fiilen Atabey İldeniz'in nüfuz ve kudreti altına girmiştir. İldeniz'in 1174'te ölümü üzerine Cihan Pehlivan, Atabey olarak yerine geçmiştir.

Sultan Aslanşah da 1175'te ölünce Cihan Pehlivan, yeğeni ve Aslanşah'ın oğlu Tuğrul'u sultan ilan etmiştir.

Fakat Atabey Pehlivan'ın 1185 yılında ölmesi Irak'ın, bir daha düzelmemek üzere karışmasına neden olmuştur. Bütün Harzem'i ele geçiren Alaeddin Tekiş'in ordusu Sultan Tuğrul'un üzerine yürümüş ve Selçuklu kuvvetlerini bozguna uğratmıştır. Sultan Tuğrul savaş meydanında ölmüş (25 Mart 1194) ve Irak Selçuklu Devleti tarihe karışmıştır. Böylece bölge Harzemşahlar'ın hakimiyetine geçmiştir. Yine bu dönemde Musul, Kerkük ve Erbil'de Türkmen Emirlikleri kurulmuştur. [34]

1.3.1.3. Atabeyler Dönemi

1.3.1.3.1. Musul Atabeyleri

Bu hanedanlığın kurucusu Aksungur'un oğlu İmadeddin Zengi'dir. Oğuzların Avşar boyuna mensup Alturgan Bey'in oğlu Türk emiri Aksungur, Melikşah tarafından 1087 yılında Halep Valiliği'ne tayin edilmiştir. Ancak, Melikşah'ın ölümü üzerine iktidar mücadelesi başlamış, bu mücadelede Aksungur öldürülmüştür. Bu sıralarda 10 yaşında olan Zengi, bir ara Musul'a hakim olan ünlü Komutan Gürboğa tarafından korunup, yetiştirilmiştir. Irak Selçuklu Sultanı Mahmud, 26 Kasım 1126 tarihinde İmadeddin Zengi'yi Musul Valiliği'ne tayin etmiştir. Zengi, Haçlıların geniş çapta faaliyette bulundukları Güney Anadolu ile Suriye ve Irak'ın kuzey bölgelerinde, Haçlılarla mücadeleye girişerek kazandığı başarılarla şöhret ve prestij sağlamıştır. Böylece Zengi, başkenti Musul olan, 1127'den 1233 yılına kadar süren ve tarihte Musul Atabeyliği diye anılan iktidarını kurmuştur. Musul

---

34 AL-DAKUKî , Hüseyin Ali, (1975); Kuzey Irak'ta Atabeğler Hakimiyeti , (İ.Ü.Ed. Fak. Basılmamış Doktora Tezi) , İstanbul.

Atabeyliği, önceleri Büyük Selçuklulara, sonra görünüşte Irak Selçukluları'na tabi olmuş, daha sonra da bağımsız bir devlet olarak varlık göstermiştir.

Döneminde, Haçlı akınlarına tek başına başarı ile karşı koyan Zengi, Aralık 1144'te Urfa Kontluğu'nu da ortadan kaldırarak en büyük başarıyı sağlamıştır. Zengi, zinde kuvvetleri oluşturan Türkmen topluluklarından geniş çapta yararlanmasını bilmiştir. Ancak, Caber Kalesi'ni kuşattığı sıralarda çadırına giren köleler tarafından 1146'da şehit edilmiştir.

İmadeddin Zengi'nin yerine Musul Atabeyi olarak oğlu Seyfettin I.Gazi geçmiştir. Diğer oğlu Nurettin Zengi ise Halep'i Musul Atabeyliği'nden ayırarak burada hüküm sürmüştür. Nurettin, Haçlılarla olan savaşları başarı ile sürdürmüş ve Türk-İslam tarihinde önemli bir yer kazanmıştır.

Musul Atabeyi Seyfettin I.Gazi'nin ölümünden sonra (1149) yerine geçen Kutbeddin Mevdud da 1170 yılında ölünce Musul'a kadar gelen Nurettin Zengi, Seyfettin I nci Gazi'nin oğlu Seyfettin II.Gazi'yi Musul Atabeyliğine getirmiştir. Daha sonra sırasıyla, 1180'de Seyfettin Gazi'nin yerine kardeşi İzzettin I nci Mesut, 1193 yılına kadar hüküm süren I nci Mesut'tan sonra oğlu Nurettin I nci Arslanşah, onun da 1211'de ölümü üzerine oğlu İzzettin II. Mesut, Musul Atabeyi olmuştur.

Bu dönemde Bedrettin vezirliğe getirilmiştir. Bedrettin uzun yıllar vezirlik yapmış ve Zengi hanedanının son Musul Atabeyi Nasıreddin'i 1233 yılında öldürterek Atabey sıfatıyla Musul'a hakim olmuştur. Zengiler zamanında Musul, yoğun bir kültür ve sanat merkezi olmuş ve tarihinin en parlak dönemlerini yaşamıştır. Bedrettin'in oğulları, 1262 yılında İlhanlılar tarafından kaldırılan Musul Atabeyliği'ni 29 yıl daha sürdürmüşlerdir.

1.3.1.3.2. Erbil Atabeyleri

Erbil Atabeyliği'nin kurucusu, Musul Atabeyi Zengi'nin valilerinden Bey-tigin'in oğlu Zeynüd-din Ali Küçük'tür. Ali Küçük 1146 yılında Zengi'nin ölümü üzerine, elinde bulunan Erbil'den başka Şehrizar, Hakkari, Tikrit, İmadiye, Sincar ve Harem kalelerini de hakimiyetine almıştır.

Hayatının son döneminde sağlığı bozulan Atabey Ali Küçük, elinde bulunan bütün yerleri Musul Atabeyi Kutbeddin Mevdud'a bağlamış ve 1167 yılında Erbil'de ölmüştür. Yerine de önce oğlu Gökbörü, Erbil Atabeyi olmuş, ancak yetersizliği bahane edilerek yerine küçük kardeşi Zeynüddin Yusuf getirilmiştir. Gökbörü Musul'a gelerek o zamanki Musul Atabeyi Seyfettin II. Gazi'nin emrine girmiş ve 1173 yılından sonra Harran kendisine tımar olarak verilmiştir. Daha sonra Musul Atabey'i ile anlaşmazlığa düşen Gökbörü, Eyyübi Devleti'ne dolayısıyla Selahattin Eyyübi'ye tabiiyetini bildirmiş, Selahattin Eyyübi de Harran'a ilave olarak Urfa'yı Gökbörü'ye vermiştir. Diğer yandan, Musul Atabeyliğine bağlı, Erbil Atabeyi Zeynüddin Yusuf da Selahattin Eyyübi'ye tabiiyetini ilan etmiştir. Böylece Erbil, Musul atabeylerinin yönetiminden çıkmıştır.

Zeynüddin Yusuf'un 20 Ekim 1190 tarihinde hastalanarak ölmesi üzerine Gökbörü, Harran ve Urfa çevresini bırakmak karşılığında Selahattin Eyyübi'den Erbil'i istemiştir. Selahattin Eyyübi, Gökbörü'nün bu teklifini kabul etmiş, Erbil ve Şehrizar yöresi ile Karabeli derbendini de Gökbörü'ye vermiştir. Bunun üzerine Gökbörü 44 yıl Erbil Atabeyi olarak hüküm sürmüştür. Eyyübi Devleti'nin parçalanmasına yol açan Selahattin Eyyübi'nin ölümü üzerine Gökbörü, tabiyet bağlarını sona erdirmiştir.

Bundan sonra özellikle Musul Atabeyleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. 29 Haziran 1232 tarihinde Erbil'de ölen Gökbörü, Küfe'de Hazret-i Ali'nin yanına gömülmüştür. Gökbörü'nün oğlu ve halefi bulunmadığı için halife Mustansir, kuvvetlerini Erbil'e göndermiş, 1233'de şehir teslim olmuştur. Böylece Erbil Atabeyliği tarihe karışmış ve Gökbörü'nün toprakları Abbasilerin eline geçmiştir.

Erbil Atabeyliği döneminde, özellikle Gökbörü'nün iktidar yıllarında, Türkmenler altın çağını yaşamıştır. Gökbörü, bilginleri, şair ve sanatkarları korumuş sosyal yardım kurumları oluşturarak Türk medeniyetini canlandırmıştır. Gökbörü'nün güçlü yönetimi sayesinde Erbil, en önemli Türk-İslam beldelerinden biri durumuna yükselmiştir.*(x)*

1.3.1.4. Irak'ta Türkmen Asıllı Devletler Dönemi :

Irak, 1258 yılından sonra Türkmen asıllı devletlerin eline geçmiştir. Sırasıyla 1258-1336 İlhanlı Devleti, 1338-1360 Celayirli Devleti, 1360-1469 Karakoyunlu Devleti ve 1470 tarihinden itibaren de Akkoyunlu Devleti hakimiyetinde kalan Musul ve Kerkük bölgesi, 1508 yılında Şah İsmail önderliğinde bulunan Safevî Devleti'nin eline geçmiştir. [35]

1.3. Osmanlı Hakimiyetinde Irak Türkleri

1.3.1. Sultan II. Abdülhamit Dönemine Kadar Irak ve Irak Türkmenleri

Yavuz Selim devrinde, Osmanlı Devletinin siyasetinde kesin bir değişiklik görülmektedir. Osmanlı Devleti o döneme kadar Balkanlar ve Avrupa esaslı bir siyaset yürütürken, Yavuz Selim zamanında ilk defa ciddi bir şekilde doğuya yönelerek Asya ve Afrika kıtalarında geniş topraklar ele geçirmiştir. Devletin siyasetindeki bu değişiklik kısmen yeni hükümdarın İslam dünyasının birliği düşüncesi ve kısmen de o zamanki siyasi durum gerektirmiştir.[36] Osmanlının Irak bölgesine el atması, Osmanlı Ordusu ile Safeviler'in ilk karşılaşmaları olan Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'i yenilgiye uğrattığı Çaldıran Savaşından sonra olmuştur. Osmanlı devrinde Yavuz Sultan Selim Han Çaldıran Zaferi'nden sonra bu bölge (1514) Osmanlıya geçmiştir.[37]

(X)Ayrıntı bilgi için bkz. EL-DEVECİ Salih(1958) El- Musul Fi'l- Ahd el- Atabergi,Bağdat ve EMİN Hüseyin (1965) Tarihü't- Türk Fi'l- Asrü's- Selçuki,Bağdat

35 *Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi,* C. 13, 1989, s. 174.

36 ASRAR , N. Ahmet , Kanuni Sultan Süleyman ve İslam Alemi, 2. Baskı, İstanbul, Tarihsiz,

Bu savaştan sonra Musul, Kerkük ve Erbil gibi şehirler Osmanlı topraklarına katılmış, ancak Bağdat 1508 yılından itibaren Safeviler'in elinde kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın, İran üzerine Serdar tayin ettiği Veziriazam İbrahim Paşa, 1533 yılı sonbaharında İstanbul'dan ayrılarak Halep'e girmiş, daha sonra baharın gelmesiyle Tebriz'e doğru hareket etmiştir. 13 Temmuz 1534 tarihinde Tebriz'e giren, İbrahim Paşa, Sultan Süleyman'ı buraya davet etmiştir. Padişah, Tebriz'e geldiğinde kış mevsimi gelmiştir. Ancak harekat için uygun olmamakla birlikte, burada hemen Bağdat'a sefer kararı alınmış ve Hemedan çevresinden 27 günde Bağdat'a ulaşılmıştır. Bağdat direniş göstermeden Osmanlı Ordusu'na teslim olmuştur.

Bağdat'ın Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1534 yılında fethedilmesiyle, Osmanlı hakimiyetine girmiş ve Irak'a yeni bir Türk dalgasının gerçekleşmesine yol açmıştır. Osmanlı dönemi boyunca Bağdat ve Musul, Safevi Devleti tarafından iki sefer ele geçirilmiş ve iki devlet arasında Irak, mezhep çatışmasının sahası olmuştur. Safeviler, Şah İsmail zamanında 1505-1524 tarihleri arasında, Azerbaycan'ın Meraga Türklerinden bir kısmını Irak'a yerleştirmişlerdir. Nadir Şah da 1733-1743 tarihleri arasında Irak üzerinde hakimiyet sağlamaya çalıştığı dönemde, beraberinde Şi'i Azeri Türklerini getirip bu bölgeye yerleştirmiştir.[38]

Sultan Süleyman, Bağdat'ı aldıktan sonra burada 4 ay kadar kalmış ve Tebriz üzerinden 1536'da İstanbul'a dönmüştür. Padişah, Bağdat'ta bulunduğu süre içerisinde İslam büyüklerinin türbelerini, camileri ve bazı önemli binaların onarılmasını sağlamış ve yönetimde bir takım düzenlemeler yapmıştır. Sultan Süleyman'ın Bağdat Seferi'yle, Irak, Osmanlı'nın bir eyaleti haline getirilmiş ve Bağdat Beylerbeyliği adı verilerek, Uzun Süleyman Paşa buraya vali olarak atanmıştır. Daha sonra, Bağdat Beylerbeyi, 1546 yılında Basra'yı da Osmanlı egemenliğine almış, 1555 yılında ise bütün Irak Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzu altına girmiştir.

---

37 Özfatura, M. Necati, ‘*’Iraklı Türkmenler’’, Türkiye* G*azetesi*, 10 Mayıs 2003, s.8.
38 CEVAD, Dr. Mustafa, (1946); "Tarihü'1-Turk Fi'1-Irak, El-Deli Mecellesi" , Sayı 2, Necef .

Ancak, 1623 yılına gelindiğinde, Bağdat'ta bir takım olaylar çıkmış ve Bağdat Valisi Yusuf Paşa öldürülmüştür. Bu arada nüfuz sahibi olan Bekir Subaşı Bağdat'ın, yönetim tarafından kendisine verildiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Diyarbakır Valisi Hafız Ahmet Paşa, İstanbul tarafından Bekir Subaşı'nı cezalandırmakla görevlendirilmiştir.

Bu arada, ortamı uygun gören İran Şahı, ordusunu Kerkük ve Musul bölgesine göndermiştir. Kerkük'ü alan İran ordusu, Musul üzerine yürümeye hazırlanırken, Karaman Valisi Çerkez Hasan Paşa'nın üzerine yürümesiyle 1624 yılında yenilerek Kerkük'ten de uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Ancak birkaç ay süren İran işgali sırasında bölge soyguna uğramış, tarım arazileri büyük zarar görmüştür.

Diğer taraftan Hafız Ahmet Paşa Bağdat üzerine yürümüş ve Subaşı kuvvetlerini bozguna uğratarak, Bağdat yakınlarına kadar ulaşmıştır. Ancak Subaşı daha önce Şah Abbas'a başvurarak korunmasını istemiştir. Durumun ciddiyetini anlayan Hafız Paşa, Bekir Subaşı'yı Bağdat valiliğine atadığını ilan etmiştir. Bekir Paşa da Şah'ın gönderdiği heyeti geri göndererek Hafız Paşa'ya bir teşekkür mektubu göndermiştir.

Bundan sonra, Şah Abbas'ın Karakay Han'ın komutasında Bağdat'a gönderdiği İran kuvvetleri, 16 Ocak 1624 tarihinde Bağdat'ı almış ve Bekir Subaşı öldürülmüştür. Bu dönemde, Şah Abbas'ın Bağdat'ta ve diğer şehirlerde Sünni Türklere karşı giriştiği baskı ve işkenceler Irak'taki Türk topluluklarının kuzeye doğru kaçmasına ve dağılmasına neden olmuş, Sünnilere ait birçok cami, medrese ve tekke yıkılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, biri 1625, diğeri 1629 tarihinde olmak üzere; iki kez Bağdat'ı kuşatmasına rağmen, şehri ele geçirmekte başarılı olamamıştır. Bunun üzerine 8 Mayıs 1637 yılında IV.Murat Bağdat'a sefere çıkmış ve 15 Ekim 1638 tarihinde Osmanlı Ordusu Bağdat'a ulaşmıştır. Kuşatma sırasında çetin muharebeler olmuş ve Veziriazam Tayyar Paşa bu kuşatma sırasında

şehit olmuştur. 24 Aralık 1638 tarihinde Bağdat teslim alınmıştır. Bağdat'ı fethiyle IV.Murat, Bağdat Fatihi unvanını almış ve şehirde büyük bir onarım faaliyetine girişmiştir. Osmanlılar; IV. Murat döneminden itibaren, Dicle ile Fırat arasında El-cezire bölgesinden ve Fırat'ın batısındaki çöl bölgesinden gelebilecek göçebe Arap aşiretlerinin muhtemel saldırılarını önlemek, Musul-Bağdat yolunu güvence altına almak maksadıyla bu yol üzerinde bulunan şehir ve kasabalarda aslen var olan Türk varlığını, Sünnî Anadolu Türkleri ile güçlendirmişlerdir. [39]

Nitekim Musul'un en büyük ilçesi olan Tela'fer'de yaşayan Türkler için Musul Salnamesinde şu ifade kullanılmaktadır; "...bu kazanın insanları yiğitlik ve cesarette hiçbir kavim ile mukayese edilmez. Bölgedeki aşiretlerle her zaman birlik ve beraberlik içinde, ahali, aşiretlerine geleneğine bağlı, genellikle Hanefi mezhepli ve eski Çağatay Türk'çesine yakın bir dille konuşurlar.'' [40]

Böylece, Irak'ta Türklerin yerleşim bölgeleri, Osmanlı dönemi boyunca bu amaç doğrultusunda şekillenmiştir. 1312 (1895) tarihli "Musul Vilayeti Salnamesi'ne" göre; Musul Vilayeti, Musul, Kerkük ve Süleymaniye sancaklarından oluşmakta idi. Kerkük şehrinin nüfusu çoğunlukla Türk olup, burada en fazla Türkçe konuşulur. Bununla birlikte az miktarda Arap ve Kürt vardır. Köylerde umumiyetle Türkler yaşamaktadır. Bu köylerin en büyükleri Tisin, Beşir ve Tazehurmatu köyleridir ki iki yüzer haneleri bulunmaktadır. Köylerden birkaç tanesinde yaşayan Arap aşiretleri göçebedir. Kerkük'e bağlı 352 köy bulunmaktadır. [41]

Sultan Murat iki ay kaldığı Bağdat'tan Ocak 1639'da ayrılmıştır. Bütün Irak (Irak-ı Acem hariç) 1639 yılında yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile Osmanlı

---

39 Musul eski valisi Hazım Tepeyran'ın sözleri bu tespiti doğrulamaktadır: "Kerkük, Erbil kazalarının merkezleri ve onlara bağlı köylerden bir çoğu gibi Tela'fer nahiyesi (Musul) nüfusunun ekseriyeti de IV. Sultan Murat zamanında yerleştirilmiş olan Türkler teşkil ediyordu." Bkz. TEPEYRAN Ebubekir Hazim, (1945) Canlı Tarihler, İstanbul.

40 *Musul Vilayeti Salnamesi*, Musul Matbaası, 1325, s.200

41 *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919*), (1993); BDAGM-OADB, Ankara., Ayrıntılı bilgi için bkz. GÜNDÜZ Ahmet (2003), Osmanlı İdaresinde Musul, Elazığ, PARMAKSIZOĞLU İsmet (1973), Kuzey Irak'ta Osmanlı Hakimiyetinin Kuruluşu ve Memun Bey'in Hatıraları, Belleten

hakimiyetine girmiştir. Daha sonra, Bağdat Beylerbeyi Derviş Mehmet Paşa 1645'te Basra'yı alarak, Hüseyin Paşa'yı buraya vali tayin etmiştir. Hüseyin Paşa bir ara Osmanlıya isyan ettiyse de bu ayaklanma 1667 yılında bastırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1683'ten sonra batıda uzun savaşlara girmesi nedeniyle önce bazı aşiretler, daha sonra İranlılar Basra'ya hakim olmuştur. Osmanlı, 1699 Karlofça Antlaşması'nı imzaladıktan sonra tekrar Irak'la ilgilenmeye başlamış, Daltaban Mustafa Paşa'yı Bağdat Beylerbeyliği'ne atamıştır. Mustafa Paşa, ilk olarak Basra'nın ele alınması için harekete geçmiştir. Bunun üzerine İran Şahı şehrin anahtarını göndermiş, hareketine devam eden Mustafa Paşa, Kurna ve Basra kalelerini geri almıştır. Bu arada bölgedeki aşiretleri kontrol altına alarak 1700 yılında düzen ve güvenliği sağlamıştır. Arap aşiretler 1701'de tekrar ayaklanmayı denemişlerse de yenilgiye uğramışlardır.

Eyüplü Hasan Paşa'nın 1704 yılında Bağdat Beylerbeyliği'ne atanması, oğlu Genç Ahmet Paşa'nın önce Basra, sonra da Bağdat valiliğine getirilmesiyle Irak'ta yeni bir dönem başlamış, bu dönem Kölemen Valileri'nin iktidar dönemi olarak adlandırılmıştır. 19 yıl süren döneminde Hasan Paşa, güçlü bir yönetim kurarak, ülkede güvenlik ve huzuru sağlamıştır.

Bu arada, İran'la başlayan anlaşmazlıklar üzerine I nci Mahmut, Bağdat Valisi Ahmet Paşa'yı İran'a karşı sefere tayin etmiş, Osmanlı kuvvetleri Irak ve Azerbaycan olmak üzere iki yönden saldırıya geçmiştir. Temmuz 1731'de önce Kirman alınmış, daha sonra Hemedan üzerine yürünmüştür. Bu arada Şah Tahmasb, 40 bin kişilik ordusuyla Osmanlı Ordusu'nun karşısına çıkmış, ancak Hemedan yakınında büyük bir bozguna uğramıştır.

Bundan sonra Hemedan üzerine yürüyen Osmanlı kuvvetlerinin, 18 Eylül 1731'de şehre girmesi üzerine, Şah Tahmasb barış yapmak zorunda kalmış ve yapılan antlaşma ile Irak'ın doğu sınırları Hemedan'ı da içine alacak şekilde genişlemiştir. Ancak bir yıl sürebilen bu antlaşmayı bahane eden Nadir Han, Tahmasb'ı tahttan indirerek, İran'da yönetimi eline geçirmiştir.

Nadir Şah, 12 Ocak 1733'te Erbil ve Kerkük'ü işgal ederek, Bağdat'a yönelmiş ve 100 bin kişilik bir ordu ile Bağdat'ı kuşatmış, Ahmet Paşa, Bağdat'a sıkışıp kalmıştır. Bunun üzerine bölgeye başkomutan olarak atanan Erzurum Valisi Topal Osman Paşa, 80 bin kişilik bir ordu ile Kerkük'ü geçerek, Bağdat'a yarım günlük mesafede Nadir Han'ın orduları ile karşılaşmıştır.

Yapılan çatışma sonunda Nadir Han yenilerek kaçmış ve 20 Temmuz 1733'de Bağdat kuşatmadan kurtarılmıştır. Bağdat kuşatması kaldırıldıktan sonra Topal Osman Paşa Kerkük'e çekilmiş ve kış mevsimi nedeniyle ordusunun bir kısmını tekrar toplamak üzere terhis etmiştir. Bunu fırsat bilen Nadir Han toparlanarak aniden Kerkük önlerine kadar gelmiş, yapılan çarpışmada Osmanlı Ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Bu çarpışmada Topal Osman Paşa şehit olmuştur.

Bu yenilgi üzerine, Osman Paşa'nın yerine Anadolu Valisi sıfatıyla Köprülüzade Abdullah Paşa atanmıştır. Diğer yandan Şehrizar, Kerkük ve Derne'yi işgal eden Nadir Han Ocak 1734 tarihinde Bağdat önlerine kadar gelerek, Bağdat Beylerbeyi Ahmet Paşa'dan Revan, Gence, Şirkan, Tiflis ve Kaht eyaletlerini istemiştir. Ahmet Paşa, Bağdat'ın savunma gücünün zayıf olduğunu düşünerek, Nadir Han'ın önerisini İstanbul'a göndermek için süre istemiştir. Bunun üzerine Nadir Han İran'a dönmüştür.

Nadir Han Padişah ve Veziriazam'a mektup yazarak, kendisinin de Türk olduğunu ve iki taraf arasında akrabalık bulunduğunu, bunun için barış yapılması gerektiğini bildirmiştir. Bu girişiminden sonuç alamayan Nadir Han, Şirvan üzerine yürümüş ve 28 Ağustos 1734'de Samahi'yi ele geçirmiştir. Daha sonra Gence'yi almak için harekete geçen Nadir Han, Osmanlı Ordusu'nun üzerine yürüyerek, 14 Haziran 1735 tarihinde Bogaverd civarında Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır.

Abdullah Paşa'nın şehit düşmesiyle bozulan Osmanlı Ordusu Kars'a çekilmiş, Abdullah Paşa'nın yerine başkomutan olan Bağdat Beylerbeyi Ahmet Paşa, 17 Ekim 1736'da Nadir Han'la Kasr-ı Şirin sınırlarını esas alan bir

anlaşma imzalamıştır. Ancak, Nadir Han 1743'de barışı bozarak Hille ve Kerkük'ü işgal ederek Musul'u kuşatmıştır. Osmanlı Ordusu tarafından durdurulan bu girişim, İran'la 1746 yılında yapılan anlaşma ile bölgede yerini, huzurlu bir ortama bırakmıştır.

Bu arada Ahmet Paşa'nın 1744'de, oğlu Hasan Paşa'nın 1746'da ölümünden sonraki dönemde, Irak'ta Kölemen Valileri dönemi başlamıştır. Kölemen Süleyman Ağa 1779'da Basra hakimliğine gelince, Osmanlı hükümetinden Basra Valiliğini istemiştir. Bu isteği kabul edilmiş ve bir müddet sonra Bağdat ve Zor eyaletleri de kendisine verilmiştir. Büyük Süleyman Paşa diye bilinen bu vali, Arap ve Kürt aşiretlerini kontrol ederek, Irak'ta büyük çapta onarım faaliyetlerinde bulunmuştur. 24 yıllık görevi sırasında, tarım ve ticaret büyük bir gelişme göstermiştir.

Bu dönemde, Kuzey Irak'ta hüküm süren Baban Sancağı'nın başına Süleyman Paşa tarafından getirilen İbrahim Paşa, 1784'da Tanca Ro Vadisi'nde bir kasaba kurarak, buraya Süleymaniye adını vermiştir. Büyük Süleyman Paşa'nın 1802'de ölümünden sonra, Kölemen döneminde kendi iradesini kullanamaz duruma geldiğinden bu yönetime son vermek istiyordu. Bunun üzerine, Büyük Süleyman Paşa'nın yerine geçen oğlu küçük Süleyman Paşa'nın üzerine, o tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nun en nüfuzlu şahsiyeti, Halef Efendi gönderilmiştir. Ekim 1810'da Bağdat önünde Süleyman Paşa'yı bozguna uğratan Halef Efendi, Abdullah Ağa'yı vali tayin etmiş ve Osmanlı otoritesini sağlamıştır. Daha sonra, Halef Efendi'nin fermanıyla Zor, Bağdat ve Basra valiliğine getirilen Davut Paşa 1816 yılında Bağdat'ta makamına oturmuştur. Davut Paşa, 15 yıl süren valilik döneminde Irak'ta tam bir hakimiyet kurmuş ve tarım, ticaret gelişmiş, sanayi tesisleri kurulmuş, birçok kültürel kurum meydana getirilmiştir.

Ancak, Davut Paşa'nın merkezi otoriteden uzaklaşması, bu sıralarda cereyan eden Rus Harbi dolayısıyla istenen yardımı göndermemesi nedeniyle, Sultan II. Mahmut tarafından üzerine Halep Valisi Rıza Paşa gönderilmiştir. Musul yolu ile Bağdat'a gelen Ali Rıza Paşa, Bağdat kalesini almış ve Irak, 17

Eylül 1831 tarihinde yeniden merkezi hükümete bağlanmıştır. Davut Paşa'nın yerine Bağdat Valisi olan Ali Rıza Paşa, bu eyaleti 16 yıl idare etmiştir.

Ondan sonra gelen valiler döneminde de, Irak'ta Osmanlı otoritesi hakim olmuştur. Bu dönemde Zor, Bağdat ve Basra eyaletlerinin tek bir valiye bağlanmasına son verilmiş. Musul ve Kerkük sancaklarına katılmıştır. 1875'de Basra ayrı bir eyalet haline getirilmiştir. Ayrıca, Tanzimat ilkelerinin bu ülkede de uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bağdat Valisi Namık Paşa zamanında Basra-Bağdat ve Bağdat-Hanekin yollarının yapımına başlanmış, Irak'ta telgraf şebekesi Hindistan ve İran hatlarına bağlanmış, tali hatlar kurulmuştur.

27 Şubat 1868'de Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği'ne atanmasıyla Irak'ın modernleştirilmesi hızlanmış, eski usul vergiler kaldırılarak, bahçelerde yetişen ürünlerden vergi alınmaya başlanmıştır. Mithat Paşa üç yıllık süren görevi sırasında, Irak'ta özellikle Bağdat'ta hayata geçirdiği sosyal ve ekonomik kurumlarla derin izler bırakan hizmetler yapmıştır.

Diğer taraftan Dicle ve Fırat nehirlerinde vapur işletilmesi, vapurların ıslahı ve iki yeni vapur alınması yoluna gidilmiştir. Bu nehirlerin neden olduğu taşkınları önlemek için yeni barajlar yaptırmıştır. Bağdat'a ilk defa matbaa getirten Mithat Paşa, kitap ve gazete yayınlarını başlatmış, 1871 yılında Ali Paşa'nın yerine sadrazam olan Mahmut Nedim Paşa'nın, tenkide başlaması nedeniyle Mithat Paşa istifa ederek İstanbul'a dönmüştür.

1.3. 2. Sultan II. Abdülhamit Dönemi

XIX. yüzyılın yarısına gelindiğinde Irak üzerinde, İngilizler ve Fransızlar arasında bir çekişme başlamıştır. Davut Paşa'nın 1830'da verdiği izinle Fırat ile Dicle su yollarından yararlanılarak Birecik'ten Basra'ya kadar uzanan bir hat kurmak amacıyla önce İngilizler harekete geçmiştir. İngiliz Hükümeti Irak su yollarını işletmek üzere bir program hazırlamış, ancak bu girişime Fransa Konsolosu ve Osmanlı Devleti'nin Basra Donanması Komutanı engel olmaya çalışmıştır. Bununla beraber, İngiliz Hükümeti Dicle ve Fırat'ın

haritasını çıkarma iznini almayı başarmış ve 1842'de bu haritalar tamamlanmıştır.

İngilizlerin bölgedeki faaliyetlerinden rahatsız olan Bağdat Valisi Namık Paşa, 1868 yılında Osmanlı-Umman Deniz Nakliyat Şirketi'ni kurarak, bu faaliyetlere karşı cephe almıştır. Diğer yandan merkezi hükümet, İngilizlere imtiyaz verdirmemek için sıkıştırmış, ancak İngiltere'nin İstanbul elçiliği ile Lynch Şirketinin faaliyetlerine engel olamamıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde bu kez bölge üzerinde İngiltere ve Almanya rekabeti başlamıştır. Bu dönemde, Irak bölgesindeki petrol stratejik bir hammadde olarak ortaya çıkmıştır. ***(x)***

Ayrıca, Basra Körfezi'nin jeopolitik konumu ve bölgenin bereketli toprakları büyük şirketlerin kontrolündeki batılı devletlerin ilgi alanı haline gelmiştir. Sultan II. Abdülhamit bu ortamda rakip ülkeleri birbirleri ile çekiştirmek ve bölgede oynanan oyunları dengeleme siyasetini seçmiş, böylece hakimiyetini devam ettirmeyi hedeflemiştir. Bu siyaset çerçevesinde Abdülhamit, 18 Mart 1902'de yayınladığı bir bildiri ile Bağdat Demiryolu İmtiyazını, Anadolu Demiryolu Kumpanyası'na vermiştir.

Böylece, demiryolu yapım hakkı Almanlara verilmiştir. İngilizlerin endişelerini gidermek, muhalefetini önlemek maksadıyla, Abdülhamit, İstanbul'dan Basra'ya kadar değil, Bağdat'a kadar yapım hakkını vermiştir. Abdülhamit, İngiliz baskısını azaltmak maksadıyla Şattülarab ve Fırat sularının düzenlenmesi projesini Türk-İngiliz işbirliğiyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca, Abdülhamit bu dönemde petrol bölgelerini padişahın şahsi mülkü ilan etmiştir.

(x) Ayrıntılı bilgi için bkz. GÜREL S. Şükrü (1979), Orta Doğu Petrolünün Uluslar arası Politikadaki Yeri, Ankara, EDWART Mead Earle (2003), Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923), İstanbul.

Abdülhamit'in, 1909 yılında tahttan indirilmesiyle, onun izlemiş olduğu denge politikası yara almıştır. Bundan sonra Ortadoğu Petrolleri üzerinde Alman-İngiliz çekişmesi daha da artarak devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce İngiliz Hükümeti, İttihat ve Terakki Hükümeti'ni

tehdit ederek, Musul Petrollerinin imtiyazını istemiştir. Bu arada her türlü baskı yollarına başvuran İngiltere, İngiltere'de yapılmakta olan ve ödemeleri yapılmış olan Sultan Osman, Reşadiye ve Fatih zırhlılarını, Musul petrol imtiyazı kendilerine verilmediği takdirde teslim etmeyeceklerini ifade etmekten kaçınmamıştır.

Bu baskılara dayanamayan İttihat ve Terakki Hükümeti, İngiltere ile görüşmeye karar vermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı ve Osmanlı Devleti'nin henüz savaşa girmediği dönemde, Osmanlı Maliye Bakanı Cavit Bey, yanında Osmanlı Borçları Komisyonu'nda yer alan bir Ermeni olan Kalust Gülbenkyan'la beraber petrolle ilgili görüşmeler yapmak üzere İngiltere'ye gitmiştir. Ancak, görüşmeler devam ederken Cavit Bey Sadrazam tarafından İstanbul'a çağrılmış, görüşmelere Osmanlı Hükümeti adına Gülbenkyan devam etmiştir. Bu arada, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na katılınca Cavit Bey İngiltere'ye dönememiş ve bu durumu iyi değerlendiren İngilizler, Gülberkyan'la bir anlaşma imzalayarak, ona Musul petrollerinden %5 hisse vermişlerdir.

1.3.3. Birinci Dünya Savaşı ve Musul Meselesi

Musul-Kerkük bölgesi XIX. Yüzyıldan itibaren, coğrafi durumu ve yer altı zenginlikleri ile yabancı güçlerin dikkatini çekmeye başlamış, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz ve Fransızlar için mutlaka ele geçirilmesi gereken bir bölge haline gelmiştir. İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'nın 1907 tarihinde hazırladığı raporda, bölgenin önemi vurgulanıyordu. Nitekim bu yolda faaliyete geçen İngiltere, Osmanlı Devleti'nin savaşın mağlupları arasında yer almasından istifade ederek, Musul-Kerkük bölgesi üzerinde hakimiyet kurmak için her yolu denemekten kaçınmamıştır. [42]

Galip olmanın verdiği avantajları kullanarak, askeri açıdan durumunu sağlamlaştırdıktan sonra bölge halkına da kendini kabul ettirmenin yollarını arayan İngiltere, bölgenin etnik ve dini yapısının çeşitliliğini kullanıp, yüzyıllardır

42 Musul Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri (1525-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1993), Ankara., Arıntılı bilgi için bkz. ÖKE Mim Kemal (1995), Musul – Kürdistan Sorunu (1918-1926), İstanbul ve YILMAZ Durmuş (2003), Musul Meselesi Tarihi, Konya.

ciddi bir problem olmadan Musul ve civarını yöneten Osmanlı Devleti ile halkın arasını açarak hedefine ulaşmanın yollarını aramıştır.

Bu çerçevede Türk olmayan Müslüman ve gayr-i Müslim unsurlar arasına ayrılık düşüncesi yerleştirmeye çalışmış; Türk olmayan unsurlara “milliyet”, Müslüman olmayanlara da “din” propagandası yapılarak, hemen hemen bin yıldır Türk toprağı olan bu bölge Osmanlı Devleti’nden koparılmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili arşiv belgeleri Ek’tedir.

İngilizlerin bu propagandasından etkilenen halkın bir kısmı ile bazı menfaat sahipleri İngilizlerle işbirliğine girmişler ve tebaası oldukları Osmanlı Devleti’ne karşı mücadeleye başlamışlardır. Fakat bölgenin sağduyulu ve devlete sadık ahalisinin çoğunluğu bu oyuna gelmeyerek, Osmanlı Devleti yönetimi altında yaşamak istediklerini bildirmişler, hatta kimi devletin kontrolü dışına dahi çıkarak, İngilizlere karşı silahlı mücadeleye girişmişlerdir.Konu ile ilgili arşiv belgeleri Ek’tedir.

Doğudan batıya akan Türk topluluklarının yerleştikleri Musul bölgesinde ayrıca Kürtler, Araplar, Süryaniler, Keldaniler, Yakubiler ve Ermeniler gibi çeşitli din ve milletlerden toplumlar da yaşamaktaydı. Bu toplumların din ve milliyet farklılıkları öne sürülerek Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtılmaları daha kolay olduğundan, İngilizler özellikle bu konu üzerinde durmuşlardır.

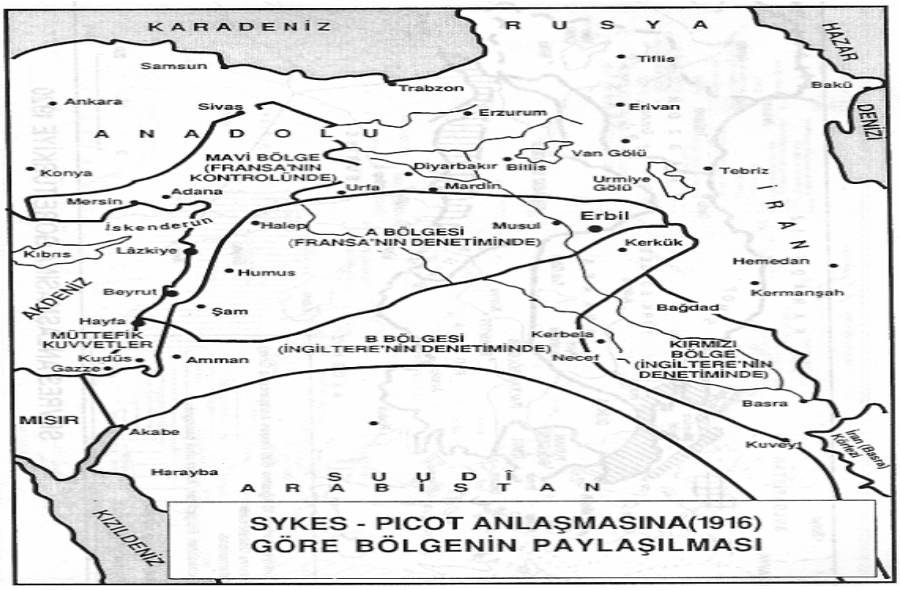
Musul meselesinin kaynağı, batılı güçlerin Birinci Dünya Savaşı öncesi Irak üzerinde uyguladığı sömürge politikalarına dayanmaktadır. Bu çerçevede, savaş öncesinde İngiltere, Dicle ve Fırat üzerinde ulaştırma ve bölgede sulama imtiyazları ile petrolde hisse, Almanya ise Irak kara ulaştırması, Bağdat ve Basra limanlarının işletilmesi ile petrolde hisse şeklinde belirlenen imtiyazlar elde etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı’nın çıktığı dönemlerde İngiltere, bölgede izlediği siyasete bağlı olarak, Osmanlı Devleti’ni zor durumda bırakmak, Arapları ayaklandırmak maksadıyla, Mekke Şerifi Hüseyin ile temasa geçmiştir.

Uzun pazarlıklar sonunda İngiltere ile Hüseyin 1916 yılının Ocak ayında bir anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşmaya göre Hüseyin, Türklere karşı savaş için

bütün güçlerini kendi komutası altında toplayacak, İngilizler de, onu insan, para ve silah bakımından destekleyeceklerdi.

Ayrıca İngiltere, Hüseyin'in bütün Arap yarımadası ile bütün Suriye'ye ve Irak'ı içine alacak bağımsız bir devlet kurulması isteğini Lübnan hariç kabul etmiştir. Bunun neticesinde Şerif Hüseyin 1916 yılının Haziran ayında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş, Ekim 1916'da da kendisini Arabistan Kralı ilan ederek, İngiliz Hükümeti tarafından hemen tanınmıştır

Harita 1: Sykes-Picot Antlaşması (1916)

Bu anlaşmadan sonra, İngiltere, Fransa ile 9-16 Mayıs 1916 tarihleri arasında Sykes-Picot Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre, Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi, Adana, Mersin bölgeleri Fransa'nın olacaktı. Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'ye kalacaktı. Geri kalan topraklarda ise bir Arap devlet veya federasyonları kurulacaktı. Ancak, bu Arap Devleti'nin, Akka-Kerkük hattının kuzeyi Fransız, güneyi İngiliz nüfuz alanlarında bulunacaktı. Ayrıca, İskenderun serbest liman ve Filistin de uluslararası bölge kabul edilmişti.[43]

43 ARMAOĞLU, Fahir, (1975); Siyasi Tarih, Ankara.

İngiltere, daha önce de Aralık 1915'te Necd Emiri, İbni Suud ile de bir antlaşma imzalamış, bu antlaşma ile Basra Körfezi'nin güney kıyılarında İbni Suud'un bağımsızlık ve egemenliğini tanımıştı. Ancak İbni Suud bu anlaşmadan sonra Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemiş, fakat Basra Körfezi'nde İngiltere'yi rahat bırakarak, Irak işgalini kolaylaştırmıştı.[44]

Birinci Dünya Savaşı sonrasında San Remo'da toplanan müttefikler, 24 Nisan 1920'de Milletler Cemiyeti Yasası'nın 24 ncü maddesinin kendilerine tanıdığı mandaterlik haklarının kullanılması ve sınırları konularında anlaşmışlardır. Böylece Irak, İngiliz mandasına verilmiştir. 23 Ağustos 1921'de de Emir Faysal Irak krallığına getirilmiştir.

Bu arada, Mondros Mütarekesi'nden sonra Milli Mücadele başlamış, Erzurum ve Sivas Kongreleri toplanmış, Mustafa Kemal'in gayretleri ile toplanan son Osmanlı Meclis'i Mebusan'ı 10 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi onaylamıştır.

Bundan sonra, 23 Nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Misak-ı Milli'yi kabul ve ilan etmiştir. Böylece, Mondros Mütarekesi imzalandığında Türk ordularının elinden bulunan ve Türklerin yaşadığı toprakların tümünün, kayıtsız şartsız yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının içinde kalması kabul edilmiş oldu.

Türkmenlerin yaşadığı eski Musul vilayeti toprakları, 1918 Mondoros Mütarekesi yapıldığı tarihte Türk ordusunun kontrolü altındaydı. 30 Ekim 1918'de Ali İhsan Paşa komutasında bulunan 6 ncı Ordu Musul'u kontrol altında tutmakta idi. Ancak İngilizlerin meşhur ve sinsi diplomatik oyunları yine devreye girerek, mütarekenin 7 nci Maddesi gereği bölgede bulunan Gayrimüslimleri koruma bahanesiyle Musul'a girmek istediler ve 3 Kasım 1918'de Musul işgal edildi. Türk ve İngiliz birlikleri Musul'da birlikte bulunmaya başlamışlardı. Aynı gün General Marshal'ın Bağdat'tan yazdığı mektubu getiren General Cabel, Ali İhsan Paşa ile görüşmesinde teslim meselesini konu edince, Ali İhsan Paşa sertleşerek; " teslim meselesini kesinlikle reddederim, ben intihar eder, kıtaları

44 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, Ankara.

size teslim etmem" diyerek, konunun önemini ortaya koymuştu. [45] 9 Kasım 1918 günü İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Ali İhsan Paşa, Musul'u terk ederek Nusaybin'e çekildi. 15 Kasım 1918'de de Musul tamamen boşaltıldı. [46]

TBMM Hükümeti Misak-ı Millî konusunda daha kuruluşunun ilk günlerinden itibaren gerekli duyarlılığı göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Mayıs 1920 tarihinde mecliste yaptığı tarihi konuşmada; " Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki de birincisi olan, hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hududu millîmiz, İskenderun cenubundan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi ve Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hududu millîmiz budur dedik!" . [47] şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Öte yandan Musul şehrinde İngiliz işbirlikçileri ahâlinin sert tepkisi ile karşılaşmış, gönderilen İngiliz valisi öldürülmüş, halk Türk Devletine müracaat ederek İngilizlere karşı silahlanmak istemiş ve büyük bir hasretle Türk yönetiminin tekrar bölgeye hâkim olmasını beklediklerini belirtmiştir. [48] Mustafa Kemal Paşa 01 Şubat 1922 tarihli emriyle bölgeye Milis Yarbay Ali Şevik Özdemir Bey komutasındaki Türk birliğini göndermiştir. [49] Özdemir Bey Müfrezesi, bölgede önemli muharebeler icra etmiş ve İngilizlere ağır kayıplar verdirmiştir. Özdemir Bey'in bölgeye gelişi halkı cesaretlendirmiş, Süleymaniye, Musul ve Kerkük halkı, bağlılıklarını bildirmek için vergilerini Ankara'ya göndermeye başlamıştır. Bir seneden fazla süren Musul'daki Türk askerî harekatı, Lozan Konferansı devam ederken Musul'daki İngiliz ve Irak birlikleri 8 Nisan 1923'te biri Şeytan Boğazı, diğeri Zap Suyu vadisinden Serderya istikametinde olmak üzere iki koldan devam etmiştir. Bu vaziyet Özdemir Bey'i çok nazik bir konuma getirmiş ve 23 Nisan 1923 tarihinde İran topraklarına çekilmeye karar vermiştir. [50]

---

45 Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919); BDAGM-OADB, (1993); Ankara.
46 Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919); BDAGM-OADB, (1993); Ankara.
47 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, (1993); Ankara Yayınevi, Ankara.
48 *Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)* , (1993); BDAGM-OADB, Ankara.
49 Detaylı bilgi için bkz., YÜCEER N., "Tarihi Perspektif İçinde Musul Sorunu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı 375, 2003, s. 57-68.
50 *Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)* , (1993); BDAGM-OADB, Ankara. Detaylı bilgi için bkz. AKGÜL Suat (2001), Musul- Kerkük Harekatı, Ankara ve TÜRKMEN Zekeriya (2003), Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları, Ankara.

İngilizler bu yerleri mütarekenin imzalanmasından sonra işgal ettiler. Türkiye, bu işgali tanımadı ve Misakı Milli'de Musul vilayetini Türkiye sınırları içinde saydı. [51]Milli Mücadeleden sonra, Irak Türklerinin kaderini belirleyen, Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerini içine alan Musul Eyaleti uluslar arası bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye ile İngiltere arasında bir diplomasi savaşına dönüşen bu konu, Lozan Konferansı, Haliç Konferansı ve Milletler Cemiyeti aşamalarından geçerek son şeklini almıştır.

1.3.3.1. Lozan Konferansı'nda Musul

Musul Meselesi'nin çözüme kavuşturulması, İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılacak barış konferansına kalmıştı. Türkiye Büyük Millet meclisi, Dışişleri Bakanı İsmet bey, Maliye Bakanı Hasan Bey ve Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey'i, Lozan Konferansı Türkiye temsilcisi olarak seçti. Seçimden sonra, Heyet başkanı sıfatıyla Meclis'te bir teşekkür konuşması yapan İsmet Paşa, konferansta, heyetlerinin hareket çizgisinin Misak-ı Milli olacağını beyan etmiştir.[52]

Lozan Konferansı'nın çetin günlerinden biri de, Musul Meselesinin ele alındığı 23 Ocak 1923 günü olmuştur. Konu sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki oturumda tartışılmış, sabah oturumu saat 11.00'de açılmış ve 14.10'da sona ermiştir. Öğleden sonra oturumu ise daha kısa sürmüş ve saat 18.00'de açılıp 19.20'de sona ermiştir. Öğleden sonra oturumunun daha kısa sürmesinin sebebi, söylenecek her şeyin sabah oturumunda söylenmiş olmasıydı. Öğleden sonraki oturum, daha çok sabah ortaya atılan bazı noktaların karşılıklı cevaplanması ile geçmiştir.

İsmet Paşa sabah oturumunda yaptığı yazılı ve uzun konuşmada Musul'un neden Türkiye'ye ait olduğunu, etnografik, siyasal, tarihi, askeri ve stratejik olmak üzere dört bölümlük gerekçelerle ayrıntılı bir şekilde açıklamış ve özellikle etnografik gerekçelerle, Musul vilayetinin nüfus yapısını rakamlarla

51 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
52 SUPHİ, Saatçi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

tahlil etmiştir. Ayrıca, Musul'un Türkiye için bir vatan sorunu olduğunu tekrarlayarak, plebisite başvurulmasında ısrar etmiştir.[53] İsmet Paşa uzun bildirisini aşağıdaki konuşmasıyla sona erdirmiştir.[54]

"Türkiye'nin Musul Vilayeti'nin kendisinden ayrılmasına razı olmayacağını gösteren düşünceleri şöyle özetlemek istemekteyim :

Bu vilayet halkının büyük çoğunluğu Türk ve Kürt'tür.

* Bu vilayette oturanlar, yeniden Türkiye'ye bağlanmayı ısrarla istemektedirler. Çünkü sömürgeleşmiş bir halk olmaktan çıkarak, bağımsız bir devletin yurttaşları olacaklarını bilmektedirler.
* Coğrafi ve siyasi bakımlardan bu vilayet, Anadolu'nun tamamlayıcı parçalarındandırlar. Bu vilayet, ancak Anadolu'ya bağlı kalmakla, gerçek çıkış yeri olan Akdeniz limanlarıyla ilişki kurabilecektir.
* Hukuk bakımından da Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan bir memlekete ilişkin olarak İngiltere'nin yapmış olabileceği bütün antlaşmaların ve sözleşmelerin hele iradelerini serbestçe ve her türlü yabancı baskısından ve işgalinden arınmış olarak belirtmek fırsatının bu bölge halkına verilmediği de göz önünde tutulursa hukuk açısından hiç bir değeri olamaz.
* Anadolu'nun güney kesimlerini birleştiren yolların kavşak noktası olan Musul'un ticaret ilişkilerimiz ve bu bölgenin güvenliği bakımından, bizim elimizde olması zorunludur.
* Musul vilayeti, ülkemizin bir çok başka parçaları gibi, savaşın durmasından sonra ve yapılmış sözleşmelere aykırı olarak, bizden alınmıştır. Bu yüzden, aynı durumda kalmış öteki bölgeler gibi, Musul'un bize geri verilmesi gerekir.

Açıklamamı bitirmeden önce, Türk Temsilci heyetinin, Musul'a ilişkin isteğini öne sürerken, dünya kamuoyunca tamamıyla destekleneceğinden şüphe etmemekte olduğu kadar, açıklamakla şeref duyduğu görüşlerin

53 MERAL Seha L. (1969), Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar – Belgeler, Ankara.
54 ARMAOĞLU, Fahir, (1998); Lozan Konferansı ve Musul Sorunu, Ankara.

doğruluğunu ve değerini herkesin kabul edeceğine inanmış olduğunu da söylemek isterim." [55]

İsmet Paşadan sonra söz alan İngiliz Hükümeti'nin temsilcisi Lord Curzen ise, esas itibariyle İsmet Paşa'nın dediklerini cevaplamaya çalışmış, Irak üzerindeki "mandaterlik" görevinden söz etmiş, plebisite gerek olmadığını iddia etmiş ve Musul sorununun Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine havale edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Curzon'un önerisi, Japonya, Fransa ve İtalya tarafından desteklenmiştir. 23 Ocak 1923 günü yapılan toplantıdan bir sonuç alınamamıştı. Ancak Curzon, 25 Ocak 1923 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, Türkiye-Irak sınır anlaşmazlığının en kısa zamanda ele alınmasını istemiştir.

Konferansın daha sonraki bölümlerinde kapitülasyonlar ve bağımsızlıkla ilgili konular yer almaktaydı. Bu konularda oldukça çetin müzakereler yapılıyor ve ihtilafların çözümü oldukça zor gözüküyordu. Görüşmeler tıkanma noktasına gelmişti. Bu sırada, müttefikler tarafından hazırlanan ve ekleriyle beraber 160 madde tutan barış anlaşması tasarısı 29 Ocak 1923 sabahı İsmet Paşa'ya verildi.[56]

İsmet Paşaya verilen antlaşma tasarısında "Musul" adı hiç geçmiyordu. Sadece 3 ncü maddede Türkiye-Irak sınırının, 1921 Ankara İtilafnamesi'nin çizmiş olduğu Türkiye-Suriye sınırının Dicle üzerinde sona erdiği noktadan itibaren, Milletler Cemiyeti Konseyi'nce alınacak karara uygun olarak çizileceği belirtilmekteydi.[57]

Konferansın 31 Ocak 1923 günü yapılan Genel Kurul toplantısında antlaşma taslağı ele alındı. Bu oturumda Curzon söz alarak taslağın imzalanacağı ümidini dile getirmiş, diğer müttefik delegeleri Curzon'u destekleyerek tasarıyı övmüşlerdir. Bundan sonra, İsmet Paşa söz alarak; antlaşmada yer alan bazı hükümlerin karara bağlanmamış hususlar olduğunu

55 MERAY, Seha, (1969); Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, Ankara.
56 ARMAOĞLU, Fahir, (1998); Lozan Konferansı ve Musul Sorunu, Ankara.
57 ARMAOĞLU, Fahir, (1998); Lozan Konferansı ve Musul Sorunu, Ankara.

beyanla, tasarıyı incelemek için süre istemiştir. Bu arada Curzon, 2 Şubat'ta Londra'ya dönmek zorunda olduğunu 4 Şubat akşamına kadar kalabilmek için elinden geleni yapacağını ifade etmiştir.[58]

İsmet Paşa, müttefiklerin antlaşma tasarısına cevabını 4 Şubat 1923 günü, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegasyonlarına yazdığı bir mektupla bildirdi. Bu mektupta Musul meselesi şu şekilde yer almaktaydı. "Musul sorununa gelince; salt barışın yapılmasına engel olmamasını sağlamak amacıyla ve Türkiye ile İngiltere arasında bir yıl içinde ortak anlaşmayla çözümlenmek üzere, bu sorunun Konferans programından çıkarılmasının yerinde olacağını düşünmekteyiz." [59] Bu mektupla dile getirilen öneriler üzerinde bir uzlaşmaya varılamadı. Bir sonuca ulaşılamaması üzerine, delegeler Lozan'ı terk etmeye başladılar. Konferans kesilmişti. İsmet Paşa da Lozan'dan 16 Şubat 1923 günü ayrılarak İstanbul'a döndü.

Türk Heyeti daha Lozan'da görüşmelerde bulunurken, Musul meselesi üzerinde Ankara'da yoğun tartışmalar yaşanıyordu. Mustafa Kemal Paşa ise, 20 Ocak 1923'de yaptığı bir açıklamada şöyle diyordu; "Musul vilayetinin milli sınırlarımıza dahil araziden olduğunu defalarca ilan ettik. Lozan'da bugün karşımızda yer alanlar bunu çok iyi bilirler. Vatanımızın sınırlarını tayin ettiğimiz zaman büyük fedakarlıklara katlanıldı. Menfaatlerimize ters olmakla beraber barışseverlikle hareket ettik. Artık milli topraklarımızdan en ufak bir parçasını bizden koparmaya çalışmak pek haksız bir hareket olur. Buna kesinlikle razı olamayız." [60]

Bu arada Musul Meselesi ağırlıklı olarak Meclis gündemine girmişti. Meclisin 21 Şubat 1923 tarihinde yapılan oturumunda söz alan İsmet Paşa konferans hakkında meclise bilgi vererek, Musul Meselesi'nin müzakerelerin en çetin bölümünü oluşturduğunu, konferansın kesilmesinde de, bu konunun büyük

58 ARMAOĞLU Fahir, (1998); Lozan Konferansı ve Musul Sorunu, Ankara.
59 ARMAOĞLU Fahir, (1998); Lozan Konferansı ve Musul Sorunu, Ankara.
60 TBMM Gizli Celse Zabıtları (1985), Ankara, Ankara Hükümeti ve TBMM Lozan Görüşmelerinde Misak-i Milli Konusundaki Beklenti ve Değerlendirmeleri Hakkında geniş bilgi için bkz. DOĞANAY Rahmi (2001), Misak-ı Milliye Göre Lozan, F.Ü Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri (1954); Ankara Yayınevi, Ankara.

rol oynadığını söylemiştir. Bundan sonra yapılan yoğun meclis oturumlarında, büyük tartışmalar neticesinde iki seçenek ortaya çıkmıştı. Musul Meselesi ya Lozan sonrasına bırakılacak, ya da silah zoruyla Musul alınacaktı. İsmet Paşa birinci seçeneği öneriyordu. Zira, kapitülasyonlar ve müttefik güçlerin ülkeyi boşaltmasını öncelikli görüyor, Musul meselesinin bundan sonra daha kolay halledilebileceğini düşünüyordu. Atatürk ve Başbakan Rauf Orbay da bu konuda kendisine destek veriyordu. Silah zoruyla, Musul'un alınması konusunda ise; her ne kadar Türk Genelkurmayı bunu gerçekleştirmek için hazırlıklı olsa da, böyle bir girişimde sadece İngiltere ile değil, diğer müttefik ülkelerle de karşı karşıya gelinmesi söz konusuydu. Nihayet, Meclisin 6 Mart 1923 günü yapılan toplantısında, Atatürk'ün desteklediği ve İsmet Paşa'nın, dolayısıyla Hükümetin görüşlerini destekleyen bir önerge 170 oyla kabul edildi.[61]

Bundan sonra Lozan Konferansı toplantıları 23 Nisan 1923'te tekrar başlamış, İngiliz Hükümeti bu kez Sir Horace Rumbold'u göndermişti. Uzun çalışma ve tartışmalar sonunda, Lozan Barış Konferansı nihayet tamamlanarak 24 Temmuz 1923 günü imzalandı. Lozan Antlaşması'nda Musul Meselesi, dolayısıyla Türkiye-Irak sınırıyla ilgili konu, antlaşmanın 3 ncü maddesi, 2 nci fıkrasında yer alıyordu. Buna göre;

"Türkiye ile Irak arasındaki hudut 9 ay zarfında Türkiye ve Büyük Britanya arasında ihtilafsız tayin edilecektir.

Bu müddet zarfında iki hükümet arasında bir anlaşma olmadığı takdirde İhtilaf, Milletler Cemiyeti meclisine arz olunacaktır.

Hudut hakkında alınacak karar beklenilerek, gelecekte kesin kaderi bu karara tabii olacak olan arazinin, bugünkü durumunda herhangi bir değişikliğe sebep olacak şekilde askeri veya başka hiçbir harekette bulunulmamasını Türk ve Britanya Hükümetleri birbirlerine karşı taahhüt ederler." [62]

61 ARMAOĞLU, Fahir, (1998); Lozan Konferansı ve Musul Sorunu, Ankara.
62 BAYUR Yusuf Hikmet, (1973); Türkiye Devletinin Dış Siyasisi, Ankara.

Lozan Antlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yoğun tartışmalara sahne olmuş, özellikle Misak-ı Milli'nin gereklerine cevap vermediği üzerinde durulmuştur. TBMM, ağır eleştirilerden sonra Lozan Antlaşması'nı 23 Ağustos 1923 tarihinde onaylamıştır. Lozan Barış Konferansı'nda Musul vilayeti konusunda çetin bir diplomatik savaş yaşandı. Türkiye, bütün Musul vilayetinin Türkiye'ye katılmasını talep etti. İngiltere bunu reddetti. Türk talebi kabul edilmiş olsaydı, bugün Kerkük, Musul ve Süleymaniye dahil bütün Kuzey Irak, Türkiye sınırları içinde olacaktı. [63]

1.3.3.2. Haliç Konferansı

Lozan Antlaşması, Türkiye-Irak sınırının 9 ay içinde çözüme kavuşturulmasını, aksi takdirde konunun Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesini öngörüyordu. Bu bağlamda, Türkiye ile İngiltere arasındaki Haliç Konferansı 19 Mayıs 1924 günü İstanbul'da başladı. Türkiye'yi TBMM Başkanı Fethi (OKYAR) Bey, İngiltere'yi de, Sir Percy Cox temsil ediyordu. Toplantının daha başlangıcında, Türk ve İngiliz heyetleri arasında büyük görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Konferansın 21 Mayıs 1924 günü yapılan toplantısında, Fethi Bey, Musul'un Osmanlı yönetimindeki vilayet sınırları dikkate alınarak Türkiye'ye bırakılmasını istemiştir. Buna karşılık Cox, Musul da dahil olmak üzere Fırat Nehri'nin iki tarafının İngiltere'ye bırakılması gerektiğini öne sürdü.

Konferansın üçüncü toplantısının yapıldığı 24 Mayıs 1924 günü, Fethi Bey belgeleriyle Musul'un neden Türkiye'ye bırakılması gerektiğini izah etti. İngiliz Heyeti Başkanı ise, bu kez daha da ileri giderek Hakkari'ye bağlı Beytüşşebap, Çölemerik ve Revanduz Kasabalarını istedi. İngilizler'in, konferansın gündeminde olmayan ve daha önce Lozan'da da sözü geçmeyen isteklerde bulunmasıyla konuyu çıkmaza sokarak, Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi hedefledikleri anlaşılıyordu. Neticede üçüncü toplantı, bir sonraki toplantı günü tespit edilemeden sona erdi.

Haliç Konferansı on günlük aradan sonra 5 Haziran 1924 günü tekrar toplandı. Bu toplantıda, Fethi Bey, Türkiye-Irak sınırı hakkındaki Türk görüşlerini

63 Bilal N. ŞİMŞİR, (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

detayları ile açıklayarak, Hakkari vilayeti ile ilgili isteklerin Lozan Antlaşması ile uyuşmadığını, sadece Musul Meselesi'nin Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi gibi bir amacının hissedildiğini, görüşmelerden bu şekilde bir sonuç çıkarılmasının mümkün olmayacağını bildirdi. İngiliz Heyeti de görüşlerinde ısrar edince konferans bir sonuca ulaşılamadan sona erdi. [64]

1.3.3.3. Milletler Cemiyeti'nde Musul

İngiltere, Musul konusunu Milletler Cemiyeti'ne götürmek istiyordu; Türkiye ise bu kuruluşa henüz üye bile değildi, öneriye karşı çıkıyordu. Buna rağmen İngiltere, 6 Ağustos 1924 günü Milletler Cemiyeti'ne başvurdu ve Türkiye-Irak sorununun gündeme alınmasını istedi ve kendi görüşlerini anlatan muhtıranın Cemiyet üyelerine dağıtılmasını talep etti. [65] Rastlantıya bakınız ki, İngiliz başvurusunun ertesi günü, Türkiye'nin Hakkari yöresindeki Nasturiler, çiçeği burnundaki Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı ayaklandırıldı. Milletler Cemiyeti'ne başvuru 6 Ağustos, Nasturi ayaklanması 7 Ağustos Cenevre ile Hakkari arasında bir günlük haberleşme farkı ilginç ve düşündürücü. Hem İngiliz diplomasisi, hem Nasturi ayaklanması Türkiye'yi adeta kıskaca almaya yöneldi. Bu baskılar, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti seçeneğini kabul etmesinde etkili olmuştur.

Haliç Konferansı'nda bir sonuca ulaşılamayınca, İngiltere Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, Musul Meselesi'nin gündeme alınmasını teklif etti. Esasen, Türkiye Cemiyete üye olmamasına rağmen, Cemiyetin yasalarına göre üye olmayan ülkeler kendilerini ilgilendiren konularda temsil edilebiliyordu. Bu kapsamda, cemiyetin talebi üzerine Bakanlar Kurulu 3 Eylül 1924 tarihinde Meclis Başkanı Fethi Bey'in Başkanlığında bir heyeti, Türkiye'yi temsil etmekle görevlendirdi.[66]

---

64 SEMİH Yalçın (2000), Misak-ı Milli ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Ankara.
65 ÖKE Mim Kemal (1995), Musul – Kürdistan Sorunu (1918-1926), İstanbul

66 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

Milletler Cemiyeti'nin konuyla ilgili ilk toplantısı 24 Eylül 1924 tarihinde Cenevre'de yapıldı. Bu toplantıda, İngiliz temsilcisi Lord Parmoor; Musul'un kaderinin belli ve Irak'ın bir parçası olduğunu ve sadece sınırının çizilmesi gerektiğini ifadeyle, bu amaç için tarafsız bir komisyon kurularak, bu konuda karar alınmasını teklif etmiştir. Fethi Bey de söz alarak, Musul vilayetinin kaderinin söz konusu olduğunu, meselenin sınırın Musul'un kuzeyinden mi yoksa güneyinden mi geçeceği meselesi olduğunu, bunun için en iyi yolun plebisit olduğunu açıklayan bir konuşma yaptı. Yukarıda ana hatları verilen konuşmalardan sonra oturuma son verildi.

Milletler Cemiyeti'nin 27 Eylül 1924 günü yapılan toplantısında bu kez Cemiyet kararının taraflarca kabul görüp görmeyeceği gündeme geldi. İngiltere Lozan'da Cemiyet kararını kabul edeceğini açıklamıştı. Türkiye bu konuda henüz görüşünü açıklamamıştı. Fethi Bey bu konuya açıklık getirerek, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne gitmesinin Musul üzerindeki hakkından vazgeçme anlamını taşımadığını, ancak yapılacak plebisitin sonuçlarını kabul etmeye hazır olduğunu açıkladı.

Bundan sonra, cemiyet meclisi 30 Eylül 1924 tarihinde meselenin incelenmesi için üç kişiden oluşan bir komisyonun kurulmasına ve komisyona yardımcı olmak maksadıyla iki ülke tarafından üyeler atanmasına karar verdi. [67] Meclis'in oluşturduğu üç kişilik komisyonda ise, Macaristan eski Başbakanı Kont Teleki, İsviçre'nin Bükreş Büyükelçisi Af Wirsen ve Belçikalı bir emekli Albay olan A.Paulis bulunuyordu. Türkiye komisyona yardımcı olma görevini Cevat Paşa'ya vermiş, yanına da uzmanlar verilmişti.

Komisyon, önce 13 Kasım 1924 tarihinde Cenevre'de toplanıp, çalışma yöntemlerini tespit ederek, Londra ve Ankara'da temaslarda bulundu. Daha sonra 16 Ocak 1925 tarihinde Bağdat'a gelen komisyon İngiliz Yüksek Komiseri Sir Heny Dobs ile görüştü. Bu arada Irak Kralı Faysal, Komisyon'a Musul'un Irak'a verilmesini isteyen bir muhtıra verdi. Komisyon daha ilk günden İngiltere ve Irak makamlarının baskılarıyla karşılaşmaya başlamıştı. Sir Heny Dobs, bir

67 YILMAZ Durmuş (2003), Musul Meselesi Tarihi, Konya. S 108.

toplantıda iki Türk uzmanının, Irak Hükümeti'ne düşman, iki Irak'lı olduğu gerekçesiyle tutuklanmasını istemiş, ancak komisyon bu isteği kabul etmemiştir. Bununla birlikte, bir süre göz altına alınmış, ancak komisyonun müdahalesiyle bu duruma son verilmiştir.

Komisyon 27 Ocak 1925'de Musul'a gelmiş, İngilizlerin ve Irak'lı yetkililerin yaptığı birçok baskıya rağmen, halk Türk heyetine büyük sevgi gösterisinde bulunmuş, Türkiye lehine gösteriler yapılmıştır. Komisyon raporunda da ayrıntılı olarak yer alan bu olaydan sonra gösteri yapanlar tutuklanmış, Komisyon'un yaptığı çalışmalar ve komisyon üyeleri sıkı bir takibe alınmıştır. Komisyon üyeleri ve görevlendirdiği tali komisyonlar; Musul, Erbil, Kerkük, Sincar, Telafer, Akra, Altunköprü, Süleymaniye, Zaho, Duhok'daki halkla temasta bulunuyor, zaman zaman tek tek görüştükleri kişilere çeşitli sorular soruyorlardı.

Görüşmelere katılanların büyük çoğunluğu, maruz kaldıkları baskılara rağmen Türkiye'yi istediklerini çeşitli şekilde ısrarla ifade ediyorlardı. Nihayet Komisyon, çalışmalarını tamamladıktan sonra Cenevre'ye dönerek, hazırladığı raporu 16 Temmuz 1925'de Milletler Cemiyeti'ne sundu.[68]

İngiliz baskısının yoğun şekilde hissedildiği ve birçok çelişkileri içeren raporda yer alan görüşlere göre;

* Manda yönetimi, 1928'de biteceği için 25 yıl daha uzatılacak,
* Adaletin yürütülmesi ve okullardaki eğitim için Kürtlerden memur istenecek, Kürtlere bazı kültürel haklar verilecek,
* Manda sona erer ve Kürtlere kültürel haklar sağlanmazsa, halk Araplar yerine Türkiye'yi tercih edecektir. Türkiye'nin durumu Irak'tan daha iyi olduğundan, bölgenin o zaman Türkiye'ye devri gerekecektir.

---

68 Bkz. Cemiye-i Akvamın Musul Raporu (T.C Dış İşleri Bakanlığı) Ankara,1925.
Irak Hükümetinin sunduğu istatistikler için bkz. Arnold T. Wilson, Mesopotamia, (1931) (1917-1920), London,
Raporun coğrafi ve iktisadi kısımları için bkz., AYDIN, Mesut (2001),Türkiye ve Irak Hududu Mes'elesi, Ankara.

* Yine de bölgenin taksimine karar verilirse, Küçük Zap suyu sınır olabilir.[69]

Söz konusu raporun alınmasından sonra, Milletler Cemiyeti'nin bir karara varması gerekiyordu. İşte, bu noktada verilecek bu kararın bağlayıcılığı hususu tekrar gündeme geldi. İngiliz temsilcisi alınan kararı kabul edeceklerini bildirirken, Fethi bey, Milletler Cemiyeti'nin kendi yasasında bulunan tavsiye niteliğinde karar alabileceği çerçevesinde kabul edebileceğini açıkladı. Bu durumda aleyhine bir karar çıkması halinde Türkiye, sadece bunu tavsiye olarak nitelendirebilecekti. Ayrıca, Lozan Antlaşması, iki taraf arasındaki anlaşmazlık, 9 ay içinde çözülemediği takdirde Milletler Cemiyeti'ne gidilmesini öngörüyordu ve cemiyete bir sınır çizme yetkisi vermiyordu. Bununla birlikte, cemiyette kararların oy birliği ile alınması gerekiyordu.

Kendilerini ilgilendiren konularda cemiyette temsil edilen, cemiyete üye olmayan ülkeler de oy kullanabiliyorlardı. Böylece Türkiye'nin de oy kullanacağı ortamda oy birliğinin sağlanarak, Türkiye'nin aleyhine bir karar alınması mümkün görülmüyordu. Meclisin 19 Eylül 1925 tarihli toplantısında, alınacak kararın bağlayıcılığına açıklık getirmek için kurulan komisyon, Adalet Divanı'nın görüşünün alınmasını önerdi. İngiliz temsilcisi, Milletler Cemiyeti'nin yetkisi konusunda tereddüt gösterilmesini anlayamadığını ifade ederken, Türkiye temsilcisi Tevfik Rüştü Bey de Lozan Antlaşması'nın Milletler Cemiyeti'ne sınır çizme yetkisini vermediğini, ayrıca alınacak kararın ancak oybirliği ile alınabileceğini hatırlattı ve Lahey Adalet Divanı'na gitmeye gerek olmadığını belirtti. Ancak, Milletler Cemiyeti, 20 Eylül 1925 tarihinde Lahey Uluslararası Adalet Divanı'nda konuyla ilgili görüşünü talep etti.

Türkiye, siyasi bir konunun hukuki yoldan çözümünün imkansız olduğu için karara itiraz etmiş ve divana çıkmayı kabul etmemiştir. Bu arada, Adalet Divanı'nın Brüksel Hattı'nın iki yanında çıkan olayları incelemek için Musul'a gönderdiği Estonya'lı General, Türk tarafına sokulmadı. Türkiye siyasi bir sorun olan Musul konusunda divanın hukuki görüş bildirmeye yetkili olamayacağı

69 KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, (2004); Yaşayan Lozan, Ankara.

düşüncesiyle, Lahey'e temsilci göndermedi ve Lahey Uluslararası Daimi Adalet Divanı, yalnız İngiliz temsilcisini dinleyerek 21 Kasımda şu kararı aldı:

* Taraflar, Lozan Antlaşması'nın 3.Maddesinin 2.Fıkrasını imzalamakla, sorunun kesin çözümünü sağlamak, yani uyuşmazlık konusu olan Türkiye-Irak sınırını kesin olarak saptamak istemişlerdir. Dolayısıyla Milletler Cemiyeti Meclisi'nin bu madde gereğince alacağı kararın, iki taraf için de bağlayıcı olması gerekmektedir.

* Meclis, kararını oybirliğiyle almak zorundadır. Tarafların temsilcileri oylamaya katılacak, fakat oybirliğinin saptanmasında bunların oyları göz önünde tutulmayacaktır." [70]

Adalet Divanı'nın bu görüşü bir değerlendirme idi. Bunun meclise mal edilebilmesi için meclisin yine oy çokluğu ile karar alması gerekiyordu. Bu yeni bir tartışma yarattıysa da meclis, tarafların oylarına bakmaksızın divanın değerlendirmesini onayladı.Bunun üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti'nde bulunan temsilcilerini geri çekti.[71] Bu arada, İngilizlerin desteklediği bir Kürt isyanı başladı. Musul meselesi, Türkiye içinde ve dışında çok sıcak bir şekilde takip ediliyor, mitingler yapılıyor, gazetelerde yoğun bir şekilde yer alıyordu. Ancak buna rağmen, Milletler Cemiyeti Meclisi 16 Aralık 1925 tarihinde Brüksel Hattı'nın güneyini Irak'a, kuzeyini Türkiye'ye verdi. Ayrıca Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl uzatılmasını teklif etti.

Türkiye'nin bu karara tepkisi çok sert oldu ve meclise gönderilen bir notada "bir devletin, kendisine bağlı bir toprak parçasındaki egemenliğini, ancak kendi rızası ile bitireceğini, Türkiye'nin Musul Vilayeti üzerindeki haklarının olduğu gibi kaldığı" bildiriliyordu. Sonuçta Milletler Cemiyeti'nin almış olduğu kararın uygulanması Türkiye'nin kabullenmesine kalmıştı.

Bu durumda, Türkiye'nin önünde iki seçenek kalmıştı. Ya İngiltere ile bir anlaşma yoluna gidecek ya da bir savaşı göze alacaktı. Ancak, Türkiye dışarıya karşı yalnız kalmıştı. Bundan başka içerde halledilmesi gereken ekonomik ve sosyal meseleler vardı. Bu nedenle bir savaşın göze alınması mümkün gözükmüyordu. Türkiye, İngiltere ile anlaşma yoluna gitmek zorunda kaldı ve 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması yapıldı. Buna göre; Türkiye-Irak

70 KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, (2004); Yaşayan Lozan, Ankara.
71 YURDAKUL, Şahin, (1975); Musul Meselesi, Ankara.

sınırı Brüksel Hattı olacaktı. Ancak, bu hatta Türkiye lehine küçük düzeltmeler yapılacaktı. Bununla birlikte, Irak Hükümeti petrolden alacağı gelirin yüzde 10'unu 25 yıl süreyle Türkiye'ye verecekti. Ayrıca, Türkiye antlaşmaya ek notalarda yer alan esaslara uygun olarak bu hakkından 500 bin sterlin karşılığında vazgeçmiştir.[72]

Ankara Antlaşması'yla, Musul Vilayeti diye adlandırılan ve Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Musul, Kerkük, Erbil ve Süleymaniye Irak'a bırakılmak zorunda kalındı. Böylece petrol bölgeleriyle birlikte Türkmen toplumu da Anavatan Türkiye dışında kalmıştı. Bu antlaşmanın yapılmasında, Türkiye'nin ekonomik sıkıntı içinde olması, 9 yıllık bir savaştan sonra bütün dış güçlerin Türkiye'nin karşısında olduğu bir ortamda tekrar büyük bir savaşa girmenin getireceği olumsuzluklar, içeride yaşanan bir takım isyanlar büyük rol oynamıştır.

1924'te Nasturi ayaklanması ve 1925'te Seyh Sait ayaklanması Musul davasında İngiltere'nin ekmeğine yağ sürmüş; gencecik Türkiye Cumhuriyeti'ni ise zayıf düşürmüştür. Sonunda Musul kaybedildi. Milletler Cemiyeti bugünkü Türkiye-Irak sınırını çizdi. Türkiye bu sınırı kabul etti. 5 Haziran 1926'da Ankara'da, Türkiye-İngiltere ve Irak arasında Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalandı ve bu antlaşma ile Musul vilayeti ve orada yaşayan Türkmenler Irak'a bırakıldı. Irak Türkmenleri, anavatan Türkiye'den en son ayrılan soydaşlarımızdır; hukuken 1926 yılına kadar Türk vatandaşı idiler.Ondan sonra Irak vatandaşı olmuşlardır. [73]

1.3.4. Millî Mücadele Döneminde Irak'taki Gelişmeler *(x)*

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında, Irak'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi, bölgedeki Türkler için zor bir dönemin başlangıcı olmuştur. Toprakları İngiliz işgaline uğrayan Musul, Kerkük ve Erbil Türkleri, istilâcı güçlere karşı mücadele etmek için hemen harekete geçmişlerdir. TBMM Hükûmeti Irak'ın kuzeyinde İngilizlerin Türkmenleri, Arapları ve Kürtleri Türkiye aleyhine kışkırtmalarını önlemek için acil tedbirler almıştır. İngilizlerin aşiret reislerini yanlarına çekmek maksadıyla para vererek nüfuz elde etme çabalarını

72 YURDAKUL, Şahin, (1975); Musul Meselesi, Ankara.

(X) Bu bölümün hazırlanmasında ATASE Başkanlığı, SAREM'in 23 Mart 2003 tarihinde yaptığı çalışmadan yararlanılmıştır.

73 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

boşa çıkarmak için Türkmenler büyük bir gayret göstermişlerdir. Bu ortamda Irak'ın durumunu yakından izleyen Mustafa Kemal ATATÜRK, İngilizlerin bölgedeki faaliyetlerini engellemeye ve Irak'ın kuzeyini Millî Mücadele'ye dâhil etmeye çalışmıştır. Bu amacını gerçekleştirmek için aşiretlerden ve onların birbirleriyle olan ilişkilerinden yararlanmıştır. Konu ile ilgili arşiv belgeler Ek'tedir.

Lozan Anlaşması öncesinde İngilizlerin Irak'taki faaliyetleri bölgeye yakın vilâyetlerdeki Türk resmî makamlarınca izlenmiş, ilgili raporlar merkeze ulaştırılmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti İtilâf devletlerinin yoğun baskısı altında bulunduğundan bölgeye gereken desteği sağlayamamıştır.[74] İngiliz işgalini kabullenemeyen Türkmenler, Bağdat'ta çoğunluğunu Kerküklü Türk subayların oluşturduğu gizli bir cemiyet kurarak, Türkiye taraftarı fikirleri yaymak üzere 1919 Mayıs ayından itibaren faaliyet göstermeye başlamışlardır.[75] Türk Cemiyeti kısa sürede çok sayıda taraftar toplamıştır. Irak'ın önde gelen aşiret reislerinden Acemî Sadun Paşa,[76] Mustafa Kemal ATATÜRK ile gizlice haberleşmiş, yazdığı mektuplarda Irak'ın ve Iraklıların Türkiye'ye bağlı ve her türlü görevi kabule hazır olduklarını ifade etmiştir.Konu ile ilgili arşiv belgeleri Ek'tedir.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından Barışa Hazırlık Komisyonuna gönderilen yazıda, Irak sınırı ve Musul bölgesi ile ilgili değerlendirmeler yapılarak ''Kerkük, Erbil, Musul şehirlerini elde tutmaya mecburuz. Ancak bu suretle Doğu Anadolu'nun güney yönünü tamamen korumuş oluruz. Musul'un terki demek Van ve Diyarbakır'a kadar geri çekilmek demektir ki bu durumun doğu sınırımıza karşı yapacağı tehdit arz olunmuştur'' diyerek, bölgenin, Türkiye için önemini ve hassasiyet ortaya koymaktadır. İlgili belge Ek'tedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Irak'taki Aşiretlerle İrtibatı :

---

74 ÜZEL, Sahir; İstiklâl Savaşımız Esnasında Kürtlük Cereyanları ve Irak - Revandız Harekâtı Resmî Vesaike Müstenit Harp Tarihi (Daktilo Metin), Gnkur. ATASE Bşk.lığı Kütüphanesi, Tasnif No: İstiklâl 215, Ankara.

75 *Musul ve Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri*, (1993); Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ankara.

76 Acemî Sadun Paşa bölgedeki aşiretlerin ve halkın üzerinde büyük bir nüfuz sahibi idi. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere karşı büyük bir mücadeleye girişen Acemî Sadun Paşa, savaştan sonra Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılmıştır.

1.3.4.1. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Arap Aşiret Reislerine Yönelik Faaliyetleri:

İngilizler, aşiretlerin Irak toplumu üzerinde üstün bir yaptırım gücüne, sosyal, ekonomik ve siyasî nüfuza sahip olduğunu anladıktan sonra ikna yeteneğine sahip en iyi siyasî subaylarına aşiret reisleriyle ilişki kurma ve şahsî dostluklar oluşturma görevini vermiştir. İngilizlerin amacı Irak'ta, İngiliz siyasî egemenliğinin gerçekleştirilmesi konusunda bu aşiretlerden yararlanmaktır. Mustafa Kemal ATATÜRK, Irak'taki aşiretlerin gerek sınır ötesinde gerekse Irak sınırında oynayabilecekleri rolü göz önünde bulundurarak bu aşiretlerin siyasî ve askerî faaliyetlerini desteklemiştir Bu dönemde, özellikle Irak'ın kuzeyinde İngiltere ile Türkiye arasında aşiretlere hâkim olmak için yoğun bir rekabet yaşanmıştır. Her iki tarafın da amacı mümkün olduğu kadar çok aşireti kendi yanlarına çekmek olmuştur. Bu uğurda sadece aşiretleri yanına çekme mücadelesi değil aynı zamanda aşiretler arasındaki ihtilâflardan veya ittifaklardan bile yararlanma şeklinde bir mücadele cereyan etmiştir. Mustafa Kemal ATATÜRK, Arap aşiretleri ile anlaşma yolunda çok ciddî bir çaba göstermiştir. Mustafa Kemal ATATÜRK, bazı aşiret reisleriyle yakın ilişkiler kurmak suretiyle aşiret kuvvetlerinin kendi emrine verilmesini sağlamaya çalışmıştır.

1920 yılında Irak'ta İngilizlere karşı gerçekleştirilen ihtilâl sonrasında bölgede İngiltere'nin saygınlığı büyük bir kayba uğramış; buna karşılık Türk propagandası kuvvetlenmiştir. Hatta 25 EKİM 1920'de Irak'ta geçici hükümet kurulduğunda Türkiye yanlısı gruplar yeni krallarının Padişah II nci Abdülhamit'in oğlu Prens Burhanettin olmasını istemişlerdir.[77]

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Arap aşiretlerini harekete geçirme çabaları sadece Irak-Türkiye ortak sınırının iki tarafında kalmamış; Irak'ın güney ve orta kesimlerine kadar uzanmıştır. Türkiye bu bölgelerdeki aşiret şeyhlerine İngilizlere karşı kendileriyle yardımlaşma çağrısında bulunmuştur. 30 ARALIK 1920 tarihli İngiliz gizli haber alma servisine ait bir raporda, Irak aşiretlerini örgütlemek üzere iki Türk subayının Âna kasabasına geçmiş oldukları

77 ŞEVKET, Naci, (1977); Seksen Yılın Hatıraları, Beyrut.

belirtilmiştir. Bu subaylardan Arap Efendi, Irak'ın güney bölgesine kadar gitmiştir. Anılan subayın elinde bazı şeyhlere verilmek üzere mektuplar vardır. Bir İngiliz raporunda da Samiye bölgesi şeyhlerinden birinin yardım istemek üzere Mustafa Kemal ATATÜRK'e gönderdiği bir mektup yer almıştır. Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından Arap aşiretlerini elde etmek için aşiret reislerine nişanlar, madalyalar, hediyeler verilmiş, para yardımında bulunulmuş ve yerleşmeleri için uygun araziler tahsis edilmiştir. Konu ile ilgili arşiv belgesi EK'lerde sunulmuştur.

Mustafa Kemal ATATÜRK, Arap aşiretlerinden destek almak için bölgede nüfuz sahibi aşiret reislerinden biri olan Ahmet ŞERİF'ten de yararlanmıştır. Ahmet ŞERİF tarafından dağıtılan ve Türkiye'nin propagandasını içeren broşürler Musul'a ve Irak'ın diğer bölgelerine ulaşmıştır. Bu broşürlerde İngilizler ve Irak Kralı FAYSAL hakkında ağır suçlamalara yer verilmiştir.

Irak topraklarında Mustafa Kemal ATATÜRK'e en fazla desteği Muntafık aşiretinin Şeyhi Acemî Sadun Paşa sağlamıştır. Acemî Sadun Paşa 1915 NİSAN ayındaki Şuaybe Savaşı'nda İngilizlere karşı Türklerin yanında yer almıştır. Savaş sonunda Osmanlı Devleti tarafından "mirimiran"[78] rütbesiyle ödüllendirilmiştir. Acemî Sadun Paşa Bağdat'ta Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Irak'ta görevlendirdiği istihbarat elemanları ve Irak'ta faaliyet gösteren Türk gizli dernekleriyle irtibat kurmuştur.

TBMM Hükûmeti, yurtlarına dönmeleri gecikmiş Türkiye'deki Iraklı subaylardan da yararlanmıştır. Onları Irak'a gizlice göndermek suretiyle, daha önce Irak'a gönderilen Türk istihbarat elemanlarıyla ilişki kurdurarak iş birliği yapmalarına olanak sağlamıştır. 1921 yılında Irak'ta krallık kurulur kurulmaz Türkiye'deki Iraklı subayların birçoğu geri dönerek Irak'ta yeni düzenin temelini oluşturmuşlardır. Diğer taraftan TBMM Hükûmeti ile mevcut her türlü irtibatın

78 "Mirimiranlık" Osmanlı Devleti'nde mülkî rütbelerden biridir. Beylerbeyi anlamındadır. Acemî Sadun Paşanın Nahile civarında topladığı kuvvetlerle İngilizlere karşı savaştığı Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu, K: 3645, D: 191 / 105, F: 2 - 5'deki belgelerde belirtilmektedir. Acemî Sadun Paşaya 21 MAYIS 1915 tarihinde mirimiranlık rütbesi tevcih edilmiştir. Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu, K: 3645, D: 191 / 105, F:2 - 2, 2 - 5.

aleyhine düşünen Iraklı subaylar da olmuştur. Örneğin, Nuri es - SAİD[79] ve Cafer el-ASKERÎ komutasındaki bir grup Iraklı subay tarafından 1920 yılında İngilizlere gönderilen yazılarda, Türkiye taraftarı Irak subaylarının önemsiz sayılabilecek kadar az sayıda oldukları, onları harekete geçiren sebebin yurtseverlikten çok kişisel çıkarlar olduğu, buna karşılık İngiliz yanlısı subayların çoğunlukta bulunduğu belirtilmiştir. Türkiye karşıtı Iraklı subaylar, Türklerle ilişkilerin yeni baştan kurulmasına yönelik tüm uğraşları tasvip etmediklerini belirtmekten de geri kalmamışlardır. İngilizler ise kendileriyle yardımlaşmakta olan El - Aht subaylarından mümkün olduğu kadar fazla yararlanmak yoluna gitmişlerdir. Şam'daki Arap Hükümetinin 1920 yılında düşmesiyle bu bölgedeki Iraklı subaylar farklı bölgelere dağılmak zorunda kalmışlardır. Bu subaylardan bazıları TBMM Hükûmetinin yardımını görmüşlerdir. Bir kısmı yeni bir taht peşinde koşan Kral FAYSAL ile birlikte hareket ederken bir grup Iraklı subay da Türkiye'ye gelmiştir. Iraklı subaylar Suriye'de Fransız, Irak'ta İngiliz işgal kuvvetlerinin takibinden uzaklaşarak Türkiye'deki güven ve himayeden yararlanmışlardır. Türkiye'ye gelen Iraklı subayların bir kısmı TBMM kuvvetlerine katılarak Anadolu'da Yunanlara karşı Kurtuluş Savaşı'na iştirak etmiştir. Bu subaylardan biri olan İsmail Saffet Bey, Sakarya ve Dumlupınar muharebelerinde büyük yararlıklar göstermiştir. Bekir Sıdkî ve Tevfik Hüseyin de Anadolu'da TBMM kuvvetleriyle birlikte mücadele eden Iraklı subaylardandır. Türk Kurtuluş Savaşı'na katılarak bir daha Irak'a dönmeyen subaylar arasında yer alan Yüzbaşı Cemil Mehmet Nuri HALİLOĞLU, Yunan kuvvetlerine karşı çarpışmalarda kahramanlık gösterdiği için Türk silâh arkadaşları tarafından "Çelik El" lâkabıyla adlandırılmıştır. Yüzbaşı HALİLOĞLU, Teğmen Ali Hüseyin NALBANT ile birlikte Türk ordusunda generalliğe kadar yükselmiş ve sonra emekliye ayrılmıştır. Türkiye aleyhinde olan Iraklı subaylardan Nuri SAİD, Irak'ta millî egemenliğin kurulmasından sonra Irak'taki Türkiye propagandaları ile mücadele ederek Türkiye taraftarı kişilerin devlet mekanizmasında önemli mevkilere gelmelerini engellemiş ve "Türkiye taraftarlarına gösterilecek müsamahanın Arap davasına ihanet olacağını" ifade etmiştir. Mustafa Kemal

79 Es-SAİD Nuri; "Irak'taki Mandater Rejimin Sona Ermesi Vesilesiyle Irak Yönetimi Tarafından Milletler Cemiyetine Verilen Garantileri Kapsayan 30 MAYIS 1932 Tarihinde Bağdat'ta Hazırlanan Irak Krallığı Deklârasyonu"nu imzalayan ve Nuri SAİD adıyla bilinen Irak Başbakanıdır.

ATATÜRK ile irtibata geçen Iraklı subaylar hakkında Irak ordusu tedbir almış ve bu subayların yükselmeleri Türkiye için çalıştıkları gerekçesiyle engellenmiştir. Bunun belirgin örneklerinden birini; Irak Birinci Sadun Kabinesinde Savunma bakanlığına aday gösterilen Yasin el - HAŞİMÎ'nin geçmişte Mustafa Kemal ATATÜRK ile irtibatının öne sürülerek Kral FAYSAL tarafından adaylığının reddedilmesi oluşturmuştur. Aslında bu iddianın doğru olduğu daha sonra anlaşılmıştır. Zira, Yasin el - HAŞİMÎ hayatının son günlerine kadar Mustafa Kemal ATATÜRK ile irtibatını devam ettirmiştir. Bu konuda kızı Sabiha el - HAŞİMÎ, babasının Mustafa Kemal ATATÜRK'ü örnek bir insan saydığını ve onun izinde yürüdüğünü ifade etmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı'nın felsefesi sadece Irak'taki devlet kuruluşlarını değil aynı zamanda aşiretler ile kasaba ve şehirlerdeki bazı mevki ve nüfuz sahibi sosyal sınıfları da etkilemiştir.

Tüm bu gelişmeler Irak'ta Türkiye taraftarı oluşumlara karşı koymak için daha yoğun bir gayretin gösterilmesine neden olmuştur. Böylece Mustafa Kemal ATATÜRK'ün özellikle Irak'ın kuzeyindeki faaliyetlerinin ve Kürtlerle yardımlaşmasının artması üzerine Irak ordu komutanları bölgeye kesin olarak el koyma hususunda ciddî çaba sarf etmişler ve Türkiye'nin istihbarat görevlilerine Irak sınırını geçmeyi kolaylaştıran elemanları ortadan kaldırma yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda İngiliz gazeteci Bayan Gertrude BELL,[80] 22 ŞUBAT 1922'de Bağdat'a çekmiş olduğu bir telgrafta Nuri SAİD'in Musul'dan sorumlu İngiliz siyasî subayı NOLDER ile görüştüğünü ve Mustafa Kemal ATATÜRK ile irtibatı olan birkaç Kürt aşiret reisinin tutuklanması için anlaştıklarını bildirmiştir.

Bölgede İngiliz siyasî subaylarının niteliği de dikkati çekmektedir. Örneğin, İngiliz siyasî subaylarından Binbaşı SOON, Kürtçeyi ana dili gibi konuşabilen, bölge kültürünü gayet iyi bilen ve çok etkileyici konuşmalar yapabilen bir ajandı. İngilizler bu etki ajanlarından bazılarını Irak'ta yayımladıkları gazete ve dergilerin yönetimine getirmişlerdir. Buna karşılık Türk Kurtuluş Savaşı'nı

80 BELL Gertrude; Farsça ve Arapça dillerini çok iyi derecede bilen, Oxford Üniversitesinde arkeoloji tahsili yapmış zengin bir İngiliz soylusu idi. Gertrude BELL, Irak topraklarının Osmanlı Devleti'nden ayrılması için büyük bir çaba göstermiştir. Arkadaşı Thomas Edward LAWRENCE ile birlikte bölgedeki ayrılıkçı hareketleri kışkırtmıştır.

destekleyen bağımsız gazete ve dergiler de İngiliz propagandalarına set çekmeye çalışmıştır.

Irak'taki bağımsız gazete ve dergilerden "El Fırat" Türkiye'deki Millî Kurtuluş Mücadelesi ile ilgili haberleri Irak halkına günü gününe aktarmıştır. Bağdat'ta çıkan "El İstiklâl" gazetesi ise Mustafa Kemal ATATÜRK'ün işgal kuvvetlerine karşı Türk millî kuvvetlerini seferber etmek hususunda gösterdiği çabaları, takdirle belirtmiştir. El İstiklâl gazetesi, Anadolu'daki Millî Mücadele'ye karşı gözle görülür derecede bir sempatiyi yansıtmıştır. Gertrude BELL, bu gazete hakkında hükümetine şunları yazmıştır: "İstiklâl gazetesi bir küçük topluluğun dilidir. Ama, işitilir bir sesi vardır. İngilizleri Irak'tan çıkartmak ümidiyle Türk etkisini kullanmaktadır. Bu gazetenin yazarlarının ve okuyucularının birçoğu Irak'taki İngiliz idaresinin kullanamayacağı kişilerdir."[81] Bağdat'ta çıkan "Dicle" gazetesi de Türk Millî Mücadelesi'ni destekleyen yazılar yayımlamıştır.

İngilizler Irak'ta kendi aleyhlerine gelişen her aşiret eyleminde Mustafa Kemal ATATÜRK'ün etkisi olabileceğini daima göz önünde tutmuşlardır. Sadece İngilizler değil Irak Kralı FAYSAL da Türk faaliyetlerini kendi egemenliği için bir tehdit olarak görmüştür. Bu bağlamda, Kral FAYSAL Türkiye'nin çabalarına karşı sınır hattında yerleşmiş Arap aşiretlerinin dostluğunu kazanmaya çalışmıştır. Arap davasına yardım ve destek olmalarını istediği aşiretlerden bazıları olumlu cevap vermişlerdir. Cubbur aşireti reislerinden Ali el - AS'AT 1921 Ekim ayında Kral FAYSAL'a mektup göndererek Habur yakınlarında aşiretlerinin bulunduğu yere Mustafa Kemal ATATÜRK'ün iki subayının geldiğini, bu subayların Fedgem tepesi mevkiinde bir yerleşme noktası aradıklarını ancak kendisinin destek olmadığını yazmıştır. Irak Hükümeti ise kendisine destek olan aşiret reislerine yüksek aylıklar bağlamıştır. Örneğin,

81 TUMA, Hâdi, (1984); İngiliz İşgali ve Irak Basını: İngiliz Propaganda Kampanyası Üzerine Etütler 1914 - 1921, Bağdat.

Şammar aşireti reisi Dehham el - HADİ'ye Irak Hükûmeti 1000 altın rupiye (İngiliz altını) tutarında aylık bağlamıştır.[82]

Türkiye'nin Yunan ordusunu mağlûp ederek Millî Mücadele'yi kazanması ve 1923 yılından itibaren Musul konusunu uluslararası siyasî plâtformda ele alması üzerine Irak Hükümeti Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Musul ve Kerkük'teki faaliyetlerine karşı sert tedbirler almaya başlamıştır. Bu sert tedbirler sonucunda geçmişte Mustafa Kemal ATATÜRK ile irtibata geçmiş olanların da aralarında bulunduğu pek çok şeyh, 1923 yılının Şubat ve Mart aylarında yüzlerce imza ve mühür taşıyan telgraflarla Irak krallık sarayına başvurarak bağlılıklarını bildirmişlerdir. Irak Hükümeti bir adım daha atarak, Irak Kralının üvey kardeşi Prens Zeyd'i, Türkiye'ye karşı Arap aşiretlerinden bir milis kuvveti teşkil etmek üzere Musul'da görevlendirmiştir. Prens Zeyd, Musul'da bulunduğu sırada sadece Arap aşiretlerine değil sınır dışındaki aşiretlere de kendisiyle iş birliği yapma tekliflerini götürmüştür. Böylece, İngiliz mandası ve desteği altında bulunan Irak Hükûmeti, bölgede Arap aşiretleri arasındaki nüfuzunu geliştirmeyi başarmıştır. Bu durum Türkiye'nin Kürt aşiretleri üzerindeki etkisinin de zayıflamasına sebep olmuştur.[83]

1.3.4.2. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Kürt Aşiretleri ile İrtibatı :

İngilizler, Irak'ın işgali sonrasında siyasî subaylarını aşiret reisi ve ağalarını elde etmek için Kürtlerin yaşadıkları bölgelere göndermişlerdir. Bu subaylardan "Kürdistan politikası"nın düzenleyicisi Binbaşı NOEL Kerkük şehrinde, Binbaşı SOON Süleymaniye'de ve Yüzbaşı HAY adlı subay da Erbil bölgesinde görevlendirilmiştir. İngiliz siyasî subayları, yandaş ve destekçiler kazanmak üzere aşiret reisleri arasındaki rekabet ve çekişmelerden de yararlanmışlardır. Ancak, Irak'ın kuzeyindeki ekonomik, sosyal ve politik durum bölgede İngiliz siyasî subaylarının tam anlamıyla görevlerini yürütmelerine engel

82 AL JUMAILY Qassam - ÖZTOPRAK İzzet, (1999); Irak ve Kemalizm Hareketi (1919 - 1923), Ankara.SONYEL, Salâhi Ramazan, (1973); Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

83 AL JUMAILY Qassam - ÖZTOPRAK İzzet, (1999); Irak ve Kemalizm Hareketi (1919 - 1923), Ankara.

olmuş ve başarı sağlayamamışlardır.[84] Bu nedenle İngilizler birkaç kez silâhlı Kürt direnişiyle karşılaşmışlardır. 1919 NİSAN ayında Güyan aşireti ayaklanmış, Zaho bölgesi İngiliz siyasî subayı BIRSON öldürülmüştür. Bölgede önemli bir güce sahip olan aşiret reisi Şeyh Mahmut'un kuvvetleri de 23 MAYIS 1919'da İngilizlere karşı Süleymaniye şehrine taarruz etmişler, şehri yağma ederek orada bulunan tüm İngilizleri hapse atmışlar, aşiret bayraklarını İngiliz siyasî subaylığı dairesine çekmişlerdir. İngilizler, ancak altı hafta sonra isyanı bastırabilmiş, Şeyh Mahmut esir edilerek Hindistan'a gönderilmiştir. [85]

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Mustafa Kemal ATATÜRK, Irak Kürt bölgesinde dengeleri bozacak bir etken oluşturmak üzere harekete geçmiş ve bölgede İngiliz varlığını tehdit eder hâle gelmiştir. İngilizlerin endişelenmelerinin başlıca nedenleri; bölgenin Türkiye'ye coğrafî yakınlığı, İngilizlerin bölgedeki kötü idaresi, İngiliz siyasî subaylarının dengesiz davranışları, Mustafa Kemal ATATÜRK ve Millî Mücadele kadrosunun Musul'a verdiği önem, birçok Kürt aşiret ve yurtseverinin Mustafa Kemal ATATÜRK ile irtibat hâlinde ve yardımlaşma içinde bulunmalarıdır. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün özel olarak görevlendirdiği şahıslar Irak'ta geniş bir propaganda kampanyası başlatarak, dağıttıkları broşürlerle İngilizlere karşı mücadele etme ve Türkiye ile birlikte hareket etme arzusunu uyandırmaya çalışmışlardır. Bu esnada Irak'ın çeşitli yerlerine dağılmış olan diğer Türk görevliler Kürtlerle devamlı olarak iletişim kurmaya çalışmış, yardımlaşma ve anlaşma çareleri aramışlardır. Van ve Cizre yürütülen faaliyetlerin Türkiye'deki etkili merkezleri olmuştur. Van ve Cizre'den yürütülen propaganda faaliyetleri Irak ve İran sınırı boyunca Bervarıbata, Barzan, Goyan, Binyaniş, Geli ve Surci bölgelerine ulaşmıştır.

Türkler, bu gelişmelerle bölgede İngilizlere göre önemli bir avantaj sağlamışlardır. Bunun yanında İngilizlerin Irak'taki davranışları da Türkiye'nin güç kazanmasına yardımcı olmuştur. Örneğin, İngilizler 1920 yılında Irak'ta kurdukları geçici hükümette Kürtlere yer vermemişlerdir. Bu olay Irak'ta İngiliz

84 ÖKE Mim Kemal (1989), İngiliz Ajanı Bnb. E.W.C Noel'in ''Kürdistan Misyonu'' (1919), İstanbul.

85 Şeyh Mahmut daha sonra esaretten kurtularak Irak'a dönmüş ve İngilizlere karşı faaliyetlere girişmiştir.

varlığını başından beri onaylamayan Kürt gruplarını Türkiye'ye yaklaştırmıştır. 1920 EKİM ayında Kürt siyasî çevrelerinin önemli ismi Ahmet TAKÎ, Van şehrinde Türk yetkililerle görüşmüş, Revandız'a bir askerî birlik gönderilmesi talebini iletmiştir. Bunun üzerine, 1921 MAYIS ayında bir Türk müfrezesi Revandız'a gönderilmiştir. Birçok Kürt aşiret reisi gönderilen Türk kuvvetine destek olmuştur. Türk müfrezesinin Revandız'a yerleşmesinden sonra Kürt aşiret reisleriyle birlikte yörede nüfuzlu kişileri de bünyesine alacak şekilde "meclisi millî" adıyla yerel bir idare meclisi kurulmuştur. Bu meclis, Harır, Batas ve yakın yerlerde bulunan İngiliz kuvvetleri aleyhine Türklerle ortak askerî harekât yapma kararı almıştır. Meclisin nüfuzu Zibar, Akra, Ranya ve Derbent'e kadar yayılmıştır. Bu gelişmeler üzerine İngiliz askerî kuvvetleri harekete geçmiştir. İngilizler Irak'ın kuzeyinde kendilerine en sadık aşiret reisi olan Babekir Ağa'dan aldıkları destekle Türklerle irtibatı olan Kürt aşiretlerine karşı taarruz etmişlerdir. Bu taarruzların en büyüğü Revandız'da kurulan ve Türk müfrezesince korunan meclisi millîye karşı yapılan taarruzdur. Buna karşılık Türkiye bölgedeki askerî varlığını kuvvetlendirme yoluna gitmiş ve 17 MART 1922'de Remzi Bey Revandız'a kaymakam tayin edilmiştir.[86] Remzi Bey, 1922 MAYIS ayı sonlarında aşiretler arasında yoğun bir propaganda kampanyası başlatmış, bu çalışma sonucunda Hemavend ve Cabbari aşiretleri İngilizler aleyhine ayaklanmış, Hemavend aşireti ileri gelenlerinden Kerim FETTAH 18 HAZİRAN 1922 tarihinde iki İngiliz subayını öldürmüştür. TBMM Hükûmeti Revandız bölgesini güçlendirerek bölgedeki eylemlerde bir üs olarak kullanmak amacıyla 22 ŞUBAT 1922'de Ali Şefik (ÖZDEMİR) Beyi bir müfreze kuvvet ile bölgeye göndermiştir. Bu kuvvet, 22 HAZİRAN 1922'de Revandız'a ulaşmıştır.[87] Ali Şefik (ÖZDEMİR) Bey, Revandız'da yerli Kürtlerin güvenini kazanmıştır. Anılan şahıs, Revandız karargâhında Hemavend aşiretinden Kerim FETTAH, Cebbarî aşiretinden Seyyit Mehmet, Pişder aşiretinden Ahmet Ağa ile bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda, İngilizlerin kontrolündeki Derbent'e taarruz edilmesi kararlaştırılmıştır. Alınan karar gereğince Kürtler, Türk müfrezesinin desteğinde Ranya yönünde taarruza geçmişlerdir. Taarruz başarılı olmuş ve bölgedeki İngiliz kuvvetleri Köysancak mevkiine çekilmiştir. Böylece,

86 AL JUMAILY Qassam - ÖZTOPRAK İzzet, (1999); Irak ve Kemalizm Hareketi (1919 - 1923), Ankara.
87 İstiklâl Harbi Koleksiyonu, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi, Klâsör: 1676, Dosya: 408,Fihrist: 1.

Süleymaniye'nin kuzeyinden başlayan taarruz harekâtının sonucunda, İngilizler ve onları destekleyen Kürtler bölgeyi boşaltmak zorunda kalmışlardır.

Bu gelişmeler TBMM Hükümetini başka yerlerde de harekete geçirmiştir. Türklerden oluşan bir kuvvet ile Köysancağı bölgesi işgal edilmiş ve bölgeye bir Türk kaymakamı tayin edilmiştir. Ancak, Köysancağı'ndaki çalışmaların istenen sonucu vermediği, Ali Şefik (ÖZDEMİR) Beyin 16 Eylül 1922 tarihli yöredeki aşiret reisleri ve ağalara gönderdiği mektuplarından anlaşılmıştır. Söz konusu mektuplardan birinde, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün güvenine mazhar olamadıkları için ağalar suçlanmışlardır. Ali Şefik (ÖZDEMİR) Bey, şeyhlerden Kral FAYSAL'a iltifat etmemelerini istemiş, "şayet tarihe adlarını yazdırmak istiyorlarsa yurtlarına ve dinlerine hizmet etmeleri gerektiğini" belirtmiştir. TBMM Hükûmeti ile Kürt kesimin yakınlaşması İngilizler tarafından endişe ile karşılanmıştır. Bu nedenle İngilizler Kürt silâhlı eylemlerini durdurmak için siyasî çözüm yollarına ağırlık vermişlerdir. Türk propagandasına kanmayacak, tehditlerden gözü yılmayacak, halkının gözünde yüksek krediye sahip bir Kürt lider aramaya başlamışlardır. Bölgede en çok sözü geçen aşiret reislerinden biri olan Şeyh Mahmut'u bu şekilde görmüş ve kullanmak istemişlerdir. Ancak, daha önce esir ederek Hindistan'a gönderdikleri Şeyh Mahmut'u elde etmekte başarılı olamamışlardır. İngilizler, günden güne güçlenen Şeyh Mahmut'u yanlarına çekemeyeceklerini anlayınca yeni bir Kürt lider arayışına girmişlerdir. Bu çerçevede, teklif götürdükleri Şıkak aşireti reisi Simko ve Taha Simzini İngiliz emellerine hizmet etmeyi kabul etmişlerdir. İngilizler, ayrıca, bölgedeki diğer önemli aşiret reisi olan Seyyit Taha'nın nüfuzu altındaki Kürt aşiretlerinin birlikteliğini sağlamak suretiyle TBMM Hükûmetine karşı faaliyete geçilmesini plânlamışlardır. İngilizler, Seyyit Taha'nın kendilerine destek vermesiyle bölgedeki Türklere karşı kısmî üstünlük sağlamışlardır. İngilizler, Seyyit Taha ile Bağdat şehrinde 1922 Kasım ayında görüşmüşlerdir. Bu görüşmede Irak'ın kuzeyinde tam anlamıyla hâkimiyetin nasıl sağlanacağı, TBMM Hükûmetine karşı neler yapılması gerektiği konuşulmuştur.

Mareşal Fevzi ÇAKMAK tarafından 19 NİSAN 1923 tarihinde Başbakanlığa yazılan raporda:[88] "Irak'ın kuzeyinin bekasının sağlanması için; Şeyh Mahmut'un İngiliz boyunduruğundan kurtarılması, Irak'ın kuzeyinden TBMM'ye üye seçilmesi, İngilizlerin Kürtleri aleyhimize tahrik etmek için yapmakta oldukları propagandaya aynı silâhla karşılık verilmesi ve özellikle Revandız harekâtı esnasında İngilizler tarafından Kürtlere yapılan mezalim ve facialar hakkında Kürtlerin hafızalarının canlı tutulmasının sağlanması, sadece İran ile irtibatı kalan Süleymaniye civarındaki Şeyh Mahmut'un teşebbüslerine İran Hükûmeti tarafından kolaylık gösterilmesinin sağlanması ve bu konuya Tahran Büyükelçiliğimizin önemle eğilmesi, bu maksatla Tahran Büyükelçiliğimize derhâl bir irtibat subayı gönderilmesi, Irak'ta konsolosluklar açılarak memurların gönderilmesine kadar uzun süre geçeceğinden şimdilik Süleymaniye ile olan irtibatın Tahran üzerinden sağlanması" hususları önemle vurgulanmıştır.

Bu sırada Türkiye; Lozan Konferansı görüşmelerinin kesintiye uğraması nedeniyle yeni tedbirler almaya başlamıştır. Anadolu'nun batısındaki ve Boğazlar'daki konumunu kuvvetlendirmek için Türkiye'nin sürdürdüğü mücadele Ali Şefik (ÖZDEMİR) Beye gereken askerî desteğin verilmesine engel olmuştur. Buna rağmen Türkiye Irak'ta büyük bir propaganda hareketine girişmiştir. Diyarbakır bölgesine çok sayıda asker sevk edileceği duyurulmuş, hatta Suruç'a bir süvari birliği gönderilmiştir. Bu faaliyetler ve propagandalar, Suriye'de bulunan Fransız kuvvetlerinin de dikkatini çekmiştir. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi ÇAKMAK tarafından Başkomutan Mustafa Kemal ATATÜRK'e yazılan raporda; "Diyarbakır'daki sahra bataryası Urfa'ya hareket ettirildi. İngiliz sömürge müsteşarının parlâmentoda 'Türklerin yalnız Musul hakkında değil, Suriye hududunda da kuvvetli kıtaat toplamakta olduklarını işittik' demesi propagandamızın ciddî olarak etkili olmaya başladığını göstermektedir." şeklindeki ifadelere yer verilmiştir.[89]

88 Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Kutu: 56/1, Dosya: 65, F. 2-5, 2-6.
89 Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Kutu: 7 / 2, Dosya: 19, Fihrist: 55.

1.3.5. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'nin Irak politikası :

1.3.5.1. Lozan Anlaşması'ndan Sonra Irak'taki Faaliyetler:

Musul konusundaki görüşmelerin çıkmaza girdiği 1924 yılı içinde Milletler Cemiyeti tarafından bölgede inceleme yapmak üzere görevlendirilen komisyon, Kerkük'e geldiği zaman İngiliz askerî kışlasında ağırlanmak suretiyle etki altına alınmış, bölgenin nüfus yapısı hakkında araştırma yapılırken; görüşleri alınmak üzere İngiliz kışlasına getirilen aşiret reislerinin tamamı, Türk olduklarını ve Türk bayrağı altında yaşamak istediklerini söylemelerine rağmen, netice değişmemiş ve komisyon bölgenin İngiliz mandasında kalması gerektiğini açıklamıştır.[90] İngiltere, Türkmenlere baskı, zulüm ve asimilâsyon politikası uygularken, Kürtleri teşkilâtlandırarak Türkler ile Araplara karşı kullanmaya başlamıştır. Böylece Türkiye'nin huzur ve güvenliğini bozarak, petrol bölgelerindeki egemenliğini sürdürme hesapları yapmıştır.

Lozan Barış görüşmeleri sırasında, Irak'ın kuzeyinde yaşayan halkın çeşitli vaatlerle kandırılan bir kısmı hariç, büyük çoğunluğunu oluşturan Kürt, Türk ve Araplar tek vücut hâlinde Türkiye'ye kavuşma çabası içinde İngilizlerle mücadele etmiştir. Irak'ta yaşayan Türkleri, kendi çıkarlarına engel olarak gören İngilizler, özellikle Hristiyan Nasturî ve Ermenilerden teşkil edilen ve "Leve" adı verilen özel hizmet birlikleri vasıtasıyla, 03 AĞUSTOS 1923 tarihinde Musul'da, 04 MAYIS 1924 tarihinde ise Kerkük'te başta gençler olmak üzere her yaştaki Türklere baskı, işkence ve katliam yapmak suretiyle yıldırma politikası uygulamıştır.[91] Kral FAYSAL bu olaylara hiçbir tepki göstermemiş; aksine desteklemiştir.

---

90 YAKUBOĞLU Enver, (1976); Irak Türkleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

91 DEMİRCİ Fazıl, (1995); Irak Türklerinin Dünü Bugünü Yarını, Ankara.
DEMİRCİ F., (1995) Irak Türkleri - Kuzey Irak Türkiye İlişkileri *Yeni Türkiye,* Sayı: 3, Ankara, s.350-358
DEMİRCİ Nefi, (1986); Kerkük (Kerkük'ün Siyasî Tarihi), İstanbul.

Mustafa Kemal ATATÜRK yaşamı boyunca Irak'taki gelişmeleri yakından takip etmiş bölgede bulunan aşiretlerle olan irtibatını kesmemiş ve onların Türkiye tarafında kalmalarını sağlamak amacıyla aşiret liderleriyle yazışmalarına devam etmiştir. 1925 OCAK ayında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine ulaşan belgelerden Şeyh Mahmut ile irtibatın İran'daki Urumiye Konsolosluğu vasıtasıyla sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.[92] Yine bu belgelere göre, Şeyh Mahmut yazdığı mektuplarla Irak ordusu, İngilizlerin faaliyetleri ve Irak'taki aşiretler hakkında düzenli olarak Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine bilgi göndermiştir. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Seyyit Muhammed Cebbarî'ye yazdığı 01 AĞUSTOS 1925 tarihli mektup, Musul hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır. [93] Mektubun metni özetle şöyledir: "Muhterem Mücahid Seyyit Muhammed ve akrabalarına, memleketin ayrılmaz bir parçası olan Musul'un ahalisinin yakında kurtulacağına inanç ve güven olunarak, öteden beri devam eden çabalarınızda kararlı olmanızı, gelecekteki selâmet ve saadetiniz adına yakın gelecekten asla ümit kesmeyerek, zulümlere karşı yüksek bir mücadele ruhu ile aydınlık bir istikbal temin olunması din kardeşlerimizin huzur ve saadeti için kıymettardır. Kurtuluş günleri yakındadır. Kurtuluş güneşinin doğmasını sabırlı biçimde beklenilmesini hatırlatır, cümlenize muvaffakiyetler temenni eylerim." Mustafa Kemal ATATÜRK, Irak'taki Kürtler arasında önemli bir mevkie sahip olan Şeyh Mahmut'tan sık sık rapor ve bilgi almıştır. Söz konusu yazışmalarla ilgili arşiv belgeleri Ek'te sunulmuştur.

Bu dönemde Kerkük'te bulunan Türk Ocağı şubesi bünyesinde gizili bir cemiyet teşkil edilmiş ve bu cemiyetin üyeleri olan bazı kimseler gizlice İran'daki Türk temsilcilikleri aracılığıyla Ankara ile temasta bulunmuşlardır. [94] 03 ARALIK 1925 tarihli belgeye göre, Kerkük eşraf ve ayanı tarafından imzalanmış mazbatalar ile İran'ın Urumiye şehrindeki Türk temsilciliğine müracaat eden Şair Rasih Efendi Türkiye ile irtibat kurmak için İran - Irak sınırında faaliyette bulunmuştur.[95]

---

92 Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Kutu: 59 / 2, Dosya 65, Fihrist: 17-2, 17-3, 17-4, 17-5, 17-7, 1-10, 17-11.

93 TEVETOĞLU Fethi (Kasım 1972) ''Atatürk'ün Musul ve Kerkük'le İlgili Bir Mektubu'' Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul.

94 Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Kutu: 59 / 2, Dosya 65, Fihrist: 17 – 12 ve Kutu: 59 / 1, Dosya: 65, Fihrist: 17 - 18, 17 - 19.

95 Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Kutu: 59 / 2, Dosya 65, Fihrist: 17 - 12.

1.3.5.2. Birinci Umumî Müfettişliğin Irak'ın Kuzeyindeki Faaliyetleri :

Umumî Müfettişlikler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan asayişsizlik ve geri kalmışlığın nedenlerine, bölgelerine özgü çözümler üreterek Türkiye'nin hızla kalkınması için faaliyet gösteren kurumlardır.[96] Genelkurmay Başkanlığının isteği üzerine Umumî Müfettişlik kanun taslağı 05 HAZİRAN 1923 tarihinde hazırlanmış; ancak, o tarihte Meclise gönderilememiştir. Şeyh Sait ayaklanmasının ardından çıkan birinci ve ikinci Ağrı ayaklanmaları devleti yeni tedbirler almaya yöneltmiştir. Hükümet, doğuda mülkî idare birimleri arasındaki iletişimi gerçekleştirerek bölgede güvenlik ve asayişi sağlayacak bir teşkilâtın kurulması gerektiğine karar vermiştir. O dönemde doğu illerimizde ekonomik ve sosyal alanlardaki koordinasyon görevini 3 ncü Ordu Müfettişliği üstlenmişti. Ancak, 3 ncü Ordu Müfettişliğinin kadrosu bu görev için yeterli olmadığından, hükümet bu görevi yapabilecek Umumî Müfettişlikler adıyla yeni bir teşkilât kurulmasına karar vermiştir. 25 HAZİRAN 1927 tarih ve 1164 sayılı yasayla kurulan ilk Umumî Müfettişlik, Elazığ, Urfa, Bitlis, Hakkari, Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Van illerini kapsayan Birinci Umumî Müfettişliktir. Umumî Müfettişlere gerekli gördükleri hâllerde mıntıkası içindeki askerî birliklerden faydalanabilme, mıntıkasına en yakın askerî birlikleri sevk ve idare etme yetkisi de verilmiştir.

İngiliz mandası altındaki Irak'taki olaylar Birinci Umumî Müfettişlik görevlileri tarafından izlenmiş ve hükümete bildirilmiştir. 1929 yılında Irak'taki olaylara ilişkin Birinci Umumî Müfettişlik heyeti tarafından yazılan rapor, İngilizlerin Irak Krallığı kurulmadan kısa bir süre önce bölgedeki Kürt aşiretleri üzerinde etkili olmaya ve Irak'ın kuzeyinde özerk bir Kürt devleti yaratmaya çalıştıklarını göstermesi açısından önemlidir. Birinci Umumî Müfettişliğinin söz konusu raporuna göre Türk Hükümetinin gönderdiği iki görevli personel Suriye

96 ÇETİN, Türkan, (2001); "Umumî Müfettişliklerin Kurulması ve Çalışmaları: Trakya Umumî Müfettişliği Örneği", Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara.

ve Irak'ta gizlice bilgi toplamışlar ve bu bilgileri düzenledikleri raporlarla Birinci Umumî Müfettişliğine göndermişlerdir.[97]

Atatürk yaşadığı süre içerisinde Irak ile ve özellikle orada bulunan Türkmenler ile yakından ilgilenmiş, Irak'ta yaşayan Türkmenler içinde bir önder olmuştur. Bu durumu ölümünden sonra Kerkük Türk toplumundan TBMM'ye yazılan 15.11.1938 tarihli uzunca bir yazıda ve diğeri Kifri Türklerinin T.C. Bağdat Elçisi Tahir Lütfi Tokay'a çektiği 11.11.1938 günlü telgrafında görmek mümkündür.

KERKÜK TÜRKLERİNDEN TBM KAMUTAYI GENEL SEKRETERLİĞİNE

Bir cihan harap oldu, genel tarih en yüksek simasını; aslan Türk ulusu Ulu Atasını; mukaddes Türk vatanı en asil ve aziz evladını kaybetmek felâketine uğradı…

Dehanın, kahramanlığın; şeref ve feragatin dünya üzerinde en müstesna numunesi olduğuna yine bütün dünyanın inandığı Ulu Atamız fanilikten ayrılmış, ebediyete mal olmuştur.

Yalnız asil Türk milleti, mukaddes Türk vatanı değil, bütün bir dünya baştan başa bu derin boşluktan hissettiği elemlerin matemiyle karalara bürünmüş, kanlı gözyaşları akıtmaktadır…

Bütün dünyayı yerinden oynatan bu muazzam musibeti telafi edecek kuvvet mevcut değildir.

Öz atasını kaybeden ve onun matemiyle harap olan biz, biliyoruz ki tabiat yeni bir cihan yapsa bile, ikinci bir Atatürk yaratmayacak...

Kan ağlıyoruz...

97 Cumhurbaşkanlığı Arşivi; Kutu : 60 / 1, Fihrist: 43, 43 - 1, Dosya: 65.

Cihan yanıyor ve ağlıyor… Bizim ve kara bahtlı Kerkük'ümüzün daha çok yanmaya, daha çok ağlamaya hakkı var… Bizim bikes ruhumuz her Türkten ziyade Ulu Atasının yetimidir…

Biz, uzun yıllardan beri anavatandan ve şimdi artık hatırasını ebediyetlere kadar taşıyacağımız Mustafa Kemal'den, Büyük Kurtarıcıdan, Atatürk'ümüzden uzaklarda yaşadık ve ondan yana kaldık…

Yana kaldık
Tutuştuk yana kaldık
Gerdi ölüm perdesini
Ata'dan yana kaldık...

Yirmi yıldan beri çevresini düşman ağları ören bedbaht yurdumuz sefil ihtirasların baziçei şenaatidir (kötülük oyuncağıdır)… Bu uzun hasret yıllarının ıstıraptan ıstıraba, felâketten felâkete, ölümden ölüme sürüklediği ve bu acıların, ıstırapların elemlerinden, ölümlerinden artakalan kansız ve cılız Kerküklüler; şimdi sefil talihin en makûs ve en kahir darbesiyle karşılaştılar... Atatürk öldü ve heyhat, artık son emelleri de mahvolacak mı?

Bu suale cevap verecek, bedbaht Kerküklülerin yaralarını saracak, emellerini iade edecek yalnız bir adam var: İnönü kahramanı... Orada "yalnız düşmanı değil, Türk milletinin makûs talihini" de yenen, kahraman Kerkük'ün istikbaline yeni ufuklar açabilir...

Her şeysiz yaşadık; yokluğun, madumiyetin (yokluğun) ve sefaletin en harap edici ve yıkıcı ıstıraplarına göğüs gerdik; emelden başka her şeyimizi kaybetmiştik... Yalnız ve yalnız bir emelimiz vardı: ATATÜRK...

Büyük halaskar (kurtarıcı), sefalet ve mahrumiyetin derinliklerinde inleyen bedbaht Kerkük'ü bir gün mutlaka kurtaracaktı… Mes'ut Hatay'a çevirdiği nurlu yüzünü bir gün bize de döndürecek ve bizim artık fersiz kalan gözlerimizi kamaştıracak ve uzun yılların hasretini bir anda unutturacak ve kurtacaktı…

Şimdi artık serap olan o büyük emel için de ağlıyoruz…

Ağlıyoruz…Üvey annesinin hırçın ve ıstırap verici iğtisafı altında ağlayan bir yetim gibi, göz yaşlarımız kalbimize akıtıyor ve sessizce ağlıyoruz.

İkinci Teşrinin onunda Ankara radyosunun verdiği kara haber bu bedbaht ve mehcur (terk edilmiş) Türk diyarını da yakıcı ıstıraplarla harap etti. Her Kerküklünün kalbinde ebediyetlere kadar silinmeyen acı izler bıraktı. Kerkük Büyük Atasının yasını kalbinde mukaddes bir vedia gibi daima ve daima yaşatacaktır.

Büyük Ata'nın mehcur ve bedbaht yetimini yalnız ve yalnız bir şey teselli edebilir: İnönü kahramanının yakın müstakbelde ona karşı alacağı koruyucu vaziyet... Ve bizim göz yaşlarımızı dindirecek olan bu koruma vaziyeti de büyük ve mukaddes ölünün ruhunu şad edecek...

Şad olsun...

Büyük ve azimkar Türklük payidar olsun...

15 İkinci Teşrin 1938
Bütün Kerkük [98]

KİFRİ TÜRKLERİNDEN
T.C. BAĞDAT ELÇİSİ TAHİR LÜTFİ TOKAY'A

Kifri, 11.11.1938

Ufkumuzun parlak bir güneşi olan Atamızın gurubu daimisi (ölüm) haberi bir saika (yıldırım) gibi beynimizde paralandı. Derin bir sahai yeis ve zulmette kalan öksüz evlatlarını nurları ile ziyalandıran sevgili Atamızın râb şuaına ziya-ı şemsimiz sönüktür. (Derin bir üzüntü

98 ŞİMŞİR, Bilal.N, Doğunun Kahramanı Atatürk, DBA-T.1-A1-f1&, s. 413-415, No.29'a Ek 1.

ve karanlık içinde kalan öksüz evlatlarını nurlarıyla aydınlatan Atamızın parlayan ışığı yanında güneşimizin ışığı sönüktür.)

Asil Türk milletinin şu umulmaz ve unutulmaz felâketine kanlı göz yaşlarımızla iştirak ederiz.

Kifri: Mustafa Remzi, Mehmet Rıza, Mehmet İbrahim, Mustafa Rıza, Mithat Hacı, Reşit Sadullah, Mehmet Hüseyin[99]

Kifri Türkleri "Atatürk bizim ufkumuzu parlatan bir güneşti, onun ölümüyle güneşimiz söndü" diyor ve Türk milletinin büyük yasını paylaşıyor. Kerkük Türkleri ise, "Atatürk, Hatay Türklerini kurtardığı gibi bir gün bizi de kurtaracaktı, onun ölümüyle öksüz kaldık" diye ağlıyordu. [100]

1.3.6. Türkiye'den Ayrıldıktan Sonra Irak Türkmenleri

1.3.6.1. Irak Krallığı Döneminde Irak Türkmenleri :

1920 ayaklanmasından sonra Wilson'un yerine Irak siyasi hakimliğine Sir Percy Cox atandı ve 1 Ekim 1920 tarihinde Bağdat'a geldi. Bu arada, İngilizlerle anlaşan Kral Hüseyin, Irak'ta bir Arap devletinin kurulmasını ve bu devletin krallığına oğlu Faysal'ın getirilmesini istiyordu. Irak milliyetçiliğine sahip çıkarak Irak'ta İngiliz varlığını sürdürmeyi hedefleyen İngiltere de, Faysal'ın kral olmasını çıkarlarına uygun görüyordu. Percy Cox ise, bunun bir halk oyuyla gerçekleştirilmesinin uygun olduğunu düşünüyordu. Nihayet tartışmalı bir halk oylamasından sonra 28 Ağustos 1921'de Faysal'a törenle krallık tacı giydirilmiştir.

99 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
100 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye halkı, Faysal'ın aleyhinde oy kullanmıştır. Kerkük'te oylamaya tepki gösteren halk, oy sandıklarını dağıtarak, Türk topraklarında böyle bir oylamanın yapılamayacağını göstermeye çalışmıştır. İngilizlerin oyuncağı olan Faysal'ın kral olarak tahta oturtulması Türklerden başka Arap ve Kürtler tarafından da hoş karşılanmamıştır.

Türkiye'den ayrıldıktan sonra Türkmenler, ilk soykırımı 4 Mayıs 1924 tarihinde Kerkük'te yaşadılar. Teyyari denilen askerlerden bir grup, çarşıda alışveriş yaparken, esnafla tartışmaya girerler, tartışma sonrasında çıkan kavgada askerlerden biri yaralanır ve diğerleri kaçar. Daha sonra yanlarına silahlarını ve başka Teyyari askerleri alarak halkın üzerine rasgele ateş açarlar. [101] Bayram arifesinde meydana gelen bu olay halkın kendisini korumak için silaha sarılmasına neden olur. Bu arada, Teyyariler birçok vatandaşın ölümüne sebebiyet vermişlerdir. Bunu duyan Kerkük çevresindeki aşiretler de silahlarıyla birlikte geldikleri Kerkük'te Teyyari askerlerinin üzerine yürümek istemişler, daha sonra Kerkük'teki İngiliz temsilcisi suçluların cezalandırılacağını açıklayarak aşiretleri yatıştırmış, o dönemdeki Irak'ın İngiliz Siyasi Hakimi, 5 Mayıs 1924 tarihinde bir bildiri yayınlayarak, zarar görenlere tazminat ödenmesi için hükümetin karar aldığını açıklamıştır.

1920-1932 yılları arasında Irak'ın İngiliz Mandası altında bulunduğu dönemde Türkmenler baskı ve zulüm dolu bir devre yaşamışlardır. 1930 İngiliz-Irak Antlaşması'yla Manda idaresinin sona ermesi, Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi ve böylece bağımsızlığına kavuşmasından sonra da, Irak Türkmenleri rahat yüzü görememiş, üstelik baskı ve şiddetin dozu daha da artmıştır.

1920 Geçici Irak Anayasası ile Irak halkının Arap, Türkmen ve Kürt unsurlarından oluştuğu kabul edilmiştir. Anayasanın 14 ncü maddesi Türkmenlerin ana dilleri (Türkçe) ile öğretim yapmalarını kabul ettiği halde buna müsaade edilmemiştir. Buna karşın diğer bir azınlık olan Kürtlere, çok az sayıda olmalarına rağmen Hıristiyan ve Yahudi cemaatlerine dahi geniş haklar verilmiş, eğitim ve öğretimlerini kendi dilleriyle yapmalarına müsaade edilmiştir.

---

101 Al- HASANİ Abdurrazzak (1974), Tarihü'l- Vüzaratü'l Irakıyye , Beyrut.ve DEMİRCİ Nefi (1990), Dünden Bugüne Kerkük, İstanbul.

Bu arada 5 Haziran 1926 tarihinde Türkiye ile İngiltere arasında yapılan Ankara Antlaşması'yla Musul bölgesi resmen İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakılmıştır. Ankara Antlaşması'nda, Türkmenlerin kültürel veya siyasi haklarıyla ilgili hiçbir madde yer almamış olması Türkmenler arasında büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Böylece Türkmenler herhangi bir uluslar arası güvenceden yoksun, kendi kaderleriyle baş başa kalmışlardır. Bundan sonra Irak vatandaşı olarak yaşamak durumunda kalan Türkmenler, yönetimin baskılarına maruz kalmışlar, asimilasyon hareketlerine karşı mücadele eden Türkmenler, İngiliz yönetimince yurt dışına ve yurdun başka yörelerine sürgün edilmişlerdir.

İngiltere, 30 Haziran 1930'da Irak'a bağımsızlığını vermiştir. Ancak, Irak'la yapılan anlaşmaya göre; Irak, dış politika konusunda İngiltere'ye danışacak, savaş durumunda topraklarını, limanlarını, demiryollarını ve diğer tesislerini İngiltere'nin emrine verecek, İngiliz askeri üslerine dokunulmayacaktı. Bununla birlikte, İngiltere 1932 yılında Irak'ı Milletler Cemiyeti'ne aday olarak gösterdi ve bu teklif kabul edilerek, Irak Milletler Cemiyeti üyesi olmuştur.[102] Bu vesile ile Irak hükümeti, 30 Mayıs 1932' de bir deklarasyon yayımladı. Kral Faysal'ın Türkiye ziyaretinden 11 ay sonra yayımlanan bu deklarasyonda da Irak Türklerine bazı kültürel haklar tanındı**.(** Deklarasyonun İngilizce ve Türkçe metni Ek'tedir.)

Zamanın Başbakanı Nuri Said tarafından yayınlanan deklarasyon Türkmenlerin ve diğer azınlıkların varlığını kabul ve garanti eden bir nitelik taşıyordu. Ayrıca, deklarasyonda, deklarasyonun mahiyetine de açıklık getiriliyor, burada yer alan hükümler Irak'ın temel kanunları olarak kabul ediliyor, hiçbir kanun, tüzük, yönetmelik ve düzenlemenin bu hükümlerle çelişemeyeceği belirtiliyordu.

Anılan deklarasyona göre; Irak yönetimleri tarafından ülkede yaşayan bütün halkların hayat ve özgürlükleri; dil, din ve soy ayrımı yapılmadan garanti

102 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

altına alınıyordu. Vatandaşlar, hiçbir sınırlama olmadan kamu görevi yapabilecekler, mesleki faaliyetlerde bulunabileceklerdi. Ayrıca, deklarasyonda, azınlıkların temsil edildiği bir seçim sistemi garanti ediliyor, azınlıklara mahkemelerde kendi dilleri ile ifade verme ve kendi dillerinde eğitim veren okullar açma hakkı veriliyordu. Kifri ve Kerkük'te Arapça ile birlikte Türkçe ve Kürtçe resmi dil oluyordu. Deklarasyon bu haliyle, Irak Türkmenlerinin siyasi, kültürel ve sosyal haklarını içeren bir belge niteliği taşıyordu. [103]

Yine aynı dönemde ;Türk-Irak dostluğunun gelişmesi, Irak Kralının Ankara'da Atatürk'le kucaklaşması, Irak Türkleri için de yararlı olmuştur. Bu olumlu ortamda Iraklı soydaşlarımız için de haklar ve kazanımlar sağlamıştır.

Kralın ziyaretinde verilen karar doğrultusunda, Türkiye ile Irak arasında yeni bazı anlaşmalar imzalanması için görüşmelere başlanmış ve 9 Ocak 1932 tarihinde Ankara'da üç anlaşma imzalanmıştır: 1) Suçluların Geri Verilmesi Anlaşması, 2) Ticaret Anlaşması ve 3) İkamet (Oturma) Sözleşmesi.

İkamet Sözleşmesi yürürlüğe girdikten sonra, Iraklı soydaşlarımızın, Anavatan bildikleri Türkiye ile ilişkileri büyük ölçüde kolaylaşmıştır. Bu sayede Türkiye ile Irak arasında geliş gidişler artmış, soydaşlarımız Irak vatandaşlığını muhafaza ederek Türkiye'de oturma, çalışma, ev bark sahibi, iş güç sahibi olma, mal mülk edinme, ticaret yapma ve çocuklarını Türkiye'de okutma, yetiştirme, meslek sahibi yapma imkanlarına kavuşmuşlardır. Irak Türklerinin belli bir kesimi, yaratılan bu imkanlardan yararlanmıştır**.** [104]

İkamet Sözleşmesi, Türkiye ve Irak arasında ikili bir anlaşmaydı. Bunun dışında Irak makamları tek taraflı olarak da ülkelerindeki Türklere bazı jestlerde bulundular. Türkiye-Irak dostluğunun geliştiği dönemde, Irak tarafından tek taraflı olarak Irak Türklerine bazı haklar tanındı. Kral Faysal'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında. 1931 yılında Irak'ta 74 numaralı 'Yerel

---

103 SAATÇİ Suphi (2003), Irak Türkmenleri , İstanbul**.**

104 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

Dil'(Mahalli Dil) sayıldı. Bu kanuna göre Kerkük ve Erbil başta olmak üzere, Irak'ın bazı Türk bölgelerinde yargılamanın Türkçe yapılması kabul edildi. Türklerin çoğunlukta oldukları ilkokullarda öğretimin de tamamen Türkçe yapılması kararlaştırıldı. [105]

Irak Krallığı döneminde, Türkmenlere kağıt üzerinde bir takım haklar verilmiş gibi gözüküyorsa da, Irak yönetimi Türkmenlerin bu hakları kullanmasına sıcak bakmıyor, onları Araplaştırmak için elinden gelen her türlü gayreti gösteriyordu. Kerkük ve çevresinde Arap ve Kürt kökenli memur, asker, polis ve jandarma bulunduruyor, Türkmen asıllılar ise Türk bölgeleri dışına çıkarılıyordu. Hükümet memur ve öğretmenlerini sistematik bir şekilde güney Irak'a sürgüne gönderiyordu.

Bu dönemde Türkiye ile Irak arasındaki dostluk ilişkileri ileri düzeye çıkarılmışken, Türk soyundan gelen Iraklılara karşı böyle acımasız bir baskı politikası benimsenmesinin arkasında yatan yatan asıl neden, Türkiye'nin Hatay davasının Bağdat'ta yanlış kullanılmış olmasıdır. Hatay davasındaki gelişmeler ile Irak Türklerinin haklarının birer birer ortadan kaldırılması eş zamanlıdır. Hatay Türkleri Türkiye'ye katılmaya doğru yürürken, Irak Türkleri üzerindeki baskılar da günden güne artmıştır. Hatay Türkiye'ye katıldıktan ve dava kapandıktan sonra da Irak Türkleri üzerindeki baskılar devam etmiştir.

Irak Hükümeti, Hatay işini hem yanlış algılayıp yanlış değerlendirmiş, hem de Türklere baskı için bir bahane olarak kullanmıştır. Bağdat'ın politikacıları, Irak Türklerinin haklarına saygı gösterilirse Kuzey Irak'ta sanki bir 'Hatay' yaratılacakmış gibi düşünmüş ve çareyi, hukuku çiğneyip Irak Türk toplumunu ezmekte, Araplaştırmakta aramışlardır. Hatay saplantısı veya bahanesi, Irak politikacılarının kafalarını yıllarca meşgul etmiştir. Türk aleyhtarı yabancı propagandacılar da boş durmamış, Hatay örneğinin Iraklı politikacıların kafalarında ve yüreklerinde karabasan gibi yer etmesi için çalışmışlar ve dolayısıyla Irak Türklerine kötülük etmişlerdir.

105 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

1936-1958 yılları arasında Türkmenlerin, kültürel ve sosyal faaliyetlerde bulunan dernek kurmaları ve Türkçe yayın çıkarmaları yasaklanmıştır. Türkçe eğitime gelince, 1930-1931 eğitim-öğretim yılında Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretim Irak yönetimi tarafından yasaklanmış, Kerkük merkezindeki birkaç okulda ise, yabancı dil dersi gibi haftada bir saate indirilmiştir. Esasen, Krallık döneminde Türkçe eğitime hiç müsaade edilmemiştir. [106]

Bağdat Hükümetinin Irak Türkleri üzerindeki baskılarını sürdürmesine rağmen, Türkiye-Irak dostluğu bozulmadı. Atatürk döneminde kurulmuş olan sıcak ilişkiler, İsmet İnönü döneminde de devam etti. Ancak Irak, İkinci Dünya Savaşı'nda (1939-1945) Türkiye'nin tarafsız kalma siyasetini izleyemedi.

29 Mart 1946 tarihinde imzalanan Türkiye-Irak Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın 3. Numaralı Protokolü, Türkiye ile Irak Arasında Eğitim, Öğretim ve Kültür İşbirliği Protokolü adını taşımaktadır. Bu protokolle Irak okullarında verilen diplomalar Türkiye'de de geçerli sayılınca, diploması olan birçok Iraklı Türkmen genci Türk üniversitelerinde okuma imkanı kazanmıştır. [107] Irak-Türk Eğitim İşbirliği Komisyonunun 1950 yılında yaptığı toplantıda alınan kararlar ek'tedir.

Daha sonra, bölgede İtalya ve Almanya tehlikesine karşı 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında Sadabad Paktı imzalanmıştır. Sadabad Paktı imzalanmadan önce ilginç bir olay gelişmiştir. Bu paktın imzalanması sebebiyle Türk Heyeti Kerkük'ten geçecekti. Bu haber büyük bir hızla bütün kente, buradan da çevre köylere yayılmış, Mütarekeden sonra hiçbir Türk heyeti bu bölgeye gelmemişti. Bu nedenle, Kerkük'te büyük bir heyecan yaşanıyordu. Nihayet 27 Haziran 1937 günü heyet geldi, dükkanlar kapandı, alış-veriş durdu, genç ihtiyar herkes sokaklara döküldü. Irak Hükümeti şaşkın, halkı dağıtmak için çareler aramaktaydı. Heyet İstasyon Oteli'nde misafir edildi, halk istasyon çevresinde sabahladı, o gece birçok kişi tutuklandı,

106 SAATÇİ Suphi (2003), Irak Türkmenleri , İstanbul.
107 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

işkence gördü ve Irak'ın güney bölgelerine sürüldü. Türk heyetiyle birlikte Kerkük'e gelen ve Türkmenlerin tezahüratını gören Irak Başbakanı Nuri Said Bağdat'a dönüşte verdiği raporda, geçmişte Abbasilerin Türklerin nüfuzu altına girdiği gibi, Türklerin Irak'ı ele geçirebileceklerini, dolayısıyla daima baskı altında tutulmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu tarihten sonra, Türkiye'den gelen hiçbir Türk heyeti Kerkük'e sokulmamıştır. Sadabad Paktı'nda Irak Türkmenleriyle ilgili hiçbir madde de yer almamıştır. Zira, paktın birinci maddesi, imzacı devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamasını öngörüyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntıları nedeniyle savaşı sakin geçiren Türkmenler, savaştan sonra yine yeni bir katliamla karşılaştılar. Kerkük'te petrol şirketinde çalışan işçiler, hayat şartlarıyla ilgili olarak önce çalıştıkları şirkete sıkıntılarını aktardılar. Daha sonra bu sıkıntılarını basın aracılığı ile halka duyurmaya çalıştılar. Ancak bir sonuç alamayınca 1 Temmuz 1946 tarihinde iş bırakma eylemini başlattılar. Bu arada, işçiler seslerini duyurmak maksadıyla, Gavurbağı Meydanı'nda her gün toplanıyorlardı. 4 Temmuz günü yine böyle bir toplantıda, birçok tutuklamalar gerçekleştirildi. Bunun üzerine, ortam daha da gerginleşti ve 12 Temmuz günü polis, göstericilerin üzerine ateş açtı. Bu olayda, 20 kadar gösterici hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmıştır.

Bundan sonra Krallık döneminde, iki önemli olay daha olmuştur. Bunlardan ilki, 1947 yılında milletvekili seçimleri öncesinde gelişmiştir. Seçimlerde aday Türkmenleri desteklemek için yapılan ve halkın büyük bir çoğunluğunun katıldığı gösterilere güvenlik güçleri müdahale etmiş, çok sayıda yaralanan olmuş ve halk dağılmak zorunda kalmıştır. Diğer olay ise 1949 yılında gerçekleşmiştir. Bu olayda amaç, Kerkük'e atanan Vali ve Belediye Başkanlarının Türkmenler arasından seçilmesidir. Bu amaçla binlerce Türkmen bir araya gelir, mitingler ve gösteriler düzenlerler. Nihayet, yönetim Türkmen Şamil Yakubi'yi belediye başkanlığına getirmek zorunda kalır.[108]

Irak'ta Krallık döneminin önemli olaylarından biri de, Bağdat Paktı'nın kurulmasıdır. Güvenlik ve savunma konularında işbirliğini öngören ve daha

108 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

sonra Bağdat Paktı olarak adlandırılan Antlaşma 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ve Irak arasında imzalanmıştır.(Anlaşma metni ek'tedir.) Daha sonra sırasıyla 4 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan ve 3 Kasım'da İran bu pakta katılmıştır. ABD de, Haziran 1957'de paktın Askeri Komitesine girmiştir. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler bu anlaşmayla düzelir ve gelişirken, bu durum aynı şekilde Türkmenlere yansımamıştır. Zira, beklentilerin aksine, Türkmenler üzerindeki baskı ve asimilasyon hareketlerinde artış kaydedilmiştir.

Irak Türkleri, Nisan 1958'de Türk Hükümetine bir muhtıra sundular. Krallık rejiminde kendilerine yapılan çeşitli baskıları Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin dikkatine getirdiler. Türkiye'de öğrenim gören Kerküklü gençler tarafından, Irak Türkleri adına sunulan muhtırada, özetle şöyle deniyor; "Biz, Türkiye'de öğrenim gören Kerkük'lü gençler, Irak Türklerinin dert ve dileklerine T.C.Hükümetinin dikkatini çekmek ve acil tedbirler alınmasını istiyoruz. Irak Türklerine yapılan baskıların başlıcaları şunlardır: Araplaştırma politikası izleniyor, kültür alanında çeşitli baskılar yapılıyor, Türk eserleri yok ediliyor, ekonomik baskılar uygulanıyor, Kürt tehlikesi var..." Bu hususlara ilave olarak Türk hükümetinden şu hususular talep ediliyordu.

''Kerkük'te Türk Konsolosluğu açılsın, Türk Kültür Merkezleri kurulsun; Türk okulları açılmasına yardım edilsin, resmi Irak okullarında Türkçe dersler konması sağlansın, yeni Türk harfleriyle gazete çıkarabilecek bir basımevi kurulmasına yardım edilsin, Kerkük'te Türkiye İş Bankası'nın bir şubesi açılsın, Irak Türklerinin can ve malları güvenceye alınsın, Türkiye'den Irak Türklerine yayınlar gönderilsin, Ankara Radyosu'nun dış Türklere dönük yayınları arttırılsın ve bu yayınlarda Kerkük Türklerine genişçe yer verilsin, Irak'ta Türkçe filmler gösterilmesi sağlansın, Irak'ta tarihi Türk eserleri korunup yaşatılsın, İstanbul'daki Irak Kültür Ataşe Yardımcısı değiştirilsin, Iraklı Türk öğrencilere Türkiye'de öğrenim bursları verilsin ve yurt sağlansın.''

Irak krallık rejiminin son yılında Irak Türklerinin Türkiye'den istekleri ve beklentileri özetle bunlardı. Bu isteklerin bir bölümü Türkiye'nin tek başına yapabileceği türdendi. Türkiye'den dış Türklere dönük daha fazla ve daha

güçlü radyo yayınları yapılması ve bu yayınlarda Irak Türklerine daha geniş yer verilmesi; Iraklı Türk öğrencilere Türkiye'de burs verilmesi ve yurtlarda yer sağlanması gibi. Muhtıradaki isteklerin bir bölümü ise ancak Irak Hükümetiyle anlaşarak yerine getirilebilecek cinsten isteklerdi: Kerkük'te Türk Konsolosluğu ve Türk Kültür Merkezi açılması gibi. Bu konularda Türkiye'nin Bağdat Hükümeti katında diplomatik girişimlerde bulunması ve Iraklı yetkilileri ikna etmesi gerekecekti. Muhtırada sıralanan isteklerden bazıları ise Türkiye'nin desteği olmadan da Irak Türklerinin kendileri tarafından gerçekleştirilebilecek nitelikte görünmektedir. Yeni Türk harfleriyle gazete ve dergi basacak bir basımevi kurulması, Kerkük Türklerinin kendi imkanlarıyla ve Türkiye'nin maddi yardımı olmadan da gerçekleştirilebilirdi. Türk harf devriminin üzerinden 30 yıl geçtikten sonra dahi Kerkük'te hala böyle bir yayınevinin kurulamamış ve yeni Türk harfleriyle hiçbir yayın yapılmıyor olması doğrusu düşündürücüydü. Ne olursa olsun bu isteklerin gerçekleştirilmesine zaman kalmadan 14 Temmuz 1958' de Irak'ta askeri bir darbe oldu ve krallık rejimi devrildi. Komşu Irak ve dolayısıyla Irak Türkleri yeni ve çalkantılı bir döneme girdi. [109]

1.3.6.2. Irak Cumhuriyeti Döneminde Irak Türkmenleri :

Bağdat Paktı'nın tek Arap ülkesi olan Irak, pakta karşı gösterilen tepkiler sonucu Arap dünyasından tecrit edilmiş durumdaydı. Irak'ta monarşinin liderleri, devamlı olarak, "Batı taraftarı olmakla" suçlanıyordu. Bağdat Paktı'nın imzalandığı yıl olan 1955'den sonraki gelişmeler, Arap Orta Doğusu'nda, Batı aleyhtarı ve radikal milliyetçilik taraftarı unsurları güçlendirmiştir. Bu gelişmelerin etkisinin Irak üzerinde görünmesi kaçınılmazdı.

Mısır ve Suriye 22 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuş, ardından da Irak ile Ürdün, aralarında resmi bir birlik kurduklarını açıklamışlardır. Bu arada Irak'ta, işten çıkarılmış subaylar gruplar halinde gizlice buluşarak, rejimi devirmenin planını yapmaktaydılar. Tuğgeneral Abdülkerim Kasım'ın başkanlığında ana teşkilat oluşturulmuştur. Bağdat'ın

109 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

kuzeydoğusunda bulunan bir tugaya 14 Temmuz'da Ürdün'e intikal etmesi emredildiğinde, beklenen fırsat ortaya çıkmıştır. Tuğgeneral Kasım ile aynı fikre sahip olan tugayın komutan yardımcısı Albay Abdüsselam Arif, tugayı Bağdat'ın çevresinden dolaştıracağına direkt şehre sokup başkenti işgal edecek, Kasım da hemen arkasından civar bir kışladan getireceği bir tugayla ona destek olacaktı. Plan başarıyla tatbik edilmiş, polis, Albay Arif'in öncü kuvvetlerini önleyememiştir. Olayın bu derece başarılı olarak gerçekleşmesinde etkili bir faktör, halkın rejime destek vermemesi idi. Yapılan harekat esnasında Kral II.Faysal ve Kral varisi veliaht Abdullah vurularak öldürülmüştür. Başbakan Nuri Said Paşa ise, Bağdat'tan gizlice kaçarken halk tarafından tanınarak linç edilmiştir. Rejimi ele geçirdikten sonra yürütülecek olan politika hakkında subaylar, herhangi bir program yapmamışlardı. İlk günler küçük ayaklanmaları bastırdılar ve Cumhuriyetin kurulduğu açıklandılar.

İhtilal'in iki lideri vardı. Bunlar, ihtilali gerçekleştiren General Abdülkerim Kasım ve Albay Abdüsselam Arif'ti. İhtilal liderlerinin radyoya verdikleri beyanatlarda, Irak'ı meydana getiren üç asli unsurdan biri olarak Türkmenlerden bahsediliyordu. Bu durum Türkmenler arasında sevinç yaratmış, Irak'ta Türkmenler için yeni bir dönem başlamıştı.

Artık krallık dönemi geride kalmış, Türk düşmanı Başbakan Nuri Sait devri kapanmıştı. Bu nedenle Türkmenler ihtilali gönülden desteklemiş, hür ve demokratik bir düzenin kurulacağı, okullarda Türkçe eğitim verilebileceği, öğrenci dernekleri ve sendikalar kurulabileceğini düşünmeye başlamışlardı. Hatta parlamenter sisteme geçileceğine inanılıyor, Türkmenler yapılacak seçimlere hazırlanıyordu. Ancak gelişmeler hiç de beklenildiği gibi olmadı. Irak'ta komünistlerle Arap milliyetçileri arasında amansız bir mücadele başlamıştır.

İhtilalin ikinci adamı olan Albay Arif, Arap milliyetçisi ve Mısır'da yönetimde bulunan Nasır'ın taraftarı idi. Albay Arif ihtilalden, birkaç ay sonra Şam'da Nasır'la buluşarak, Irak'la Mısır'ın birleşmesi konusunda bazı prensipler

üzerinde anlaşmaya vardı. İhtilalden sonra Kasım, hem başkanlığını hem de savunma bakanlığını yaptığı kabineye on iki bakan almıştı. Bunlardan dördü komünisti. Moskova'nın desteklediği Kasım'a, Arif taraftarları büyük tepki gösteriyorlardı. Bu arada Kasım, Halk Mukavemet Ordusu'nu kurmuş, başına da Moskova'da eğitim görmüş olan Kamil Kazancı'yı getirmiştir. [110]

İhtilalden sonra Kasım'ın hazırlattığı yeni Irak Anayasası'nda, Irak'ın Büyük Arap Vatanı'nın bir parçası olduğu belirtiliyor, Araplar ve Kürtler Irak'ın müşterek sahipleri olarak gösteriliyordu. Krallık dönemi anayasasında Türkmenler yer almış ancak, hiçbir hak elde edememişlerdi. Büyük umutlar bağlanan rejimin anayasasında ise Türkmenlere hiç yer verilmiyordu. Bu durum Türkmenlerin büyük tepkisini çekti. Yeni gelen yönetimin de Türkmenlere sıcak bakmayacağı anlaşılıyordu.

İhtilal'in üçüncü ayına gelinmişti ki; Kasım, Arif'i tutuklattırarak milliyetçileri tasfiye etmiş ve iktidara tek başına hakim olmuştur. Böylece Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır ve Suriye) ile Irak'ın birleşmesini isteyen Arap taraftarları, Komünistler tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Kasım, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini genişletmeye başlamıştır. Bu dönemde, Rusya'dan çok sayıda sivil ve askeri uzman Irak'a getirtilmiş, birçok vatandaş, Halk Mukavemet Ordusu tarafından tutuklanarak sorgulanmış, evleri basılmış, hatta öldürülmüştür.[111]

Irak'ta krallık rejiminin yıkılması, yerine sosyalist rejimin kurulması, Kuzey Irak'ta Kürtlerin özerklik isteklerinin açıklık kazanmasına neden olmuştur. Türk bölgelerinde Kürt tehlikesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Türklere hakaret ediliyor, "Türklere hayat hakkı yoktur" deniliyordu. Bu arada, Krallık döneminde sürgüne gönderilen siyasi suçlular affediliyordu. Bu aftan yararlanan Mustafa Barzani Moskova'dan Irak'a dönmüş ve Bağdat'ta büyük bir gösteri ile karşılanmıştır. Barzani'nin Irak'a dönmesi Kürtleri daha da cesaretlendirmiş ve zengin petrol yataklarının bulunduğu Kerkük'ü, kendi bölgeleri içine alma hesapları yapmaya başlamışlardır. Önlerindeki en önemli engel, Kerkük'ün büyük çoğunluğunun Türkmen olması, Kürt nüfusunun oldukça az olmasıydı. Mustafa Barzani,

110 NAKIP Mahir (14 Temmuz 1991) ''Kerkük Katliamı'' Türkiye Gazetesi.
111 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

Süleymaniye'ye gitmek üzere 22 Ekim 1958 tarihinde Kerkük Askeri Havaalanı'na geldi. Bu durumdan faydalanan Kürtler, Barzani'yi karşılamak amacıyla Kerkük'e geldiler. Kerkük'ten Süleymaniye'ye giden Barzani, burada Kürt aşiret reisleriyle görüştükten sonra, 24 Ekim günü Bağdat'a dönmek üzere tekrar Kerkük'e geldi. Ancak, gelirken yanında büyük miktarda silahlı Kürt grupları vardı. Bu gruplar Türkmenler aleyhine sloganlar atmaya başladılar. Bu arada Türkmen gençlerle birtakım sürtüşmeler yaşandı.

Kürtler daha da ileri giderek alışveriş merkezlerini yağmalamaya, Türkmenlere ait evlere saldırmaya başladılar. Saldırgan Kürtler, ellerinde Kasım ve Barzani'nin posterleri olduğu halde, "Kerkük Kürtlerindir. Buraları terk edin" diye sloganlar atarak, Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin resimlerini yırttılar. Bunun üzerine Türkmenlerle Kürtler arasında ilk büyük çatışma meydana gelmiştir.

Kerkük Garnizon Komutanı Hidayet Aslan, olayları yatıştırmak için büyük çaba harcamış, ancak, Türkmenlere yapılan saldırılara dayanamayıp üzüntüden kalp krizi geçirerek ölmüştür. Bu arada Barzani Bağdat'a gitmek üzere Kerkük'ten ayrılmıştır. Barzani'nin Kerkük'ten ayrıldığının ertesi günü 25 Ekim 1958'de olayların büyümesi üzerine, ihtilalden iki gün sonra Kerkük'teki 2 nci Tümen Komutanlığına atanan Nazım Tabakçalı bir bildiri yayınlayarak halkı sakinleştirmeye çalışmış ancak, Hidayet Aslan'ın cenazesine binlerce kişi katılmış ve cenaze dönüşü 2 nci Tümen Komutanlığı önüne kadar yürünmüş, Türkmen ileri gelenlerinden, Ata Hayrullah'ın gayretleri ile herhangi bir olay çıkmadan halk dağılmıştır.

Bu olaydan sonra 2 nci Tümen Komutanı, Kürtlerin bölgedeki faaliyetleri hakkında Bağdat'a düzenli raporlar göndermeye başlamıştır. Bu raporlarda, Kürtlerin Kerkük petrollerine hakim olmaya çalıştıklarını, bu amaçla çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğu Kerkük'ü Kürtleştirmek için çevre bölgedeki Kürtleri bu şehirde toplama gayretinde olduklarını, bu gelişmeler önlenmediği takdirde, vahim sonuçların doğabileceğini bildirmiş ve alınması gereken tedbirleri sıralamıştır.

Barzani'nin Kerkük'te bulunduğu sırada Kürtler tarafından çıkarılan olaylar, Türkiye'de de yankısını bulmuştur. Özellikle üniversitelerde okuyan Iraklı Türkmenlerin gayretleriyle, Cumhurbaşkanı'na, Başbakana ve Meclis Başkanı'na telgraflar çekilerek, Irak'ta yapılan olaylar kınanmış, Türkiye'nin Irak Türkmenlerine sahip çıkması ve yardım etmesi istenmiştir.

Irak'taki mevcut yönetime karşı ilk büyük tepki 8 Mart 1959 tarihinde Musul'da ortaya çıkmıştır. Arap Milliyetçisi Albay Abdulvahap Şevvaf bir ayaklanma başlatmıştır. Kasım'a karşı başlatılan bu ayaklanma üzerine, Bağdat'ın emriyle Musul garnizonu bombalanmış, Musul'da kanlı çarpışmalar meydana gelmiş ve ayaklanma Bağdat yönetimiyle komünist Kürtler tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Ayaklanmadan sorumlu görülenler ise idam edilmiştir. [112]

Bu arada birçok masum insan öldürülmüştür. General Nazım Tabakçalı da ayaklanmaya destek verme suçlamasıyla görevden alınmış ve bir süre sonra idam edilmiştir. General Tabakçalı'nın yerine Davud el-Cenabi 2 nci Tümen Komutanlığı'na atanmıştır. Aşırı komünizm taraftarı olan bu subayın, ilk işlerinden biri, Türkçe ve Arapça yayın yapan Beşir Gazetesi'nin yönetici ve yazarlarını baskı altına almak, çeşitli yerlere sürgün etmek olmuştur. Buna ilave olarak, 18 Mart 1959 tarihinde askeri yönetimin emriyle Beşir Gazetesi kapatılmıştır.

Bu arada, Kerkük'teki yöneticiler arasında bir takım değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Kerkük Belediye Başkanlığı'na Moskova'da eğitim görmüş olan Maruf Berzenci, Halk Mukavemet Teşkilatı'nın başına Ermeni kökenli Ojin adlı aşırı bir komünist atanmıştır. Bundan sonra Türkmenler üzerinde büyük bir baskı başlatılmış, tutuklamalar yapılmış, sürgün politikaları artarak devam etmiş ve Türkçe konuşmak yasaklanmıştır. Bununla birlikte, Kerkük'ü Kürtleştirme çabalarına ağırlık verilmiştir. Rusya'da yetiştirilen silahlı Kürt militanlar gruplar halinde Irak'a getirilerek Türkmenlerin yoğun olduğu bölgelere, özellikle Kerkük'e yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu durum 1959 Kerkük Katliamı'nın adeta

112 OĞUZ Osman (Ağustos 1987) ''Kerkük Katliamı'' Fuzuli, İstanbul.

habercisi olmuştur. 14 Temmuz 1959 günü Cumhuriyetin birinci yıl kutlamaları yapılacaktı. Sıcakların azalması üzerine saat 18.00'den itibaren halk; çoluk-çocuk sokaklara dökülmeye başlamıştı. Saat 19.00'da resmi geçit törenleri başladı. Yürüyüş kortejinin başında, aralarında aşırı komünistliği ile tanınan Belediye Başkanı Maruf Berzenci'nin de bulunduğu üst düzey yöneticiler yer almaktaydı. Ayrıca, kortejde Halk Mukavemet Teşkilatı başta olmak üzere komünist teşkilatlar yerini almış, bir çok militan da yürüyüşe katılmıştı. Yürüyüş esnasında Türkmenler aleyhine sloganlar atılmaya başlanmış. Türkmenler Faşistlikle, Gericilik ve Turancılık ile suçlanmıştır. Bir grup, Türkmenlerin oturduğu "Aslan Yuvası Gazinosu"na saldırarak, gazinonun sahibi Osman Hıdır'ı vurarak şehit etmiş, bundan sonra Türkmenlere karşı saldırı başlamış, sadece, Cumhuriyeti kutlamak amacıyla toplanmış olan Türkmenlerin üzerine ateş açılmıştır. Böylece tarihe Kerkük Katliamı olarak geçen, üç gün süren (14,15 ve 16 Temmuz 1959) büyük bir soykırım başlamıştır.

Daha sonra sokağa çıkma yasağı ilan edilmesine rağmen, Türkmen lider ve ileri gelenleri evlerinden alınarak, kurulan sözde halk mahkemelerinde yargılanarak kurşuna dizilmişlerdir. Ordu, polis ve sivil teşkilatlar ile komünist partinin üyeleri evlere baskınlar yaparak ve yüzlerce Türkmen'i tutuklamışlardır. Bir kısmını barakalara doldurarak, süngü ve dipçiklerle, evlerinden alınan bazı Türkmen liderleri de, ailelerinin gözleri önünde makineli tüfeklerle öldürmüşlerdir. Daha sonra ayaklarına ipler takılarak, motorlu araçlarla cesetleri sokaklarda sürüklenmiştir. Türkmen büyüklerinden Ata Hayrullah ve kardeşi İhsan Hayrullah bu şekilde öldürülmüştür. Bazı Türkmen gençleri tutuklandıktan sonra, ayaklarına ipler takılarak, ters yönde hareket eden iki ayrı cipe bağlanmış ve parçalanarak öldürülmüştür. Bazılarının cesetleri sokaklarda sürüklendikten sonra, üzerlerinden kamyon ve traktörler geçirilmiş, aynı zamanda, birçok işyeri ve ev yağma edilmiştir.[113]

Kerkük katliamı, Irak içinde ve dışında büyük tepki ile karşılanmıştır. Katliam haberi Irak'ta şok etkisi yapmıştır. Soykırım haberleri dış basın ve radyolarla birlikte Türk basınında da geniş şekilde yer almıştır. Dönemin Türkiye

113 KERKÜK, İzzettin, (1963); Kerkük Katliamının 4 Yıldönümü, İstanbul.

Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, Irak'ın Ankara Büyükelçisi'ni çağırarak, Türkmenler için güvence istemiştir. Bu arada, Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Ankara'ya gelerek olaylar hakkında bilgi vermiş ve Türkiye'nin istekleriyle birlikte Başbakan Adnan Menderes'in bir mesajını Kasım'a iletmiştir.

Kerkük katliamının Irak'ta ve dünyada yarattığı tepki ve nefret karşısında General Kasım 28 Temmuz 1959 tarihinde basın toplantısı yaparak, Türkmenlere yapılan şiddeti kınayan bir konuşma yapmış ve olaylarla ilgili çekilmiş fotoğrafları basın mensuplarına göstermiştir. Daha sonra olayların baş sorumlusu olarak gösterilen 2 nci Tümen Komutanı Davud al-Cenabi ile birlikte iki yüzü aşkın kişi tutuklanmıştır. Askeri mahkemelerde yapılan yargılanmalar sonunda hapse mahkum edilenlerle birlikte, idama mahkum edilenler de olmuş, ancak, Kürtlerden çekinildiğinden Kasım'ın iktidarı döneminde idam cezaları infaz edilememiştir.[114]

Bağdat yönetimi katliam sorumlularının bir kısmını idama mahkum etmiş, bir kısmını hapis cezasına çarptırmış, diğer kalanını ise serbest bırakmıştır. Serbest kalanların olması Türkmenler arasında büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Zira, suçlu olduklarını bildikleri caniler, ellerini kollarını sallayarak, ortalıkta dolaşıyorlardı. Bir süre sonra bu katillerin teker teker öldürülmeye başlandığı görüldü. 40'a yakın katil öldürülmüştü. Böylece, Bağdat yönetiminin yerine getiremediği adaleti bir takım isimsiz Türkmen gerçekleştirmiştir.[115]

Kanlı olaylardan altı ay kadar sonra, 6 Ocak 1960 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Grubu tarafından hazırlanan bir raporda katliam özetle şöyle değerlendirildi:

"Olayları solcu Kürtler çıkardı. 70 Türk evi yağma edildi, dükkanlar yakıldı, soydaşlarımız feci şekilde öldürüldü. Olaylar komünistler tarafından tahrik edildi. Irak Hükümeti olaylara sert tepki gösterdi. Üzüntülerini açıkladı. 260 kişi tutuklandı. Yaklaşık 10 kişi idam, ömür boyu hapis gibi cezalara çarptırıldı.

114 KERKÜK, İzzettin, (1963); Kerkük Katliamının 4 Yıldönümü, İstanbul.
115 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

Türk Hükümeti büyük üzüntü duydu ve girişimde bulundu. Soydaşlarımızın can ve mal güvenliği için Irak Hükümetinin ne gibi tedbirler aldığını sordu. Irak Dışişleri Bakanı Haşim Cevat, bu girişimimizi anlayışla karşıladı, üzüntü bildirdi, suçluların cezalandırılacağını söyledi ve Kerkük olaylarının Türkiye ile Irak'ın arasını açmamasını istedi. Komünistler olayları çarpıtma yoluna saptılar. Olayları Türklerin kışkırttığını ileri sürdüler. Oysa olayların komünistlerce tahrik edildiği sabit olmuştur. Ancak General Kasım, kendisine yapılan suikast girişiminden sonra ağız değiştirdi. Kerkük olaylarından komünistleri değil Baascıları sorumlu tuttu. Bu sözler endişelerimizi arttırdı. Tutuklanmış olanların birçoğu serbest bırakıldı. Soydaşlarımız büyük üzüntüye kapıldı. Suçlular adeta yüreklendiriliyor. Yeni olaylar çıkabilir.'' [116]

1960 yılına gelindiğinde Türkmenler açısından önemli bir olay gerçekleşmiştir. Erbil, Telafer, Hanekin, Tuzhurmatu, Kifri, Altunköprü ve diğer Türkmen bölgelerindeki Türkmen öğretmenlerinin katılımıyla, 28-30 Ağustos 1960 tarihleri arasında ilk Eğitim Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede, Irak'taki Türkmenlerin eğitim ve kültür problemleri tespit edilmiştir.

Ayrıca yönetime sunulmak üzere beş maddelik tavsiye kararı alınmıştır. Bu kararlar,

* Türk bölgelerindeki ilkokullarda Türkçenin okutulması ve öğretmenler için kurslar açılması,
* Türkçe alfabe ve okuma kitapları hazırlatılması,
* İleri yaşlarda olanlar için ayrı kitaplar hazırlatılması ve köylerde eğitim merkezleri kurulması,
* Üniversitelere, Türk bölgelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda Türk öğrenci alınması, her yıl yabancı ülkelerde öğrenim görmek üzere Türk öğrencilerine belirli kontenjan ayrılması, ortaokul ve liselerde öğretmen açıklarının giderilmesi,

116 DBA: T.C.Dışişleri Bakanlığı Siyasal Planlama Grubunun Kerkük Olayları hakkında notu, 6.1.1960, No: SPG 6(60).

* Türkçe harflerle bir basımevi kurulması, Öğretmenler Sendikası tarafından Türkçe-Arapça bir dergi çıkarılması, edebiyatçılara yardım edilmesi, Irak Türkleri tarihinin ve yaşadıkları bölgenin coğrafyasının okutulmasıdır. [117]

Ertesi yıl Dışişleri Bakanlığı kendiliğinden hareketlendi. Irak'ta Kürtçe eğitime izin verilirse, Türkçe eğitime de izin verilmesi gerekeceği üzerinde durmaya başladı. Dışişleri Bakanlığı'nda, dış Türklerden de sorumlu olan Beşinci Daire Genel Müdürlüğü, 3 Şubat 1961 tarihinde Bakanlık makamına bir müzekkere sundu. Özetle şu görüşleri dile getirdi:

"Irak'ta Arapçanın yanında Kürtçe öğretime de başlanacağı anlaşılıyor, Araplardan ve Kürtlerden sonra Irak'ta önemli bir yer tutan Türk azınlığı ise Türkçe öğrenim ve yayın hakkından mahrumdur. Kürt azınlığa tanınan hakların Türk azınlığa da tanınması için Irak Hükümeti katında gerekli girişimlerde bulunmak için şimdiden prensip kararı alınması yüksek tensiplerine arz olunur." [118]

Dışişleri Bakanlığı, bu konuda Bağdat Büyükelçiliğinin de görüşünü sordu. 10 Şubat 1961 günü Bağdat Büyükelçiliğine çekilen telgrafta, "Irak'taki Türk topluluğuna da Kürtlere tanınan haklara benzer haklar sağlanması için Irak Hükümeti katında girişimlerde bulunmayı düşünüyoruz. Bu konuda görüşünüz nedir?" deniyordu.[119]

Türkmenlerin kültürel haklarını elde etmek için yaptıkları çalışmalar çerçevesinde, 1960'lı yıllarda başka önemli olaylar da gerçekleşmiştir. 7 Mayıs 1960 tarihinde Bağdat'ta Türkmen Kardaşlık Kulübü kurularak, faaliyete geçirilmiştir. Daha sonra Türkmen Kardaşlık Ocağı adını alan bu klüp, sosyal ve kültürel faaliyetlerin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Kardaşlık Ocağı, 23 Ocak 1961 tarihinde aylık bir derginin yayınlanması için izin almış ve

117 HÜRMÜZLÜ Erşet(Eylül 1968), Irak Türklerini İlk Eğitim Kongresi, Kardaşlık Dergisi,
118 DBA: T.C.Dışişleri Bakanlığı V.Daireden Bakanlık Makamına Müzekkere, 3.2.1961.
119 DBA: T.C.Dışişleri Bakanlığı'ndan Bağdat Büyükelçiliğine tel.10.2.1961, No.15.

Kardaşlık Dergisi'nin ilk sayısı Türkçe-Arapça olarak Mayıs 1961'de yayınlanmıştır. [120]

Bu arada Türkiye'de, 17 Mart 1961 tarihinde Irak'lı Türkmen gençlerin gayretleriyle Kerkük Katliamı'nı protesto etmek amacıyla İstanbul'un iki ayrı yerinde miting düzenlenmiştir. İstanbul Üniversitesi bahçesinde konuşmalarla başlayan miting, daha sonra üniversiteli gençlerin Taksime doğru yürüyüşleri ile devam etmiş ve yolda katılanlarla birlikte topluluk büyük bir sayıya ulaşmıştır. Türk gençliğinin Irak'lı Türkmenlerle beraber olduğunu gösterir sloganlar atan ve pankartlar taşıyan grup, Taksim anıtındaki saygı duruşundan sonra dağılmıştır.[121]

Kerkük'te, Türkmenlere karşı 1961 yılında bir takım suikast hareketleri başlamış ve ilk olay 6 Mart 1961 tarihinde meydana gelmiştir. Salah Kayacı isimli Türkmen genci çalıştığı taş ocağından kamyonuyla dönerken pusuya düşürülerek öldürülmüş, Kayacı'nın cenaze töreni bir mitinge dönüşmüştür. Bu olaydan sonra, 9 Ocak 1962 tarihinde Salah Terzi, iki arkadaşıyla birlikte dükkanında iftar yaparken yaylım ateşine tutulmuş, Salah Terzi ve yanındakilerden İbrahim Hamza ağır yaralanmış, Kemal adındaki genç ise hafif yaralı olarak kurtulmayı başarmıştır. Ancak İbrahim Hamza aynı gün akşam, Salah Terzi ise, ertesi gün hayatını kaybetmiştir. Halk büyük bir üzüntü ve kızgınlık içindeydi. Cenazelerin kaldırılması için hazırlık yapılmıştı. Ancak, resmi makamlar olaylar çıkar düşüncesiyle cenazeleri vermek istemiyordu. Bunun neticesinde cenazeleri almak isteyen halk polisle çatışmış ve cenazeler halka mezarlıkta teslim edilmiştir. Ertesi gün de olaylar devam etmiştir. Olaylar esnasında bir kişi öldürülmüş, on beş kişi ağır yaralanmıştır. Bu hareketlerden sonra 120 Türkmen tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir.[122]

Bu arada Irak'ta Kasım yönetimi zayıflamaya başlamıştır. Yönetimle anlaşmazlığa düşen Kürtler, silahlı ayaklanma başlatmıştır. 1961-62 döneminde, büyük tepkilerle karşılaşılan iki hata daha yapılmıştır. Bunlardan

120 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
121 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.
122 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

biri; yabancı petrol şirketlerinin denetimini sıkma girişimi, diğeri ise; Kuveyt'in, Irak'a ait olduğu şeklinde bir iddianın ortaya atılması idi. Bu iddia üzerine Kuveyt Kralı paniğe kapılarak, İngiltere ve Arap ülkelerinden askeri yardım istemiş, İngiltere, Kuveyt'e askeri birlik göndermiştir. Kasım, bir çatışmayı göze alamamış ve büyük prestij kaybetmiştir. Bu olay İngiltere'nin ve Arap ülkelerinin Kasım yönetimine karşı cephe almasına neden olmuştur. Bu ortamda, Arap Sosyalist BAAS Partisi'yle işbirliği yapan bir grup subay Şubat 1963'de bir darbe gerçekleştirmişlerdir. Bu darbe sırasında Kasım öldürülmüş ve 1958'de Krallık dönemine beraberce son verdikleri Abdüsselam Arif Devlet Başkanlığına getirilmiştir. Böylece Irak'ta BAAS yanlıları dönemi başlamıştır. "BAAS" Ortadoğu'da, özellikle Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan siyasal nitelikte bir akımdır. Bu deyim "Diriliş" veya "Arap Sosyalist Diriliş Partisi" anlamında kullanılmakta olup, Arap Diriliş Partisi ile Arap Sosyalist Partisi'nin birleşmesinden doğan bir isimdir. BAAS, amaç olarak Ortadoğu'daki bütün Arap devletlerini bir Arap devleti yapmayı benimsemiştir. Çabaları arasında, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmak ve Suriye ile bütünleşmek yer almıştır. Yine BAAS yanlıları; sosyalist reformları gerçekleştirmek, sosyal farkları azaltmak, mülkiyeti sınırlandırmak, büyük üretim araçlarını millileştirmek, miras hakkını korumak, sermaye ve özel girişimi devam ettirmek gibi ilkeleri savunurlar. Bu yolla kalkınmayı gerçekleştirmek hedefleri arasındadır.

Irak'ta darbe ile Devlet Başkanlığına Abdüsselam Arif, Başbakanlığa Albay Ahmet Hasan El-Bekr getirilmiştir. Ancak, yasama ve yürütme yetkileri Ulusal Devrim Komuta Konseyi'ne verilmiştir. Bu dönemde Kerkük katliamı nedeniyle hakkında idam hükmü verilen 28 kişi, 23 Haziran 1963 tarihinde Kerkük'te idam edilmiştir. Böylece Türkmenlerin gönlünü kazanmak için önemli bir adım atılmıştır. Türkmenler bu tarihten sonra, nispeten istikrarlı bir dönem yaşamışlardır. Ancak kültürel hakların elde edilmesi konusunda herhangi bir gelişme olmamıştır.

General Kasım devrilince Irak Türkleri de harekete geçip kaygı ve beklentilerini hem Türkiye'ye hem de Irak Hükümetine ilettiler. Bağdat Büyükelçimiz Turagay, 12 Mart 1963 günü Ankara'ya özetle şunları rapor etti:

"Kerküklü saygıdeğer bir soydaşımızla görüştüm. Anlattıkları şudur: Kürtlere özerklik verilirse Irak Türklerinin durumu kaygı verici bir aşamaya girecek. Şimdiye kadar Irak Türklerine karşı hep ayrımcılık yapıldı, farklı muamele edildi. Eski Iraklılar, Türklerin yaşadığı yerleri Araplarla Kürtler arasında bir tampon bölge olarak görüyordu, şimdiki genç Araplar ise bunu takdir etmiyor ve Türkleri eritmeyi amaçlıyor. Irak Türkleri, Kürtlerle mi yoksa Araplarla mı işbirliği yapmalı? Nüfus bakımından Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü sırada olan Irak Türkleri de hak aramalı, girişimlerde bulunmalıdırlar. Soydaşımız, Türk basınının Kerkük Türkleriyle ilgilenmesini rica ediyor." [123]

İhtilalin birinci ayında, 8 Mart 1963 günü Bağdat'ta yapılan şenliklerin ardından avukat Ata Terzibaşı başkanlığındaki bir Kerkük Türk Heyeti Irak Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arife çıkmış ve şu taleplerde bulunmuştur:

* Türk bölgelerinde Türkçe öğretim yapılması,
* Türk bölgelerine Türk idareciler atanması ve yükseköğrenim görmüş Türk gençlerinin kendi bölgelerinde görev yapmaları,
* Yeni Irak Anayasasında Türklere de yer verilmesi,
* 1959 katliamından ders alınarak Türk bölgelerine hiçbir komünist ve Kürt asker gönderilmemesi,
* Kerkük petrolleri gelirlerinin bir bölümünün Türk bölgelerinin kalkınmasına harcanması ve petrol şirketlerine memur ve işçi alınırken Türklere öncelik verilmesi,
* Bağdat üniversitesine ve yurtlara öğrenci alınırken Türklere de kontenjan tanınması,
* Kerkük katliamı suçlularına verilen cezaların infaz edilmesi,
* Kerkük ve Erbil taraflarındaki Kürt aşiretlerin silahsızlandırılması,
* Biri Bağdat'ta, diğeri Kerkük'te olmak üzere iki Türkçe gazete çıkarılmasına izin verilmesi.[124]

123 DBA: T.C. Bağdat Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na tel.12.3.1963, No.72.
124 DBA:T.C.Dışişleri Bakanlığı'ndan Bağdat Büyükelçiliği'ne yazı, 23.3.1963, No. 360.250/56.

Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliğine 1968 yılında atana Büyükelçi Pertev Subaşı'nın 29 Ağustos 1968 tarihinde Ankara'ya sunduğu dikkat çekici analizler içeren ve Irak Türk toplumunun adeta anatomisini çıkaran ayrıntılı rapor, bu dönemde Irak Türkmenlerinin durumunu açık bir şekilde ortaya koymakta ve bu günlere ışık tutmaktadır. Subaşı'nın raporu şöyle özetlenebilir:

"Irak Türkleri hakkında bilgiler ve Büyükelçiliğin görüşleri:

* Soydaşlarımızın miktarı: İngilizler, Irak Türklerini Araplar ve Kürtler arasında eritme siyaseti güderken soydaşlarımızın sayısını çok az göstermişler. Bu iddialar okul kitaplarına bile sokulmuştur. Soydaşlarımızın gerçek sayısı yarım milyonun üzerinde tahmin ediliyor.

* Ekonomik durumları genellikle olumlu görünüyor.

* Sosyal durumları da pek fena değildir. Türkler devletin çeşitli kademelerinde görev almaktadırlar. Türk gelenek ve örflerini koruyorlar, ancak çevrenin etkisinden de kurtulamıyorlar. Üç dernekleri var:

Türkmen Kardeşlik Kulübü,

Kerkük Fakir Öğrencilere Yardım Derneği ve

Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti.

* Eğitim durumları: Türk çocukları Arap okullarında öğrenim görüyor. Soydaşlarımızın eğitim düzeyleri ülkenin genel düzeyinin üzerinde değil. Varlıklı aileler eğitime gereken önemi vermiyor, özel okul da açmıyorlar. Soydaşlarımızın ayrı dini kurumlan, vakıfları yoktur.

* Irak Hükümetinin soydaşlarımızla ilgili siyasetleri: İngilizler ve Irak Hükümetleri Araplaştırma ve Kürtleştirme politikası gütmüşlerdir. Türkleri sindirme hareketlerinden de geri durmamışlardır. Kürtler, son yıllarda Türklerle iyi geçinmeye çalışmaktadırlar.

* Tarafımızdan bu konuda uygulanması gereken siyaset: Önce Irak Türklerinin içinde bulundukları ruh halini, şu zaaflarını belirtmek faydalı olur: Soydaşlarımız, Anavatandan yardım görmedikleri zehabının ezikliği içindedirler.

Topluluk olarak şu zaafları vardır:

* Kendine güvensizlik,
* Dayanışma eksikliği,
* Lidersizlik,
* Mezhep farkları.

Bu eksikliklerin giderilmesi gerekiyor.

Türkiye'nin uygulayacağı siyasetin de şu esaslara dayanması gerekir:

* Türkiye Cumhuriyeti, tehlike karşısında Irak Türklerini kaderleriyle baş başa bırakmayacağı konusunda kendilerine güven vermelidir.
* Türk unsurunun benliğini ortaya çıkaracak çalışmalarda kendilerine yardımcı olmalıdır.
* Türk kültürünün canlı tutulmasını ve Türkler arasında mümkün olduğu kadar yayılmasını sağlamalıdır.
* Soydaşlarımızın eğitim düzeyinin yükseltilmesine yardımcı olmalıdır.

Bu esaslara dayanacak bir siyaset, Irak Türkleri arasında 'mili şuurun' yaygın biçimde oluşmasına yardımcı olacaktır. Yoksa bazıları, Türk oldukları halde, belli bir yerlere geldiklerinde, ailelerine girmiş Kürtler dolayısıyla kolaylıkla Kürtlüklerini iddia ederler. Irakla her alanda işbirliğimiz gelişiyor, Irak Devleti içinde yerini belirlemiş bir Türk toplumu, Türk-Irak dostluğuna ve dolayısıyla milli menfaatlerimize büyük fayda sağlayacaktır." [125]

Bir süre sonra, darbe ile yönetime gelenler arasında bir takım görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamış, Arif, ordunun desteğiyle Kasım 1963'de BAAS çıları tasfiye etmiş ve sivil yönetime geçme hazırlıkları yapmıştır. Ancak Nisan 1966'da meydana gelen bir helikopter kazasında hayatını kaybetmiştir. Yerine kardeşi Abdurrahman Arif Devlet Başkanı olmuştur. Fakat, Abdurrahman Arif de birkaç ay sonra istifa etmek zorunda bırakılmış,

125 DBA: T.C. Bağdat Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na rapor, 29.8.1968, No.633/346.

17 Temmuz 1968'de BAAS Partisi, Ahmet Hasan El-Bekr öncülüğünde bir darbe gerçekleştirerek tekrar yönetime gelmiştir. El-Bekr Devlet Başkanlığına ve Başbakanlığa getirilmiştir. Aynı zamanda Devrim Komuta Konseyi Başkanı olarak ülke yönetimine hakim olmuştur. Bu darbede, BAAS Partisi'nde yükselen Saddam Hüseyin, kuzeni olan Hasan El-Bekr sayesinde rejimin ikinci adamı olmuştur.

BAAS Partisi iktidarını güçlendirmek için muhalefet üzerinde büyük bir baskı uygulamaya başlamıştır. Muhaliflerin bir kısmı tutuklanmış, bir kısmı sürgüne gönderilmiştir. Bu arada 51 kişi Bağdat'ta halkın gözleri önünde idam edilmiştir. İdam edilenler arasında Abdüsselam Arif döneminde vekaleten Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı yapan Kerküklü Nizamettin Arif de bulunmaktaydı.

BAAS Partisi'nin temeli, Arap Milliyetçiliği'ne dayanmaktaydı. Ancak, bazı gelişmeler BAAS yanlıları azınlıklara bir takım kültürel haklar vermeye zorluyordu. Zira, Molla Mustafa Barzani 1960 yılından itibaren Kürtleri ayaklandırmış, Bağdat yönetiminin otoritesini sarsmıştır. Bağdat yönetimi de Kuzey Irak'ta askeri harekata girişmiştir. Yönetim, 1963 yılında Barzani'nin Kürtleri temsil etmediğini, amacının Irak'ı parçalamak olduğunu, Kürtlere özerklik verilmesi için yasa taslağı hazırladığını, ancak uygulamaya asilerin temizlenerek, bölgede güvenlik sağlanmasından sonra geçileceğini açıklamıştır.

Irak Türkleri de , başlangıçta, Baas Partisinin 17 Temmuz 1968'de yaptığı darbeden kuşkulanmadı ve kaygılanmadılar. Irak Türklerinin temsilcileri, Bağdat'taki Türkmen Kardaşlık Kulübü Yönetim Kurulu, 11 Eylül 1968 günü, yeni Cumhurbaşkanı Hasan El-Bekr'e çıktılar. Türkmenler adına hem cumhurbaşkanına tebriklerini, hem de bir muhtıra sundular. Türkmenlerin Irak'ta Araplar ve Kürtlerden sonra üçüncü ırk olduklarını hatırlatıp hükümette temsil edilmek istediklerini bildirdiler. Türkmen Kardaşlık Kulübü Başkanı rahmetli Abdullah Abdurrahman imzasını taşıyan bu tarihi belgeyi şu şekildedir.

TÜRKMEN KARDAŞLIK KULÜBÜ YÖNETİM KURULU TEMSİLCİSİNİN IRAK CUMHURBAŞKANINA SUNDUĞU MUHTIRA

Rahman ve Rahim Tanrı Adıyla
Sayın Cumhurbaşkanı,
Sonsuz saygı ve hürmetlerden sonra:

Sümerlilerden İslamın zuhuruna kadar binlerce sene Irak topraklarında yaşayan anasırdan biri, bugün Irak'ta üçüncü bir ırk olarak bulunmaktadır. Bu ırk, Telafer kazasından, Şebek ve Reşadiye köylerinden geçen, Erbil şehri, Altunköprü nahiyesi, sonra Kerkük ki, bu topluluğun merkezi olup orada Taze, Dokuk, Tuz, Bayat, Kifri, Karatepe, Celevla, Sadiyet ve Hanikin ile Mendilli kaza ve nahiyelerini kapsayan hat üzerinde yaşamaktadır. İşte bu hat Kürt ve Arap kavimlerinin hattı münfasılı olup burada yarım milyon bu toprağın kulu Türkmen milleti bulunmaktadır. Bizler, bunlardan seçilmiş bir grup olarak sizi tebrik ve ihtilalinizi kutlamak amacıyla, kendimiz ve Türkmenler namına İhtilal Konseyinin vatanın birliğini koruma yolunda almış olduğu karara itibaren gelmiş bulunuyoruz.

Ekselans;

Beyaz inkılabınızın ilk anlarında bütün Türkmenler adına Türkmen Kulübü Yönetim Kurulu olarak sizleri başarılarınızla kutlamış ve teyit olanların önde gelenlerinden bulunmakta olduğumuz telgraflarımızla sabittir.

Ekselans;

Türkmen topluluğu düşmanlarından, fırsatçılardan, sömürgecilerden, menfaatçılardan daima düşmanlık hıyanet görmüştür. Bunlardan 1924'te İngilizlerin Kerkük'te tertip ettikleri katliam, 1946'da Gâvurbağı'ndaki meşhur katliam ve daha sonra 1959'da eş-Şevvaf'ın ihtilal teşebbüsünü takiben yapılan katliamda binlerce masum Türkmen vatandaşı kurban gitmiştir. Bütün bunlara rağmen biz Irak'ta başlıca ırklardan biri olmaktan başka bir şey istemiyoruz.

Ekselans;

Biz Irak'ta üçüncü bir ırk olmakla beraber bu memleketin mesuliyetinde Kürtlere nispetle hükümette temsile hakkımız olduğu kanaatindeyiz. Biz bu hukukumuzu geçen iktidarlardan da talep ettik ise de bir neticeye varılmamış olmakla bu hakkı önce sizden talep eder ve sizin elinizde gerçekleşmesini, sizin zamanınızda olmasını diler ve bu konuyu sizin 14 Ramazan ihtilalinden sonra muttali olduğunuzu ve bir Türkmen heyetinin ziyaretinde buna söz verdiğinizi hatırlatırız.

Son olarak Cenabı Hak sizi vatana hizmet yolunda başarılı kılsın, sizin gücünüzü ve başarınızı artırsın, o güçlü ve azizdir. [126]

Bağdat, 11.9.1968

Türkmen Heyeti adına
ABDULLAH ABDURRAHMAN

Bu muhtıranın Irak Cumhurbaşkanına sunulmasının ardından Bağdat Büyükelçimiz 25 Eylül 1968 günü Ankara'ya şunları bildirmiştir.

"Türkmen temsilcileri, Cumhurbaşkanı Hasal El-Bekr'e sundukları muhtırada, Türklerin Irak'ta üçüncü milliyet olmaları dolayısıyla Hükümette temsil edilmeyi istemişlerdir. Cumhurbaşkanı, iyi niyetli cevap vermişse de kesin bir vaatte bulunmamıştır. Konu Irak Bakanlar Kurulunda da görüşülmüş ve Kürt sorunu durdurulduktan sonra Türklere sert tepki gösterilmesi kararlaştırılmış. Cumhurbaşkanıyla görüşmede Bağdat Komutanı Hammed El Tigriti de hazır bulunmuş. Türk heyeti ilkokullarda Türkçe öğrenim isteyince komutan buna tepki göstermiş. Bu zihniyet diğer yöneticilerin birçoğunda da mevcuttur." [127]

126 DBA: T.C. Bağdat Büyükelçiliğinden Dişişleri Bakanlığına yazı, 24.9.1968, No.682/365'e ek: (1968); Türkmen Kardaşlık Kulübünden Irak Cumhurbaşkanına muhtıra, Bağdat..
127 DBA: T.C.Bağdat Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına tel.25.9.1968, No.285.

Bununla birlikte BAAS Partisi, Kerkük'ün Türkmenlere ait olduğunu kabul ederek, 24 Ocak 1970 tarihinde yayınladığı İhtilal Komuta Konseyi kararı ile Türkmenlere kültürel haklar tanımıştır. Irak Türkmenleri için büyük önem taşıyan kararın metni şöyleydi:

"İhtilal Komuta Konseyi'nden çıkan kararlar;

Vatandaşların, ülkeye hizmetlerini artırmanın, milli birliği koruma ve mücadele azmini derinleştirmenin, onların ancak meşru haklarına kavuşmaları ile sağlanacağına inanan 17 Temmuz Devrimi, Türkmen azınlığın yaşadığı bölgelerde, kültürel haklarını kullanmasını uygun görmüştür. Bundan dolayı ihtilal Komuta Konseyi 24 Ocak 1970 tarihli oturumunda:

* İlkokullarda Türkmen dili okutulmasına,
* Bu dilde öğretim yapan bütün okullarda açıklama usullerinin Türkmen diliyle yapılmasına,
* Türkmence öğretimi hususunda Terbiye ve Talim Bakanlığı'na bağlı bir müdürlüğün kurulmasına,
* Türkmen edebiyatçı, şair ve yazarlarının, kendilerine mahsus bir birlik kurmalarına imkan verilmesine, eserlerini bastırabilmek için yardım edilmesine dil bakımından istidat ve kabiliyetlerini artırma fırsatı verilmesine ve bu birliğin Irak Edebiyatçılar Birliği'ne bağlanmasına,
* Kültür ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlı olarak, bir Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulmasına,
* Türkmence, haftalık bir gazete ve aylık bir dergi çıkartılmasına,
* Kerkük televizyonundaki Türkmence yayınların artırılmasına karar verilmiştir.[128]

BAAS kararlarında dikkati çeken önemli bir nokta Irak Türklerinin 'Azınlık ' olarak zikredilmesi idi. Oysa Irak Türk toplumu, sayıca Arap ve Kürtlerden sonra gelse bile, sadece bir 'azınlık' değil, Irak'ı oluşturan üç milliyetten biridir. [129]

128 Irak Cumhuriyeti Tanıtma Bakanlığı,(1972), Menh al- Hukuk al- Sakafiyye li'l-Mevatinin al-Türkmen ve'll- Natıkin bi'l- Süryaniyye, Bağdat
129 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

Türkmenlerin kültürel hakları açısından büyük önem taşıyan bildirinin açıklanmasından sonra, açıklığa kavuşturulması gereken iki konu ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, eğitimde kullanılacak alfabe konusu, ikincisi ise bildiride yer alan Türkmence'nin ne anlama geldiğiydi. Türkmenler, yayınlarında Arap alfabesini kullanıyorlardı. Ancak, Türkmenler arasında Latin harfleriyle eğitim ve yayın yapılması yönünde eğilim vardı. Zira, Arapça alfabenin kullanılmasıyla yine Arapça'ya bağımlı kalınacak, modern Türkçe'den uzaklaşılacak, böylece Irak Türkmenleri Türkçe'yi Latin harfleri ile kullanan Türk toplumundan ayrılmış olacaktı. Türkmence diye ifade edilen ise, halkın konuştuğu dildi.

Ancak, Türkmence halk ağzında yaşayan bir dil olmasına rağmen yazı dilinde kullanılmıyordu. Türkmenler yazı dilinde Türkiye Türkçe'sini benimsemişti. Bağdat yönetimi Irak Türkmenlerinin eğitim kitaplarının ve yayınlarının Arap harfleri ile Türkmence olmasını kabul ediyordu. Böylece, Irak yönetimi Türkmenlere bir takım kültürel haklar veriyor gibi gözüküyorsa da Arap alfabesinin kullanılmasını sağlamakla, Türkmenlerin Türk Dünyasından uzaklaşmasını sağlıyordu. Sonuç olarak; Türkmence dilinin yazı dilinde kullanılacak bir yapısının olmaması nedeniyle, adı değişmemekle birlikte, eğitim ve yayınlar Arap alfabesiyle Türkçe yapılabilecekti. Böylece, Türkmen bölgelerinde bulunan 199 ilkokulda Türkmence eğitime geçilmiştir.[130]

Bu arada, Bağdat yönetimi 11 Mart 1970 tarihinde Kürtlerle bir anlaşmaya varmıştır. Buna göre; Kürtler, Millet Meclisi'nde temsil edilecek, özerk bir Kürt bölgesi kurulacak, bir Kürt Cumhurbaşkanı Yardımcısı olacak ve bölgede Arapça ve Kürtçe resmi dil olarak kabul edilecekti. Bu anlaşmadan sonra Irak yönetiminin artık Türkmenlere ve onların desteğine ihtiyacı kalmamıştı.

Mart 1970'te hazırlanmakta olan yeni Irak anayasasında Kürtlere kürtürel özerklik verileceği haberleri çıktı. Yeni Irak anayasasının 5. maddesi Irak halkının Araplardan ve Kürtlerden oluştuğunu belirtiyor, fakat Iraklı Türkler hiç zikredilmiyor, sadece Irak birliği içinde bütün azınlıkların kanuni haklarının onaylandığı belirtiliyordu. Anayasanın 7. maddesi ise Irak resmi dilinin Arapça

130 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

olduğunu, bunun yanı sıra Kürtçenin de Kürt bölgesinde Arapça'nın yanında 'resmi dil' sayıldığı belirtiliyordu. [131]

Etnik yapıya ve konuşulan dile göre 26 Ekim 1970 tarihinde yapılması öngörülen plebisit; Türkmenlerin, Kürtlerle Arapların arasında kalmasına neden oldu. Neticede, plebisit sonucuna göre Türkmen bölgelerinin yönetimi de ya Kürtlere geçecek, ya da Bağdat yönetiminde kalacaktı. Türkmenlerin kendi geleceklerini seçme hakkı da yoktu. Her iki taraf plebisitin kendi leyhlerine sonuçlanması için Türkmen bölgelerindeki, özellikle zengin petrol yataklarının bulunduğu Kerkük'te bir takım girişimlerde bulundular. Zira, Barzani 1960 yılında Kerkük'ü, kuracakları devletin kalbi olarak ilan etmiştir. Bu çerçevede Barzani taraftarları gruplar halinde Kerkük'e yerleşmeye başlarken, BAAS rejimi çok sayıda Arap ailesini şehirde kurulan mahallelere yerleştiriyor, onları iş ve toprak sahibi yaparak kalıcı olmalarını sağlamaya çalışıyordu. Bu arada Kürtler, Türkmen bölgelerinde Türkçe eğitime engel olmaya, hatta sokaklarda Türkçe konuşulmasına izin vermemeye başlamışlardır. Kürtlerle, güvenlik kuvvetleri arasında yer yer çatışmalar çıkmış, Türkmenler her iki tarafın baskısı altında kalmıştır. Türkmenlerin düştüğü bu duruma Türkiye kamuoyu da sessiz kalmamış ve olaylara tepki göstermiştir. Sonuçta, Bağdat Yönetimi, yapılacak plebisiti ertelemek zorunda kalmıştır. Bağdat'ın Türkmenlere karşı tutumu Türk Dışişleri tarafından ele alınmış ve Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın 16 Ocak 1971 tarihinde Türkiye'ye yaptığı ziyarette gündeme getirilmiştir.[132]

Irak'ta yaşayan Türkmenlerin yıllarca; kendilerine uygulanan tüm baskılara karşın mücadele verdikleri, başlıca hakların tanındığı 24 Ocak 1970 bildirisinin önceleri yarattığı sevinç uzun sürmemiştir. Zira, kısa süre sonra tanınan hakların bir bölümünün kağıt üzerinde kalacağı, diğerlerinin de kısıtlanarak uygulanacağı anlaşılmıştır. Bir anlamda BAAS Partisi taktik değiştiriyor ve önceleri açıktan uyguladığı baskı politikasını bırakarak, gizli ve kapalı bir sindirme politikası uygulamaya başlamış oluyordu.

131 TURAN, Ömer, (1996); Irak Anayasasında Azınlık Hakları, Ankara.
132 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

Öncelikle, Türkmenlere tanınan eğitim hakkının uygulamasında ortaya çıkan alfabe sorununda sadece Arap alfabesinin kullanılmasına izin verilmesiyle, bu haktan yararlanmaları minimum düzeye indirilmiştir. Sonraları ise Türkmence eğitim yapacak ilkokulların, bildirilen sayıları çeşitli hile ve oyunlar sonucunda, giderek azaltılmıştır. Türk ana-babalar adına sözde dilekçeler hazırlanarak; ailelerin, çocukları için Arapça eğitimi tercih ettikleri havası yaratılmıştır.

Kerkük şehir merkezinde Türkçe eğitim yapacak okulların sayıları belirtilmişken, sonraları 20 tanesinden vazgeçilmiş; Arapça eğitime dönülmüştür. Türkçe olan okul isimleri değiştirilmiş, Türkmen kökenli 15 öğretmen Kerkük'ten alınarak, güney vilayetlerine sürülmüştür. Latin harfleriyle eğitimi kabul etmeyen Bağdat Yönetimi, Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın yayın organı olan "Kardaşlık Dergisi"nin de Latin harfleriyle çıkan bölümüne yasak getirmiştir. Kültürel haklarda, kurulacağı bildirilen Türkmen Edebiyatçılar Birliğine, bu alanın tanınmış isimlerinden hiçbiri yanaştırılmamıştır. Tanıtma Bakanlığına bağlı, Türkmen Kültür Müdürlüğü ile, çıkarılması düşünülen "Yurd" adındaki haftalık siyasi gazete ile "Birlik Sesi" adlı aylık edebiyat dergisinin yönetimleri de BAAS yanlısı olan, Türkmenler tarafından sevilmeyen bir gruba verilmiştir.

Yönetimin bu haksız uygulamalarına karşılık, Türkmen halkı Kerkük'te üç günlük bir boykot ilan etmiştir. Ülkenin dört bir yanından Kerkük'e akın ederek, yapılan boykot ve gösterilere destek vermişlerdir. Bağdat ve Musul'daki üniversite ve yüksek okullarda öğrenim gören Türk öğrencileri de derslere katılmayarak bu harekete destek vermiştir. Irak yönetimine karşı tepkilerin giderek artması üzerine, hükümet güçleri, hareketi kırmak için çok ağır ve insanlık dışı uygulamalara başlamıştır. Kerkük'te öğretmen ve öğrencilerden oluşan elliye yakın kişi tutuklanıp; işkenceye tabi tutulmuş, boykot sona erdiğinde, Kerkük'teki tüm okul müdürlüklerine, İl Eğitim Müdürü'nün imzasıyla gizli bir genelge gönderilmiştir. 1971'de yayınlanan bu genelgede ay sonunda yapılacak olan sınavlara, boykota katılan tüm öğrencilerin alınmaması emrediliyordu. Bu yolla tepki veren öğrenciler bastırılmaya çalışılıyordu. . Bu

uygulama kapsamında, Bağdat ve Musul Üniversitelerinde boykotu destekleyen öğrenciler de vardı.[133]

1971 yılından sonra BAAS yönetimi, boykot olaylarını öne sürerek Türkmenlere daha ağır baskılar uygulama yoluna gitmiştir. Türkmen işadamlarını bağlayıcı önlemler alınmaya başlanmış, yönetim, Devlet Bakanlarına talimat vererek Türkmen yatırımcılara kredi verilmesini yasaklamıştır. Devlet idaresindeki şirketler Türkmen tüccar ve esnafına mal vermiyor, Türkmen personeli tasfiye yoluna gidiyorlardı. Öyle ki, 1972'ye gelindiğinde, Kerkük Petrol Şirketinde çalışan 10 bin personelden sadece 500'ü Türkmen'di.

Üniversite öğrenimini bitiren Türkmenler, Basra, Bağdat gibi Arapların yoğunlaştığı bölgelere tayin ediliyordu. Türkmen bölgelerindeki memuriyetlere ise, Arap ve Kürt kökenli olanlar atanmaktaydı. Yapılan tüm uygulamalar insan haklarına aykırıydı. Lise mezunu olan öğrencilerin, lise bitirme sınavlarında aldıkları puanlara göre üniversitelere girmeleri kazanılmış bir hak iken; bu hak Türkmen öğrencilerin elinden alınmıştır. Buna karşın, BAAS Partisi'ne kayıtlı olan ve bu partiye bağlı bir öğrenci teşkilatı olan Arap Öğrenci Birliği'ne üye olan öğrenciler puanlarına bakılmaksızın istedikleri bölümde öğrenime başlayabilmekteydi.

BAAS Yönetimi Türkmenlerin doğal vatandaşlık haklarını hiçe sayarak, insan hakları ihlaline devam etmiştir. Türkmenlerin çoğunlukta oldukları bölgelerin etnik yapısını, aleyhlerine çevirmek için mahalli yönetimde Araplar görevlendirilmiştir. Araplar, Türkmen bölgelerine yerleşmeleri için teşvik edilmiştir. Yönetim, 1976'da, tarihi Türkmen şehri Kerkük'ün adını "millileştirme" anlamına gelen "Al Tamim" olarak değiştirmiştir.[134]

133 KUL, Mehmet , (1996); Kerkük Artık Yok, Ana Yayıncılık, İstanbul.
134 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

Irak'ta Türkmenlere uygulanan bastırma çabaları içerisinde,. Kerkük'te Türkmenleri azınlık durumuna getirmek için; buraya yerleşen her Arap vatandaşına 10 bin Irak Dinarı (o zamanki karşılığı 33 bin Amerikan Doları) bağışlanmaktaydı. Ayrıca taşınma giderlerine karşılık olarak da 5 bin Dinar (23.100 $) banka kredisiyle inşaat yapmaları veya arazi almaları için de 10 bin Dinar (33.000 $) verilmekteydi. Arap erkekleri Türkmen kızlarıyla evlenmeleri için teşvik edilmiş, bunlara da 10 bin Dinar (33.000 $) bağış yapılmaktaydı. Araplara ayrıcalıklı haklar uygulanmaktayken; Türkmenlerin arsa satın almaları, inşaat yapmaları emniyetten izin almalarına bağlıydı. Türkmenler kendi aralarında alım-satım yapamazken, Araplara satışları söz konusu olunca, büyük kolaylıklar sağlanmıştır.

Tüm bu baskıların yanı sıra din konusunda da baskı mevcuttu; Türkmen yerleşim bölgelerindeki camilerde, Arapça bilmeyen halkı manevi baskı altına almak için, din adamlarının Türkçe hutbe okumaları yasaklanmış; yasağa uymayan din adamları tutuklanarak işkenceye tabi tutulmuştur.

27 Nisan 1976 tarihinde Irak'ta resmi bir ziyaret için bulunan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ve beraberindekiler, Kerkük'e geldiklerinde Türkmenler tarafından büyük bir kalabalık ve coşku ile karşılanmışlardır. Irak Hükümeti ise, Türk heyetinin ziyaretinden ve halkın heyete gösterdiği sevgiden rahatsızlık duymuş, ziyareti takiben, birçok kişi tutuklanarak gözaltına alınmıştır. [135]

Bunun akabinde BAAS Yönetimi, özellikle Türkmen bölgelerini içeren düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Tikrit ilçesi, adı Selahattin olarak değiştirilip il olmuş, Türkmenlerin önemli ilçelerinden olan ve Kerkük'e bağlı bulunan Tuzhurmatu ve Dakuk (Tavuk) uzak olmalarına rağmen Selahattin iline bağlanmış, Tikrit'e, yeni adıyla Selahattin'e daha yakın olan ve Araplarla meskun bulunan Havice ilçesinin Kerkük'e bağlı kalmasına karar verilmiştir. Çamçamal (Cemcemal) ilçesi Süleymaniye'ye, Kifri ilçesi de Diyala il sınırları içerisine dahil edilmiştir. [136]

---

135 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
136 SAATÇİ Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

Kerkük il sınırları dahilinde olan, Türkmenlerin tarım arazileri, Bağdat yönetimince çıkarılan bir yasayla, yok pahasına kamulaştırılmıştır. Halkın itirazları karşısında yasanın yürürlüğe konulmayacağına söz veren yetkililer, sözlerinde durmamışlardır. Araplar, Türkmenlerin topraklarına tecavüz ederek işletmeye başlamış, Türkmenler resmi makamlara başvurular yaparak, haklarını geri istedilerse de, çabaları sonuçsuz kalmıştır. Özellikle Kerkük'e bağlı Tazehurmatu bucağında, geçimlerini sadece tarımdan sağlayan Türkmen köylülerinin toprakları ellerinden alınarak; bunların işletilmesi o bölgeye yerleştirilen Araplara verilmiştir.

Türkmenlere uygulanan sindirme politikası, kültürel planda da olanca ağırlığıyla sürmüştür. 1977'den beri BAAS Yönetimi tarafından Türkmenlerce kurulmuş olan kültürel, sosyal ve meslek kuruluşlarına el konulmuş, bunların başına Arap asıllı yöneticiler getirilmiştir. Bu arada merkezi Bağdat'ta bulunan Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın seçimle yönetime gelen idarecilerinin yine seçimle yönetimden uzaklaştırılması ve Arapların bu derneğe sahip olması mümkün olamayınca, bu kez Bağdat yönetimi tarafından çıkarılan bir kararla ocağın yönetimine BAAS rejimi taraftarları getirilmiştir. Böylece Irak Türkmenleri'nin kültür ve sosyal faaliyetlerinin en büyük aracı olan ve yıllarca hizmet veren bir kuruluş Türkmenler'den koparılmıştır.[137]

1.3.6.3. Saddam Hüseyin Dönemi

Bağdat'ın kuzeyinde, Dicle Irmağı kıyısındaki Tikrit kasabasına bağlı bir köyde doğan Saddam Hüseyin'in tam adı Saddam Hüseyin Et-Tikriti'dir. 1955 yılında 18 yaşındayken öğrenimini sürdürmek için başkent Bağdat'a giden Saddam Hüseyin, burada BAAS Partisi ile ilişki kurmuş ve 1957 yılında parti üyesi olmuştur. Tam adı Arap Sosyalist BAAS Partisi olan, BAAS Partisi 1943 yılında kurulmuştur ve birkaç Arap ülkesinde kolu olan bu partinin amacı, Arapları sosyalist ilkelere dayalı tek bir toplum halinde örgütlemektir.[138]

137 SAATÇİ Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.
138 Saddam Hüseyin Maddesi, *Temel Britannica,* Ana Yayıncılık, Cilt:14, s.328, İstanbul.

Saddam Hüseyin, 1968 yılında BAAS Partisi'nin yapmış olduğu hükümet darbesiyle Cumhurbaşkanı olan Tikrit'li kuzeni General Hasan El-Bekr sayesinde rejimin ikinci adamı olmuştur. Yine bu kişinin himayesinde güçlenerek, 1979 yılında yavaş yavaş kuzenini bertaraf ederek, yönetimi ele geçirmiştir.

1958 yılında General Abdülkerim Kasım önderliğinde gerçekleştirilen bir darbeyle krallık ortadan kaldırılmış ve Kral II nci Faysal öldürülmüştür. 1959 yılının Ağustos ayında, Suriye desteğindeki bir grup BAAS yanlısı, Krallık rejiminden sonra yönetimi ele geçiren Kasım'a karşı bir suikast düzenmiş, ancak, Kasım suikastten kurtulmuş ve 1963 Şubat'ına kadar görevini sürdürmüştür. Kasım'a düzenlenen suikast girişimine Saddam Hüseyin de katılmıştır. Bu sırada yaralanan Saddam Suriye'ye kaçmıştır. Irak'ta ölüm cezasına çarptırılınca Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın çağrısı üzerine Kahire'ye gitmiş ve Kahire Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başlamıştır. (1962) BAAS Partisi 1963 Şubat'ında bu kez ordunun da desteğiyle Abdülkerim Kasım yönetimini devirmeyi başarmış ve Abdüsselam Arif başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Bunun üzerine Irak'a dönen Saddam Hüseyin, aynı yıl tutuklanmış ve iki yıl hapis yatmıştır. (1964-1966) 1966'da hapisten kaçmayı başarmış ve kısa sürede BAAS Partisinin önderlerinden biri olmuştur. 1968 yılının Temmuz ayında BAAS Partisi kansız bir darbeyle yönetimi tekrar ele geçirmiş, darbede önemli rol oynayan Saddam Hüseyin, Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcılığı'na getirilmiştir. Böylece Devlet Başkanı General Ahmed Hasan El-Bekr'den sonra ülkenin en güçlü kişisi olmuştur. Bu dönemde ülke içinde baskıcı bir politika izlenirken ekonomik alanda BAAS'ın ilkelerine uygun önemli değişiklikler yapılmıştır. Özellikle Saddam Hüseyin'in ağırlığını koymasıyla yabancıların elinde bulunan ülke petrolleri kamulaştırılmış, petrol geliriyle yeni sanayi ve tarım yatırımlarına girişilmiş, sağlık ve eğitim hizmetleri yaygınlaştırılmıştır. Arap birliğini savunan Saddam, İsrail'e karşı ödünsüz bir politikanın da önderliğini yapmıştır.[139]

139 Saddam Hüseyin Maddesi, *Temel Britannica,* Ana Yayıncılık, Cilt:14, s.329, İstanbul.

Saddam Hüseyin 1976'da Devlet Başkanı Ahmet Hasan El-Bekr'in yetkilerinin bir bölümünü kullanmaya başlamış; 16 Temmuz 1979'da başkan Ahmed Hasan El-Bekr'in istifası üzerine Devlet Başkanlığı, BAAS Partisi Genel Sekreterliği ve Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir. Arap dünyasının önderliğini Mısır'ın elinden almaya yönelik bir dış siyaset izlemiş, ülke içinde ise, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiilere, özerklik isteyen Kürtlere ve Türkmenler ile yönetimden hoşnut olmayan hareketlere karşı, baskılı bir siyaset sürdürmüştür.[140]

1.3.6.3.1. Körfez Savaşı Öncesi :

Türkmenler bakımından 1990-2000 yılları karanlık bir dönem olmuştur. Irak'ın içine yuvarlandığı savaşlara ve ambargolara rastlayan bu dönemde Baas rejiminin en gaddar zulümleri, korumasız ve çaresiz Türkmen toplumunun üzerine çökmüştür.Bu dönemde, Türkmenler yerlerinden yurtlarından sürüldü, zorla Araplaştırma politikasına maruz kaldı ve ileri gelen Türkmen aydınları ölümlere gönderildi. Türkmenler için can ve mal güvenliği kalmamıştı.

1980 yılı Türkmenler için kapkara haberlerle başladı. 16 Ocak 1980 günü dört Türkmen lideri Bağdat'ta idam edildi. Irak Türkmenlerinin liderleri durumunda olan seçkin aydınlar 1979 yılında gözaltına alınmış, ağır işkencelere tabi tutulmuş ve sonunda idam edilmişlerdi. Bunlar arasında Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın uzun yıllar başkanlığını yapmış olan emekli Albay Abdullah Abrurrahman, Bağdat üniversitesinde öğretim üyesi Doç. Dr. Necdet KOÇAK başta geliyordu. Ayrıca Abdullah Abdurrahman'ın yakın çalışma arkadaşı Dr. Rıza DEMİRCİ ve müteahhit Adil ŞERİF'de idam edildiler. [141]

1980 sonbaharına gelindiğinde, İran'la Irak arasında 8 yıl sürecek olan bir savaş başlamıştır. İran'da, Şah rejiminin, Humeyni ve yandaşları tarafından sonlandırılması, sorunların başlamasına neden olmuştur. İran'da başlayan bu

140 Saddam Hüseyin Maddesi, *Temel Britannica,* Ana Yayıncılık, Cilt:14, s.329, İstanbul.
141 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

yeni akım Orta Doğu Devletlerinde de etkisini göstermiştir. Mollaların devrim yapmasıyla birlikte İran-Irak ilişkileri boyut değiştirerek Şatt-ül Arap Nehri'ndeki denetim hakları, Basra Körfezi'nde söz sahibi olma mücadelesi gibi sorunlar gündeme gelmiştir. Ayrıca dini ve etnik konulardaki farklılıklar iki ülke arasındaki gerginliğin artmasına yol açmıştır. Basra Körfezi'nde uzun yıllar süren İngiliz egemenliğinin sona ermesiyle bölgedeki devletler körfezde hak sahibi olmak istemişler ve bu durum gerginliklerin başlamasına neden olmuştur. Bölgedeki kontrol Şah döneminde, Amerika ile işbirliğinde olan İran'ın elinde bulunmaktaydı. Mollaların devrim yapmasıyla bu işbirliği bozulmuş, Körfez denetimine, Irak ve Suudi Arabistan da talip olmuştur. Önceleri bölgede gelişmiş ordu ve silahlara sahip olan İran'ın, ihtilal sırasında bu gücü zarar görerek zayıflamış ve Körfezdeki yaptırımının ortadan kalkmasına neden olmuştur. İran'la Irak arasındaki savaşın önemli sebeplerinden birincisi bu sorundur.

İkinci sorun ise, başlangıcı yıllar öncesine dayanan Şatt-ül Arap konusudur. İran ve Irak 1937'de bir anlaşma imzalayarak, Fırat ve Dicle nehirlerinin Basra'ya gelmeden önce birleşerek tek bir nehir olarak akan Şatt-ül Arap Nehri'nin kontrol hakkını paylaşmışlardır. Bu ortaklık 1969 yılına kadar sürebilmiştir. Yönetimdeki BAAS Partisi, İran karşısında, Irak silahlı kuvvetlerini güçlendirme yoluna gitmiştir. Amacı İran'ı bölgede etkisiz konuma getirmek ve kendi yönetiminin söz hakkını artırmaktı. Yeterince güçlendiğine inanan Irak yönetimi 1969 yılına gelindiğinde, 1937'de İran'la imzalamış oldukları, Şatt-ül Arap üzerindeki denetim ortaklığı anlaşmasını tanımadığını ilan etmiştir. İran'ın Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren Kürt lideri Molla Mustafa Barzani'ye destek vermesi, BAAS yönetimini tedirgin etmiş ve zor duruma sokmuştur. Barzani liderliğindeki Kürtlerin verdiği rahatsızlıktan iyice bunalan Irak sonunda; Kürt hareketine verdiği desteği kaldırması koşuluyla, İran'la bir anlaşma imzalamıştır. 1975'te imzalanan ve "Cezayir Antlaşması" adı verilen bu anlaşmaya göre; Irak, Şatt-ül Arap üzerindeki denetim hakkını İran'a bırakmış oldu. Ancak, Irak böyle bir anlaşma imzalamaktan rahatsızlık duymaktaydı. Bu nedenle, İran-Irak Savaşı'nın başlangıcı olan 1980 yılında Cezayir Antlaşmasını tanımadığını ilan ederek iki ülke arasındaki gerginliğin tırmanmasına neden olmuştur.

Savaşın başlamasına neden olan üçüncü önemli sorun ise, etnik-dini kökenli anlaşmazlıklardı. Zira resmi mezhebi Şiilik olan İran'daki dinci devrimin ana hedefi, kendi imamları önderliğinde, İslam Cumhuriyetleri kurarak İslam aleminin lideri konumuna gelmektir. Sünni olan BAAS Yönetimi ise, Irak topraklarında büyük miktarda Şii çoğunluk bulunması nedeniyle bu durumdan rahatsızlık duymaktaydı, ayrıca Şiilerce kutsal sayılan Kerbela ve Necef'in Irak'ta olması bir başka rahatsızlık konusuydu. Bununla birlikte İran-Irak sınırının güney kesimine bitişik İran topraklarında, İran petrollerinin ve doğal gaz kaynaklarının bulunduğu Huzistan'da yaklaşık bir buçuk milyon Arap kökenli halk yaşamaktaydı. Bu Arap kitlesinin kurtarılması ve bu bölgenin zengin doğal kaynakları Saddam Yönetimine çekici geliyordu.[142]

Bu sorunların tırmandırdığı Irak-İran çekişmesi 22 Eylül 1980'de iki ülke arasında savaşın başlamasıyla son haddine ulaşmış oldu. İran ordusunun elindeki silahlar Amerikan yapımıydı. Ancak İran-Amerika ilişkilerinin kopmuş olması nedeniyle, bu silahların bakım ve onarımında ortaya çıkan, yedek parça sorunu İran'ı zor durumda bırakmaktaydı. Bu durumda İran, Irak karşısında sahip olduğu nüfus üstünlüğünü kullanma yoluna giderek; insan ağırlıklı savaşı tercih etmiştir. Böylece kara muharebesine yönelen İran, Irak üzerinde yoğun bir baskı oluşturmuştur. Irak ise sahip olduğu, Sovyet Rusya yapımı modern silahlara güvenerek savaşı başlatmıştır. Ancak, elindeki gelişmiş silahlar sayesinde kısa sürede, savaşı galip olarak bitireceği hesaplarını yapan Saddam Hüseyin, bir süre sonra yanıldığını anlamış, bu nedenle, muharebe taktiğini değiştirerek savaşı; zayıf kaldığı kara mücadelesinden denize, Basra Körfezi'ne doğru kaydırmaya başlamıştır.

Irak Hava Kuvvetlerinin İran Hava Kuvvetleri karşısındaki üstünlüğü; İran'ın insan ağırlıklı taktiği nedeniyle etkisini yitirmiştir. Bunun sonucunda Saddam, 1983 yılından itibaren, "kimyasal silah" kullanmaya başlamıştır. Irak, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bildiri yayınlayarak kınamasına karşın, İran cephelerinde kimyasal silah kullanmayı sürdürmüştür.

142 ÇOBANOĞLU, Macit, (1994); Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, İstanbul.

Savaşın, Basra Körfezine kaydırılması üzerine, 1983'te ABD, Körfezdeki uluslar arası sularda, serbest geçişin ihlaline izin vermeyeceklerini ve gerekirse, ilgili diğer devletlerle birlikte gerekli önlemlerin alınması yoluna gidileceğini bildirmiş, ancak, 1984 Mayıs'ından başlayarak, Körfezin uluslar arası sularında seyreden; iki Kuveyt tankeri daha sonra da Suudi Arabistan'a ait bir tanker bombalanmıştır. Tankerleri bombalayan uçakların milliyeti bilinmemekle birlikte, Amerika ve Kuveyt, tankerleri İran Hava Kuvvetlerine ait uçakların bombaladığını iddia etmişlerdir. İran'ın "Körfez Korsanlığı" yapmasının altında; Irak'ın Kuveyt ve Suudi Arabistan tarafından desteklenmesi yatıyordu. Irak'ı destekleyen bu iki ülkenin amacı ise; İran'da "Şii Devrimi" ile başlayan "devrim ihracı" çabalarının Irak'ın savaşı kazanmasına destek verilerek zayıflatılması ve rejimin devrilmesini sağlamaktır.

Irak 8 yıl süren savaş sürecinde; ne zaman, İran üstün konuma gelse, kimyasal silah kullanma yoluna gitmiştir. 1985 yılında BM, İran'ın başvurusu üzerine inceleme yaptırarak Irak'ın zehirli gaz kullandığını tespit etmiş, Güvenlik Konseyi'nce olay kınanmış ve Irak kimyasal silah kullanmaması konusunda uyarılmıştır. Saddam Hüseyin Ağustos 1986'da; savaş öncesi sınırlarına çekinilmesini, savaş esirlerinin değiştirilmesini, saldırmazlık paktı imzalanmasını ve içişlerine karışılmamasını öngören bir barış planını, İran'a sunmuştur. Ancak İran; Saddam'ın barış teklifini zayıflık göstergesi olarak algılamış ve bu zayıflığın, kendi galibiyeti için bir şans olduğunu düşünerek reddetmiştir. 22 Eylül 1980'de başlayan ve her iki tarafında belirgin bir üstünlük sağlayamadığı savaş; Irak'ın 17 Temmuz 1988'de, İran'ın ise 18 Temmuz 1988'de kabul ettiği BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla 20 Ağustos 1988'de sona ermiştir.[143]

Türkiye'nin; hem Irak, hem de İran'la ilişkileri savaş öncesinde de eşit düzeyde kalmıştır. Savaş başladıktan sonra ise, Türk Hükümeti her iki ülkeyle olan ilişkileri konusunda özellikle daha hassas davranarak "aktif tarafsızlık" politikasını başarıyla uygulamıştır. Türkiye'nin bu tutumunu Irak ve İran hoşnutlukla karşılamıştır. Öyle ki; savaş öncesinde birkaç yüz milyon doları geçmeyen ticaret hacmi, savaş yıllarında milyarlarca dolara yükselmiştir.

143 ÇOBANOĞLU, Macit, (1994); Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, İstanbul.

Türkiye, 8 yıllık savaş sürecinde her iki komşusuna da silah yardımında bulunmamış ilişkilerini dostluk ve arabuluculuk temaslarıyla sınırlı tutmuştur.[144]

Irak, İran savaşı boyunca, zaten kötü durumda olan Türkmenlerin durumu ise iyice zorlaşmıştır. Irak'ta savaşın olumsuz etkileri öncelikle Türkmenlere yansımıştır. Saddam tarafından cephelerde kalkan olarak kullanılmış ve ön saflarda savaşmak zorunda bırakılmışlardır. Bu arada yıllardır süregelen baskı politikası da devam etmiştir. Irak hükümeti, Türkmen aydınlarını tutuklamış, insanlık dışı işkencelerle öldürmüş veya idam etmiştir. Bu dönemde çok sayıda, öğretmen, subay, mühendis, teknisyen, öğrenci, polis ve çiftçi suçsuz yere idam edilmiştir. Baskılar özellikle Türkmen Şii kesiminde yoğunlaştırılmıştır. [145]

Türkmenler yaşadıkları bölgelerden çeşitli bahaneler öne sürülerek çıkartılmış, boşalan köylerin bir kısmı yakılıp yıkılmış, bir kısmına ise Araplar yerleştirilmiştir. Tamamını Türkmen halkın oluşturduğu, Kerkük yakınlarındaki Bılava Köyü, askeri havaalanı yapılacağı söylenerek boşaltılmıştır. Badava, Topzava, Kümbetler, Yayçı ve Tokmaklı köylerinde yaşayan Türkmenler, kendilerine hiçbir tazminat ödenmeksizin topraklarından sürülmüştür.

En acı olaylardan biri de, nüfusunun tamamı Türkmenlerden oluşan Beşir'de yüze yakın Türkmen gencinin idam edilip, diğerlerinin ise, Ben-i Sılava'daki kamplara sürülmesidir. Irak hükümeti yeni bir otoban yapılacağını öne sürerek 2 bine yakın evi yıktırmıştır. Milletlerarası bir tren istasyonu yapılacağı ilan edilerek Tisin mahallesinde, Türkmen mimari özelliğini taşıyan 500 tarihi ev yıktırılmıştır. Çok önceden mülk edinme hakları ellerinden alınmış olan Türkmenler, alım gücüne sahip olabilseler da yeni ev elde edinemiyorlardı. BAAS yönetimi, tarihi bir Türkmen kenti olan Kerkük'ün Araplaştırılması politikasını kararlılıkla uygulamamıştır. [146]

Irak hükümeti tarafından; Kasım 1985'de önce Kerkük'te, sonraları ise Türkmenlerin yaşadığı diğer bölgelerde sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.

144 ÇOBANOĞLU, Macit, (1994); Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, İstanbul.
145 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
146 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

Başlatılan geniş kapsamlı operasyonlarda, askeri güçler tarafından evler aranmış, çok sayıda Türkmen karşı çıktığı veya evinde silah bulundurduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır. BAAS ajanları ve sivil emniyet görevlileri, Türkmen işadamlarına yönelik operasyonlar da gerçekleştirmiş, işadamları malları stoklamak ve Araplara satış yapmamakla suçlanmış, işyerleriyse Araplar tarafından yağmalanmıştır. Gerçekte, Türkmen asıllı tüccar ve işadamlarına yöneltilen stokçuluk suçlamasının asılsız olduğunu hükümet de bilmekteydi. Çünkü; Türkmen tüccarlara mal verilmiyor, malların dağıtımını da hükümet bizzat yapıyordu.[147]

Bu arada Baas yönetimi 12 Ekim 1987 yılında görülmemiş bir ‘’nüfus sayımı’’ veya ‘’plebisit’’ yapmaya ve Türkmenleri yok saymaya kalkışmıştır. İnsanlar kendilerini ya Arap yada Kürt yazdırabilecek, fakat Türkmen olduklarını söyleyemiyeceklerdi. Bağdat yönetimi 1971 yılında da buna benzer bir uygulamaya kalkışmış, fakat tepkiler nedeniyle bundan vazgeçmişti. [148]

1988 yılına gelindiğinde de Türkmenlere uygulanmakta olan baskılar, artan boyutlarda sürmekteydi. Musul bölgesindeki Türk ilçesi olan Telafer’de birçok Türkmen aydını idam edilmiştir. BAAS yönetiminin uyguladığı zulmün en bariz kanıtı ise; infazı gerçekleştirilenler arasında tek kadın olan Hatice Muhsin Al-i Vahap’ın hamile olmasına rağmen idam edilmesiydi. Saddam Hüseyin 1989 ve 1990 yıllarında da Türkmenlere ağır baskı ve işkencelere devam etmiştir.

1.3.6.3.2. Körfez Savaşı Sonrası :

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, Körfez bölgesinde ağırlık kazanmak amacıyla silahlanmaya önem vermiş, tahttan indirildiği zamana kadar da elinde bulundurduğu gelişmiş Amerikan yapımı silahlarla bölgede endişe yaratmıştır. Şahın devrilip Şii rejimin İran’a hakim olmasıyla başlayan “devrim ihracı” faaliyetleri, Körfezde bu ülkeye duyulan antipatinin

147 SAATÇİ,Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.
148 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

giderek artmasına neden olmuştur. Bu nedenledir ki; Irak-İran Savaşı başladığında Sovyet Rusya, Sosyalist Ülkeler, Batı ve Arap dünyasının çoğunluğu Irak'ı desteklemişlerdir. 8 yıl süren bu savaş boyunca her iki taraf da birbirlerine üstünlük sağlayamamıştır. Ancak savaş sonunda İran tehlikesinin etkisini yitirdiği düşünülürken, Irak tehlikesinin ortaya çıktığı göz ardı edilmiştir.[149]

Irak, savaş sona ermesine rağmen silahlanmayı sürdürmüş, BM'in tüm uyarılarına kayıtsız kalarak kimyasal silahların üretimine devam etmiştir. Bu silahların ham maddesinin sağlanması ve üretim tesislerinin kurulmasında ise Almanya'dan büyük destek almıştır. Bir anlamda Batı, yıllar sonra uğraşmak zorunda kalacağı sorunu, kendi elleriyle yaratmıştır. 1990 yılında Saddam'ın elinde bulundurduğu silahlar dikkat çekici boyutlara ulaşmış durumdaydı. Ancak bu durumun sebebinin, Irak'ın İran'la yapmış olduğu savaştan alınan bir ders olduğu sanılmış ve Saddam'ın yeni bir saldırıya geçeceği düşünülmemiştir. Kuveyt'e ait olan Varbah ve Bubiyan adaları daha önceki yıllarda da Saddam'a cazip gelmiştir. Hatta 1981 yılında Saddam, bu iki adanın yarısının 99 yıllığına Irak'a kiralanmasını önermiştir. Kuveyt tarafından reddedilen bu teklif karşılığında ise; Irak, Kuveyt'in sınırlarını tanıyacağını taahhüt etmiştir.

Irak, Kuveyt sınırına askeri güçlerini konuşlandırmaya başlamasının ardından 2 Ağustos 1990'da, Irak askerlerinin Kuveyt topraklarına girmeye başlaması üzerine; Kuveyt Emiri Cabir El-Sabah ve ailesi, kaçmak zorunda kalmış ve Suudi Arabistan'a sığınmışlardır. Irak'ın Kuveyt'i ilhakı BM gündemine bomba gibi düşmüş, BM Güvenlik Konseyi bu konuda aldıkları bağlayıcı kararları Irak'a iletmiştir. Tüm uyarılara aldırmayan olan Saddam, Kuveyt topraklarından çekilmemekte direnmiştir.[150]

Irak'ın, Kuveyt topraklarından çıkmamakta kararlı davranması üzerine BM kararıyla; 1991 yılı 13-14 Ocak gecesi Müttefik Kuvvetleri Irak'a saldırıya geçmiştir. Bir ay kadar süren bu saldırılar sonrasında, Irak oldukça zor duruma

149 ÇOBANOĞLU, Macit, (1994); Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, İstanbul.
150 ÇOBANOĞLU, Macit, (1994); Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, İstanbul.

düşmüş, her türlü iletişim, su, elektrik altyapısı felce uğrayan ülkede, halk arasında panik yaşanmıştır. Bu süre içinde askeri gücü iyice azalan Saddam, ordusunu Kuveyt'ten çekerek Müttefik Kuvvetlere teslim olmak zorunda kalmıştır. Ancak, Irak'ın sıkıntıları savaşın sona ermesiyle bitmemiştir.

Çünkü BM tarafından ağır tazminat ödemek zorunda bırakılmış, uygulanan ambargo nedeniyle de ülkedeki kriz son haddine ulaşmıştır. Aslında Saddam'ın hatalarının faturasını, yönetimden çok sivil halk ödemiştir. Bu nedenle ülkenin çeşitli kesimlerinde ayaklanmalar olmuş; kuzeyde Kürtler güneyde Şiiler olaylar çıkarmışlardır.[151]

Türkmenler ise, oldukça tedbirli davranıp, olayların gidişatını tahriklere kapılmadan izlemekle yetinmişlerdir. Kerkük ve çevresinde çatışmalar devam ederken, burayı korumakla görevli olan askerler, Bağdat yönetiminden gelen emirle şehri terk etmişlerdir. Bundan yararlanan Kürtler, 18 Mart 1991 tarihinde Kerkük'e girerek öncelikle, BAAS Partisi'nin önde gelen üyelerini hedefleyen bir saldırıya başlamış, 26 Mart'a kadar süren bu saldırılarda bir çok partili öldürülmüş, evleri ve işyerleri yağmalanmıştır. Parti merkezini, nüfus ve tapu dairelerini basan Kürt peşmergeler, buralardaki arşivlere el koymuşlardır.

Irak hükümetinin Kürtleri bastırması için yolladığı askeri güçler, 26 Mart'ta önce Türkmenlerin yaşadığı ilçelerden, Tuzhurmatu'ya daha sonra Tazehurmatu'ya ulaşarak buralarda bir çok masum Türkmeni katletmişlerdir. Irak hükümeti savaşta uğradığı hezimetin acısını Türkmenlerden çıkarıyor gibiydi. Saddam'ın askerlerinin Kerkük'e doğru geldiğini duyan Kürtler şehri terk etmişlerdir. Aynı gün (26 Mart) Saddam'ın askeri güçleri Kerkük'ü top ateşine tutmuş, sivil halkı rasgele öldürmeye başlamıştır. Kentin varoşlarında yaşayan halk ise daha da çaresiz ve savunmasız durumdaydı. Bağdat'tan gelen Cumhuriyet Muhafız Birlikleri'nin vahşeti, Türkmenleri topraklarını terk edip, kuzeye doğru kaçmak zorunda bırakmıştır. Ordunun bir kısmı kentteki Türkmenleri katletmeyi sürdürürken; diğer kısmı ise, Altunköprü ve Erbil'e doğru kaçmaya çalışan Türkmenleri izlemiştir. Karadan ve zaman zaman

151 SAATÇİ,Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

helikopterlerin katılımıyla havadan da süren bu takip, Türkmenleri oldukça zor bir durumda bırakmış; bir çok masum insan bu yollarda can vermiştir.[152]

Irak Ordusu 28 Mart 1991'de Altunköprü'ye ulaşmıştır. Bir Türkmen bucağı olan Altunköprü, Kerkük-Erbil karayolu ile demiryolunun üzerinde; Kerkük'ün 44 Km. kuzey batısında, Erbil'in ise 50 km uzağında bir kasabadır. Küçük Zap denilen ırmak, kasabanın yukarısında iki kola bölünerek, her kolu kentin bir yanından geçer ve bir ada oluşturur. Bu iki kol, bir kilometre aktıktan sonra Kayabaşı adlı bir köyün altında tekrar birleşerek bir tek ırmak meydana getirirler. Böylece kent, yukarı, aşağı ve orta yerlerde olmak üzere üç semte ayrılır. Altunköprü halkı, Kerkük'e yakın olan semte Selahi, adaya Ortayaha, Erbil tarafına ise Tisin adlarını vermişlerdir. Irmağın iki kolu üzerinde iki köprü bulunmaktadır. Zap Irmağı'nı geçmek için tek yol olan bu köprüler, eskiden kervanların buraya uğramak zorunda kaldığı bir yerdir.

Saddam'ın Cumhuriyet Muhafız Birlikleri buraya girer girmez, dışarıda gördükleri herkese ateş açıp evleri basmışlar ve adeta taş üstünde taş bırakmamışlardı. Rasgele evlerde buldukları erkekleri, çocuk, genç ve yaşlı demeden toplayıp götürmüşlerdir. Bu masum insanların çoğu Ramazan Ayı olduğu için oruçtular ve oruçlarını bile açmamışlardı. Katledilen Türkmenlerin yakınları ise bu katliamın haberini haftalar sonra alabilmiştir. Daha sonra, Altunköprü'ye yakın Dibis kazası civarında, Kayabaşı olarak anılan yerde açılmış bir çukurda üst üste yığılmış ve çürümüş cesetleri bulunmuştur. Aileleri yakınlarının cesetlerini ancak giysilerinden teşhis edebilmişlerdir. Irak hükümeti bu katliama gerekçe olarak, ayaklanmalarını gösteriyordu. Oysa öldürülen bu Türkmenlerin arasında, Kerkük'ten kaçarak Altunköprü'deki akrabalarının yanına sığınmış olanlar bulunuyordu ve aralarında 15-17 yaşlarındaki gençler ve 60 yaşını aşmış olan yaşlılar da bulunmaktaydı.

Irak rejimi, olayı üstlenmemiş ve maktulleri de asi olarak adlandırmıştır. Öldürülenlerin aileleri yetkili makamlara başvurduklarında ise ilginç bir teklifle karşılaşmışlardır. Yetkililer katledilen Türkmenlerin ailelerine, yakınlarının

152 SAATÇİ Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

Kürtler tarafından öldürüldüklerine dair yazılı yemin verdikleri takdirde, onları şehit sayabileceklerini söylemişlerdir. Ailelerse, gözleri önünde öldürüldüklerini bildikleri yakınlarını, Kürtler öldürdü diyerek yemin etmeyi kabul etmemiştir.

Böylece bulunan cesetlerin tümü Altunköprü'nün Selahi semtinde bir yere ve bir arada asker nezaretinde defnedilmiştir. Buraya "Altunköprü Şehitliği" adı verilmiştir.O günden beri bu şehitlik, rejim açısından bir insanlık ayıbı ve haksızlık anıtı olarak kabul edilmektedir.[153]

Saddam Hüseyin'in Türkmenlere saldırıları ve yaptığı soykırım sonrasında; binlerce Türkmen Türkiye ve İran'a doğru kaçmaya başlamıştır. 1991 yılının Nisan ayı başlarında olunmasına karşın hava şartları ağırdı, soğuk ve yağmur altında dağları zorlukla aşan Türkmenlerin 17 bin kadarı, Türkiye'nin Şemdinli ve Yüksekova bölgelerine yerleştirildi. 7 bine yakın Türk de İran'a sığındı. [154]

Bu arada Saddam'la, savaş sonrasında ters düşen Kürtlerden de bir grup aynı yöne doğru kaçmıştır. Türkiye, sınırlarındaki bu insanlara gıda ve sağlık hizmeti ulaştırmış, BM Güvenlik Konseyi'ne çağrı yaparak, konunun görüşülmesi talebinde bulunmuştur. Fransa ve İran'dan da benzer isteklerde bulunulmuştur.

5 Nisan 1991 de BM Güvenlik Konseyi toplanarak; tüm üye devletlerin ve tüm insani örgütlerin yardıma katkıda bulunması kararını almıştır. Sınırda yaşanan bu dram bir aydan fazla sürmüştür. Bir çok ülkeden temsilciler, uluslar arası kuruluş yetkilileri gözlem için Türkiye'ye gelmişlerdir. Irak'ın kuzeyinden geçen 36 ncı paralel ile Türk sınırı arasında kalan alanda, Güvenlik Bölgesi (Tampon Bölge) oluşturulmuş, Mayıs ayından itibaren Türk sınırındaki yüz binlerce sığınmacı, gerek Türkiye'nin gerekse diğer ülkelerin sağladıkları imkanlarla Güvenlik Bölgesine yerleştirilmiştir.

153 KÖPRÜLÜ Ziyat,(1999); VIII. Yıldönümünde Altunköprü Katliamı-Türkmeneli'den Notlar,İstanbul.
154 SAATÇİ Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

1988 yılında bu yana Türkiye'nin Irak'tan dolayı maruz kaldığı sığınma olayları, ülke açısından siyasal ve sosyal sorunlara neden olmuştur. 1988-1991 yılları arasında üç ayrı zamanda, Irak kaynaklı sığınma olayları meydana gelmiştir. İlk sığınma 28 Ağustos 1988'de başlamış ve İran-Irak savaşı sonrasında Saddam'ın ordusundan kaçan Kuzey Iraklılar Türkiye'ye sığınma talebinde bulunmuşlardı. Irak kaynaklı olan bu üç sığınma hareketi Türkiye'yi siyasi, sosyal ve ekonomik yönlerden önemli ölçüde etkilemiştir.[155]

Türkmenlerin Körfez Savaşı ve sonrasında maruz kaldıkları baskı ve zulümler, Türkiye'de yaşamakta olan Irak Türkmenlerinde büyük tepki yaratmıştır. Bir grup Iraklı Türkmen 5 Nisan 1991 tarihinde, İstanbul'daki Irak Başkonsolosluğu önünde toplanarak; yapılan baskı ve zulmü protesto etmek istemişler, ancak konsolosluk binasından Türkmenlerin üzerine otomatik silahlarla ateş edilmiş; bir Türkmen olay yerinde, bir diğeri de tedavi edilirken hayatlarını yitirmiştir. Türk güvenlik güçleri, Türkmen göstericilerin üzerine ateş edenleri teslim etmesi için, Irak Başkonsolosluğu'nu uyarmış, ancak Iraklı yetkililer tarafından reddedilen bu istek üzerine, Konsolosluk binası ablukaya alınmış, giriş ve çıkışlar yasaklanmıştır. Abluka 15 gün sürmüş ve Irak Başkonsolosluğu katilleri teslim etmeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Türk güvenlik güçleri yeni bir süre daha tanıyarak, bu sürenin bitiminde katiller teslim edilmezse binaya zorla girileceğini ihtar etmişlerdir. 25 Nisan 1991 de Türkmenleri öldüren Iraklı, silahıyla birlikte güvenlik güçlerine teslim edilmiştir.[156]

Olayda şehit edilen, Necdet Esat BAKKALOĞLU ve Yılmaz Sait HACIOĞLU binlerce kişinin katıldığı bir cenaze töreniyle Topkapı Şehitliği'nde toprağa verilmiştir. Cenazeler Fatih Camii'nden defnedilecekleri yere doğru ilerlerken; sağanak yağmura rağmen yeni katılımlarla kalabalık artmaya devam etmiştir. Bu olay Irak Türkmenleri'nin yanı sıra Türk halkının da büyük tepkisine neden olmuştur.

155 ÇOBANOĞLU, Macit, (1994); Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, İstanbul.
156 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler,Ankara.

Türkiye'de bunlar yaşanırken; Irak'ta Saddam'ın zulmü devam etmiştir. Yönetim, içinde bulunduğu krize rağmen Türkmenler'le uğraşmaya devam etmiş, birçok masum Türkmen sudan gerekçelerle alınarak ya zindanlarda çürümeye terk edilmiş, ya da idam sehpasına yollanmıştır.

Bağdat yönetimi, Türkmenler'in yaşadığı köy ve kasabalardan, onları göçe zorlamayı sürdürmüştür. Kerkük'te yaşanan bir olay; durumun vahametini göz önüne sermaye yetecek bir örnek teşkil etmekteydi. Ekim 1995 de, Bektaş Ali Feyzullah adlı Türkmen, evinden alınarak Kerkük Emniyet Müdürlüğü'ne götürülerek, kendisine 1 gün içinde kentten ayrılması söylenmiştir. Süre dolduğunda, Bektaş'ın evine gelen emniyet güçleri evin kızı Zehra ile karşılaşmışlardır. Zehra, "Ey ahali, ben Kerkük'ün kızıyım. Bu şehirden asla göç etmeyeceğim. Bu zulüm politikasını protesto etmek, Türkmenlere bağımsızlık yolunu açmak ve Türkmen sözcüğünü yükseltmek uğruna, şimdi kendimi yakacağım. Kerkük bize kalacaktır. Katillere ve zalimlere ölüm" diye haykırarak üzerine gaz dökerek ateşlemiştir. Herkes dehşet içinde bu Türkmen kızının yanışını izlerken takvimler 16 Ekim 1995'i göstermekteydi. Bu acı olaydan 3 gün sonra, 19 Ekim günü, Zehra'nın ailesi Kerkük'ten Erbil'e gönderilmiştir.[157]

1996 yılı Ağustos ayının son günlerine gelindiğinde; özellikle yabancı haber ajanslarından geçen ve "istihbarat servislerine" dayandırılan, "Saddam güvenli bölge sınırına asker yığıyor" şeklindeki haberler, gazetelerin dış politika servislerinde pek ciddiye alınmamıştır. Bu haber kamuoyuna "önemsiz bir gelişme" olarak duyurulmuştur.

Durumun önemi, Ağustos ayı biterken ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'nden Ankara'ya "acil" koduyla ulaşan telgraf, Kuzey Irak'taki gelişmelerin önemini vurguluyordu.

Bu arada Erbil'deki Türk İrtibat Birimleri, sabah erken saatlerden itibaren kuzeyden Barzani peşmergelerinin, güneyden ise Saddam'a bağlı birliklerin, kente yoğun bir saldırı başlattığı haberini Ankara'ya iletmiştir. Aynı zamanda

157 SAATÇİ Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

Talabani'nin Kuzey Irak dışındaki temsilciliklerinden gelen haberler, olayın boyutlarının biraz daha gün ışığına çıkmasını sağlamıştır. Bu haberlere göre, Barzani'ye bağlı peşmergeler, Saddam'a bağlı birliklerin desteğiyle, Erbil'e saldırmışlardır.

Bilindiği gibi, Irak'ta yaşayan Türkmenler zaman zaman büyük çaplı baskı ve devlet terörüne maruz kalmışlardır. 1946, 1959 ve 1991 tarihlerinde de iktidar çeşitli terör gruplarıyla işbirliği yaparak, Türkmenlere karşı toplu katliamlar gerçekleştirmiştir. Amaçları, Irak'taki Türkmen varlığını yok etmek ve siyasi güçlerini kırmaktır. Türkmenlerin tavrı hep aynıydı. Onlar, her zaman barış ve huzur yollarını arayarak, Irak'ta her türlü terörü ve kardeş kanı dökülmesini önlemek için dostluk, kardeşlik ve işbirliği önerileri yapmışlardır. Buna karşın, bazı dış mihraklı yabancı ideoloji örgütleri ve çetelerinin zulmüne maruz kalmışlardır.

31 Ağustos 1996'daki katliam ise, Irak Türkmen Cephesi ve sivil Türkmenlere karşı yapılan, baskı ve toplu katliamlardan bir tanesidir. 31 Ağustos günü, Erbil'e giren Irak ordu ve istihbarat birimleri, Türkmen, Arap, Asuri ve bazı Kürt gruplara karşı geniş çaplı askeri operasyonlara girişmiştir. Bu operasyonlar sonucunda, Türkmen Cephesi ve Siyasi Partileri Büroları tahribat ve yağmalamaya maruz kalırken, ele geçirilen Türkmen Siyasi Partilerinin önde gelenleri toplu halde Bağdat'a götürülmüş, bazıları zindana kapatılmış, bazıları da idam edilmiştir. 2 Eylül 1996 günü Erbil'deki Irak Milli Türkmen Partisi Genel Merkezi basıldığında, birçok partili tutuklanarak Bağdat'a götürülmüştür. Bağdat Abu Greyp Zindanı'nda insanlık dışı işkencelere maruz kaldıktan sonra, birçoğunun idam edildiği haberleri duyulmuştur. Sağ kalan diğer tutuklu Türkmenlerin ise akıbetleri meçhule karışmıştır.

Katliam sürerken Erbil'deki Türkmen halk ise büyük bir panik yaşamaktaydı. Saddam'ın askerleri önce tank ve toplarla kenti ateşe tutmuş, daha sonra ise Türkmenlerin evlerini basarak sivil halkı toplayıp götürmüşler,

Türkmen bürolarındaki Akıncılar[158] ise hiç ateş açmadıkları halde öldürmüşlerdir. Akıncıların söylediğine göre, Saddam'a bağlı birlikler Erbil'e girmeden önce bölgedeki Iraklı yetkililer tarafından Türkmenlere "Size kimse dokunmayacak. Akıncılar, sakın ateş açmasın" şeklinde talimat verilmiştir.

Ancak Saddam'ın askerleri Erbil'e girdikten sonra tespit edilen Türkmen evlerini tek tek basarak, Türkmenleri bir anlamda gafil avlamışlardır. Saddam, Türkmenlere dokunmayacağı konusunda sadece onlara değil, Ankara'ya da söz vermiştir.

Irak'ın asimilasyon politikasına göre, Türkmenlerin örgütlenmesi de engellenmeliydi. 1988 yılında kurulan Irak Milli Türkmen Partisi'nin kısa sürede kendini tanıtarak, uluslar arası arenada yerini alması, Irak yönetimini tedirgin etmiştir. Politize olmuş bir Türkmen topluluğu vardı ve bu topluluğun tırpanlanması gerekiyordu.

31 Ağustos 1996 katliamıyla bir ölçüde hedefe ulaşılmıştır ve hükümet, Türkmen siyasi hareketini çökerttiğine inanmaktaydı. Ancak, 4 Ekim 1997'de Birinci Türkmen Kurultayı'nın gerçekleşmesine engel olunamamıştır.

10 Ağustos 1998 akşamı saat 20.30 sularında Kuzey Irak'ın Erbil kentinde yaşayan Türkmenlere karşı bu kez, Irak Kürdistan Demokratik Partisi'ne (KDP) bağlı güçler geniş çaplı bir saldırı başlatmıştır. Saldırılar, Irak Türkmen Cephesi ve Türkmen Demokratik Kitle Kuruluşlarını hedef almıştır.

KDP aşırı milliyetçi bir parti olup, Kuzey Irak veya başka bir deyişle, eski Musul Vilayeti'ni Kürdistan olarak kabul etmektedir. Bu bölgeyi, başta Türkmenler olmak üzere, asırlardır bu topraklarda yaşayan etnik gruplardan arındırmak istemektedir.

158 Önceleri Irak Ordusu'nda görevli olan Binbaşı Fikri Kemal Serttürkmen'in eğittiği Türkmen güvenlik daire başkanlığına bağlı 1500 kişilik silahlı Türkmen gücüdür.

10 Ağustos 1998'de meydana gelen bu olayın amacı ise; fazla kan dökmeden Türkmen siyasi hareketini çökertmek, Türkmenlerin bölgeyi terk etmelerini sağlamaktır. Saldırıda Türkmenlere ait 14 kuruluşun binaları tahrip edilerek yağmalanmış, ancak Türkmen Cephesinin ve Türkmen Akıncılarının hazırlıklı ve tedbirli olmaları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve ilgili makamların hassas ve kararlı davranması, anında müdahaleleri, Türkmenleri yalnız bırakmamaları, KDP'nin planını başarısızlığa uğratmıştır. Olay sonrasında Türkmenler; KDP'nin olayın sorumluluğunu üstlenmesi ve Türkmen toplumundan özür dilemesi, hareketin sorumlularının tarafsız bir mahkemede yargılanarak cezalandırılması, Türkmen milli haklarının kabul edilmesi, içişlerine karışılmaması, hareket ve iletişim serbestliği tanınması, ikili sorunlarda Türkiye'nin hakemliğinin kabul edilmesi ve Kürt-Türkmen görüşmelerinin Ankara'da yapılması gibi isteklerde bulunmuşlardır.

Bu olaylar göstermiştir ki, bütün Irak devletinin tarihinde olduğu gibi, Kuzey Irak'a hangi yönetim hakim olursa olsun Türkmen varlığına tahammül gösterilmesi beklenmemelidir. Bu itibarla, Türkmenlerin varlığını sürdürebilmesi için kültürünü koruması, kendi kendine yetebilen güçlü bir toplum haline gelmesinin sağlanması önem taşımaktadır.

Körfez savaşı esnasında ve sonrasında da Türkmenler Türkiye'den ve dünyadan adeta tecrit edildiler ve konulan ambargonun da sonuçlarını çektiler. Üstelik, Körfez savaşından sonra Kuzey Irak'ta husule gelen otorite boşluğunu, maalesef müttefiklerin ve ABD'nin bölgedeki bazı unsurlarının desteği alan Kürt aşiret reisleri, Barzani ve Talabaninin elemanları doldurdular ve Türkmenleri ezmeye başladılar.

Bu kısıtlamalara rağmen Türkmenler diğer unsurların aksine merkezi hükümete karşı tavır almamışlar ve ülkenin toprak ve etnik bütünlüğünün muhafazasından yana olmuşlardır. Körfez savaşı esnasında ve sonrasında ABD bombardımanları sürerken, Şii ve Kürt militanları etrafı kırıp dökerlerken,

Türkmenlere de saldırmışlar, ev ve iş yerlerini yakıp yıkmışlardı. Türkmenler bu dönemde de iki ateş arasında kalmışlardır.[159]

1.3.6.4. ABD'nin Irak işgali ve Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonraki Dönem :

1.3.6.4.1. Irak Krizinde Türkmenler

Ocak 2002'de ABD Irak'a müdahale edeceği netleşmişti. Türkiye'nin tutumu da az çok netti. Böyle bir müdahale karşısında yürütülecek olan politikanın ana çizgilerini; Türkiye'nin güvenliği, ikincisi ise Irak Türklerinin veya şimdi yaygın kullanımıyla Türkmenlerin güvenliği ve haklarının göz önünde bulundurulması hususları oluşturmaktaydı.

Aslında, Türkiye'nin güvenliği ile Irak'taki Türklerin güvenliği ve hakları, Türkiye'nin geleneksel Irak politikasının temelini oluşturuyordu. Atatürk zamanından beri bu iki temel unsur hiçbir zaman gözden uzak tutulmamıştı. 1926 Antlaşması'nda da, Sadabad Paktı'nda da Türkiye'nin güvenliği hep gözetilmişti. [160]

23 Mart 2002 tarihinde Ankara Ticaret Odasında ''Irak Türklerinin Bugünkü Durumunun Değerlendirilmesi'' konulu bir danışma toplantısı yapıldı.[161] Toplantı sonunda yayımlanan sonuç belgesinde ve basın bildirisinde şu kararlar ve dilekler yer aldı:

* Danışma Meclisi, Türkmen Cephesi'ni her bakımdan tam olarak desteklemektedir ve Türkmen Cephesi'nin arkasındadır.
* Türkiye'deki ve dünyadaki bütün Türkmen mültecilerinin ikamet ve çalışma izni problemleri ortadan kaldırılmalıdır.

---

159 KILIÇ, Altemur, *''Türkmenler, Kendi İnsanlarımız''*, *Haber Türk*, 13 Ocak 2003, s. 8.

160 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

161 "Birinci Türkmen Kongresi Sonuç Belgesi", e-mail:turkmendanisma meclisi@hotmail.com ve "Basın Bildirisi", e-mail:akkoyunlu56@hotmail.com.

* Birleşmiş Milletler, insanlık ayıbı olan Türkmen mültecilerine karşı olan tutumunu, etnik ayrım yapmaksızın değiştirmelidir.

* Irak'taki Türkmenler temel insan hak ve özgürlüğünden eşit şekilde yararlanmalıdır.

* Birleşmiş Milletler, başka ülkelere iltica eden veya göçe zorlanan Türkmenlerin yurtlarına dönmelerini sağlamalıdır.

* Birleşmiş Milletler, Türkmenlerin de insani yardımlardan yararlandırılmasını sağlamalı, ABD ve Türkiye'nin garantörlüğü ile bölge insanları (Türkmenler, Asuriler, Araplar ve Kürtler) güvenceye alınmalıdır.

* Türkmenlere ait arazilerin 'itfa' adı altında alınması durdurulmalı ve Baas rejimi tarafından toprak reformu adı altında yapılan kasıtlı uygulamalardan zarar gören Türkmenlere arazileri iade edilmelidir.

* Türkmenler, Irak bütünlüğünden yanadır. Irak'ta barışın ve huzurun sağlanması ancak, Türkmenlerin de Araplar ve Kürtlerle aynı haklara sahip olmaları ile mümkündür. 1932 yılında Irak Hükümetinin yayımladığı deklarasyondaki Türkmen hakları dikkate alınmalıdır.

* 36. paralel uygulamasında yanlışlıklar vardır. Bu paralelin kuzeyinde olduğu halde Türkmenlerin çoğunlukta bulunduğu Musul bölgesi güvencede değildir. 36. paralelin güneyinde olduğu halde Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu Süleymaniye bölgesi güvencededir. Bu uygulamalardaki yanlışlıklar düzeltilerek Türkmenler de güvence altına alınmalıdır.

* Türkiye, Kuzey Irak halkını (Türkmenler, Asuriler, Araplar ve Kürtler) muhtemel bir saldırıdan korumak ve kendi güvenliğini de sağlamak amacıyla Kıbrıs'ta olduğu gibi garantör olmalıdır.

Bazı Türkmen derneklerinin, 23 Mart 2002'de Ankara'da yaptıkları toplantıda bir 'Türkmen Danışma Meclisi' kurulduğu ve şu kararın alındığı açıklanmıştı:

"Danışma Meclisi, Türkmen Cephesi'ni her bakımdan tam olarak desteklemektedir ve Türkmen Cephesi'nin arkasındadır."

Bu, Türkmenler adına sevindirici bir karardı. Irak Türkmen Cephesi (ITC), yedi yıl önce 1995'te kurulmuş, çeşitli Türkmen partilerini çatısı altında toplamıştı. ITC, Irak içinde örgütlenmesini büyük ölçüde tamamlamış, Irak dışında da temsilcilikler açmıştı. Artık Irak Türkmenlerinin gerçek temsilcisi olarak kabul ediliyor ve dış dünyada da sesini duyuruyordu. Türkmen derneklerinin Ankara'da oluşturdukları ''Türkmen Danışma Meclisi'nin'' de Türkmen Cephesi'nin arkasında yer alması Türkmen davasına güç kazandırabilirdi. Uzaktan bakınca gelişme olumlu görünüyordu.

Ancak gerçek durumun uzaktan göründüğü gibi olmadığı çok geçmeden ortaya çıktı. Prof.Dr. Ümit Akkoyunlu, 'Türkmen Danışma Meclisi Başkanı' sıfatıyla, 8 Eylül 2002 günü Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine bir yazı sundu. Bu yazıda şöyle deniyordu:

"...Kuzey Irak'ta bazı yabancı güçler tarafından kurulması planlanan sözde bir 'Kürt' devletinin yaratacağı sakıncalar dikkate alındığında, Irak'taki Türkmen potansiyelinin iyi değerlendirilmesinin Türkiye için çok önemli bir avantaj olduğu bilinmektedir...

Dünyadaki bütün Türkmen örgütleri 'Türkmen Danışma Meclisi' çatısı altında toplanarak yeniden organize edilmeli, fikir birliği sağlanmalı ve hayata geçirilmelidir...

Türkmen potansiyelini güçlü kılmak ve onlara diplomatik kimlik kazandırmak amacı ile Ankara'da bir an önce 'Türkmen Temsilciliği'ni açmak gereklidir. Zira her iki Kürt grubunun Ankara'da temsilciliklerinin olması, Kuzey Irak meselesini, bir 'Kürt' meselesi haline dönüştürmüştür...

Yeni bir Türkmen Temsilciliği'nin açılması halinde, Türkmenleri uluslar arası platforma taşıyacaktır. Türkmenler güçlendikçe bölgedeki denge Türkiye lehine dönüşecek ve Türkiye'yi rahatlatacaktır.'' [162]

Başbakan Ecevit, Ocak 2002'de Washington'u ziyareti sırasında, Irak Türkmenlerini resmen Amerikan yönetiminin dikkatine getirmişti. ABD Başkanı Bush, 16-17 Temmuz 2002 tarihinde Ankara'da görüşmeler yapan Wolfowitz aracılığıyla Türkmenler hakkında Türkiye'ye güvenceler vermiştir. ABD Başkanı, Saddam sonrasında Irak'ta oluşturulacak demokratik rejimde "Türkmenlerin hakları korunacaktır" diyerek, Kerkük ve Musul'a yönelik Kürt emellerinin (veya iddialarının) gerçekleşmesine izin verilmeyeceğini bildirmiştir. [163]

Irak krizi resmen Türkiye'nin önüne getirildikten sonra Ankara'da, Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmay yetkilileri çalışmalar yaptılar. Irak'a karşı ABD'nin girişeceği harekatta Türkiye'nin izleyebileceği politikanın esasları saptanmaya çalışıldı. Hazırlanan raporlar hükümete sunuldu. Başbakan Ecevit'e ve yardımcısı Gürel'e sunulan 14 Ağustos 2002 tarihli bir Dışişleri Bakanlığı raporunda Türkiye'nin kırmızı çizgileri şöyle sıralanmıştır:

- Bağımsız bir Kürt devletinin Kuzey Irak'ta ilan edilmesi,
- Musul ve Kerkük'ün, Kürtlerin denetimine girmesi,
- Kürtlerin bağımsızlaşmasına yol açacak adem-i merkeziyetçi yapıların ortaya çıkması,
- Türkmenlerin de, Kürtler gibi Irak nüfusunun asli unsurlarından biri olarak görülmediği, adem-i merkeziyetçi yapılar kurulması,
- Meşruiyet zemini olmadan uluslar arası bir müdahaleye taraf olunması (Arap ülkelerinin tutumu burada belirleyici olacaktır),

162 "Türkmen Danışma Meclisi Başkanı Prof. Dr. Ümit Akkoyunlu'dan Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne yazı", 8 Eylül 2002 ve "Türkmen Danışma Meclisi ve İcra Kurulu Başkanı Prof. Dr. Ümit Akkoyunlu'dan basın bildirisi", 10 Ocak 2003, e-mail :akkoyunlu56@hotmail.com.
163 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

- ABD'nin bölgeye yönelik hazırlık ve hedeflerinin tam resmi görülmeden ve Türkiye açısından kabul edilebilir sonuç üzerinde müdahaleye taraf olunması." [164]

Bunlar Türkiye'nin asla kabul edemeyeceği esaslar, veya Türkiye'nin 'kırmızı çizgileri' idi. Yani Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletini, Kerkük ve Musul'un Kürt denetimine girmesini kabul etmeyecekti. Irak'a karşı müdahale etmek için meşru bir zemin arayacaktı. BM Güvenlik Konseyi kararı gibi. Türkiye ayrıca, ABD'nin bölgeye yönelik hazırlıklarının ve hedefinin tam resmini görmek istiyordu; ancak ondan sonra müdahaleye taraf olabilecekti.

Türkiye, Türkmenleri Irak'ın üç asli unsurundan biri olarak görüyordu. Haklar bakımından Araplar, Kürtler ve Türkmenleri eşit sayıyordu. Bu eşitliği dikkate almayan bir yapılanmayı Türkiye kabul etmeyecekti. Başka bir ifadeyle Türkmenler Irak'ta bir 'azınlık' olarak değil, 'asli unsur' olarak kabul edilmeliydi. Bu, Türkiye'nin de Türkmenlerin de olmazsa olmazı idi.

"Türkiye'nin Irak'a ilişkin kırmızı çizgileri: Irak'ın toprak bütünlüğünün ve ulusal birliğinin korunması, bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkmasına yol açacak gelişmelere izin verilmemesi, Türkmenlerin haklarının güvence altına alınması, Irak'ın doğal kaynaklarının merkezi yönetiminin denetiminde kalması, Kerkük ve Musul'un, Kürtlerin kontrolüne geçmemesi....." [165]

Iraklı muhaliflerin Kuzey Irak'ın Selahattin şehrinde, 26 Şubat-01 Mart 2002 tarihlerinde yaptıkları toplantı, tam 1 Mart tezkeresi arifesine, yani Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de Irak'a girmesinin beklendiği, Irak'a karşı kuzeyden cephe açılmasının düşünüldüğü bir döneme rastlamaktaydı.

Üç gün süren toplantıdan, Saddam Hüseyin sonrası yeni Irak'ın oluşturulması için önemli kararlar çıktı. Federalizm görüşünü benimseyen Kürtler ve öteki muhalifler, altı kişiden oluşan bir Başkanlık Konseyi kurmaya

164 BİLA Fikret, (2003); "Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları", Ankara.
165 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

karar verdiler. Ancak, Irak'ta Araplar ve Kürtlerden sonra en büyük nüfusu oluşturan Türkmenler Konseye alınmadı.

Muhalifler, toplantı sonunda sonuç bildirgesini kamuoyuna duyurmak için bütün gün boyunca tartıştılar. İlk etapta (6) kişiden oluşturulan Başkanlık Konseyi'ne IKDP lideri Mesut BARZANİ, IKYB lideri Celal TALABANİ, Irak Ulusal Kongresi Başkanı Ahmet ÇELEBİ, Sünnilerin temsilcisi olarak Adanan PAÇACI, Şiilerin temsilcisi olarak İyad Allavi ile Irak İslam Yüksek Devrim Komitesi Yardımcısı Abdülaziz El Hakimi seçildiler.

Türkmenlerin ve Asurilerin konseyde yer almaması, sonuç bildirgesinin bir türlü oluşturulamamasına yol açtı. Türkmenler ve Asuriler Konseye girebilmek için uzun süre uğraştılarsa da olumlu bir sonuç alamadılar. Başkanlık Konseyinin üye sayısının (7) olması istendi ve tartışıldıysa da sonunda bu sayının (6) ile sınırlandırılması kararlaştırıldı ve Türkmenlere yer verilmedi. Türkmenlere sadece "sizin haklarınız güvenceye alınacak" sözü verildi.

Tartışmaların uzamasında, toplantıya katılmayan Adnan PAÇACI ile Ankara'da bulunan İyad ALLAVİ'nin konsey üyesi seçilmesi de etkili oldu. Muhaliflerin çoğu bu iki üyenin neden Başkanlık konseyine alındığını sorguladılar. Türkiye konusundaki tartışmalar da toplantının uzamasına yol açtı. Bir çok muhalif, Türkiye'nin Irak'a asker göndermesine sonuç bildirisinde net ifadelerle karşı çıkılmasını savundu. Fakat Irak Savaşında ABD'nin yakın müttefiki olacağı sanılan Türkiye'ye karşı sert ifadeler kullanılmaması isteği de kaydedildi. [166]

Irak muhalefetinin (54) üyesinin toplantıya katıldığı belirtilmekle beraber, toplantının ardından yayımlanan Sonuç Bildirisinde Irak Kürt propagandasının çok ağır bastığı, Türkmenlerin görüşlerine ise belgede pek az yer verildiği görüldü.

---

166 TÜRKYILMAZ, U., ''*Türkmenler dışlandı''*, *Akşam*, 01 Mart 2003, s.13. -Iraklı muhalifler, Türkmenlere Başkanlık Konseyi'nde yer vermedi, Zaman, 01 Mart 2003.

Bildiride; Türk askerinin Irak'a girmesine karşı çıkılmakta ve aynen şöyle denilmektedir.

"Toplantı, binlerce Türk askerinin Irak Kürdistanı'na girmeyi planladığı haberlerini not etmiştir ve bunun doğru olmadığını ummaktadır. Uluslararası koalisyonun BM Güvenlik Konseyi kararını uygulamasını ve Irak'ta diktatörlük rejimini devirip demokratik bir idare kurmak için Irak halkını desteklemesini takdir etmekle birlikte, Türk askeri müdahalesini veya bölge ülkelerinden herhangi birinin Irak'ın içişlerine karışmasını reddederiz.

Toplantı, aynı zamanda, Türkiye Cumhuriyeti'ne dostluk ve işbirliği elini uzatır ve Kürt kardeşlerimizin ve muhalefetin bütün üyelerinin Irak'ın bölünmesini reddettiklerini Türkiye'ye temin eder. Toplantı, tek ve bölünmez bir Irak'a olan inancını teyit eder; Türkiye'nin halkı güvenlik endişelerini ciddiye alır ve Türkiye ile optimum komşuluk ilişkileri kurmaya önem verir. Bizler, Irak muhalefeti üyeleri, ABD'nin de katılımıyla açık, samimi ve doğrudan diyalog için Türkiye hükümetine çağrıda bulunuruz ve birleşik bir Irak'ın kurulmasına ve demokratik, parlamenter, federal ve Arap, Kürt, Türkmen, Asuri ve Keldani bütün Iraklıların eşit vatandaşlığı esasında Irak'ın milli birliğinin güçlendirilmesine taahhüdümüzü teyit ederiz…"

Toplantıda Talabani ile Barzani'nin arasında poz veren Başkan Bush'un danışmanı Zalmay HALİLZAD'a, bildiride ismen ve hassaten teşekkür ediliyordu. Dört sayfa tutan Sonuç Bildirisi şöyle noktalanıyordu:

"Yarının Irak'ı, herkesin Irak'ı olacaktır: Arap, Kürt, Türkmen, Asuri, Geldani ve diğer etnik grupların, Müslüman ve Hıristiyanların, Şii ve Sünnilerin ve bütün diğer kültürel farklılıkların Irak'ı olacaktır. Irak bir tek kişiye veya bir tek partiye ve yahut bir tek etnik gruba ait (ve halkın geri kalan kısmını dışlayan) bir ülke olmayacaktır." [167]

167 Final Statement, (26 February-1 March 2003); Meeting of the Coordination and Follow-Up Committee held in Salahaddin,

Irak'taki yeni oluşumdan Türkmenlerin dışlanmak istenmesi, yeni seçilen Irak Ulusal Konseyi'ne Türkmen üye alınmaması, 01 Mart tezkeresinin reddedilmesini izleyen günlerde Türkiye ile ABD arasında bir başka gerginlik yarattı.

Türkmenler Irak'ın asli unsurlarından biriydi; nüfusları Irak'taki Kürt nüfusuna yakındı. Türkmenlerin, Irak'ın asli unsurlarından biri sayılması Türkiye'nin olmazsa olmazlarından, kırmızı çizgilerinden biriydi. Türkiye ayrıca Kuzey Irak'taki Kürt gruplarının Türkiye aleyhinde kampanyalarından rahatsızdı ve Kürtlerin ABD'den cesaret aldıkları düşüncesindeydi. Gerginlik ciddi boyutlardaydı. ABD Kuzey Irak'ta ne yapmak niyetindeydi? PKK konusunda ne yapacaktı? soruları zihinleri kurcalıyordu.

03 Mart öğle saatlerinde televizyonlar, şok görüntüler yayımlamaya başladılar. Kürtlerin kontrolündeki Erbil şehrinde toplanan büyük bir gösterici kitlesi, "Kürdistan Türkiye'ye mezar olacak" diye haykırıyor, "ABD askerine evet, Türk askerine hayır" sloganları atıyor ve Türk bayrakları yakıyordu. Gösterinin dört ayrı yerinde Türk bayrakları yakılmıştı. Belli ki bu gösteri kendiliğinden patlak vermemişti. Türkiye üzerinden Irak'a geçmiş olan ABD gizli servis ve askeri personeli, sürekli irtibat halinde bulundukları BARZANİ'nin KDP partisi tarafından örgütlenmişti. [168]

K.Irak'ta yaratılan gergin hava içinde silahlı Kürt gruplar Türkmenlere saldırabilirlerdi. Bunu geçmişte de yapmışlardı. Bu korku içinde Irak Türkmen Cephesi, destek için Türkiye'ye, ABD'ye ve BM'ye başvurarak Türkmenler için güvence istedi. Irak Türkmen toplumu adına hareket eden Irak Türkmen cephesi, 08 Mart 2003'te BM Genel Sekreteri Kofi ANNAN'a bir muhtıra göndererek, silahlı Kürtlerin olası katliamına karşı Irak Türkmen toplumunun BM korumasına alınmasını istedi. ITC muhtırasında şöyle dendi:

"Türkmenler sebepsiz olarak tutuklanmakta, tutuklulara işkence yapılmakta, tutuklu yakınlarına baskı uygulanmaktadır. Irak'ın kuzey ve orta

168 YETKİN Murat, (2004); Tezkere, Irak Krizinin Gerçek Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

kesimlerinde yaşayan (3) milyon Türkmen silahsız ve korumasızdır. Geçmişte bir çok katliam yapmış olan Mesut Barzani'nin liderliğini yaptığı KDP'nin, binlerce silahlı milisi ve paramiliter güçleri bulunmaktadır. Bu lider ve partisi, soykırım ve etnik temizlik niyetlerini, söylem ve eylemleriyle ortaya koymaktadır." [169]

Irak savaşının pek yaklaştığı bir sırada, Irak Türkmen Cephesinin (ITC) bu gelişmeler karşısında izlediği tutum ve politika, Türk kamuoyuna yansıtılmaya çalışıldı. ITC Başkanı Sanan Ahmet AĞA, Cumhuriyet gazetesinden Leyla TAVŞANOĞLU'nun sorularını yanıtlayarak açıklamalarda bulundu. Sanan Ahmet AĞA şöyle konuşuyor:

"Bizler, Irak Türkmen Cephesi olarak Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmaktayız. Amacımız, demokratik bir parlamentoda eşit haklar sahibi olmaktır, Irak topraklarını bölmek değil. Bu bizim için esas konudur. Hedeflerimizi de bu temel üzerine kurup bunun için çalışıyoruz. Muhtemelen operasyon (yani savaş) tarihi yaklaştıkça Irak'ın geleceğiyle ilgili endişelerimiz artmaktadır. Bizim endişemiz bir takım manipülasyonlar ve emrivakilerle Türkmenlerin dışlanmaları ve gelecekte Irak'ta söz sahibi olmamalarıdır. Bazı Kürt grupların son günlerde Türk ordusunun müdahalesine karşı gelmeleri, bölgede yaşayan Türkmenlere baskılarını artırmaları ve Kerkük ile ilgili senaryolarını yeniden gündeme getirmeleri, endişelerimizin boşuna olmadığını göstermektedir".

ABD'nin kuzey Irak'a askeri müdahalesinin Türkmenleri nasıl etkileyeceği yolundaki bir soruyu Ahmet AĞA şöyle yanıtladı: "Kerkük'te Türkmenler ciddi bir tehlike altında kalabilirler ve kıyımdan geçirilebilirler. Bunun için de Türkiye ve ABD'den güvence istedik. ABD'nin verdiği güvenceyi şimdi nasıl gerçekleştireceğini merakla bekliyoruz. KDP; Türkmenleri parçalamak ve siyasi temsil haklarını elden (ellerinden) almak için çabalıyor. Dolayısıyla her mahfilden Irak Türkmen Cephesini dışlamaya gayret ediyor. Türk kamuoyunun bu noktaya çok dikkat etmesini istiyoruz. Biz yaşadığımız tehlikeleri ve

169 Halk'a ve Olaylara Tercüman, 12 Mart 2003.

duyduğumuz endişeleri BM Genel Sekreteri Kofi ANNAN dahil, tüm dünyaya duyurduk. Irak'ta (3) milyon insanın hakları ve geleceği göz ardı edilmemelidir..."

Türkmen lideri Ahmet AĞA, konuşmasını sürdürerek Irak Türkmenlerinin bugünkü durumuna değiniyor:"Bizim yaklaşık (3) milyon nüfusumuz var. Bunun dışında önemli olan Türkmenlerin asıl Irak vatandaşları oluşlarıdır. Türkmenlerin kökleri Sümerlere dayanır. Bu konuda çok somut kaynaklar var. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünden sonra Türkmen Krallığı kurulmuştu. İngilizler pek çok ittifakla bölge siyasetini kullandılar. Amaçları Türkmen nüfusunu en aza indirmek, kimliğini yok etmek, baskı altında tutmaktı. Türkmenlere, hiçbir şekilde siyasi partiler içinde, üst düzey siyasi görevler ya da bürokraside yer verilmemesi için özen gösterdiler. Iraklı Türkmenler olarak çok savaş verdik, sonunda da dar bir koridora sıkıştık kaldık."

Ahmet AĞA, Irak Türkmenlerinin çok baskı altında kaldıklarını da şöyle anlatıyor: "Baskı, krallar döneminden beri süreklidir. Şimdi de var, ama burada iki şıktan birini tercih etmek var. Ya silaha sarılıp dağa çıkacaksın, ya da o baskıya dayanırken onun alternatifini bulup mücadeleni vereceksin. Bunu biz değerlendirdiğimiz zaman kendi uygarlığımıza uygun bir mücadele vermemiz gerektiğini görüyoruz. 1930'da Irak'ta, Kerkük dışında bütün Türkmen bölgelerinde Türkçe okuyup yazmak yasaklanmıştı. 1936'da Kerkük'te de yasaklandı, gizlice evlerde, kahvehanelerimizde okuyup yazmaya devam ettik. 24 Ocak 1970'te çıkan bir yasayla Irak Devleti Türkmenlere kültürel haklarını tanıdı. Ondan önce, krallık döneminde de Türkmenler için sosyal, kültürel hakları öngören yasalar çıkmıştı. Krallık anayasasında da bu vardı. Zaten Irak milleti, Arap'tan, Kürt'ten, Türk'ten oluşuyor. Ama bu son dönemde anayasadan ismimizi sildiler. Evet, Arap milliyetçileri Irak'ı sadece Arap milletinden oluşan bir devlet olarak görmek istiyorlar. Kürt milliyetçileri bölgeyi tümüyle Kürt olarak göstermeyi amaçlıyorlar. Biz Türkmenler ise uygar bir millet olduğumuz için artık bu milliyetçilik döneminin kapandığının, artık dönemin insan hakları dönemi olduğunun bilinci içindeyiz. Biz onlardan kültür, fikir, düşünce, yeni dünya sistemine uyma bakımından çok daha öndeyiz. O nedenle de bizden korkuyorlar."

Sanan Ahmet Ağa, “Bu küresel dünyada sizce Türkmenlerin konumu nedir?” sorusuna da şu yanıtı veriyor: “Biz bir milletiz, ama ne yazık ki pek çok devlet bizi paylaşmış. Darı taneleri gibi dünya yüzüne saçılmışız. Şu anda Irak’ta, Suriye’de, Türkmenistan’da, Azerbaycan’da, İran’da varız. Karabağ’da da vardık. Zorla göçe zorlandık. Ama orada mutlaka hala hakkımız vardır. Yeni dünya düzeni bütün milletlere eşit biçimde yaklaşmalıdır. Ama ne yazık ki öyle olmadı. O zaman da işte bugün olduğu gibi çatlak sesler çıkıyor. Biz Irak Türkmenleri olarak şimdiye kadar Irak’ın toprak bütünlüğünü savunduk ve savunmaktayız da. Çıkarımız zaten budur. Ama süper, yabancı güçlerin Irak’la ilgili başka emelleri varsa ve Irak parçalanacaksa biz de Irak Türkmenleri olarak kendi çıkarlarımızın nerede olduğunu düşünmeye başlarız. Şunu da çok açık vurgulamak istiyorum. Biz Irak Türkmenleri olarak Irak vatandaşı olduğumuz için ülkemizin yasalarına her zaman saygılıyız. Ama dünya Türklüğünden de hiçbir zaman kopmayız, işte, bizim farkımız bu. Biz hiçbir zaman, bütün dünya Türkleri toplanıp direnelim, savaşalım demeyiz. Çünkü yaşadığımız ülkelerin, uygar dünyanın yasaları vardır. Biz de bunlara uymak, saygı göstermek zorundayız. Ama bu demek değildir ki başka milletler gelip bizi baskı altında tutsun, biz de buna boyun eğelim. Hayır.”

Irak Türkmen Cephesi Başkanı Ahmet AĞA, “Gelecekten ne bekler. Biz de bunu elde etmek için çalışıyoruz. Amacımız, özgür bir parlamenter sistemde bütün vatandaşlarımızın eşit haklara sahip olmalarıdır. Ben Irak vatandaşıyım. Irak’ın toprak bütünlüğünün bölünmesini kesinlikle istemem. Ama ülkemde kesin yasal haklarım bulunmalıdır. Anayasada eşit haklara sahip olmak hakkımdır. Irak’ın tablosuna baktığınız zaman bütün vatandaşların eşit haklara sahip olmaları için yasal düzenleme yapılması gerektiğini görürsünüz. Tek çıkar yolu budur. Bu olmazsa kesin çözüm de olmaz. İç savaş da çıkar, doğrular neyse bunları ortaya koymak zorundayız. Doğrular budur...” [170]

Iraklı muhalif gruplar, savaştan önceki son toplantılarını Ankara’da yaptılar. 19 Mart 2003 günü yapılan toplantı, ikinci tezkere konusunun tartışıldığı günlere ve tam savaş arifesine rastladı. Türkiye ve ABD temsilcilerinin de katıldıkları

170 ŞAHİN, Haluk, ‘*”Kuzey Irak’taki tuzak”, Radikal*, 12 Mart 2003, s.6

toplantı sonunda SADDAM karşıtı Iraklı gruplar, ortak bildiri veya deklarasyon yayımladılar ve "Irak'ın toprak bütünlüğü, ulusal birliği, bağımsızlığı ve egemenliğinin korunacağı" güvencesi verdiler. Ankara Palas salonlarında bir araya gelen gruplar, Irak'ın geleceği konusunda yayımladıkları ortak bildiride "Irak'ın kurucu halklarının Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asuriler ve Keldaniler olduğunu" ifade ederek, tüm bu kurucu ulusların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınacağını vurguladılar.

Muhaliflerin ortak bildiride uzlaşma sağlamalarına karşın, Türkmenlerin Başkanlık Konseyinde temsil edilmeleri konusunun sonuçlandırılamadığı bildirildi. ABD Başkanının danışmanı Zalmay HALİLZAD'ın katılımıyla yapılan toplantıya, Irak muhalefetinden şu gruplar katıldı: Süryani Demokratik Hareketi (ADM), Anayasal Monarşi Hareketi (CMM), Irak Ulusal Uzlaşı Hareketi (INA), Irak Ulusal Kongresi (INC), Irak Türkmen Cephesi (ITF), Irak Kürdistan Demokratik Hareketi (KDP), Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (PUK), Irak İslami Devrim Yüksek Konseyi (SCI-RI) heyetleri.

Toplantıda, Türkiye'nin Irak savaşına girebilmesi için, Türk heyetinin ileri sürdüğü başlıca koşullar şöyleydi: (ı) Irak'ın toprak bütünlüğü korunsun, (ıı) Irak'taki enerji kaynakları merkezi otoritenin olsun, (ııı) Türkmenler, Irak'ın geleceğini belirleyecek konseyde temsilci bulundursun, (ıv) Musul ve Kerkük'e nüfus hareketleri kontrol edilsin, (v) Türkiye'nin olası göç dalgasına ve terör girişimlerine Irak topraklarında müdahale etmesi için taraflar işbirliği yapsın. [171] Ankara toplantısı sonunda aşağıdaki Nihai Bildiri yayımlandı:

Nihai Bildiri
Türkiye ve ABD Temsilcilerinin
ADM, CMM, INA, INC, ITF, KDP, PUK VE SCIRI
Heyetleriyle Toplantısı
19 Mart 2003
Ankara, Türkiye

171 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

Türkiye ve ABD temsilcileri, ADM, CMM, INA, INC; ITF, KDP, PUK ve SCIRI heyetleriyle 19 Mart 2003 günü Ankara, Türkiye'de bir araya gelmişlerdir.

Tüm katılımcılar, aşağıdaki hususların Irak'ın geleceğine ilişkin temel hedefleri arasında yer aldığı konusunda mutabık kalmışlardır:

i. Londra muhalefet toplantısında üzerinde mutabık kalınan ilkelerle uyumlu olarak, Irak halkının, özgür ve adil seçimler, hukukun üstünlüğüne ve özel mülkiyete saygı, yasa karşısında eşitlik ve insan haklarına saygı dahil, uluslararası standartları karşılayan tam temsili, demokratik bir yönetim kurmasına imkan sağlanması,

ii. Irak'ın bağımsızlığının, egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve ulusal birliğinin korunması,

iii. İlgili Birlemiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak, Irak'ın kitle imha silahı yeteneklerinin ortadan kaldırılması,

iv. Uluslararası toplumla yeniden tamamen bütünleşmenin sağlanması amacıyla Irak'ın, ilgili tüm Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına tam olarak riayet etmesi suretiyle, yaptırımlara ve uçuşa yasak bölge uygulamalarına ihtiyacın ortadan kaldırılması,

v. Irak'ın müstakbel siyasi sisteminin ve anayasasının, Irak halkının tümünün tam katılımı ve hür rızasıyla belirlenmesi,

vi. Irak'ın doğal kaynaklarının, Irak halkının tümü için ve ulusal ekonomiyi güçlendirecek şekilde kullanılması ve tüm ulusa ait bir zenginlik addedilmesi,

vii. Yukarıdaki temel hedeflerden, ulusal bütünlüğün sağlamlaştırılması amacıyla ve Irak'ın tüm bölgeleri ile şehirlerinin ebediyen ulusun tümüne ait olduğunu gerçeğini yansıtacak biçimde yararlanılması,

viii. Sivillerin can ve mal güvenliğinin korunması, mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin kontrol dışı hareketlerinin kuvvetle caydırılması ve Iraklıların haklarını kanun dışı yöntemlerle temin etmeye kalkışmalarının veya bu meyanda sivillerin itaatsizliğe azmettirilmelerinin kuvvetle caydırılması. Irak rejimi tarafından evvelce el konulmuş gayrimenkulların hak sahiplerine iadesine ilişkin iddialarla diğer iddiaların, yasal ve düzenli bir süreç çerçevesinde ele

alınmasını teminen süratle bir komisyon kurulacaktır. Haklı talepleri olan tüm Iraklıların bu taleplerini barışçı ve düzenli bir şekilde bu komisyon aracılığıyla çözüme kavuşturulması mümkün olacaktır.

1. Irk, etnik köken, cinsiyet, dil ve dini inanç temelinde ayrımın ortadan kaldırılması. Gelecekteki Irak'ta, Irak'ın kurucu halklarının; Araplar, Kürtler, Türkmenler, Süryaniler, Keldaniler ve diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması asıl olacaktır.

2. (Halen Irak muhalefeti altında bulunanlar da dahil olmak üzere) tüm milis örgütlerinin Irak ulusal ordusuna yeniden dahil edilmelerini teminen, orduda reform yapılması ve Irak'ın güvenlik kurumlarının ıslahı,

3. Teröristlerin kurtarılmış bölge oluşturma ve silah temini imkanına kavuşmalarının önlenmesi de dahil olmak üzere, Irak içinde mevcut olan ve Irak'tan kaynaklanan terörizmin ve teröre desteğin bertaraf edilmesi. [172]

Toplantıda, Irak'ın geleceği için bazı temel hedefler kabul edilmiştir: Irak'ın toprak bütünlüğü ve ulusal birliği; Irak'ın bütün bölgelerinin ve şehirlerinin ebediyyen ulusun tümüne ait olduğu temel hedefler arasında sayılmaktadır. Aynı şekilde Irak'ın doğal kaynaklarının, yani en başta petrolün tüm Irak halkına ait olduğu belirtilmektedir. Bunlar, Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulmasını ve Kerkük gibi petrol bölgelerine Kürtler tarafından haksız yere el konulmasını önlemek amacı gütmektedir. Araplar, Kürtler, Türkmenler, Irak'ın kurucu halkları olarak sayılmaktadır. Ancak listeye Süryaniler, Keldaniler ve diğerleri diye küçük etnik gruplar veya azınlıklar da eklenerek, "kurucu halk" kavramı sulandırılmaktadır.

Bildiride, yerlerinden yurtlarından edilmiş Türkmenler mültecilere ve sürgünlere ait mal ve mülklerin Kürt gruplarca haksız olarak fiilen işgalini önlemek için de bir paragraf yer almaktadır: "Irak rejimi tarafından evvelce el konulmuş gayri menkullerin hak sahiplerine iadesine ilişkin iddialarla diğer iddiaların, yasal ve düzenli bir süreç çerçevesinde ele alınmasını teminen süratle bir komisyon kurulacaktır" denmektedir. Eksiklerine rağmen, Ankara deklarasyonu, Türkmenlerin haklarını en iyi gözeten belgelerden biridir. Irak

172 T.C. Dışişleri Bakanlığı web sitesi.

muhalefet grupların kararları ve bildirileri arasında, Türkmenler için en iyi olanı Ankara Deklarasyonudur denilebilir. [173]

1.3.6.4.2. Savaş ve İşgal Döneminde Türkmenler:

20 Mart 2003 perşembe günü sabaha karşı Irak savaşı başladı. ABD uçakları Irak'a verilen 48 saatlik ültimatomun bitim süresi olan 20 Mart sabahı saat 04.32'de Bağdat'ı vurdu. Şafak başlarken Bağdat bombalanırken akşama doğru da güneyden kara harekatı başladı.

Türkiye ile ABD gerginliklerin yaşandığı ve Kuzey Irak'a TSK' nin müdehale edeceği tartışmalarının yaşandığı bu dönemde; Irak'ın petrol kenti Kerkük 10 Nisan 2003 tarihinde Kürt peşmergelerin yağmasına uğramıştır. Binlerce Kürt peşmerge tapu ve nüfus daireleri başta olmak üzere resmi kurumları yağmalarken, Türkiye'nin sert tepkisi üzerine peşmergeler, akşam saatlerinde gruplar halinde kentten ayrılmaya başlamıştır. Kerkük'ün ABD tarafından alındığı haberinin üzerine, Süleymaniye ve Erbil başta olmak üzere birçok yerleşim merkezinden kamyon, otobüs, traktör ve motosikletlerle gelen Kürtler, peşmergelerle birlikte sokaklarda kutlama yaptılar. Kerkük'te oturan Kürtlerin de katılımı ile başlayan coşku, kısa sürede yağmaya dönüştü. Kürtler, tapu ve nüfus dairelerine girdiler yerleşim ve kimlik bilgilerinin yer aldığı arşivleri yağmaladılar, belgeleri yırttılar, mahkeme dosyaları da imha ettiler.[174]

Kuzey Irak'ta Amerikan Askerlerinin desteğinde güneye yürüyen peşmergelerin günlerce yağmaladığı Kerkük ve Musul'da, yaşam birkaç gün sonra normale dönmeye başladı. Türkiye'nin baskısı ile peşmergelerin terk etmek zorunda kaldığı Kerkük ve Musul'da kontrolü Amerikan askerleri ele aldı. Amerikalı yetkililer güvenliği sağlamak ve sorunları çözmek amacıyla Arap, Kürt, Türkmen ve Asuriler'den yedişer kişilik bir heyet oluşturuldular.

---

173 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
174 *''Saddam Hüseyin'in Devrilmesinden Sonraki Dönem'', Milliyet*, 11 Nisan 2003, s. 18

Musul ve Kerkük'te binlerce mensubu bulunan Şammar Aşireti Reisi Salih Hevaş, vilayet binasındaki Amerikalı yetkililere başvurarak, yağma yapan Kürtleri şikayet etti. Hevaş, Kürtçe konuşan silahlı kişilerin Arap olan herkesi Kerkük'ten ayrılmaya zorladıklarını ve birçok Arap köyünün boşaltıldığını söyledi. Aynı şekilde Türkmenlerde Kürtlerden şikayetçi oldu. Silahlı kişilerce evinden atıldığını söyleyerek Adnan Gazi adlı Türkmen de Kerkük'ün tamamen Kürtlerin hakimiyetine geçmesinden korktuklarını söyledi.[175]

Kerkük ve Musul' da düzenin kurulması Türkmenler için yaşamsal önem taşımaktadır. Ankara'ya gelen bilgiler, Basra, Bağdat, Nasıriye gibi kentlerle karşılaştırıldığında, Kerkük ve Musul' daki olayların daha küçük çaplı olduğu yönündeydi. Dışişleri Bakanı ve diğer yetkililer, Türkmenlere dönük bir katliamın , sistemli bir saldırı olmaktan çok, kaos ortamından kaynaklanan karışıklık niteliğinde olduğunu açıkladılar.

Bu gelişmeler olurken Ankara'da Irak Türkmen Cephesi yetkilileri Dışişleri Bakanlığına başvurdular. ITC yetkilileri, 19 Martta Ankara'da, Türkiye, ABD, ITC, Kürt gruplar ve diğer muhaliflerin birlikte yayımlamış oldukları nihai bildirinin daha şimdiden Kerkük'te ihlal edilmeyi başlanmasından duydukları derin endişeyi dile getirerek, ABD nezdinde girişimde bulunulması ve koruma taleplerini Dışişleri Bakanlığına ilettiler.

Ankara deklarasyonunda taraflar, "sivillerin can ve mal güvenliğinin korunması, mültecilerin kontrol dışı hareketlerinin caydırılması" sözü vermişlerdi. Türkmen Cephesi yetkilisi, "(Kerkük'teki) gelişmeler, deklarasyonunun maddelerine sadık kalınmadığını gösteriyor. Dışişleri Bakanlığından deklarasyonun akıbeti konusunda bilgi istedik. Herkesi imza attığı belgeye sadık kalmaya çağırıyoruz." diye konuştu. [176] Öte yandan Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi Ahmet Muratlı da yaptığı açıklamada, "Mezarlarımıza bile saldırarak Türkmen varlığının kayıtlarını ortadan

175 Fırsatçılık Sökmedi, 14 Nisan 2003, Hürriyet, s. 20.
176 Cumhuriyet, 11 Nisan 2003, s.7.

kaldırıyorlar. Bize büyük devletler söz verdiler, kırmızı çizgiden bahsettiler. Galiba bizde renk körlüğü var. Bu kırmızı çizgi değil, yeşil çizgiymiş!" dedi. [177]

17 Nisanda, ABD'nin Kerkük'te Kürtler, Türkmenler, Asurlular ve Araplardan bir kent meclisi oluşturduğu haber veriliyordu. Kerkük'te yaşayan etnik grupların temsilcileri valilik binasında ABD'nin Kerkük sorumlusu Albay Schouts başkanlığında toplanmış ve kenti yönetmek için Kürtler, Türkmenler, Asuriler ve Araplardan oluşan 6'şar kişinin katılımıyla 24 kişilik bir yerel meclis oluşturulmasına karar verilmiştir. [178]

Bu habere bakarak artık Türkmenlerin hakları teslim edilmeye başlanıyor ve Kerkük'te hava yumuşuyor diye iyimserliğe kapılmaya yer olmadığı hemen anlaşıldı. Çünkü aynı gün IKDP lideri Mesut Barzani, Kerkük'ün "Kürt kenti" olduğunu ileri sürüyor ve bunun pazarlık konusu yapılamayacağını söylüyordu. [179]

Bu arada Irak'ta geçici yönetimin başına getirileceği söylenen Amerikalı emekli Korgeneral Jay Garner, Barzani ağzıyla 23 Nisanda yaptığı bir açıklamada, Kerkük için 'Kürt kenti' dedi. ABD'nin Irak'taki geçiş hükümetinin başına geçirmeyi düşündüğü Garner, İngiliz yardımcısı Tim Cross ile birlikte Erbil'i ziyaret etti. Burada düzenlenen basın toplantısında, nüfusunun yüzde 65'i Türkmen olan Kerkük için Kürtlerin ağzıyla konuştu. Garner, Kerkük'te yönetiminin nasıl olacağına ilişkin bir soruya, "Kerkük meselesi yeni yönetimin işidir. Kürt kenti Kerkük'ün kimin yönetimine geçeceği daha sonra ele alınacak" yanıtını verdi. [180]

Kürtler, Kerkük ve Musul'u yağmaladıktan sonra, 2003 Nisan sonlarına doğru Türkmen şehirlerindeki Türk adlarını değiştirmeye başladı. Irak'taki yönetim boşluğundan yararlanan ve Amerika'dan da cesaret alan Kürt liderler, Kuzey Irak'taki Türkmen varlığını yok etmek amacıyla çirkin bir oyuna girişti.

177 Radikal, 11 Nisan 2003
178 Akşam, 18 Nisan 2003
179 Milliyet, 18 Nisan 2003
180 Garner'in Kerkük Gafı, Milliyet, 24 Nisan 2003.

IKDP lideri Barzani ve IKYB lideri Talabani, Erbil'in güneyinde Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Altunköprü'nün adı Nehreyn Kalesi olarak değiştirildi.[181]

26 Nisan 2003: Kerkük'te ilk Türkçe radyo yayınları başladı. Irak'ta Saddam rejiminin yıkılmasından sonra Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük, Türkçe radyo yayınına kavuştu. Irak Türkmen Cephesi'nin açtığı radyo, her gün yerel saatle 08.00 ile 21.00 arasında yayın yapıyor.[182]1 Mayıs 2003: Kerkük'te Türkmenlerce Latin esasına dayanan Türk alfabesiyle Türkçe kursu açıldı. Irak Türkmen Cephesi tarafından, kentin Yenitsin Mahallesindeki Rabi el Adviye İlkokulunda açılan Türk alfabesiyle okuma yazma kursuna çeşitli yaş gruplarından 200 kişi katıldı. Kursun sorumlusu ITC Güvenlik Dairesi'nden Adil Nazım, öğretmenlerin tamamının, üniversite eğitimlerini Türkiye'de almış Türkmenler olduğunu söyledi. Nazım, dil kursunda ilerleme sağlandıktan sonra Türkmen ve Türk tarihi derslerinin de verileceğini bildirdi. [183]

Bu ufak olumlu gelişmelere rağmen, Kerkük'te 500'den fazla mensubu bulunan polis gücü, ağırlıklı olarak Kürtlerden oluştu. Saddam zamanında Kerkük'ten sürüldükleri söylenen büyük Kürt gruplar Kerkük'e geldi. IKYB ve IKDP, para kullanarak Kerkük'te Arapların ev ve topraklarını satın almaya başladı. IKYB, Amerikan güçlerinin desteğiyle Kerkük'ün tek televizyon kanalını da ele geçirdi. [184]

1 Mayıs 2003'te Musul'da, kenti yönetecek ve valiyi seçecek 223 kişilik Kent Konseyi oluşturuldu. Kürtlerden 27, Hıristiyanlardan 27, Türkmenlerden 15 ve Yezidilerden 9 kişinin yer aldığı Kent Konseyinin diğer üyeleri Araplardan oluştu. Konsey, kendi arasında 23 kişiden oluşan yerel meclis grubu kurdu. Böylece Musul valisinin Araplardan seçilmesi kesinleşti.[185] 5 Mayısta, ABD Musul'da seçim yaptırdı. 200'den fazla delege, 24 kişilik geçici konseyi seçti. Geçici Konsey'de 13 Arap, 3 Kürt, 3 Asuri, 1 Türkmen, 1 Yezidi yer aldı.

181 Akşam, 25 Nisan 2003.
182 Halk'a ve Olaylara Tercüman, 24 Nisan 2003.
183 Milliyet, 02 Mayıs 2003.
184 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
185 Milliyet, 02 Mayıs 2003.

Belediye Başkanlığına Arap Ganim el Bosso seçildi; onun 3 yardımcılığına birer Kürt, Türkmen ve Asuri seçildi. [186]

Tuzharmatu bölgesinde yine Türkmenlere saldırılar yapıldı ve olayda 3 Türkmen öldürüldü, Reşadiye bölgesinde; yine Türkmen Cephesine baskı yapıldığı, göçe zorlandıkları ve burada çıkan olaylarda da 3 Türkmen'in öldürüldüğü tespit edilmiştir. Irak Türkmen Cephesi sözcüleri ise, ABD askerlerinin düzeni ve güvenliği sağlamakta yetersiz kaldıklarını belirtmişlerdir.[187]

ABD'nin Kerkük'ü bir anlamda Kürtlere "hediye" ettiği söylenebilir. ABD'nin bu politikasında 2 nci teskerenin geçmeyişine duydukları tepkinin payı olduğu da gerçektir. Bunu Irak Türkmenleri ifade etmektedir. Kerkük'te oluşturulan yönetimde vali ve etkili vali yardımcıları Kürtler arasından seçilmiştir. Bu da yönetimin KYB' de olduğu bir anlamda tescillemiştir. Pasif bir görev olan vali vekillerinden birini İslami Birlik Partisi'nden Tahsin Kahya yürütüyor ve Türkmen kontenjanından vali yardımcılığına gelen Millet Partisinden İrfan Kerküklü ise KYP' ye yakın biliniyordu. Vali KYP' den Abdurrahman Mustafa, Vali Yardımcısı Hasip Osman ise KDP' den ve "göçmenler, arsa, tapu" işlerinden sorumludur. Diğer Vali Yardımcısı Sergon Lazar, Süryani ve "Bağdat'la İlişkiler"den sorumlu idi.

Kerkük'teki yeni yönetim tamamen Türkmenlerin aleyhine bulunuyordu. Özellikle göçmen, arsa, tapu işlerinin KDP temsilcisine verilmesinden sonra, bölgeye her gün yeni Kürtlerin yerleştirildiğini, 15 – 20 bin dolar karşılığında bölgedeki Arapların evlerinin ve arsalarının satın alındığı ve bölgeden uzaklaştırıldığını bilgileri alınmaktaydı. Böylece bölgedeki nüfus dengesini Kürtler lehine, yönetimin desteği ile bozulmaya çalışılıyordu. Kürtler yaptıkları bu çalışmaların meyvelerini yapılan seçimlerde alacaklardı.

186 Halk'a ve Olaylara Tercüman, 08 Mayıs 2003.
187 Milliyet, 15 Nisan 2003, s.16

Irak Türkmen Cephesi Ankara temsilcisi Ahmet Muratlı, yeni dönemde özgürlük ortamının, Irak'ın her yerinde uzlaşma, işbirliği, refahın arttırılması yönünde değerlendirmeyi hedeflediklerini vurguluyordu. ABD ve Irak'taki ABD yetkilileri ile ilişkilerin geliştirilmesi için çapa harcadıklarını belirtiyor, etnik ayrıntılara dayalı, çatışma ortamını körükleyecek politikalar yerine, bütün gruplarla iyi ilişkiler geliştirmenin tüm Irak halkı için en sağlıklı yol olduğuna da işaret ediyordu. Irak Türkmenlerinin beklentisi ABD yetkililerinin adil olmaları, Ankara'nın da eğitim, sağlık, iş olanakları alanlarında yardımcı olması idi.[188]

Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden sonra ABD'nin kurduğu Irak Geçici Hükümet Konseyi 13 Temmuz günü ilk toplantısını yaptı. Savunma Sanayii binasında toplanan 25 üyeli Geçici Hükümet Konseyi'nde; Şiiler 14, Kürtler 5, Sünniler 4, Asuriler 1, Türkmenler de sadece 1 üye (Sanatçı Songül Çabuk) ile temsil ediliyordu. [189]

ABD, Türkmenlere açıkça haksızlık etmişti. Amerikalı yetkililerin açıklamalarına göre, 25 kişi, Irak'taki nüfus yapısına göre belirlenmişti. Oysa Irak'ta Türkmen nüfus, Kürt nüfusa yakındı. Geçici konseyde Kürtlere 5 yer verilirken, Türkmenlere sadece 1 yer verilmişti. Türkiye, Türkmen Cephesi adına en az 2, ideal olarak 3 kişinin geçici yönetime girmesini hedeflemişti. Bir kişi girdi: Songül Çabuk. Mustafa Balbay, "Sanatçı Songül Çabuk'un kişiliğine diyeceğimiz yok. Ancak, Türkmen Cephesi'ni arayıp kim olduğunu sorduk. Tanıyan çıkmadı!" diyordu. [190]

22. 08. 2003 tarihinde İmam Musa Ali Camii'nde gelen Caferii Türkmenler, peşmergelerin, roketatarların hain saldırısına maruz kalmışlardır. Yedi Türkmen şehit olmuş, bir çok Türkmen ağır yaralanmıştır.[191]

30 Ağustos'ta, Irak Kabinesinin bir hafta içinde kurulacağı ve 25 bakandan oluşacak yeni Bakanlar Kurulunda 13 Şii, 5 Sünni, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Asuri

188 ŞİMŞİR Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
189 Halk'a ve Olaylara Tercüman, 15 Temmuz 2003.
190 Cumhuriyet, 15 Temmuz 2003.
191 ŞİMŞİR Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

bakan bulunacağı açıklandı. [192] 1 Eylül'de yeni Irak Hükümetinde tek Türkmen üyenin Bilim ve Teknoloji Bakanı Raşit Mandan Ömer olacağı açıklandı.

Tuzhurmatu beldesinde Şiiler için kutsal olan Musa Ali Türbesinin, Celal Talabani'ye bağlı KYB'li peşmergelerce tahrip edilmesi ve sonrasında çıkan olaylarda 7 Türkmen'in ölümü, 12'sininde yaralanmasını protesto için Kerkük'te düzenlenen protesto gösterisi çatışmaya dönüştü. Provokasyon amaçlı yapıldığı izlenimi veren ateş açılmasının ardından Amerikan güçlerinin de müdahalesi ile çıkan çatışma da 3 Türkmen daha yaşamını yitirirken, 11 kişi yaralandı. Irak'lı Türkmenlerin liderleri Türkiye'ye bölgeye asker göndermesi çağrısı yaptı. Tuzhurmatu'daki olayları protesto etmek için aralarında Şii Arapların da bulunduğu 5 bin kişilik topluluk, 23 Ağustos sabah 09. 30'da Kerkük - Bağdat yolu üzerindeki Türkmen Enformasyon Müdürlüğü önünde toplandı. Ellerinde Türkmen bayrakları ve Hz. Ali posterleri bulunan topluluk, "Kerkük Türk'tür, Türk kalacak", "Yaşasın Türkmen, Kahrolsun düşman" sloganları arasında Kerkük Valiliğine doğru yürüyüşe geçti.[193]

Yedi Türkmen'in öldürülmesini protesto etmek amacıyla 23 Ağustos günü Kerkük'te yürüyüş düzenleyen Türkmenlerin üzerine yine ateş açıldı. 5 bin kişi 'Kerkük Türktür, Türk kalacak" sloganı atarak yürüyüşe geçmişti. Türkmenler Kerkük Polis Müdürü Ahmet Berzenci'yi istifaya çağırıyor, bir önceki günkü saldırıdan sorumlu tuttukları peşmergelerin tutuklanmasını istiyorlardı. Göstericiler üzerine bu defa ABD askerleri ateş açtı. Bu ateş sonucu Türkmenlerden 3 kişi öldü, 11 kişi yaralandı. İki günün toplam bilançosu 10'u Türkmen, 3'ü Kürt olmak üzere 13 ölüydü. Kalabalığın üzerine ateş açılınca ortalık savaş alanına döndü. Türkmen milisler de bir karakola ateş açtı ve iki polis aracını ateşe verdi. [194]

Tuzhurmatı'da sorunları sona erdirmek için Türkmen, Kürt, Arap vs. toplulukları parti temsilcileri, 25 Ağustosta Amerikalıların gözetiminde bir toplantı yaptılar. Toplantı sonunda şu beş madde karara bağlandı:

192 Cumhuriyet, 31 Ağustos 2003.
193 DURUKAN, N.,*"Türkmenler Ateş Altında", Milliyet*, 24 Ağustos 2003, s.17
194 Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Türkiye, 24 Ağustos 2003.

(ı) Tarafların yaptıkları yanlışları kabul edip özeleştiri yapması; (ıı) Olaylar sırasında ölenlerin yakınlarına bölgede 'kan parası' olarak adlandırılan tazminat ödenmesi; (ııı) Tahrip edilen türbenin onarılmasının iki hafta içinde bitirilmesi; (ıv) Olayların kimler tarafından başlatıldığının araştırılması ve (v) Kürt, Arap ve Türkmen güvenlik güçlerinin ortak ve tarafsız çalışması.[195]

27 Ağustos'ta Irak'ta Türkmenler ile Kürtlerin anlaştıkları haber verildi. Sorunlara anında müdahale için komite kurulmuştu. Etnik gruplara barış eli uzatılacaktı. Irak Türkmen Cephesi (ITC) ile Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (IKYB) arasında, sorunların çözümü için altı maddelik bir anlaşma imzalandığı bildirildi.

Anlaşmanın maddeleri şunlardır: (ı) Her iki parti, Tuzhurmatı ve Kerkük'te meydana gelen olayları kınadı. (ıı) Olayları araştırmak, sorumluları bulmak ve mahkemeye çıkarmak için yeni bir komite kuruldu. (ııı) Her iki parti de Arap, Kürt, Türkmen, Asuri ve diğer gruplara, Irak'ta barış içinde ve kardeşçe yaşamak için çağrıda bulunma kararı aldı. (ıv) Yaralılara ve şehit ailelerine maddi ve manevi destek yapılması kararı alındı. (v) Her türlü problemi anında çözebilmek amacıyla yeni bir komite kuruldu ve bu komite için bir 'çözüm odası' açıldı. (vı) İlişkileri korumak, politik, sosyal ve ulusal konuları görüşebilmek için bu tip toplantıların düzenli olarak yapılması kararlaştırıldı.[196]

Peşmergeler, savaş sonrası Kerkük'e girdikleri ilk andan itibaren, Türkmenlerin iskan edildiği mahalle, sokak ve caddeleri, Kürt bayrakları asarak duvarlara "Kürdistan'ın kalbi Kerkük'tür." sloganlarını yazarak Türkmenleri kışkırtmaya çalışmışlardır.[197] Bölgede bu gelişmeler olurken Kürtlerin Irak'ın geleceğinde söz sahibi olmak için geçmişten gelen girişimlere ağırlık vermişlerdir. Barzani, yakın gelecekteki Kürt Federasyonu'nun düşünsel altyapısını makaleler yoluyla dünyaya anlatarak:"Kürtlere verilecek federasyon hem Kürtlerin, hem de Irak'ın sorunlarını çözer. Kürtlerin sorunu yalnız Irak

195 Milliyet, 26 Ağustos 2003.
196 Akşam, 28 Ağustos 2003.
197 ŞİMŞİR Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

vatandaşlığı değildir. Mesele siyasidir. Millet sorunudur. Kendi vatanları var, o da Kürdistan dır. ” demiştir.

KDP lideri Mesut Barzani'nin Türkiye'de Doz Yayınları'ndan çıkan kitabındaki görüşleri şu şekildedir:

“Kerkük'ü ve Kürdistan'daki birçok bölgeyi Araplaştıran Baas rejimidir. Kerkük'te bir Türk azınlığın bulunduğu gerçeğini kimse inkar edemez. Bu bir realitedir. Ama bunun yanında Asuri azınlığı da vardır. Bazı Araplar da Cuveyha bölgesinde yaşarlar. Bunlar geçen yüzyılın ortalarında Mithat Paşa tarafından buraya yerleştirilmişlerdir. Kerkük'ün Kürt topraklarında yer aldığı, Türk toprağı olmadığı gerçeği açık bir şekilde kabul edilmelidir. Türkmen kardeşlerimiz bir etnik azınlık olarak her türlü haklardan yararlanmalıdır. Ulusal hakları hiçbir zaman inkar edilemez. ” Mesut Barzani, kitabın kapağını babası Mustafa Molla Barzani'nin, 1974 yılına ait ‘Kürtlerin kabrine gelip niçin Kerkük'ü sattın, demesinden korkuyorum. ’ sözlerini koymuştur.[198]

1.3.6.4.3. Irak'ın Yeni Yapılanma Sürecinde Türkmenler:

Irak'ın siyasi olarak yeniden yapılandırılması sürecinde ilk resmi adım 15 Kasım 2003'te atıldı ve Irak Geçici Yönetimi ile ABD liderliğindeki koalisyon güçleri arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile Irak'ta 18 ilde idari esaslı federasyon öngörülüyordu. Fakat ABD bu tezi savunuyor görünmesine rağmen, Kürt liderlerin, ırkçı bir yaklaşımla etnik federasyona yönelmelerine de karşı çıkmadı. [199]

Irak Geçici Yönetim Konseyi'nce görevlendirilen ihtisas komisyonu tarafından bütün Irak için hazırlanan anayasa taslağı, Irak'ı fiili olarak Kürdistan ve Arap federasyonu olarak ikiye bölüyordu. Metinde, Türkmenlerin adı bile geçmiyordu. Geçici Konsey'de görüşülecek olan geçici anayasa taslağının önemli maddeleri şöyledir:

198 SAZAK, D., ‘*’Federal Irak Ve Kerkük”, Milliyet*, 26 Aralık 2003, s.22.
199 ŞİMŞİR Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

- Madde 3 : Irak tam bağımsız bir ülkedir, Başkenti Bağdat'tır. Rejimi federal, demokratik çoğulcu, parlamenterdir. Kürdistan bölgesinin bugünkü durumu(statüsü) geçiş döneminde muhafaza edilecektir.
- Madde 4 :İslam, devletin resmi dinidir. Temel yasama haklarında addedilecektir.
- Madde 6 : Arapça devletin resmi dilidir, Kürdistan'ın bugünkü özel konumuna riayet edilir.
- Madde 12 : Birleşik ve federal bir Irak'ta ülkeye hizmet için muhalif milliyetler kardeştir.
- Madde 14 : İstimlak yasa ile düzenlenir. Irak vatandaşlarının Irak'ın her yerinde mülkiyet hakkı vardır.
- Madde 15 : Ordu politikaya karışmaz.
- Madde 18 :a) Irak vatandaşları vatandaşlık hakkından mahrum edilemez.

  b) Siyasi mülteci iade edilemez.

Anayasanın geçiş yasama erki başlıklı bölümünden önemli maddeler de şöyledir:

- Madde 19: Irak devletinin geçiş döneminde 'Ulusal Geçiş Meclisi' adında yasama meclisi olacaktır. Ana görevi yürütmeyi atamak ve denetlemektir.
- Madde 20: Ulusal Geçiş Meclisi vilayetleri temsil eden şahıslardan oluşur. Nüfusa göre her 100 bin 1 kişi temsil eder.
- Madde 21: Her vilayette derhal 15 üyeden oluşan bir düzenleme komitesi oluşturulur; Geçici Yönetim Konseyi 5, Vilayet Meclisi 5, her ilin en büyük 5 kentinin meclisleri birer kişidir.
- Madde 27: Düzenleme Komitesi'nce tespit edilen adaylar arasında Ulusal Geçiş Meclisi üyeleri seçilir.
- Madde 28: Ulusal Geçiş Meclisi'nin ilk oturumu, en geç 31 Mayıs 2004 tarihinde yapılır.

- Madde 30: Meclis üyesi görevini ifa ederken sorumlu tutulamaz, kanuni takibata uğramaz, cinayet dışında meclis oturumu esnasında izinsiz tutuklanamaz, suçüstü dışında Meclis başkanının izniyle gözaltına alınır.[200]

Daha önce Geçici Hükümet Konseyinden (GHK) geniş özerklik taleplerinin geçici anayasaya girmesini isteyen Kürtler, son olarak kendi kaderini tayin hakkı referandumu isteyen bir dilekçeyi 1.7 milyon imzayla birlikte GHK ile ABD'li yetkililerin önüne koydular.[201]

K.Irak'ta 'Kürt hükümeti', 'Kürt federe devleti' hazırlıkları yapılırken, 'Büyük Kürdistan' emeli de dile getirildi. Kürdistan Demokratik Parti (IKDP) lideri Mesut BARZANİ, partisinin yayın organı Khabat gazetesine yazdığı makalede, Irak'ta Kürt Federasyonunda ısrarlı olduklarını vurgulayarak, "Kürtlere verilecek federasyon, hem Kürtlerin, hem de Irak'ın sorununu çözer. Kürt sorunu yalnız Irak vatandaşlığı değildir. Kürt meselesi siyasidir, millet sorunudur. Kürtlerin kendi vatanı var, o da Kürdistandır. Kürdistan birinci dünya savaşında parçalandı, bir kaç ülkeye verildi. Bir parçası da Irak'ta kaldı" ifadesini kullanarak gerçek amacını gizleme gayreti bile göstermemiştir.

ABD'nin uygulamak istediği eyalet sistemine karşı olduğunu belirten BARZANİ, eyalet sisteminin Kürtleri böleceğini ve Kürt bölgelerini birbirinden ayıracağını, coğrafi federasyonunu ise Irak'taki Kürt sorununu çözeceğini anlattı. Bu arada Barzani, bölgeyi 1991 yılından beri koalisyon güçleriyle birlikte Saddam'ın saldırılarından koruyan Türkiye'ye teşekkür etti. [202]

Kerkük'te Türkmenler; 2003 yılını yine kan ve can vererek kapattılar ve 2004'e yaslı girdiler. Türkmenlerin ve Arapların, Kürtlerin bölücü tasarılarını ve Kerkük üzerindeki taleplerini ortak bir hareketle protesto etmek için düzenlediği barışçı gösteri kana bulandı. 31 Aralık 2003 çarşamba günü Kerkük kentinde, binlerce Arap ve Türkmen, ırka dayalı federasyon kurmak ve Kerkük'ü Kürdistan bölgesine bağlamak isteyen Kürtleri protesto için gösteri düzenledi. Kentin

200 Irak Anayasa Taslağında Türkmenlerin Adı Bile Yok, Ortadoğu, 06 Şubat 2004, , s. 7
201 Bağımsızlık Kartı oynandı, Radikal, 26 Şubat 2004,
202 Milliyet Akşam, 21 Aralık 2003.

güneyindeki Polis Akademisi önünde toplanan 5 bin kadar gösterici, “Kerkük Irak kentidir”, “Federasyona hayır”, “Kürtler Kerkük’ü terk etsin” “Kerkük Kürdistan olamaz” diye sloganlar attı. Göstericiler, Kerkük’ün merkezi hükümete bağlı kalmasını istediler. Şii lider Mukteda Es Sadr’ın temsilcileri de, Şii Türkmenlere destek amacıyla gösteri yürüyüşüne katıldı. Federasyon karşıtı gösteri yapan Türkmenlerle Araplar, Kerkük Valiliğine doğru yürüyüşe geçtiği sırada, Talabani liderliğindeki IKYB’ye bağlı peşmergeler, topluluğun üzerine yaylım ateşi açtı. Açılan ateş sonucu 8 kişi öldü ve 6’sı ağır 31 kişi yaralandı.[203]

Gıda Dağıtım Merkezinin bilgilerine göre bu dönemde , 2 bin 351 Arap ailesi (21 bin 298 kişi) Kerkük’ten ayrılırken, Erbil ve Süleymaniye’den 3 bin 987 Kürt ailesi (21 bin 517 kişi) kente yerleşti. Bu ailelerden 1.146’sının boş olan evlere, diğerlerinin de kamu kurum ve kuruluşlarına yerleştiği , bu verilerin 31 Aralık 2003 tarihine kadar alınan sayılar olduğunu yetkililer tarafından ifade edilmiştir. [204]

Kerkük'te incelemeler yaptıktan sonra Türkiye'ye gelen Irak Türkmen Meclisi üyesi Prof. Ekrem Pamukçu, dışardan Türkmen bölgesine akın eden Kürtleri iskân etmek ve iş-güç sahibi yapmak için Amerikan ve İsrail desteğiyle Kredi Bankası kurulmuş olduğuna ve bu banka aracılığıyla düşük faizli kredi verilerek, Türkmen ve Arapların topraklarının satın alındığına dikkat çekiyordu. Prof. Pamukçu, "Özellikle Kerkük'e göç ettirilenlere yerleşmeleri için karşılıksız olarak kredi veriliyor" diyor ve Kürt gruplara siyasi desteğin Amerika'daki Yahudi lobisinden geldiğini belirtiyor. Kerkük'e göçle birlikte çok sayıda ağır silah girdiğine ve Amerika'nın Kerkük'te kışkırtmalar yaptığına işaret eden Pamukçu, "Şimdi Molla Mustafa Barzani'nin heykelini Kerkük'ün merkezine dikmeyi planlıyorlar" diyordu.[205]

---

203 ŞİMŞİR Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
204 “Araplar terk ediyor. Kerkük’te tehlikeli adımlar”, Cumhuriyet; “Kerkük’e Türkmen akını”, Radikal, 17 Ocak 2004.
205 ŞİMŞİR Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

1.3.6.4.4. Türkmensiz Bir Irak Federasyonu Kuruluyor:

Tüm gelişmelerle paralel olarak Irak'ın geleceğini şekillenmesinde büyük önemi bulunan 31 Haziran 2004 tarihinde Irak egemenliğinin ''Geçici Hükümete'' devri ve daimi anayasanın kabulü ile yeni hükümetin oluşacağı ve Irak'ın 31 Aralık 2005 tarihine kadar yönetileceği 'IRAK GEÇİCİ İDARİ YASASI', 2 Mart tarihinde Irak geçici hükümet konseyi tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.

Yasanın 53 ncü maddesinde; Kürdistan Bölgesel Yönetimi olarak 19 Mart 2003 tarihinde Dohuk, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Neneveh vilayetlerinin idari yönetim sahasına giren toprakların tanımlandığı kaydediliyordu. 18 vilayetin sınırlarının geçiş sürecinde değiştirilemeyeceğini hükme bağlayan maddede, Kürdistan bölgesi ve Bağdat ile Kerkük dışındaki vilayetlerin 3'ten fazla olmamak koşulu ile bir araya gelerek bölge oluşturmalarına da yol açıyordu.

54 ncü madde, Kürdistan Bölgesel Yönetiminin mevcut işlevlerini yerine getirmeyi sürdüreceğini belirtirken, polis güçleri ve iç güvenliğe dönük kontrolü devam ettirebileceğini ve Kürdistan bölgesinde vergi isteme hakkına sahip olduğunu kayda geçiyordu.[206]

Yeni yasaya göre Türkmenler, Arap-Kürt federasyonunun Kürt bölgesinde veya Arap bölgesinde sadece 'azınlık statüsünde' olacak, kültürel varlıklarını sürdürebilecek, kendi dillerinde eğitim görebileceklerdi. Bunun ötesinde herhangi bir hakka sahip olamayacak, Irak'ın asli unsuru, kurucu unsuru sayılmayacaklardı. [207]

Irak geleceğinin ve hatta Türkmenlerin Irak'ın geleceğinde siyasi olarak söz sahibi olmalarında büyük bir önemi olan Irak seçimleri; bütün şiddet ,şantaj,

206 Irak'ı Bölünmeye Sürükleyen Yasa, Cumhuriyet , 10 Mart 2004, ,s. 11
207 ŞİMŞİR Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

tehdit ve çeşitli hilelere ve sunni kesimin seçimleri boykot etmesine rağmen, % 60 oranında bir katılımla, 30 Ocak 2005 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Irak genelindeki seçim; (275) üyeli Irak Parlamentosu milletvekili seçimi ile (111) üyeli Kürdistan bölge meclisi seçimi ve (18) vilayette İl Meclis üyeleri seçimi kapsayacak şekilde yapılmıştır. 12-13 milyon seçmen kaydının bulunduğu tahmin edilen Irak'ta ve Irak vatandaşlarının bulunduğu (14) ayrı ülkede yapılan seçimlere, katılım oranının % 60 olduğu, (8.456.266) kişinin oy kullandığı ve seçimlere 110 siyasi partinin katıldığı açıklanmıştır.

13 Şubat 2005 tarihinde açıklanan seçim sonuçlarına göre, Irak Parlamento seçimlerinde (275) sandalyeden;

* Birleşik Şii İttifakının, oyların % 47.6'sını (4.075.295), (132 milletvekili),
* Kürtlerin, oyların % 25'7'sini (2.175.551), (75 milletvekili),
* Irak Geçici Hükümet Başbakanı Ayad ALLAVİ'nin başında bulunduğu koalisyonun, oyların %13.8'ini (1.168.943), (48 milletvekili),
* Türkmenlerin % 1.1'ini (109.155), (3 milletvekili ve Şii Birleşik İttifakından seçilen 5 Şii Türkmen ile birlikte toplam 8 milletvekili), (Irak Türkmen Cephesi (94.086), Türkmen Ulusal Hareketi (2.391) ve İslam ve Türkmen Koalisyonu (12.678) oy almıştır.)
* Diğer gruplardan; Devlet Başkanı Gazi El Yaver'in listesinin (150.680), Komünist Parti (69.920), Asuriler (36.255), İslami Parti-Sünni (21.342), Bağımsız Demokratlar-Adnan Paçacı (12.728), Ulusal Demokratik Parti (1603) oy almış, (20) milletvekilliği bu gruplar arasında dağılmış, (94.305) oy geçersiz sayılmıştır.

Bu duruma göre, yaklaşık 24-25 milyon civarında olduğu tahmin edilen Irak nüfusunun yaklaşık % 20'sini teşkil eden Kürtler, nüfus oranına göre Irak Parlamentosunda daha fazla sandalye kazanmıştır. Kerkük kentinin merkez olduğu Tamim Eyaletinde oyların % 59.1'ini (405.951 oydan 233.303'ü) KDP-KYB ittifakının aldığı, böylece (41) üyeli İl Meclisinde tek başına Kürtlerin hakim konuma geldiği, Türkmenlerin ise oyların % 16'sını (79.791) aldığı açıklanmıştır.

Irak seçim sonuçları Türkiye ve Irak Türkmenleri üzerinde hayal kırıklığı yaratmıştır. Irak'ın nüfusunun %10 teşkil eden Türkmenlerin seçimlerde çok düşük oy almalarında; Kürt grupların sandıklara yaptıkları müdahaleler, seçim öncesi yüz binlerle ifade edilen Kürt nüfusunun kritik bölgelere kaydırılması, Türkmen bölgelerinde seçimlere katılımın çok düşük olması (örneğin Musul'unda içinde bulunduğu ve Türkmenlerin dağınık olarak yaşadığı Ninova eyaletinde Kürtler 77 bin oyla birinci çıkmışlardır.) ayrıca Irak'taki Türkmenlerin yaklaşık olarak 2/3 oluşturan Şii Türkmenlerinde Şii Birleşik İttifakına oy vermeleri etkili olmuş ve Irak Türkmen Partileri beklenen oyu alamamışlardır. [208]

Ağustos 2005 tarihinde çoğunluğunu Kürt ve Şiilerin oluşturduğu anayasa yazım komisyonu *(71 kişilik komisyonun 15'i sünni arap temsilcisinden oluşmuştur)*'nca hazırlanan anayasa; Sünnilerin boykot etmesine rağmen Ekim 2005 tarihinde, halk oylamasına sunularak kabul edilmiştir.

Irak anayasası; beş bölüm ve 139 maddeden oluşmaktadır. Anayasanın 1. maddesinde, Irak cumhuriyetinin bağımsız ve egemen bir devlet olduğu, yönetim şeklinin cumhuriyetçi, federal ve parlamenter demokrasi olduğu, 2 nci maddesinde, devletin dininin İslam olduğu ve çıkarılacak yasaların İslam'ın değişmez kurallarına uygunluğu, anayasanın 3 ncü maddesinde; Irak'ın çeşitli milliyet, din ve mezheplerden oluştuğu, İslam dünyasının bir parçasını teşkil ettiği ve ülkesindeki Araplar nedeniyle de, Arap ulusunun bir parçası olduğu belirtilmiştir.

Türkmenler, Keldaniler, Asuriler ve diğer çeşitli milliyetlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarından bahseden 122 nci madde ile Irak içinde %10'lik nüfusa sahip Türkmenler sıradan küçük bir topluluk gibi görülmektedir. Anayasanın 4 ncü maddesi; resmi dil olarak Arapça ve Kürtçe'yi belirlemiştir. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının kullanımını 109 ve 110 ncu maddelerde

208 ERGİN, Sedat., ''*Irak'taki Türkmenler Buharlaştı mı ? ''*, *Hürriyet*, 18 Şubat 2005, s.22.

düzenlenmiştir. 137 nci madde ise, Kürdistan bölgesinde kürtler tarafından alınmış bütün kararların anayasanın kabulünden sonra da geçerli olduğunu belirtmekte, bu da, kürtlere konumlarının çok üstünde bir statü sağlanmaktadır.

Bölgelerin Millet Meclisi'nin göreve başlamasından sonra oluşturulacağı 115 nci maddede belirtilmesine rağmen, 114 ncü madde Kürdistan Bölgesinin federal bir bölge olacağını peşinen öngörmüştür. Ancak sınırlarının nasıl tespit edileceği net olarak açıklanmamıştır. Anayasa ile Irak silâhlı kuvvetleri haricindeki peşmerge varlığına ve şii arapların milis güçlerine resmi statü kazandırmıştır. *(silâhlı kuvvetler dışında milis güç oluşturulamayacağı hükmüne (md.9) rağmen, aynı taslakta (md.118) şii ve kürtlere kendi milis güçlerini muhafaza imkânı verilmektedir.)*

Kerkük'ü ilgilendiren 136 ncı madde de; "eski duruma getirme", "nüfus sayımı" ve "nasıl idare edileceği" ile ilgili hükümler yer almaktadır. Eski duruma getirmedeki son gelişmeler Türkmenlerin asimle edileceği endişesini artırmaktadır. 2007 yılında yapılacak adil olacağı şüpheli bir referandum (md.136) sonucu Kerkük'ün kürt bölgesine dahil edilmesi durumunda, Türkmenlerin anayasada verilen haklarını kaybetmeleri ve daha fazla baskı görmeleri söz konusu olacaktır.

137 nci madde ise, Kürdistan Bölgesinde Kürtler tarafından alınmış bütün kararların anayasanın kabulünden sonra da geçerli olduğunu belirtmekte, bu da Kürtlere konumlarının çok üstünde bir statü sağlanmaktadır.

Seçimler sonrasında oluşan yeni dönemde; devletin yapısı ve bu çerçevede Kürtlerin durumu planları ve amaçları, Kerkük'ün statüsü, rejimin çizgisi başka bir ifade ile dinin rejime etkisi, Irak'taki direnişin geleceği, seçimlerde istenen sonucu almayan ve Irak'ın geleceğinde siyasi olarak söz sahibi olamayan Türkmenlerin konumu ve Türkiye'nin arka bahçesi sayılan arasında tarihi bağı olan Irak'taki siyasi gelişmeler sonucu oluşan siyasi tablonun, başta Türkiye olmak üzere, Orta Doğu coğrafyasına etkileri ile Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında bölgeyi şekillendirmeyi planlayan Amerika Birleşik Devletlerinin bölgenin geleceği ile ilgili senaryoları, tartışmalı ve belirsiz konumunu muhafaza etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. IRAK TÜRKMENLERİNİN TOPLUM YAPISI

2.1. TÜRKMENLERİN SİYASİ YAPILANMASI

İngiliz işgaline, Irak'ta iki unsur karşı çıkmıştı. Birisi Türkmenler, diğeri ise Şiilerdir. Lozan'da çözüme kavuşturulmayan Musul Meselesi Milletler Cemiyetine havale edilmiş ve Milletler Cemiyeti 16 Aralık 1925'te Musul Vilayeti'nin Irak'a verilmesine karar vermiştir.

Bunun üzerine Türkmenler ve Türkiye yanlısı diğer unsurlar büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Ancak yapacak başka bir şey yoktu. 1932 yılında Türkmen okulları kapatıldı. Buna karşılık Türkmen öğrenciler yürüyüşler düzenledi. 14 Temmuz 1958 darbesinden sonra etnik milliyetçiliğin artması ve siyasi akımların yayılması ile Türkmenler arasında bilinçlenme süreci başladı. 1959 Kerkük Katliamı yeni bir dönemin başlangıcıdır. Türkmenler artık bir arada ve birlikte hareket etme gereğini hissettiler. Bu süreç gelişerek devam etti. Türkiye'ye öğrenim için gelen öğrenciler; 9 Ekim 1959'da Irak Türklerinin ilk kültürel ve sosyal kuruluşu olan Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD)'ni kurmuş, dernek asli fonksiyonu yanında siyasi konularda da faaliyet göstermiştir. Siyasi faaliyetler IMTP'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir.

Türkmen Siyasi Hareketi 1970'ler de büyük gelişme gösterdi. Bilinçlenme süreci bu dönemde hız kazanmıştır. ABD'nin ve İngiltere'nin de desteği ile Irak muhalefeti gittikçe örgütlenip güçlenirken , Iraklı Türkmenler de 1990 yıllarda geçte olsa siyasi örgütlenmeye başladılar. Çeşitli Türkmen siyasi partileri ve siyasi hareketleri ortaya çıktı. Daha sonra bunlar kendi aralarında birleşmeye doğru gittiler ve 1995 yılında Irak Türkmen Cephesi (ITC) kuruldu.Türkmenlerin siyasal yapılanmalarında şu kuruluşlar yer almıştır. [209]

209 ŞİMŞİR, Bilal N., (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

2.1.1 Türkmen Kardaşlık Ocağı (TKO)

Türkmen siyasi hareketi, 1959 Kerkük Katliamı'ndan sonra, Türkmenler'in birlikte hareket etme gereğini hissetmesiyle başlamıştır. 7 Mayıs 1960'da Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın fikir kulübü statüsünde kurulmasına izin verilmiştir. 23 Ocak 1961'de yayınlanmasına izin verilen Kardaşlık Dergisi'nin Türkmen kültürü ve siyasetine önemli katkıları olmuştur. Bir kulüp kimliğinde faaliyet gösteren Türkmen Kardaşlık Ocağı, Türkmen toplumunun kültürel ve sosyal ihtiyaçlarının yanı sıra milli ihtiyaçlarına da faydalı olmuş Türkmenlerin en eski siyasi kuruluşlarından biridir. 1977'de başlayan Baas saldırılarında Ocak yöneticileri önce görevden uzaklaştırılmışlar, 1970 yılında tutuklanmışlar ve 1980'de de idam edilmişlerdir. Erbil, Musul ve Kerkük'te şubeleri olan Türkmen Kardaşlık Ocağı, Eylül 2003'te Kerkük'te toplanan Üçüncü Türkmen Kurultayında Türkmen Cephesine katıldı ve ocağın genel başkanı Dr. Faruk Abdullah Abdurrahman, Irak Türkmen Cephesi başkanı seçildi. Ocağın gelişip, saygın bir konuma gelmesinde, idam edilen Ocak Başkanı E. Albay Abdullah Abdurrahman'ın birleştirici ve karizmatik kişiliğinin büyük katkısı olmuştur.

2.1.2 Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP)

Irak' ın kuzeyinde kurulan ilk Türkmen partisidir. 1988'e gelindiğinde, ilk Türkmen siyasi partisi sayabileceğimiz "Irak Milli Türkmen Partisi" (IMTP) kuruldu. Parti, Bağdat rejiminin baskıcı, acımasız ve saldırgan politikasını dikkate alarak, kendini ancak 1991'de deklare etti. Türkmenler için, varlığından yeni haberdar oldukları bu parti büyük bir umut ışığı olmuştur. İlk başkanı tıp doktoru Dr Muzaffer Arslan idi. IMTP, deneyimli ve idealist yöneticilerin yoğun çalışmaları sayesinde Dünyaya Türkmen varlığını duyurmuştur. Partinin yöneticileri, Riyad, Beyrut, Viyana, Selahattin, Londra ve ABD'de yapılan toplantılara katılmıştır. ABD ve İngiltere gibi Irak sorunuyla yakından ilgilenen ülkelerin başkentlerine giderek temaslarda bulunan IMTP, Avrupa Parlamentosu'nda, Kürtler'le eşit şartlarda temsil edilmeyi başarmışlardır. Ayrıca parti, Kuzey Irak'ta, Radyo-TV, matbaa, basın-yayın ve en önemlisi

Türkçe eğitim veren okullar açmış; silahlı kuvvetlere çekirdek olacak 350 kişilik bir koruma birliği oluşturmuştur. Tüm bu çalışmaların oldukça büyük bütçelerle gerçekleştirildiğinin lanse edilmeye çalışılmasına karşın, oldukça kısıtlı bir bütçe kullanılmış olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

IMTP; 1995 yılında, Türkmen Birlik Partisi ve Türkmen Bağımsız Hareketi ile birlikte Irak Türkmen Cephesini oluşturdu.1996 yılında yapılan kurultayında başkanlığına Mustafa Kemal Yayçılı seçildi . Irak Milli Türkmen Partisi son kurultayını 2004'te Kerkük'te topladı. Bu kurultayda Yayçılı yeniden partini genel başkanlığına, IMTP'ye katılan Songül Çabuk da genel başkan yardımcılığına seçildi. Songül Çabuk aynı zamanda Irak Geçici Konseyinde tek Türkmen üyesidir.

2.1.3. Türkmeneli Partisi

1994 yılında Erbil'de yapılan kongrede, Rıyad Sarıkahya tarafından yeniden örgütlendi ve önce Türkmen Birlik Partisi adıyla kuruldu. O bölgede Kürt gruplar tarafından aynı ad altında başka bir kukla Türkmen partisi veya bir tabela partisi kurdurulmaya kalkışılması üzerine Haziran 1996'da yapılan ikinci kongresinde adını Türkmeneli Partisi olarak değiştirdi. Ağustos 1996'ya kadar çalışmalarını Erbil ve Dohuk'ta sürdürdü. 1996 kongresinden sonra Dohuk'a taşınan Türkmeneli Partisi kuruluşları, Kürdistan Demokratik Partisi'nin (KDP) güvenlik güçleri tarafından basıldı.

Türkmeneli Partisi, kuruluşundan beri, Irak'ta Türkmenlerin de Kürtler gibi silahlı güce sahip olması ve kürtlerin federal bölge taleplerine karşılık Türkmenlerin de benzer bir proje ile ortaya çıkması gerektiği tezini savunmuştur. KDP, Türkmeneli Partisi'nin izlediği politik çizgiden rahatsız olmuş ve zaman zaman bu partiyi silahla sindirmeye kalkışmış, silahlı saldırılar düzenlemiş ve partinin başkanı Sarıkahya'nın Kuzey Irak bölgesine girmesini yasaklamıştır. Dolayısıyla Irak Savaşı sonuna kadar Sarıkahya'nın yerine, parti başkanlığını önce Seyyah Küreci, daha sonra da Nevzat Timur yürütmüştür. Sarıkahya ise partinin onursal başkanı olarak Ankara'dan çalışmalarını

sürdürmüş, Irak Savaşı ardından Kerkük'e dönmüş ve 2004'te düzenlenen kurultayda Türkmeneli Partisi'nin genel başkanlık görevini tekrar üstlenmiştir.

2.1.4. Milli Demokratik Türkmen Örgütü (MDTÖ)

Kasım 1980 tarihinde, idamlara tepki olarak kurulan Irak Milli Demokratik Türkmen Örgütü, daha sonra Irak Ulusal Demokratik Cephesi'ne üye olmuştur. 1981'de Kuzey Irak'ın Sınat, 1982'de ise Navzang Bölgesi'nde Askeri Karargah kuran örgüt, Irak Türkmenleri'nin deklare edilmiş ilk siyasi organizasyonu olma özelliğine sahiptir. 1983 yılında toplanan Irak rejimine muhalif tüm siyasi kuruluşlar, bu Türkmen Örgütünün kararlı tutumu sonucunda, ilk kez Türkmen haklarını kabul ederek sonuç bildirisine yazmışlardır. Irak Milli Demokratik Türkmen örgütü, 1985'te siyasi konjonktürün değişmesi nedeniyle faaliyetlerini dondurmak zorunda kalmıştır. İzzettin KOCAVA, Hasan Özmen, Dr.Aydın Beyatlı, 31 Ağustos 1996'da Erbil'de tutuklanan Mehmet Reşit Tuzlu, Enver Hamid ve Bahattin Türkmen örgütünün önemli isimlerindendir.

2.1.5. Türkmen Bağımsızlık Hareketi (TBH)

1994 yılında Prof.Dr. İhsan Doğramacı'nın yeğeni Ferit Çelebi tarafından kurulmuştur. Çelebi ailesi Erbil'in önde gelen ailelerindendir. Böyle bir aile tarafından kurulmuş olması dolayısıyla Türkmen Bağımsızlık Hareketi, Erbil'de geniş bir tabana sahip olmuştur. Parti içindeki bazı gelişmeler sonucu, partinin genel başkanlığı, 1996 yılında Ferit Çelebi'den Kenan Şakir Üzeyirağalı'ya devredilmiştir. Türkmen Bağımsızlık Hareketi, Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) kurucu unsurlarından birisidir ve ITC içinde aktif konumunu sürdürmektedir.

2.1.6. Türkmen İslam Hareketi

Irak'ta faaliyet gösteren üç önemli Şii Türkmen partisinden birisidir. Parti, Eylül 2003'Te Kerkük'te düzenlenen Üçüncü Türkmen Kurultayı'nda Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) çatısı altına girdi. ITC'ye katılan ilk Türkmen Şii

partisi oldu. Bugün Irak Türkmen Cephesi'ni oluşturan beş partiden birisidir. Yukarıda kısa kısa tanıtılmış olan bu beş partiden başka, Irak dışında, dünyanın çeşitli ülkelerinde, 60'a yakın Türkmen kuruluşu da Irak Türkmen Cephesi'ni desteklemektedir

2.1.7. Irak Türkmen Cephesi (ITC) Dışında Kalan Türkmen Siyasi Örgütler

2.1.7.1. ITC'ye Yakın İki Örgüt

Kerkük'te, Irak Türkmen Cephesi dışında oldukları halde, Türkmenlerin meşru haklarını savunan başka gruplar da vardır. Çalışmaları ITC'nin stratejisi ile temelde çatışmayan bu gruplardan biri Muzaffer Arslan Grubu, diğeri Turhan Ketene Halk Partisi'dir.

Köklü bir aileye mensup olan Dr. Muzaffer Arslan, halen Irak Türkmen Cephesi çatısı altında yer alan Irak Milli Türkmen Partisi'nin (IMTP) ilk genel başkanı idi; bu sıfatla 1990'lı yılların başında Irak muhalefet toplantılarında önemli rol oynadı, Irak muhalefet gruplarıyla yakın ilişki içinde oldu. Arslan, Irak Geçici Hükümet Konseyi yetkilileri ve ABD yetkilileriyle de ilişkilere sahiptir. Muzaffer Arslan Grubu'nu Kerkük'te öğrenci, gençler birliği ve spor kulübü gibi kuruluşlar oluşturmaktadır. Grubun Kerkük'te oldukça etkili bir tabanı vardır.

Turhan Ketene ise Irak Türkmen Cephesi'nin kurucu ilk başkanıdır. 1996 yılında kurulan Halk Partisi adı altında çalışmalarını sürdürmektedir. Ketene'nin Halk Partisi, Kerkük içinde etkili bir kitleye ve yurt içinde de önemli bir lobiye sahiptir. Başta ABD, Kanada, Danimarka olmak üzere birçok ülkede temsilcileri bulunmaktadır.

Bu iki grubun çalışmaları, Irak Türkmen Cephesi'ne dışardan destek niteliği taşımaktadır. Bunları, demokratik bir ülkede iktidar dışında kalan muhalefet gruplarına benzetenler de vardır.

2.1.7.2. Şii Türkmen Partileri ve ITC ile İlişkileri

Şii Türkmen partileri, genel olarak İran ve Şii destekli kuruluşlardır. Irak Türkmen Cephesi ise Türkiye'ye yakın bir politika izlemektedir. Irak'ta üç önemli Şii Türkmen partisi vardır: (ı) Türkmen İslami Birlik Partisi, (ıı) Türkmen Vefa Hareketi ve (ııı) Türkmen İslami Hareketi (TİH).

Dr. Sami Dönmez başkanlığındaki Türkmen İslami Hareketi (TİH), Eylül 2003'te Kerkük'te toplanan Üçüncü Türkmen Kurultayı'nda Irak Türkmen Cephesi çatısı altında yerini almış bulunmaktadır.

Irak Türkmen Cephesi dışında bulunan Türkmen İslami Birlik Partisi (TİBP): Şii Irak İslami Yüksek Devrim Konseyi'nin (IİYDK) bir alt teşkilatıdır. Şii olması nedeniyle Suriye ve İran tarafından desteklenmektedir. Partinin başkanı Abbas El-Bayati'dir.

ITC çatısı dışında kalan Türkmen Vefa Hareketi (TVH) ise 2001'de Tahran'da kuruldu. Bu hareketin önde gelen isimleri Arslan Tütüncü, Salih Beyatlı ve Fuat Tuzlu'dur.Bu Şii partilerin her üçü de 2003 Eylül'ünde Kerkük'te düzenlenen Üçüncü Türkmen Kurultayı'na katılarak, ITC şemsiyesi altına girmek istemişler, ancak bazı nedenlerden dolayı yalnız İslami Türkmen Hareketi ITC'ye katılmış, Türkmen İslami Birlik Partisi ile Türkmen Vefa Hareketi dışarda kalmıştır. Daha sonraki yıllarda başka Türkmen örgütleri de ortaya çıkmıştır, bunlardan biri bazı Türkmen derneklerinin Mart 2002'de Ankara'da oluşturdukları Türkmen Danışma Meclisi'dir. (TDM).

2.1.7.3. Kürtlerin Kurduğu Kukla ''Türkmen'' Partileri

Irak'taki Kürt grupları, Türkmenlerin siyasi örgütlenmelerine karşı başından beri cephe aldılar. Irak Türkmen Milli Partisi'nin ve daha sonra da Irak Türkmen Cephesi'nin kurulması ve uluslar arası forumlarda ve Irak muhalefeti toplantılarında Türkmenlerin resmi temsilcileri olarak kabul edilmesi, Kürt gruplarını rahatsız etti.

Kürt grupları, önce Türkmen siyasi örgütlenmesini önlemeye çalıştılar, Türkmenleri sindirmeye uğraştılar, Irak Türkmen Cephesi'ne karşı silahlı saldırılar düzenlediler, fakat Türkmenleri engelleyemediler ve yıldıramadılar. Bunun üzerine Kürt gruplar, başka bir yola saptılar, kukla Türkmen partileri kurdurup, Türkmen temsilcilerin karşısına alternatif Türkmen temsilcileri çıkarmaya başladılar.

Bu kukla veya tabela partilerinin en önemlilerinin isimleri şunlardır:

I. Velit Şerike başkanlığındaki, Türkmen Kardaşlık Partisi (TKP),
II. Seyfettin Demirci başkanlığındaki, Türkmen Birlik Partisi (TBP),
III. Cevdet Nacar başkanlığındaki, Kürdistan Türkmen Kültür Cemiyeti (KTKC),
IV. Şerzat Üzeyri başkanlığındaki, Türkmen Kurtuluş Partisi (TKP),
V. Sami Şebek başkanlığındaki, Türkmen Liberal Demokratik Topluluğu (TLDT),
VI. İrfan Kerküklü başkanlığındaki, Türkmen Halk Partisi (THP),
VII. Ahmet Koryalı başkanlığındaki ,Türkmen Doğuş Partisi (TDP).

Kürt grupları, bunların yanı sıra Irak Türkmen Cephesi'ne bir alternatif yaratmak amacıyla, kukla partileri tek çatı altında toplayıp bir kukla 'cephe' oluşturdular. Buna da şu adı verdiler: Demokratik Türkmen Cephesi Topluluğu (DTCT).

Bu kukla partilerin ve kukla cephenin amacı, Türkmen toplumunu parçalamak, Türkmen milli davasını baltalayıp çökertmek ve Kürt emellerine hizmet etmektir. Halen bunu yapmaya çalışmaktadırlar. Bu kukla partiler, federalizmle ilgili Kürt önerilerini onayladıklarını ABD yetkililerine bildirdiler. Ayrıca savaşın ardından Kerkük'te kurulan Kerkük şehir meclisinde Türkmenlere ayrılan kontenjan, Irak Türkmen Cephesi, Şii Türkmen partileri ve kukla partiler arasında eşit şekilde dağıtıldı. Kürt grupların en tehlikeli adımları, 'sözde Türkmen partileri' kurdurmak oldu ve bu yolda oldukça başarılı

olmuşlardır. Kürtlerin kurmuş veya kurdurmuş oldukları tabansız kukla Türkmen partileri, artık Irak içinde ve dışında birçok büroya, kurum ve kuruluşa sahiptir. Bunlar, Irak Türkmen Cephesi ile eşit muamele görmeye başlamışlardır.

2.1.8. Irak Türkmen Cephesi

Yoğun çalışmalar sayesinde bölge, Türkmenler için stabil hale gelmişti. Bunun sonucunda da pek çok Türkmen, siyaset ve mücadele arenasına atılmak için cesaretlenmiş, çeşitli siyasi örgütlerin oluşturulmasına başlanmıştır. Türkmen parti ve örgütlerin çoğalmasıyla, bunları tek bir çatı altında toplamak üzere Ekim 1994'te Irak Türkmen Cephesinin kuruluş çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde Cephe Tüzüğü hazırlanarak imzalanmış ve 24 Nisan 1995'te Irak Türkmen Cephesinin kurulduğu resmen ilan edilmiştir.

31 Ağustos 1996'da Irak Kuvvetlerinin Erbil'e saldırmasıyla yara alan Türkmen Siyasi Parti ve Kuruluşları, tekrar bir araya gelmek amacıyla 7 Mart 1997 tarihinde; "Erbil Protokolü" olarak bilinen bir protokol imzalamışlardır. Türkmen Kurultayı'na temel oluşturan bu protokol, çözülme noktasındaki Türkmenler'in toparlanmasında önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda Türkmen Kurultayına giden yolun başlangıcı olmuştur.

Türkmen Cephesi; Irak Kültür ve Dayanışma Derneği, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı temsilcileri ve Irak'lı Türkmen aydınların da katılımıyla 5 Temmuz 1997'de İstanbul'da III. Türkmen istişare Toplantısı çatısında bir araya gelerek, 4-7 Ekim 1997 tarihleri arasında Erbil'de bir Türkmen kurultayı düzenleme kararı almışlardır. Erbil'de toplanan I. Türkmen Kurultayı'na, Avrupa, ABD, Kanada ve Avustralya'da bulunan Türkmen Dernekleri'nin temsilcileri, Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Türkmen Kardaşlık Ocağı, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği katılmıştır. Kurultay'da 30 kişilik Türkmen Şurası seçilerek, Kurultay'ın ve Türkmen Cephesi'nin ana tüzüğü kabul edilmiştir. Halen Irak Türkmen Cephesi Türkmen Toplumunu temsilen görevlerine devam etmektedir.

2.1.9. Türkmen Kurultayı

Türkmen toplumunun sorunlarını tartışmak ve bu sorunlara ortak çözüm üretmek maksadı ile uzun zamandan beri konuşulan ve bir türlü gerçekleşmeyen Türkmen Kurultayı, 5 Temmuz 1997'de Irak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından İstanbul'da tertip edilen 3 ncü istişare toplantısında alınan karar neticesinde gerçekleşti. Oluşturulan hazırlık komitesi, Kurultayın 4 Ekim'de Erbil'de toplanmasına karar vermiştir.

2.1.9.1. Birinci Türkmen Kurultayı:

4-7 Ekim 1997'de, Erbil'de I. Türkmen Kurultayı toplandı. Kurultaya Avrupa, ABD, Kanada ve Avustralya'da bulunan Türkmen Derneklerin temsilcileri katılmıştır. Kurultay, isimleri aşağıda yazılı Türkmenlerin ana kuruluşlarının aktif katılımı ile tertip edilmiştir:

- ✓ Irak Milli Türkmen Partisi
- ✓ Türkmeneli Partisi
- ✓ Türkmen Bağımsızlar Hareketi
- ✓ Türkmen Kardaşlık Ocağı
- ✓ Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı
- ✓ Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Kurultayda Türkmen Kurultayı'nın ve Türkmen Cephesi'nin ana tüzüğü kabul edildi. 30 kişilik Türkmen Şurası seçildi. Türkmen Şurası, Türkmen Cephesi Başkanı'nı ve Yürütme Kurulu Üyelerini seçti. Kurultay, Türkmen toplumunun siyasi otoritesinin seçilme kurallarını da belirlemiş oldu. Halen Türkmen Cephesi'nin Başkanı ve Yürütme Kurulu üyeleri, dört Türkmen kuruluşunun temsilcilerinden oluşmaktadır.

Bunlar:

- ✓ Irak Milli Türkmen Partisi
- ✓ Türkmeneli Partisi

- ✓ Türkmen Bağımsızlar Hareketi
- ✓ Türkmen Kardaşlık Ocağı

Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, ulusal ve uluslar arası alanlarda bir NGO olarak faaliyetini sürdürmektedir. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği ise, Türkiye'de kültürel ve sosyal faaliyetlere devam etmektedir.

2.1.9.2. İkinci Türkmen Kurultayı:

II. Türkmen Kurultayı 20-22 Kasım 2000'de Irak'ın Erbil Şehrinde toplandı. I.Türkmen Kurultayına iştirak etmeyen kuruluş ve şahsiyetler bu Kurultaya iştirak ettiler. Bu Kurultay da Türkmen Kurultayı fikri benimsenmiş oldu. Artık sorunların tartışılacağı ve çözümlerin aranacağı yegane yer Türkmen Kurultayı oldu. Kurultayda Türkmen toplumunun hedeflerini ve mücadelesinin çerçevesini çizen Temel ilkeler deklarasyonu ile Irak Türkmen Cephesinin (ITC) tüzüğünün tadil edilmiş şekli kabul edildi, Türkmen Şurası üyeleri ve ITC Yürütme kurulu üyeleri ile diğer yetkili organlar seçildi.

2.1.10. Irak Türkmen Cephesi (ITC)'ne Bağlı Kuruluşlar ve Faaliyetleri

Kuzey Irak'ta ve uluslar arası alanda Türkmenleri, Irak Türkmen Cephesi temsil etmektedir. Türkmen Kurultayından sonra yeniden teşkilatlandırılan Cepheye bağlı daireler ve bu dairelerin faaliyetleri müteakip maddelerde açıklanmıştır:

- ✓ Siyasi ve Dış İlişkiler Dairesi
- ✓ Sağlık Sosyal ve Yardım Kuruluşları Dairesi
- ✓ Enformasyon Dairesi
- ✓ Eğitim ve Kültür Dairesi
- ✓ Araştırma ve Planlama Dairesi
- ✓ Güvenlik Dairesi

2.1.10.1. Siyasi Faaliyetler

I.T.C.'nin siyasi faaliyetleri Siyasi ve Dış İlişkiler Başkanlığı tarafından; I.T.C. Yürütme Kurulu'nun belirlediği esaslar çerçevesinde, I.T.C. politikasının tespiti ve I.T.C.'nin bölgede ve diğer ülkelerdeki irtibatı sağlanmaktadır. Irak'taki irtibat büroları faaliyetlerine son hızla devam etmektedirler. 1996 yılından beri faaliyette bulunan I.T.C. Türkiye Temsilciliği yabancı ülkelerin yetkilileri ile görüşme ve temaslarda bulunurken, I.T.C.'nin dışa açılan penceresi olarak aktivitelerini sürdürmektedir.

Siyasi ve Dış İlişkiler Dairesinin, Irak Türklerinin temel hak ve özgürlüklerine kavuşup insanca yaşamasına yönelik faaliyetleri, bölücü terör örgütü başta olmak üzere, Irak Türklerine düşman olan grupları rahatsız etmiş, bunun neticesinde 10 Mart 1999 tarihinde Duhok İrtibat Bürosuna bombalı intihar saldırısı düzenlenmiş, tek suçu Kürt, Türk, Asuri, Yezidi ayırt etmeksizin herkese kapısını açıp yardım etmek olan altı I.T.C. mensubu ağır yaralanmış, bunlardan ikisi gözlerini kaybetmiştir.

I.T.C, 1992 yılından beri Saddam'ın zulmünden zarar gören ve Irak'ta demokratik, insan haklarına saygılı bir yönetim isteyen Irak muhalifi gruplar içinde yer almıştır. Bu kapsamda I.T.C Nisan 1999'dan itibaren Irak muhalifi grupların yeniden yapılanmasına yönelik faaliyetler içinde aktif olarak yer almaya devam etmektedir. Bu yapılanmada I.T.C'nin şartları ve stratejisi aşağıya çıkarılmıştır:

(a) Irak Türklerinin temsil oranı % 13'tür. I.T.C dışındaki Türkmenler, parti ve grupları adına değil, ancak I.T.C içinde ve Türkmen şahsiyeti olarak kontenjan verilebilecektir.

(a) Irak Türklerinin meşru ve tek yasal temsilciliği I.T.C'dir. Irak muhalifi gruplarda Irak Türkmenlerinin temsilcileri ve genel kurul üyeleri I.T.C. tarafından belirlenecektir.

(b) I.T.C. Irak'ın toprak bütünlüğü içinde tüm Irak halkının temel hak ve özgürlüklere sahip, demokratik, insan haklarına saygılı bir yönetim altında yaşamasından yanadır. Bu kapsamda federasyon vb. Irak'ın toprak bütünlüğü

ve siyasi birliğine zarar verecek her türlü alternatife karşıdır. Buna rağmen federasyon, özerklik ve benzeri gelişmeler vuku bulduğu takdirde Irak Türkmenleri de, Irak'ta üçüncü büyük etnik grup olarak nüfusu nispetinde her türlü yönetim değişikliğinde diğer etnik gruplarla eşit haklar talep etmektedir.

(c) Saddam yönetiminin Irak Halkına baskısı, özellikle Irak Türklerine baskı, asimilasyon, ayrımcılık, siyasi, sosyal, kültürel ve idari haklardan mahrum edilme ve göçe zorlanma gibi müeyyideleri had safhadadır. I.T.C bu konuda uluslar arası camiadan Irak Türkmenlerinin korunması için gerekli önlemlerin alınmasını talep etmektedir.

2.1.10.2. Eğitim ve Kültür Faaliyetleri

Bu faaliyetler; I.T.C Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı sorumluluğunda yürütülmektedir. Daire Başkanlığının bünyesinde, Kurslar, Sosyal Tesisler, Gençlik ve Spor Müdürlüğü ve Birlikler Şube Müdürlüğü bulunmaktadır.

Erbil'de; Selçuk, Türkmeneli, Kerkük, Yunus Peygamber, Doğuş, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Gökbörü, Fuzuli, Kifri'de; Karaoğlan, Duhok'ta; Fuzuli İlkokulu olmak üzere toplam 11 ilköğretim okulu,

Erbil'de Garibi ve Atabek Kız Liseleri, Oğuzhan ve İmaddettin Zengi Erkek Liseleri, Kifri'de Doğan Lisesi olmak üzere toplam 5 lise.

Erbil'de Merkez, Kız ve Erkek Öğretmen Enstitüsü Türkçe bölümünde 3 Türkçe Öğretim Enstitüsü sınıfı,

Erbil'de 2, Zaho'da 1, Kifri'de 1, Süleymaniye'de 1 olmak üzere toplam 5 anaokulunda Türkmen öğrenciler öğrenim görmektedir. 1998-1999 eğitim öğretim yılında yukarıda belirtilen Türkmen okullarında ilköğretimde 2028, lisede 648, enstitüde 19, anaokullarında 250 öğrenci olmak üzere toplam 2945 öğrenci öğrenim görmektedir.

KDP bölgesindeki okullarda eğitim konusunda problemler yaşanmakta olup, sorunların diyalog yolu ile çözülmesine çalışılmaktadır.

Türkiye'de 1998-1999 eğitim ve öğretim yılında TÖMER, Lisans ve Yüksek Lisans programlarında toplam 236 öğrenci öğrenime devam ederken, 1999-2000 eğitim yılı için TÖMER'de öğrenime başlayan 38 öğrenci ile birlikte toplam 274 öğrenci öğrenim görmektedir.

Halen I.T.C Eğitim ve Kültür Dairesi Birlikler Müdürlüğü'ne bağlı Kadın, Meslek, Öğrenci ve Gençlik birliklerinden oluşan 11 birlik ile, Gençlik ve Spor Müdürlüğü'ne bağlı 12 spor takımı faaliyet göstermektedir.Türkmenlerin sosyal ve kültürel faaliyetlerini icra etmesine yönelik olarak Erbil'de Türkmen Evi ve Kültür Merkezi, Zaho ve Süleymaniye'de Kültür Merkezi mevcuttur.

2.1.10.3. Enformasyon Faaliyetleri

Enformasyon faaliyetleri; Enformasyon Daire Başkanlığı sorumluluğunda yürütülmektedir. Daire bünyesinde Türkmeneli Haber Ajansı, Basın- Yayın ve Türkmeneli Radyo ve Televizyonu Müdürlükleri ile Türkmeneli Posta Şube Müdürlüğü bulunmaktadır. K.Irak'ta yaşayan Türkmenlerin Türkiye ve üçüncü ülkelerle posta haberleşmesi yapılmakta, arzu edilen diğer etnik gruplarda Türkmeneli Posta Teşkilatı'nın hizmetinden yararlanabilmektedir.

Erbil'de FM ve Orta Dalga, Kifri ve Süleymaniye'de FM radyo yayını yapılmaktadır. Erbil'de Türkmeneli Televizyonu yayın yapmaktadır. Erbil'de bulunan matbaada basılıp K.Irak, Türkiye ve üçüncü ülkelere dağıtımı yapılan gazete, dergi ve bültenler aşağıya çıkarılmıştır.

- ✓ Türkmeneli Gazetesi (15- 20 sayfa) Haftada 2 gün Arapça ve Türkçe
- ✓ Türkmeneli Haber Ajansı Bülteni Günlük
- ✓ Türkmeneli Spor Gazetesi Haftalık
- ✓ Kardaşlık Bülteni Haftalık
- ✓ Türkmeneli Bülteni Haftalık

✓	Doğuş Bülteni	Haftalık
✓	Fuzuli Bülteni	Haftalık
✓	Bağımsız Bülteni	Haftalık
✓	Yeni Kuşak Dergisi	Aylık
✓	Gökbörü Dergisi	Aylık
✓	Birlik Dergisi	Aylık

2.1.10.4. Sağlık ve Sosyal Yardım Faaliyetleri

Sağlık ve Sosyal Yardım Faaliyetleri; I.T.C Sağlık, Sosyal ve Yardım Kuruluşları Daire Başkanlığı sorumluluğunda yürütülmektedir. Daire bünyesinde dini, dili, mezhebini ayırt etmeksizin yılda 100.000 civarında hastanın muayene, tedavi ve sağlık taramasını yapan Erbil'deki Şifa Dispanseri Müdürlüğü ve Zaho'daki Şehit İhsan Hayrullah Dispanseri Müdürlüğü, Sosyal Faaliyetler Müdürlüğü ve Yardım Kuruluşları Müdürlüğü bulunmaktadır.

Türkmen, göçmen, şehit, yaralı, tutuklu, yaşlı, kimsesiz, dul ve yetim ailelerine ayni ve nakdi yardımlar yapılmaktadır. Kimsesiz çocuklar toplu olarak törenle sünnet ettirilmekte, kimsesiz gençler toplu törenle evlendirilmektedir. Türkmen Toplumunun birlik ve bütünlüğünü sağlayıcı, Türkmen tarihi ve milli günleri ile sosyal ve kültürel faaliyetleri kapsayan anma günleri, seminer, konferans, panel, sportif faaliyetler, tiyatrolar, müzik ve eğlence vb. faaliyetler icra edilmektedir.Türkmen tarihini yaşatan türbe, mezarlık, anıt vb. tesislerin bakım, onarım ve temizliği yapılmaktadır. K.Irak'ta bulunan yardım kuruluşları ile koordineye geçilerek gerekli yardımların Türkmen Toplumuna da aktarılması için gayret gösterilmektedir.

2.1.10.5. Araştırma ve Planlama Faaliyetleri

Bu faaliyetler; I.T.C Araştırma ve Planlama Daire Başkanlığı tarafından icra edilmektedir. Daire bünyesinde Nüfus ve İstatistik, Tarih ve Coğrafya, Kamuoyu Araştırma ve Planlama Müdürlükleri bulunmaktadır.

Bu daire tarafından ekonomik, siyasi, sosyal ve eğitsel alanda ulaşılacak hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için yöntem ve zaman belirleyecek çalışmalar yapılmakta, her konuda istatistikler yapılarak veriler hazırlanıp ihtiyaçlar belirlenmektedir.

2.2. IRAK TÜRKMENLERİNİN MEVCUT SİYASİ TEŞKİLATLANMASI

2.2.1. Irak Türkmen Cephesinin Kurulması

Türkmen parti ve teşkilatları arasında birlik ve beraberliği temin etmek ve koordinasyonu sağlamak için 1992 yılından itibaren çalışmalara başlanmış, çeşitli tarihlerde toplantılar düzenlenmiş, bu faaliyetler sonucu olarak Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi ve Türkmen Kardaşlık Ocağının katılımı ile 24 Nisan 1995 tarihinde Türkmen Cephesi kurulmuştur.

Kabul etmek gerekir ki, bugün Irak'ta en büyük Türkmen organizasyonu Irak Türkmen Cephesi (ITC)'dir. Türkiye ve diğer devletler, resmi olarak ITC Başkan ve temsilcileri ile temas yapmaktadır. ITC'yi ve ITC'nin ABD ile olan ilişkilerini ITC Washington Temsilcisi Orhan Ketene, şöyle anlatıyor. "Türkmen Cephesi, Türkmen öğütlerinin tek çatı altında toplandığı bir şemsiyedir.'' 24 Nisan 1995'te Elbil'de kurulan cephe 5 örgütten oluşmuştu:

(1) Irak Milli Türkmen Partisi ilk kurulan Türkmen Partisi'dir, merkezi Erbil'dedir.

(2) Türkmeneli Partisi, merkezi Erbil'dedir.

(3) Bağımsızlar hareketi, merkezi Erbil'dedir.

(4) Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1953'te kurulmuştur, merkezi İstanbul'dadır.

(5) Türkmeneli Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, merkezi Ankara'dadır.

Cephenin Ankara'da, Washington'da, Londra'da ve Berlin'de olmak üzere 4 temsilcisi vardır. Cephenin amacı, tüm dünya Türkmenlerinin tek bayrak altında birleşmesi ve davalarının tüm dünyaya anlatılmasıdır. Cephe, dünyada bulunan 23 Türkmen derneğiyle işbirliği halindedir. Bu dernekler: Kanada'da Irak Türkmen Örgütü'ne bağlı, Ottawa, Hamilton, Windsor ve Vancouver dernekleri; Kanada Türkmen Merkezi'ne bağlı Toronto ve London dernekleri; Amerika'da Irak Türkmen Örgütü'ne bağlı Chigago ve Seattle dernekleri; Avrupa'da, Stockholm, Malmö, Vasteras, Göteburg derneklerinden oluşan İsveç Türkmen Federasyonu ve Almanya, Hollanda, Danimarka ve İngiltere dernekleridir.[210]

5 Temmuz 1997 tarihinde İstanbul'da yapılan 3. Türkmen İstişare Toplantısı için bir araya gelen Türkmen cephesi, Irak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı temsilcileri ve Iraklı Türkmen aydınlar Kuzey Irak'ta bir Türkmen Kurultayı'nın yapılması konusunda tavsiye kararı almışlardır. Bu çerçevede 4-7 Ekim 1997 tarihleri arasında Erbil'de ilk Türkmen Kurultayı düzenlenmiştir.

Türkmen Kurultayı'nın yapıldığı salonda, mevcut Irak yönetiminin şu anda bölgede ve Erbil'de hiçbir fonksiyonu olmadığı halde Kurultay salonunun en hakim yerinde Irak bayrağının asılmış olması, duvarlardaki "Hedefimiz Irak toprak bütünlüğü içerisinde demokrasi, eşitlik ve insan haklarıdır" şeklindeki dövizler Türkmenler'in meşru isteklerinin net bir şekilde ifade etmiş, Irak'ta yaşayan bütün azınlıklardan daha fazla Irak'a bağlı ve Irak'ın toprak bütünlüğünün yanında bir tavır sergilediklerini ortaya koymuştur. Türkmen liderler yaptıkları konuşmalarda Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduklarını bilhassa vurgulamışlar, Irak'ta Türkmenler'in dahil olmadığı çözümlere karşı olduklarını, Türkmensiz çözümün kimseye yaramayacağını söylemişler, Arap ve Kürtler'e tanınan özerklik statüsünün Türkmenler'e de tanınması gerektiğini demokratik bir Irak kurulması ve bu demokratik Irak anayasasında Türkmen varlığının tescil edilmesini ifade etmişlerdir. Türkmen liderler konuşmalarında

210 GÖKÇİN, M., *''Türkmenlerin ITC çatısı'', Ortadoğu*, 02 Eylül 2003, s. 10.

bölgede yaşayan Kürt ve Asuri toplumlardan ve onların haklarını da vurgulamışlardır.

Kurultayda açılış konuşmalarından sonra Siyaset ve Hukuk, Güvenlik ve Savunma, Eğitim ve Kültür, Enformasyon, Sosyal ve Yardım, İktisadi ve Mali konularda olmak üzere altı komisyon teşkil edilmiş, Türkmenler'in meseleleri bu komisyonlarda tartışılmış, üretilen çözüm, teklifler ve Türkmen Kurultayı Cephesi Ana Tüzüğü daha sonra tekrar toplanan Kurultay Genel Kurulunda okunarak onaylanmıştır.

Halen Türkmenlerin anayasası olarak kabul edilen tüzüğün temel ilkeler bölümünde; Telafer'den, Mendeli'ye kadar olan coğrafi kesime yerleşen Türkmen toplumunun amacı, "Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmenlerin ve diğer milletlerin meşru haklarına kavuşması", "Irak'ta demokratik insan hak ve özgürlüklerine saygılı çoğulcu parlamenter bir sistemin kurulması" ve "Siyasi ve idari yapının eşit haklar ilkesi esaslarına göre düzenlenmesi" olarak belirtildikten sonra "Türkmen mücadelesi amacına ulaşıncaya kadar Türkmen kuruluşları cephe çatısı altında birleşerek birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeyi kabul ederler" cümlesine yer verilmiştir. Yine bu kısımda "Türkmenlerin yazı dilinin İstanbul Türkçe'si, Alfabesinin yeni Latin alfabesi" olduğu belirtilmiştir.

Tüzüğün ikinci bölümünde "Türkmen toplumunun en yüksek karar organı" olan Kurultay'ın vazifesi, "genel politika ve programları tespit etmek" şeklinde tarif edilmiş; toplantı yeri olarak "Türkmenler'in merkez şehri Kerkük" gösterilmiş ve üyelerinin Türkmen toplumunun oylarıyla üç yıllık bir süre için seçildikleri belirtilmiştir. Tüzüğün üçüncü bölümünde Kurultayın en üst organı olarak gösterilen 30 kişiden oluşan Şuranın yetkileri, Cephe başkanı ve Yürütme Kurulu üyelerini seçmek, Kurultayı toplantıya çağırmak, bunun mümkün olmadığı zamanlarda kurultay yetkisini kullanmak şeklinde düzenlenmiştir.

Tüzüğün beşinci bölümünde Irak Türkmen Cephesi: " Türkmen toplumunun en yetkili siyasi organizasyonu" olarak tarif edilmiş, Cephenin

merkezi olarak Erbil gösterilmiştir. Cephenin en üst icra organı yürütme kurulu, cephe başkanı dahil dört kişiden oluşmaktadır. Tüzükte Yürütme Kurulunda alınan kararlar ve belirlenen politikaların; Siyasi ve Dış İlişkiler, Güvenlik, Enformasyon, Kültür ve Eğitim, Sağlık, Sosyal ve Yardım, Araştırma ve Planlama Daireleri tarafından yapılacağı hükme bağlanmıştır.

Tüzüğün oylanmasından sonra, tüzüğün gereği olarak Şura üyeliği seçimleri yapılmış, Türkmen Cephesini teşkil eden ve destekleyen kuruluşların başkanları ve temsilcilerinden oluşan 30 kişilik bir liste kurultay tarafından kabul edilmiştir. Şuranın kendi arasında yaptığı seçimle, Türkmen Cephesinin Başkanlığına Türkmen Kardaşlık Ocağı Başkanı Vedat Arslan getirilmiştir. Kurultayın son günü olan 7 Ekim'in, her yıl Türkmen Bayramı olarak kutlanması oy birliği ile kabul edilmiştir. Kurultay K.Iraktaki, Merkezi Irak Yönetimi bölgesindeki ve Irak dışındaki Türkmenler tarafından sevinçle karşılanmış, Erbil'de hafta boyunca çeşitli sanat ve kültür etkinlikleri ile eğlenceler düzenlenmiştir.

Kurultay, Şüphesiz, Irak Türkmen hareketinde önemli bir kilometre taşıdır. Kurultay'a Türkmen Cephesini teşkil eden ve isimleri daha önce zikredilen Türkmen parti, dernek ve vakıflarının yanı sıra İngiltere, Danimarka, Kanada, Avustralya ve Hollanda'daki Türkmen kuruluşlarının temsilcileri de gelmiştir.

2 nci Türkmen kurultayı 20-22 kasım 2000 tarihleri arasında Erbil'de Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren siyasi partiler, hareketler, Türkiye ve diğer ülkelerdeki dernek, vakıf ve kuruluş temsilcileri, fikir, bilim ve sanat adamlarının ortak katılımı ile gerçekleşmiştir. Kurultayda Irak Türkmen halkının içinde bulunduğu şartlar değerlendirilmiş, bugünkü durumu görüşülmüş ve geleceğe yönelik kararlar alınmıştır.Yıllardır uygulanan asimilasyon politikası; bu gün de hızından bir şey kaybetmemesine rağmen, Türkmenlerin; günümüzde varlığını koruma mücadelesine devam ettiği ve bu mücadelenin dünyada eşine az rastlanır güç koşullarda sürdürüldüğü değerlendirilmiştir.

Türkmenlerin; milli kimliklerinden vazgeçmeye zorlandığı ve hatta mecbur edildiği, asimile edilerek, zorunlu göçe tabi tutulduğu ve bölgelerini Araplaştırmak için çeşitli yöntemlere baş vurulduğu delilleri ile beyan edilmiştir. Kurultay; Irak yönetiminin uygulamalarını kınamış, alınması gereken tedbirleri görüşmüş, güvenli bölgede yaşayan Türkmenlerin de; bu günkü koşullarda kabul edilmesi imkansız ve hür dünyanın kabul ettiği normlara çok uzak muamelelere maruz kaldığı konusunda fikir birliğine varmıştır.

Türkmen halkının temel düşüncesinin; aynı kaderi paylaştığı bölge halklarının refah ve mutluluğu, demokrasinin tüm kurum ve ilkeleri ile yerleşmesi, mevcut çok kültürlülüğün korunarak yaygınlaştırılması, halklar arası kardeşlik ile bölge barışının sağlam temeller üzerine tesis edilmesi olduğu mesajı verilmiştir. Irak Türkmen Cephesi; diyalog kapısını her zaman açık tuttuğunu, meselelerin çözümünün barışçı yollarla olacağına inancını hiçbir zaman yitirmediğini, bölgesel, idari, sosyal, siyasal alanlarda yaşanan sorunların çözümü için açılacak yeni bir sayfa ve bununla beraber yaratılacak uzlaşma ortamının barış ve refah dolu bir dönemin başlamasına vesile olacağı inancını deklare etmiştir. Kurultayda ayrıca; Irak Türkmenlerinin bölge partileri ve diğer muhalefet grupları ile ilişkileri ele alınmış, bölgede eğitim ve kültür çalışmaları, teşkilatların güçlendirilmesi, kadın ve gençliği hedef alan kitle örgütlerini geliştirmek için verilen desteğin arttırılması üzerinde durularak çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

Kurultay, Irak yönetimini; halkını, yirmi birinci yüzyıla yakışan çağdaş bir rejime kavuşturmaya ve Birleşmiş Milletler kararlarına uymaya, Birleşmiş Milletleri de; ambargoyu kaldırarak Irak halkının acılarını dindirmeye davet edilmiştir. Barış, refah ve mutluluğu her halk kadar hak eden Türkmenler; vatandaşı olduğu ülkeye sadakatle bağlı olmanın verdiği rahatlık ve öz güvenle demokratik haklarını talep ve Irak'ta rejimin normale dönmesi için samimi katkısını sürdüreceğini açıklamıştır.Bölge ve dünyada yaşanan sorunların barışçı yollarla çözümlenmesi için destek olunması benimsenmiş, Birinci Kurultayda kabul edilen temel ilkeler deklarasyonu güncelleştirilmiş, ayrıca Kurultayda Senan Kasap, Irak Türkmen Cephesi başkanlığına seçilmiştir.

Kurultaydan sonra Türkmen Kardaşlık Ocağı cepheden ayrılarak, faaliyetlerini kültürel alanda sürdürme kararı almıştır.

ITC Başkanı Sanan Ahmet Ağa'nın yeniden aday olmadığı Eylül 2003 'de yapılan seçimlerde, ITC'nin Bağdat Temsilcisi Faruk Abdullah ABDURRAHMAN 264 oyla Türkmenlerin yeni başkanı seçilmiştir.[211]

2.2.2. Irak Türkmen Cephesinin Faaliyetleri

2.2.2.1. Genel

04-07 Ekim 1997 tarihleri arasında yapılan Türkmen Kurultayı neticesinde Başkanlığa seçilen Vedat ARSLAN ve Yürütme Kurulu üyeliğine seçilen Riyaz Sarıkahya, M. Kemal Yayçılı, Kenan Şakir 17 Ekim 1997 tarihine kadar kutlamaları kabul etmiş, bu tarihten itibaren cephenin kadro ve kuruluş çalışmalarını tamamlayarak çalışmalarına başlamışlardır. Cephenin; siyasi, idari, mali, güvenlik, enformasyon, eğitim, kültür, araştırma, sosyal faaliyetlerini organize etmek üzere Tüzük çerçevesinde bir cephe teşkilatı oluşturulmuş, bu teşkilat için gerekli personel, bina, taşıt ve çalışmaları için gerekli donanım temin edilerek, Kurultay ve Şura tarafından hazırlanan plan ve politikaları uygulamak ve hedefleri gerçekleştirmek üzere faaliyetlere başlanmıştır. Bu kapsamda;

a) Türkmenlerin haklı davasını Avrupa ve Türk kamuoyuna anlatmak ve destek sağlamak maksadı ile Türkiye ve İngiltere'de Türkmen temsilciliği açılarak faaliyete geçirilmiştir.

b) Siyasi ve Dış İlişkiler, Güvenlik, Enformasyon, Kültür ve Eğitim, Sağlık, Sosyal ve Yardım, Araştırma ve Planlama Daireleri ayrı binalarda oluşturulmuş, Daire başkanlarının atanması yapılmış, teşrifatı tamamlanan binalarda 2000 'e yakın Türkmen mesleklerine uygun olarak aylıklı olarak göreve başlatılmıştır.

---

211 ÖZNUR, H., ''*Peşmergenin Korkusu Türk Ordusu'', Yeniçağ*, 10 Kasım 2003, s. 5

c) KYB kontrolündeki Süleymaniye ve Duhok, Zaho, Şaklavada irtibat büroları açılarak bu bölgedeki Türkmenlere de Cephenin hizmetleri götürülmeye çalışılmıştır.

d) Irak'tan yurt dışına çıkış yapan vatandaşlardan vize adı altında alınan ücretlere KDP yönetimi ile anlaşarak ortak olunmuş ve cepheye gelir sağlanmıştır.

e) Cephe Başkanı ve Yürütme Kurulu Üyeleri; zaman zaman Türkiye ziyaret edilerek Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Milletvekilleri seviyesinde ve yabancı devlet temsilcilikleri nezdinde görüşmeler yapmış ve Türkmen toplumunun özellikle de halen Cephe tarafından ulaşılamayan Irak Merkezi Yönetimi altında bulunan Türkmenlerin sorunları dile getirilmiş, çözüm aranmıştır.

f) Gerek KDP gerekse KYB bölgesinde de facto olarak tesis edilen yerel yönetimler tanınmamakla beraber, Türkmen toplumunun hak ve menfaatlerinin korunması kapsamında ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

2.2.2.2. Eğitim ve Kültür Dairesi

a) Eğitim ve Kültür Dairesi; Türkmen toplumunun Türk dünyası ile aynı lisanı kullanabilmesi için, Türkçe eğitim veren kurum ve kuruluşları tesis etmek ve işletmek, Dünya Türk toplumları ile dayanışmaya girerek, Türkmen kültürünün, örf ve adetlerinin tanıtımı maksadıyla, kültürel etkinlikler organize etmek, Türkmen okulları ile öğretmen ve öğrencilerinin sorunları ile ilgilenmek, Yürütme Kurulunun belirleyeceği eğitim politikasını icra etmek, gençlik ve kitle örgütlenmelerini gerçekleştirmek ve milli şuur kazanmalarını sağlamak, Türkmen cami, türbe ve mezarlıklarıyla diğer kültür varlıklarının bakım ve onarımını yaptırmak üzere görev yapmaktadır.

b) Irak'ta Türkçe eğitim yapan okullar sadece Erbil ve Kifri'de bulunmakta olup, Cephenin göreve başlaması ile 9 ilkokul, 4 orta ve liseden mevcut bu okullarda latin harflerine geçilmiş, tüm ders kitapları Türkçe'ye çevrilmiştir.

c) Okulların bakım ve onarımı yaptırılarak gerekli eğitim malzemeleri temin edilmiş, öğrenci sayısı 500 civarından 2500' e çıkarılmıştır.

Öğrencilerin tümüne halen Cephe tarafından önlük, ayakkabı, çanta, kitap ve kırtasiye yardımı yapılmakta, eğitim süresince günlük olarak yiyecek dağıtılmaktadır.

d) Her sene üniversitelerde okumak üzere 75-100 arasında öğrenci Daire tarafından yapılan sınav neticesinde seçilerek Türkiye'ye gönderilmekte, Cephenin ihtiyaçlarına uygun olarak ilgili bölümlerde Milli Eğitim Bakanlığınca sağlanan imkanlarla burslu olarak okumaları sağlanmaktadır.

e) Daire tarafından Türkmen Okullarında görev yapan öğretmenlerin Türkiye'de Türkçe ve latin alfabesi ile okuma yazma eğitimi görmeleri sağlanmıştır.

f) Daire bünyesinde kurulan Türkmeneli Spor Kulübü vasıtası ile Türkmen Gençliği'nin spor yapması amaçlanmış, kurulan takımlar bölgesel şampiyonalarda bir çok başarı sağlamıştır.

g) Türkmeneli Tiyatro Kulübü haftalık olarak hazırladığı tiyatroları oynamakta, Eğitim ve Kültür Dairesi tarafından organize edilen Türkmen sanatçıları eserlerini sergilemek fırsatını bulmaktadır.

h) Zaman içerisinde büyük zarar gören Türkmen Kültür Varlıklarının mevcut durumlarının muhafazası için girişimde bulunulmaktadır.

2.2.2.3. Enformasyon Dairesi

a) Enformasyon Dairesi; Yürütme Kurulunun belirleyeceği milli politika ve yayın politikası paralelinde, basın-yayın görevini yerine getirmek, yapacağı yayın ve faaliyetlerle Türkmen toplumunun milli fikirler paralelinde birleşmesini, eğitimini, şuur kazanmasını ve Türkmen toplumunun sorunlarının dünya kamuoyuna tanıtımını sağlamak maksadıyla görev yapmak üzere teşkil edilmiştir.

b) Enformasyon dairesi tarafından Erbil'de Türkmeneli Radyo ve Televizyonu kurulmuştur. TERT adı ile 24 saat yayın yapan radyo ve televizyon Erbil şehrinin her yerinden rahatlıkla izlenmekte ve bölgede genel olarak en çok izlenen ve dinlenen yayın kuruluşu olma özelliğini taşımaktadır.

Ayrıca dört ayrı verici ile bölgede Türk Televizyonların çanak antensiz izlenmesini sağlamaktadır.

c) TERT çalışanlarının Türkiye'de çeşitli yayın ajanslarda eğitim almaları sağlanmıştır.

d) Türkmenlerin halen haftalık olarak çıkan Türkmeneli gazetesi ve aylık olarak yayınlanan gençlik ve kadın kuruluşlarına ait dergileri mevcuttur. Enformasyon Dairesine ait matbaada basılan ve Daireye bağlı yazarlar tarafından hazırlanan bu yayınların tirajı 10.000 civarında seyretmekte, Türkiye'deki ve yurtdışındaki temsilcilikler vasıtası ile Irak dışında da dağıtılmakta ve önemli şahıslar dağıtım listesine eklenerek Türkmen Toplumuna ait gelişmelerden haberleri olması sağlanmaktadır.

e) Daire bünyesinde oluşturulan Türkmeneli Posta Teşkilatı; halen Irak dışından gelen ve Irak dışına gidecek mektupları sahiplerine ulaştırmaktadır.

2.2.2.4. Güvenlik Dairesi

a) Güvenlik Dairesi; Yürütme Kurulunun korunmalarına karar vereceği yönetici ve tesislerin fiziki güvenliğini sağlamak,Türkmen toplumunun hak ve menfaatlerini korumak, kollamak ve savunmakla yükümlüdür.

b) Yukarıdaki yükümlülükleri yerine getirmek üzere teşkil edilmiş Güvenlik Dairesinde çoğu Kerkük'lü Türkmenlerden oluşan 600'e yakın Akıncı görev yapmaktadır. Genelde hafif silahlarla donatılan akıncılar Irak Türkmen Cephesine bağlı 40'a yakın kurum ve kuruluşun emniyetini sağlamakta ve Cephe yöneticilerine yakın koruma sağlamaktadır.

c) Kendisine ait binalarda Eğitimlerine devam eden ve kendisine ait taşıtları, silahları ile görev yapan Güvenlik Dairesi mensupları aynı tipte giyinmekte, kollarında Büyük Selçuklu Devletine ait çift başlı kartal armasını taşımakta, tesis edilen emir komuta teşkilatı içerisinde disiplin içerisinde hizmet vermektedir.

d) Güvenlik Dairesi bu güne kadar koruduğu tesislere yapılan saldırılara imkanları nispetinde gerekli cevabı vermiştir.

2.2.2.5. Araştırma ve Planlama Dairesi

a) Araştırma ve Planlama Dairesi; Irak genelinde yaşayan Türkmen toplumunun, tarihi, coğrafi, sosyal, ekonomik ve kültürel kimliği ile bu değerleri Türk ve Dünya kamuoyuna tanıtmak amacıyla incelemeler yapmak, Türkmen yerleşim birimlerinde yapılacak araştırmalar ile Türkmen nüfusunu ve Cephe tarafından yardım edilmesi gereken muhtaç Türkmenleri tespit etmek maksadıyla teşkil edilmiştir.

b) Bu amaçları tesis etmek için Daire tarafından öncelikle K.Irak bölgesindeki Türkmen nüfusu tespit çalışmaları başlatılmıştır.

c) Irak yönetimi tarafından tutuklanarak idama mahkum edilen Türkmenler için bir kitap hazırlanmıştır. Her yıl Türkmen şehirleri, Türkmenlerin önemli şahsiyetleri, Tarihi eserlerinin resimlerinin ve Türkmenlerin önemli günlerinin yer aldığı bir takvim basılmaktadır.

d) Türkmenlerin topluca oturup, eğlenebilecekleri bir mekan olarak satın alınan bina teşrif edilerek Türkmenevi haline getirilmiş ve hizmete açılmıştır. Bu binada çeşitli kültür ve sanat etkinlikleri düzenlenmektedir. Aynı binada bir Türkmen kütüphanesi oluşturulmaya çalışılmaktadır.

2.2.2.6. Sağlık ve Sosyal Yardım Dairesi

a) Sağlık ve Sosyal Yardım Dairesi; Irak içinden ve dışından Yürütme Kurulu vasıtasıyla temin edilen her türlü aynı ve nakdi yardımının, Araştırma ve Planlama Dairesinin hazırlayacağı listeler ışığında, ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını sağlamak, Türkmenlere sağlık hizmeti verecek kurum ve kuruluşlar tesis ederek ve işletmek, Türkmen toplumunun birlik, beraberlik ve dayanışmasına katkı sağlayacak meslek kuruluşlarına öncülük etmek maksadıyla kurulmuştur.

b) Temin edilen her türlü yardım özellikle Kerkük'ten göç eden Türkmen göçmenler olmak üzere ihtiyaç sahibi Türkmenlere

dağıtılmaktadır. Irak yönetimi tarafından tutuklanan veya idam edilen Türkmenlerin ailelerine aylık bağlanmıştır.

c) Daire bünyesinde bulunan revirlerle bölge halkına ücretsiz tedavi sağlanmaktadır. Bölgede tedavisi mümkün olmayan Türkmenlerin Türkiye'ye gönderilerek tedavisinin yapılması sağlanmaktadır.

2.2.2.7. Siyasi Daire Başkanlığı

a) Siyasi Daire Başkanlığı; Irak ve Dünyadaki siyasi gelişmeleri izleyerek Yürütme Kurulu'na rapor etmek ve Yürütme Kurulunun belirleyeceği politikalar paralelinde Irak içinde ve dışındaki mevcut siyasi oluşumlar ile ilişkiye girerek, işbirliği, iyi dostluk ve dayanışma imkanlarını araştırmak, muhtemel siyasi gelişmelere karşı belirlenecek tutum ve davranış konularında önerilerde bulunmak, Türkmen Cephesinin siyasi konulardaki dış ilişkilerini koordine etmek, Türkmen toplumunun siyasi platformlarda hak ve menfaatlerinin temini için planlamalar yapmak, Yurt dışı Cephe temsilcilerinin faaliyetlerini koordine ve kontrol etmek üzere teşkil edilmiştir.

b) Siyasi Daire Başkanlığı, düzenli olarak Irak ve dünya basınını takip ederek hazırladığı basın bültenleri ile Yürütme Kurulunu bilgilendirmektedir.

c) Irak dışında ve Zaho, Duhok, Kifri ve Süleymaniye'de açtığı bürolar vasıtası ile buralarda bulunan Türkmen toplumunun sorunları ile ilgilenmekte ve Türkmen Toplumunun davasını kamuoyuna anlatmaya çalışmaktadır.

d) Yerel yönetimler ve yabancı devletler nezrinde, Türkmen toplumunu temsil etmektedir.

2.3. IRAK TÜRKMENLERİNİN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPISI

Günümüzde, Kuzey Irak Bölgesi'nin sosyo-kültürel yaşamı da, bir parçalanmışlığı sergilemektedir. Kuzeyde feodal bir kültüre, güneyde kentli bir kültüre geçiş vardır. Erbil ise, iki kültürel boyutu da içinde barındırmaktadır.

Türkmenler, Irak'ın Kerkük, Musul ve Erbil kentlerinde yoğunlaşmış olarak yaşamaktadırlar. Çiftçi ve köylüsü az olup, nüfusunun çoğunluğu eğitim almış durumdadır. Sadece Irak'ta değil, diğer Arap ülkelerinde de birçok tanınmış aydın Türkmen yetişmiştir. 1950-1960'lı yılların ünlü Arap Dili ve Tarihi bilgini olan Prof.Dr. Mustafa CEVAD, Arap Dünyası Hukuk Nişanesi sahibi Dr. Ekrem NEŞET ve 1948 İsrail Savaşı'nda Irak Ordusunun üç büyük komutanından biri olan General Ömer Ali, Irak'taki ünlü Türkmenlere birer örnektir.

Irak'ta yaşayan Türkmen nüfusu, yaklaşık 2.5 milyon civarında olup, yarısına yakını, Kerkük, Musul ve Erbil'de yaşamakta, dillerini koruyabilmektedir. Nüfusun bir kısmı ise, Irak'ın diğer Arap şehirlerine dağılmış durumdadır. Arap şehirlerinde yaşayan Türkmenler'in çoğu kendi gelenek ve göreneklerinden uzaklaşmış ve diğer kültürlerden etkilenmiş durumdadır.Türkmenler tarih boyunca Irak'ta hakim olan bütün yönetimlere karşı uyumlu bir davranış sergilemişlerdir. Herhangi bir ayaklanmaya veya silahlı eyleme katılmamışlardır. Buna karşın; bir taraftan da Arapların baskılarına maruz kalmışlardır. Günümüzde İngilizler'in uyguladığı nüfus politikasına bağlı olarak, Türkiye ile fiziki bağları koparılmış olan Türkmenler'in yaşadıkları bölgelere de Kürtler hakim durumdadır. Kürtler'in Türkmenlere baskıları hala sürmekte olup, Türkmenler varlıklarını korumaya çalışmakta ve Kürtlerle işbirliği yapmama konusunda kararlı bir tutum sergilemektedirler.

Homojen bir toplum yapısına sahip olan Türkmenler yönetime karşı asi olmadıkları gibi, kendi aralarında da, birbirlerine saygılı, hoşgörülü, yardım sever ve gururlu bir toplumdur. Birbirlerine destek olmayı ilke olarak benimseyen Türkmenler, yabancılara karşı daha da vericidirler. Arap ve Kürt toplumlarına göre, daha demokratik ve bireye önem veren bir anlayışa sahip

olan Irak Türkmenleri'nde, derebeylik ve aşiret reisliği gibi feodalite sistemi yoktur. Eski Türkmen geleneğinde, hanlar, divanhaneler ve kahveler önem taşımaktaydı. Yabancılar hanlarda ağırlanırdı. Türkmenler'in ileri gelenlerinin evinde selamlık bölümünde divanhaneler olur ve edebiyata, şiire gönül verenler burada toplanıp; edebi, ilmi ve ticari konularda sohbet ederlerdi. Divanhaneler ayrıca sosyal yardımlaşmanın organize edildiği yer olma niteliğini taşımaktaydı. Mahallelerdeki kahvelerde ise, meddahlar Fuzuli gibi ünlü şairlerin divanlarını okurlardı. Özellikle, Ramazan aylarında bu geleneklerin tadı daha da güzel olurdu.[212]

Üç üniversite vardır; Duhok Üniversitesi, Selahattin Üniversitesi ve Süleymaniye Üniversitesi. Ekonomik çöküntü kültürel yaşam üzerinde etkisini hissettirmektedir. Her politik grubun kendine ait gazete ve dergisi olmasına, 30'un üzerinde dergi ve gazete çıkmasına rağmen, kitap basmak için kağıt bulmak oldukça zordur. Bölgedeki kültürel yaşam 1991 sonrasında belirgin bir biçimde Türkiye'nin etkisine girmiştir. Ancak bu durum Türkiye'nin izlediği bilinçli bir politikanın sonucu olmaktan çok, Arap ile Kürt arasındaki yakınlıktan çok daha ciddi bir yakınlığın, Türk ile Kürt arasında var olmasından ve bölgenin Türk kültürünü almaya açıklığından kaynaklanmaktadır. Türk televizyonlarının ve müzik endüstrisinin bu konuda ciddi bir etkisi olduğu görülmektedir. Duhok bölgesine kadar Türk televizyonları normal bir antenle izlenebilmektedir. Duhok'dan sonra ise çanak anten kullanılmaktadır. KYB televizyonu ve radyosundan çok sık olarak Türkçe Müzik dinlemek mümkündür. Yine Türk müziği kasetleri, kasetçilerde en çok satan kasetlerdir. [213]

2.3.1. Irak Türkmenlerinin Aile Yapısı:

Türkmenlerde aileler eskiden ana oğul, kardeş, gelin, torun aynı evde yaşarlardı. Ata Erkil aile yapısına sahip olan Türkmenler, Osmanlıların son devirlerinde, çok eşliliğe, yasal olarak izin verilmesine rağmen rağbet etmemişlerdir. Birden fazla evlilik yapan Türkmen sayısı, dikkate alınmayacak düzeyde kalmıştır. Buradan Türkmenler'in aileye ne kadar önem

212 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.
213 ÖZDAĞ, Ümit, (1999); Türkiye, Kuzey Irak ve PKK, ASAM, Ankara.

verdikleri anlaşılmaktadır.Namus ve şereflerine düşkün olan Türkmenler eskiden beri Arap ve Kürt'e kız vermezlerdi. Bağdat yönetimi son yıllarda Türkmen halkını asimile etme politikası doğrultusunda, bu geleneği bozmak için çalışmıştır. Ancak Türkmenler kendilerine uygulanan tüm siyasi ve sosyal baskılara direnerek aile yapılarını korumaya başarmışlardır.[214]

2.3.2. Eğitim:

Irak Türkmenleri Osmanlı döneminde, klasik Türk-İslam eğitiminden yararlanmışlar, eğitimlerini mahalle mektepleri ve camilerdeki külliyeler ile medreselerde yapmışlardır. 1909 yılında Kerkük'te bir Sanayi Mektebi ile İdadi açılmıştır. Irak yönetiminde her devirde ve her konuda baskı gören Türkmenler, eğitimde de asimile edilmeye çalışılmıştır. Bağdat yönetimi eğitimde, azınlıklar arasında çifte standart uygulamış, Kraliyet Anayasası'nın 14 ncü maddesi Türkmenler'e kendi dillerinde eğitim görme hakkını verirken, bu ayrıcalık sadece Türkmenler'in dışındaki diğer azınlıklara tanınmıştır.

Irak Hükümeti, İngiliz mandası altında olduğu 1933 yılına kadar, Türkmen yerleşim merkezlerinde eski yazı olmak koşuluyla; ilk ve orta dereceli okullarda Türk diliyle eğitim yapılmasına izin veriyordu. Öğretmenler Türk olup, ders kitapları Türkiye'den gelmekte ve Türkiye'deki ders programlarına paralel bir müfredat uygulanmaktaydı. İlkokul 4 ncü sınıftan itibaren ise yabancı dil olarak haftada 3 saat İngilizce dersi verilmekteydi. Derslerin Türk diliyle okutulmasının yanında ayrıca, okuma ve grameri de kapsayan Türkçe dersi de program dahilindeydi. Yani, Kraliyet Anayasası'nın 14 ncü maddesine uyulmaktaydı.

1930 yılında Irak ve İngiltere arasında antlaşmayla manda idaresi kalkmış ve Irak muayyen şartlara göre, bir tür muhtariyet kazanmıştır. Irak'ın 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla bütün Türkmen bölgelerindeki tüm okullarda Türkmen dilinin kullanılması kabul edilmiştir.[215]

---

214 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığl, İstanbul.
215 ÇOBANOĞLU, Macit, (1994); Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, İstanbul.

Irak'taki öğretim dili Arapça'dır. Kürt bölgelerinde ise hem Arapça hem de Kürtçe'dir ve eğitim bütünüyle devlet denetimine tabidir. 1970'lerin başında Türkmen diliyle eğitim veren ilkokul sayası 100 iken, bu sayı zamanla 40'a indirilmiş ve sonraları özellikle Başbakan N.Sait dönemindeki, "Irak Türkmenleri'ni Araplaştırma" politikası sonucu bu uygulama tamamen kaldırılmıştır.

Güvenli Bölge olarak adlandırılan 36 ncı paralelin kuzeyinde Mesut Barzani'nin başkanlığında KDP'nin hakimiyetindeki bölgede yaşayan Türkmenler, bugünkü koşullarda kabul edilmesi zor baskı ve tehditlere maruz kalmaktadır. KDP, Türkmenleri Kürtleştirmek ve Türkmen toplumunun siyasi hareketini pasifize ve izole etmek için her yola başvurmaktadır. Barzani, Saddam rejiminin uyguladığı ve eski Komünist ülkelerdeki metotları uygulamakta, resmi dairelerde çalışan Türkmenleri, KDP saflarına katılmaya zorlamaktadır. Siyasi, ekonomik ve kültürel hareketlerin temelini oluşturan eğitim konusu da KDP'nin baskı alanında bulunmaktadır. 1992 yılında bölgede Arapça eğitim veren okulların tamamı Kürtçe'ye dönüştürülmüştür. 1992'ye kadar Türkmenler, çocuklarını okutmak için ülkenin resmi dili olan Arapça ile eğitim veren okulları tercih etmekteydiler. Türkmen velilerin isteği üzerine, Irak Mili Türkmen Partisi'nin Türkçe eğitim verene okullar açmak için yaptığı girişimler Celal Talabani liderliğindeki KYB tarafından olumlu karşılanıp destek görmüştür. Önce Erbil'de 2, Kifri'de, 1 tane Türkçe eğitim veren ilkokul açılmıştır. Kısa süre sonra okul sayısı Erbil'de 17'ye, Kifri'de 2'ye yükselmiştir. Aşırı milliyetçi bir parti olan KDP'nin engelleme çabaları, KYB'nin Erbil'de hakimiyeti ele geçirmesi üzerine boşa çıkmıştır. Ancak KDP, 31 Ağustos 1996'da Irak Kuvvetlerinin yardımıyla Erbil'i ele geçirdikten sonra, tekrar harekete geçerek, Türkmen okullarındaki eğitimi engellemeye başlamıştır.Günümüzde Türkmenler'in eğitim faaliyetleri, Irak Türkmen Cephesi (ITC) Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı sorumluluğu altında yürütülmektedir.

2.3.3. Dil ve Edebiyat:

Arapça ve Farsça ile karışmış durumda olan Türkmen dili, Türk dillerinin güneybatı ve Oğuz grubundan olup, Azeri ve Türkiye Türkçesi'ne oldukça yakındır. Bu dilin beslendiği iki önemli kaynaktan biri; yaşayan dil denilen yöre ağzı, yani konuşma dilidir. Erbil, Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerindeki yöre ağızları, genel anlamda bir bütünlük halinde olmasına karşın, yörelere göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığın nedeni olarak; değişik zamanlarda bölgeye göçle gelen Türk boylarının ağız farklılıkları gösterilebilir.

Bir toplumda ana dilin yaygınlaşması kendiliğinden olmaktadır. Öyle ki, o toplumun, kültürünü, edebiyatını, dünya görüşünü, kimliğini ve etnik bilincini ayakta tutan "ana dil"dir. Türkmenler de ana dillerini korumakta, tüm bu değerlerini de korumuş ve geliştirmişlerdir. Irak Türkmenleri'nde yaşayan dil o kadar kuvvetlidir ki, Kerkük'te Türkmenler'le birlikte yüzyıllarca yaşamış olan ve "Hıristiyan Türkmenler" olarak tanınan bir topluluğun yazı dilleri, hatta İncilleri bile Türkçeleşmiştir. Irak Türkmenleri'nin oluşturduğu sözlü edebiyatın (halk edebiyatı) ortaya çıkması ve gelişmesinin en önemli kaynağı halkın konuştuğu dildir. Ancak Irak yönetiminin, eğitimin Arapça olarak yapılmasını zorunlu tutmasıyla, zaman içerisinde Türkmenler'in konuşma dili bozulmuştur. Türkmenler'in eğitim almayan kesimi, dolayısıyla Arapça'dan da etkilenmedikleri için daha yalın ve arı bir Türkçe'ye sahiptir.

Dili besleyen diğer önemli kaynak ise, yazı dilidir. Irak Türkmenleri yazı dilinde Türkiye Türkçe'sini kullanmışlardır. 16 ncı yüzyıla kadar Irak'ta ortaya çıkan Türkçe edebi eserler, Azeri Türkçe'si formundadır. 16 ncı yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan edebi eserlerin ise, Osmanlıca'nın etkisinde olduğu görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Türkiye Türkçe'sini benimsenmiş, 1975 yılına kadar Türkiye Türkçe'sindeki sadeleşmeyi izlemişlerdir. Ancak Türkiye kökenli Türkçe'nin Bağdat yönetimince kıskaca

alınması ve bu dildeki eserlerin yasaklanmasıyla,her türlü Türkçe eser ve kaynaktan mahrum edilmişlerdir.[216]

Türk dili, tarih boyunca geniş bir alanda kullanılmıştır. Atlas Okyanusu'na kadar tüm kuzey Afrika'da, Osmanlı döneminde Türkçe eserler verilmiştir. Göktürkler ve Uygurlar çağında Türkçe'nin kullanıldığı alan bütün Moğolistan'ı ve Kuzey Çin'i kaplamaktaydı. Oğuz Türkleri'nin edebiyatı, kuzeydoğuda Azerileri kapsayarak Kafkas Dağları eteklerine ve Hazar Denizi'ne, doğuda Tahran yakınlarına, güneyde Bağdat'a ve Halep'e, batıda ise Yugoslavya içlerine ve Romanya sınırına kadar uzanmıştır. Irak'lı Türkmenler de, kökeni, Oğuzlara kadar uzanan Türk edebiyatıyla yoğrulmuş ve bu etkiyle eserler vermişlerdir.

Irak Türkleri, Türkçe yönünden iki kaynaktan beslenmektedirler. Birinci ve en önemli kaynak konuşma dilidir. Yani yaşayan dil dediğimiz yöre ağzıdır. Kerkük ve diğer bütün Türkmen yerleşim bölgelerinde konuşulan yöre ağızlarını, genel olarak Azeri diyalektine (lehçesine) dahil etmek mümkündür. İkinci kaynak ise, yazı dilidir. Irak Türkleri I.Dünya Savaşı'na kadar Osmanlıca'yı, ardından ise Türkiye Türkçe'sini benimsemişlerdir. 1975 yılına kadar Türkiye Türkçe'sindeki sadeleşmeyi takip etmişler ise de, bu tarihten sonra Bağdat yönetimince Türkiye kökenli Türkçe, kıskaca alınmış ve bu tarihten sonra bu dilde yayınlanmış her türlü eser yasaklanmıştır. Osmanlı döneminde, klasik Türk-İslam öğretimi içinde, Irak Türkleri eğitimden faydalanma imkanını bulmuşlardı. Bu dönemdeki eğitim, mahalle mekteplerinde ve camilerdeki külliye ile medreselerde yapmışlardır. Daha sonra Kerkük'te 1909 yılı içerisinde bir sanayi mektebi ile modern anlamda eğitim veren bir lise açılmıştır. Öğretim dili Arapça'dır. Irak'ın kuzeyinde Kürt çoğunluğunun bulunduğu yerlerde Arapça'nın yanı sıra Kürtçe'de bir ders olarak eğitimi verilmektedir. Irak yönetimi eğitim konusunda çifte standart uygulamış, Kraliyet Anayasasının 14. Maddesi Türklere kendi dillerinde eğitim yapma hakkını verirken, bu hakkı Irak Türklerinin dışında kalanlara tanımıştır. Irak'ın 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olmasından sonra bütün Türk bölgelerinde ve her dereceli okulda Arapça ile eğitim

216 SAATÇİ, Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul. Ayrıntılı bilgi için bkz. KARAVELİOĞLU Murat, Ali '' Klasik Türk Edebiyatında Bağdat'', Irak Dosyası, (2003), İstanbul.

yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Irak Türkleri Üniversitelerde istedikleri bölümlere girememektedirler. Bazı önemli bölümlere Türklerin girmesi yasaklanmıştır.[217]

Irak'lı Türkmenler oldukça zengin bir halk edebiyatına sahiptirler. Türkmenlerin gelenekleri, inançları, zevki ve kültürünü yansıtan, halk edebiyatının manzum eserleri arasında, yedi heceli mani dörtlükleri başta yer alır. Mani dörtlükleri Türkmen halk edebiyatının temelini oluşturan en yaygın şiir türüdür. Irak Türkmen musikisinde güftelerin tamamına yakını mani dörtlüklerden oluşmuştur.

Türkmenlerce sevilen ve günümüzde de gözde bir nazım türü olan "horyat", Irak Türkmenleri'nin simgesi durumundadır. Edebi açıdan kendi başına küçük bir şiir olan horyatlar; ilk dizesi üç, dört veya beş heceli cinaslı sözlerden, ikinci, üçüncü ve dördüncü dizeleri yedişer heceden oluşurlar. Hoyrat da denilen bu küçük şiirler nadiren altı, sekiz veya daha fazla dizeden de oluşabilirler ve çarpıcı anlamlarıyla insanı düşündürürler. Horyatlardan oluşan okşamalar ve leyleler (ninniler) şaşırtmacalar (yanıltmacalar), uşak manileri (çocuk şarkıları), uşak matalları (çocuk masalları), tapmacalar (bilmeceler) ve eskiler sözü (atasözü) Türkmen halk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Mensur halk edebiyatı eserleri arasında ise fıkralar, dualar-beddualar, dilek ve temenni sözleri dikkate şayandır. Nesir ürünlerden ise matallar (masallar) başta gelir. Türkmenler arasında yaşayan ve günümüze dek ulaşan tek uzun hikaye ise, Arzu ile Kamber masalıdır.

Tarih boyunca gelişerek günümüze kadar ulaşan Türkmen yazılı edebiyatını, iki ana döneme ayırmak gerekmektedir. Birinci dönem (ortak devir) başlangıcından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren zamanı kapsar. Irak Türkmen Edebiyatı tarihinde önemli bir yeri olan Nesimi; coşkulu ve akılcı şiirleriyle kendi dönemi ve sonrasında yetişen şairlere örnek olmuştur. Türkmen edebiyatının en güçlü temsilcisi olan Fuzuli ise, genel Türk Edebiyat tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Fuzuli doğumundan ölümüne kadar, Irak

217 www.irakturkleri.8m.com

Türkmenleri'nin kültür coğrafyası içinde yaşamıştır. 16 ncı yüzyılda yetişen ve tezkiresi ile ün salan Ahdi, Bağdatlı Ruhi, Nevris-i Kadim, Nevruzi, Bedri, Erbilli Garibi, Esad, Halis ve Haki gibi şahsiyetler Türkmen edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptirler. Haydaroğlu, Şeyhoğlu ve Nevres-i Salis ise Irak Türk Edebiyatının ünlü halk şairleri arasındadır. 20 nci yüzyılın başlarından itibaren Servet-i Fünun ekolünün yaygınlaşmasıyla yeni tarz şiir anlayışı gelişmiş; Zeynel Abidin, Baha ve Rauf Görken gibi şairler bu yeni anlayışla eserler vermişlerdir. 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra Bağdat, Musul, Basra ve Kerkük'te gazete ve dergilerin yayımlanmaya başlaması edebiyat dünyasını canlandırmış; şiirle birlikte, dil ve düşünce dünyasının zenginleşmesini sağlayan nesir alanında da gelişmeler olmuştur. Bu alanın ünlü yazarları arasında; Kudsizade Ahmet Medeni Efendi, Fethi Safvet Kırdar, Cevat Neciboğlu ve Ali Kemal Kahyaoğlu önemli şahsiyetlerden olup, Türkmen edebiyatına büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Irak Türkmen Edebiyatının ikinci ana dönemi ise; 1918'den günümüze kadar olan zamanı kapsar ve "Çağdaş edebiyat" olarak adlandırılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bölgenin işgale uğraması, Irak Türkmen Edebiyatının duraklamasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkmen şair ve yazarlar kısıtlı imkanlarla da olsa edebi ürünler vermeye devam etmişlerdir. Hicri Dede, Hıdır Lütfi, Mehmet Sadık ve Reşid Akif Hürmüzlü dönemin güçlü edebiyatçılarıdır. 1950'li yıllardan sonraki sadeleşme hareketinin öncülerinden Esad Naib, Nazım Refik Koçak, Tevfik Celal Orhan ve İzzettin Abdi Beyatlı Türkmen Edebiyatının ünlü isimlerdendir. Bu dönemde nesirde ise, Abdulhekim Reisoğlu, İhsan Vasfi, Ata Terzibaşı, Rıfat Yolcu, Ali Marufolu, Haşim Kasım Salihi ve Erşat Hürmüzlü gibi edebiyatçılar, deneme, araştırma, hikaye ve tenkit alanlarında eserler vermişlerdir.

Irak Türkmenleri'nin basın alanındaki çalışmaları 1908 yılında; şair ve hattat Abdullah Kutsi'nin çocukları olan Mahmut Zeki ve Ahmet Medeni'nin neşrettiği Havadis Gazetesiyle başlamıştır. Irak Türkmenleri'nin merkezi konumundaki Kerkük'te basılan Havadis Gazetesini yeni yayın organları izlemiştir. Ahmet Medeni ve Cevad Nakipoğlu 1913'de belediye adına bir gazete

ve 1919 yılında da Necme ve Kerkük Gazetelerini çıkarmışlardır. Necme ve Kerkük Gazetelerinin yarısı Türkmence, yarısı Arapça olarak yayımlanmıştır. Bir Türkmen ve edebiyat kültürü dergisi niteliğinde olan "Beşir Dergisi"nin ilk sayısı 21 Eylül 1958'de basılmış, 3 Mart 1959'da ise, 24 ncü ve son sayısı ile kapanmıştır. [218]

2.3.4. Müzik:

Halk edebiyatının manzum eserlerinden oluşan Türkmen müziğinde ezgiler, uzun hava ve kırık hava olarak iki ana bölümde ele alınabilir. Uzun havaların metinleri, türüne göre halk edebiyatının belirli metinleri arasından seçilmekte olup bunlar; tenzile havaları denilen dini parçalar, makam, divan, kara bağı, gazel, aşık ve kerem havalarıdır. Tenzileye örnek olarak; Yunus Emre'nin "Şol cennetin ırmakları" ve "Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um deyu" adlı parçalar gösterilebilir. Uzun havalar serbest ağızla okunan ölçüsüz ezgilerdir. En yaygın uzun hava türü renkli ezgileriyle kendini gösteren horyatlardır. Horyatlar ezgilerine göre; muhalif, beşiri, kesik, yolcu, ömergele, muçıla, iskenderi ve matarı gibi isimler alırlar.

Kırık havalar ise, ölçülü olan ezgilerdir. Irak Türkmenleri bu ezgilere "beste" demektedirler. Bestelerin (türkülerin) lirik örnekleri arasında, aşk, gurbet ve ölüm üzerine olanları; tabiat (pastoral), oyun-tören ve esnaf türküleri sayılabilir. Türkmenler olay ve kahramanlık türkülerine şarkı veya neşid (e) demektedirler.[219] Olay ve kahramanlık türkülerini ikiye ayırmak mümkündür. Bunlar; Kerkük ve çevresinde gerçekleşen olayları konu alanlar ve yöre dışında gerçekleşip, yankıları Kerkük'e ulaşan diğer Türk yörelerinin ezgileridir. Bu tür türküler incelendiğinde ve özellikle Anadolu'da vuku buldukları görülür. Bu türkülerin en belirgin özelliği ise nakaratlarının sabitliği, dörtlüklerinin de değişmez olmasıdır. Kerkük ve yörelerinden yaklaşık 150'ye yakın türkü derlenmiş olup, oldukça hızlı bir tempoya sahiptirler.

---

218 ÇOBANOĞLU Macit, (1994); Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü.
219 SAATÇİ Suphi, (1996); Irakta Türk Varlığı, İstanbul.

2.3.5. Mimari Yapı :

Eski ve zengin uygarlıklara da beşiklik eden Irak'ta, günümüze kadar varlığını sürdüren Türk çağına ait eserlerin sayısı pek çoktur. Halife Mutasım zamanında Türklerin oturması için inşa edilen Samerra'da, Türkler tarafından yapılan mimari eserler, Türk İslam mimarisinin erken dönem örnekleri olarak büyük önem taşırlar. Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdat'a girmesinden sonra, hilafet merkezi bir Türk şehri karakteri kazanabilmiştir. 12. yüzyılda köklü bir üslup halinde ortaya çıkan ve Selçukluların devamı olan Atabeyler döneminde, Bağdat'tan başka Musul, Erbil, Sincar gibi ülkenin kuzeyinde yer alan şehirler, cami, imaret, medrese, han, ribat, saray, hamam ve tekke gibi eserlerle donatılarak şehir dokuları zenginleştirilmiş ve bu şehirler önemli birer ilim, ticaret ve sanat merkezi olma hüviyetini kazanmışlardır.

Irak'ta Türk çağı öncesi eserlerin büyük bir kısmı Türk çağında yapılan onarımlarla ayakta kalmıştır. Bağdat'ta İmam-ı Azam Ebu Hanife Külliyesi, Abdulkadir Geylani Külliyesi, Zümdüt Hatun Türbesi, Mustansıriyye Medresesi ve Kumrulu Mescidi; Musul'da Nebi Yunus Külliyesi, Nebi Cercis Külliyesi ve Emeviye Camisi gibi eserler, Türk çağının onarımları ile ayakta kalabilmişlerdir. Türk çağında yapılan eserler arasında Bağdat'ta Akuli Camisi (1327), medresesi ile hanı günümüze ulaşan Mercan Külliyesi (1357-8) ilgi çeken eserlerdir. Bağdat'ta Osmanlı döneminde birçok eser yapılmıştır. Saray Camisi (1534), Murad Paşa Camisi (1570), Vezir Camisi (1599), Haseki Camisi (1666), Özbek Camisi (1680), Ahmediye Camisi (1795), Haydarhane Camisi (1826) ve Asafiye Camisi (1826) bunların arasında ilk akla gelen eserlerdir.

Musul'da parlak bir dönem olan Atabekler zamanında çok değerli eserler inşa edilmiştir. Özellikle Ulu Cami (1172), Mücahidi Camisi (1180), Karasaray (1233) ve İmam Yahya Ebu'l-Kasım Kümbeti (1240) önde gelen yapılardır. Osmanlı döneminde Ömeriye Camisi (1562) ve Ağavat (Ağalar) Camisi (1703) Musul'da inşa edilen eserlerin başlıcalarıdır. Yapılış tarihi Asurlular zamanına uzanan Erbil Kalesi, başlı başına ilgi çeken tarihi bir eserdir. Altın dönemini yine Atabeyler zamanında yaşayan Erbil'de Erbil Atabeyi Muzaffereddin Gökbörü

tarafından 12. yüzyıl sonlarında inşa edilen caminin sadece minaresi günümüzü ulaşmıştır. Halk arasında Çöl Minaresi olarak tanınan bu eserden başka, sadece minareleri günümüze gelen Sincar ve Tavuk (Dakuk) Camileri de Atabeyler döneminin üstün örnekleridir. Kerkük'e bağlı Altunköprü'de, sadece ayakları günümüze ulaşan Küçük Zap üzerindeki köprü, adını kasabaya vermiştir. Türünün güzel örneklerinden olan bu köprü, ne yazık ki Birinci Dünya Savaşı sıralarında havaya uçurulmuştur.

Kerkük'te rastladığımız en eski tarihi eser kentin kalesidir. Toprak bir höyük üzerinde oluşan Kerkük kalesinin yapılış tarihi milattan önceye dayanır. Burada yapılan arkeolojik araştırmalarda M.Ö.3. ve 2. bin yıllara ait buluntular ele geçirilmiştir. Kalede rastlanan en ilgi çeken yapı, Gök Kümbet (14. yüzyıl) türbesidir. Özgün kimliğini günümüze kadar koruyan türbe, son yıllarda restore edilmiştir. Danyal Peygamber Camisi (14. yüzyıl) de, kalede bulunan bir diğer önemli yapıdır. Özellikle silindirik tuğla minaresi, özgün görünüşünü koruyabilmiştir. Kale dışında kalan ve kuzeye düşen İmam Kasım Camisi ve Türbesi'nin yapılış tarihi 12. yüzyıla kadar uzanır. Nakışlı Minare ve Kayseriye adı ile bilinen kapalıçarşı, Osmanlı döneminde inşa edilen eserlerdir. Kentin karşı yakasında yer alan Hükümet Sarayı ve halk arasında Taşköprü adı ile ün yapan 16 gözlü Nafız Paşa Köprüsü (19. yüzyıl) gibi bazı Osmanlı yapıları yıktırılmıştır. Kerkük Kışlası (19. yüzyıl) ise, günümüzde müze olarak kullanılan önemli bir Osmanlı dönemi eseridir.

11.yy'da , Abbasi ordusunda varlık gösteren Türkler, 1055'te Tuğrul Bey'in Bağdat'a gelişinden itibaren siyasi iktidarın da sahibi olmuşlardır. Semerra'dan sonra, Selçuklu döneminde Bağdad, Atabekler devrinde Musul, Sincar ve Erbil, birer Türk şehri haline gelmiştir. 10.yy. başlarına kadar sekiz Türk devletinin idaresinde kalan bu şehirler, cami, medrese, imaret, hastane, saray, han, hamam, çarşı gibi mimari eserlerle donatılmıştı. Ne yazık ki, Irak'ın sıcak ve nemli iklimi, Dicle nehrinin sık sık taşması, istilalar, halife-sultan çekişmeleri, mezhep çatışmaları, kısa aralıklarla değiştirilen valiler, yönetimlerin Türk varlığını yok etme politikaları, amansız savaşlar ve modern şehircilik faaliyetleri

bahane edilerek bu yapıların büyük bir kısmı yıkılmıştır. Ayakta kalan yapıların bazıları, çeşitli tamir ve yenilemeler sonucu orijinal mimari özelliğini yitirmiştir.

Irak'taki tarihi mirasın yok olmasının en büyük sorumlusu iktidardaki BAAS Rejimi'dir. İzlenen Türk kimliğini değiştirme politikası doğrultusunda ülkede yaşayan Türklerin Araplaştırılmaya çalışılması sonucu, Türk yapıları büyük ölçüde tahribata uğratılmıştır. Türklerin en yoğun olarak yaşadığı Kerkük'te geleneksel Türk evleri modernizasyon çalışmaları kisvesi altında yıktırılmış, sahipleri de göçe zorlanmıştır. Kısmen de olsa, Türklerin yaşadığı diğer şehirlerde de durum farklı olmamıştır.

2.3.6. Diğer Türkmen Sanatları

Irak Türk toplumu, etnografik malzeme ve el sanatları bakımından da zenginlik arz eder. Kerkük'te; testi, küp, kase ve çanak gibi kullanım eşyaları olarak pişmiş topraktan yapılan ve adına küzecilik denilen sanat yaygındır. Bu sanatın, özellikle sıratlı tekniğiyle yapılan firuze renkli kase ve küpleri, en makbul çeşididir. Bunlardan başka Kerkük yöresinde kilim ve sicim dokumacılığı, maden, ağaç ve deri işleri ilgi çeker.

Tuzhurmatu ilçesinde halk el sanatının üstün örnekleri sayılan ve yine pişmiş topraktan imal edilen su testileri ve küpler, önemli değer taşırlar. Özellikle çeşitli hayvan figürlerinin uygulandığı testiler, yörenin ününü bütün Irak'ta yaymış ve müzelerde sergilenen objeler olmuştur. Altunköprü yöresi ise, hasır elişleri bakımından zengindir. Çeşitli sepetler, beşik, şapka, tepsi, çamaşır sepeti olarak yapılan kullanım eşyaları, bölgeye turistlik açıdan da gelir sağlayan ürünlerdir.[220]

220 SAATÇİ, Suphi, (1987); Irak'ta Türk Mimarisi, Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Ankara. Ayrıntılı bilgi için GÖNCÜOGLU, Süleyman Faruk '' Bağdat'taki Türk Eserleri'', Irak Dosyası, (2003), İstanbul

2.3.7. Türkmen Halk İnançları [221]

Kerkük Türkmenleri arasında “Adamın kendi burada yoksa, Allah’ı buradadır” tarzında ifade edilen bir inanç vardır. Bu inanç Anadolu’da aleyhinde konuşulan kimse için “Allah’ı var” şeklinde ifade edilir. Eski Türk inancına göre, Tengri (Tanrı) insanoğlunu yarattığı zaman Türk’ü de yaratmıştı. Türk’e göre bu Tanrı yukarıdadır ve Türk’ü koruyucudur. Bu yüzden bir sıfatı da Türk Tengrisi’dir. Çünkü, o Türk milleti yok olmasın diye onlara Kağan göndermiştir. Kağanlara, halkı nasıl yönetmeleri gerektiği konusunda göğe çekip buyruk, kut, ülük, küç ve birlik verip geri göndermiş ve onları korumuştur. Ancak, koruyan Tengri, azan milleti ve beyleri de gerektiğinde cezalandırmıştır.

Ululuğu, erişilmezliği ile dikkati çeken ve Orta Asya coğrafyasında hayat tarzı üzerinde mühim rol oynayan dağlar, Türklerin büyük saygı gösterdiği tabiat unsurlarından biridir. Dağlar yüksekliği itibariyle Türkler tarafından yeryüzünde Tanrı’ya en yakın noktalar olarak tasavvur edilmiştir. İnsanoğlunun cismi kimliğinin dışında da bir kimliğinin olduğu fikrini veren başka tespitler de vardır. İç Anadolu’da “Göz Hakkı” olarak bilinen inanç, Doğu Anadolu’da “Göz Kirası” olarak bilinmektedir. Kerkük Türkmenleri ve Kırmançlarında bu İnanç “Göz Payı” olarak geçmektedir. Bu inanca göre, kişi kendisine ait olmayan bir yiyecek ve maldan bir kısım alabilir. Adeta o metahı görmüş olması, o şahsın, o şey üzerinde hak sahibi olmasını sağlar. İstemesi veya verilince alması doğaldır. Bu ilişkiye malın gerçek sahibi de katlanır. Göz hakkı, göz kirası veya göz payı uygulamasına riayet edilmediği takdirde, göz hakkını alamayanın gözü, inanca göre o şeyin içinde kalır. Gerçek sahibine de hayır etmez. Mesela, süt ise dökülür, yemek ise bozulur. Korunmak için, göz hakkına riayet edilmelidir. Daha ziyade fakir insanların ve çocukların “Gözü içinde kalır” Bunların göz payının verilmesi başka önem arz eder.

İnsan hayatının belirli sosyal dönemlerinde de kişioğlunun müessiriyeti artabilmektedir. İç Anadolu’da genç kızlar kısmetlerinin açılması için gelinin

221 Kalafat Y.- DOĞAN A., (1995); Kuzey Irak’ta Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları, Ankara.

duvağından bir tel alır saklarlar. Doğu Anadolu'da gelinin başına atılan şeker ve bozuk paradan alınır saklanır. Bazı yerlerde de gelinin pabucunun altına kısmeti açılması istenen kızlar isimlerini yazarlar. Erbil'de; Kırmanç ve Türkmenler evde kalan kızların kısmeti açılması için, gelinin ayağına giderler gelini karşılar, onu gerdeğe girmeden ziyaret ederler. Bu tür evde kalan kızlara, Türkmenler ve Kırmançlar "kalıp" demektedirler.

Kişioğlunun, bedeni gücünün dışında kaynaklanan etkileyici fonksiyonlarından birisi de Nazar'dır. Nazar için Anadolu'nun bir çok yerinde olduğu gibi Kuzey Irak'ın Türkmen ve Kırmançları arasında da, içinde göz bulunan bir el resminin etkili olduğu inancı vardır. Bu resmin üzerinde bir ayet vardır. Ayrıca mazı ağacının tohumundan yapılan nazarlık, çocuğun beşiğine asılır. Nazardan korunmak ve nazarın kötü tesirini atlamak için, Kırmanç ve Türkmenlerin "Betük" tabir ettikleri muskalar kullanır. Bunlar; yatırların yeşil örtüsünden kesilerek üzerine ayetler yazılan ve mektup gibi katlanılan, kişinin üzerinde taşıdıkları muskalardır. Muskaya veya yazılı küçük kağıt parçasına bazen de mektuba "Betük" denildiği Doğu Anadolu'da da görülmektedir. Erbil'deki Türkmen ve Kırmançların ziyaret ettikleri Keko/Kaka Berzinci, delilerin bağlandığı bir Şeyh Ocağıdır. Ziyaretçilerin armağan getirdikleri bu ocağa, getirilen deli hastalar bağlanırlar. Bu ocak'ta Şeyhin mezarı vardır. Anadolu'nun bir çok yerinde özellikle Doğu Anadolu'da yatıra hasta bağlamak suretiyle tedavi yöntemi vardır. Bilhassa yaramaz çocuklar yatıra bağlanırlar.

İnsan hayatında, cin'lerin de rolünün olduğu inancı vardır. Kerkük'te Türkmenler ve Kırmançlar'da, gayri meskun yerleri güvenli olmadığı inancı vardır.

Kara İye'lerden, Al Karası, Erbil-Kerkük'te Kırmanç ve Türkmenler arasında (Al Aperma) olarak bilinmektedir. Al Karası'ndan, anneyi ve çocuğu korumak için, kırmızı bir bant annenin alın kısmına bağlanılmaktadır. Kırkı çıkmamış kadın ve çocuk, evden çıkarılmaz. Çocuğa başka koku almasın diye, kolonya dökülür böylece çarpmasından veya basmasından korkulan kötü/ruh kara iye'nin kırklının kokusunu alıp zarar vermesinin önleneceğine inanılır. Kırkı

çıkmış çocuğun kırkı çıkmamış çocuğu boğacağına inanılır. Kırklı çocuğu korumak için bir ipe sarımsak geçirilir ve kırklı çocuğun kokusunun saklanıldığına inanılır. Al Karası (Al Aperma) tabiri Azeri Türklerinde de kullanılır. Kırk çıkması inancı ve kırk basması ile ilgili dini pratikler Doğu Anadolu'da da yapılmaktadır.

Kuzey Irak'ta Türkmen ve Kırmançlar Al Karası/Al Arap'tan korunmak için ateş yakarlar. Havan döverler, yastığın altına boncuk takarlar.Kuzey Irak'ta; Türkmen ve Kırmançların çekindikleri diğer bir iye de Feriştah'dır. Feriştah bir tür Pir'dir veya Pir kılığında görülür. Feriştah, belirli evlerde görülür. Daha ziyade, halkı mütedeyyin olan hanelerde rastlanır. Evin halkına dokunmaz ancak bu insanlar sarhoş veya gusülsüz dolaşırlarsa onları çarpabilir. Daha ziyade eski tip tarihi evlerde görülür. Görüldüğü bilhassa Kerkük'te sık duyulur.

Benzeci-Süleymaniye arasında Erbard'ın çıkışında Ferisde-i Ecinde diye bilinen bir iye vardır. Bunu gören kimse besmele okur ve çok defa "tu-tu-tu" der. Sistematiğimizde Kara İyeler arasında yer verebileceğimiz Ferişte-i Ecinde (muhtemelen cinlerin Feriştahı) nın benzerlerini, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da tespit edilip fonksiyonları belirlenmiştir. Kara iyelerden korumanın yollarından birisi de onları yanıtlamaktır. Türkmen ve Kırmanç inançlarında erkek çocuğu yaşamayan aile erkek çocuğuna kız elbisesi giydirir. Böylece, erkek çocuğa zarar verecek kara iye, şaşırtılıp ondan kurtunulmuş olunur. Aynı maksatla erkek çocuğun saçı uzatılarak, ona kız süsü verilir. Kara iye, sadece o toplumun dilini biliyor kabul ediyor olmalı ki, yaşayan çocuğu ailesi, kara iyelerden korunmak için, başka bir dilden isim koyar.

Feriştahtan veya cinlerden çocukların korunması için, onlara çirkin isimler konulur. Çocuk dünyaya gelirken, o anda, kapının önünden geçen hayvanın isminin konulduğu da olur. Çocuğu yaşamayan ailelerde, erkek çocuğa kız elbisesi giydirilmesi ve saç uzatılması tarzındaki bir uygulamayı Ağrı yöresinde de görülmektedir.

Öksürükten kurtarılması istenilen çocuklar, Türkmen ve Kırmançlar tarafından Erbil'deki Kendekoh ziyaretine götürülür. Türkiye'nin bir çok yerinde de öksürük için özel yatırlar vardır. Erzurum'da Öksürük Baba ziyaretine öksürüğü kesilmeyen çocuklar götürülür. Öksürük babanın diğer adı "Koh" veya "Gok-Gok" Babadır.Çocukların korkuları ve nazarlı ve halleri için Anadolu'da olduğu gibi, Irak'ın Kırmanç ve Türkmenleri de kurşun dökerler. Çocuğun korktuğu ne ise kurşunun o şekli aldığına inanılır. Kurşun'un suyu, yedi komşu kapısına, kıbleye dönülerek dökülür. Kurşun dökme eski Türk inançlarından da vardır. Ayağı basmayan çocuğu, Erbil'de Kırmanç ve Türkmenler üç cuma günü, cuma namazından önce camiye götürülürler. Annesi çocuğun iki ayağının başparmaklarını bağlar, cami'den çıkacak ilk kişiye bu ipleri "tu-tu-tu Bismillah" dedirterek kestirir. Böylece çocuğun ayağına basacağına inanılır.

Kuzey Irak'taki kutsal sular muhtevalı inançlar da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki benzerli gibidir. Süleymaniye'deki şeyh İsa-Musa suyu, çocuğu olmayan ailelerin, suyundan içtikleri kutsal bir mezardır. Mezarın önündeki büyük ağaçlara Kırmanç ve Türkmenler kutsiyet atfetmektedirler. Dalları dahi korunan bu ağaçların bu ağaçların dallarına çapıt bağlanmakta, diğer dileklerde de bulunmaktadır. Suyu kutsal kabul edilen Kerkük'teki Baba Gurgur'da, Türkmen ve Kırmançlar daha ziyade cilt hastalıkları için şifa ararlar. Bu tür sular çok kere bir yatır mezarı yanında olmaktadır. Bu tür olanlarda çok kere çalı bulunmakta veya bir, üç, yedi dokuz ağaç bulunmaktadır. Halkın yapraklarına dahi dokunmadıkları bu ağaçlara, bazen niyet çaputları bağlanmaktadır.

Kuzey Irak'ta, Türkmen ve Kırmançlar, sağlıklarına kavuşmak için eski Türk inançlarının bir devamı niteliğinde olan ocaklara da gitmektedir. Kerkük'teki Pasavan Ailesi Sarılık Ocağı'dır. Pasavan Ailesinden olan Fikret, şu anda sarılık ocağını temsil etmektedir. Etkinlik Baba'nın oğluna el vermesi ile geçmiştir. Hasta ocağa iki çuvaldız ve bir taşla gelir. Ocakta, tasa su konur, suya yedi defa Yasin okunur, aileden birisi çuvaldızı suya sokar çıkarır çuvaldızın suyuna hastanın anlına "tu-tu-tu" diyerek serper, böylece hastanın iyileşeceğine inanılır.

“Taşlar ve taşkesilme” ile ilgili inanma ve anlatımlar, Anadolu’nun bir çok yerinde var iken, Kuzey Irak’ın Türkmen ve Kırmançları arasında da yaygındır. Erbil’deki Üzeyir Peygamber’i halk, yel ve romatizma hastalıkları için ziyaret etmektedir. Türbenin kapısının önünde bir taş vardır. Hasta sırtını bu taşa dayar, muradı olunca kurban keser veya şeker dağıtır. Anadolu’da çocuğu olmayanlar çoğunlukla adak kurbanı keserler. Bu tür adak kurbanlar, ziyaret edilen bir yatır için yardımcı olması inancı ile kesilir. Tunceli’de Üryan Hızır, Malatya’da Abdülvahap Gazi bu maksatla ziyaret edilir ve kurban kesilir.

Erbil’in içerisinde Sultan Muzaffer her türlü murat isteği için Türkmen ve Kırmançlar tarafından ziyaret edilir, mezara taş yapıştırılır. Keza, Erbil’deki şeyh

Muyammed Çuli’yi halk çocuk isteği için ziyaret eder, mezara taş yaptırılır ve para bağlanır. Erbil ve Kerkük’te Kırmanç ve Türkmen’ler yedi yol ağzına taş atmak suretiyle dileklerinin olup olmayacağına inanırlar. Cuma akşamından atılan taşlardan sonra Cuma Namazı’ndan çıkan cemaatin konuşmalarını dinler ve yorumlarlar. Yedi sayısının Türk inanç kültüründe belirgin bir yeri vardır.

Su, Taş, Yol iyeleri ile olduğu gibi ateş iyesi ile ilgili inançlar da Kuzey Irak’ta mevcuttur. Kerkük’teki İmam Ebun ile Eb Ölük’ün mezarından geceleri nur çıktığına inanılır. Buraya; çocuğu olmayanlar gelmekte ve üç taşı üst üste koyup parmaklarını bu taşlara basmaktadırlar. Ateş Babası diye bilinen bu yatırda taşlar dönerse, niyetlerinin olacağına inanılır.

Kuzey Irak Türkmen ve Kırmançları arasında eski Türk inanç sistemi Gök Tanrı dininin, kültlerinden olan Ağaç kültürü’nün de izlerini görüyoruz. Selahattin kazası ile Saklaun arasında dağlık bölgede bir ağaç vardır. Sere Suvare adı ile bilinen bu ağaç yöreye de adını vermiştir. Ağaç’ın içinde bir delik vardır. Ağacın içinden geçen ve çocuğu olmayanların çocuğunun olacağına inanılır. Çocuğu olanlar bu ağaca yeşil bir çapıt bağlarlar ve kurban keserler. Sere Suvare’nin şifa için suyu içilir ve suyunda yıkanılır.

Kuzey Irak'ta gelin, oğlan evine gelirken Anadolu'da olduğu gibi gelinin başına kuru yemiş, para, şeker atılır. Gelinin gelişinin yedinci günü, yedisi yapılır, gelin ziyaret edilip hediye verilir. Ayak açmak için kızı, babası evine davet eder, yemek verir kurban keser fakir doyurur, aş döker. Gelin kayınpederinin dil açımlığı için elini öper, hediye alır. Gelin başının saçının açılması, ayak açma daveti ve hediyesi, dil açımlığı hediyesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da vardır.

Gelin, Kerkük'te ayna, su ve Kuran-ı Kerim ile baba evinden çıkarılır. Ayna, aydınlık; Kuran, hayır; su ise bereketi temsil eder. Bereket ile ilgili Kuzey Irak Türkmen ve Kırmançları Gök Tanrı İnanç sisteminin izlerini taşımaktadır. Yağmur sularını şeyhler yönetmektedir. Dua için cemaat bir suyun başına gider. Burada şeyh suya atılır. Suyun başında def çalınır. Zikir yapılır ve dua edilir. Bu uygulamalar daha ziyade Erbil'de görülmektedir. Yaylaya çıkmadan evvel Kuzey Irak'ta halk Sultan Abdullah, Ömer Merden, İmam Zeynel Abidin'i ziyaret eder böylece bereketin artacağına inanılır. Elazığ yöresinin Şavak Türkmenleri yaylaya çıkarken belirli yatırları ziyaret eder ve bereket için dua ederler. Kuzey Irak Türkmen ve Kırçmançlar'ında, Hıdırellezde kurban kesilir ve helva yapılır. Gagavuzlar da Hıdırellezde kurban kesmektedirler. Kesilen kurbanın üzerine tuz serper ve okurlar.

Ölümün 3. ve 51. gününde helva yapılır ve hurma ikram edilir. Ölü evine yakınları yiyecek getirir, fakat evde pişirilebilir. Erkekler, cami'de 3 gün, kadınlar evde 7 gün yas tutarlar, ölen genç ise, 40 gün tıraş olunmaz, yaşlıyı tıraşa yakınları götürür. Yaşlı hanımlar bir, iki yıl siyah giyerler. Cenazede saç yolunur, sine yırtılır. Başlarına toprak atılır. Eski Türklerdeki ölü aşı günümüzde Anadolu'da da yaşanmaktadır. Helva uygulaması bilindiği gibi bütün Türkler arasında çok yaygındır.

Ağıtçı kadınlar, Erbil ve Kerkük'te Kırmanç ve Türkmenler'de sık görülür. Bunlara, ağlatıcılara "Sazlayıcı", ağlatmaya da "Sazlamak" denilir. Gagavuzlarda ölü defnedilip mezardan dönüldüğü zaman, ölü sahiplerini taziye için gelenlere "Can Pidesi" denilen bir ekmek ikram edilir. Bu ölünün misafirperverliğini göstermek içindir. Doğu Anadolu'da ölünün defninden sonra kabristandan gelenlerden mezarı eşip defni yapanların karnı doyurulur. Bazen de bunlara para verilir. Buna "kazma kürek hakkı" denir. Böylece hizmeti yapanların ölü üzerinde hakları kalmadığına inanılır. Türkmen toplumunda, ölenlerin defni sırasında yapılan merasime "yuğ töreni" adı verilirdi.

Gagavuzlarda, ölü mezara konulduğunun dokuzuncu günü, ölü sahipleri bir sofra hazırlarlar. Ölümünün yirminci günü de bir sofra hazırlarlar. Ekmek ve şarabın yanı sıra "Koliva" da bulunur. Ayrıca ölümün 40'ı için de böyle bir sofra tekrar hazırlanır. Anadolu'nun bir çok yerinde, ölünün yedisi, yarı kırkı ve kırkının yapıldığı ölünün ruhu için eski Türk inancından büyük ve küçük aşın döküldüğü bilinmektedir. İlginç bir ortaklıkta Türk inanç kültüründe belirgin yeri olan üç, yedi ve dokuz'un yarı kırk ve kırkın Gagavuz Türkmen ve Kırmançlar'da aynı fonksiyonlarla görülmesidir.

4. IRAK TÜRKMENLERİNİN MEVCUT SOSYAL TEŞKİLATLANMASI

Türkmen toplumunda örgütlenmeyi temin için çeşitli birlikler oluşturmuşlardır. Oluşturulan bu sivil toplum örgütleri ile birlikte, toplumun sorunlarına çözüm aramaktadırlar.

2.4.1. Türkmen Göçmenler Birliği :

Türkmen bölgelerinden sökülerek evlerinden uzakta yaşamaya mecbur edilen göçmenleri bir çatı altında toplayarak, dünyaya Türkmen göçmen sorununu anlatmak, kamuoyu yaratmak, göçmenlere

bulundukları geçici ortamda sosyal imkanlar sağlamak, yerleşim bölgelerine dönmeleri için mücadele etmek maksadıyla kurulmuştur.

Hedefleri;

1. Göçmenleri bir çatı altında toplayarak örgütlü mücadeleye girmelerini sağlamak,
2. K.Irak'ta bulunan göçmenlerin yaşadığı her yerde teşkilatlanmalarını gerçekleştirmek,
3. Tüm Türkmen kurum ve kuruluşlarıyla mücadelede bütünleşmek,
4. Göçmenlere öncelikle barınma, iaşe, sosyal, eğitim ve kültürel haklar sağlamaktır.

Bu maksatla;

(1) Bulunulan zor koşullar altında bile göç edilen bölgelerin kültür, anane, adet ve gelenekleri korunmaya çalışılacak,

(2) Tespit edilecek plan ve programlar çalışmalarda esas alınacak, 3-6 aylık ve yıllık çalışma programları uygulanacak,

(3) Hedefe ulaşmayı sağlayacak her türlü fırsat ve imkandan yararlanılacak,

(4) İnsan hakları savunulacak,

(5) Göçmenlerin çalışma hayatına kazandırılması ve iş sahibi olması için çalışmalar yapılacaktır.

2.4.2. Türkmen Esnaflar Birliği:

Türkmen Esnaflar kitlesini seferber ederek, Türkmen Halkının elde ettiği kazanımları savunan bir kuvvet olarak; özveri, fedakarlık, hoşgörü ve Türkmen gururunu savunmak ilkelerine dayanan, yeni Türkmen insanının yetiştirmek, birliğin çatısı altında bütün Türkmen Esnaflarını birleştirmek ve kendi alanlarında üyelerin meslek kapasitelerini

geliştirmek,Türkiye ve Türk cumhuriyetlerindeki aynı amaçlı birlik ve derneklerle ilişkiler kurmak bilgi ve tecrübe alışverişinde bulunmak, bilimsel, kültürel ve sosyal faaliyetlere katılmak maksadıyla kurulmuştur. Hedefleri;

(1) Eğitici ve yetiştirici kurslar açmak yolu ile üyelerinin bilimsel ve tekniksel düzeylerini geliştirmeye çalışmak,

(2) Türkmen Esnaflarının rolünü etkin hale getirmek ve faaliyetlerini, toplumun amaçlarına hizmet etmeye yöneltmek,

(3) Mesleğine ve kapasitesine uygun olarak üyelerine, Cephe Dairelerinde çalışma imkanlarını sağlamak,

(4) İlgili kesimlerle işbirliği yaparak milliyetçilik üzerine yapılan çalışmalarda güçlü olmaları için Türkmen Esnaflarının imkanlarını geliştirmek,

(5) Mesleki çalışmayı kökleştiren ve sürekli olarak kaynaşmayı geliştiren faaliyetlere yönelik, mesleki ve tekniksel açıdan kadrolar yetiştirmek,

(6) Esnaflar arasında yaratıcılığı, düşünce özgürlüğünü ve mevcut yeteneklerini güçlendirmek,

(7) Esnafların ihtiyaçlarının karşılanması ve işlerinin kolaylaştırılmasına ilişkin siyaseti yürütmek için diğer mesleki kuruluşlarla işbirliği yapmak,

(8) Üyeler arasında kardeşlik ve dayanışma ruhunu geliştirmek, sosyal ve ailevi ilişkileri düzenlemek, boş zamanlarından yararlanma fırsatını kolaylaştırmak ve ihtiyaçlarını karşılamak,

(9) Sağlık, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmeyi sağlamak için üyelere ekonomik, sosyal ve kültürel hizmetler sunmak,

(10) Aralarında kaynaşmayı gerçekleştirmek ve ilerletmek için diğer Türkmen Birlikleri ile müşterek faaliyetlerde bulunmak,

(11) Türk dünyasıyla mesleki faaliyetlerinin birleştirilmesi ve teknoloji ve uzmanlık transferi için çalışmak, bu amaçları gerçekleştirmek için Esnafların rolünü kuvvetlendirmek,

(12) Amaçları birliğin amaçlarına aykırı olmayan bölgesel ve uluslar arası kurum, kuruluş, örgüt ve mesleki birliklerle ilişkileri geliştirmek,

(13) Esnaflar için atölyeler açmak ve ürünlerinin pazarlandırılmasını sağlamak,

(14) Türkmen Esnafının ürününü tanıtmak için yurt içinde ve dışında sergi ve fuarlara katılmalarını sağlamak,

(15) Türkmen folklor ve geleneksel sanayisini canlandırmak,

(16) Meslek sahibi olmak isteyen Türkmenleri eğitmek üzere kurslar açmak,

(17) Üyelerin patentlerini kayıt altına aldırmak, patent hakkını savunmaktır.

2.4.3. Türkmen Tüccarlar ve Sanayiciler Birliği;

Türkmen ekonomik gücünü oluşturan tüccar ve sanayicileri bir çatı altında toplayarak güç birliği yapmak ve Türkmen halkının menfaatleri için ekonomik girişimlerde bulunmak maksadıyla kurulmuştur. Hedefleri;

Türkmen toplumunun ekonomik gücünü oluşturacak tüccar ve sanayicileri bir çatı altında toplayarak, örgütlü mücadelenin içine çekmek, gücünü kaybeden Türkmen tüccar ve sanayicilerini tekrar yaratmak, Türkmen toplumu için yapılacak her türlü çaba, organizasyon ve çalışmayı ekonomik olarak desteklemek, tüm Türkmen kuruluşlarıyla mücadelede bütünleşmektir. Bu maksatla;

(1) Bulunan zor koşullar altında bile geleceğin sermaye sahiplerini yaratmak için müteşebbis bir ruhla mücadele edilecek,

(2) Günlük kazanımlar yerine Türkmen işgücüne istihdam sağlayacak ekonomik değer ve yatırımlar hızlandıracak,

(3) Hedefe ulaşmak için her türlü imkandan faydalanacaktır.

2.4.4. Türkmen Meslekler Birliği;

Türkmen toplumunun aydın ve okumuş kesimini oluşturan meslekler birliği mensuplarının; Tıp, Mühendislik, Hukuk, İnsan, bilimler konularında katkılarını en üst seviyelere çıkarıcı çalışmaları yaparak, topluma bilimsel rehber olmak, hedefe ulaşmak için eğitim görmüş kadrolar

yetiştirmektir. Hedefleri;Türkmen meslek sahiplerini bir çatı altında toplayarak örgütlü mücadeleye girmelerini sağlamak, Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde teşkilatlanmak, ITC ilke ve prensiplerine sahip çıkmak, diğer Türkmen kurum ve kuruluşlarıyla mücadelede bütünleşmek, üyelerine sosyal, bilimsel, kültürel imkanlar sağlamak, her meslek grubunun ehil olduğu konularda ITC'nin savunuculuğu ve danışmanlığı yapmak, aylık ve haftalık bir dergi çıkarmak, üyelerin meslek, kültür ve teknik seviyelerini arttırmak, topluma rehber olmaktır. Bu maksatla;

(1) Milli kültür, töre ve ananeler korunacak ve aşılanacaktır.

(2) Hedefe ulaşmayı sağlayacak her türlü fırsat ve imkandan yararlanılacaktır.

(3) Toplumun her türlü sorunu takip edilecek, kamuoyuna aydınlatılacak, hak ve menfaatleri koruyucu ve kazandırıcı her türlü imkan ve fırsattan faydalanılacaktır.

2.4.5. Türkmen Edebiyatçılar ve Yazarlar Birliği;

Türkmen varlığının temel göstergelerinden Türkmen edebiyat eserlerini dünden bugüne taşıyan edebiyatçı ve yazarları tek bir çatı altında toplamak, Türkmen toplumunun davaya sahip çıkmalarına katkıda bulunacak eserler yaratılmasını, yayımlanmasını, üyelerine sosyal ve kültürel hizmetler verilmesini sağlamak maksadıyla kurulmuştur. Hedefleri; Türkmen edebiyatçılar ve yazarlarını bir çatı altında toplayarak, örgütlü mücadeleye girmelerini sağlamak, edebiyatçı ve yazarlara eserlerini yaratmak için günün teknolojik imkanlarını hazırlamak, geliştirmek, ITC ilke ve prensiplerine sahip çıkmak, uygulamak, Türkmenlerin sesini, edebi kültürünü dünyaya duyurmak, kamuoyu yaratmak, diğer Türkmen kurum ve kuruluşlarıyla mücadelede bütünleşmek, üyelerine sosyal, bilimsel kültürel imkanlar sağlamak, başlangıçta aylık müteakiben haftalık bir dergi yayımlamak, Türkmenlerin yaşadığı her bölgede şubeler açmak teşkilatlanmaktır. Bu maksatla;

(1) Milli kültür, töre ve ananeler korunacak ve aşılanacak,

(2) Zararlı alışkanlıklar, uyuşturucu ve alkol ile mücadele edilecek,

(3) Hedefe ulaşmayı sağlayacak her türlü fırsat ve imkandan yararlanılacak,

(4) Toplumun her türlü sorunu takip edilecek, kamuoyu aydınlatılacak hak ve menfaatleri koruyucu ve kazandırıcı her türlü imkan ve fırsattan faydalanılacaktır.

2.4.6. Türkmen Sanatçılar Birliği;

Türkmen medeniyetinin varlığı ve yüceliğini dünyaya ispat eden sanatçıların tek çatı altında nice eserler yaratarak, üyelerine sosyal ve kültürel hizmetler vermeyi sağlamak maksadıyla kurulmuştur. Hedefleri; Türkmen sanatçılarını bir çatı altında toplamak örgütlü mücadeleye girmelerini sağlamak, sanatçıların yaratacağı eserlerle Türkmen davasını dünyaya anlatmak kamuoyu yaratmak, ITC ilke ve prensiplerine sahip çıkmak uygulamak,Türkmen eserlerinin mevcudiyetini korumak yeni eserler yaratmak, diğer Türkmen kurum ve kuruluşlarıyla mücadelede bütünleşmek, üyelerine sosyal bilimsel kültürel imkanlar sağlamak, sanatçıların kültürel ve sanatsal seviyelerini yükseltmek, Türkmenlerin yaşadığı her bölgede teşkilatlanmak ,Topluma Milli benlik aşılamak, bütün sanat dallarını kapsayacak bir milli takım oluşturmak, yeni sanatçılar yetiştirmektir. Bu maksatla;

(1) Milli kültür, töre ve ananeler korunacak ve aşılanacak,

(2) Zararlı alışkanlıklar, uyuşturucu ve alkol ile mücadele edilecek,

(3) Hedefe ulaşmayı sağlayacak her türlü fırsat ve imkandan yararlanılacak,

(4) Yaratılacak eserler toplumun Milli menfaatleri için bölge ve dışında sergilenecek ve arşiv yapılacaktır.

2.4.7. Türkmen Kadınlar Birliği;

Türkmen kadınlarını birlik çatısı altında birleştirmek, Türkmen varlık ve kültürünü canlandırmak ve Türkmen kadınlarının kültür düzeylerini geliştirmeye çalışmak maksadıyla kurulmuştur. Hedefleri; Cephenin ilke ve prensiplerini yaymak ve kökleştirmeye çalışmak,Türkmen kadınının karşılaştığı problem ve sorunları çözmeye çalışmak, Türkmen kadınının yaşamın her alanında çalışmaya katılmasını sağlamak, Türkmen kadınının sesini dünya kamuoyuna duyurmak, İnsan haklarının savunarak Türkmen kadınının bu haklardan istifadesini sağlamak, Türkmen kadınlarının imkanlarını geliştirmek, kitlesel çalışmayı kökleştiren ve sürekli olarak kaynaşmayı geliştiren faaliyetlere yönelik, kitlesel ve örgütsel açıdan kadrolar yetiştirmektir.

2.4.8. Türkmen Veliler Birliği;

Türkmen milli eğitim sistemini ihdası mevcut eğitim sistemi içerisinde daha iyi imkan ve şartlara erişmek maksadıyla yapılacak her türlü çalışmaya ve organizasyona destek vererek, velileri bir çatı altında toplamak maksadıyla kurulmuştur. Hedefleri; ana dilde eğitim yapan Türkmen toplumuna yaraşır okullar yaratmak için mücadele etmek, Türkmen okulları ve bölge okullarında eğitim-öğretim gören öğrencilerin velilerini bir çatı altında toplayarak örgütlü mücadelenin içine sokmak, tüm İlkokul, Orta okul, Lise ve Üniversitelerde teşkilatlanmaları tamamlamak, Türkmen eğitim politikasını takip ederek ortaya çıkacak sorunlara çözüm üretmek, uygulatmak, takip etmek, Milli Türkmen eğitiminin tesisini sağlamaktır. Bu maksatla;

(1) Eğitim sorunlarının takipçisi olunacak, Türkmen milli eğitimine katkıda bulunulmaya çalışılacak,

(2) Türkmen okullarında öğrenim gören öğrenci sayısının arttırılması okulların korunması ve geliştirilmesi ana ilke olacaktır.

2.4.9. Türkmen Öğretmenler Birliği;

Türkmen öğretmenleri bir çatı altında toplamak, Türkmen öğretmeninin dün olduğu gibi bugün ve yarında milli davaya olan katkı ve inançlarını arttırıcı tedbirleri tespit edip uygulamak, üyelerinin modern bilim ve eğitim metotlarını yakından takip eden günün koşullarına yakışır, sosyal kültürel hizmetlere sahip olmasını sağlamak maksadıyla kurulmuştur. Hedefleri; Türkmen öğretmenlerini bir çatı altında toplamak örgütlü mücadeleye girmelerini sağlamak, Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde, İl, İlçe, Şube kesim teşkilatlanmalarını tamamlamak, ITC ilke ve prensiplerine sahip çıkmak uygulamak, üyelere ve öğretmenlere sağlık sosyal ve kültürel alanda seviyelerini geliştirmek hizmetler sunmak, öğretmenlerin modern bilim ve teknolojiyi takip ve ihtisas eğitimi yapmaları için fırsatlar sağlamaktır. Bu maksatla;

(1) Milli kültür töre ve ananeler korunacak ve aşılanacak,

(2) Zararlı alışkanlıklar uyuşturucu ve alkol ile mücadele edilecek,

(3) Hedefe ulaşmayı sağlayacak her türlü fırsat ve imkandan yararlanılacak,

(4) Eğitim sorunlarının takipçisi kamuoyunu aydınlatıcı çözüme katkı sağlayıcı bir rol üstlenilecek bundan asla taviz verilmeyecektir.

2.4.10. Türkmen Talebe Birliği;

Türkmen öğrenci kitlesini seferber edip, Türkmen halkının elde kazanımları savunan bir kuvvet olarak, özveri, fedakarlık, hoşgörü ve Türkmen gururunu savunmak ilkelerine dayanan, yeni Türkmen insanını yetiştirmek maksadıyla kurulmuştur. Hedefleri; Öğrenciler arasında yaratıcılığı düşünce özgürlüğünü ve mevcut yeteneklerini güçlendirmek, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılanması ve işlerinin kolaylaştırılmasına ilişkin siyaseti yürütmek için diğer kitlesel kuruluşlarla işbirliği yapmak, üyeler arasında kardeşlik ve dayanışma ruhunu geliştirmek, sosyal ve ailevi ilişkileri düzenlemektir.

5. IRAK TÜRKMENLERİNİN TÜRKİYEDE MEVCUT KÜLTÜREL TEŞKİLATLANMASI

2.5.1. Dernek Faaliyetleri

Merkezi İstanbul'da bulunan Irak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Türkiye'de bulunan Türkmenlerin sorunları ile ilgilenmekte ve Türkmen davasını Türk kamuoyuna tanıtmak üzere faaliyetler icra etmektedir. Konya ve İzmir'de de şubeleri bulunan dernek Avrupa ve Amerika'da birçok temsilciliğe sahiptir.

2.5.2. Vakıf Faaliyetleri

Ankara'da açılan ve bölgede NGO olarak faaliyet gösteren Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Birleşmiş Milletler nezrinde yaptığı girişimler neticesinde Türkmenlerin uğradığı insan hakları ihlallerinin Birleşmiş Milletler Raporlarında yer almasını sağlamış ve eşiti bir çok kuruluşun Türkmenlere karşı uygulanan asimilasyon politikaları ile ilgilenmesini sağlamıştır. Ayrıca Vakıf yaptığı ticari faaliyetler ve topladığı yardımlar ile Irak Türkmen Cephesini mali yönden finanse etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. IRAK TÜRKMENLERİNİN MEVCUT SORUNLARI

3.1. Türkmen Toplumun Sorunları

a. Toplumlar için üretilen politikaların başarı şansı bu politikaların doğru, uygulanabilir ve ehil ellerde olmasına bağlıdır. Türkmen toplumu için de aynı hususlar geçerlidir. Osmanlı imparatorluğunun yıkılışı ile anavatanlarından ayrılan bu topluluk, son on yıla gelene kadar adeta yok sayıldığından, bu tarihe kadar Türkmenlere yönelik bir hedef veya politika olmadığı gibi, bu tarihten itibaren oluşturulmaya çalışılan politikalara mesnet teşkil edecek elimizde yeterli ve sağlıklı bir bilgi ile bu politikaların emanet edileceği uygun yetişmiş kadrolar da yok denecek kadar azdır.

b. Geçmiş dönemlerde şu veya bu sebeplerle Irak yönetimlerinin Türkmenlere tanıdığı çeşitli siyasi, sosyal (insani) ve kültürel haklar olmuştur. Ne var ki bu dönemlerde akıl almaz bir ilgisizlikle bu hakların takipçiliği yapılmamış, kazanılmış bir çok hakkın geri alınmasına engel olunamamıştır.

c. Türkmen toplumunun haklarını aramak ve uğradığı zulmü dünya kamuoyuna duyurmak üzere siyasallaşma hareketlerine hız verdiği ve Türkmen parti ve kuruluşlarının Irak Türkmen Cephesi altında toplandığı dönemlerde meydana gelen, 31 ağustos 1996 ve 10/11 ağustos 1998 vakaları, Türkmen toplumunu bu faaliyetlerden men etmek üzere gerçekleştirilmiş,Türkmen toplumu üzerinde korku yaratılmaya çalışılmıştır.

d. Yeni dünya düzeninde Irak'ın alacağı şeklin ne olacağının henüz kafalarda netleşmemesi, Türkmenler dahil Irak halkının tamamında, ülkenin geleceği ile ilgili kaygılara sebep olmaktadır. Bunun yanında, Kürtlerin; başta ABD olmak üzere dünya devletleri tarafından desteklenmeleri, hatta yurt içinde bulunan DEHAP'LI siyasilerin, Kürtlerin; ABD'nin Orta Doğu'da tek müttefiki olduğu yönündeki demeçleri ile KERKÜK üzerindeki Kürtlerin talepleri, Türkmenler için bölgedeki Kürt partilerinin, geçmişte olduğu gibi korkulacak güçler arasında yer almasına neden olmaktadır.

e. Sınırsız petrol gelirlerini kullandığı körfez krizi öncesi dönemde Irak halkı, kendi kültürlerine göre zengin bir hayat sürmüştür. Bu gelirlerin kesilmesiyle başlayan ekonomik sıkıntılar, bir dizi düşkünlükleri de beraberinde getirmiştir. Kültür düzeyi yüksek olan, daha çok şehirlerde yaşayan ve bu yüzden de devlet kademelerinde görev yapan Türkmenler krizden en çok etkilenen unsur olmuştur. Türkmenler maddi sıkıntılara bir yere kadar dayanabilmekte, ondan sonrası için Türkmen toplumunun sorunları değil hayatta kalma mücadelesi önem kazanmaktadır.

f. Kasım 2004 tarihinde ABD'nin New York kentinde, Columbia Üniversitesi'nde düzenlenen "Demokratik ve Birleşik Bir Irak'ta Türkmenlerin Kritik Rolü" konulu sempozyumda MIM Başkanı Dr. Ali Koçak, bölgedeki derin tarihi geçmişlerine ve 3 milyonu aşkın nüfuslarına rağmen Türkmenlerin son 80 yıldır Irak denkleminde hak ettikleri yere konulmadığını ifade ederek, Saddam sonrası dönemde Türkmenlerin demokratik, çok-kültürlü ve çok-etnikli bir Irak hayalinin gerçekleşme sürecine girdiğini, ancak bu süreçte de hak ettikleri yeri alamadıklarını söylemiştir. Saddam sonrası dönemde oluşum sürecindeki demokratik bir Irak için ülkenin üçüncü büyük etnik grubu olan Türkmenlerin durumunun gerçek bir test niteliğinde olduğunu söyleyen Koçak, Türkmenlerin; Kerkük,Musul ve Erbil'deki siyasi gelecekleri ile ilgili ciddi endişeler taşıdıklarını ifade etmiştir. [222]

g. Halen Erbil'de yaşayan Türkmenler uzun yıllar Irak yönetiminde bulunan iktidarların uyguladığı baskı ve asimilasyon politikaları sonucu kimlikleri konusunda yaşadıkları ikilemi henüz tam olarak üzerlerinden atamamışlardır. Tarihte Erbil'deki nüfusun büyük çoğunluğunun Türkmen olmasına ve kale içinde toplu halde yaşamalarına rağmen 1950'lerden sonra sürekli isyan eden Kürtlerin kontrolü zor olan bölgelerden getirilip Erbil'e yerleştirilmeleri sonucu şu anda azınlık durumuna düşmüşlerdir. Bu durumda birçoğu yerel yönetimlerin imkanlarından yararlanmak için kendini Kürt olarak göstermektedir. Aynı durum Kerkük'te de süratli bir şekilde meydana gelmektedir. Irak hükümeti tarafından Irak'ın güneyine göç ettirilen Türkmenler, bu bölgeye KDP ve KYB'nin teşviki ile göç eden Kürtlere göre azınlık durumuna düşürülmek istenmektedir.

---

222 http://www.m-i-m.org/, 21 Kasım 2004, Hürriyet Gazetesi.

h. Türkmenler her dönemdeki Irak yöneticileri tarafından Kürtlere karşı bir denge unsuru olarak kullanılmışlardır. Körfez krizinden sonra da bu durum değişmemiştir. Bu kez kontrolü elinde bulunduran Amerika'nın suni olarak belirlediği 36ncı paralel uygulaması nedeniyle Türkmenler ikiye bölünmüşlerdir.

I. Hiçbir dönemde baskıcı yönetime karşı isyan etmemiş sadece göç etmiş olan Türkmen toplumunun yıllardır üzerine bu kadar gidilmesinin en önemli sebebi konuştuğu dili ve yaşadığı kültürüyle Türkiye Türklerinin bir parçası olmaları gerçeğidir. Başka bir deyişle Türkiye Irak'a ve Türkmenlere komşu olmasaydı bu insanlar bu kadar baskı ile karşılaşmayacaklardı. Hiçbir hareketlilikleri olmasa dahi sırf bu özellikleri yüzünden her türlü eziyete maruz kalmışlar ve bundan sonra da kalacaklardır. Ayrıca Irak hükümetleri, Hatay'da meydana gelen olayların Irak'ta da yaşanacağı endişesini her zaman yaşamış ve bu nedenle Türkmenler üzerindeki baskısını hiç eksik etmemiştir. Irak'ta önemli görevlerde bulunmuş Kerküklü bir soydaşımız, 1963'te Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Seyfi Turagay'a "Irak Makamları, Kerküklülere mevcudiyetlerini muhafaza etmek imkanı verildiği takdirde, buranın bir gün Hatay haline inkılap etmesinden (dönüşmesinden) endişe etmektedirler."demiştir.[223] Bu olay Hatay davası kapandıktan yirmi küsur yıl sonra olmaktadır. Demek ki bu yanlış saplantı veya bahane Irak'ta kök salmıştı. Irak makamları hâlâ, "Kürtlere tanınan haklar asla Türklere verilmemeli" diye düşünüyorlardı. Verilirse Kerkük, Hatay olur endişesi taşımaktadırlar.[224]

i. Türkmenlerin ferden pratikteki en önemli sorunu Irak vatandaşının ortak sorunu olan ekonomik sorunlar ile güvenlik endişesidir.

j. Türkmen Toplumunun büyük bir problemi de iyi lider ve yetişmiş personel problemidir. Bu özelliklere sahip Türkmenlerin hiçbiri mücadele alanında değildir. Hepsi Türkiye veya Avrupa'da yaşamaktadırlar. Bölgede yaşayan, toplumun sorunlarını yakından tanıyan, sorunlarını bilen, eğitim seviyesi iyi olan Rauf Denktaş gibi bir lider Türkmen davasına büyük bir

223 DBA: T.C.Bağdat Elçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na tel, 12.2.1963, No.72.
224 Şimşir, Bilal N. (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

ivme kazandıracaktır. Ancak böyle bir liderin bulunması ve bölge şartlarında görev yapmasının zor olacağı değerlendirilmektedir.

k. Irak Türkmenleri ile yıllarca ilgilenilmemesi sorunlardan birini teşkil ederken,özellikle gönderilen maddi yardımların Türkmen halkına ulaştırılmayarak bazı çıkar grupları tarafından alıkonulması, geçmiş yıllarda Türkmen vatandaşlarının maruz kaldığı sorunlardan birini teşkil etmiştir.

l. 1958 yılında İngilizlerce sponsorluğu yapılan Faysal yönetiminin, Iraklı sosyalistlerce devrilmesinden sonra, iktidara gelen (daha sonraki dönemlerde Saddam'ın olacak) Baas partisi, zengin petrol havzalarına sahip Kerkük ve Musul'daki Türkmenleri katlederek, bu bölgelerden Türk çoğunluluğunu arındırmış, daha sonra ise buralara Kürtleri yerleştirmiştir. Tarihçilere göre, Sovyet eğitimli Mustafa Barzani'nin Irak'a gelmesinin, Kuzey Irak'ta yaşananlar üzerinde büyük etkileri mevcuttur. Türkmenlerin "etnik temizliği" sonrasında geliştirilen Stalin tarzı propagandalar, buradaki Türk azınlığın finansal bağımsızlığını kaybetmesine yol açmıştır.

m. Türkiye'nin Bağdat'taki eski Büyükelçisi Pertev Subaşı, 1968 yılında Irak Türklerinin topluluk olarak şu zaafları olduğunu tespit etmiştir.

(1) Kendine güvensizlik

(2) Dayanışma ve tesanüt eksikliği

(3) Lidersizlik ve

(4) Mezhep farklılıkları [225]

n. Irak Türkmenleri içerisindeki mevcut mezhep ayrılıkları ve bu ayrığın birlikte hareket etme kabiliyetini ortadan kaldırması, parçalanmaya sebep olması, Türkmenlerin sorunlarından en önemlilerinden birini teşkil etmektedir. Halen Irak Türkmenlerini yarısını teşkil eden (bazı kaynaklara göre 2/3 olan) Şii Türkmenlerin, Türkmen Cephesi içerisinde temsil edilmemeleri ve yürütülen siyasi faaliyetlerde dikkate alınmamasının sonuçları maalesef yapılan seçimlerde görülmüştür.

o. Ayrıca Irak yönetimi, uzun bir süre boyunca Türkmenlerin kendi dillerinde eğitim yapmalarını yasaklayarak, azınlığın ana topluluğa daha kolay asimile olmasına katkı sağlayan çeşitli çalışmalar yapmıştır.[226]

---

225 Şimşir, Bilal N. (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
226 Kalyan, M.,*"Türkmenler, Irak'ın Bosnalıları", Finansal Forum*,02 Ocak 2003, s.14.

ö. Irak'taki Türkmen toplumu, 80 küsur yıldır darbe üstüne darbe yemiş, ama ayakta kalmayı başarmıştır. Son 2 yılda ise tarihinin en nazik dönemine girmiş; anayasadan dışlanmış, hak ve hukukundan mahrum bırakılmış ve şimdi, toptan yutulmak tehdidi ile karşı karşıyadır. Irak kuzeyinde bir 'Kürdistan'' bölgesi kuruluyor; Türkmen bölgesi ise yok sayılıyor ve Kürdistan'ın bir parçası gibi görünüyor, bin yıllık ''Türkmen'' yurdu Kürdistan'a terk ediliyor. Türkmen toplumuna iki seçenek kalıyor:

(1) Kürt yönetimi altına girmeye ve eriyip gitmeye razı olacak,

(2) Ya da Kürt yönetimini reddedip ayrı bir Türkmen bölgesi kurmak için çalışacaktır. Bugünkü durumda Türkmenler için üçüncü bir yol bulunmamaktadır. [227]

p. Columbia Üniversitesi'nde düzenlenen "Demokratik ve Birleşik Bir Irak'ta Türkmenlerin Kritik Rolü" konulu sempozyumda ''Musul Federasyonu Projesi'' başlıklı bir sunum yapan Orhan Ketene de Irak'ta istikrarlı bir düzenin kurulmasının Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Irak'ta, üç eyalet bazında federal bir sistem kurulmasına bağlı olduğunu iddia etmiştir. Homojen Şii nüfusuyla güneyde Basra, Sünni nüfusuyla ülkenin orta kesiminde Bağdat eyaletlerinin oluşturulmasında bir sıkıntı yaşanmayacağını söyleyen Ketene, asıl pek çok etnik ve dini grubun iç içe yaşadığı ülkenin kuzeyinde büyük bir sıkıntı bulunduğunu ifade ederek, burası için bütün etnik, dini grupların adil temsiline dayalı bir "Federal Musul Devleti" kurulmasının gereğine işaret etmiştir. [228]

3.2. Türkmen Toplumun Beklentileri

Türkmenlerin dileği demokratik, özgür ve güvenli bir Irak'ta yaşamaktır. Bunun için gerekli olan düzenlemeler, kendileri tarafından şöyle sıralanmaktadır.

---

227 Şimşir, Bilal N. (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
228 http://www.m-i-m.org/, 21 Kasım 2004 Hürriyet Gazetesi.

a. Siyasal Sistem; demokratik parlamenter rejim olmalıdır. Yönetim tarzı, temsili demokrasiye dayanan cumhuriyet olmalıdır. Bu yolla, parlamenter rejim aracılığıyla Irak Demokratik Cumhuriyetini oluşturan toplulukların yönetimde nüfus oranlarına göre adil bir şekilde söz sahibi olması gerçekleştirilebilir.

b. Irak'ın resmi dili, Irak halkın halkının çoğunluğunu oluşturan 3 topluluğa ait dillerdir.

c. Yasama organı; serbest, eşit, genel ve gizli oy, açık sayım döküm esaslarına göre, bağımsız yargı denetimi ve gözetimi altında, mevcut toplulukların nüfus oranına göre temsilini esas alan bir biçimde oluşturulmalıdır. Topluluklar kendi temsilcilerini doğrudan seçebilme hak ve yetkisine sahip olmalıdır.

d. Yürütme organı; parlamenter sistemin mantığına uygun olarak Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan oluşmalı, Cumhurbaşkanı, yasama organı tarafından nitelikli bir çoğunluk (üçte iki oran gibi) tarafından seçilmelidir.

e. Bakanlar Kurulunda bakanların dağılımında toplulukların nüfusuna göre temsili esas alınmalıdır.

f. Başbakan en fazla nüfusa sahip topluluk vekilleri arasından Cumhurbaşkanınca atanmalıdır. Nüfusa göre en fazla oya sahip ikinci ve üçüncü topluluk vekilleri arasından mutlaka birer başbakan yardımcısı seçilmelidir. Topluluklara ait başbakan yardımcıları, ilgili topluluk vekillerince kendi aralarından belirlenmelidir.

g. Irak'ın yönetim biçimi; merkezi idare esas alınarak, yetkileri ve imkanları artırılmış mahalli idarelerden oluşmalı, merkezi idarenin taşra teşkilatını oluşturan illerin yönetiminde yöneticiler, toplulukların oranları esas alınarak seçimle işbaşına gelmelidirler. Mahalli idarelerin organları seçimle işbaşına gelmelidir. Mahalli idarelere bölgenin ihtiyaçlarını en iyi bir şekilde ve ülke çapındaki standartla da uyum içerisinde olmak şartıyla gerçekleştirilmesi için mali imkanlar tanınmalıdır.

h. Yargı yetkisi; Irak halkı adına bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından yerine getirilmeli, Yüksek yargı üyelerinin belirlenip atanmasında, toplulukların nüfusa göre temsili esas alınmalıdır.

l. Herkes dil, din, ırk, mezhep, cinsiyet ve kanaat farkı gözetilmeksizin kanunların uygulanması açısından eşit haklara sahip olmalıdır.

i. Topluluklar, kendi dilleri ile eğitim ve resmi merciler önünde kendilerini temsil ve savunma hakkına sahip olmalıdır.

j. Topluluklar, kendi dilleri ile kültürel etkinliklerde bulunma, sözlü ve yazılı yayın yapma hakkına sahip olmalıdır.

k. Fertler, inanç ve ibadet hürriyetine sahip olmalı, inancından dolayı kimse kınanmamalı ve cezalandırılmamalıdır.

l. Herkes mülkiyet ve miras hakkına sahip olmalıdır. Mülkiyet hakkına ilişkin getirilecek olan sınırlamalar, kamu yararı amaçlı olmalıdır. Kamulaştırmanın yapılması zorunlu hallerde, kanunla belirtilen şartlara uyularak gerçek bedelinin ödenmesi esastır. Mülkiyet hakkını ihlal eden devlet kaynaklı geçmişteki uygulamalar ortadan kaldırılmalıdır. Kamulaştırma işlemlerinde, toplulukların demokratik yapısını bozmayı amaçlayan uygulamalar yapılmamalıdır.

m. Irak Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri ve Kolluk Güçlerinin oluşumu ve yapılanmasında toplulukların nüfusuna göre temsili esas alınmalıdır. Mahalli bazdaki mevcut silahlı unsurların varlığına son verilmelidir. Türkmen toplumunun büyük çoğunluğunu temsilcisi olan Irak Türkmen Cephesi, yukarıda açıklanan ve özetinde Irak'ta yaşayan bütün toplumların ve insanların her türlü (siyasi, idari, sosyal, ekonomik, kültürel vb.) haklarının anayasal güvence altına alındığı toprak bütünlüğü ve siyasi birliği korunmuş bir Irak'ın oluşturulması kararlılığındadır. Türkmenler, Irak'a gerilim ve istikrarsızlık değil, aksine barış, huzur, kardeşlik getirmek için çalışmaktadırlar. Türkmenlerin amacı, Irak'ın parçalanması, etnik temelde bölünmesi değil, aksine Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, farklı etnik ve dini gruplar arasında adalet ve hoşgörü temelinde bir işbirliği kurulmasıdır.

Türkmenlerin vizyonu, kendileri tarafından şöyle ifade edilmektedir: "Türkmenlerin gözü tek hedefe kilitlidir: Türkmenlerin varlığı ve hakları anayasa teminatına kavuşturulsun, toprak bütünlüğü korunan Irak'ta, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygılı, demokratik bir cumhuriyet kurulsun, etnik ayrım yapılmaksızın bütün Irak halkına eşit haklar tanınsın, Irak ve

Kürtlerin Türkmenleri asimile eylemlerine bir daha imkan vermeyecek yeni düzenlemeler yapılsın, kaydedilmiş bilumum hak ve hürriyetleri iade edilsin ve nihayet bütün bu düzenlemeler Türkiye'nin de teminatçı (garantör) devlet olarak imzalayacağı bir anlaşma ile BM'in kontrol ve takibine emanet edilsin, ayrıca Irak ile Türkiye ve diğer komşu devletler arasında ikili üçlü teminat anlaşmaları da akdedilsin ki tekrar kötüye dönüş mümkün olmasın" sıralanan bu öneriler Irak'ın tümüne istikrar sağlayacak önerilerdir**.** [229]

3.3. Kürt Liderlerinin (KDP ve KYP)'nin Türkmen Toplumuna Karşı Tutumu

a. 1991 yılından beri Kuzey Irak'ın fiilen hakimi durumunda olan Kürt liderleri siyasi arenadaki tecrübesizliğini, bölgedeki devletlerin (Türkiye, İran, Suriye) birbirleriyle problemli olmaları nedeniyle gün geçtikçe telafi etmektedir.

b. Türkiye'den elde edecekleri menfaatler hatırına Türkmenlere üst düzey ilişkilerde iyi davranan, kamu oyuna kendilerini barışçı diye lanse eden Kürt liderler, özellikle emniyet ve asayişten sorumlu ast kademelerine ve tabanlarına ise Türkmenlere ve ITC'ne karşı kin duygusu aşılamaya ve bu duyguyu kemikleştirmeye çalışmaktadırlar.

c. Türkmen toplumunun durumunun anlatıldığı bölümde bildirildiği gibi, bölgede 1991 yılından yani fiili hakimiyetin Kürt gruplara geçişinden sonra Türkmen Toplumu aleyhine vuku bulmuş üç önemli olay vardır (31.08.96, 10/11.08.98 ve 10.04. 2003) ve üçünün de arkasında Kürt grupları bulunmaktadır.

d. Söz konusu olaylardan sonra, meydana gelen hasarları telafi etmek üzere üst düzey heyetler kurularak defalarca karşılıklı görüşmeler yapılmış, ancak toplantılarda KDP yöneticileri her defasında sadece söz vermişler ve iyi niyetli olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak şu ana kadar (önemli sayılabilecek) elde edilmiş ne bir siyasi hak ne de bir maddi tazminat olmuştur.

---

229 *''Özgür ve Güvenli Bir Gelecek", Ortadoğu*, 15 Temmuz 2003, s. 13

e. K. Irak'ta dış güçlerin yardımıyla Kürt devleti oluşturma çalışmaları hızla devam etmektedir. ABD ve İngiltere'nin Kürt grupların aralarında anlaşmaları için yaptığı zorlamalar sonuç vermiştir.

f. Temel tüketim malzemelerinin ticareti Barzani ailesi tarafından paylaşılmış ve haraç karşılığı dağıtılmıştır.

g. Türkmenlerin siyasi mücadelelerini sekteye uğratacak her yol denemektedirler. Kürt gruplar tarafından böl parçala yut prensibi çerçevesinde birçok Türkmen Tabela Partisi kurup desteklenmektedir. Çeşitli sebeplerle bu partilere girip de daha sonra ayrılmak isteyenler ise ölümle tehdit edilmektedir. Aynı gruplar tarafından yabancı gözlemci ve görevlililerin karşısına bu tabela partilerini de çıkartarak yanıltma gayretlerini sürdürmektedirler. Ayrıca bu partiler, Kürt grupların ITC'ye karşı söyleyemedikleri konularda sözcü olarak kullanılmaktadır.

h. ITC çalışanları ve binalarına karşı çeşitli silahlı saldırılar ve asılsız suçlamalar ile yıldırma politikası izlenmektedir.

I. Türkmenlerin de devlet kuracakları endişesiyle ITC'nin her türlü faaliyetine kısıtlama getirilmekte, Merkezi Irak Yönetimine karşı esas mücadeleyi kendilerinin verdiğini, bunda Türkmenlerin paylarının olmadığını iddia etmektedirler. Ayrıca ITC ve Türkmen partilerinin yasal izinli olmadıkları, bu nedenle de hak kazandırıcı tüzel kişiliklerinin olmadığını ileri sürmektedirler.

i. ITC ve Türkmen Partileri aleyhine sürekli hukuki problemler çıkartarak mali külfetlere boğmak istemektedir. Benzer şekilde mal varlığı edinmelerini kısıtlayarak faaliyet alanını daraltmak istemekte; Türkmenlerin bölgedeki diğer parti ve güçlerle bir işbirliğine girme endişesi taşımakta ve bu tür girişimleri engellemeye çalışmaktadır.

j. Bölgede bol miktarda bulunan NGO'lar yoluyla bir devlet için ihtiyaç duyulan alt yapı gereksinimleri peyderpey karşılanmaktadır. Söz konusu kuruluşların yardımları yılda ortalama 70-80 milyon dolar civarındadır. NGO'lar başlangıçta acil insani yardım kapsamında bölgeye yiyecek, içecek, battaniye, ilaç vb. maddeler dağıtırken, 1992'den itibaren, tarım, hayvancılık, sağlık, eğitim, iskan, altyapı, enerji gibi alanlara kaymıştır.Söz konusu yardım kuruluşlarının faaliyetleri insani yardım kapsamını aşarak, bir Kürt devletinin teknik altyapısını oluşturma yönünde ve bağımsızlığı körükleyici çalışmalar

görüntüsü vermektedir. Halen bölgede 83 kadar NGO olduğu tahmin edilmektedir.

k. Kuzey Irak bölgesinin ekonomik olarak geliştirilerek, bir cazibe merkezi haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Habur sınır kapısından yapılan ticaretten gayri resmi rakamlara göre KDP yılda 700-800 milyon dolar kazanmaktadır.112.5 milyon varil(dünya petrol rezervlerinin % 10.7'si) ile Irak dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahiptir. K.Irak (Musul ve Kerkük dahil)Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olması ve Irak'ın toplam petrol üretiminin %65'ini sağlaması açısından önem taşımaktadır. [230]

l. Kürt Gruplar Sözde Büyük Kürdistan haritalarında Türkiye'den toprak talep etmeye devam etmekte, başkent olarak gösterdikleri Kerkük'te çoğunluğu sağlamak için bu bölgeye göçü teşvik etmekte, Kerkük'te teşkilatlanma ve silahlanma faaliyetlerine devam etmektedirler. Aynı amaçla, Kerkük'teki ticari faaliyetlerin büyük bir bölümünü ele geçirmişlerdir.

m. Kerkük'te incelemeler yaptıktan sonra Türkiye'ye gelen Irak Türkmen Meclisi üyesi Prof. Ekrem Pamukçu, dışardan Türkmen bölgesine akın eden Kürtleri iskân etmek ve iş-güç sahibi yapmak için Amerikan ve İsrail desteğiyle Kredi Bankası kurulmuş olduğuna ve bu banka aracılığıyla düşük faizli kredi verilerek, Türkmen ve Arapların topraklarının satın alındığına dikkat çekmektedir. Prof. Pamukçu, "Özellikle Kerkük'e göç ettirilenlere yerleşmeleri için karşılıksız olarak kredi veriliyor" diyor ve Kürt gruplara siyasi desteğin Amerika'daki Yahudi lobisinden geldiğini belirtiyordu. [231]

n. Kürt liderler çeşitli zamanlarda tehditler savurarak bölgede tek hakim güç olma hedeflerini de dile getirmektedirler. Barzani, Araplar hemen sürülmezse, etnik temizlik yapabileceklerini de ima ediyordu: "İnsanları bölgemizden atacak gücümüz var. Bugüne kadar bundan kaçındık. Ama işler yolunda gitmezse, olaylar kontrolümüzden çıkabilir ve halk gidişatı kendi ellerine alabilir..."diyebilmekte, Talabani'de ''Siz Kerkük'le uğraşırsanız, bizde Diyarbakır ve Van'la ilgileniriz'' diyebilmektedir. [232]

---

230 Öztekin K., Ekonomik İstihbarat Uzmanı, Kuzey Irak'ta Ekonomik Durum.
231 Şimşir, Bilal N. (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.
232 Şimşir, Bilal N. (2004); Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara.

o. K.Irak'ta 'Kürt hükümeti', 'Kürt federe devleti' hazırlıkları yapılırken 'Büyük Kürdistan' emeli de dile getirilmiştir. Kürdistan Demokratik Parti (IKDP) lideri Mesut BARZANİ, partisinin yayın organı Khabat gazetesine yazdığı makalede, Irak'ta Kürt Federasyonunda ısrarlı olduklarını vurgulayarak, "Kürtlere verilecek federasyon, hem Kürtlerin, hem de Irak'ın sorununu çözer. Kürt sorunu yalnız Irak vatandaşlığı değildir. Kürt meselesi siyasidir, millet sorunudur. Kürtlerin kendi vatanı var, o da Kürdistan'dır. Kürdistan birinci dünya savaşında parçalandı, bir kaç ülkeye verildi. Bir parçası da Irak'ta kaldı" demiştir. [233]

3.4. Türkmenlerin Maruz Kaldığı Haksız Muameleler ve Bunlara Karşı Yayınlanan Karşı Yayınlanan Raporlar

Irak Türkmenleri dahil dışarıdaki Türkler dünyada bulunan azınlıkların izlediği politikadan bir tanesini seçmişlerdir. Azınlıklar ya ayrılıkçı bir politika izler ki (Kürtlerin yaptığı gibi) bu politika 1945 lerden sonra self determinasyon ilkesi ile dünyada büyük yayılım göstermiştir veya kaderlerine boyun eğerek yaşadıkları topluma entegre olarak, sosyal haklardan istifade etmek, insan haklarından faydalanmak, ekonomik haklara sahip olmak gibi politikalar yürütmektir. Irak'lı Türkmenler dahil dış Türkler bu siyaseti izlemişlerdir. [234]

3.4.1. Irak Türklerine Karşı Uygulanan İnsan Hakları İhlalleri

Irak devletinin 1926 yılında kuruluşundan beri hiç bir Bağdat yönetimine baş kaldırmayan, hiç bir silahlı eyleme katılmayan, haklarının daima demokratik yollardan elde edilmesi gerektiğine inanan, tüm amaç ve arzularını milli ve kültürel kimliklerini koruyarak, kendi toprakları üzerinde yaşamakta olan Irak Türklerine karşı, insanlık dışı ve ürpertici uygulamalar halen sürmekte ve anayasal haklar bakımından Irak'ta ibre sistematik bir şekilde Türkmen'lerinin aleyhine hareket etmektedir. Irak rejimi, nüfusları 3 milyonu bulan ve ülke

233 Akşam, Milliyet, 21 Aralık 2003.
234 Köni, Hasan, Prof. Dr., (1987); Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Ankara.

toplam nüfusunun %13 ünü oluşturan Türkmen halkının varlığını açıkça inkar ettiğini, Irak'ın hukuk sisteminde Türkmen'lerin göz ardı ettiğini anayasasıyla açıkça meydana koymaktadır. Bu rejim böylece, çok açık bir biçimde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"ni ihlal etmektedir. İşte Irak Türkleri'nin ana problemi büyük ölçüde buradan, yani Irak anayasalarının Türkmen'lerin etnik kimliklerini, anayasal ve politik haklarını tanımamasından kaynaklanmaktadır. Bu yanlı tutumun sonucu olarak aşağıdaki gerçeklerin ortaya çıktığı görülmektedir.

Ülke nüfusunun % 13 ünü teşkil eden Türkmenler yok farz edildikleri için ülke içinde hiç bir platformda haklarını savunamamaktadırlar.Yapılan seçimler sonucu oluşan parlamentoda da yeterince temsil edilememişlerdir.

Irak devletinin kuruluşundan bugüne kadar 80 sene zarfında gelmiş geçmiş bütün iktidar hükümetlerinde hiç bir Türkmen bakanın yer almadığı görülmektedir. Irak'ta bir teamül haline gelen yazılmamış bir kural vardır. 80 seneden beri kurulan bütün hükümetlerde mutlaka 3 ya da 4 Arap bakan; 2 ya da 3 Kürt bakan; Hıristiyanların Irak'ta toplam nüfusu 200.000 olmasına rağmen 1 ya da 2 Hıristiyan bakan, yer almaktadır. İster kraliyet devrinde, ister 1958'den sonraki cumhuriyetin değişik devirlerinde, 1920 senesinde kurulan geçici hükümette yer alan ve bir sene Bakanlık yapıp istifa eden bir Türkmen Bakanın dışında, 80 sene boyunca hiç bir Türkmen Bakana kurulan hükümetlerde yer verilmemiştir.

Irak'ta kraliyet döneminde bir parlamento vardı. Ancak seçimler göstermelik ve şaibeli olur, devletin istediği kişiler milletvekili seçtirilirdi. Yine de bu şartlar altında Türkmen'lerden her dönemde 2 ya da 3 milletvekili meclise girerdi. 1958'de Cumhuriyetin ilanından sonra, ülke yaklaşık 22 sene parlamentosuz yaşadı ve ülkeyi yöneten "Ulusal Meclis" teşkil edildi. Böyle kukla bir mecliste bile, Türkmen'lerin temsil edilmesine hiç bir zaman müsaade edilmemiştir.

Irak Türkleri, kraliyet devrinde toplum olarak her türlü anayasal haklardan mahrum iken bireyler olarak nispeten kendi hayatlarını özgür şekilde yaşamakta idiler. Ancak, bu dönemde de 1924 ve 1946 yıllarında Türkmenlere karşı iki kez katliam gerçekleşti ve her fırsatta Türkmen aydınları işlerinden oldular ve Irak'ın güneyine sürülüp orada zorunlu ikamete tabi tutuldular.

Kraliyet rejiminin devrilmesi ve Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, rejim açık bir şekilde Türkmenlere karşı hasmane bir tavır aldı. Bu dönemde, Cumhuriyet daha bir yılını doldurmadan, Türkmen aydınlardan yüzlercesi sürgüne gönderildi, memurlar toplu bir şekilde güney vilayetlere atandı. Kerkük'te Türkçe ve Arapça çıkmakta olan Beşir ve Afak gazeteleri kapatıldı ve 14 Temmuz 1959 günü Kerkük'te korkunç bir katliam yaşandı.

Ancak, Irak Türklerinin esas çilesi, BAAS partisi'nin 1968'de yaptığı bir darbeyle Irak yönetimini ele almasından sonra başladı. Bu rejimin ilan etmiş olduğu 1968 ve 1990 tarihli anayasalarında, 3 milyon Türkmen yok sayılıp Irak halkının Arap ve Kürtlerden oluştuğu kabul edilmişti. Bu rejim, Türkmenleri sadece anayasal haklardan mahrum etmekle yetinmedi. Türkleri asimile etme, Türkmen Bölgelerini Araplaştırma ve 3 milyon Türk'ü çeşitli yollarla yerinden edip en kısa zamanda bölgenin etnik yapısını değiştirip, oraları bir Arap bölgesi haline getirmeyi planlayarak, bu planı 1970'lerden beri en ağır ve çirkin biçimde uygulamaya koymaktadır.1975'de alınan gizli bir kararla Irak'ın kuzeyinde bir Türk'ün bile kalmayacağı şekilde 10 senelik bir plan uygulamaya kondu. İkinci ve ilkine benzer bir 10 senelik plan ise 1985'te uygulamaya konmuştur.

3.4.1.1. Türklerin Varlığının İnkar Edilmesi

1927, 1934, 1947, 1957, 1965, 1977 ve 1987 senelerinde yedi kez yapılan nüfus sayımlarının hepsinde Irak Türklerinin sayısı gerçeğe aykırı bir şekilde % 2 olarak gösterilmektedir. 1957 nüfus sayımında Türkmen'lerin nüfusu, resmi açıklamaya göre 500.000'dir. Toplam nüfus sayısı ise 6.5 milyondu. 1987'de Londra'da Inquiry dergisinde yayınlanan bir makalede de, 1957 yılında yapılan sayımda Irak'ta 500.000 Türkmen yaşadığı

belirtilmektedir. Şu anda Irak'ın nüfusu 20 milyon civarındadır. Bunun % 2'si 400.000'dir. Bu tabloya göre sözde Türkmen nüfusu 45 sene içinde hiç artmamış, tersine azalmış, kimse evlenmemiş, kimsenin çocuğu olmamıştır. Elbetteki bunlar gerçeği yansıtmaktan uzaktır.

1987 nüfus sayımında Türklere "kendinizi ya Arap ya da Kürt yazdırın" tehditleri açıkça yapılmıştır. Nüfus hanesine Türk yazanlar sürgüne tabi tutulmakla tehdit edilmişler, bu karara karşı çıkan bir çok köy ve yerleşim bölgeleri zorla boşaltılmış, köyler dozerle yıktırılmış, ahalisi Arap bölgelerine askeri araçlarla dağıtılmış ve oralarda zorunlu iskana tabi tutulmuştur.

Irak rejimi, Türk şehir, kasaba ve köylerinin Türkçe olan isimlerine bile dayanamayıp bu isimleri Arap isimlerle değiştirmiş, onlarca mahalle, cadde ve sokakların ismi Arapça isimlerle değiştirilmiş, Kerkük'ün adı da Al Tamim yapılmıştır.

3.4.1.2. Türk Bölgelerinin Araplaştırılması ve Kürtleştirilmesi

En basit insanı hak ve hürriyetleri hiçe sayarak acımasız bir Asimilasyon, Araplaştırma ve Kürtleştirme planının bazı örneklerini şunlardır.

Türkmen bölgelerindeki etnik oranları değiştirmek amacına yönelik geçmişte, yüzlerce Arap aile güneyden getirilerek Kerkük ve diğer Türk bölgelerinde yerleştirilmiş iken günümüzde ise Kürtler toplu Türk bölgelerinde yerleştirilmiştir. Bunlara büyük miktarda maddi yardım ve faizsiz kredi verilmekte ve derhal devlet dairelerinde iş bulunmaktadır. Bunlardan Türk kızları ile evlenene, teşvik ödülü olarak büyük miktarda para verilmektedir.

Kerkük, Telafer, Altunköprü ve diğer Türk bölgelerinin çevresindeki onlarca köy ve yerleşim bölgeleri yok edilerek, geçmişte Arap aileleri şimdi ise Kürtler, oralarda iskan ettirilmektedir. Saddam yönetimi zamanında boşaltılan köylerden

bazılarına Kürtlerin gelip yerleşmesine izin verilirken, vaktiyle köylerinden sürülmüş olan Türkmenlerin geri dönüşüne müsaade edilmemektedir. [235]

Türk asıllı olanların, Türk bölgelerindeki devlet dairelerine tayin edilmeleri kesinlikle yasak edilmiştir. Buna karşın, yüzlerce Türk asıllı memur, Irak'ın güneyine yani Arap bölgesine tayin edilmiştir.

Kerkük vilayetinin yüz ölçümü sürekli azaltılmaktadır. Kerkük'e bağlı Tuz, Kifri ve Çımçımal ilçeleri Kerkük'ten koparılıp diğer mücavir ilçelere bağlanmıştır. Kerkük vilayetinin yüz ölçümü, 1975 yılına kadar 20.000 km2 iken, 1976'da bu oran yarı yarıya düşmüştür. Irak topraklarının % 4.2'si ile Irak'ın büyük vilayeti olan Kerkük, bu uygulama sonunda % 2'lik oranla 14. sıraya düşmüştür.

3.4.1.3. Kerkük'te Türk Eser ve Yapıtlarının Yok Edilmesi

Bosna - Hersek'te yaşandığı gibi Kerkük'te de Türk kültürünün izini taşıyan eserler yok edilmektedir.

1875'te Kerkük'te yapılan tarihi Taşköprü, faal durumdayken devlet tarafından yıktırılmıştır.Tarihi Kerkük Kalesi boşaltılıp kaderine terk edilerek , Osmanlı zamanında inşa edilen hükümet sarayı ve oradaki bir çok ev yıktırılmıştır.

3.4.1.4. Türkçe Eğitim ve Yayın Hakları Yasağı

Türk bölgelerinde devam eden Türkçe eğitim, 1936'da kaldırılmış ve buna itiraz eden bir çok öğretmen ve aydın kesim sürgüne gönderilmiştir.

1980'lerden beri uygulamaya göre, Türk asıllı olan öğrencilerin, Eğitim Fakültesi, Harp Okulu ve Polis Okulu'na girmeleri yasaklanmıştır.

---

235 Şimşir Bilal N., (2004);Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler.

Dünyada eşi ve benzeri görülmemiş bir uygulamayla, Türk asıllı öğrencilerin okullarından ilişkileri kestirilip güney bölgedeki okullara zorla kayıtları yaptırılmakta, gitmeyenlerin hemen kaydı silinip öğrenim hakları ellerinden alınmıştır.

Öğrenciler, 7 yaşlarından itibaren yaz mevsimlerinde, zoraki kamp eğitimine tabi tutularak, bu kamplarda; Arap kültürü, Arapça dili ve BAAS Partisi'nin ilkeleri çocuklara aşılanmış, çocuğunu kampa göndermeyen aile hakkında soruşturma açılarak haklarında ağır cezalar uygulanmıştır.

1970'lerde Türkmenlere verilen kültürel haklar çerçevesinde açılan Türkmence tedrisat yapan okulların tümü kapatmıştır. İlkokul 3. sınıfa kadar Türkçe okuyan öğrenciler, 4. sınıfta Arapça okumaya zorlanmışlardır. Türkçe eğitim veren: Yıldızlar, Fuzuli, Karatun, İlleri, Aktaş, Yedi kardaş, Mutlu, Şanlı gibi isimleri olan okulların bu isimleri Arapça isimlerle değiştirilmiştir.

Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın 1961'de çıkarmış olduğu ve Irak'ta Türk kültürüne büyük hizmetler sunduğu Kardeşlik Dergisi, 1976'da Ocağın BAAS Partisi yanlılarına bir hükümet kararıyla devredilmesi sonucu, bu yönetimin eline geçmiştir. Dergi bu yüzden küçülmüş ve bir yıl sonra kapatılmıştır.

3.4.1.5. İdamlar ve Soykırımlar

1980 Ocak ayında, Türkmenlerin lider ve aydın kesimlerini oluşturan onlarca insan gizli yargılama sonunda idam edilmiştir. Bunların başında: Emekli Albay Abdullah Abdurrahman, Doç.Dr. Necdet Koçak, Zıraatçi Dr. Riza Demirci, Adil Şerif, Yarbay Halit Akkoyuncu, Öğretmen Mehmet Korkmaz gelmektedir. Daha sonraları yüzlerce Türkmen genci ve aydını aynı şekilde idam edilmiştir. Bir çok insanda hapiste iken işkence sırasında hayatını kaybetmiştir.

Hapse mahkum edilen aydınlar arasında: şair Mehmet İzzet Hattat, şair Nihat Akkoyunlu , şair Hasan Görem, sanatkar Ekrem Tuzlu, avukat Ihsan Ali Ekber, Dr. Sadık Rıza Ali, Saadun Osman Köprülü, İsmail Teleferli, Salahattin Tazeli bulunmaktadır. Son senelerde, tutuklandıktan sonra kaybolan Türkmen'lerin sayısının hızla arttığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler'in 13 Temmuz 1994 tarihli raporunda; 27 Kasım 1993 tarihinde ordunun yüksek rütbeli üç Türkmen Subayının tutuklandığı ve Kerkük'te kaybolduğu belirtilmektedir.

1991 ayaklanması sonrasında Kerkük, Erbil, Kifri, Tuzhurmatı, Altunköprü şehir ve kasabaları ordu tarafından top ateşine tutulmuştur. Binlerce insan ölmüş, Türkiye'ye göç etmeye mecbur kalan halktan yüzlercesi, dağlarda Irak helikopterlerinden açılan ateşle öldürülmüştür. Açlık ve hastalıktan da onlarca Türkmen dağlarda can vermiştir.

Aynı günlerde, Altunköprü kasabasında Kürtlerin ve ordunun iki ateşi arasında kalan ve bir binaya sığınan 80 Türkmen genci Irak askerlerinin yaylım ateşine tutularak korkunç bir katliama kurban gitmiştir.

3.4.1.6. Türk Bölgelerinde Gayri Menkul Mal Alım Satım Yasağı

Türk bölgelerinde Türkler tarafından taşınmaz mal satın alma yasağı en sert bir biçimde uygulanmıştır. Bir Türk; ev, dükkan v.s. mülkünü ancak bir Arap'a satabilirdi. Türk'e, ev satın almaya ya da ev yaptırmaya izin verilmemiştir. Bu yasak 1980 senesinden beri alenen ve Resmi Gazete'de yayınlanan resmi kararlar gereğince uygulanmıştır. Bunun tersine, Arap'ların bu bölgede gayrimenkul satın almaları teşvik edilmiş ve bu amaç için onlara faizsiz krediler verilmiştir. Benzer uygulamalar, günümüzde Kürtler tarafından yapılmaktadır.

3.4.1.7. Dernek Kurma Yasağı

Irak'ta dernek kurma ve derneklere katılma serbestliği yoktu. 1960 yılında zorluklarla kurulan Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın Yönetim Kurulu, devletin en yüksek merci tarafından alınan bir kararla feshedilerek, Ocak, Türkmenlerin elinden alınıp bir grup BAAS Partili kişilerden oluşan bir heyet, ocağın Yönetim Kurulu olarak tayini edilmiştir.Bundan sonra 1980'de ocağın başkanı olan ve Irak ordusuna büyük hizmetleri geçen Emekli Albay Abdullah Abdurrahman idam edildi, diğer üyeleri de çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı.

3.4.2. BM Raporları

Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komisyonu, 6 Mart 1991 tarihli, 1991/74 sayılı kararıyla, Irak'taki insan hakları ihlallerini incelemek üzere özel bir raportör atamıştır. Belirtilen tarihten bu yana Irak'taki insan hakları ihlalleriyle ilgili olarak BM Özel Raportörü tarafından raporlar hazırlanarak, İnsan Hakları Komisyonu'na ve Genel Kurula sunulmaktadır. [236]

Irak'taki Türkmen'lerin varlığı ve Saddam yönetiminin bu gruba karşı uyguladığı sistematik baskılar, hem BM belgelerinde hem de Özel Raportör tarafından hazırlanan raporlarda açıkça yer almaktadır. BM İnsan Hakları Komisyonu, 16 Nisan 1997 tarihli, 1997/60 sayılı kararında, tüm üye ülkelerin BM Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve insan haklarıyla ilgili diğer antlaşmalara uygun olarak insan haklarına ve temel özgürlüklere riayet etmeleri gerektiğini hatırlatarak, Irak hükümetini, kuzeydeki Kürtlere, Asuriler'e, Şii ve Türkmenler ile güneydeki halka karşı uyguladığı baskı politikasından vazgeçmeye çağırmıştır.BM Raportörünün hazırladığı raporlarda Saddam hükümetinin Kerkük ve çevresindeki Türkmen'leri zorla göçe zorladığı ve bu bölgeye Arapların yerleşmesini teşvik ettiği vurgulanmaktadır.

3.4.2.1. 1996 raporu

BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, 23 Temmuz 1996 tarihinde aldığı 1996/227 sayılı kararla, Özel Raportörü Irak'taki insan haklarıyla ilgili son durum hakkında bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Konsey, bu oturumunda, Özel Raportörün Irak'taki insan haklarının durumuyla ilgili dönemsel olarak rapor vermesini kabul etmiş ve aynı zamanda Raportörden Genel Kurula sunulmak üzere geçici bir rapor hazırlamasını istemiştir.

BM İnsan Hakları Raportörü Max Van Der Stoel, 1996'da, Kuzey Irak'ta KDP ve Saddam güçlerinin birlikte düzenlediği saldırıdan kaçarak İran'a giden göçmenlerle ilgili bir rapor hazırlanmıştır. (08 Kasım 1996, A/51/496/Add.1) Rapor, BM.Genel Kuruluna sunulmuştur.

Raporda yer alan, BM İnsan Hakları Merkezi görevlilerinin göçmenlerle yaptığı görüşmeler, Türkmen'lere yönelik saldırıların boyutlarını gün ışığına çıkartmaktadır. İran'a kaçan göçmenler, KDP desteğindeki Irak askerlerinin operasyonlar düzenleyerek, Irak Milli Türkmen Partisi ve diğer muhalefet gruplarının bürolarını yağmaladıklarını, operasyon sırasında buralarda bulunan muhalefet üyelerini yargısız infaz ettiklerini kaydetmişlerdir.

31 Ağustos 1996'da Erbil'in batısındaki Irak Milli Türkmen Partisi bürolarından birine düzenlenen saldırıda, parti üyeleriyle Irak güçleri arasında çatışma çıktığını ve olayda 11'den fazla Türkmen'in öldürüldüğünü, ayrıca Erbil'den kaçanların, Irak güçlerinin operasyonu sırasında kentte yüzlerce kişinin öldüğünü ifade ettikleri raporda kaydedilmektedir. Görgü tanıkları saldırının, bölgede faaliyet gösteren tüm muhalefet gruplarını yok etmeyi ve seslerini kısmayı amaçladığını belirtmişlerdir.

Aynı raporda, bazı Kerküklü Türkmen'lerin Saddam yönetiminin Araplaştırma politikası nedeniyle, önce Kuzey Irak'a kaçtıkları, ancak daha

---

236 ÖZMEN, Hasan, (1999);Irak ve Türkmen Dosyası, Ankara.

sonra buradaki baskıya da dayanamayarak, İran'a sığınmak zorunda kaldıkları vurgulanmaktadır.

Göçmenlerin çoğu, KYB yanlısı olduğu düşünülen Türkmen, Arap ve Kürtlere ait evlerin KDP üyeleri tarafından işgal edilerek yağmalandığını, baskın sırasında evlerinde bulunmayanların da KYB yanlısı oldukları varsayılarak, aynı muameleye maruz kaldıklarını bildirmişlerdir.

Sığınmacılardan bazıları ve görgü tanıkları Irak askerlerinin elinde liste olduğunu ve bu listede isimleri yazılı Türkmen, Arap ve KYB yanlısı Kürt kökenli kişilerin evlerinin arandığını, ayrıca, bölgeyi iyi tanıyan KDP üyelerinin de bu işleme yardımcı olduklarını ifade etmişlerdir. Baskınlar sırasında kaçırılanların ilk sorgulama için Erbil'deki Kürt Parlamentosuna götürülerek göz altına alındıkları, daha sonra da muhalefet partilerinde üst düzeyde görev yaptığına inanılan kişilerin müteakip sorgulamalar için Musul, Kerkük ve Bağdat'a götürüldükleri raporda kaydedilmektedir. Selahattin kentinde 150 ailenin tutuklanarak bilinmeyen bir yere götürüldükleri, benzer bir uygulamanın Erbil'de de gerçekleştirildiği raporda ayrıca yer almaktadır.

BM raporuna göre, 01 Eylül 1996'da Erbil'deki Irak Milli Türkmen Partisine ait radyo, televizyon ve gazetede çalışan sekiz kişi, Bağdat yönetimi ve KDP'nin düzenlediği saldırıda kaçırılmıştır. Görgü tanıkları, ayrıca, bir grup KDP'li Irak ajanı tarafından, 2 Eylül 1996'da Irak Milli Türkmen Partisinin Erbil'deki merkezine düzenlenen saldırıda dört parti üyesinin öldürüldüğünü, 11'inin de kaçırıldığını bildirmişlerdir. Kentteki Türkmen öğrenci ve kadın derneklerinden de bazı kişiler kaçırılmıştır. Böylece kaçırılan Türkmen sayısı 250'ye ulaşmıştır.

BM görevlilerinin sığınmacı kamplarında görüştüğü Türkmenlerin hepsi Kerkük'te sürekli baskı gördüklerini açıklamışlardır.Türkmenlerin karşılaştığı baskı uygulamalarından bazıları şunlardır ; sebepsiz yere tutuklanma, zorla yerlerinden edilme ve bölgeden çıkartılan Türkmenlerin yerine Arap nüfusun yerleştirilmesi, kişisel mal varlığının kamulaştırılması, mal mülk alış ve satışında getirilen sınırlamalar.

Bağdat Üniversitesi mezunu, Kerküklü bir Türkmen kadın, 1994'te Saddam yönetiminin ailesine ülkenin güneyine veya kuzeyine gitmelerini emrettiğini, bu emrin uygulanmasını mecbur kılmak için de erkek kardeşini tutukladıklarını belirtmiştir. Ailesi taşınmayı kabul edince de kendilerine, mallarını ve evlerini sadece Araplara satabilecekleri bildirilmiştir. Kerküklü bir başka Türkmen de başından geçen benzer bir olayı anlatmıştır. 23 Kasım 1995'te Irak'lı yetkililer Erbil'e Süleymaniye'ye veya güneye gitmelerini istemişler, aileyi buna zorlamak için de babasını tutuklamışlardır. Aileye kenti terk etmesi için 10 gün süre tanınmıştır. 3 Aralık 1995'te babası serbest bırakılmış ve aile, Kerkük'ü terk ederek Süleymaniye'ye gitmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

BM Özel Raportörünün raporunda, sistemli olarak yapılan bu uygulamanın, muhalefeti ortadan kaldırmayı ve halkı boyun eğmeye zorlamayı amaçladığı vurgulanmaktadır.

3.4.2.2. 1997 raporu

BM Raportörü, Ekonomik ve Sosyal Konseyin 1996/269 nolu kararı uyarınca 1997 yılında da Irak'la ilgili rapor hazırlamıştır. (15 Ekim 1997, A/52/476/Add.1) Rapora göre, Türkmen ve Kürt aileleri bölgeden sürme politikasının 1997'de de sistemli ve giderek yoğunlaşan bir biçimde sürdürüldüğü belirtilmektedir. Bunun bölgede Arap nüfusu arttırmak için yapıldığı, göç edenlerin mallarının da Irak'ın diğer bölgelerinden gelen Arap'lara verildiği kaydedilmektedir. Ayrıca, bölgede birkaç köyün tamamen boşaltıldığı da haber verilmektedir. BM Özel Raportörünün eline geçen belgeler ve dinlediği görgü tanıkları, bu zorunlu göç politikasının en büyük mağdurlarının Kerkük ve çevresinde yaşayan Türkmen, Kürt ve Asuriler olduğunu ortaya koymaktadır.

Kenti terk etmesi istenen kişilere en fazla bir hafta süre tanınmakta, bu emre uyulmazsa tutuklanmakla tehdit edilmektedirler. Bölge halkına sadece güneydeki kentlere gitmeleri koşuluyla tüm eşyalarını yanlarına almalarına izin verilmektedir. Ancak yerlerinden göç ettirilenlerin çoğu, akrabaları orada yaşadığı için veya etnik yakınlıktan dolayı Kuzey Irak'a gitmeyi tercih etmektedir. Bu durumda ise eşyalarını yanlarına almalarına izin

verilmemektedir. Geride bırakmak zorunda kaldıkları mallar çalınmakta, kamulaştırılmakta veya yetkililer tarafından yok edilmektedir.

Irak'lı yetkililer, 13 Mayıs 1997'de, Kerkük'te yaşayan 1300 Türkmen ve Kürt ailesine bölgeyi terk etmelerini emretmiştir. 20 Mayıs 1997'de Süleymaniye yakınlarındaki Chamchamal'a ulaşan 37 aile hem Kerkük'teki mallarını kaybetmiş, hem de yiyecek karnelerinden olmuştur. Kerkük'te Irak askerlerinin her gün arama yaptıkları ve evlere gece geç saatte veya sabah çok erken baskın düzenledikleri bildirilmektedir. Irak yönetimi bazen tüm gün devam eden aramaların amacının ordu kaçaklarını ve muhalefet partisi üyelerini bulmak olduğunu iddia etse de, asıl amacın aileleri rahatsız ederek, bölgeden ayrılmalarını sağlamak olduğu kaydedilmektedir. Baskınlar sırasında bazı kadınların dövüldüğü ve bunun yanı sıra bazı erkeklerin de evlerini boşaltmayı reddettikleri için tutuklandıkları belirtilmektedir. Raporda, bölgeyi terk etmeleri emredilen ailelerin Kuzey Irak'a gitmelerinin önlemeye çalışıldığı, zorla ülkenin güneyine ve batısına sürüldükleri kaydedilmektedir. BM Özel Raportörü, yerlerinden sürülen ailelerin gittikleri bölgelerde barınacak yer bulamadıklarını ve camilere sığındıklarını bildirmektedir.

Saddam'ın zorla sürgün politikasının hem kişilerin mülkiyet hakkının ihlali anlamına geldiği hem de ayrılan Türkmen ve Kürt ailelerinin çok kötü sosyal ve ekonomik şartlarda yaşamak zorunda kaldıkları ifade edilen raporda, zorunlu göçün özellikle çocuk ve yaşlılar arasında çok sayıda kişinin ölmesine neden olduğu, hayatta kalanların da çadır ve kamplarda, yardım kuruluşları ve BM'nin desteğiyle yaşamlarını çok zor koşullarda sürdürdükleri belirtilmektedir. Raporda, Irak'ın bu politikasının İnsan Hakları Beyannamesine aykırı olduğu dikkat çekilmektedir.

3.4.2.3. 1998 raporu

BM Raportörünün, İnsan Hakları Komisyonunun 1997/60 sayılı kararına uygun olarak geçen yıl Genel Kurula sunduğu raporda ülkede insan hakları ihlallerinin daha da arttığı ve bu politikanın en büyük kurbanlarının Türkmenler ve Kürtler olduğu vurgulanmaktadır. (10 Mart 1998,

E/CN.4/1998/67). Rapora göre 1997'de 29 Türkmen, Bağdat yönetimi tarafından idam edilmiştir. Ayrıca, Araplara Kerkük'e yerleşmeleri için para verildiği, kalacak yer sağladığı ve hükümetin azınlıkları Araplaştırma politikasının sürdüğü bildirilmektedir. Raporda, ayrıca göç etmeye zorlanan ailelerin ayrılırken yerel polis karakoluna uğrayarak bir form doldurdukları, isteyerek ayrıldıklarını belirtmek zorunda bırakıldıkları belirtilmektedir.

Raporda, Saddam yönetiminin özellikle Türkmen, Kürt, Asuri ve Şii azınlıklara ayrımcılık uyguladığı belirtilerek, Irak'ta ekonomik, sosyal ve kültürel hakların giderek kötüleşmesinden duyulan endişe dile getirilmektedir.

KYB kaynakları, ayrıca Saddam'ın halkı Araplaştırmak için uyguladığı etnik temizlik kampanyası sırasında bazı bölgelerin askeri ve güvenlik bölgesi ilan edilerek, Türkmen, Kürt ve Asuri halkı bölgeden uzaklaştırmak için kılıf hazırladıkları, bunun yanında gidenlerin dönmesini önlemek için belirli bölgelere mayın döşendiğini haber vermektedir.

3.4.2.4. 1999 raporu

Özel Raportör Max Van Der Stoel tarafından, İnsan Hakları Komisyonunun 1998/65 sayılı kararına uygun olarak, Irak'la ilgili bu yıl hazırlanan raporda (26 Şubat 1999, E/CN.4/1999/37), Saddam yönetiminin Türkmen ve diğer azınlıkları Kerkük ve çevresinden uzaklaştırma politikasına devam ettiği bildirilmektedir. Son zamanlarda 545 ailenin daha zorla sürgün edildiği haber verilmekte, bölgede Arap olmayanlar için eğitim ve istihdam olanaklarının sınırlandığı ve azınlıkların fiziki tehditle karşı karşıya oldukları vurgulanmaktadır. Yöre halkı için en fazla istihdam sağlayan işyerlerinden biri olan petrol şirketinde sadece Arapların çalıştırıldığı, diğer etnik gruplara mensup kişilere iş verilmediği kaydedilmektedir.

Özel raportör Stoel, 31 Mart 1999'da İnsan Hakları Komisyonunun 55. oturumunda yaptığı konuşmada, Irak hükümetinin Türkmenlere ve Kürt'lere güvenmeyerek, Kerkük ve çevresine Arapları yerleştirme politikasını sürdürdüğünü belirtmiştir. Hükümeti destekleyen Araplara Kerkük'te ev ve iş

sağlanarak, bu bölgeye yerleşmelerinin teşvik edildiğini bir kez daha vurgulamıştır.

Ayrıca, AB tarafından 55. BM İnsan Hakları Komisyonuna sunulan "Irak'ta İnsan Hakları'nın Durumu" başlıklı karar tasarısında da (16 April 1999, E/CN.4/1999/L.28), Irak hükümetine, Türkmenlere ve diğer etnik gruplara uygulanan sürgün politikasından vazgeçmesi çağrısında bulunmuştur.

3.4.3. ABD'nin Irak insan hakları raporu

ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından 1999 Şubat ayında yayımlanan Irak İnsan Hakları Raporu'nda da, ülkede Türkmenlere karşı uygulanan baskıcı politikadan söz edilmektedir. Irak halkının "Arap, Kürt, Türkmen, Asuri, Yezidi ve Ermeniler"den oluştuğu belirtilen raporda, ülkede "dini azınlık ve etnik gruplara" karşı ayrımcılık yapıldığı ve hükümetin "çok kötü insan hakları karnesi"nde geçen yıl da bir iyileşme görülmediği vurgulanmaktadır. Kerkük'te Bağdat hükümetinin, Kürtleri ve Türkmenleri kentten uzaklaştırmak için ev baskınlarına devam ettiği kaydedilmektedir. 1998'de 394 ailenin çıkartıldığı Kerkük'e Arapların yerleştirildiği doğrulanmakta, 1991'den beri bu şekilde 15.258 ailenin yerinden edildiği kaydedilmektedir. KYB kaynaklarına atfen raporda yer alan bilgiye göre, merkezi hükümetin Kerkük'te Arap olmayanlara sivil hizmette ve petrol sanayiinde iş vermediği anlaşılmaktadır.

ABD İnsan Hakları Raporu'nda ayrıca, Saddam yönetiminin, Şii Müslüman'ların, Kürt, Asuri, Türkmen ve diğer Irak'lı toplulukların kurdukları siyasi grup ve partileri tanımadığı belirtilmektedir. Türkmen kaynaklarına dayanılarak aktarılan bölümde ise, geçen Ağustos ve Eylül aylarında Erbil'deki Türkmen siyasi ve kültürel merkezlerinin Kürt yetkililer tarafından kapatılması nedeniyle, Türkmen ve Kürtler arasında çatışma çıktığı belirtilmektedir. KDP'li yetkililer ise olayların çıkmasını engellemek için Türkmen ofislerini kapattıklarını iddia etmekte, öte yandan Türkmenler ise olayları Kürt yetkililerin kışkırttığını söylemektedirler.

3.4.4. Hukuksal açıdan azınlık hakları ve Irak

Irak devletinin statüsü ve yapısı, kurucu meclisin hazırladığı, Irak Kralı Birinci Faysal'ın anayasasından sonra yayınlanmış olan 21 Mart 1925 tarihli anayasayla tespit edilmiştir. Aslında bu anayasanın ilk şekli, manda idaresinin hazırladığı 1921 taslağıyla tespit edilmiş ve Irak'ta; milliyet, din veya dilden kaynaklanan farkların kabul edilemeyeceğini hükme bağlamıştır.

Bahsi geçen belge, ilk anayasa taslağı olarak 1921'de İngiliz mandası idaresinde ve İngiliz Temsilcisi Percy Cox başkanlığında bazı teknisyenler tarafından hazırlanmış, Irak hükümetinin daha fikri alınmadan Müstemlekeler Bakanlığı'na arz edilmiş ve bakanlığın bazı tadil istekleri yerine getirilmiştir. Irak tarafından Naci Süveydi, Sason Hüskail ve Rüstem Haydar ile İngiliz memurlardan oluşan bir komite taslağı incelemiş ve bazı noktalara itiraz etmiştir. Başta parlamentonun yetkileri ve uygulamayı denetlemesi konularındaki noktalar Müstemlekeler Bakanlığı'nca da uygun bulunmuş ve ilk taslakta krala tanınmış olan bu yetkiler, yasama organına verilmiştir.

Milletin görüşlerini almak için Arapça, Kürtçe, Türkçe ve İngilizce olarak basılan bu ilk Anayasa taslağı Süleymaniye devlet kitaplığında bulunmaktadır. Genel bir kabul gören bu taslak, kurucu meclise ancak Haziran 1924'te intikal ettirilmiş, Meclisin özel bir komisyonu taslağı daha detaylı bir hale dönüştürerek, 123 madde haline getirilmiştir.

Kurucu Meclis, anayasayı 10 Temmuz 1924 tarihinde onaylamıştır. Ancak Irak-İngiltere antlaşmasının bakanlar kurulundan rahat bir şekilde geçişini sağlamak için 21 Mart 1925 tarihine kadar açıklanmamıştır. Buna sebep olan başka bir husus da, petrol ve hudut meseleleri idi. Anayasanın 114.maddesi bunu açıkça ortaya koyarak manda idaresi ile Kral Faysal'ın 1914 yılından Anayasanın uygulanma tarihine kadar olan bütün kanun ve kararlarının geçerli olduğuna işaret etmektedir.

1925 anayasası iki defa tadil edilmiştir. Birinci tadil Temmuz 1925 tarihinde olup, sadece kralın yurt dışına çıkması, Millet ve Ayan (Senato) meclisinin tahsisatı ve Yüksek Mahkemenin kuruluşuyla sınırlı kalmıştı. 27 Ekim 1943

tarihinde yapılan değişiklik ise 50 maddelik bir tadil metni olarak hem anayasanın bazı hükümlerini hem de bazı cümle bozukluklarını düzeltmiştir. Bu tadil gereğince eski anayasada 123 olan madde adedi 125 maddeye çıkmış, 120. Maddeye ikinci bir fıkra ilave edilerek sıkı yönetim hükümleri belirlenmiş, ayrıca Millet Meclisi'nin hangi konularda af çıkaramayacağını hükme bağlayan esaslar getirildiği gibi başka ülkelerde kabul görmüş anayasal kuralların müşterek bir oturumda karara bağlanmak kaydıyla anayasa kuralı olarak kabul edilmesi hükmü öngörülmüştür.

Bu konuda en önemli değişiklik 18.maddede yapılmış ve bütün Iraklıların hak ve görevlerde eşit olduğunu düzenleyen bu madde şöyle değiştirilmiştir:"Iraklılar sivil ve politik haklara sahip olma konusunda olduğu gibi genel teklif ve görevlerde de eşittirler. Aralarında köken, dil veya din ayrılıkları dolayısıyla ayrım yapılamaz. Sivil ve askeri amme memuriyetleri ancak kendilerine verilir. Bu memuriyetlere, kanunun tayin edeceği özel durumlar dışında yabancılar alınamaz."

1925 anayasasının Irak halklarıyla ilgili en önemli maddesi şüphesiz 6.madde olmuştur. Milliyet, din ve lisan ayrılıkları olsa da bütün Iraklıların kanunla korunan haklarda eşit olduklarını hükme bağlayan bu madde, Irak devletinin demokratik yapısını tesis etmiş ve 16.maddeyle de her grubun kendi lisanıyla eğitim vermek üzere okul açmasını bir hak olarak kabul etmiştir.

1958 yılında Kraliyet rejimini deviren darbe, 27 Temmuz 1958'de yayınladığı Geçici Anayasada en büyük çelişkisini 30 maddelik bu anayasanın 2., 3. ve 9.maddelerinde vücuda getirmiştir. 9.maddede vatandaşları, ırk, köken, dil, din ve inanç bakımından bir ayrıma tabi tutulamayacaklarını hükme bağlayan ve bu hükümleri eski anayasadan daha geniş bir şekilde benimseyen bu Geçici Anayasanın 2.maddesinde; Irak'ın Arap milletinin bir parçası oluşu, 3.maddede de ise; bu vatanda Araplarla Kürtlerin ortak olup anayasal haklarının Anayasa tarafından güvenceye alındığı ifade edilmektedir.

1968 yılı darbesinden sonra çıkarılan ve hala geçicilik statüsünde olan bütün anayasalar da biraz ileriye gidip “bütün azınlıkların” haklarının saklı kaldığını içeren ifadelerine rağmen aynı çelişkilerle doludur.

Görünen kadarıyla Irak’ta yaşayan Kürt vatandaşlar olsun, resmi hükümet olsun Türkmenlerin sayısını saklamaya çalışmakla büyük bir yanılgıya düşmüşlerdir. Belki bazı Türkmen aydınları da kendilerini ve Türkmen halkının haklarını savunmak adına aynı yanılgının ters tarafına takılmışlardır.

Aslında herhangi bir vatandaşın veya etnik toplumun hakkı, çoğunluk veya azınlık hesabına göre yapılmamalıdır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Irak anayasaları hiç bir zaman bir üstün ırk ve azınlıklar prensibini kabul etmemiş, tersine dini, dili ve kökeni ne olursa olsun bütün vatandaşları eşit ve milli haklarını kullanmaya ehil olarak görmüştür. Artık herkesin bildiği gibi bu konu anayasal hak konusu olmaktan çıkmış, uluslar arası kabullerde ve insan hakları bildirgesinde olduğu gibi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun çeşitli karar ve belgelerinde de açık olarak hükme bağlanmıştır. Buna göre konuyu inceleyecek olursak, Kürt aydınlarının abartılı bir şekilde Türkmenlerin nüfusunu az göstermeye kalkışmaları karşısında kabul ettikleri bir kaç yüz bin nüfusu da, şu anda Birleşmiş Milletlere üye özgür bazı devletlerin nüfusunun altında değildir. Bu gibi ülkelere Arap Körfezi’nde, Avrupa ve Afrika’da da rahatlıkla rastlamak mümkündür.

Yine görüldüğü gibi Türkmenler, Kerkük’te veya etrafında Kürt kökenli vatandaşların bulunduğunu hiç bir zaman inkar etmemişlerdir. Kürtler de kendi açılarından Türkmenlerin varlığını inkar etme yoluna gitmemişler, ancak Kürt aydınlarının çoğu Kerkük’te çoğunluğun Türkmen olduğu savına karşı çıkarak, bu şekilde Kerkük’ün Kürt bölgesinin bir parçası oluşu teorisine hizmet edecekleri zannına kapılmışlardır.

Sağlıklı sayımların bulunmaması ve mevcut donelerin hem saklanması, hem de her türlü baskı yoluna gidilerek değiştirilmeye kalkışılması karşısında Türkmen vatandaşlarının sayılarının tespiti her zaman sorun olmuştur.

Bahsettiğimiz gibi ırkçı, saldırgan ve oportünist politikalar nedeniyle bu rakamın azaltılması çabaları veya Türkmen aydınlarının aynı yanılgıya düşerek, hiç bir bilimsel açıklaması olmayan rakamları savunmaları bu meseleyi ciddi bir çelişki haline getirmiştir.

Aslında Türkmenler de, Kürtler de Irak Devletinin kabul etmiş olduğu ve milliyet, din ve dil ayrımının gözetilmeyeceğini ifade eden sosyal sözleşmeden sonra, hiç bir zaman azınlık olarak kabul edilmelerini istememiş ve devlette eşit oldukları prensibini benimsemişlerdir.

Onun için Türkmen ve Kürt aydınları, Irak hükümetinin 30 Mayıs 1932'de İngiliz mandasının sona ermesi ve Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne girişini sağlamak için yayınladığı deklarasyona fazla önem vermemişler, uygun bulmamışlar ve daha doğrusu kafi görmemişlerdir. Bunun sebebi bu deklarasyonun, 28 Ocak 1932 tarihli Milletler Cemiyeti Konseyi'nin Arap olmayan milletleri, korunması gereken azınlıklar olarak kabul eden bir kararının ürünü olmasıydı.

Bu deklarasyonun metni, Konseyin özel bir komitesi tarafından hazırlanmış ve 28 Ocak 1932'de karara bağlanmış, Irak Millet Meclisi'nde görüşüldükten sonra 5 Mayıs 1932 tarihinde hükümete bu deklarasyonun sunulması yetkisi verilmişti. Bu metin 19 Mayıs 1932 tarihinde konseye iletilmiş ve onun son onayından sonra 30 Mayıs 1932'de Irak'ın Başbakanı Nuri Sait tarafından Bağdat'ta açıklanmıştır.

Deklarasyonun 9. ve 10. maddelerinde Kürt ve Türkmenlerin bazı haklarına değinilmişse de bunlar, sadece resmi Arap dilinin kullanılması, ayrıca bu dilleri bilen memurların istihdamı prensibini getirmesi ve bu toplulukları ilk defa azınlık olarak kabul etmesi nedeniyle yukarıdaki tepkiye sebep olmuştur.

1970 yılında Irak'ın Devrim Komuta Konseyince yayınlanan ve Irak Türkmenleriyle ilgili olan Kültürel Haklar Kararnamesi de bu uygulamanın (Azınlıkların Korunması) bir parçasıydı. İlkokullarda Türkmence tedrisatı, haftalık ve aylık Türkmence gazete ve dergilerin çıkarılması ve Türkmen Eğitim ve Kültür müdürlüklerinin kurulmasını öngören bu kararnameyi Türkmenler

ısrarla kültürel hakların verilmesi değil, tanınması olarak kabul etmişler ve bütün edebiyatlarında ve şehirlerde asılan dövizlerde bu söylemi kullanmışlardır; hatta daha sonra hükümetin bu kararlardan rücu etmesi ve hakları, ehil olmayan ve ciddiyetten yoksun hükümet yanlısı insanlara vermesinden sonra, kültürel hakların meşru sahiplerine iadesi taleplerini yoğunlaştırmışlardır.

Türkmenlerin bir çoğu dahil olmak üzere büyük kitleler, aslında Irak hükümetinin bizzat bu dönemde niye durup dururken Türkmenlerin kültürel haklarını tanıdığının sebebini anlayamamış ve bu konuda bir çok spekülasyonlar duymuşlardır. Aslında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 21 Aralık 1965 tarihinde her türlü ırkçı uygulamaların tasfiyesi ve her ülkede yaşayan bütün milletlerin tabii haklarını kullanmasını sağlayan bir karar almış ve bu doğrultuda bir belge de üye ülkelerin imzası açılmıştı. Kararname yeterli çoğunluğu 4 Ocak 1969'da bulmuş ve yürürlüğe girmişti. Irak hükümeti ise belgeyi 18 Şubat 1969'da imzalamış, ancak tasdik işlemleri gerektiği için artık yasama organı olarak kabul edilen ve kararları kanun kuvvetinde olan Devrim Komuta Konseyine sunulmuştu. Bu onay 14 Ocak 1970 tarihinde gerçekleşmiş ve Birleşmiş Milletlere tevdi edilmişti. Tam bir hafta sonra 21 Ocak 1970 tarihinde Devrim Komuta Konseyinin 21 Ocak kararı yayınlanmıştır. Böylece Irak hükümeti bu konuda pozitif bir adım attığını ispatlamaya çalışıyor, bunun arkasından Asurilere tanınan kültürel haklar ve Kürtler için 11 Mart kararnamesi ile Irak hükümeti kendini temize çıkarıyordu.

Daha bir yıl geçmeden Irak hükümetinin bu kararlardan çark etmesi ve Kerkük'te çoğunlukta olan Türkmen okullarını kapatmasıyla başlayan öbür uygulamaları ise her zamanki gibi dünya kamu oyunun umursamaz ve iç işlere müdahale etmeme savıyla göz yumulan ihlaller haline gelmiş ve günümüze kadar devam etmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ (GREATER MİDDLE EAST)

4.1. Genel

Soğuk Savaş sonrasında, güvenlik açısından, ülke topraklarının savunması yerine uzaklardaki menfaatlerin korunması önem kazanmış, tehdit ve istikrarsızlıklara, bulundukları yerlerde müdahale etmek esası benimsenmiştir. Böylece, NATO ile AB arasında gittikçe artan çekişmeye ilave olarak, her iki örgütün kendi iç meseleleri ile de uğraşmak zorunda kaldığı, Rusya Federasyonu'nun yeniden meydanlara çıkmaya hazırlandığı, dinler arası diyalog çabalarına rağmen dinler ayrımının, bir tarafın Haçlı Seferleri diğer tarafın cihat çağrıları ile daha belirgin hale gelmeye başladığı, dünyanın terörün ne olduğunu yavaş yavaş anladığı, ama ne yapacağına henüz karar veremediği, küreselleşme adı altında aslında bölgeselleşmeye gidildiği ve bölgeler arasında hemen her konudaki farklılığın, yeni gerginliklere yol açma potansiyeli taşıdığı, kısacası tüm çabalara rağmen güvenlik ve istikrarın tam olarak sağlanamadığı yeni bir uluslararası durum ortaya çıkmış ve bu durum yeni arayışları da beraberinde getirmiştir.

Oluşan bu yeni uluslar arası ortamda, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) okyanuslar ötesinde Kanada, Meksika ve Latin Amerika ile bir bütünlük içerisinde bulunmaktadır. Avrupa Birliği (AB), bütünlüğünü tamamlama yolunda hızla ilerlemekte, Rusya Federasyonu (RF), tarihsel süreç içerisinde bir dokunulmazlık elde etmiş kapitalist sisteme uyum sağlamaya çalışmaktadır. Çin, engellenemeyecek bir gelişme çizgisine ulaşmış, Japonya ekonomik büyüklüğüne rağmen nüfuz yarışında yer almamaktadır. Sonuçta, bugünün dünyasında egemenlik tesis edilebilecek bölgeler olarak sadece, Orta Asya'nın bir kısmı, Büyük Orta Doğu, Orta ve Güney Afrika kalmıştır. Orta ve Güney Afrika'nın ikinci derecede ekonomik değerlere sahip olması, sosyal ve ekonomik sorunlarının başa çıkılamayacak ölçülere ulaşması, ayrıca terör tehdidi için de

bir zemin teşkil etmemesi, bu bölgeleri şimdilik egemen güçlerin ilgi alanı dışında bırakmıştır.

Bu genel tablo içerisinde tam kontrol tesis edilmemiş bölgelerde enerji ve hammadde kaynaklarına el atmak, stratejik açıdan üs ve kolaylık imkanı sağlayabilecek değerlerdeki noktaları ele geçirmek, deniz ve hava ulaştırma yollarını kontrol etmek, ABD'nin amaçları arasına girmiştir. ABD bu amaçlara ulaşmak yolundaki eylemlerini "özgür ve demokratik bir dünyanın yaratılması" söylemi ardında gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Şimdi hedefte olan bölge Büyük Orta Doğu'dur. Büyük Orta Doğu kavramı yeni bir kavram olup Asya, Avrupa ve Afrika arasında kalan bildiğimiz Orta Doğu bölgesine ilave olarak Fas dahil Kuzey Afrika, Anadolu, Kafkaslar, Afganistan ve Hint Yarımadasını kapsamaktadır. ABD Başkanı Bush, Güney Carolina Üniversitesi'nde 13 Ağustos 2003 tarihinde yaptığı konuşmada özetle şu noktalara değinmiştir.

"Orta Doğu'da olanlar ABD'yi yakından ilgilendirmektedir. Orta Doğu'daki hassaslık bölgeye ve kentlerimize şiddet getirebilir. Bölgede özgürlük ve barışın gelişmesi hassaslığı azaltacak, güvenliğimizi sağlayacaktır. Serbest Pazar oluşması, adil bir hukuk sisteminin getirilmesi, bölge insanının barışı ve özgürlüğüne katkı sağlayacaktır. Ticaret ve bilgi yaygınlaştığında, kadın eşitliği sağlandığında, hukuk uygulandığında, bölge halkı adalet ve barışı görmüş olacaklardır." [237]

Soğuk Savaş sonrası 1999 yılında Pentagon raporlarında yer almaya başlayan Büyük Orta Doğu (Greater Middle East) Projesi ile ABD'nin genel amacı, kısa vadede Irak ve Orta Doğu'yu şekillendirmek ve Körfez Bölgesine hakim olmak, orta vadede Avrasya'yı kontrol etmek, uzun vadede ise Dünya egemenliğini tesis etmek olduğu yorumları yapılmaktadır.

Bu amaç içerisinde; petrol bölgelerini kontrol altına almak, güvenliğini

237 www.whitehouse.gov/news/releases/2003.

pekiştirmek, ekonomisini geliştirmek, bölgede nüfuzunu sağlamlaştırmak, dünyada tek egemen güç olma özelliğini devam ettirmek, Kafkaslar, Orta Asya, Güney Asya ve Orta Doğu'da; AB, Rusya, Çin ve Japonya'nın, ABD ulusal çıkarlarını etkileyecek ölçüde gelişmesine mani olmakta bulunduğu yorumları da yapılmaktadır.

4.2. Büyük Orta Doğu Projesinin Etki Alanı ve Tarihi Süreci

Orta Doğu kavramı, ilk defa jeopolitikçi Mahan tarafından Arabistan ile Hind yarımadaları arasında kalan ve deniz stratejisi için büyük önem taşıyan bölge için kullanılmıştır. Bugünkü İran körfezi merkezli olan bu bölge tanımlaması da fiziki özelliklerden çok stratejik özelliklere dayandırılmıştır. Bu kavram daha sonra yine stratejik nitelikli olarak I nci Dünya Savaşı esnasında Orta Doğu Kumandanlığı (Middle East Command) şeklinde kullanılmış ve bu çerçevede yaygınlık kazanmıştır. [238]

Büyük Orta Doğu Projesiyle ilgili bazı önemli detaylar halen açıklanmamıştır. Bölgenin net sınırları da ABD'li yetkililerin açıkça telaffuz etmekten kaçındığı konular arasında bulunmaktadır. Ancak bugüne kadar ABD'nin bölgeye yönelik izlediği yol haritası göz önünde bulundurulursa, Büyük Orta Doğu olarak tanımlanan bölgenin; coğrafî olarak Kuzey Afrika ülkeleri, Doğu Akdeniz kıyısındaki ülkeler, Basra Körfezi kıyısındaki ülkeler de dahil, bugünkü Orta Doğu ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerini kapsayan bir bölgeyi tanımlamak için kullanıldığı söylenebilir. [239]

"The Greater Middle East-Büyük Orta Doğu" kavramı, ABD Genelkurmay Başkanlığı'na yakınlığı ile bilinen Joint Forces Quarterly dergisinin 1995 sonbahar sayısında çıkan bir makale ile tartışılmaya başlanmıştır. Bu makalede "Orta Doğu'yu, Doğu Akdeniz (Levant) ve Basra Körfezi ile sınırlandırılmış olarak gören Soğuk Savaş perspektifinin artık değiştiği, daha büyük Orta

238 Brzezinski Zbigniew, (1997); The Grand Chessboard, First Edition, Basic Books, New York.
239 Zvyagelskaya İrina, (2003); "What Strategy for the Greater Middle East? A Russian Perspective", CEPS European Security Forum.

Doğu'nun; kuzeyde Türkiye ve güneyde Afrika Boynuzu, batıda Fas, doğuda Pakistan ile çevrilmiş olarak genişlediği" belirtilmiştir.

Daha sonra 1999 yılında Pentagon Raporlarında yer almaya başlayan Büyük Orta Doğu Projesi (Greater Middle East) ; ABD Başkanı eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Condolezzo Rice (Dışişleri Bakanı) tarafından; "Fas'tan Çin sınırına kadar (22) ülkenin, siyasi ve ekonomik coğrafyasının değiştirilmesi" olarak ifade edilmiştir. [240]

Kesin sınırları tartışmalı olan bölgede 650 milyon insan yaşamakta, bölge (14) milyon km2'lik bir alanı kapsamaktadır. Projeye dahil olan ülkeler başlıca beş gruptan oluşmaktadır:

- Kuzey Afrika Grubu : Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Libya,
- Akdeniz Ülkeleri: Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin,
- Kafkas Ülkeleri : Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan,
- Körfez Ülkeleri : S.Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Umman, Yemen,
- Asya Ülkeleri:İran, Irak, Afganistan, Pakistan, Bangladeş.

Büyük Orta Doğu terimi coğrafi ifade olarak yeni olmayıp, II nci Dünya Savaşı esnasında da, Mısır'da konuşlu olan İngiliz Komutanlığı'nın sorumluluğuna verilen bölgeyi tanımlamak maksadıyla kullanılmıştır. Söz konusu komutanlığın sorumluluk alanında; Kuzey Afrika, İsrail, Ürdün, Suriye, Lübnan, Irak, Arabistan Yarımadası, İran ve Türkiye yer almaktaydı. Buna ilave olarak, doğudaki Afganistan ve Pakistan da politik açıdan Mısır'daki İngiliz Komutanlığının sorumluluk alanıyla birlikte değerlendirilmiştir. Daha sonraları Orta Asya ülkeleri de Büyük Orta Doğu bölgesine dahil edilmiştir.

Yirminci yüzyılın başından beri küresel üstünlük sağlayabilmek için çaba sarf eden ABD, Soğuk Savaşın sona ermesinden itibaren uluslar arası sistemin

240 26 Şubat 2004 Remarks by National Security Advisor Dr. Condoleezza Rice to the Reagan Lecture,The Ronald Reagan Presidential Library and Museum Simi Valley, California, www.whitehouse.gov/news/releases/2004.

tek güç merkezi haline gelmiştir. [241]

ABD'nin Birinci Dünya Savaşından beri dünyada vuku bulan tüm siyasal ve ekonomik krizlere standart bir takım reçetelerle çözüm getirmeyi amaçlayan girişimleri, hep bu mantıkla geliştirilmiş inisiyatifler olmuştur. Wilson prensipleri ile başlayan bu girişimlerin daha sonra ekonomik yardıma karşılık, siyasal işbirliği ön şartını getiren Marshall yardımı ile tekrarlandığından ve günümüzde Büyük Orta Doğu olarak tanımlanan bölgedeki ülkelere verilmesi planlanan ekonomik yardım planında da yine aynı niyetin varlığından söz edebilmek mümkündür.

Bu düşünce doğrultusunda, Amerikan tarzına paralel bir şekilde organize olmuş siyasal ve ekonomik yapılanmaların, bir taraftan Amerikan İmparatorluğunun ana zenginlik kaynağı olan uluslararası serbest ticaretin rahatça yürütülebilmesi için olanak sağlarken, diğer taraftan da uzun vadeli olarak planlanmış ABD'nin küresel güvenlik ihtiyacını karşılayacak bölgesel istikrar noktaları oluşturmaları, imparatorluk içerisindeki ilişkilerin teorik altyapısını tanımlamaktadır. [242]

Amerikan İmparatorluğunun ekonomi-politik temelli etkinlik sağlama çabalarının ABD'nin jeopolitiği ile de yakından ilgisi vardır. Geçmişte, ABD'nin coğrafi konum olarak endüstriyel kalkınmasının gerektirdiği doğal hammadde rezervlerine uzak olması, bu bölgeler ile dolaylı yollardan karşılıklı bağımlılık ilişkileri kurmasını gerektirmekteydi. Bu ihtiyaç doğrultusunda, dış politika ve milli güvenlik stratejisini yüzyılın başından beri jeopolitik temeller üzerine kurmuş olan ABD, geçen yüzyıl boyunca bölgesel hakimiyetini sağlayabilmek için jeopolitik teoriler üzerine oluşturduğu bir çok stratejiden faydalanmıştır.

Bu kapsamda, "Doğu Avrupa'ya hakim olan, merkez bölgesine (Batıda Volga, Doğuda Sibirya, Güneyde Himalayalar ve Kuzeyde Kuzey Buz Denizi

241 Brzezinski Zbigniew (1997); The Grand Chessboard, First Edition, Basic Books, New York.
242 Hardt Michael, Negri Antonio, Abdullah Yılmaz (çev.), (2001); İmparatorluk, İstanbul.

arasındaki bölge) de hakim olur" [243] fikrine dayanan "Kara Hakimiyet Teorisi" ve "denizlere hakim olan dünyaya hakim olur" [244] anlayışına dayanan "Deniz Hakimiyet Teorisi", ABD'nin dünyayla ilişkilerini artırmaya başladığı ilk dönemlerde, dış politika ve millî güvenlik ile ilgili kararlarında temel referans noktası olarak kullanılmıştır.

İkinci Dünya Savaşından itibaren ise ABD, jeopolitik çıkarlarını; "merkez bölge ile denize kıyısı olan devletler arasında kalan kenar kuşak bölgesine hakim olan devlet Avrasya'ya hakim olur; Avrasya'ya hakim olan ise dünyaya hakim olur" [245] anlayışına dayanan "Kenar Kuşak Teorisi" üzerine oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ise, ABD'nin Alman Kuvvetleri karşısında üstünlük elde etmesini sağlayan, "yeterli hava gücüne sahip olan dünyaya hakim olur" [246] fikri üzerine geliştirilmiş olan "Hava Hakimiyet Teorisi" olmuştur. Aynı şekilde, Soğuk Savaş döneminde ise Hava Hakimiyet Teorisini biraz daha geliştirerek "uzaya hakim olan dünyaya hakim olur" [247] anlayışına dayanan bir savunma stratejisi oluşturan ABD'nin, bu kapsamda başlatmış olduğu "Yıldız Savaşları Projesi" halen kimi zaman gündeme gelmektedir. Jeopolitik teoriler üzerine geliştirdiği coğrafya odaklı bu stratejilerin yanı sıra ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde jeokültür tezlerine de, strateji planlamalarında yer vermiştir.

İkinci Dünya Savaşından sonra Batı Avrupa'nın yeniden yapılandırılması girişimi de, temelde jeopolitik bir hesaplamanın sonucudur. Bu, ABD'nin, bugüne kadar ele aldığı en geniş kapsamlı dönüştürme projesi olmuştur. Marshall Yardımı ile Sovyet tehdidine karşı Batı Avrupa'da refah ve istikrarın

---

243 AKDENİZ, Hüsmen, (Eylül 2003, Yıl 1, Sayı 2, s.83) "Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye", Stratejik Araştırmalar Dergisi, İstanbul.
244 AKDENİZ, Hüsmen, (Eylül 2003, Yıl 1, Sayı 2, s.83), "Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye", Stratejik Araştırmalar Dergisi, İstanbul.
245 AKDENİZ, Hüsmen, (Eylül 2003, Yıl 1, Sayı 2, s.83), "Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye", Stratejik Araştırmalar Dergisi, İstanbul.
246 AKDENİZ, Hüsmen, (Eylül 2003, Yıl 1, Sayı 2, s.84), "Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye", Stratejik Araştırmalar Dergisi, İstanbul.
247 S. Lambeth Benjamin, (199) "Air Power, Space Power and Geography", Colin S. Gray, Geoffrey Sloan (eds.), Geopolitics: Geography and Strategy, Birinci Basım, Frank Cass Publishers, London.

yeniden tesis edilmesini sağlayan ABD, bu başarı sayesinde AB ile Soğuk Savaştan sonra da devam eden bir müttefiklik ve işbirliği bağı oluşturmayı başarmıştır. Her ne kadar, zaman zaman Atlantik-ötesi ilişkilerde AB'nin siyasal kimliğinin giderek güçlenmesi ve ekonomik alanda artan rekabet ortamının sonucu olarak bir takım gerginlikler yaşansa da, temelde ABD'nin hegemonya söylemleri Avrupa'yı açıkça kısıtlamadığı sürece, bu iki güç odağı arasındaki işbirliği halen iki taraf için de son derece önemlidir.

Yirminci yüzyılın son yarısından itibaren bahse konu bu coğrafyanın korunması ve toplumsal refahın devamının sağlanması rolünü de üstlenen ABD, hem Avrupa'nın ağırlıklı olarak bağımlı olduğu enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak, hem de bu kaynaklar üzerinde etkinlik elde ederek, AB'nin kendi çıkarları doğrultusunda hareket kabiliyetini kısıtlayabilmek için enerji havzalarının çevrelenmesi temeline dayalı yeni bir stratejik anlayış oluşturmaya başlamıştır. [248] Genel olarak, "enerji kaynaklarına sahip olan dünyaya sahip olur" fikriyle açıklanabilecek bu yeni jeostratejik anlayış, giderek yirmi birinci yüzyılda küresel mücadelenin ana çerçevesini açıklayan bir teori haline gelmektedir. Küresel hakimiyetin yeni belirleyici unsurunun enerji kaynaklarının kontrolüne dayandığı bu anlayış çerçevesinde ABD, Soğuk Savaş dönemi boyunca tam olarak etkinlik sağlayamadığı Orta Asya ve Orta Doğu bölgeleri üzerine odaklanarak, yeni bir bölgesel etki kanalı oluşturmaya çalışmaktadır. Her iki bölgede de yoğun olarak bulunan;

- Petrol ve doğalgaz rezervleri üzerinde kontrol sağlamak (ABD dünya nüfusunun %4.6'sına sahip olmasına karşılık, dünya enerjisinin %24.5'ini kullanmaktadır.),
- Enerji nakil hatlarının güvenliğini tesis etmek ve
- Bu kaynakların bulunduğu ülkelere coğrafî olarak daha yakın bulunan Rusya ve Çin gibi aktörlerin bu ülkeler üzerindeki etkinliğini sınırlamak; bu bölgeden gelecek olan enerji kaynaklarına muhtaç olan endüstriyel

248 Arvanitopoulos Constantine, "Geopolitics of Oil in Central Asia", Thesis: A Journal of Foreign Policy Issues, No.4 Winter 1998, http://www.hri.org/MFA/thesis.

demokrasilerin korunması adına son derece önemli bir amaç olmuştur. [249]

Ancak, her iki bölge; yaşamış oldukları tarihî deneyimler ve etnik yapılarının bir sonucu olarak, son derece karmaşık sorunlarla çevrili durumdadır. Bu kapsamda, kendisine biçtiği ara bulucu rolünü bu bölgesel sorunların çözümü için de uygulamak isteyen ABD, bölgelere bulunduğu diplomatik müdahalelerde etkin bir başarı elde edememiştir.

Nitekim, yeni yüzyılın başında Amerikan ulusal güvenlik anlayışının temelden sarsılmasına sebep olan terör saldırıları da, yine Orta Doğu'dan kaynaklanmıştır. [250] El Kaide terör örgütünün ABD'ye karşı düzenlediği 11 Eylül terör saldırılarından sonra Amerikan ulusal güvenlik anlayışının sadece barışçıl arabuluculuk rolleri veya insani müdahale misyonu ile sınırlı kalmayacağı açıklık kazanmıştır. Uluslararası teröre karşı "küresel bir güvenlik anlayışı" [251] benimseyen ABD, yaşadığı bu travmanın ardından tüm kurumları ile hegemonyasını yeniden yapılandırma çalışmalarına başlamıştır. Bu kapsamda, on yıl boyunca dolaylı bağımlılık ilişkilerini temel alan esnek imparatorluk anlayışı, güç kullanımına dayalı, kapsamlı ve uzun vadeli bir meydan okumaya dönüşmüştür.

Bu yeni dönemde, ABD'nin küresel hakimiyet planlarını uygulayabilmesi için Batı Avrupa deneyiminden çok daha kapsamlı ve karmaşık bir dönüştürme projesini uygulamaya ihtiyaç duyması, yukarıda değinilen imparatorluk mantığı içerisinde anlaşılabilecek bir durumdur. Ancak Büyük Orta Doğu Projesinin kapsadığı hedefler göz önüne alındığında, ABD'nin dönüşümsel bakış açısının bu bölgede ne derece uygulanabilir olacağı konusu belirsizliğini korumaktadır.

---

249 KİSSİNGER, Henry, Tayfun Evyapan (çev.), (2002); Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, Ankara.

250 KULOĞLU, Armağan, (2003); "Soğuk Savaş Sonrası Bozulan Dengeler, Irak Krizi ve Bölgesel İstikrar Arayışları", Stratejik Analiz, Ankara.

251 KULOĞLU, Armağan, (2003); "Soğuk Savaş Sonrası Bozulan Dengeler, Irak Krizi ve Bölgesel İstikrar Arayışları", Stratejik Analiz, Ankara.

4.3. Orta Doğu Bölgesinin Özellikleri

4.3.1. Tarihi misyonu

Bugün Orta Doğu olarak isimlendirilen bölge, tarihin başlangıç noktası sayılan yazının bulunmasından bu yana bir yandan insanoğlunun meydana getirdiği medeniyetin beşiği olmuş, diğer taraftan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktası teşkil etmiştir. Bölgenin dünya ulaşımındaki önemi Doğu ile Batı arasında sadece ticari malların değil, aynı zamanda kültürlerin, inançların ve medeniyetlerin transferlerinin de bu bölge içinde gerçekleşmesini sağlamıştır.

Bu çok yönlü alışveriş Orta Doğu'yu; Sanayi Devrimi hariç tutulacak olursa dünya tarihini en çok etkileyen gelişme ve değişmelerin görüldüğü bir bölge haline getirmiştir. Bu sebeple dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Orta Doğu hakimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur. Bu zorunluluğun meydana getirdiği göçler ve gerek sıcak gerekse soğuk harpler ile yukarıda belirtilen çok yönlü gelişme ve değişmeler sadece dünya tarihini ve uluslar arası ilişkileri değil, aynı zamanda bu bölgedeki toplumların objektif şartlarını da etkilemiştir. Böylece Orta Doğu'da; bütün tarih boyunca iç gelişmelerle, dış müdahalelerin karşılıklı etkileşimleriyle oluşan çok yönlü dinamik bir yapı, varlığını sürdüre gelmiştir.

Orta Doğu, bu son derece önemli stratejik konumu sebebiyle insanlık tarihinin maddi ve ruhi planda ana çizgilerini üzerinde taşımaktadır. İlk yerleşim merkezleri ve köylerin kurulmasıyla maddi ve ekonomik alandaki ilk yapısal değişiklikler bu bölgede gerçekleşmiş; insanlık tarihinin en köklü dini gelenekleri de bu bölgeden dünya sathına yayılmıştır. Avrupa damgasını taşıyan 19 ncu yy ile çok merkezliliğin arttığı 20 nci yy hariç tutulacak olursa, Orta Doğu'nun tarih boyunca sürekli merkez konumunda olduğunu iddia etmek mümkündür.

Bölgenin Soğuk Savaş dönemindeki jeopolitik anlamı ise Amerikan çevreleme (containment) doktrininin de temelini oluşturan Spykman'ın Rimland (çevre kuşak) tanımlaması çerçevesinde ele alınmıştır. Step devi SSCB'nin sıcak denizlere inme politikası ile ABD'nin çevreleme doktrininin en yoğun çatışma oluşturduğu alan Ortadoğu olmuştur. ABD yönetimi Türkiye'nin kuzeydoğusundan başlayan İran ve Pakistan'ın kuzeyinden Afganistan'a uzanan bir hattı iki blokun en hassas jeopolitik kuşağı ve bir anlamda ABD

çıkarlarını koruyucu kalkanın stratejik mihveri olarak görürken, SSCB aynı yıllarda tarihi jeopolitik stratejisinin doğrultusunda bir taraftan Basra Körfezini çevreleyen Afganistan-Suriye-Güney Yemen-Etiyopya hattında sağlam bir jeopolitik zemin kurmayı planlamakta, diğer taraftan Türkiye, İran ve Irak'taki iç politika dengelerini zorlayarak Kafkasya'dan Basra'ya kolay iniş yollarını aramaktaydı. Küresel ölçekli bu jeopolitik kutuplaşma, İsrail'in kurulması ve hızlı bir yayılma stratejisi takip etmesiyle birlikte ortaya çıkan bölge-içi jeokültürel ve jeopolitik gerilime paralel bir seyir takip etmiştir.

Orta Doğu'nun Soğuk Savaş süresince belirginleşen özellikleri dört ana noktada ortaya çıkmıştır. Bunlar; [252]

- İdeolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma,
- Petrol-eksenli jeoekonomik yapılanma,
- Küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışması ve
- İsrail'in kurulması ile doğan ve gittikçe tırmanan bölge içi kültürel siyasi çatışma alanı olmasıdır.

4.3.2. Günümüzdeki durumu

Büyük Orta Doğu projesinin hayata geçirilmesi, gerçekte ABD ve Avrupa'nın bazen farklı yaklaşımlarla da olsa, birlikte yürüttüğü ve iki kıtanın ortak çıkarlarının gereği olan bir faaliyettir. Her şeyden önce Büyük Orta Doğu'nun merkezinde bulunan "Yakın Doğu", doğal kaynaklar nedeniyle hem ABD, hem de Avrupa için önemlidir.

Kuzey Afrika ülkeleri, kökten dinci terör ve yasadışı insan göçü gibi nedenlerle ABD'den çok, Avrupa'nın endişe duyduğu ve bu nedenle kontrol altında tutmak istediği bir bölgedir.

Yakın Doğu ise, dünyanın en hızlı nüfus artışına karşın istihdam olanaklarının kısıtlı olduğu bir bölgedir. Örneğin, çalışabilir nüfus artış hızı oldukça yüksek olup, Suriye'de % 4.8, Cezayir'de 4.9, Yemen'de 5.6'dır. Aynı oran ABD'de % .04, AB'de ise % .08'dir. Çalışabilir nüfusun fazla olması iş gücü bakımından önemli ise de bu nüfusa iş bulmak başlı başına bir problem olmakta ve işsizlik nüfus artışına paralel olarak büyümektedir. Bölgedeki işsizlik % 12 ila % 35 arasında değişmektedir.

---

252 Davutoğlu Ahmet, Jeopolitik Derinlik, Küre Yayınları.

Orta Doğu ülkelerinde her yıl işsiz sayısı % 3,5 oranında artmaktadır. Son 20 yılda OECD ülkelerinde ekonomik büyüme yıllık % 1,4, Doğu Asya'da % 5,8 iken, Orta Doğu'da sıfırdır. Orta Doğu bölgesinde, önümüzdeki 15 yıl için yılda 6 milyon kişiye iş bulunması gerekmektedir. Bunu başarmak için şimdiye kadar hiçbir şekilde ulaşılamayan yıllık % 4'lük büyüme gerekmektedir.

Bu ülkelerde Avrupa'dakine benzer sosyal güvenlik sistemi de bulunmadığından işsizler zamanla gayri meşru yollara sapmaktadır. Bölgedeki işçi ücretleri son 30 yılda hiç artmamıştır. Gayri safi milli hasıla diğer bölgelerin 20 yıl gerisinden gelmekte olup, bölge küresel ekonomik düzenden tamamen kopmuş durumdadır.

Arap Birliği üyesi 22 ülkenin toplam gayri safi milli hasılası İspanya'nınkinden daha az olup, gençlerin yüzde 51'i dışarıya göç etmek istemektedir.

Büyük Orta Doğu bölgesinde teşkilatlanma, ekonomik entegrasyon, silahların kontrolü ve kollektif savunma anlayışı gibi bölgeyi kontrol altında tutacak ve disiplin altına alacak düzenlemeler mevcut değildir. Bütün bu istatistiği değerler, büyük Orta Doğunun, barış ve istikrar sağlanabilmesi için ne kadar zor bir bölge olduğu konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Uyuşturucu üretim ve ticareti, insan kaçakçılığı, organize suçlar gibi yeni istikrarsızlık kaynakları da genellikle bu bölgeden kaynaklanmaktadır. Sadece 2000 yılında Afganistan'da yıllık afyon üretimi 4.000 tondur. Bu da dünya genel üretiminin %75'ini teşkil etmektedir.

Büyük Orta Doğu, ayrıca, çok sayıda etnik anlaşmazlık ve çatışmanın yoğunlaştığı bir bölge ve geleneksel olarak "şark despotizmimin'' merkezi konumundadır. Özellikle Arap milliyetçiliği ya da İslami temel üzerine kurulu antidemokratik rejimler, doğal kaynaklar deposu olan bu bölgeye Batı'nın kesintisiz ulaşımını tehdit etmektedir.

Orta Doğu bölgesinin Dünya süper güçleri tarafından cazibe merkezi olarak görülme nedenlerinin başında enerji kaynakları gelmektedir. Dünyadaki

doğalgaz ve petrol rezervlerinin % 70'i bu bölgede bulunmaktadır. Neticede küresel güçler için bu bölgenin güvenlik açısından istikrarlı ve emniyetli olması son derece önemlidir.

ABD'nin bölgeye olan ilgisi dünyadaki en büyük petrol rezervlerinin ve dünya stratejik deniz ulaştırmasının akış ticaretini sağlayan 18 tane kritik boğazın hayati derecede önemli dokuzunun sekiz tanesinin, (İstanbul, Çanakkale, Süveyş Kanalı, Malaka, Hürmüz, Sunda ve Lumbole Geçitleri, Babül-Mendep Boğazı, Cebelitarık'tır.) Büyük Orta Doğu'da bulunmasından kaynaklanmaktadır. [253] Bu kaynak ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda kontrol altına alınmalıdır. Orta Doğu'dan petrol akışının kesintisiz olarak sürdürülebilmesi için petrol nakliyatında kullanılan yolların güvenliğinin sağlanmasına ilave olarak, Orta Asya'dan Hint Okyanusuna ulaşan enerji koridorunun da açık bulundurulması gerekmektedir.

Bu bölgeye, demokrasi ve istikrar, mümkün olan en kısa sürede getirilecek ya da bunun gerçekleşmesi uzun vadeye yayılarak, kısa vadede sadece enerji kaynaklarının batıya ulaştırılması ile ilgilenilecektir. Ayrıca, bölgede hızlı bir silahlanma ve kitle imha silahlarına sahip olma yarışı da bulunmaktadır. Buna Akdeniz, Süveyş Kanalı, Türk Boğazları ve Basra Körfezi gibi stratejik ulaşım hatlarının bölgede düğümlenmesi de eklenince, Büyük Orta Doğu bölgesinin önemi gerçekten ayrı ve bir bütün olarak ele alınması gereken jeopolitik bir mecburiyet olarak ortaya çıkmaktadır.

4.4. Ülkeler ve Orta Doğu

4.4.1. Amerikan stratejisinin temel parametreleri ve Orta Doğu

ABD'nin önemli bir uluslararası güç olarak dünya politikasına girdiği dönemden bu yana sürekliliğini muhafaza eden temel stratejik ilkeler, bu süper gücün küresel ve bölgesel önceliklerini de ortaya koymaktadır:

- Savaşların Amerika kıtasının uzağında tutulması ve zorunlu olduğu hallerde mümkün olan en uzak hatta kabullenilmesi, [254]

253 DAVUTOĞLU, Ahmet, (2002); Jeopolitik Derinlik, Küre Yayınları,İstanbul.
254 DAVUTOĞLU, Ahmet, (2002); Küresel Bunalım,Küre Yayınları, İstanbul.

- Afroavrasya politikasında etkin olacak stratejik ve diplomatik araçların oluşturulması,
- Amerika kıtası dışındaki güç dengelerine ve stratejik risk unsurlarına müdahil olabilecek bir deniz gücünün sürekli devrede tutulması.

İlk basit formülasyonlarını, deniz jeopolitiğinin öncü ismi Amiral Mahan'ın 20 nci yy'ın başında ABD Başkanı Roosevelt'e yaptığı tavsiyelerde bulan bu yaklaşım[255], ABD'nin dünya politikasındaki ağırlığının artması ile birlikte yaşanan tecrübelerle daha da sofistike bir hal almıştır. 2 nci Dünya Savaşından sonra jeopolitikçi Spykman'ın Rimland teorisi ile jeopolitik açıdan daha da kendini belli eden, BM gibi uluslararası örgütlerin devreye girmesiyle küresel bir nitelik arz eden, yeni savaş teknolojisi ve füzeler ile daha karmaşık bir askeri boyut kazanan ve ABD'nin İngiltere'den küresel deniz gücünün mirasını devralmasıyla bölgesel stratejik kademelere indirgenen bu stratejik pozisyonun en kırılgan ve belirleyici halkası Orta Doğu olmuştur. Orta Doğu'da kontrolü kaybetmek, hem jeopolitik hem de ekonomi-politik açıdan küresel dengenin, karşı kutup lehine değişmesi anlamına gelecekti. İki süper gücün bu dönemdeki en çetin ve en sürekli yüzleşmelerinin bu bölgede cereyan etmiş olması, bu açıdan dikkat çekicidir. [256]

ABD, ellili ve altmışlı yıllarda; hem Sovyet bölgesel etkinliğinin bir uzantısı olması, hem de özellikle İsrail'in güvenliğini tehdit edebilecek bölge içi güç oluşumu ihtimali açısından, Arap milliyetçiliği ile sosyalizmi sentezleyen Nasırcı ve Baasçı ekollerin yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Süveyş ve Suriye bunalımlarına yönelik tavır ile CENTO'nun teşkili, bu doğrultuda karşı denge oluşturmaya yönelik adımlardan bazılarını oluşturmuştur. Orta Doğu'nun güneyinde Mısır merkezli Arap milliyetçiliğine karşı, Orta Doğu'nun kuzeyinde Türkiye-İran-Pakistan eksenine dayalı CENTO yapılanması, küresel rekabetin

255 DAVUTOĞLU, Ahmet, (2002); Küresel Bunalım,Küre Yayınları, İstanbul.
256 İLHAN, Suat, (1989); Jeopolitik Duyarlılık, , Ankara.

odağı olan SSCB ile bölgesel karşı cepheyi oluşturan Nasırcı güçler arasında bir direnç bloku oluşturma hedefine yönelik bir girişimdir.

Spykman; potansiyel gücü yüksek olan bu kuşakta oluşacak bağımsız kuşağa hakim bir güç biriminin, aynı zamanda hem bir kara devleti olan Sovyetler Birliği'ni, hem de bir deniz devleti olan ABD'yi kuşatma imkanına sahip olması bakımından her iki taraf içinde büyük bir tehdit oluşturacağını söylemiştir. Benzer jeostratejik görüşler Brzezinski tarafından, 1980'lere doğru Carter Doktrini şeklinde formüle edilmiştir. [257]

Soğuk Savaşın sonuna yaklaşıldığı seksenli yıllarda Orta Doğu'da yaşanan değişim bu diplomatik esneklik alanının izlerini taşımaktadır. Seksenli yıllara girerken ABD'nin Orta Doğu politikasını derinden etkileyen iki önemli olay Camp David ve İran Devrimi'dir. Camp David Anlaşması ile İsrail ilk defa merkezi bir Arap gücü olan Mısır ile masaya otururken, aslında Mısır'ın, ABD'nin Orta Doğu güçler dengesindeki en önemli müttefiklerinden biri olma konumu pekişmiştir. Camp David ile Mısır sistemik güçlerin merkezine çekilirken, Şah'ın devrilmesi ve Devrim ile İran karşı kutba geçmiştir.

Daha sonra yaşanan İran-Irak Savaşı ve Lübnan bunalımları ABD açısından bu yeni dengenin izlerini taşımaktadır. Camp David sonrasında oluşan Red Cephesi ABD'nin Orta Doğu politikasındaki manevra alanını daraltırken, İran karşısında oluşan Mısır-Irak eksenli Arap Bloku; Devrimin ABD yanlısı Arap ülkelerine taşınmasını engelleyen diplomatik ve psikolojik bir duvar oluşturmaktaydı. Bu perspektiften ele alındığında, gerek İran-Irak Savaşı, gerekse Lübnan bunalımı, ABD'nin bölge-içi manevra alanı açısından işlevsel bir öneme sahip bulunmaktadır. Nitekim İran-Irak Savaşı ile İran bloke edilirken, Lübnan İç Savaşının getirdiği konjonktür FKÖ'nün Lübnan'dan, dolayısıyla da İsrail'in güvenliğini ve ABD çıkarlarını tehdit edebilecek merkezi Arap ekseninden kopuşuna yol açmıştır.

Gerek küresel gerekse bölgesel dengelerin yeniden kurulma süreci içine

257 DHA Deniz Kuvvetleri Stratejisi Yöntem ve Araçları Panel Bildirileri, İstanbul,2003.

girdiği tarihi bir dönemeç noktasında yaşanan Körfez Savaşı; başta ABD olmak üzere bütün küresel ve bölgesel güçlerin, bölge ile ilgili stratejik pozisyonlarını yeniden gözden geçirmelerine yol açmıştır. Bu anlamda 1nci Körfez Savaşı sadece BM üyesi bir ülkenin başka bir ülkeyi istila etmesi ile ilgili iki taraflı bir ihtilafın çözümlenmesi ve saldırganın bertaraf edilmesi ile sınırlı kalmamıştır. ABD, Saddam'ın saldırgan politikasının yol açtığı konjonktürü, uluslar arası medyayı da son derece etkin kullanan başarılı taktik bir planlama ve uygulama ile, daha büyük ölçekli stratejik hedefler için kullanmıştır. ABD 1nci Körfez Savaşı ile sadece Saddam'a değil, uluslar arası ekonomi-politik rekabet gücü kazanan Almanya ve Japonya gibi küresel aktörlere ve Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte ortaya çıkan dinamik konjonktürü kullanarak, güç denklemindeki ağırlığını artırmak isteyen bölgesel güçlere de mesaj vermiştir.

1 nci Körfez Savaşının getirdiği olağanüstü konjonktür, bürokratik ve geleneksel diktatörlüklerin yapısını korurken, bu yapıların uluslar arası tercihlerinde değişiklikler meydana getirmiştir. 1nci Körfez Savaşı ile başlayan doksanlı yıllar Irak'ın sistem dışına itilmesi ile FKÖ'nün sistem içine çekilmesi sürecinin birlikte işlediği yeni bir denge ortaya çıkarmıştır. Körfez Savaşında bir iki istisna dışında bütün bölge ülkelerini Irak'a karşı harekete geçirmeyi başaran ABD, SSCB'nin çöküşünün askeri zaferini Körfez'de yaşamıştır.

Uluslar arası meşruiyetini 1991 yılındaki BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'ın tüm kitle imha silahlarını yok etmesini öngören 687 sayılı ateşkes kararından alan "kontrollü gerginlik" politikası; ABD'ye Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan belirsizlik döneminde bölgedeki fiili etkinliğini sürekli olarak hissettiren önemli bir manevra alanı sağlamıştır. O dönemden Irak'ın işgali ile son bulan 2 nci Körfez Savaşı'na kadar, belirli aralıklarla yaşanan gerginlikler, stratejik bir hedeften çok taktik manevra alanları ile sınırlı kalmıştır.

4.4.2. Avrupa güçleri ve Orta Doğu

Soğuk Savaş sonrası dönemde tek süper güç olarak uluslar arası düzenin garantörlüğünü üstlenmesine ve bu konumunu Orta Doğu ile ilgili

küresel ve bölgesel dengelere çok etkin bir şekilde yansıtmış olmasına rağmen, ABD'nin doksanlı yıllar süresince Orta Doğu'da mutlak bir manevra alanı kazanabildiğini iddia etmek güçtür. Bunda Soğuk Savaş süresince Batı Bloku içinde ABD ile uyumlu politikalar geliştirme zorunluluğu hisseden Avrupalı güçlerin, daha özerk politika arayışlarına yönelmesi yanında, Çin ve Rusya gibi Orta Doğu politikalarını küresel etkinliğin önemli bir göstergesi olarak gören Asyalı güçlerin de rolü bulunmaktadır.

II nci Dünya Savaşı'ndan sonra anti-sömürgeci ulus-devlet yapılarının oluştuğu sömürge devrimlerinin tamamlanmasına kadar olan süreçte, Orta Doğu'da; sömürgeci bir geçmişe sahip olan İngiltere ve Fransa birbirlerine daha yakın bir tavır sergilerken, halkların kendi kaderlerini tayin ilkesini daha I nci Dünya Savaşında ortaya atan ABD, blok çıkarları ile bu temel ilke arasında ciddi bir gerilim yaşamıştır. İngiltere ve Fransa'nın ortak sömürgeci geçmişi, bu ülkeleri Orta Doğu'ya dönük sertlik politikalarına sevk ederken, sömürgeci uluslararası yapının dağılarak, bu yapının ulus-devletlere dayalı BM sistemince ikame edilmesini Pax Americana'nın önemli bir ön şartı olarak gören ABD, Sovyet karşıtı küresel blok çıkarları ile blok içi bölgesel çıkar farklılaşması arasında kalmıştır.

İngiltere sömürge imparatorluğunun dağılma süreci içinde Avrasya kenar kuşak hattından ve bu hat üzerindeki üslerinden çekilmek zorunda kaldıkça, doğan boşluğu kaçınılmaz bir şekilde ABD doldurmaya başlamıştır. Gelişen uluslar arası konjonktür ve Sovyet tehdidi, İngilizleri daha önce I nci ve II nci Dünya Savaşlarında Almanlara karşı koruduğu sömürge hatlarını, kendi iradesiyle ABD'ye terk etme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır.

Ancak bu durum, Soğuk Savaşın ilk dönemindeki bu ilginç çelişkiyi de beraberinde getirmiştir. İngiltere bu zorunluluğun yol açtığı stratejik büzülmeyi daha sonraki dönemde kıta Avrupası güçleri ile ABD arasında bir tür dengeleyici fonksiyon ile aşmaya çalışmıştır. ABD de İngiltere'yi sürekli ittifak çizgisi içinde tutarak, onların Orta Doğu'daki sömürge tecrübelerini ve birikimlerini kullanma imkanı yanında, Avrupa-içi dengeleri karşılama imkanı bulmuştur.

Sömürge devrimlerinin tamamlanması ve İngiltere ile Fransa gibi Avrupalı güçlerin kendi kıtalarına çekilmesinden sonra başlayan ikinci dönemde ise ABD, özellikle Arap-İsrail gerginliğinin tırmandığı dönemlerde çok daha sertlik yanlısı bir tavır geliştirirken, Avrupa ülkeleri Orta Doğu'da Arap toplumların hissiyatını gözetir bir tavra yönelmişlerdir. Petrol krizi ile ivme kazanan bu süreçte Avrupa ülkeleri bir yandan eski sömürgeleriyle olan ilişkilerini yeniden tanımlama çabası içine girerken, diğer yandan ABD egemenliğini esneten bir Orta Doğu politikası benimsemeye başlamışlardır. De Gaulle sonrası Fransa bu konuda başı çekmiştir.

II nci Dünya Savaşının müsebbibi olarak savaş sonrasında bir içe kapanma dönemi yaşayan Almanya ise; yetmişli yıllarda başlattığı Ostpolitik ile paralel bir açılma politikası benimsemiştir. Bu politikanın Orta Doğu'ya dönük sonuçları da zamanla kendini göstermiştir. Özellikle ekonomik ilişkilerde yoğunlaşan ve Almanya'nın sömürge geçmişi olmamasından da beslenen bu açılım, zamanla AB politikalarını da etkileyecek düzeye ulaşmıştır. Bunun neticesindedir ki , seksenli yıllarda ABD ile çelişkili politikalar yürüten Orta Doğu ülkelerinin Avrupa ile olan ilişkilerinde ciddi bir yoğunlaşma gözlenmiştir.

ABD ile Avrupalı ülkeler arasındaki bölgesel politika farklılaşmasında gözlenen bu temayül 1nci Körfez Savaşı öncesindeki Almanya-İran, Fransa-İran, Almanya-Irak, Fransa-Irak ve Fransa-Suriye ilişkileri ile bariz bir şekil almıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği 1990 Ağustosundan müttefik müdahalesinin başladığı 1991 başlarına kadar süren diplomatik süreçte de bu ilişkilerin izleri kendini göstermiştir. Bu süreçte İngiltere ABD'ye yakın bir pozisyon belirlerken, Fransa son ana kadar Irak ile teması sürdürerek arabulucu konumunda kalmayı tercih etmiş, savaş kaçınılmaz bir hale gelince de galipler safında yer alabilmek için saldırılarda önemli bir rol üstlenmiştir. Almanya ise, savaş süresince müttefik safında görünmekle birlikte, II nci Dünya Savaşı sonrasında kendisine konan yasakları gerekçe göstererek müdahaleden uzak durmuştur.

Irak'ın işgali ile son bulan 2nci Körfez Savaşı öncesi, ABD'nin Avrupalı

müttefiklerini harekat için ikna etmesi, 11 Eylül'ün akabinde 5 nci maddeyi devreye sokması kadar kolay olmamış ve bu durum Trans-Atlantik ittifakında asrın çatlağı olarak değerlendirilmiştir.

Son zamanlarda meydana gelen gelişmeler, BOP konusunda, AB ile ABD'nin birbirine yaklaştığı işaretlerini vermektedir. 14 milyon müslümanın yaşadığı Avrupa'nın, 11 Eylül dünyasında 'İslam coğrafyasında düzen değişikliğine' (yöntem farklılıkları saklı tutulmak kaydıyla) kayıtsız kalması mümkün gözükmemektedir. ABD'nin söylemlerinde "amaç" öne çıkarken, Avrupa'nın söyleminde "yöntem" öne çıkmaktadır.

4.4.3. Rusya'nın Orta Doğu politikası

Çarlık Rusya'sının, Ortodoks unsurları kullanarak güneye yayılma stratejisi, SSCB döneminde de yeni araçlarla sürdürülmüştür. SSCB'nin Afganistan işgalinin tırmandırdığı anti-Sovyet tepki, Orta Doğu'da ki Müslüman kitlelerin SSCB'den kopuşunun son ve en önemli halkasını oluşturmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra defansif bir tavırla Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya hattında egemenlik koruma telaşı içine giren Rusya'nın Orta Doğu üzerindeki etkinliği önemli bir zaaf göstermiştir.

Irak'a yönelik ABD müdahalelerinin tırmanış gösterdiği dönemlerde, BM düzeyinde görülen Rus diplomatik etkinliği dışında, Rusya aktif diplomasi anlamında Orta Doğu'da önemli mevziler kaybetmiş bulunmaktadır. Bütün bu etkinlik kaybına rağmen Rusya'nın,BM Güvenlik Konseyi'ndeki statüsü ve Avrasya dengeleri içindeki önemli konumu, bu ülkeyi her an Orta Doğu parametreleri içinde etkin kılacak araçlar sağlamaktadır.

4.4.4. Çin'in Orta Doğu politikası

Avrasya dengelerinin yükselen gücü Çin ise, Orta Doğu'ya dönük politikasında Soğuk Savaş döneminde Tarafsızlar Bloku çerçevesinde geliştirdiği çizgiyi yeni unsurlarla takviye ederek sürdürmektedir. Tarafsızlar Bloku oluşumunu küresel etkinlikte önemli bir unsur olarak kullanan ve yetmişli

yıllarda üç kutupluluk (tripolarity) kavramının doğuşuna yol açacak şekilde değerlendiren Çin, ABD ve Sovyet etkisine karşı, daha otonom bir Orta Doğu politikası geliştirme çabasında bulunmuştur. O dönemde Tarafsızlar Bloku'nun önemli liderlerinin de Orta Doğu'da bulunması, Çin'in bu politikasını destekleyici bir rol oynamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Doğu'daki Batı etkinliğine karşı en ciddi tepkiler de Çin'den gelmiştir. Hemen hemen her Amerikan müdahalesi, BM'de doğrudan ya da dolaylı bir Çin tepkisi ile karşılaşmıştır. Orta Doğu politikasındaki etkinliğin sağladığı küresel prestiji çok iyi bilen Çin'in; önümüzdeki dönemde bu bölgede süreklilik arz eden politikasını daha da güçlendirmesi beklenmektedir. Bu çerçevede ABD-İsrail eksenine karşı, SSCB'nin doğurduğu boşluğun, pragmatik alanda Avrupa tarafından, daha ideolojik alanda da Çin tarafından doldurulabileceği yorumları yapılmaktadır.

4.4.5. Japonya'nın Orta Doğu politikası

Coğrafi konum olarak Asya'da bulunmakla birlikte, ekonomi-politik sınıflama açısından G-8 kavramıyla Batı Bloku içinde değerlendirilen Japonya; Orta Doğu'nun enerji kaynaklarına en çok bağımlı ülkelerin başında gelmektedir. Japonya'nın Orta Doğu'ya dönük bu hayati ilgisi, bu ülkeyi de Orta Doğu politikasının önemli aktörlerinden birisi haline getirmektedir. Japonya'nın bu yönünü çok iyi değerlendiren ABD, Orta Doğu'ya dönük operasyonlar da Japonya'nın finans gücünü kullanmayı temayül haline getirmiştir.

4.5. Büyük Orta Doğu Projesinin İçeriği

BOP siyasi, güvenlik, ekonomik, ticari ve enerji başlıkları altında hazırlanan programları içermektedir.

Siyaset: (Middle East Partnership Initiative, MEPI) Orta Doğu Ortaklık Girişimi adlı siyasi ve sosyal alanda amaçlanan hususları içeren bir programdır. Bu programın temel hedefleri; daha demokratik yönetimler, din ve devlet işleri

arasında ayrışma, kadın-erkek eşitliği, insani ve sosyal gelişme, eğitimin geliştirilmesi, bilgi teknolojilerinin yaygınlaştırılması (internet vb), uluslararası hukuk normlarının yerleştirilmesidir.

Güvenlik: (Küresel Defence Posture) Küresel Savunma Yapılanması adlı programın içinde, bölge güvenliğinin azami olarak sağlanması hedeflenmektedir. Bölgedeki tehdit unsurları ile mücadele, onların yok edilmesi ve enerji güvenliği bu programın öncelikleridir. ABD, bu amaçla Avrupa'daki güçlerini doğuya kaydırmayı planlamaktadır. Polonya, Romanya, Bulgaristan, Fas, Katar, Bahreyn, Azerbaycan, Irak, Gürcistan, Kırgızistan ve Afganistan, yeni birliklerin yer alacağı muhtemel ülkelerdir.

Ekonomi: Bölge ülkelerinin ekonomik kapasitelerinin geliştirilmesi, özel sektör ve girişimciliğin özendirilmesi, piyasa ekonomisi kurum ve kurallarının yerleştirilmesi, yabancı sermaye girişi, refahın arttırılması, yaygınlaştırılması, ekonomilerin dışa açılması ve uluslararası sistem ile bütünleşme ve böylece ilave küresel talep yaratılması, bu programın önceliklerdir. ABD bu ülkelerde ekonomik reformlarını desteklemek üzere Millenium Challenge Account isimli kapsamlı bir fon oluşturmuştur.

Ticaret: Middle East Free Trade Initiative (MEFTI) ve Middle East Free Trade Area (MEFTA) ticari girişimin, iki ana programıdır. ABD bölge ülkeleri ile arasında bir ticaret insiyatifi başlatmayı ve bir serbest ticaret alanı oluşturmayı planlamaktadır. Plana göre Fas ve Bahreyn ile imzalanan serbest ticaret anlaşmalarına diğer ülkeler de eklenerek, 2010 yılına kadar ABD ile 21 ülke arasında bir serbest ticaret alanı kurulması öngörülmektedir.

Enerji: (National Energy Strategy) Ulusal Enerji Stratejisi belgesinde ortaya konulduğu gibi ABD, enerjide Büyük Orta Doğu petrollerine olan bağımlılığını, 2020 yılına kadar en aza indirmeyi öngörmektedir. ABD için Orta Doğu'da enerji güvenliğinin sağlanması ilk önceli hedeflerden birisidir.

BOP çerçevesi kapsamında ABD'leri bu programların uygulamasına; Fas, Tunus, Katar, Bahreyn, Ürdün, Mısır, BAE, Afganistan, Azerbaycan ve S.Arabistan ile başlamıştır.

4.6. Büyük Orta Doğu Projesinin Amacı

ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi; Soğuk Savaş sonrası dönem ve özellikle 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmeler ile uygulanan politikalarla paralellik oluşturmaktadır.

Buna göre, istikrarsız bölge ve aktörlerin uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdit olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla istikrarsız olduğu düşünüler, coğrafyanın ve devletlerin istikrara kavuşturulması amaçlanmaktadır.

21'nci yüzyıla girerken Amerikan dış politikasındaki stratejik ağırlık merkezi Avrupa'dan doğuya doğru kaymıştır. Bu nedenle Amerikan dış politikasında yakın gelecekte öncelik alacak bölgenin büyük Orta Doğu olacağı açıktır. ABD Başkanı tarafından, 4 Şubat 2004 tarihinde yapılan açıklamada, ABD'nin Orta Doğu'da, güçlü bir özgürlük siyaseti takip ettiği ve bu bölgede demokrasinin gelişmesi için gayretlerinin daha da artacağı ifade edilmiştir.

ABD yönetimi yeni stratejilerinin hedefinin bir ülke, rejim ya da din olmadığını özellikle vurgulamasına rağmen, İslam bağlantısı nedeniyle Büyük Orta Doğu'nun bu stratejide merkezi bir konumu olduğu anlaşılmaktadır. Amerikalı yetkililer, bunun bir medeniyetlerarası çatışma değil, bir medeniyetin (İslamın) kendi içindeki bir çatışma olduğu ve Batı dünyasının bu iç çatışmada, nispeten ılımlı Müslümanlar lehine taraf olduğu düşüncesindedir. O halde bu savaşı kazanmanın yolu, "Ilımlı İslam"ı genişletmek ve güçlendirmektir. Böylece radikal islam ve İran rejimine karşı bir alternatif de geliştirilmiş olacaktır.

ABD'nin açıklamalarına göre Büyük Orta Doğu Projesi'ndeki beş temel stratejik amacı;

a. Doğal kaynaklara kesintisiz ve kısıntısız erişim,
b. İsrail'in bekasının sağlanması,
c. Kökten dinci terörün önlenmesi,
d. Bölgenin demokratikleştirilmesi ve

e. Yeni uluslararası pazarların yaratılmasıdır.

Bu stratejik amaçların gerçekleştirilmesi için öncelikle gerçekleştirilecek hususlar ise;

a. Arap ülkelerinde bağımsız seçimlerin yapılması ve kadınlara seçme-seçilme hakkı tanınması,

b. Basın ve yayın özgürlüğünün sağlanması,

c. Demokrasi ve insan hakları alanında çalışan sivil toplum kuruşlarının desteklenmesi.

d. Okuma-yazma oranının yükseltilmesi,

e. Büyük Orta Doğu finans merkezinin kurulmasıdır.

Belirlenen strateji ile Helsinki Nihai Senedi örnek alınmıştır. Yani sosyal ve ekonomik ağırlıklı değişimin, siyasi değişimi de beraberinde getireceği düşünülmektedir.

Atlas Okyanusu kıyılarından Endonezya'ya kadar uzanan ve İslam kültürünün hakim olduğu bölgede yeni bir yapılanmayı gerçekleştirme hedefinden hareketle ortaya çıkan bu projenin amaçları ile ilgili olarak, çeşitli basın ve yayın organlarında;

a. Enerji kaynaklarının denetlenmesi ve ulaşım koridorlarının güvence altına alınması suretiyle Hazar havzası, Basra körfezi, Doğu Akdeniz, Kızıldenlz ve Malaka boğazı'nın "emin ellere" geçmesi suretiyle siyasi ve ekonomik reformların bu stratejik noktaların çevresinde başlatılması, [258]

b. "Terörle mücadele" sloganı ile İslami hareketlerin tasfiyesinin sürdürülmesi ve söylemleri ile ABD'yi rahatsız eden oluşumların dağıtılması, [259]

c. ABD-İsrail karşıtlığını besleyebilecek eğitim müfredatlarının değiştirilmesi, (Filipin'lerde medreselerde CIA uzmanları ders verirken,

---

258 KARAGÜL , İbrahim , *"Büyük Ortadoğu'nun Başkenti İstanbul mu? ", Yeni Şafak Gazetesi*, 12 Şubat 2004 , s.11.

259 GÖKALPYILDIZ , Y.," *Nedir Şu Büyük Orta Doğu", Akşam Gazetesi*, 14 Şubat 2004, s. 17.

Endonezya, S.Arabistan ve Mısır'da eğitim müfredatı değiştirildi.)

d. Bölge ülkelerinin askeri gücünün zayıflatılması. kitle imha silahlarına sahip olan veya olmaya niyetlenen ülkelerin engellenmesi ayrıca Pakistan, İran, Endonezya ve Türkiye'nin askeri gücünün sınırlandırılması, [260]

e. Anılan bölgede ABD yardımlarının başlatılması, buna paralel olarak Amerikan nüfuzunun yaygınlaştırılması, [261]

f. Bölgede batı karşıtlığını besleyen anlaşmazlıkların çözümünün sağlanması, bazı anlaşmazlıkların Afganistan, Irak ve Filistin de denendiği gibi "Karzai modeli" şeklinde ve ABD çıkarlarını önceleyen yönetimlerin işbaşına getirilerek dondurulması, [262]

g. Batı'nın askeri ve ekonomik kontrolünün önünü açacak yönetici kadroların oluşturulması, güçlendirilmesi, işbaşına getirilmesi, [263]

h. Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, Güney Asya ve Orta Doğu'da AB, Rusya ve Çin'in durdurulması, Türkiye'nin bu cephede kullanılması,

ı. Orta Doğu'da Türkiye öncülüğünde batı'nın hazmedebileceği türde bir İslam anlayışının geliştirilmesi ve bölgenin bu paralelde yapılandırılması,

j. "Ekonomik gelişme" sloganı ile Müslüman ülkelerin askeri ve siyasi gücünün zayıflatılması,

k. Nüfus artışının yavaşlatılması hususlarına yer verilmiştir. [264]

4.7. Bölgenin Yapısının Büyük Orta Doğu Projesine Etkileri

Genel olarak, Müslüman ülkelerin egemen olduğu bu coğrafyanın siyasal, etnik ve tarihsel olarak son derece karmaşık bir sosyolojik yapıya sahip

---

260 KARAGÜL , İbrahim , *"Büyük Ortadoğu'nun Başkenti İstanbul mu? ", Yeni Şafak Gazetesi*, 12 Şubat 2004 , s.11.

261 EL- GAMERİ , Atıf , *" Orta Doğuya Sahip Çıkalım ", Radikal Gazetesi* , 24 Ocak 2004 , s. 6.

262 ESLEN , Nejat , *" ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye ", Akşam Gazetesi* , 23 Şubat 2004 , s. 12.

263 BAŞARAN , Nuray , "*Türkiye'nin Aktörleri ve Büyük Orta Doğu Projesi Dönüşüm Hedefleri"*, Akşam Gazetesi , 5 Mart 2004, s. 12.

264 KARAGÜL , İbrahim , *"Büyük Ortadoğu'nun Başkenti İstanbul mu? ", Yeni Şafak Gazetesi*, 12 Şubat 2004 , s.11.

olması, ABD'nin denge unsuru olarak kullanabileceği, genel anlamda kabul görmüş bir demokrasinin bulunmaması ve Amerikan dünya görüşü ile bağdaşmayan kökten dincilik ve Amerikan aleyhtarlığı gibi siyasal eğilimlerin baskın olması gibi unsurlar, bu bölgeyi ABD için başlıca tehdit kaynağı haline getirmektedir. [265]

Bu bölgenin endüstriyel demokrasiler için hayati öneme sahip olan zengin petrol rezervlerine ve son derece önemli enerji nakil hatlarına sahip olması, bu alanı yeni yüzyılda ABD'nin yeni stratejik odağı haline getirmiştir. Ancak bu, projenin gerçekleştirilmesi için de ayrıca bir güçlük yaratmaktadır. Ancak, tüm Batı dünyasının güvenliği ve kalkınması için kilit önemde olan bu bölgenin düzenlenmesi Amerikan hegemonyasının devamını sağlamak için son derece önemlidir. [266] Bundan dolayı ABD'nin küresel hegemonyasını kurabilmek için, bölgedeki tehdit unsurlarının etkin şekilde üstesinden gelmesi gerekmektedir.

Bölgede bulunan dini motifli terör örgütleri ve kontrol altına alınamayan kitle imha silahları bugün, ABD'nin hem yeni tehdit algılamasının, hem de bölgeye yönelik oluşturmaya çalıştığı küresel psikolojik harekatının ana referans noktasını oluşturmaktadır. İslam ve terörün eşleştirildiği bu psikolojik harekat çerçevesinde, Medeniyetler Çatışması[267] bugün Filistin sorunu ve Irak'taki direniş hareketleri ile yeni bir propaganda aracı haline getirilmektedir. Bölgede geniş kitlelerce taraftar bulan Amerikan aleyhtarlığı da bu kapsamda yeni bir anlama büründürülmektedir.

Terör örgütlerinin rahatça organize olmalarını ve taraftar edinmelerini sağlayan yapısal eksiklikler de, ABD'nin bölgede etkinliğini sağlamasını engelleyen bir diğer unsurdur. Bölge genelinde yaygın olan nüfus yoğunluğu,

---

265 The Greater Middle East-The Bush Administration's Perspective", Dick Cheney, 6 Şubat 2004, http://www.theküreselist.com /DBWeb/StoryId.aspx?StoryId=3754.

266 BRZEZİNSKİ , Zbigniew, , *"Hegemonic QUİCKSAND " The National Interest* , No 74, Winter 2003/04, s. 5.

267 Şener Sami, (1997); "*Medeniyetler Arası Çatışma Teorileri ve Tarihin Sonu Üzerine*", Murat Yılmaz (der.), Medeniyetler Çatışması,Ankara.

fakirlik ve eğitim oranlarının düşüklüğü, siyasal rejimlerdeki istikrarsızlık faktörü ile birleşince ortaya sadece ABD'yi değil, tüm Batı dünyasını tehdit eden bir bölge resmi çıkmaktadır.[268] Tüm bu faktörlerin yarattığı ortam, doğudan batıya doğru artarak devam eden uyuşturucu kaçakçılığı ve yasa dışı göçün yolunu açmakta ve bu trafiğin yarattığı sorunlar; endüstriyel demokrasileri büyük bir güvenlik ve düzen sorunu ile uğraşmak zorunda bırakmaktadır.

Bölgedeki terör örgütlerini ideolojik olarak besleyen iki temel faktör vardır. Bunlardan ilki İslamın siyasal bir içerikle yorumlandığı Vehhabi hareketidir.[269] Siyasal sistemlerin şeriat kanunlarının üstünlüğü üzerine kurulması için, inanan kişinin savaşması ve kendini feda etmesi fikirlerini yücelten bu anlayış[270] doğrultusunda organize olan terör örgütlerinin, Soğuk Savaş sonrası dönemde, bölgedeki Sovyet faktörünün ortadan kalkması sonucu, eylemlerini ABD ve diğer Batılı demokrasilere yöneltmesi, bölgede zaten oldukça uzun zamandır beslenmekte olan Amerikan aleyhtarlığı ile daha geniş kitlelere ulaşmaktadır.

Terör örgütlerinin eylemlerini meşrulaştırmak için öne sürdükleri ikinci gerekçe ise Filistin meselesidir. Dini motifli terör örgütlerinin hemen hemen hepsinin kullandığı İsrail Devletinin Filistin'in toprak bütünlüğünü tanıması ve İsrail askeri birliklerinin Filistin topraklarından tamamen çekilmesi talepleri, bölgedeki terörün bir diğer temelini oluşturmaktadır. Bu durum zaten son derece sıkıntılı bir süreç olan Arap-İsrail barışının sağlanması için gerekli olan uzun süreli bir istikrar veya ateşkes ortamının oluşmasını engellemekte ve bölgede şiddetin daha da tırmanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, Filistin-İsrail çatışmasında, ABD'nin İsrail yanlısı tutumu, bölgede Amerikan aleyhtarlığının daha da artmasına sebep olmaktadır.

Özellikle Arap coğrafyası için önemli bir konu olan su kaynaklarının paylaşımı ile ilgili sorunlar da, bölgedeki siyasal çatışmaların oluşması için ortam hazırlamaktadır. Her ne kadar, fiili durum itibarıyla günümüzde su sorunu

---

268 BRZEZİNSKİ , Zbigniew, , *"Hegemonic QUİCKSAND " The National Interest* , No 74, Winter 2003/04, s. 5.

269 Ecer, Ahmet Vehbi, (2001); Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri, Ankara,

270 Ecer, Ahmet Vehbi, (2001); Tarihte Vehhabi Haraketi ve Etkileri, Ankara.

siyasal platformda öne çıkarılmamaktaysa da bu sorun, yapısal özelliği nedeniyle her zaman için yeniden canlanma eğilimi olan bir konudur. [271]

Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında, Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında dönüştürülmesi planlanan coğrafyayı, aslında 19 ncu yüzyıldan beri üzerinde oynanan büyük oyunlar sonucunda her geçen gün biraz daha karmaşık hale gelen bir sorunlar bütünü olarak nitelendirmek, Büyük Orta Doğu Projesinin ne kadar zamanda tamamlanabileceğini anlatması açısından faydalı olacaktır. Birbiri ile çelişen bu kadar çok yapısal, etnik, dini ve ideolojik sorunun bulunduğu bu coğrafyada, geniş tabanlı ve uzun vadeli bir barış planının dışarıdan gelen bir baskı tarafından kolay kabul görmeyeceği, bölgenin yakın tarihi incelendiğinde daha da açık olarak anlaşılacaktır.[272]

Orta Doğu'nun son 50 yıllık tarihine incelendiğinde, batılı büyük askeri müdahalelerin bölgede kalıcı politik neticeler meydana getirmediği görülmektedir. 1956 yılında Nasır'ı hedef alan üçlü işgal harekatı, tüm bölgede Nasırizm'in yayılmasına ve 1967 Filistin'in silahlı mücadelesinin başlamasına neden olmuştur.

Bölgede, özellikle İsrail'in bekası konusundaki sıkıntılar ön plana çıkmaktadır. İsrail'in Araplar tarafından kuşatılmışlıktan kurtarılması ve bu maksatla İsrail'e bölgesel dostlar bulunması gerekmektedir. Öte yandan, İsrail'in karşı karşıya olduğu demografik tehdit gün geçtikçe büyümektedir. Nitekim önümüzdeki 10-15 yıl içinde İsrail'de, Batı Şeria ve Gazze şeridi birlikte ele alındığında Yahudiler, azınlık durumuna düşecektir. Bu yüzden Başkan Bush, İsrail ve Filistin'in bir arada değil, ama yan yana yaşayacağı "iki devlet" formülünü bir an önce hayata geçirmeye çalışmaktadır. Kasım 2003 ayında ABD Başkanının, Suudi Arabistan ve Suriye ile birlikte Mısır yönetiminin de süratle demokratikleşmesini talep etmesi, genelde bugüne kadar mevcut

---

271 ARIYÖRÜK , Ayça , "İsrail'de Türk Suyu", Stratejik Analiz , Ankara, Aralık 2003 , s.15.

272 KİSSİNGER, Henry, 2002; *''Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*'', (çev.Tayfun Evyapan) , METU Press , Ankara.

statükoyu muhafaza etmeyi tercih eden ABD açısından önemli bir politika değişikliği olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte, Arap ülkeleri tarafından bu proje; Irak'ı işgal eden ancak ağır bir bedel ödeyen ABD'nin bölgedeki müteakip işgallerinin ve enerji kaynaklarına ulaşmasının "kolay bir vasıtası" olarak değerlendirmektedir.

Mısır, S.Arabistan, Suriye ve İran, bağımsız bir ülke olduklarını vurgulayarak, plana kesinlikle karşı çıkarlarken, Arap ülkeleri değişimin dışarıdan dayatılarak değil, kendi inisiyatifleri ile gerçekleştirileceğini de ifade etmektedirler.

4.8. Büyük Orta Doğu Projesinde, Rusya-Hindistan ve AB'nin Yeri

Brzezinski bu bölgede, Amerikan hegemonyasının inşa edilmesi için Amerika'nın; İsrail, Hindistan, Rusya, Türkiye veya AB ile işbirliği yapabileceğini öngörmektedir. Ancak bu çerçevede değerlendirilen tüm bu ülkelerin ABD ile beraber hareket edecekleri ortak bir bölgesel girişimde çeşitli sorunlarla karşılaşma ihtimalleri de bulunmaktadır.

Bölgede yaşanan sorunlardan fazlasıyla etkilenmekte olan Rusya'nın, bölgeye ilişkin çıkarlarının büyük bir bölümü ABD ile örtüşmektedir.[273] Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra etkinliği büyük ölçüde azalan Rusya, tekrar eski günlerine dönebilmek için ABD ve AB ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Terörle mücadele kapsamında da ABD'ye yardımcı olabilecek bir aktör olan Rusya'nın, en büyük dezavantajı ise bölge ülkelerinin ortak belleğinde halen canlılığını koruyan Sovyet deneyimidir.Bu sebepten ötürü Rusya'nın girişimlerinin bölge ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanabileceği belirtilmektedir. [274]

---

273 ZVYAGELSKAYA, Irina, (1 December 2003); *"What Strategy for the Greater Middle East? A Russian Perspective",* CEPS European Security Forum, s. 1-2.

274 BRZEZİNSKİ, Zbigniew, (1997); The Grand Chessboard, Birinci Basım, Basic Books, New York.

Amerikan anlayışına yakın bir demokratik yapıya sahip olan Hindistan'ın ABD ile yıllardır devam ettirdiği savunma işbirliği, Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında oldukça verimli sonuçlar doğurabilecektir. Ancak Hindistan'ın Müslüman ülkelere yönelik ortak bir askerî harekatta yer alması, özellikle sıcak savaş ihtimalinin halen devam etmekte olduğu Pakistan ile arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkiyebilecektir. Ayrıca kendi içerisindeki Müslüman nüfusun da tepkisine sebep olacak böyle bir karar Hindistan'ın iç politikasında da istikrarsızlığa sebep olacaktır. [275]

Bu durumda, bölgenin hassas dengeler içerisinde varlıklarını sürdüren bu ülkelerin, Büyük Orta Doğu projesi ile ilgili ancak sınırlı bir işbirliği gösterebilecekleri açıklık kazanmaktadır. Bu sebepten ötürü, Brzezinski; Amerika'nın bölgeyi yeniden yapılandırma konusunda güvenebileceği tek aktörün AB olduğu tezini savunmaktadır.[276] AB'nin Müslüman ülkelere yönelik olarak 1970'lerden beri izlemekte olduğu ılımlı politikalar, bu proje dahilinde yapıcı sonuçlar doğurabilecektir. Bunun yanı sıra AB'nin, bölgenin ekonomik olarak yeniden düzenlemesi konusunda da, ABD ile ortak sorumluluk paylaşabilecek ekonomik güce sahip olması ve NATO şemsiyesi altında yapılandırılmış Trans-atlantik güvenlik işbirliği de askerî anlamda AB'yi, en avantajlı seçenek haline getirmektedir.

Tüm bu faktörler göz önüne alındığında ABD'nin, Büyük Orta Doğu Projesini işlevsel hale getirebilmesi için sadece bölgede var olan sorunları değil, aynı zamanda stratejik ortaklık ilişkisi kurmak zorunda olduğu ülkelerin de sorunlarını ve bölgesel pozisyonlarını hesaba katması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu olası stratejik ortakların, bölgede bulunan temel sorunlarla baş edebilmek için yeterli altyapıya sahip olup olmadığı, bu bölgeden kendi sınırları içerisine yansıyabilecek sorunlara karşı ne kadar kararlı bir şekilde ABD'nin yanında yer alabilecekleri gibi belirsizlikler, ABD'nin bölgesel stratejik ortaklık bağları güçlendirmek için açık bir şekilde harekete geçmesini

275 BRZEZİNSKİ, Zbigniew, (2003/04); "Hegemonic Quicksand", The National Interest, Number 74, Winter, s. 6.
276 BRZEZİNSKİ, Zbigniew, (2003/04); "Hegemonic Quicksand", The National Interest, Number 74, Winter , s. 11-13.

engellemektedir. Ancak diğer ülkelerin aksine, ABD'nin Türkiye'den beklentileri çeşitli platformlarda açıkça ifade edilmiştir. [277]

4.9. Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye

Türkiye, BOP içinde çok önemli bir konuma sahip bulunmaktadır. Türkiye oluşan iki eksen arasında bir denge unsurudur ve politika geliştirme konusunda iki eksen arasında sıkışmaktadır. Türkiye'nin iki eksenden biri ile tam bir siyasi ortaklığa yönelmesi ve diğer eksenden kopması halinde küresel denge bozulabilecektir. Türkiye hem yeni oluşan eksenler hem de bölgesel ilişkileri arasında denge gözetecek bir konumda bulunmalıdır. Küresel yeniden yapılanma içinde Türkiye'nin bu ihtiyaçlarını karşılayacak model Çok Taraflı Türkiye'dir.

Stratejik Araştırma Enstitüsünün yapmış olduğu bir çalışmaya göre; Türkiye bugün için 230 milyar dolar milli geliri ile dünyanın en büyük 17. ekonomisi, 70 milyon nüfusu ile dünya nüfusunun içinde yüzde 1.11 paya sahip, 46 milyar dolar ihracatı ile dünya mal ticaretinde yüzde 0.71 paya sahip ve insani gelişmişlikte 96. sırada bir ülkedir.

Türkiye'nin 2025 yılı öngörüsü; öncelikle bu göstergeleri ve payları daha yukarı taşımak ve göstergeler arasında uyumu sağlamaktır. 2025 yılında dünya ekonomisinde yüzde 1 pay ve ilk yirmi büyük ekonomi içinde yer almak için 985 milyar dolar (bugünkü fiyatlarla) milli gelir öngörülmektedir. Türkiye'nin nüfusu 2025 yılında 90.2 milyon olacaktır. Böylece dünya nüfusu içindeki pay yüzde 1.05 olurken kişi başına milli gelir 10.600 dolara yükselmektedir. Dünya ticaretinden alınacak pay ise yine binde 70 ve 2025 yılında 280 milyar dolar ihracat öngörülmektedir. İnsani gelişmişlikte hedef ise, ilk 30 ülke arasına girilmesidir. Türkiye'nin bu öngörülere ulaşabilmesi için küresel konumlanması büyük önem taşımaktadır. Çok taraflı Türkiye modeli Türkiye'yi uygun bir

277 Donnely Chris ,(27 November 2002), "Turkey and European Security", TESEV-NATO Conference, Burns Nicholas , (19 October 2003), "The New NATO and the Greater Middle East", NATO Prag Conference, Hagel Chuck , (23 January 2004),"The Greater Middle East, Iraq, Afghanistan, The Mediterranean and The Israeli-Palestinian Issue" 2004 NATO Security Seminar.

küresel konuma taşıyacaktır.

Türkiye çok taraflılık modelinin tasarımı ve uygulaması konusunda başarılı olursa hem küresel dengenin istikrarına katkı sağlayacak, hem de ortaya koyduğu öngörülere ulaşabilecektir.

Irak'ta savaşın resmen sona erdiğinin ilan edildiği 1 Mayıs 2003'ten itibaren, Büyük Orta Doğu Projesinde Türkiye'nin üstleneceği rol ile ilgili sorular farklı bir boyut kazanmıştır. ABD ile "Stratejik Ortaklık" olarak adlandırılan, fakat aslında "Stratejik Müttefiklik" ilişkisi içerisinde olan Türkiye'nin, bu projenin başarıya ulaşması için aktif bir rol üstlenmesinin kaçınılmazlığı fikri, geniş oranda kabul görmüş ise de, bu fikrin işlerlik kazanması için gerekli olan geniş tabanlı destek kamuoyundan sağlanamamıştır.

Ayrıca ABD'nin BOP'ni uygulamaya koyduğu Irak'ta, Kürt gruplarını temel unsur olarak görüp muhatap alması, Irak'ta bulunan Türkmenleri göz ardı etmesi ve Irak'a müdahale öncesi ve esnasında, Türkiye ile ABD arasında meydana gelen olumsuz gelişmeler, iki ülke arasında zaman zaman siyasi gerginliklere neden olmuştur.[278]

Eski DEP'liler Leyla Zana ve Orhan Doğan tarafında Demokratik Toplum Hareketi bünyesinde yapılan şu değerlendirme dikkat çekmektedir.'' Bugün ABD'nin Orta Doğu'daki stratejik tek patneri Kürt halkıdır. Amerika bu patneri başka hiçbir çıkara değişmeyecektir. Orta Doğu'daki değişimin lokomotif gücü Kürtlerdir. Türkiye'deki Kürtler için bir çözüm paketi öneremezsek, Kuzey Irak'taki Kürtlerle aramızda yaşam standardı bakımından uçurumlar oluşursa, Türkiye'deki Kürtler duygusal olarak o tür çözüme yanaşacaklardır.''

Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci içerisinde 40 yıldır yakınlaşmaya çalıştığı Batı dünyasından kopması ve Müslüman ülkelerin yeniden yapılandırılması gibi ne kadar süreceği belirsiz bir misyon ile bu bölgede tecrit edilmesi ihtimali, ülkemizin dış politika çıkarları bağlamında oldukça büyük bir risk faktörü

278 SAZAK, Derya, *''Irak Politikası'', Milliyet*, 20 Mart 2005, s.22.

oluşturmaktadır. Bu durumda zaten sorunlu olan Türkiye'nin, AB'ye üyeliği daha da tehlikeye girecektir. Her ne kadar, ABD'li yetkililer tarafından Türkiye'nin demokratik ve Müslüman bir ülke olarak Batı dünyası tarafından desteklenmesinin, diğer bölge ülkelerini demokratikleşme yolunda reformlara devam etmeleri için cesaretlendireceği [279] telaffuz edilse de, AB içinde Türkiye'nin üyeliğine karşı olan mevcut muhalefetin, böyle bir projeye rağmen değişebileceğini öngörmek iyimserlik olacaktır.

Öte yandan, İsrail, AB ve ABD ile iyi ilişkiler sürdürmeye çalışan, laik ve demokratik bir ülkenin, Büyük Orta Doğu bölgesi içerisinde reformları teşvik etme konusundaki başarı şansı da tartışmalı bir konudur. Daha önce de bahsedilen, bölgedeki yaygın olarak taraftar toplayan Amerikan aleyhtarlığı ve radikal İslamî düşüncelerin kısa vadede etkisiz hale gelmeyeceği şimdiye kadar yaşanan direniş eylemleri ile kesinlik kazanmışken, AB'ye üye olmak için çaba sarf eden laik Türkiye'nin, bölge ülkeleri üzerinde ne kadar başarı sağlayacağı da belirsizliğini korumaktadır.

Tüm bu kaygılar, güvenlik açısından ele alındığı takdirde, Türkiye'nin terörle savaşta cephe ülkesi olarak rol almasının yaratacağı olası güvenlik sorunu da gündeme gelmektedir.

İlk olarak, eski TBMM Başkanı ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in NATO'nun Afganistan'daki en üst düzey sivil temsilcisi olarak atanması ve NATO üyesi ülkelerin terörle mücadelede etkin rol oynaması için oluşturulacak Mükemmeliyet Merkezi'nin (Center of Excellence) Türkiye'de kurulmasının kararlaştırılması [280] ile somutlaştırılmaya başlanan bu rolün, NATO kapsamında olumlu diplomatik getirileri olabileceği gibi, son derece ciddi riskleri de beraberinde getireceği yorumları yapılmaktadır.

Bu kapsamda, coğrafî olarak Büyük Orta Doğu bölgesinden gelen tehdidin

---

279 Boztaş, Salih, *''Eric Edelman:Türkiye, BOP'u Seksen Yıldır Uyguluyor'', Zaman*, 12 Mart 2004, s.14.

280 Karagül, İbrahim, *'' Bush'un Cephe Ülkesi İncirlik, Hazar Operasyonu'', Yeni Şafak,* 13 Ocak 2004, s.11

Batıya geçiş yapabileceği en kritik noktada yer alan Türkiye'nin, her şeyden önce, kendi sınır güvenliği ile ilgili büyük problemler yaşayacağı bir gerçektir.

Türkiye'nin bölgeye gerek coğrafî yakınlığı, gerekse Orta Asya ülkeleri ile arasındaki kültürel akrabalık ilişkileri sayesinde, proje kapsamında son derece önemli bir ortak olabileceği değerlendirilmektedir. NATO üyesi Türkiye'nin, AB ve İsrail ile yürüttüğü iyi ilişkilerin yanı sıra bölgedeki en büyük askerî güce sahip olması da, Türkiye'nin bu projedeki katkısını daha da önemli kılmaktadır.

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin böyle bir rolü açıkça üstlenmesi, 15-20 Kasım 2003 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleşen terör saldırıları ile anlaşıldığı üzere, ülkemizi ciddi bir iç güvenlik sorunu ile karşı karşıya bırakabilecektir. Terör örgütlerinin ABD'ye destek veren ülkelere düzenlediği bu tür saldırıları artırması halinde böyle bir gelişmeden ilk başta Türkiye zarar görecektir. Ayrıca, bir taraftan AB ile üyelik müzakeresi tarihi almak için AB normlarında demokratik reformlar gerçekleştirmekte olan Türkiye'nin, insan haklarının tamamen ikinci plana itildiği, ABD'nin küresel terörle mücadele savaşında yer almasının, Türkiye'nin yıllardır yakınlaşmaya çalıştığı AB ekseninden tamamen soyutlanmasına yol açabilmesi ihtimali de bulunmaktadır. [281]

ABD ile AB'nin jeopolitik girişimleri arasındaki ilişkiye bakılınca, AB "genişlemiş Avrupa"da asıl aktör iken, "Büyük Orta Doğu"daki hakim güç ABD'dir. Bu denklemde Türkiye'nin yeri, ABD ve AB nüfuz alanları arasındaki sınırda bulunmakta ve her zaman olduğu gibi, söz konusu iki büyük güç arasında gidip gelmektedir. Türkiye genelde güvenlik konularında ABD ile siyasal ve kısmen de ekonomik konularda ise, AB ile birlikte hareket etmek durumunda kalmaktadır.

Türkiye, coğrafi konumu itibarı ile Büyük Orta Doğu'nun merkezinde yer almakta ve bölgeye yönelik tüm politikaları etkileyebilecek veya bunlardan etkilenebilecek bir konumda bulunmaktadır. Bu konumunu bugüne kadar

kendisine yarar sağlayacak şekilde kullanıp kullanmadığı tartışılır olsa da, Türkiye'nin tarihi, kültürel, ekonomik, siyasi ve güvenlik bağları ile bağlı olduğu Büyük Orta Doğu bölgesindeki gelişmelere sessiz kalması beklenemez. Ancak, içinde her türlü istikrarsızlık, karışıklık, sıcak çatışma, terörizm ve aynı zamanda da önemli enerji kaynakları olan bu bölgede, Türkiye'ye, kendi inisiyatifi dışında biçilen yeni rollerin, Türkiye'nin Avrupa'dan koparılıp Orta Doğu'ya itilmesini öngören bazı çabaların bir parçası olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin Avrasyalılaştırılması projesinin, "yeni gelişmelerin Türkiye'ye sunduğu inanılmaz olanaklar", Türkiye'nin bölgesinde en önemli güç haline geldiği "model ülke" gibi çekici ambalajlar içinde ısrarla pazarlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye'nin model ülke olarak mı, yoksa dönüşüme ihtiyacı olan ülke olarak mı projeye dahil edilecek olması cevaplanması gereken en önemli sorulardan biridir.

Türkiye'nin doğuya itilmesi, AB üyeliğinin geri atılması veya gündemden düşürülmesi, ABD için ise, Türkiye'nin şahsında İslam dünyasına bir örnek sunulması ve Türkiye'ye Batının bölgedeki aracısı rolünün verilmesi anlamına gelmektedir.

4.10. Türkiye'nin Stratejisi

Tüm bu faktörler göz önüne alındığı takdirde, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede güvenliğini sağlayabilmek, bölgesel etkinliğini koruyabilmek, diplomatik ilişkilerini herhangi bir negatif etki olmaksızın sürdürebilmek için uzun vadeli, proaktif, çok yönlü ve kararlı bir dış politika geliştirmesinin son derece önemli olduğu değerlendirilmektedir. Şüphesiz, Türkiye içinde bulunduğu bölgede gerçekleştirilecek hiçbir düzenlemenin dışarısında kalmamalıdır. Bu sebepten dolayı, Büyük Orta Doğu Projesi dahilinde de ABD ile belirli sınırların gözetildiği bir işbirliği yapması gerekecektir. Ancak, bu işbirliğinin içeriğinin belirlenmesinin sadece ABD'ye bırakılması, orta vadede Türkiye için zararlı

---

281 DAĞI , İhsan , *"Washington'dan Notlar"*, *Radikal*, 22 Ocak 2002, s. 11.

sonuçlar doğurabilecektir.

Mevcut durum itibarı ile, ABD'li yetkililer tarafından Türkiye'ye biçildiği öngörülen her iki rolün de içeriği ABD tarafından tayin edilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'nin gerek model ülke, gerekse cephe ülkesi olarak oynayacağı roller, özveride bulunması gereken konuları açıkça belirtmekteyken, buna karşılık nasıl bir fayda elde edeceğini ortaya konulmamaktadır.

Bu sebeplerden ötürü, Türkiye'nin ulusal ve uluslar arası çıkarlarını ön plana aldığı yeni bir stratejik ortaklık diyalogunun kurulması gerekmektedir. Türkiye, sınırlarını ve içeriğini yapılacak müzakereler sonucunda tayin edeceği bir ortaklık perspektifi oluşturduğu takdirde, bölgesel etkinliğini artırabilecek ve Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında bölgenin geleceğinde aktif bir rol almaya hazır hale gelecektir.

Bunun yanı sıra Türkiye; ABD ile geliştireceği yeni stratejik ortaklık çerçevesini, AB ile devam ettirmekte olduğu diyalogun sekteye uğramasını engelleyecek, insan hakları ve yargının dokunulmazlığı prensiplerinin ön planda tutulduğu bir adalet sistemi oluşturacak şekilde desteklemelidir. Bu sayede Türkiye'nin, Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında üstleneceği rol ile ilgili Türkiye aleyhine oluşabilecek tartışmalar büyük ölçüde engellenebilecektir.Türkiye'nin AB ve ABD dışındaki bölgesel aktörler ile de bölgesel işbirliğini artırması, bölgede gelecekteki konumu koruyabilmesi için faydalı olacaktır.

SONUÇ

1. ORTA DOĞU VE TÜRKMENLER

Yeni bir yüzyılın eşiğinde bulunduğumuz günümüzde, uygarlıklar ve kültürler beşiği olan Orta Doğu, gerek sahip olduğu yer altı kaynaklarını zenginliği ve bolluğu gerekse üç kıtanın kavuşma noktasındaki stratejik önemi sebebiyle, tarihin her döneminde olduğu gibi yine bütün dünyanın ilgisini üzerinde toplamakta ve üzerinde büyük projeler kurgulanmaktadır.

Ortadoğu'daki istikrarsızlıkların tümü, bir başka tabirle Osmanlı havzasındaki istikrarsızlıkların tümü Osmanlının asırlar boyu birbirine entegre ettiği bölgelerin, yani jeoekonomik, jeopolitik ve jeokültürel alanların parçalanma sürecine girmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Şu anda bu üç alanda da parçalanma bulunmaktadır. Jeoekonomik açıdan bakılığında, Osmanlı döneminde Mezopotamya havzası Fırat ve Dicle'nin çıktığı noktadan Basra'ya döküldüğü noktaya kadar Osmanlı egemenliği altında bulunmaktaydı.En azından bu su üzerinde bir siyasi güç mücadelesi söz konusu değildi. Ayrıca Doğu Akdeniz ticaretinin Hint'e çıkışını sağlayan bütün bağlantılar Osmanlı egemenliği altında bulunmakta, dolayısıyla bu alanda da rekabet oluşturacak bir parçalanmışlık söz konusu da değildi. Günümüzde ise bu alanlar adeta bölgede istikrarın sağlanmaması amaçlanacak şekilde parçalanmış durumdadır.

Jeokültürel olarak da bölgedeki ister etnik isterse mezhep temelli olsun jeokültürel uzantılar Osmanlı döneminde birbirleriyle irtibatlı halde bulunurken, kendi aralarındaki parçalanmışlıktan kaynaklanabilecek iç çatışmalar, bir azınlık çoğunluk problemi de bulunmamaktaydı. Tarih boyunca Urfa ile Halep, Diyarbakır ile Bağdat hiç bu kadar birbirlerine uzak olmamıştı.

Osmanlı'nın en zayıf olduğu dönemde dahi bu jeokültürel süreklilik zedelenmemişti. Bu süreklilik jeopolitik olarak da mevcuttu. Halbuki bugün Türkiye– Irak hududu zor muhafaza edilebilen bir sınır halindedir ; çünkü jeopolitik bir parçalanmışlık bulunmaktadır. Akabe Körfezi'nde; Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan ilişkileri açısından Basra Körfezi'nde aynı jeopolitik parçalanmışlık söz konusudur. [282]

Türkiye, Orta Doğu coğrafyası içinde yer alan bir ülke olmaktan başka, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyu yönetmiş olmasının gerektirdiği tarihi sorumluluk ve Türkiye sınırları dışında kalan Türk unsurunun varlığı gibi nedenler den dolayı, bölge ve bölgenin sorunları ile iç içe olmaya devam etmektedir. Bu bakımdan Orta Doğu coğrafyasının bir parçası olan Kuzey Irak ve bölgede yaşayan Türkmenlerin, taşıdığı coğrafi, tarihi, etnik ve stratejik özeliklerinin Türkiye açısından ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Bugün Türkmenler; Irak'ın kuzeybatısından, Bağdat'ın güneydoğusunda bulunan Bedre kasabasına doğru incelip genişleyen bir şerit üzerinde yaşamaktadırlar. Bağdat'ın içinde de Türkmenlerin yaşadığı bilinmektedir. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerin ismini verecek olursak bunlar; Telafer, Musul, Yunus Peygamber, Erbil, Kuştepe, Altınköprü, Kerkük, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, Dakuk, Kifri, Karatepe, Hanekin, Karahan, Kızlarabat, Şahraban, Mendeli ve Bedre'dir. Türkmen nüfusunun ise Irak nüfusunun % 12'sini oluşturduğu ve yaklaşık 3 milyon olduğu değerlendirilmektedir.

Türkmenlerin kökeni; Maveraünnehir ve Horasan'da yerleşerek İslam dinini benimseyen daha sonra Anadolu, Irak ve Ortadoğu ülkelerine akan Oğuz Türkleri'ne dayanmaktadır. 24 boydan meydana gelen Oğuzlar, diğer Türk boyu olan Kırgızların tehdidi üzerine Uygurlarla beraber anayurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Uygurlar bugünkü Moğolistan'dan güneye, Doğu Türkistan'a Oğuzların çoğu ise batıda Aral kıyılarına göç etmişlerdir. Bu göçler

282 DAVUTOĞLU , Prof. Dr. Ahmet, '' *Çözüm Ekonomik Entegrasyonda", Zaman Gazetesi*, 10.08.2004, s.13.

kapsamında miladi 674 yılında Irak'a gelen Türkmenler, günümüze kadar Irak'ta varlıklarını sürdürmeye başarmışlardır. Tarihi eserleri, kültürel değerleri, yetiştirdikleri aydınlar ile Irak coğrafyasında varlıklarını reddetmek imkansızdır.

Uzun yıllar bu coğrafyada yaşayan Türkmenler, daima bir denge unsuru olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak dünya güç mücadelesinin odağında bulunan Orta Doğu bölgesinde yer almaları nedeniyle tüm orta doğuda uzun yıllardır yaşanan ve dünya siyasetinde söz sahibi olmak isteyen devletlerin yarattıkları istikrarsızlıklardan en fazla etkilenen bir grup olmuşlardır.

Mustafa Kemal ATATÜRK, bir yandan Anadolu'da işgal kuvvetlerine ve İstanbul Hükümetine karşı Millî Mücadele'yi sürdürürken, diğer yandan da Misâk-ı millî sınırlarımız içinde yer alan; fakat, İngilizler tarafından ana vatandan kopartılmaya çalışılan Musul ve Kerkük bölgelerinin elden çıkmalarına engel olmak için önemli faaliyetler yürütmüştür. Bölgeye gönderdiği özel yetiştirilmiş ve bölgeyi tanıyan subaylar ile TBMM Hükümetinin nüfuzunu daima hissettirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, bölgenin siyasî ve sosyal hayatına hâkim olan Arap ve Kürt aşiretleriyle irtibat kurulmuş, bu yerel güçlerin önce İngiliz işgaline direnmeleri sonra Millî Mücadele'ye katkıları sağlanmıştır. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün bu stratejisi karşısında en büyük engel, bölgede görev yapan İngiliz siyasî subayları olmuştur. TBMM Hükümeti ile İngiltere arasındaki aşiretleri elde etme mücadelesi uğrunda yaşanan rekabet zaman zaman silâhlı çatışmalara neden olmuştur. Hatta Musul'da kurulan gizli bir cemiyet, İngilizler aleyhine bölge halkını ayaklandırmak amacıyla faaliyetlerde bulunmuştur. İlgili belgeler Ek 'tedir.

Lozan Anlaşması'nda hâlledilemeyen Musul meselesinin çözüm sürecinde TBMM Hükümeti, Musul ve Kerkük üzerindeki nüfuzunu değişik yollardan sürdürmek için çalışmalar yapmıştır. Özellikle Süleymaniye ve Erbil bölgeleri bu faaliyetlerin merkezleri olmuşlardır. İran üzerinden sağlanan irtibat ile yöredeki aşiretlerin artan İngiliz baskısına karşı direnmeleri temin edilmiştir. Irak toprakları içinde çoğunluğunu Türkmen nüfusunun oluşturduğu Musul bölgesinde TBMM Hükümetinin faaliyetleri başarıyla sürdürülmüş ve bölge halkı

son ana kadar Türkiye ile birleşme ümidini korumuştur. 1932'li yıllarda bile Türkmen olan Musul milletvekillerine maaş bağlanmış, hatta baskılardan kurtulmak için kaçan iki Türkmen milletvekiline gizli ödenekten para verilmesi konusunda kararname çıkarılmıştır. İlgili belgeler Ek 'tedir.

Birinci Dünya Savaşından sonra Ortadoğu'ya hakim olmak isteyen devletlerin menfaatleri doğrultusunda siyasi bir takım oyunlar neticesinde Anavatanlarından koparılan Türkmenler; Milletler Cemiyeti tarafından kendilerine tanınan ve garanti altına alınan haklarından hiçbir zaman yararlanamamıştır. Türkmenler; bütün bu haksızlıklara rağmen, devlete karşı isyan etmemişler, silaha sarılarak ayrılıkçı bir harekette bulunmamışlar, üstelik Irak'ın en sadık vatandaşları olarak, devletin her kademesinde hizmet vermişlerdir. Buna karşılık Bağdat yönetimi, sürekli biçimde kuşku ile baktığı Türk toplumunun, siyasi ve kültürel haklarını çiğnemiş, hatta en basit vatandaşlık haklarını Türklerden esirgemiştir. Türkmenlere yapılan bu baskılara rağmen Türkiye Cumhuriyeti Devleti; Irak'lı Türkmen olan Uceymi paşaya hizmetlerinden dolayı Osmanlı Devleti tarafından verilen Urfa bölgesindeki bir arazinin, şahsın ailesine verilmesi konusunda kararname çıkaracak erdemi de göstermiş ve Irak"ta yaşayan Türkmenlerden desteğini esirgememiştir. İlgili belge Ek'tedir.

Irak Türkleri kendi topraklarında seyahat etme özgürlüğünden, sahip oldukları tarım arazilerini işletme ve gayrimenkul alım-satım hakkından bile yoksun bırakılmışlardır. Türkmenler; yaklaşık 80 senedir baskı ve asimilasyon uygulamaları, çeşitli dönemlerde kendilerine karşı uygulanan kıyım sonucu, azınlık psikolojisi ile sinmiş ve korunma içgüdüsü ile kendi milli kimliğini terk ederek Musul'da Arap, Erbil'de Kürt kimliğine sığınmış ve Türkmenim demekten korkar bir hale getirilmiştir. Uygulanan bu baskılar ve mevcut yönetimden duyulan korku nedeniyle milli ve manevi değerlerini gizlemiş, gelecekten duyduğu endişe, ekonomik sıkıntılar nedeniyle günü yaşama felsefesi sonucu, ne zaman ne şekilde davranacağını düşünemez hale gelmiştir.

Körfez savaşından sonra; Irak'taki mevcut durum, Türkmen Toplumunun sorunlarını ve gelecekleri konusundaki endişelerini arttırmıştır. Tesis edilen güvenlik bölgesi ile ikiye ayrılan Türkmen Toplumu bir taraftan Irak Merkezi Yönetiminin, bir taraftan da Türk ve Kürt toplumlarını birbirine düşman ederek varlıklarını sürdürmeye çalışan Kürt liderlerin asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır.

Gerek KDP, gerekse KYB, sözde bağımsız Kürdistan'ın ekonomik kaynaklarını sağlayacak bir hedef olarak gördükleri Kerkük'ün çoğunluğunun Türkmen olmasından büyük rahatsızlık duymuşlar, 1924, 1946 ve 1959 yılında bu bölgede Türkmenlere karşı yürütülen katliamlarda rol almışlardır. Aslında merkezi yönetimin Türkmenlere karşı uyguladığı baskı ve asimilasyonu tasvip etmekle yetinmeyip, bu metodu kendi egemenliği altındaki bölgelerde de uygulamakta ve hiç bir konuda anlaşamadıkları merkezi yönetimle bu konuda tam bir mutabakat sağlamış bulunmaktadırlar.

Kürtlerin başta ABD olmak üzere dünya devletleri tarafından (kendi menfaatleri için bile olsa) desteklenmeleri nedeniyle federallik elde edebileceği yönündeki beklentiler, Türkmenler için KDP'nin de korkulacak güçler arasında yer almasını sağlamıştır. İşte bu iki güç arasında kendini sıkışmış hisseden Türkmenler halen net tavırlarını ortaya koyamamakta, bir çok Türkmen kendisini Arap veya Kürt olarak beyan etmekte başlatılan toplum yapılanmasına yeterli desteği vermekte çekingen davranmaktadır.

Ne kadar ilginçtir ki, geçmişte Irak sınırındaki bulunan Oramar Sınır Bölüğümüze saldırıda bulunan aşiretin mensubu olan, 1960 yıllarda aftan yararlanıp Rusya'dan sürgünden döndükten sonra da Kürt milliyetçiliğini Türkmenlere karşı kışkırtan, günümüzde ise oğlu KDP Lideri Mesut Barzani tarafından bu politikası devam ettirilerek, Türkiye Cumhuriyetini hedef alan tehditlerden çekinmeyen Barzan Aşireti mensubu Molla Mustafa ve diğer akrabalarının, 6 ıncı Sınır Taburumuza Silahları ile birlikte teslim olduktan sonra emniyete alınmaları, hatta ihanet ettikleri bu devletin yetkilileri tarafından kendilerine yiyecek verilerek güvenliklerinin sağlanması tarih sayfalarındaki yerini almıştır. Konu ile ilgili belgeler Ek'tedir.

2. BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ VE TÜRKMENLER

Irak, bütün unsurları bünyesinde barındıran sanki küçük bir Ortadoğu'dur. Irak'ın yeniden yapılanması demek aslında bütün bir Ortadoğu'nun yeniden yapılanması projesinin hayata geçirilmesi demektir. Dünyayı yeniden şekillendirmek isteyen ABD Büyük Orta Doğu Projesi ile bunu 1999 yıllarda planlamış ve Irak'ta hayata geçirmeye başlamıştır.

Dünyanın ilk ve tek küresel gücü olduğunu ileri süren ABD için, yeryüzündeki doğalgaz ve petrol rezervlerinin % 70 inin bulunduğu Büyük Orta Doğu'yu ve buradan Batı'ya ulaşan enerji nakil yollarını kontrol altında bulundurmak hayati öneme sahiptir. Bunu sağlamak üzere, siyasal, sosyal, ekonomik ve gerekirse askeri güç kullanımı dahil her türlü tedbirin alınması aynı zamanda "Avrasya'ya hakim olan, Dünyaya hakim olur" stratejik yaklaşımının da bir gereğidir.

Bölgenin ne şekilde olursa olsun ABD çıkarları için tehdit oluşturmayacak şekilde istikrara kavuşturulması gerekmektedir. Bunun için BM, NATO, AB gibi uluslararası kuruluşlar, Rusya ve Çin gibi devletlerle optimum denge sağlayacak şekilde işbirliği yapılacak, bu amaçla bölgesel işbirliği, ekonomik entegrasyon, silahların kontrolü, terörle ortak mücadele gibi her türlü enstrüman kullanılacak ve bölge disiplin altına alınacaktır.

Bölgeye yönelik güçlü bir özgürlük siyaseti takip edilecek ve bölgede demokratik rejimler kurulması ve refahın artırılması sağlanacaktır. Doğal olarak dışarıdan dayatılan bu sözde demokrasiler ulusal karakter taşımayacak ve niteliği ne olursa olsun bölge ülkeleri iktidarlar; kontrol edilebilir, yönlendirilebilir ve Batı'ya bağımlı olacaktır.

Bölgenin refahının artırılması girişimi de, siyasi kontrolünün sağlanması için bir vasıta olarak kullanılacaktır. Böylece Amerikan karşıtlığı azaltılacak, ABD ve Batı'nın terk etmeye başladığı kirli endüstriler bu bölgeye aktarılarak,

istihdam imkanı yaratılacak ve aynı zamanda tüketim artırılarak yeni küresel pazarlar kazanılmış olacaktır.

Proje uygulanırken bölge ülkelerinin farklılıkları ile kuvvetli ve zayıf yönleri detaylı olarak analiz edilecek ve onların uygun olan en iyi yöntem kullanılarak proje doğrultusunda mutlaka şekillendirilmeleri sağlanacaktır. Kullanılacak yöntemler; işbirliği, ikna etmek gibi barışçı olabileceği gibi son çare olarak askeri güç kullanımı da olabilecektir.

Bu oluşumlar ışığında; ABD'nin, Avrupa ve mücavir bölgesinin (Kıbrıs dahil) AB tarafından kontrol edilmesini bir dereceye kadar kabul ederek, ağırlıklı olarak gayretlerini Büyük Orta Doğu bölgesine yoğunlaştıracağı, bu amaçla NATO'dan mümkün olduğu kadar fazla istifade etmekle beraber, gerekirse tek başına da hareket etmekte tereddüt etmeyeceği,

Özellikle, 11 Eylül'ü takip eden süreçte, İslam'ın yeni bir kutup olarak belirginleştiği ve din faktörünün ön plana çıkmaya başladığı, ABD ve AB'nin bu nedenle, radikal İslamla mücadeleyi yürütmek adına demokratik İslam da denen ılımlı İslamı ön plana çıkarma çabası içerisinde olduğu ve bu kapsamdaki ülkeleri ekonomik yönden de kendilerine bağımlı hale getirerek, siyasi kontrol sağlamaya çalıştığı,

Türkiye'nin Genişlemiş Avrupa ve Büyük Orta Doğu ile ilgili gelişmeler ışığında; Avrupalılaşma veya Avrasyalılaşma seçenekleri ile karşı karşıya kaldığı, gayretini Avrupalılaşma seçeneğinden yana yoğunlaştırırken, Avrasya'daki hak ve menfaatlerinden de tamamen vazgeçmesinin mümkün olmadığı,

Türkiye'nin ise bu süreçte izleyebileceği üç farklı yol bulunduğu ;

Birincisi; sadece Türkiye merkezli bir tehdit algılaması ile hareket ederek değişimin sonuçlarını bir beka sorunu olarak görüp projeye karşı direnmek, her yönüyle reddetmek ve çatışmak,

İkincisi; tarihsel referanslarla süslenmiş olarak, Türkiye'nin değişim/dönüşüm dinamiğini kaybettiğini kabul ederek, kendisini proje mimarlarının "himmet, şefkat ve iradesinde" teslim etmek,

Üçüncüsünün ise; öncelikle değişimi objektif bir gerçeklik ve veri kabul ederek, içinde bulunulan durumu tarihsel bir dönüm noktası olarak algılamak ve ardından da değişimin ortaya çıkaracağı fırsatları ve tehditleri iyi değerlendirerek, sürecin Türkiye'ye yansımalarını yönetebilecek bir irade göstermek olduğu değerlendirilmektedir. [283]

3. SONUÇ

ABD'nin Irak'ın geleceği ile ilgili ortaya sürdüğü planlar , açıklamalar ve son olarak hazırlanan Irak anayasasında Türkmenleri Irak'ın asıl unsurlarından saymayan maddeler ile Kürtlere ayrıcalık tanınan hususlar, Türkmenlerin ve içerisinde bir çok unsuru barındıran Irak'ın geleceği ile ilgili endişelere neden olmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri Irak'ın BOP kapsamında şekillendirilmesinde bölgede bulunan Kürtlerden önemli ölçüde yararlanmıştır. Hatta buradaki başarısının büyük ölçüde bölge nüfusunun yaklaşık olarak %20 teşkil eden Kürtlere bağlı olduğunu öne sürmek mümkündür.

Türkiye BOP kapsamında etkili olmak ve Büyük Orta Doğu coğrafyasının yeniden şekillendirilmesinde söz sahibi olmak istiyorsa, 3 milyon nüfuslu Irak Türkmenlerini asla ihmal etmemeli ve bu büyük potansiyeli, siyasi olarak bölgedeki gelişmelere dahil edecek girişimlerde bulunmalıdır.

Türkiye Cumhuriyetinin geçmişte Türkmenlere yönelik net bir hedef veya politika belirlememesi nedeniyle, günümüzde Türkmenlere yönelik

283 ÖZCAN, Dr. Nihat Ali, '' *Büyük Ortadoğu Projesi Türkiye'yi de Dönüştürür", Zaman,* 02.2004, s.13.

oluşturulmaya çalışılan politikalara mesnet teşkil edecek yeterli ve sağlıklı bir bilgi ile, bu politikaların emanet edileceği uygun yetişmiş kadrolar da yok denecek kadar azdır.

Geçmiş dönemlerde şu veya bu sebeplerle Irak yönetimlerinin Türkmenlere tanıdığı çeşitli siyasi, sosyal (insani) ve kültürel haklar olmuştur. Ne var ki bu dönemlerde akıl almaz bir ilgisizlikle bu hakların takipçiliği yapılmamış, kazanılmış bir çok hakkın geri alınmasına engel olunamamıştır. Halen savunulamadığı için kaybedilen bu hakların geri alınması için uğraş verilmektedir.

Türkmenlerin ferden pratikteki en önemli sorunu Irak vatandaşlarının ortak sorunu olan ekonomik sorunlar ile güvenlik endişesidir. Bu iki önemli sorun çözülmediği takdirde sağlıklı bir toplumsal yapılanmanın oluşmasının beklemek hayalcilikten öteye gidilmez.

Türkmenlerin toplumsal yapılanmasının önündeki önemli bir engelde iyi lider ve yetişmiş personel problemidir. Bu özelliklere sahip Türkmenlerin hiçbiri mücadele alanında değildir. Hepsi Türkiye veya Avrupa'da yaşamaktadırlar. Bölgede yaşayan, toplumun sorunlarını yakından tanıyan, sorunlarını bilen, eğitim seviyesi iyi olan Rauf Denktaş gibi bir lider Türkmen davasına büyük bir ivme kazandıracaktır. Ancak böyle bir liderin bulunması ve bölge şartlarında görev yapmasının zor olacağı değerlendirilmektedir.

Türkmenlerin toplumsal yapılanmasının merkezi K.Irak (Erbil) dir. Ancak Türkmen toplumunun büyük bölümü Irak'ın diğer bölgesinde olduğundan yapılan çalışmalar toplumun tümüne yansıtılamamaktadır. Bu durum meydana getirilen yapılanmanın tabana yayılmasını ve yeterli kamuoyu desteğinin sağlanmasını engellemektedir.

Mevcut teşkilatlanmanın başaramadığı önemli bir konuda Türkmen Toplumunun haklı davasının öncelikle Türk Kamuoyuna ve daha sonra Dünya

kamuoyuna mal edilmesinin sağlanamamasıdır. Bu durumun sebepleri; ITC bünyesinde yer alan Türkmen temsilciklerinin yeterli etkinlikle çalışmaması, yaklaşık olarak Türkmenlerin yarısından fazlasını oluşturan Şii Türkmenlerin ITC bünyesinde yeterince temsil edilmemesi, bölgede söz sahibi ülkelerin tümünde faaliyet göstermemesi, Türkmen dernek ve vakıf faaliyetlerinin bu ülkelere taşınamaması, Türkmen yayın organlarının geniş kitlelere ve önemli şahsiyetlere ulaşamamasıdır.

Irak Türkmenlerinin yeri Irak Birliği, toprak bütünlüğü ve devlet egemenliği içindedir. Irak'ın merkezi yönetim çevresinde bütünlüğü yalnız Türkmenler değil, sürekli bir istikrar içinde gereklidir. Önce, Türkmenlerin zaten varolan hakları korunmalı ama yeni koşullarda geliştirilmelidir.

Öte yandan, eğer bugünkü Irak anayasası bu haliyle kalacaksa, onun daha demokratikleşmesi ve Türkmenlerin korunması için yeni garantiler içermesi gerekir. Bunu kolaylaştıracak bir yol Türkmenlerin de ikinci büyük azınlık oluşlarına bakarak, Kürtler (ve Araplar) gibi Irak Anayasasında "asli öğe" kabul edilmesi idi, ancak yapılan seçimlerde alınan sonuçlar maalesef bunun gerçekleşmesini de mümkün kılmamaktadır.

Türkmen siyasi partileri daha aktif olmalı, Türkmen hakları öteki partilerin programlarına da girmelidir. Türkmen hakları yasal yollardan güvenceye kavuşmalıdır. Türkiye'nin ve Türkmenlerin varlığı Irak'taki denge için yararlıdır.

Türkmen meselesini sadece Irak'ın bir meselesi olarak görülmemeli, bu sorunun ve Irak'ta meydana gelecek gelişmelerin, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve güvenliğini de etkileyeceği asla unutulmamalıdır. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak 6 Aralık 1921 tarihinde Barışa Hazırlık Komisyon Başkanlığına yazdığı yazıda şunları ifade etmektedir.

''Bütün bunlara karşılık önemleri yukarıda arz edilen Kerkük, Erbil, Musul şehirlerini elde tutmaya mecburuz. Ancak bu suretle Doğu Anadolu'nun güney yönünü tamamen korumuş oluruz. Musul terki demek, Van ve Diyarbakır'a

kadar geri çekilmek demektir ki, bu durumun doğu sınırlarımıza karşı yapacağı tehdit arz olunmuştur.'' İlgili belge Ek'tedir.

Türkmenlerin Bağdat ve bütün Dünya da çok etkili bir diplomasi ve politika yapması sağlanmalı,Türkmen ve Irak politikasında, sadece ordu ve savaş merkezli politikalar ileri sürülmekten vazgeçilmeli, ekonomik ve politik araçlar ön plana çıkarılmalı,Türkmenler bütün faaliyetlerini insan hakları, demokrasi ve devletler hukuku ekseninde gerçekleştirmeli, Türkmenlerin haklı davasını tüm dünyada temsil edecek ve Irak'ta yaşayan tüm Türkmenler tarafından desteklenecek bir Türkmen liderinin ön plana çıkarılması sağlanmalı ve Türk kamu oyunda Irak'taki gelişmeler ve özellikle Türkmen meselesine ilgi artırılmalıdır.[284] Irak Türkmen Cephesi faaliyetlerinde, yaklaşık Türkmen nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan Şii Türkmenleri asla ihmal etmemeli, yürüteceği politikalara, mutlaka Şii Türkmenleri de dahil etmelidir.

Hiçbir devletin komşularında meydana gelen gelişmelerle ilgilenmemesi, hele hele tarihi bağları bulunan ve 3 milyona yakın soydaşının yaşadığı bir coğrafya ki gelişmelere kayıtsız kalması düşünülemez. 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması ile Irak'ı terk etmek zorunda kalan genç Türkiye Cumhuriyeti, bütün baskılara rağmen oradaki gelişmelere kaygısız kalmamış, orada bulunan Türkmenlerle irtibatını kesmemiş ve bölgenin şekillenmesi açısında çeşitli girişimlerde bulunarak, bölgedeki Kürt aşiretlerini kontrol altına almaya çalışmıştır. İlgili belgeler Ek'tedir.

Ortadoğu'da barışın sağlanması, parçalanmışlıktan bütünlüğe doğru gittikçe mümkün olacaktır. Irak zaten parçalanmış bir yapı üzerine kurulmuştur. Kuzey Irak'ta ayrı bir devlet tesis etmek, parçalanmışlığı daha da derinleştirecektir. Ortadoğu'daki sınırlar, Osmanlı'dan sonra çıkmış suni sınırlardır. Kimsenin de bunların doğal sınırlar olduğunu iddia etmesi mümkün değildir. Bu suni sınırlar ancak bu sınırlar üzerinde ölçek büyüterek birleştirebilir ve sağlıklı bir yapıya kavuşturabilir. Bu da ancak ekonomik ve kültürel anlamda

284 ATAÖV, Prof. Dr. Türkkaya , ''*Irak Türkmenlerinin Geleceği*'' *Cumhuriyet*, 03 Ekim 2002, s. 17.

olabilir ve Mezopotamya'daki problemlerin yegane çözümü ekonomik entegrasyondur. [285]

Bütün bu engellemelere rağmen Türkmen toplumunun tek kurtuluş çaresi sağlıklı bir toplum yapılanmasıdır. Bu yapılanma süratle tamamlanmalı, eksikleri giderilmelidir. ITC çatısı altında birleşerek, 1997 yılından itibaren etkin olarak faaliyete geçen Türkmen siyasi hareketi halen öncelikli olarak Irak'taki yapılanmasını ve yurt dışındaki Türkmenlerin örgütlenerek bu siyasi harekete katılması için bütün zorluklara rağmen çalışmalarını sürdürmektedir. Irak'ta oluşacak güçlü bir toplum örgütlenmesi ve siyasi organizasyon, Türkmenler için de umut olmaktadır. Bu durum Irak devletinin geleceği ile ilgili her türlü senaryo içinde Türkmen Toplumu için çıkış noktası olacağından süratle desteklenerek, kuvvetli bir maddi ve manevi yapıya kavuşturulmalıdır.

Irak Türkmenlerinin geleceği, Irak Devleti içerisinde demokratik hak ve özgürlüklerine kavuşmuş bir toplum olmalarıdır.

Bu şekilde örgütlenmiş bir Türkmen toplumu, Toprak bütünlüğü muhafaza edilmiş ve demokratik bir yönetime kavuşmuş bir Irak devletinin şekillenmesinde kendine düşen görevi üstlenmelidir. Halen faaliyetlerini sürdüren ITC'nin politikaları da bu yöndedir. Bu şekilde tesis edilmiş bir devlet yapısı içerisinde sosyal, kültürel, siyasi haklarını kazanmış Türkmenler, Irak devletinin de itici gücü olacak, devletin barış, ve birlik ve beraberliği için denge rolünü üstlenecektir. Türkiye ve Irak devletleri arasında elçi olarak görev yapacak olan Türkmenler iki ülke ilişkilerini gelişmesinde büyük fayda sağlayacaklardır. Ayrıca bölgede yaşayan Türkmenler için Türkiye için çok önemli olup, Türkiye Cumhuriyetinin hedefi, tarihinden gelen bu mirasın en iyi koşullara kavuşması olmalıdır.

---

285 DAVUTOĞLU , Prof. Dr, Ahmet, '' *Çözüm Ekonomik Entegrasyonda", Zaman Gazetesi*, 10.08.2004, s.13.

Türkiye, Ortadoğu ve Irak politikalarının gözden geçirme durumundadır. Ayrıca Türkiye'nin Irak sınırları içinde en büyük avantajı ve en güçlü kartı olan Türkmenlerle ilgili politikası nedir ve ne olmalıdır sorularına açıklık getirmelidir. Türkmenleri, gelecekte ne Irak yönetimlerinin ne de kuzeydeki etnik toplulukların hedefi haline getirmeden geleceklerini güvence altına almak için, gereken önlemleri ve hazırlıkları yapmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, başta Milli Güvenlik Kurulu olmak üzere, Başbakanlık, Hükümet, Dışişleri Bakanlığı ve konu ile ilgili bütün kurum ve kuruluşları ve düşünce üreten sivil toplum kuruluşlarını seferber ederek milli çıkarları doğrultusunda Irak'la ilgili kısa ve uzun vadeli politika ve stratejisini acilen tespit etmek zorundadır. Bu politikaları tespit ederken unutulmaması gereken önemli bir konu; Türkiye ve Irak'ın iyi ilişkiler içerisinde olması gereken birbirine komşu iki dost ülke olduğudur. Irak devleti Türkiye'nin varisi olduğu Osmanlı Devleti'nin Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerini teşkil eden topraklar üzerinde kurulmuştur. Irak coğrafi konumu, sahip olduğu zengin petrol yatakları ve Türkiye'nin güvenliği bakımından önemi itibarı ile Türkiye'nin vazgeçilmez arka bahçesidir. Hiçbir devlet arka bahçesini ihmal edemez. [286]

Türkiye kendi dışındaki soydaşlarını kendi dış politikasının gücü olarak görmelidir. Bu bütünleşerek bir devlet olmak anlamında değildir. Onların lobileri, kamuoyu oluşturmaları ve güçlenmeleri Türkiye'nin de gücüdür ve uluslar arası politikada bunun yeri bulunmaktadır. [287]

Türkmen meselesi, 2 Ağustos 1990'da Irak Kuvvetlerinin Kuveyt'i işgal etmesinden sonra gündeme gelmiştir. İşgal sona erdikten sonra tekrar unutulmuştur. Kürtleri korumak için 36 ncı paralelin kuzeyi güvenli ilan edilirken, Türkmenlerin feryatları ve koruma talepleri duyulmamıştır. 31 Ağustos 1996'da ise, Irak Kuvvetlerinin Erbil'e düzenlediği baskında çok sayıda Türkmen tutuklanmıştır. Türkmenlere ait bürolar tahrip edilmiştir. Bu hadiseden sonra Türkmen meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Gelişen duruma göre şu çözüm önerileri hayata geçirilebilir.Her şeyden önce Irak'ın toprak ve siyasi

286 Gökçin M.,*"Türkmenler İstikrar İstiyor; Türkiye Politikasını Gözden Geçirmeli", Ortadoğu*, 04 Eylül 2003, s.13

bütünlüğünün korunması ana amaç olmalı, hangi etnik kökenden olursa olsun Irak'taki herkesin ülkesine sahip çıkması, ülkenin tüm zenginliklerinden Irak halkının ortak paylaşılması sağlanmalıdır.

Her şeyden önce bugünkü "de facto" olayı dikkate alındığında Irak'ta Türkmen varlığı ve hakları hukuki bir zemine oturtulmalıdır. Bu da ancak:

(1) İki Kürt Partisi veya Bölge Parlamentosu, Türkmenlerin hak ve statülerini belirleyen bir deklarasyon yayınlamalıdır.

(2) Kürt-Türkmen ilişkilerini düzenleyen ve bölgede yaşayan Türkmenlerin statüsünü kabul eden bir protokol, taraflar arasında imzalanmalıdır.

Irak'ta, Federasyon benimsenildiği takdirde, çözümde eyalet sistemi esas olmalıdır. Kesinlikle etnik temele dayalı bir federasyon kabul edilmemelidir. Buna göre Irak, en az yedi Eyaletten oluşacaktır. Bir Türkmen Eyaleti veya Federe Bölgesi için çaba harcanmalıdır. Bir Türkmen Eyaleti, bölgede denge unsuru olacaktır. Etnik çatışmaları önleyeceği gibi, ayrılmayı da önleyecektir. Bu durumda, Kerkük petrolleri Türkmen bölgesinde olacaktır. Bu önemli nedenden ve başka nedenlerden dolayı, birlikten ayrılan Eyaletin tek başına ayakta durması imkansızdır. Bu çözüm önerileri veya başka öneriler esas alınarak geliştirilebilir, bir paket haline getirilir ve üzerinde müzakereler yapılır destek aranır.

Irak Türkmenleri bütün Irak'ta yaşayan Türkleri kucaklamalı ve Irak Türkmenlerinin etkin tek temsilcisi olan Türkmen Cephesi içerisinde Şii Türkmenlerde temsil edilmelidir.

Irak Türkmenleri Türkiye'nin desteğini talep etmekle haklı olmalarına rağmen, kendi siyasetlerini tespit edip, politika üreten ve Irak içerisinde söz sahibi olabilecek bir yapıya ivedi kavuşturulmalıdır.

---

287 KÖNİ, Prof. Dr. Hasan, (Ankara,1987) 'Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri', s.92

Türkiye'nin Türkmenlerin Orta Doğu siyasetinin şekillenmesindeki önemini de kavrayarak, tüm Irak'ı hatta tüm Orta Doğuyu içine alacak bir politika yürütmesi gerekmektedir. Bunun için Türkiye'nin birbiriyle senkronize edilmiş çok yönlü politikalar izleyerek; ABD ve AB ile olan ilişkilerini geliştirmesi, başta Rusya olmak üzere komşuları ve bölge ülkeleriyle dengeli politikalar yürütmesi ve her türlü uluslararası ilişkide kendi milli güç unsurlarına güvenen reelpolitik yaklaşım sergileyerek öncelikle ulusal çıkarlarını gözetmesi gerekmektedir.

Ortaya çıkan bu yeni proje dahilinde Türkiye'nin; gelecekte bölgesinde karşılaşacağı yeni oluşumların dışında kalmamak ve Batı dünyası ile ilişkilerini geliştirmek için gerekli olan uzun vadeli politikalarını ve bunlara uygun stratejileri şimdiden geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Önümüzdeki son derece belirsiz ve bundan dolayı da son derece riskli dönemden zarar almadan çıkabilmesi ve millî çıkarlarını gözetebileceği yeni açılımlar geliştirmesi için Türkiye'nin, artık anlık tepkilerle şekillenen, kısa vadeli, değişken ve reaktif politikaları bir kenara bırakması gerekmektedir.

Doğu'dan bakıldığında Batı'nın uzantısı, Batı'dan bakıldığında Doğu'nun uzantısı, Kuzey'den bakıldığında kişi başına düşen gelir oranı ile Güney'in uzantısı, Güney'den bakıldığında, OECD ülkesi, AB ülkesi, NATO üyesi olması dolayısıyla Kuzey'in uzantısı olan TÜRKİYE; Doğu'nun erdemini, Batı'nın rasyonalitesini, Güney'in eşitsizlik karşısındaki adalet anlayışını Kuzey'in de ekonomik üretkenlik ve verimliliğini bir senteze kavuşturabilirse ve tehditlere göre değil, vizyonuna göre dış politika ve stratejiler geliştirildiği taktirde, Türkiye'nin gelecekte Büyük Orta Doğu alanı içerisinde etkin, proaktif politikalar üretip uygulayan, çok yönlü bir bölgesel aktör olarak uluslar arası arenada yerini alabileceği değerlendirilmektedir. [288]

288 DAVUTOĞLU , Ahmet (2002); Küresel Bunalım , Küre Yayınları , İstanbul.

BİBLİYOGRAFYA

Musul Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 11, Ankara, 1993.

Musul Vilayeti Salnamesi, Musul Matbaası, 1325, s. 200.

AKDENİZ, Hüsmen , " *Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye* " , *Stratejik Araştırmalar Dergis*, Sayı 2, İstanbul, 2003 , s. 83.

AKTAN , Gündüz, " *Önce Irak Sonra BOP* ", *Radikal Gazetesi* , 17 Mart 2004 , s. 10.

AKGÜL, Suat, *Musul - Kerkük Harekatı*, Ankara, 2001, s. 5-176

AL-DAKUKî , Hüseyin Ali , *Kuzey Irak'ta Atabeğler Hakimiyeti* , (İ.Ü.Ed. Fak. Basılmamış Doktora Tezi) , İstanbul , 1975.

AL- HASANİ, Abdurrazzak, *Tarihü'l- Vüzaratü'l Irakıyye*, Beyrut, 1974, s. 206 -211

AL-JUMAILY , Qassam - İzzet ÖZTOPRAK , *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919 - 1923)* , Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları , Ankara , 1999.

Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi , İstanbul , 1988.

ARIYÖRÜK , Ayça , "*İsrail'de Türk Suyu*", *Stratejik Analiz* , Ankara, Aralık 2003 , s.15.

ARMAOĞLU , Fahir , *Lozan Konferansı ve Musul Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınevi , Ankara , 1998.

ARMAOĞLU , Fahir , *Siyasi Tarih*, Ankara Yayınevi , Ankara, 1975.

ARNOLD T. Wilson, *Mesopotamia, (1917-1920),* London, 1931 *,* s. 18

ASRAR , N. Ahmet , *Kanuni Sultan Süleyman ve İslam Alemi*, 2. Baskı, İstanbul, Tarihsiz,

ATAÖV, Prof. Dr. Türkkaya, , ''*Irak Türkmenlerinin Geleceği'', Cumhuriyet*, 03 Ekim 2002, s. 17.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1918-1937), Ankara Yayınevi ,1954, s.56.

AYDIN, Mesut, *Türkiye ve Irak Hududu Mes'elesi*, Ankara , 2001, s. 97-109, 208 -222

BAŞARAN , Nuray , *" Türkiye'nin Aktörleri ve Büyük Orta Doğu Projesi Dönüşüm Hedefleri "*, *Akşam Gazetesi* , 5 Mart 2004, s. 14.

BAYAT, Fazıl Mehdi , *Türkmen Tarihinden Yapraklar*, Bağdat, 1975.

BAYUR , Yusuf Hikmet , *Türkiye Devletinin Dış Siyasisi* , Ankara Yayınevi , 1973.

BİLA, Fikret, ‘’*Sivil Darbe Girişimi ve Ankara’da Irak Savaşlar’’*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2003.

BİLA, Fikret, ‘’*Türkmenlerin Korkusu*’’, *Milliyet,* 15 Nisan 2003, s.16.

BİLA, Fikret, ‘’*Türkmenlerin Durumu*’’, *Milliyet*, 07 Haziran 2003, s. 16.

BOZTAŞ, Salih , “*Eric Edelman:Türkiye, BOP’u Seksen Yıldır Uyguluyor*”, *Zaman*, 12 Mart 2004 , s. 14.

BRZEZİNSKİ , Zbigniew , *The Grand Chessboard* , First Edition , Basic Boks , New York , 1997, s.3.

BRZEZİNSKİ , Zbigniew, , “ *Hegemonic QUİCKSAND* ” *The National Interest* , No 74, Winter 2003/04, s. 5.

Biritanica Ansiclopedia , London, 1965.

BURNS, Nicholas , “The New NATO and the Greater Middle East”, *NATO Prag Conference* , 19 October 2003, s. 13.

Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi , C. 13, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989.

CANATAN , Yaşar , *Türk-Irak Münasebetleri* , Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996.

CEVAD , Dr. Mustafa , *Tarihü'l-Turk Fi'l-Irak* , El-Deli Mecellesi , Necef , 1946. Sayı 2 ,

CEMİYE-İ AKVAMIN, *Musul Raporu* (T.C Dış İşleri Bakanlığı), Ankara, 1925 s. 78 ,88 ,213

ÇETİN , Türkan , “ Umumî Müfettişliklerin Kurulması ve Çalışmaları: Trakya Umumî Müfettişliği Örneği ” , *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II* , Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2001, s. 176.

ÇOBANOĞLU , Macit , *Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü , Bugünü , Yarını* , Harp Akademileri Yayınları , İstanbul , 1994.

DAĞI , İhsan , “*Washington’dan Notlar*” *, Radikal*, 22 Ocak 2002, s. 11.

DAVUTOĞLU , Ahmet , *Jeopolitik Derinlik* , Küre Yayınları , İstanbul , 2002.

DAVUTOĞLU , Ahmet , *Küresel Bunalım* , Küre Yayınları , İstanbul , 2002.

DHA Deniz Kuvvetleri Stratejisi Yöntem ve Araçları Panel Bildirileri (7-13 Ocak 2003) , HAK Basım Evi , İstanbul , s. 87.

DEMİRCİ , Fazıl , “*Irak Türkleri - Kuzey Irak Türkiye İlişkileri*” , *Yeni Türkiye ,* Türk Dış Politikası Özel Sayısı , Mart-Nisan , Sayı : 3, Ankara , 1995 , s. 350.

DEMİRCİ , Fazıl , *Irak Türklerinin Dünü Bugünü Yarını* , Türk Tarih Kurumu Basım Evi , Ankara , 1995.

DEMİRCİ , Fazıl , Bir Dramın Öyküsü , Ankara , 1996.

DEMİRCİ, Nefi, *Dünden Bugüne Kerkük, İstanbul,* 1990, s. 27-32

DOĞANAY, Rahmi, *Misak-ı Milliye Göre Lozan*, F.Ü Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, 2001, s. 281-294

DONNELY, Chris, "Turkey and European Security", *TESEV-NATO Conference*, 27 November 2002 , s. 36.

DURUKAN, Namık,'' *Türkmenler Ateş Altında*'', *Milliyet*, 24 Ağustos 2003, s. 17.

ECER , Ahmet Vehbi , *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri* , Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları , Ankara , 2001.

EDMONS C. J, *KurdsTurks and Arabs*, London, 1957, s. 438

EDWART, Mead Earle, *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923),* İstanbul, 2003, s. 33-134

EL- GAMERİ , Atıf , " *Orta Doğuya Sahip Çıkalım* ", *Radikal Gazetesi* , 24 Ocak 2004 , s. 6.

EL-DEVECİ, Salih, *El- Musul Fi'l- Ahd el- Atabergi*, Bağdat, 1958, s. 16-17

EL-HAŞEMİ , Taha , *Irak Coğrafyası* , Bağdat , 1926.

EL-TABARİ , İbni Cerır , *Tarihil Umem Velmülük* , Kahire , 1939.

EMİN, Hüseyin, *Tarihü't- Türk Fi'l- Asrü's- Selçuki*, Bağdat, 1965, s.57

ERGİN, Sedat, '' *Irak'taki Türkmenler Buharlaştı mı* ?'', *Hürriyet*, 18 Şubat 2005, s.22.

ESLEN , Nejat , " *ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye* ", *Akşam Gazetesi* , 23 Şubat 2004 , s. 12.

GAMSIZ ,Yüksel - Alim SARIASLAN , *Türk Tarihi İçinde Türkmenler* , Harp Akademileri Yayınları , İstanbul , 1993.

GÖKALPYILDIZ , Y. , " *Nedir Şu Büyük Orta Doğu*'', *Akşam Gazetesi* , 14 Şubat 2004 , s. 17.

GÖKÇİN, Muammer, ''*Türkmenler İstikrar İstiyor; Türkiye Politikasını Gözden Geçirmeli'', Ortadoğu*, 04 Eylül 2003, s.13.

GÖNCÜOGLU, Süleyman Faruk, *'' Bağdat'taki Türk Eserleri''*, Irak Dosyası, İstanbul, 2003, s. 253 -274

GÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı İdaresinde Musul*, Elazığ, 2003, s. 21-28

GÜREL, S. Şükrü, *Orta Doğu Petrolünün Uluslar arası Politikadaki Yeri*, Ankara, 1979

HAGEL, Chuck , " The Greater Middle East, Iraq, Afghanistan, The Mediterranean andThe Israeli-Palestinian Issue " *2004 NATO Security Seminar* , 23 January 2004 , s. 86.

HARDT , Michael - Antonio Negri , *İmparatorluk*, (çev. Abdullah Yılmaz) , Ayrıntı Yayınları , İstanbul , 2001.

HÜRMÜZLÜ, Erşet, *Irak Türklerinin İlk Eğitim Kongresi*, Kardaşlık Dergisi, Eylül 1968, s. 38-39

HÜSEYİN , Dr. Fazıl , *Musul Meselesi* , Bağdat , 1967.

IRAK CUMHURİYETİ TANITMA BAKANLIĞI, *Menh al-Hukuk al- Sakafiyye li'l-Mevatinin al-Türkmen ve'll- Natıkin bi'l- Süryaniyye*, Bağdat, 1972, s. 9

İLHAN , Suat , *Jeopolitik Duyarlılık* , TTK basımevi , Ankara , 1989.

Inquıry Dergisi, London, Şubat 1987 , s. 7.

KALAFAT , Y. - A. Doğan , *Kuzey Irak'ta Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları* , Ankara , 1995.

KARAGÜL , İbrahim , "*Bush'un Cephe Ülkesi İncirlik, Hazar Operasyonu*", *Yeni Şafak Gazetesi,* 13 Ocak 2004 , s.11.

KARAGÜL , İbrahim , *"Büyük Ortadoğu'nun Başkenti İstanbul mu? "*, *Yeni Şafak Gazetesi*, 12 Şubat 2004 , s.11.

KARAVELİOĞLU, Murat, Ali, *'' Klasik Türk Edebiyatında Bağdat''*, Irak Dosyası, İstanbul, 2003, s. 231-252

KAYLAN, Melik , ''*Türkmenler, Irak'ın Bosnalıları*'', *Finansal Forum*, 02 Ocak 2003, s.14.

KAYNAK , Muhteşem , *Irak'lı Sığınmacılar ve Türkiye* , Tanmak Yayınları, Ankara, 1992.

KERKÜK , İzzettin , *Kerkük Katliamının 4. Yıldönümü* , Türk Kültürü, İstanbul, 1963.

KILIÇ, Altemur, ''*Türkmenler, Kendi İnsanlarımız*'', *Haber Türk*, 13 Ocak 2003, s. 8.

KİSSİNGER , Henry , *Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?*, (çev.Tayfun Evyapan) , METU Press , Ankara , 2002,

KÖNİ, Prof. Dr. Hasan, *Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri,* Ankara, 1987, s.92.

KÖPRÜLÜ , Ziyat , *İnsan Hakları Açısından Irak Türkleri ,* Şafak Yayınları, İstanbul, 1992.

KÖPRÜLÜ , Ziyat , *VIII. Yıldönümünde Altunköprü Katliam*, Şafak Yayınları, İstanbul, 1999.

KUL , Mehmet , "*Kerkük Artık Yok*", Türk Dünyası , Ana Yayıncılık , 1996 , C.14, s. 329.

KULOĞLU, Armağan , "*Soğuk Savaş Sonrası Bozulan Dengeler, Irak Krizi ve Bölgesel İstikrar Arayışları*", *Stratejik Analiz* , Ankara , 2003 , s. 36.

KÜÇÜKKARAGÖZ , Hv. Füze Kur. Bnb. İsmet , *Irak'taki Türkmen Varlığı* , Harp Akademileri Yayınları , İstanbul , 2000.

KÜRKÇÜOĞLU , Ömer , *Yaşayan Lozan*, , Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara, 2004.

LAMBETH Benjamin S. - Colin S. Gray , Geoffrey Sloan (eds.) , " Geopolitics: Geography and Strategy " , *Air Power , Space Power and Geography* , Birinci Basım , Frank Cass Publishers, London , 1999.

LEVİS, B, *Ortadoğu*, İstanbul, 1996, s.17vd.

MARUFOĞLU , Dr. Sinan , *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak* , Eren Yayıncılık, İstanbul , 1988.

MERAY , Seha L. (Çeviren) , *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler* , A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını , Ankara , 1969.

MISIROĞLU , Kadir , *Musul Meselesi ve Irak Türkleri* , Sebil Yayınları , İstanbul, 1994.

NAKİP , Mahir - Ziyat KÖPRÜLÜ , " *Irak Türkleri* " *Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri* , Gazi Üniversitesi Yayınları , Ankara , 1987, s. 100.

OĞUZ, Osman, ''*'Kerkük Katliamı''* , Fuzuli, İstanbul, Ağustos 1987, s.6

ÖKE , Mim Kemal , *Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını , İstanbul , 1977.

ÖKE, Mim Kemal, *Musul – Kürdistan Sorunu (1918-1926),* İstanbul, 1995, s. 2 vd.

ÖVER , Kıvanç Galip , *Vaad Edilmiş Topraklarda Ölüm Kokusu* , İstanbul , 1999.

ÖZCAN, Dr. Nihat Ali, '' *Büyük Ortadoğu Projesi' Türkiye'yi de Dönüştürür'' Zaman*, 18.02.2004, s.13.

ÖZDAĞ, Ümit, *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK*, ASAM Yayınları, Ankara, 1999.

ÖZFATURA, M. Necati, ''*Iraklı Türkmenler*'', *Türkiye Gazetesi*, 10 Mayıs 2003, s. 8.

ÖZMEN , Hasan , *Irak ve Türkmen Dosyası* , Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı , Ankara ,1999.

ÖZNUR, H., ‘’*Peşmergenin Korkusu Türk Ordusu”, Yeniçağ*, 10 Kasım 2003, s. 5

ÖZTÜRK , Osman Metin , “*Irak, Yapısı ve Komşuları ile İlişkileri*”, *KÖK Araştırmalar Dergisi* , Ankara , 1999.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, *Kuzey Irak’ta Osmanlı Hakimiyetinin Kuruluşu ve Memun Bey’in Hatıraları,* Belletens, 1973, s.191-229

RECORD , Jeffrey , “The Bush Doctrine and War With Iraq”, *Parameters: U.S. Army War College Quarterly*, No XXX , Vol , Spring 2003.

SAATÇİ , Suphi , “*Irak’ta Türk Mimarisi*", Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Ankara ,1987 , s. 57.

SAATÇİ , Suphi , *Irak’ta Türk Varlığı* , Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı , İstanbul, 1996.

SAATÇİ, Suphi, *Irak Türkmenleri* , İstanbul, 2003, s.200 vd.

ŞAHİN, Haluk, “*Kuzey Irak’taki Tuzak*”, *Radikal*, 12 Mart 2003, s.6.

SAZAK, Derya, ‘’ *Federal Irak ve Kerkük*’’, *Milliyet*, 26 Aralık 2003, s.22.

SAZAK, Derya,**’’***Irak Politikası***’’** *Milliyet,* 20 Mart 2005, s.22.

SONYEL , Salâhi Ramazan , *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara , 1973.

ŞENER , Sami , “Medeniyetler Arası Çatışma Teorileri ve Tarihin Sonu Üzerine” *Medeniyetler Çatışması*, (der.Murat Yılmaz), Vadi Yayınları, Ankara, 1997 s. 300

ŞEVKET , Naci , *Seksen Yılın Hatıraları* , Beyrut, 1977.

ŞİMŞİR , Bilal N. , *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler* , Bilgi Yayınevi , Ankara , 2004.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Ankara, 1985

Temel Britannica , Ana Yayıncılık , Cilt:14.

TEVETOĞLU, Fethi, *‘’Atatürk’ün Musul ve Kerkük’le İlgili Bir Mektubu’’* Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul, Kasım 1972, s.7

TEZCAN ,Top. Kur. Alb. Yılmaz , *K.Irak 2010* , Harp Akademileri Yayınları, İstanbul , 1996.

TUMA , Hâdi , *İngiliz İşgali ve Irak Basını: İngiliz Propaganda Kampanyası Üzerine Etütler 1914 – 1921*, Bağdat, 1984,

TURAN, Osman , *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti* , Ankara Yayınevi , Ankara , 1965.

Türkiye ve Türk Dünyası , Harp Ak. K.lığı Yayınları , İstanbul, Mayıs 1997.

TÜRKMEN, Zekeriya, *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları*, Ankara, 2003, s. 35-85

TÜRKYILMAZ, U., ‘*’Türkmenler dışlandı”*, *Akşam*, 01 Mart 2003, s.13.

UZUNÇARŞILI , İsmail Hakkı , *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara Yayınevi , 1969.

ÜZEL , Sahir , *İstiklâl Savaşımız Esnasında Kürtlük Cereyanları ve Irak - Revandız Harekâtı Resmî Vesaike Müstenit Harp Tarihi*, Gnkur. ATASE Kütüphanesi, Tasnif No: İstiklal 215, s.81 .

ÖZTOPRAK, İzzet- AL JUMAILY, Qassam, *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919 - 1923),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

YAKUBOĞLU , Enver , *Irak Türkleri* , Boğaziçi Yayınları, İstanbul , 1976.

YALÇIN, Semih, *Misak-ı Milli ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Ankara. 2000, s. 321 vd.

YETKİN, Murat, *Tezkere, Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

YILMAZ, Durmuş, *Musul Meselesi Tarihi*, Konya, 2003, s. 108

YİNANÇ, Halil Mükrimin , *Musul ve Elcezire’de Oğuz Türkleri* s. 51

YURDAKUL , Şahin , *Musul Meselesi*, Ankara Yayınevi , Ankara , 1975.

ZELTHER, Moshe, *Minorites in Irak and Syria*, New York, 1969, s. 31

ZVYAGELSKAYA , Irina , “What Strategy for the Greater Middle East ? A Russian Perspective” , *CEPS European Security Forum* , 1 December 2003 , s. 1.

Constantine Arvanitopoulos, “Geopolitics of Oil in Central Asia”, Thesis: A Journal of Foreign Policy Issues, No.4 Winter 1998, http://www.hri.org/MFA/thesis

Remarks by National Security Advisor Dr. Condoleezza Rice to the Reagan Lecture,The Ronald Reagan Presidential Library and Museum Simi Valley, California 26 Şubat 2004, www.whitehouse.gov/news/releases/2004

The Greater Middle East-The Bush Administration’s Perspective”, Dick Cheney, 6 Şubat 2004, http://www.theküreselist.com /DBWeb/StoryId.aspx?StoryId=3754 ,

T.C. Dışişleri Bakanlığı web sitesi.

http://www.m-i-m.org/.

www.irakturkleri.8m.com.

www.whitehouse.gov/news/releases/2003.

DİZİN

A

AB (Avrupa Birliği): 238, 244, 246, 250, 253, 260, 261, 266, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 283, 284, 292

ABD'nin Irak İnsan Hakları Raporu (Şubat 1999): 238

Abdullah, Abdurrahman (Bağdat'taki Türkmen Kardaşlık Kulübü Başkanı, idam edildi): 107, 109, 118, 164, 182, 230, 232

Abdurrahman, Mustafa (Kerkük'ün Kürt Valisi): 151

Abdurrahman Arif (Irak Cumhurbaşkanı): 106

Abdülkerim Kasım, General (14 Temmuz 1958 darbesinin lideri): 4, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 117

Abdüsselam, Arif (8 Şubat 1963 darbesinin lideri, Cumhurbaşkanı): 94, 103, 104, 107, 117

Acemi Sadun Paşa (Irak'ta Muntafık Aşiretinin Reisi,İngilizlerle mücadele ettikten sonra Anadoluya geçerek Milli Mücadeleye katılmıştır.): 68, 70, 72

Ahmet Ağa, Sanan (Irak Türkmen Cephesi Başkanı): 141,142,143

Ahmet Berzenci: 153

Ahmet, Hasan El Bekr (Irak Cumhurbaşkanı): 103, 107, 117,118

Akkoyunlu Devleti: 22, 23, 42

Al-Tamim (Kerkük'ün değiştirilen ismi): 15, 25, 114, 161, 228

Allavi, İyad (Irak Geçici Hükümet Başkanı): 138

Altunköprü:19, 26, 64, 100, 108, 125,126, 127, 150, 198, 199, 228, 231

Altunköprü katliamı (28 Mart 1991): 127

Arap Sosyalist Direniş Partisi (BAAS): 4,103, 116, 218, 227, 230, 232, 256

Arslan, Muzaffer (Irak Milli Türkmen Partisi Başkanı): 164, 167

Ata, Hayrullah (Şehit Türkmen lideri): 96, 98

Atatürk, M. Kemal: 55, 59, 60, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 88, 90, 96, 133, 280

B

Bağdat Paktı: 4, 91, 92, 93

Barzani, Mesut: 91, 138, 141, 149, 155, 157, 191, 225, 282

Beyatlı, Aydın (Irak Türkmen Cephesi Yürütme Konseyi Üyesi): 166

BM Raporu: 232, 233, 234, 235, 236

"Brüksel Hattı": 65, 66, 67

Büyük Ortadoğu Projesi (BOP): 244, 245, 246, 247, 253, 261, 262, 264, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 277

C, Ç

Çabuk, Songül (Irak Geçici Hükümet Konseyinde Türkmen üye): 152, 165

Çakmak, Fevzi (Mareşal): 68, 78, 287

Çin: 2, 193, 244, 246, 247, 250, 259, 261, 262, 266, 283

Condolezzo, Rice 'ABD Dışişleri Bakanı): 247

D

Demokratik Türkmen Cephesi Topluluğu (DTCT): 169

Derbu'l-Buhara (Buhara Evleri): 31

Dicle Gazetesi: 73

Diyala: 15, 17, 18, 19, 24, 25, 29, 30, 115, 160

Dohuk: 160, 165

E

Ecevit, Bülent (Eski Başbakan, DSP Genel Başkanı): 136

El Cezire: 45

Erbil: 7, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 39, 41, 42, 43, 47, 56, 64, 67, 68, 74, 86, 89, 100, 104 108, 125, 126, 127, 130, 131, 140, 147, 149, 150, 158, 160, 164, 165, 166, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 183, 184, 187, 188, 191, 193, 195, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 216, 231, 233, 234, 235, 238, 279, 280, 281, 286, 287, 290

F

Faruk, Abdullah Abdurrahman (Irak Türkmen Cephesi Bağdat Kolu Başkanı, sonra Genel Başkanı): 164, 182

Faysal I (Irak Kralı): 3, 54, 63, 70, 71, 72, 73, 77, 79, 85, 86, 87, 88, 239

Faysal II (Irak Kralı): 94, 117

Fuzuli: 174, 176, 189, 194

G

Gazi I (Gaziyülevvel) (Irak Kralı): 40, 41

Gazi el Yaver (Irak Devlet Başkanı): 161

Gertrude Bell (İngiliz Gazeteci): 3, 72, 73

H

Habur sınır kapısı: 224

Hakkari: 41, 61, 62, 81

Haliç Konferansı: 56, 61, 62

Halilzad, Zalmay (ABD Başkanı Bush'un Danışmanı): 139, 144

Hatay örneği ve Irak Türkleri: 217

Helsinki Nihai Senedi: 265

Hevaş, Salih (Şammar Aşireti Reisi): 148

Hindistan: 2, 49, 75, 77, 270, 271

I

Irak Geçici Anayasası: 285, 287

Irak Geçici Hükümet Konseyi (IGHK): 152, 157, 159, 165, 167

Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP): 130, 131, 164, 165, 167, 170, 171, 177, 233, 234

Irak Türkmen Cephesi (ITC): 130, 131, 135, 140, 141, 143, 144, 148, 150, 151, 152, 154, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 177, 179, 181, 182, 185, 191, 214, 215, 288, 291

Irak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği: 170, 171, 172, 177, 178, 214

Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti: 105

Irak Ulusal Kongresi: 138, 144

İ, J

İbn-i Haldun: 32

İran: 1, 2, 4, 6, 30, 33, 44, 46, 47, 48, 56, 75, 78, 80, 90, 92, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 168, 222, 233, 234, 246, 247, 256, 257, 260, 264, 266, 270, 280

Japonya: 58, 244, 246, 258, 262

K

Kanuni Sultan Süleyman: 2, 43

Karakoyunlu Devleti: 22, 23, 27, 42

Kardaşlık Dergisi: 102, 113

Kazancı, Kamil (Moskova'da eğitim görerek Halk Mukavemet Ordusunun başına geçti): 95

Kerkük: 7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 34, 39, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 51, 53, 55, 56, 61, 64, 67, 68, 74, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 107, 116, 123, 126, 127, 129, 130, 136, 137, 138, 141, 142, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 174, 179, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203,204, 205, 216, 217, 218, 224, 225, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 242, 244, 279, 280, 282, 287, 291

Kerkük gazetesi: 196

Kerkük, İzzettin (Kerkük Vakfı Başkanı): 99

Kerkük katliamı: 97, 98, 99, 102, 103, 105, 163, 164

Kerkük'ün yağmalanması (9-10 Nisan 2003): 147, 233, 234

Kerkük yürüyüşü (31 Aralık 2003): 153

Ketene, Orhan (Irak Türkmen Cephesi Washington Temsilcisi): 177, 219

Kifri: 19, 26, 29, 82, 84, 85, 88, 100, 108, 115, 174, 175, 183, 187, 191,229, 231

Koçak, Necdet (Türkmen lider, Bağdat Üniversitesinde Doç.Dr., 16 Ocak 1980'de idam edildi): 118

Korutürk, Fahri (Cumhurbaşkanı, Irak ziyareti 26-29 Nisan 1976): 115

Kürdistan Demokratik Partisi (IKDP-KDP): 15, 131, 132, 138, 140, 141, 144, 145, 149, 150, 151, 155, 157, 161, 165, 175, 183, 191, 216, 222, 224, 225, 233, 234, 238

Kürdistan Yurtseverler Birliği (IKYB-KYB): 15, 138, 150, 151, 154, 158, 162, 183, 189, 191, 216, 234, 237, 238

L

Lawrence (Albay, İngiliz Casus): 3, 72

Leve (Hristiyan Nasturi ve Ermenilerden teşkil edilen birlik): 79

Londra toplantısı (Iraklı muhalifler): 145, 164

Lord Curzon (Lozan görüşmelerinde İngiltere Baş Delegesi): 11, 58

Lozan: 10, 11, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 78, 79, 163, 280

M

Mahan (Jeopolitikçi): 246, 256

Maruf, Berzenci (Moskova'da eğitim görerek Kerkük Belediye Başkanlığına getirildi): 97, 98

Mezopotamya: 1, 2, 278, 289

Middle East Free Trade Initiative (MEFTI): 263

Middle East Partnership Initiative (MEPI): 263

Milletler Cemiyeti: 54, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 79, 86, 87, 163, 190, 193, 242, 281

Milli Demokratik Türkmen Örgütü (MDTÖ): 166

Misak-ı Milli: 54, 55, 56, 61, 67

Mondros: 54

Muratlı, Ahmet (Irak Türkmen Cephesi Ankara Temsilcisi): 148, 152

Mustafa, Barzani (KDP Lideri Mesut Barzani'nin babası): 95, 96, 107, 119, 158, 218

Musul: 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66 67, 68, 70, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 86, 87, 97, 113, 114, 123, 131, 134, 136, 137, 138, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 162, 163, 164, 187, 188, 195, 197, 198,216, 218, 219, 224, 234, 279, 280, 281, 287, 290

Musul görüşmeleri: 79

Musul, Milletler Cemiyeti'nde: 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66

Musul, Lahey Adalet Divanında: 65, 66

Musul'da peşmerge yağması: 147, 148

N

NATO: 244, 271, 274, 275, 283, 284, 292

Nasturiler: 62

Tabakçalı, Nazım (Kerkük'teki 2 nci Tümen Komutanı, daha sonra idam edildi): 96, 97

Necef: 120

Nuri Said Paşa (Irak Başbakanı, 1938-1958): 94

NGO (Uluslar arası Yardım Kuruluşları): 172, 214, 223, 224

O, Ö

Ojin (Ermeni kökenli, Halk Mukavemet Teşkilatının başına getirildi): 97

Özdemir, Ali Şefik: 76, 77, 78

P

Paçacı, Adnan (eski Irak Dışişleri Bakanı): 138, 161

Pamukçu, Ekrem (Merhum Türkmen Meclisi Üyesi): 158, 224

Pentagon: 245, 247

R

Raşit, Mandan Ömer (Geçici Irak Hükümetinde tek Türkmen Bakan): 153

Rusya: 95, 97, 120, 124, 244, 246, 250, 259, 261, 266, 270, 282, 283, 292

S, Ş

Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): 90, 91, 133

Saddam, Hüseyin (Devrik Irak Devlet Başkanı): 4, 15, 18, 19, 107, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 144, 148, 150, 152, 157, 173, 174, 191, 216, 218, 228, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 258

Safevi Devleti: 21, 43

Sarikahya, Rıyad (Türkmen Birlik Partisi, sonra Türkmeneli Partisi lideri): 165, 182

Selahattin: 17, 18, 24, 25, 28, 41, 115, 137, 164, 189, 204, 234

Selçuklular: 22, 27, 34, 38, 40, 197

Subaşı, Pertev (1968 yılında Bağdat Büyükelçiliğine atandı): 105, 218

Sultan II. Abdülhamit: 42, 49, 50, 69

Süleymaniye: 6, 7, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 25, 45, 48, 55, 56, 61, 64, 67, 74, 75, 77, 78, 86, 96, 115, 134, 147, 158, 160, 174, 175, 183, 187, 189, 202, 203, 235, 236, 239, 280

Stratejik Ortaklık: 271, 273, 277

Sykes-Picot anlaşması: 53

Şeyh Mahmut (Aşiret Reisi, İngilizlere karşı isyan etmiş Hindistan'a sürgün gönderilmiştir): 75, 77, 78, 80

Şerif, Hüseyin: 3, 52, 53

Şeyh Sait: 81

Şii Türkmenler: 158, 161, 162, 166, 168, 169, 218, 287, 288, 291

T

Talabani, Celal: 130, 132, 139, 150, 153, 158, 191, 224

Tazehurmatu: 10, 19, 25, 27, 45, 116, 125, 279

Telafer (Musul'un ilçesi): 19, 20, 21, 23, 25, 64, 100, 108, 123, 179, 228, 279

Terzibaşı, Ata (Kerkük'ün tanınmış kültür adamı ve Beşir Gazetesinin Başyazarı): 104, 195

Tokay, Tahir Lütfi (Bağdat'ta ilk Türk Büyükelçisi): 82

Tuzhurmatı: 153, 154, 231, 279

Türkiye-Irak Eğitim, Öğretim ve Kültür Protokolü (29.3.1946): 90

Türkiye'nin "kırmızı çizgileri": 137, 140, 149

Türkmen Bağımsızlık Hareketi (TBH): 166

Türkmen Birlik Partisi (TBP): 165, 169

Türkmen I. Eğitim Kongresi (Kerkük-28-30 Ağustos 1960): 100

Türkmen Doğuş Partisi: 169

Türkmen İslami Hareketi (TIH): 168

Türkmen İslami Birlik Partisi (TİBP): 168

Türkmen Kardaşlık Kulübü (TKK): 101, 105, 107, 108

Türkmen Kardaşlık Ocağı (TKO):101, 113, 116, 118, 164, 170, 171, 172, 177, 180, 182, 230, 232

Türkmen Kurtuluş Partisi: 169

Türkmen Liberal Demokratik Topluluğu: 169

Türkmen Vefa Hareketi (TVH): 168

Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı: 19, 170, 171, 172, 177, 178

Türkmeneli Partisi (TP): 165, 166,170, 171, 177

U, Ü

Ubeydullah B. Ziyad (Horasan Valisi): 30, 31

Uceymi Paşa (Irak'ta Aşiret Reisi): 281

Umumi Müfettişlik: 81, 82

Y

Yavuz Sultan Selim: 42, 43

Yayçılı, Mustafa Kemal (Türkmen Cephesi Kerkük-Musul Sorumlusu iken öldürüldü): 165, 182

Yerel Diller Kanunu: 88

Z

Zehra (Bektaş) (Kerkük'lü, 16 Ekim 1995 tarihinde toprağı uğruna kendini yakan Türkmen kızı): 129

EKLER :

EK-A : Türkmen Bölgesinin Haritası A-1

EK-B : Mondros Mütarekesi B-1

EK-C : Türkiye İngiltere Irak İtilafnamesi C-1

EK-Ç : Irak'taki Mandater Rejimin Sona Ermesi Vesilesiyle Irak Yönetimi Tarafından Konseye Verilen Garantileri Kapsayan 30 Mayıs 1932 Tarihinde Bağdat'ta Hazırlanan Irak Krallığı Deklârasyonunun İngilizce Metni…… Ç-1

EK-D : Irak'taki Mandater Rejimin Sona Ermesi Vesilesiyle Irak Yönetimi Tarafından Konseye Verilen Garantileri Kapsayan 30 Mayıs 1932 Tarihinde Bağdat'ta Hazırlanan Irak Krallığı Deklârasyonunun Türkçe Metni……..... D-1

EK-E : Irak'ın Cemiyet-i Akvam'a Girmesi Üzerine, Azınlıklara Verilecek Haklarla İlgili Görüşmede Fransız Üyelerin Kürtlere İdari Üyelik Verilmesi İsteği ile İlgili Hariciye Vekilliğinin Yazısı. E-1

EK-F : Türkiye-Irak Arasındaki Karşılıklı İşbirliği Andlaşması (Bağdat Paktı Metni) F-1

EK-G : İngilizlerin, Osmanlı Devleti'nin Aşiretleri Kendi Tarafına Çekmesi İhtimaline Karşı, Çöl Bedevilerine Yaptıkları Tehdit Duyurusu……..... G-1

EK-Ğ : Altıncı Ordu İstihbarat Subayının Irak Halkı ve Aşiretlerin Devletimize Ciddi Anlamda Sadakat Gösterdikleri. Bu Aşiretlerin Eski İdare Altına Girmeleri İçin İkna Çalışmalarını Yürüten İngiliz Adamlarını Kovduklarına Dair Yazısı Ğ-1

EK-H : 18 nci Kolordu komutanının Samarra, Bağdat, Musul ve Dicle Taraflarına Doğru 18 nci Kolordu Çevresindeki Aşiretlerle İlgili Araştırma Yapıldığı Aşiretlere Lehimize Propaganda Yaparak Onlarla Örtülü Ödenekten Para Verilmesi İle İlgili Şifresi H-1

EK-I : Ayn Köyüne Giren İngiliz Piyade Kuvvetinin Burada Yaptığı Mezalim Hakkında, Acemi Paşa'nın 17 Ağustos 1916 Tarihli Mektubunun Tercümesi I-1

EK-İ : Mondoros Mütarekesi'nin 4 üncü, 5 nci, 7 nci, 16 nci, 25 nci Maddeleri ile Musul'un Tahliyesi ve Irak'taki Bazı Garnizonların Teslimi Hakkındaki Müzakere İ–1

EK-J : Mondoros Mütarekesi Gereğince İngiliz-Irak Ordusu Komutanının Musul'u Ne İşgale, Ne de İstediği Gibi Kullanmaya Hakkı Olduğu Hakkındaki Başkomutanlığın Mesajı... J-1

EK-K : Irak'taki Türk Kuvvetleri Komutanı Ali İhsan Paşanın İstifa Teklifi ve Musul'un Tahliyesi İle İlgili General Marsall'ın Yazısı K-1

EK-L : Musul'un Tahliye Edileceği ve Askerin İngiliz Komutanının Göstereceği Mevkiye Çekileceğini Belirten Sadrazam Ahmet İzzet Paşanın Yazısı L-1

EK-M : Acemi Paşa Tarafından Irak'a Gönderilen Bir Şahıstan Alınan Bilgilerin,13. Kor. K. Tarafından Mesajla Bildirilmesi . M-1

EK-N : Bütün Irak Kabilelerinin Osmanlı Devleti'nin Emrine Amade Olduğu, Buna İngilizlerin Engel Olmaya Çalıştıklarının, 13. Kor. K. Tarafından Mesajla Bildirilmesi N-1

EK-O : Acemi Paşa'nın İngilizleri Engellemeye Çalışmalarına Rağmen Diyarbakır'a Gelip, 13 ncü Kolordu Komutanı Vekili Ahmet Cevdet'e Kendisinin Osmanlı Devleti'ne Bağlılığını Bildirdiği Konulu Mesaj.... ..... O-1

EK-Ö : İngilizlerin Musul Havalisini Terk Ederlerse Burada Öncelikle Mahalli Halk Tarafından Milli Bir Osmanlı Hükümetinin İlan dilmesinin Sağlanması Hakkında, Dahiliye Nezaretine Yazılan Yazı Ö-1

EK-P : İngilizlerin, Musul'da Uyguladıkları Kötü Muameleden Dolayı Halkın Şikayetlerde Bulunduğu ve Osmanlı Devleti'ni Beklediklerinin 13. Kor. K. Tarafından Mesajla Bildirilmesi ... P-1

EK-R : Musul Havalisindeki Ayaklanmanın Gittikçe Büyüdüğü, Aşiretlerin Silah ve Cephane İstediklerinin Van Valisince Telgrafla Bildirilmesi R-1

EK-S : Irak Şeyhlerinden Mirza Mahmud Taki Şirazi'nin Mektubunda, Irak Ahalisinin Türk Bayrağının Gölgesinde Yaşamak İstediklerinin Belirtildiğinin 13. Kor. K. Tarafından Mesajla Bildirilmesi S-1

EK-Ş : Hakkari'de Oraman Aşiret Reis Sino Ağa'nın Vatanın Kurtuluşu Hakkında Göreve Hazır Olduğunu Bildiren Telgrafı ..... Ş -1

EK-T : Mustafa Kemal Paşa'nın Vatanın Kurtuluş Hakkında Göreve Hazır Olduğunu Bildiren Oraman Aşiret Reisi Sino Ağa'ya Teşekkürünü Bildiren Yazısı ..... T -1

EK-U : Revandiz Savaşçıları Reisinin; İngilizlerin Ateşkes Anlaşmasından Sonra Hakkı Olmadığı Halde Musul, Süleymaniye, Revandiz Bölgelerini İşgaline, Savaşçıların Düşmana Karşı Savaştığına ve Musul Halkının Osmanlıları İstediğine Dair Yazısı U-1

EK-Ü : Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın Irak Sınırı ve Musul Bölgesi Hakkındaki Yazısı ..... Ü -1

EK-V : İsyancılarla İlişkisi Olduğu Anlaşılan İngiltere'nin Musul Viskonsolusu Vibliki'nin Başka Bir Yere Nakli Hakkında, Musul Vilayetinden Gönderilen Mesaj..... ..... V-1

EK-Y : Bağdat, Musul ve Basra Vilayetlerinin Mali, Mülki ve Askeri Yönden Islahı Hakkındaki, Sadrazam Makamının Kararı ... Y-1

EK-Z : İngilizlerin; Van Havalisindeki Siyasi Teşebbüsleri Hakkındaki Dahiliye Nezaretinin Yazısı .. Z-1

EK-AA : İngilizlerin Bağdat, Musul, Kerkük ve Civarında Ahali ve Aşiretleri Osmanlı Devletine Karşı Ayaklandırma Girişimleri ..Hakkındaki, Van Valiliğinin Yazısı .. AA-1

EK-AB : İngilizlerin Milli Aşireti'ni Elde Etme Çabaları Hakkındaki, Diyarbakır Valiliğinin Yazısı . AB-1

EK-AC : İngilizlerin Süleymaniye'yi İşgale Kalkışmaları Üzerine Buradaki Arap ve Kürtlerin Osmanlı İdaresini İstemeleri Hakkındaki, Erzurum Valiliğinin Yazısı..... AC-1

EK-AÇ : Musul Halkının Bölgedeki İngiliz Görevlileri Öldürdükleri ve Osmanlı Yönetimini İstedikleri Hakkındaki, Van Valiliğinin Yazısı ……..... AÇ-1

EK-AD : Musul' da Teşekkül Eden Gizli Cemiyetin İngilizler Aleyhinde Bütün Halkı Ayaklandırdıkları Hakkındaki, Van Valiliğinin Yazısı AD-1

EK-AE : Irak'ta Hristiyan Azınlıklar Meselesi Hakkındaki, Dahiliye Vekilliğinin Yazısı .. AE-1

EK-AF : Irak'taki Nasyonalist Cereyanlardan Bahseden Daily Mail Gazetesinde Bir Makale AF-1

EK-AG : Irak'ta Türk Kültürüne Gösterilen Rağbet Hakkındaki,Hariciye Vekilliğinin Yazısı AG-1

EK-AĞ : İskenderun-Antakya Meselesiyle İlgili Irak Basınının Tutumuna Dair Bağdat Büyükelçiliğimizin Yazısı AĞ-1

EK-AH : Irak-Türk Eğitim İşbirliği Komisyonunun 1950 Yılında Yaptığı Toplantıda Alınan Kararlar……..... AH-1

EK-AI : Fransız 'Paris- Presse' Gazetesinin 30 Eylül 1952 Tarihli 'İngiltere Doğu Akdeniz'de Yerini Başkasına Kaptırmak İstemiyor' Konulu Yazısı..... AI-1

EK-Aİ : Irak Türklerinin, Dönemin Başbakanından Taleplerini Bildiren Yazı Aİ-1

EK-AJ : Irak'lı Uceymi Paşanın Ailesinin Arazisi ile İlgili Kararname AJ-1

EK-AK : Musul Milletvekillerine Maaş Verilmesi Konusunda Kararname ... AK-1

EK-AL : Van'da İkamet Eden Musul Milletvekillerine Örtülü Ödenekten Para Verilmesi Hakkında Kararname AL-1

EK-AM : Genelkurmay Başkanlığı'nın Irak Sınırında Bulunan Oramar Sınır Bölüğünün, Barzan Şeyhine Mensup Eşkıyanın Saldırısına Uğradığına İlişkin Yazısı AM-1

EK-AN : 7 nci Kolordu Komutan Vekili Fuat'ın Barzan Şeyhinin Faaliyetleri ile ilgili Raporu AN-1

EK-AO : 7 nci Kolordu Komutanı Kenan Paşanın Barzan Şeyhi Ahmet İle Kardeşleri Molla Mustafa ve Mehmet Sıddık'ın Aileleri ile Hükümetimize Silahlarını Teslim Ederek, 6 ıncı Sınır Taburuna İltica Ettiklerine Dair Yazısı AO-1

EK-AÖ : 7 nci Kolordu Komutanı Kenan Paşanın Şeyh Barzan'ın Yanındakilerle 21 Temmuz 1932'de Van'dan Erzurum'a Hareket Ettiğine Aç ve Sefil Olan Kafilenin Ekmeklerinin Teminine Dair Yazısı AÖ-1

EK-AP : Türkmen Kurultayı ve Cephesi Ana Tüzüğü AP-1

EK-AR : 2 nci Türkmen Kurultayı Bildirgesi AR-1

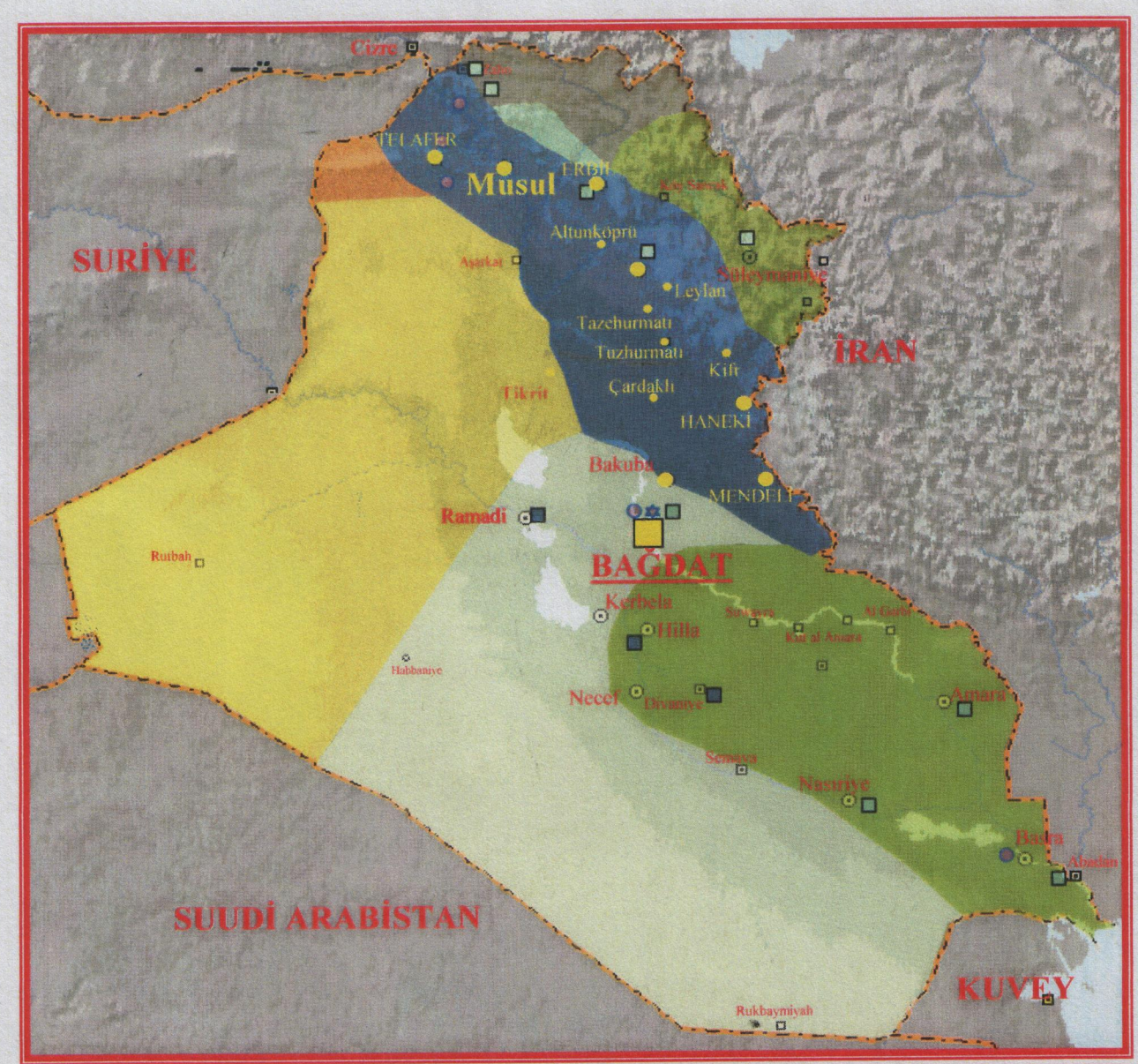
EK-AS : Irak Geçici İdari Yasası (Türkçe) AS-1

EK-AŞ : Büyük Orta Doğu Projesi Kapsamındaki Ülkeler AŞ-1

EK-AT : Irak Anayasası Metni…….. .....AT-1

EK-A

IRAK'IN ETNİK VE DİNİ DAĞILIMI İÇİNDE TÜRKMENLERİN YERLEŞİM BÖLGELERİ

ETNİK VE DİNİ YERLEŞİM DURUMU HARİTA VE İŞARET RENK KODLARI

1. Şİİ ARAP
2. SÜNNİ VE Şİİ ARAP
3. SÜNNİ ARAP
4. TÜRKMENLER (SÜNNİ VE Şİİ)
5. YEZİDİLER
6. ASURİLER
7. BAHDİNAN KÜRT
8. SORANİ KÜRT
9. HIRİSTİYANLAR
10. FARSLAR
11. LURLAR
12. YAHUDİLER

دولت علیهٔ عثمانیه ایله دول اتّفاقیه بینلرنده منعقد متارکه نامه

انکلتره حکومتنك متفقلریله بالاتّفاق صلاحیتدار قیلدینی انکلتره حکومتی بحرسفید دونانماسی باش قوماندانلی فریق آمیرال سیرسومرست آرتور غووغ مالطورب حضرتلری ایله حکومت سنیه جانبندن حائز صلاحیت بحریه ناظری دولتلو رؤف بك افندی حضرتلری ، خارجیه مستشاری عطوفتلو رشاد حکمت بك افندی حضرتلری ، ارکان حربیهٔ عمومیه قائممقاملرندن سعداه بك افندی آره‌سنده قرارلاشدیریلوب عقد ایدیلن متارکه شرائطی :

ماده : ١ بحرسیاهه مرور ایچون چناق قلعه وبحرسیاه بوغازلرینك کشادی وبحرسیاهه مرورك تأمینی ، چناق قلعه وبحرسیاه استحکاماتنك متفقلر طرفندن اشغالی .

ماده : ٣ عثمانلی صولرنده‌کی بالجمله طورپیل تارلالری ایله طورپیدو وفووان مواضی وموانع سائره موافی کوستریله‌جك وبونلری طرامق ویارفع ایتمك ایچون طلب وقوعنده معاونت ایدیله‌جکدر.

ماده : ٣ قره‌دکرده موجود طورپیل موقعلری حتمنده‌کی معلومات موجوده اعطا ایدیله‌جکدر .

ماده : ٤ اتّفاق حکومتانه منسوب اسرای حربیه ایله ارمنی اسرا وموقوفینی استانبوله جمع ایدیله‌جك وبلاقید وشرط اتّفاق حکومتلرینه تسلیم اولنه‌جقدر .

ماده : ٥ حدودلرك محافظه‌سی وآسایش داخلینك ادامه‌سی ایچون لزوم کوریله‌جك قوای عسکریه‌دن ماعداسنك درحال ترخیصی (اشبوقوای عسکریه‌نك مقدار و وضعیتلری اتّفاق حکومتی طرفندن دولت علیه ایله مذاکره ایدلمکدن صوکره تقرر ایدیریله‌جکدر .)

ماده : ٦ عثمانلی قره صولرنده ضابطه وبوکا مماثل خصوصات ایچون استخدام ایدیله‌جك سفائن صغیره مستثنا اولق اوزره عثمانلی صولرنده ویا دولت علیه طرفندن اشغال ایدیلان صولرده بولنان کافهٔ سفائن حربیه تسلیم اولنوب کوستریله‌جك عثمانلیلر ویا لیمانلرنده موقوف بولندیریله‌جکدر.

ماده : ٧ متفقلر امنیتلرینی تهدید ایده‌جك وضعیت ظهورنده هرهانکی سوق الجیش نقطه‌سنی اشغال حقنی حائز اولهجقلردر .

ماده : ٨ الیوم عثمانلی اشغالی آلتنده بولنان بالجمله لیمان وتحور محللرندن اتّفاق سفائنی طرفندن استفاده‌ایدلسی واتّفاقله حال حربده بولنانلره قارشی مسدود بولوندیرلمسی . سفن عثمانیه‌ده تجارت واردونك ترخیصی خصوصلرنده شرائط مماثله‌دن استفاده ایده‌جکلردر .

ماده : ٩ اتّفاقیون عثمانلی ترسانه ولیمانلرنده‌کی عموم سفائن تعمیراتی وسائط تسهیلیه‌سنی استعمال ایده‌جکلردر .

ماده : ١٠ طوروس تونللرینك متفقلر طرفندن اشغالی .

ماده : ١١ ایرانك شمال غربی قسمنده‌کی قوای عثمانیه‌نك درحال حربدن اولکی حدود کیریسنه جلبی خصوصنده اولجه اعطا ایدیلن امر اجرا ایدیله‌جکدر . ماورای قافقاسك اولجه قوای عثمانیه طرفندن قسماً تخلیه‌سی امر ایدلدیکندن قسم متباقیسی متفقلر طرفندن وضعیت محلیه تدقیق ایدیلهرك طلب اولنورسه تخلیه ایدیله‌جکدر .

CAMEL ... ASS ADDUM
... ISH ... 7 GOM :80 BEL:80-1

ماده : ١٢ حکومت عثمانیهٔ مستقبلا اولمق اوزره تلسر تلغراف وقابلولرك اتّفاق مأمورلری طرفندن مراقبه‌سی .

ماده : ١٣ بحری ، عسکری وتجاری مواد ومالزمه‌نك منع تخریبی .

ماده : ١٤ ممکنك احتیاجاتی تطمین اولوندقدن صوکره متبقی کمور ، مایع محروقات وبحری لوازمك ترکیه متابعتدن مبایعه‌سی ایچون تسهیلات ابرازی (مواد مذکوره‌نك هیچ بری اخراج اولنمیه‌جقدر .)

ماده : ١٥ الجمله خطوط حدیدیه‌یه اتّفاق مراقبه ضابطاری مأمور ایدیله‌جکدر . بونلر میانسده الیوم حکومت عثمانیه‌نك تحت مراقبه‌سنده بولنان ماورای قافقاس خطوط حدیدیه‌سی اقسامی داخلدر . اشبو قافقاس خطوطی سربست وتام اولهرق اتّفاق مأمورلرینك تحت اداره‌سنه وضع ایدیله‌جکدر . اهالینك احتیاجاتی تعلیمی نظر دقته آلنه‌جقدر . اشبو ماده‌ده باطلوملك اشغالی داخلدر. حکومت عثمانیه باکونك اشغالنه معترض بولنمیه‌جقدر .

ماده : ١٦ جازه ، عسیرده ، بتده ، سوریه‌ده وعراقده بولنان محافظ قطعات الك یقیی اتّفاق قوماندانه تسلیم اولنه‌جقدر . وکلیکیاده‌کی قوتلرك انتظامی محافظه ایچون مقتضی مقدارندن ماعداسی بشنجی ماده‌ده‌کی شرائطه توفیقاً تقرر ایتدیریله‌جك وجمله کیرو چکیله‌جکدر .

ماده : ١٧ طرابلسده وبنغازیده بولنان عثمانلی ضابطاری الك یقین ایتالیان محافظه قطعاته تسلیم اولنه‌جقدر . حکومت عثمانیه تسلیم امرینه اطاعت ایتمدکلری تقدیرده مخابرات ومعاونتی قطع ایتمکی تعهد ایلر .

ماده : ١٨ مصراطه‌ده داخل اولدیغی حالده طرابلس وبنغازیده اشغال ایدیلن لیمانلرك الك یقین اتّفاق محافظه قطعاته تسلیمی .

ماده : ١٩ آلمان آوستریا بحری ، بری وسیویل مأمورین وتبعه‌سنك برآی ظرفنده واوزاق محللرده بولنانلرك برآیدن صوکره ممکن اولان الك قیصه زمانده ممالك عثمانیه‌یی ترك ایتلری .

ماده : ٢٠ بشنجی ماده موجبنجه ترخیص ایدیله‌جك قوای عثمانیه‌یه عائد تجهیزات ، اسلحه جبخانه ووسائط نقلیه‌نك طرز استعمالنه دائر اعطا ایدیله‌جك تعلیماته رعایت اولنه‌جقدر .

ماده : ٢١ مؤتلفلرك منافعنی صیانت ایچون اعاشه نظارتی نزدینه اتّفاق ممثللری مربوط بولنه‌جق وکندیلرینه بوبابده لزوم کوریله‌جك کافهٔ معلومات اعطا ایدیله‌جکدر .

ماده : ٢٢ عثمانلی اسرای حربیه‌سی اتّفاق دولتلری نزدنده محافظه ایدیله‌جکدر. سیویل اسرای حربیه ایله استان عسکریه خارجنده اولانلرك تخلیه‌سی نظر دقته آلنه‌جقدر .

ماده : ٢٣ حکومت عثمانیه مرکزی حکومتلرله بالجمله مناسباتی قطع ایده‌جکدر .

ماده : ٢٤ ولایات سنه‌ده اغتشاش ظهورنده مذکور ولایتلرك هرهانکی برقسمنك اشغالی حتی اتّفاق دولتلری محافظه ایدرلر .

ماده : ٢٥ متفقلره حکومت عثمانیه آره‌سنده مخاصمات ١٩١٨ سنه‌سی تشرین اولنك اوتوز برنجی کونی وسطی ساعت محلی ایله وقت ظهرده تعطیل ایدیله‌جکدر .

انکلتره حکومت قرالیه‌سی سفائن حربیه‌سندن لیبیده مودروس لیمانده لنکرانداز آغا ممنون زرهلیسنده ١٩١٨ سنه‌سی تشرین اولنك اوتوزنجی کونی نسختین اولهرق امضا ایدلشدر .

امضا

سعداه رشاد حکمت حسین رؤف آرتور غالطورب

٣٣٨٤ نومرولی تقویم وقایعدن مقتبسدر .

EK-B

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile Düvel-i İ'tilâfiye beyninde mün'akid mûtârekenâme

İngiltere Hükûmetinin Müttefikleriyle bi-i'tilâf salâhiyyet-dâr kıldığı İngiltere Hükûmeti Bahr-ı Sefid Donanması Başkumandanı Ferik Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe hazretleri ile hükûmet-i seniyye canibinden haiz-i salâhiyyet Bahriye Nazırı devletlu Rauf Beyefendi hazretleri, Hariciye Müsteşarı Atufetli Reşad Hikmet Beyefendi hazretleri, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Kaymakamlarından Sadullah Beyefendi arasında kararlaştırılıb akd edilen mütareke şerâiti:

Madde 1: Bahr-ı Siyah'a mürûr için Çanakkale ve Bahr-ı Siyah Boğazları'nın küşâdı ve Bahr-ı Siyah'a mürûrun temini, Çanakkale ve Bahr-ı Siyah istihkâmâtının Müttefikler tarafından işgali.

Madde 2: Osmanlı sularındaki bil-cümle torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevâzı'ı ve mevâni'-i saire mevâki'i gösterilecek ve bunları taramak veya ref' etmek için taleb vuku'unda muâvenet edilecekdir.

Madde 3: Karadeniz'de mevcûd torpil mevki'leri hakkındaki ma'lûmât-ı mevcûde i'tâ edilecekdir.

Madde 4: İ'tilâf Hükûmatına mensub üsera-yı harbiyye ile Ermeni üsera ve mevkufunu İstanbul'da cem' edilecek ve bilâ-kayd ü şart İ'tilâf Hükûmetlerine teslim olunacakdır.

Madde 5: Hududların muhafazası ve asayiş-i dâhilinin idâmesi için lüzum görülecek kuva-yı askeriyeden mâ-adâsının derhâl terhisi (işbu kuva-yı askeriyenin mikdar ve vaz'iyyetleri İ'tilâf Hükûmatı tarafından Devlet-i Aliyye ile müzâkere edildikden sonra takarrür etdirilecekdir.)

Madde 6: Osmanlı kara sularında zâbıta ve buna mümâsil husûsât için istihdâm edilecek sefâin-i sagire müstesna olmak üzere Osmanlı sularında veya Devlet-i Aliyye tarafından işgal edilen sularda bulunan kâffe-i sefâin-i harbiye teslim olunub gösterilecek Osmanlı liman veya limanların da mevkûf bulundurulacakdır.

Madde 7: Müttefikler emniyetlerini tehdid edecek vaz'iyyet zuhûrunda herhangi sevk-ül-ceyş noktasını işgal hakkını hâiz alacaklardır.

Madde 8: El-yevm Osmanlı işgali altında bulunan bi'l-cümle liman ve demir mahallerinden İ'tilâf sefâini tarafından istifâde edilmesi ve İ'tilâfla hâl-i harbde bulunanlara karşı mesdûd bulundurulması. Süfün-ü Osmaniye'de ticaret ve ordunun terhisi hususlarında şerâit-i mumâsileden istifâde edilecekdir.

Madde 9: İ'tilâfiyun Osmanlı tersane ve limanlarındaki umum sefâin ta'mîrâtı vesâit-i terhîliyesini isti'mâl edeceklerdir.

Madde10: Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali.

Madde 11: İran'ın şimal-i garbi kısmındaki Kuva-yı Osmaniye'nin derhâl harbden evvelki hudud gerisine celbi hususunda evvelce i'tâ edilen emir icra edilecekdir. Mavera-yı Kafkas'ın evvelce Kuva-yı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emr edildiğinden kısmen mûtebâkîsi Müttefikler tarafından vaz'iyyet-i mahalliye tedkik edilerek taleb olunursa tahliye edilecekdir.

Madde 12: Hükûmet muhaberatı müstesna olmak üzere telsiz telgraf ve kabloları İ'tilâf memurları tarafından murâkabesi.

Madde 13: Bahrî, askerî ve ticarî mevâdd ve malzemenin men'-i tahribi.

Madde 14: Memleketin ihtiyacatı tatmin olundukdan sonra mutebâkî kömür, mâyi' mahrûkat ve bahr-ı levazımın Türkiye menâbi'inden mübâyaası için teshîlat ibrazı. (Mevâdd-ı mezkûrenin hiçbiri ihrac olunmayacakdır.)

Madde 15: El-cümle hudud-ı hadîdîyye İ'tilâf murakâbe zabitleri memur edilecekdir. Bunlar mîyanında el-yevm Hükûmet-i Osmaniye'nin taht-ı murakabesinde bulunan Mavera-yı Kafkas hudud-u hadîdîyyesi aksamı dâhildir. İşbu Kafkas hududu serbest ve tam olarak İ'tilâf memurlarının taht-ı idaresine vaz' edilecekdir. Ahalinin ihtiyacının tatmini nazar-ı dikkate alınacakdır. İşbu maddede Batum'un işgali dâhildi. Hükûmet-i Osmaniye Bakû'nün işgaline mu'teriz bulunmayacakdır.

Madde 16: Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'da bulunan muhafız kıtaât en yakın İ'tilâf kumandanına teslim olunacakdır ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizâmı muhafaza için muktezî mikdarından mâ-adâsı beşinci maddedeki şerâite tevfîkan takarrür ettirilecek vech ile geri çekilecekdir.

Madde 17: Trablusgarb'da ve Bingazi'de bulunan Osmanlı zabitleri en yakın İtalyan muhâfaza kıtaâtına teslim olacakdır. Hükûmet-i Osmaniye teslim emrine itaât etmedikleri takdirde muhâberât ve muâveneti kat' etmeyi taahhüd eyler.

Madde 18: Mısrat da dâhil olduğu hâlde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanların en yakın İ'tilâf muhâfaza kıtaâtına teslimi.

Madde 19: Alman Avusturya bahrî, berrî ve sivil memurin ve tebasının bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda memâlik-i Osmaniye-yi terk etmeleri.

Madde 20: Beşinci madde mucibince terhis edilecek Kuva-yı Osmaniye'ye ait techizat, esliha, cephane ve vasait-i nakliyenin tarzı isti'mâline dair i'tâ edilecek ta'lîmâta riâyet olunacakdır.

Madde 21: Mü'teliflerin menâfi'ini sıyânet için iaşe nezareti nezdine İ'tilâf mümessilleri merbut bulunacak ve kendilerine bu babda lüzum görülecek kâffe-i ma'lûmât i'tâ edilecekdir.

Madde 22: Osmanlı üsera-yı harbiyyesi İ'tilâf devletleri nezdinde muhafaza edilecekdir. Sicil üsera-yı harbiyye ile senan-ı askeriyye haricinde olanların tahliyesi nazar-ı dikkate alınacakdır.

Madde 23: Hükûmet-i Osmaniye merkezî hükûmetlerle bil-cümle münasebâtı kat' edecekdir.

Madde 24: Vilâyat-ı sitte de iğtişaş zuhurunda mezkur vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İ'tilâf devletleri muhafaza eder.

Madde 25: Müttefiklerle Hükûmet-i Osmaniye arasında muhâsemât 1918 senesi Teşrin-i evvelinin otuz birinci günü vasatî saat-i mahallî ile vakt-i zahir de ta'til edilecekdir.

İngiltere Hükûmet-i Kraliyesi Sefâin-i Harbiyyesinden Limni'de Mondros limanında Len Gerandaz Agamemnon Zırhlısı'nda 1918 senesi Teşrin-i evvelinin otuzuncu günü nüshateyn olarak imza edilmişdir.

İmza

Sadullah Reşad Hikmet Hüseyin Rauf Arthur Calthorpe

3384 numrolu Takvîm-i Vakayi'den muktebisdir.

İSH KUTU: 7 GÖMLEK: 80 BELGE: 80 - 1

Osmanlı Devleti ve İtilâf devletleri arasında kabul edilen mütarekename

İngiltere Devleti'nin, Müttefikleriyle beraber imza yetkisi verilen İngiltere Devleti Akdeniz Donanması Başkomutanı Amiral Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe ile Osmanlı Devleti adına da Bahriye Nazırı Rauf Bey, Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet, Genelkurmay Yarbaylarından Sadullah Bey arasında kararlaştırılıp imzalanan mütareke şartları:

Madde 1: Karadeniz'e çıkış için Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın açılışı ve Karadeniz'e çıkışın temini, Çanakkale ve Karadeniz boğaz istihkâmlarının Müttefikler tarafından işgali.

Madde 2: Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevzileri ve diğer engellerin yerleri gösterilecek ve bunları taramak veya kaldırmak için istendiğinde yardımcı olunacaktır.

Madde 3: Karadeniz'de mevcut torpil yerleri hakkında bilgi verilecektir.

Madde 4: İtilâf devletlerine ait harp esirleriyle, Ermeni esirler ve hükümlüler, İstanbul'da toplanacak ve kayıtsız şartsız İtilâf devletlerine teslim edilecektir.

Madde 5: Hudutların korunması ve iç güvenliğin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askerî kuvvetlerden fazlası hemen terhis edilecek. (İşbu askerî kuvvetlerin miktarı ve vaziyetleri İtilâf hükûmetleri tarafından Osmanlı Hükûmeti ile müzakere edildikten sonra belli olacaktır.)

Madde 6: Osmanlı kara sularında zabıta ve buna benzer işler için kullanılacak küçük deniz araçları hariç olmak üzere, Osmanlı sularında ve Osmanlı Devleti tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün harp gemileri teslim olunup, gösterilecek Osmanlı liman veya limanlarında tutuklu bulundurulacaktır.

Madde 7: Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek bir vaziyet zuhurunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkını elde bulunduracaklardır.

Madde 8: Hâlen Osmanlı işgali altında bulunan bütün liman ve demir yollarından İtilâf devletleri deniz araçlarının faydalanması, İtilâf devletleri ile hâlen savaşta bulunanlara karşı kapalı bulundurulması, Osmanlı Hükûmetine ait deniz araçları ticaret ve terhis nedeniyle bu yerlerden faydalanacaklardır.

Madde 9: İtilâf devletleri, gemilerinin onarımı için Osmanlı tersane ve limanlarındaki bütün onarım araçlarından faydalanacaklardır.

Madde 10: Toros tünellerinin İtilâf devletleri tarafından işgali.

Madde 11: İran'ın kuzeybatısındaki Osmanlı kuvvetleri ilk fırsatta savaştan evvelki hudut gerisine alınması hakkındaki evvelce verilmiş olan

emir yürürlüğe konacaktır. Maverayı Kafkas'ın evvelce Osmanlı kuvvetleri tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden geri kalan kısımları Müttefikler tarafından yerinde tetkik edilerek istenirse tahliye edilecektir.

Madde 12: Hükûmet haberleşmeleri hariç olmak üzere, telsiz telgraf ve kabloların İtilâf memurları tarafından kontrolü sağlanacaktır.

Madde 13: Askerî kara ve deniz ile ticarî malzeme ve edevatın tahrip edilmesi önlenecektir.

Madde 14: Memleketin ihtiyacı temin edildikten sonra geri kalan kömür ve sıvı yakacak ile deniz malzemelerinin Türkiye dâhilinde mübayaası için kolaylık gösterilmesi. (Adı geçen maddelerin hiçbiri ihraç edilmeyecektir.)

Madde 15: Bütün demir yolları hatlarına İtilâf kontrol subayları memur edilecektir. Bunlar meyanında hâlen Osmanlı Hükûmetinin kontrolü altında bulunan Maverayı Kafkas demir yolları da dâhildir.

Madde 16: Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız birlikler en yakın İtilâf kumandanlarına teslim olacaktır. Kilikya'daki kuvvetlerin intizamını korumak için yeterli miktardan fazlası beşinci maddedeki şartlara göre düzenlenerek geri çekilecektir.

Madde 17: Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan muhafız birliklerine teslim olacaklardır. Teslim emrine itaat etmedikleri takdirde Osmanlı Hükûmeti bunlara yardımda bulunmamayı taahhüt eder.

Madde 18: Mısrat da dâhil olduğu hâlde, Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanların en yakın İtilâf muhafız birliklerine teslimi.

Madde 19: Alman, Avusturya tebaasında bulunan kara, deniz subaylarıyla sivil memurlar bir ay içinde, uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa sürede Osmanlı ülkesini terk etmeleri sağlanacaktır.

Madde 20: Beşinci madde gereğince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait teçhizat, silâh, cephane ve araçların kullanılma şekline dair, verilecek talimata göre hareket edilecektir.

Madde 21: İtilâf devletleri mensuplarının menfaatlerini korumak için İaşe Nezareti emrine İtilâf temsilcileri bağlı bulunacak ve kendilerine gerekli görülecek bütün bilgiler verilecektir.

Madde 22: Osmanlı harp esirleri İtilâf devletleri emrinde muhafaza edilecektir. Sivil harp esirleri ile askerlik çağına girenler haricinde olanların bırakılması nazarı dikkate alınacaktır.

Madde 23: Osmanlı Hükûmeti, merkezî hükûmetlerle bütün ilişkilerini kesecektir.

Madde 24: Vilâyât-ı Sitte (Altı Vilâyet)'de karışıklık çıkarsa bu illerden herhangi birisinin işgali hakkını İtilâf devletleri muhafaza ederler.

Madde 25: Müttefiklerle Osmanlı Hükûmeti arasında savaş hâli 1918 yılı Ekim ayının 31'inci günü vasatî yerel saat ile öğle vakti tatil edilecektir.

İmza

Sadullah Reşad Hikmet Hüseyin Rauf Arthur Calthorpe

İSH KUTU: 7 GÖMLEK: 80 BELGE: 80 - 1

TÜRKİYE, İNGİLTERE VE IRAK HÜKÜMETLERİ BEYNİNDE ANKARA'DA MÜNAKİT HUDUD VE MÜNASEBATI HASENEİ HEMCİVARİ MUAHEDENAMESİ

Andlaşmanın İmza yer ve tarihi : Ankara, 5 Haziran 1926
Onay Kanununun tarih ve sayısı : 7 Haziran 1926, Sayı 911
Resmi Ceride ile neşir ve ilânı : 18 Temmuz 1926, sayı 424
D Ü S T U R : III. tertip, Cilt 7, Sahife 1642

ONAY KANUNU

Madde 1: Türkiye, İngiltere ve Irak Hükûmetleri arasında Ankara'da 5 Haziran 1926 tarihinde İmza olunan Hudud ve Münasebatı Hasenei Hemcivari Muahedesi Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdik olunmuştur.

Madde 2: İşbu muahedenin icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

TÜRKIYE, INGILTERE VE IRAK HÜKÜMETLERI BEYNINDE ANKARA'DA 5 HAZIRAN 1926 TARIHINDE MÜNAKIT HUDUT VE MÜNASEBATI HASENEI HEMCIVARI MUAHEDENAMESI

Bir taraftan Türkiye Reisicumhuru Hazretleri ve diğer taraftan Haşmetlû Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyeti Müttehidesi, Mâverayı Ebhar Britanya arazisi Kıralı ve Hindistan Imparatoru hazretleri ve haşmetlû Irak Kıralı hazretleri. Lozan'da İmza edilen 24 temmuz 1923 tarihli muahedenin Türkiye ile Irak arasındaki hududun tâyini hakkındaki ahkâmını derpiş ederek Irak'ı müstakil bir devlet ve kendisiyle İngiltere arasında münakit 10 Teşrinievvel 1922 ve 13 kânunusani 1926 tarihli muahedelerden münbais münesabatı mahsusayı tanıyarak hudut mıntıkasında aralarındaki âhenk ve hüsnü amizişi ihlâl edebilecek her gûna hadisatı bertaraf etmek arzusuyla bu bapta bir muahede akdine karar vermişler ve berveçhizir murahhaslarını tâyin etmişlerdir: şöyle ki: Türkiye Cumhuriyeti Reisi Hazretleri: İzmir Mebusu ve Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Beyefendi Hazretleri. Haşmetlû Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyeti Müttehidesi Mâverayı Ebhar Britanya arazisi Kıralı ve Hindistan İmparatoru Hazretleri. Haşmetlû Britanya Kralı Hazretlerinin Türkiye Cumhuriyeti nezdinde fevkalâde sefir ve murahhası asaletlû Sir Ronald Charles Lindzey. K.C.M.G., C.B.C.V.O. Hazretleri. Haşmetlû Irak Kıralı Hazretleri. Irak Müdafaai Milliye Vekil Vekili Miralay Nuri Sait, S.M.J.D.S.O. Hazretleri. Müşarünileyhim yolunda ve muntazam bulunan salâhiyetnamelerini tebliğettikten sonra ahkâmı âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

BİRİNCİ FASIL

Türkiye ile Irak arasındaki hudut.

MADDE 1 : Türkiye ile Irak arasındaki hattı hudut Cemiyeti Akvamın 29 teşrinievvel 1924 tarihli içtimaında takarrür etmiş olan güzergâha tevfikan berveçhizir sureti katiyede tâyin edilmiştir.

(Brüksel hattı hududunun tarifi)

-Merbuttur-

Mamafih balâdaki hattı hudut Aşuta ve Alamun cenubunda bu iki mahalli yekdiğerine rapteden yolun Irak arazisinden geçen kısmını Türk arazisi dâhilinde bırakmak üzere tadil edilmiştir.

MADDE 2 : Birinci maddenin son fıkrası kaydı tahtında mezkûr maddede tespit edilen hattı hudut işbu muahedeye merbut 1/250000 mikyasında harita üzerinde tersim edilmiştir. Metin ile harita arasında ihtilâf zuhurunda metin muteber olacaktır.

MADDE 3 : Birinci maddede tasrih edilen hattı hududu arazi üzerinde tâyin etmek üzere bir tahdidi hudut komisyonu teşkil edilecektir. İşbu komisyon Türkiye Hükümeti tarafından tâyin edilecek iki ve Britanya ile Irak Hükümetleri tarafından müştereken tayin edilecek iki murahhas ile muvafakat buyurduğu takdirde İsviçre Reisicumhuru tarafından İsviçre tebaası meyanından tâyin edilecek bir reisten mürekkep olacaktır. İşbu komisyon sürati mümküne ile ve her halde bu muahedenin mevkii meriyete vaz'ından itibaren altı ay zarfında içtima edecektir. Komisyonun mukarreratı ekseriyeti âra ile ittihaz edilecek ve bilcümle tarafeyni âliyei âkideyn için vacibürriaye olacaktır.

Tahdidi hudut komisyonu her halde işbu muahededeki tarifatı pek yakından takibe gayret edecektir. Komisyonun masarifi Türkiye ve Irak arasında mütesaviyen taksim edilecektir. Alâkadar devletler komisyonun vazifesini ifa edebilmesi için lâzım gelen ikâmet, amele, malzemeye (kazık işaret taşı) mütaallik bilcümle hususatta gerek doğrudan doğruya gerek memurini mahalliye vasıtasıyla tahdidi hudut komisyonuna muavenet etmeği taahhüt eylerler.

Mezkûr devletler bundan başka komisyon tarafından vazedilecek nirengi mevzilerine, hudut işaretlerine, kazık ve alâmetlere riayet etmeği taahhüt ederler.
Hudut işaretleri birinden diğeri görülebilecek surette vazedilecek ve üzerlerine numara konulacaktır. Bunların mevkileri ile numaraları bir harita üzerinde gösterilecektir.
Tahdidi hudut zabıtnamei kat'isi ve buna merbut haritalarla vesaik, üç nüsha olarak tanzim edilecek ve bunlardan ikisi hem hudut devletlerin hükümetlerine ve üçüncüsü musaddak suretleri Lozan Muahedesini İmza eden devletlere tebliğ edilmek üzere Fransa Cumhuriyeti Hükümetine ita edilecektir.

MADDE 4 : Birinci madde mucibince Irak'a terk edilen arazideki ahalinin tâbiiyeti Lozan Muahedesinin 30-36 ncı maddelerine tevfikan halledilecektir.
Tarafeyni âliyei âkideyn mezkûr muahedenin 31, 32, 34 üncü maddelerinde münderiç hakkı hiyarın işbu muahedenin mevkii meriyete girdiği tarihten itibaren on iki ay müddetle cari olabileceğini kararlaştırmışlardır.

Mamafih Türkiye, balâdaki ahaliden hakkı hiyarlarını Türkiye tâbiiyeti için istimal edenlerin işbu haklarını tanımak hususunda serbestii hareketini muhafaza eder.

MADDE 5 : Tarafeyni âkideynden her biri birinci maddede tasrih edilen hattı hududu kati ve taarzudan masun olmak üzere kabul ve bunu tadile matuf her türlü teşebbüsten tevakki etmeği taahhüt eyler.

İKİNCİ FASIL

Münasebatı hasenei hemcivari.

MADDE 6 : Tarafeyni âliyei âkideyn bir veya bir kaç müsellâh eşhasın civar hudut mıntıkasında yağmagerlik veyahut şekavet icrası maksadıyla vuku bulacak istihzaratına yedi iktidarlarında bulunan bilcümle vesait ile muhalefet etmeği ve bunların huduttan mürurına mâni olmağı mütekabilen taahhüt ederler.

MADDE 7 : On birinci maddede zikredilen salâhiyettar memurin civar hudut mıntıkasında yağmagerlik veyahut şekavet icrası için bir veya bir kaç müsellâh eşhasın istihzaratta bulunduklarını istihbar ettikleri zaman yekdiğerlerini mütekabilen ve bilâ imhal haberdar edeceklerdir.

MADDE 8 : On birinci maddede zikredilen salâhiyettar memurin bulundukları arazi dâhilinde ika edilmiş olabilecek bilcümle yağmagerlik ve haydutluk ef'alinden mütekabilen yekdiğerlerini haberdar edeceklerdir.
Haberdar edilecek taraf memurini, yedi iktidarlarında bulunan bilcümle vesait ile bunların faillerinin huduttan mürurına mâni olmağa gayret edeceklerdir.

MADDE 9 : Müsellâh bir veya bir kaç eşhas civar hudut mıntıkasında bir cinayet veya cürüm ika ettikten sonra diğer hudut mıntıkasına ilticaya muvaffak oldukları takdirde bu son hudut mıntıkası memurini işbu eşhası silâhlarıyla ve yağma ettikleri eşya ile birlikte kanuna tevfikan tebaası bulundukları tarafın memurinine teslim etmek üzere tevkif etmeğe mecburdurlar.

MADDE 10 : Muahedenin işbu faslının tatbik edileceği hudut mıntıkası Türkiye'yi Irak'tan tefrik eden bütün hudut ile bu hududun bir ve diğer tarafında yetmiş beşer kilometre derinliğinde bulunan mıntıkadır.

MADDE 11 : Muahedenin işbu faslını tatbik ile mükellef salâhiyettar memurin berveçhizirdir. Umumi teşriki mesaiyi tanzim ve ittihaz olunacak tedabirin mesuliyetini deruhte etmek üzere:

Türkiye tarafından: Askeri Hudut Kumandanı.

Irak tarafından: Musul ve Erbil mutasarrıfları.
Malûmatı mahalliyenin ve tebligatı müstacelenin teatisi için,

Türkiye tarafından: Valilerin muvafakati ile tâyin edilecek memurin.

Irak tarafından: Zako, Amadiye, Zibar, Rovandoz kaymakamları,

Türkiye ve Irak Hükümetleri gerek on üçüncü maddede zikredilen daimi hudut komisyonu marifetiyle ve gerek tariki siyasi ile yekdiğerini haberdar ederek esbabı idariyeden dolayı salâhiyettar memurlarının listesini tadil edebilirler.

MADDE 12 : Türkiye ve Irak memurları diğer taraf tebaasından olup bilfiil onun arazisinde bulunan aşair rüesa, şeyh veyahut diğer âzası ile resmi veya siyasi mahiyeti haiz her nevi muhabereden istinkâf edeceklerdir. Tarafeyni âkideyn hudut mıntıkasında bir veya diğer devlet aleyhine müteveccih hiç bir gûna propaganda teşkilâtına ve içtimaa müsaade etmeyeceklerdir.

MADDE 13 : Muahedenin işbu faslının ahkâmının icrasını teshil ve umumiyetle hudut üzerinde münasebatı hasenei hemcivariyi idame etmek üzere vakit vakit Türkiye ve Irak hükümetleri tarafından mütekabilen tayin edilecek müsavi adedte memurinden mürekkep daimi bir hudut komisyonu teşekkül edecektir.
Bu komisyon en az altı ayda bir kere ve ahval icap ettirdiği takdirde daha ziyade içtima edecektir.

Münavebeden Türkiye ve Irak'ta içtima edecek olan bu komisyon muahedenin bu faslının ahkâmının icrasına müteallik mesaili ve alâkadar hudut mıntıka memurları arasında bir itilâfa müncer olmayan diğer her nevi hudut mesailini sureti dostanede halletmek vazifesiyle mükellef olacaktır. Komisyon işbu muahedenin mevkii meriyete girdiği tarihi takibenden iki ay zarfında birinci defa olarak Zako'da içtima edecektir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Ahkâmı Umumiye.

MADDE 14 : Her iki memleket arasında menafii müştereke sahasını tevsi etmek maksadıyla Irak Hükümeti işbu muahedenin mevkii meriyete vaz'ı tarihinden itibaren yirmi beş sene müddetle berveçhizir alacağı aidatın yüzde onunu Türkiye Hükümetine tesviye edecektir:

a) 14 mart 1925 tarihli imtiyaz mukavelenamesinin onuncu maddesi mucibince «Türkiş Petroleum» kompani'den,

b) Bâlâdaki imtiyaz mukavelenamesinin altıncı maddesi mucibince petrol ihraç edebilecek olan şirketlerden veya eşhastan,

c) Bâlâda zikredilen imtiyaz namenin 33 üncü maddesi mucibince teşekkül edebilecek olan muavin şirketlerden,

MADDE 15 : Türkiye ve Irak, dost devletler arasında cari usule tevfikan bir iadei mücrimin muahedesi akdetmek üzere mümkün mertebe süratle müzakerata girişmeğe karar vermişlerdir.

MADDE 16 : Irak Hükümeti kendi arazisinde ikamet eden eşhası işbu muahedenin İmzasına kadar Türkiye lehindeki efkâr ve harekâtı siyasiyelerinden dolayı iz'aç ve tazip etmemeği ve kendilerine tam ve multak bir affı umumi bahşetmeği taahhüt eyler.
Bu bapta ita olunmuş hükümlerin kâffesi iptal edilecek ve derdest bulunan bilcümle takibat tevkif olunacaktır.

MADDE 17 : İşbu muahede, tasdiknamelerin teatisinden itibaren mevkii meriyete girecektir.

İşbu muahedenin ikinci faslı, bu muahedenin mevkii meriyete girdiği tarihten itibaren on sene müddetle mer'i kalacaktır.

İşbu muahedenin mevkii meriyete girdiği tarihten itibaren iki sene hitamında tarafeyni akideynden her biri işbu faslı kendisine aidiyeti itibariyle feshetmek hakkını haiz olacaktır. Keyfiyeti fesih ihbar edildiği tarihten bir sene sonra müessir olacaktır.

MADDE 18 : İşbu muahede tarafeyni âliyei âkideyn tarafından tasdik edilecek ve tasdiknameler mümkün mertebe süratle Ankara'da teati edilecektir. Muahedenin musaddak suretleri Lozan muahedesini İmza eden devletlere gönderilecektir.
Tasdikan lilmakal bâlâda isimleri zikredilen murahhaslar işbu muahedeyi İmza ve zirini temhir etmişlerdir.

Ankara'da 5 haziran 1926 tarihinde üç nüsha olarak tanzim edilmiştir.

İmza İmza

Dr. Tevfik Rüştü R.C.Lindzey

(Mühür) (Mühür)

İmza: Nuri Sait (Mühür)

MERBUT

Türkiye ile Irak arasındaki hudut

MADDE 1 : Türkiye ile Irak arasındaki hattı hudut Cemiyeti Akvamın 29 teşrinievvel 1924 tarihli içtimaında takarrür etmiş olan güzergâha tevfikan berveçhi zir sureti katiyede tayin edilmiştir:

Dicle nehri ile Habur Çayının noktai iltikalarından bed ile Habur çayının hattı mutavassıt veya Talvegin'i takiben mezkûr çayın Hazil çayı mültekasına kadar;

Siyomez'den geçen çay mültekasının membaına doğru üç kilometrede kâin bir noktasına kadar Hazil çayının hattı mutavassıt veya Talveği;

Bu noktadan itibaren sıyomezden geçen çay kolu havzasının şimalindeki tepeye kadar şarka doğru giden bir hattı müstakim;

Bu havzanın şimalindeki tepeden Bilâkiş dağına kadar;

Bu noktadan itibaren Bayco çayının Robozak'taki kolunun menbaına kadar;

Bu çay ile Robozak'ın şark-cenubu şarkisindeki 6834 rakımından inen çayın Robozak'ın cenubunda kâin mülteka kısmına kadar;

6834 rakımlı tepeden şimal-şarkı şimalisindeki boğaza kadar bir hattı müstakim;

şark istikametini takiben bu boğazdan inen küçük çay Talveği'nin Habor çayı ile noktai iltikasına kadar;

Habor çayı mansabına doğru tahminen bir buçuk kilometre boyunca mezkûr çayın Aroş ve Ceramos mıntakasından inen bir çay ile iltikasına kadar;

Bu çayı takiben, Kâşure'den gelen çayı şimalde bırakarak birincisi Ceramos'tan ve ikincisi Aroş'tan inen iki mühim kolun yekdiğeriyle telâkisine kadar;

Bu mültekadan bâlâda mevzuubahis olan iki kolun arasındaki suların hattı taksimi üzerinde 6571 rakımına şarka müntehi olan bu vadi Talveği;

Evvelkinin şarkında kâin 9063 rakımına kadar bu hattı taksimi meyah ve sonra Lizen çayı havzasının cenup tepesiyle Ceramus'tan gelen kol havzası ve tepesinin noktai telâkısine kadar;

- Ora-dan inen zap çayı kolu havzasının şimal tepeleri boyunca bu sonuncu tepe hattı;

Özkaya'nın tahminen iki kilometre garp-şimali garbisindeki tepesine kadar;

Özkaya'nın kurbunda ve şimali şarkisinde kâin bu zirvenin Zap kolunun membaına kadar bir hattı müstakim;

Zap çayına kadar bu kolun mecrası;

Zap çayını mansabına doğru takiben Bayçoka'nın bir kilometre cenubunda kâin bu noktaya kadar;

Bebehi'nin cenubundan ve (Çal) ın şimalinden geçen çay havzasının cenup tepesine kadar şark istikametinde,

Berican'dan geçen Zap kolunun cenup hattı bâlası boyunca imtidat eden ve (şilok) un garp-cenubu garbisinde Avmarek'in menbaına yakın bulunan noktaya kadar bir hattı müstakim;

İşbu menbaa kadar bir hattı müstakim;

Bu membadan (Avmarek) in garbi kolu, (Kesrik) ve (Nervek) arasındaki boğaza inen küçük çay mültekasına kadar, Bu küçük çay kendi menbaına kadar, Mültekası Nervek şimalindeki Avmarek'in şark kolundan müteşaip suya kadar en kısa mesafe; Bu su kendi mansabına kadar; Bu mültekadan Avmarek ile Rudbarşin sularının ayrıldığı hattı balâya olan en kısa mesafe;

Bu hattı balâ, şeh Muammer kurbunda ve şimalinde bu çaya akan Rutbarşin kolu membaına en yakın olan noktaya kadar;

Bu membaa kadar bir hattı müstakim;

Balâda zikrolunan kol-de-nin bir az cenubunda ve çayın mansabına kadar mansabına doğru akan Rutbarşindir;

Bu çay kendi membaına kadar;

Bu membadan Rutbarşin ve (Herki) nin şark ve kurbundaki şemsi Dinan kolu sularını ayıran hattı balâya kadar en kısa mesafe;

Bu noktadan işbu kolu besleyen en yakın çaya en kısa mesafe;

Bu çay ve maruzzikir kol şemsidinan suyuna kadar;

Bu mültekadan şemsidinan suyu havzasının cenubi tepesine en yakın mesafe;

Bu tepe (Boyah) ın şark ve kurbunden geçen Hacıbey çayı ve kolunun beynindeki zirve hattiyle tekatu noktasına kadar;

En kısa bir hattı müstekim üzere Hacıbey çayına kadar uzayan bu tepe hattı;

Hacıbey çayı membaına doğru Iran hududuna kadar.

İngiltere Sefiri Sir Ronald şarl Lindzey ve Irak Murahhası Nuri Sait Paşa taraflarından Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyefendiye yazılan 5 Haziran 1926 tarihli notanın tercümesidir:

Bugün beynimizde İmza edilen muahedenin on üçüncü maddesine atfen şunu beyan ederiz ki bu muahedenin mevkii meriyete vaz'ını takip eden on iki ay içinde Türkiye Hükümeti mezkûr maddede mevzuubahis olan aidattaki hissesini sermayeye tahvil etmek arzusunda bulunduğu takdirde Irak hükümetini arzusundan haberdar edecek ve mezkûr hükümet ihbarı vâkıı takip eden otuz gün zarfında bu maddenin tamamii ifası zımnında Türkiye Hükümetine beş yüz bin Ingiliz lirasi tesviye edecektir.

Diğer taraftan şurası da mukarerdir ki Türkiye Hükümeti mezkûr aidattaki menafiini evvel emirde Irak Hükümetine bir tarafı salisin tediyeye âmade olabileceği fiyattan daha yüksek olmamak üzere mübayaa etmek fırsatını vermeksizin elinden çıkarmamağı taahhüt eyler.

Teati edilen işbu notaların bugün İmza edilen muahedenin cüz'ü mütemmimini teşkil ettiği takarrür etmiştir. Bu vesile ile ihtiramatı faikamızı tecdit ederiz.

5 Haziran 1926
Lindzey Nuri Sait

Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey Efendi tarafından Ingiltere Sefiri Sir şarl Lindzey Cenablarına ve Irak Murahhası Nuri Sait Paşaya yazılan müttehidülmeal mektupların tercümesidir:

Aramızda bugün İmza edilen muahedenin on dördüncü maddesine atfen berveçhizir vukubulan beyanatınızı havi olarak bugünkü tarihli gönderdiğiniz notayı ahiz ve senet ittihaz ettiğimi arz ederim.

Bu muahedenin mevkii meriyete vaz'ını takip eden on iki ay içinde Türkiye Hükümeti mezkûr maddede mevzuubahis olan aidattaki hissesini sermayeye tahvil

etmek arzusunda bulunduğu takdirde Irak Hükümetini arzusundan haberdar edecek ve mezkûr Hükümet ihbarı vâkıı takip eden otuz gün zarfında bu maddenin tamamii ifası zımnında Türkiye Hükümetine beş yüz bin İngiliz lirası tesviye edecektir.

Diğer taraftan şurası da mukarrerdir ki Türkiye Hükümeti mezkûr aidattaki menafiini evvel emirde Irak Hükümetine bir tarafı salisin tediyeye âmade olabileceği fiyattan daha yüksek olmamak üzere mübayaa etmek fırsatını vermeksizin elinden çıkarmamağı taahhüt eyler.

Teati edilen işbu notaların bugün İmza edilen muahedenin cüz'ü mütemmimini teşkil ettiği takarrür etmiştir.

Dr. T. Rüştü

EK-Ç

[Distributed to the Members of the League, the Assembly and the Council.]

Official No.: A. 17. 1932.VII.

Geneva, August 16th, 1932.

LEAGUE OF NATIONS

REQUEST OF THE KINGDOM OF IRAQ FOR ADMISSION TO THE LEAGUE OF NATIONS

The Secretary-General has the honour to communicate to the Members of the League of Nations, for consideration :

1. A letter from the United Kingdom Secretary of State for Foreign Affairs, dated London, July 26th, 1932;

2. A letter from the Prime Minister of Iraq, dated Badgad, July 12th, 1932, relating to the request of Iraq for admission to the League of Nations;

3. A memorandum from the Iraqi Government;

4. A Declaration, made at Baghdad on May 30th, 1932, containing the guarantees given to the Council by the Iraqi Government.

In accordance with the proposal of the Government of the United Kingdom, the request of the Iraqi Government will be placed, in conformity with Rule 4, paragraph 3 of the Rules of Procedure of the Assembly, on the Supplementary List of items to the Agenda of the thirteenth Ordinary Session of the Assembly.

I. LETTER, DATED JULY 26TH, 1932, FROM THE BRITISH UNDER-SECRETARY OF STATE FOR FOREIGN AFFAIRS.

London, July 26th, 1932.

To the Secretary-General.

By their resolution of January 28th, 1932, the Council of the League of Nations declared their intention to make the termination of the mandatory regime in Iraq subject to two conditions, one of which was the admission of that country to the League of Nations. In a report in connection with this question submitted to the Council on May 19th, the Council's rapporteur drew attention to the above-mentioned resolution, and pointed out that the termination of the mandatory regime in Iraq would not be effected until, *inter alia*, Iraq had been admitted to the League of Nations in accordance with the relevant provisions of the Covenant. M. Fotitch's report was approved by the Council in their resolution of the same day.

2. I am now directed by His Majesty's Principal Secretary of State for Foreign Affairs to transmit to you herewith in original a letter from the Prime Minister of Iraq, requesting that the Kingdom of Iraq may be admitted as a member of the League of Nations, in accordance with the terms of Article 1, paragraph 2, of the Covenant of the League of Nations, together with an explanatory memorandum which forms the enclosure in that letter, and a copy of the Declaration of Guarantees furnished to the Council, which is an enclosure to the memorandum.

The original of the Declaration of Guarantees was sent to you in Foreign Office letter No. E 3102/9/93 of June 27th.

3. Sir John Simon will be grateful to you if the request of the Iraqi Prime Minister may be placed on the Agenda of the next meeting of the Assembly of the League, and if that request may, in the meantime, be brought to the notice of States Members of the League of Nations in accordance with Nury Pasha's desire.

(Signed) G. W. RENDEL.

S. d. N. 1455 (F.) 1300 (A.) 8/32. Imp. A. Granchamp.

Series of League of Nations Publications

VII. POLITICAL.
1932. VII. 9.

2. LETTER, DATED JULY 12TH, 1932, FROM THE PRIME MINISTER OF IRAQ.

Baghdad, July 12th, 1932.

To the Secretary-General.

I have the honour to request that the Kingdom of Iraq may be admitted as a Member of the League of Nations, in accordance with the terms of Article 1, paragraph 2, of the Covenant of the League of Nations, and that this request may be placed on the Agenda of the next meeting of the Assembly of the League.

The Government of Iraq is prepared to accept the conditions laid down in Article 1, paragraph 2, of the Covenant, and to carry out all the obligations involved in membership of the League.

The Government of Iraq will send representatives empowered to give all necessary explanations to the Assembly. In the meantime I have the honour to enclose a memorandum giving information on the points which are usually considered by the Assembly in connection with the admission of new Members to the League.

It is requested that this application may be brought without delay to the knowledge of all States Members of the League.

(Signed) NOURY SA'ID,
Prime Minister of Iraq.

3. MEMORANDUM FROM THE IRAQI GOVERNMENT.

Baghdad, July 12th, 1932.

1. Iraq was one of the territories described in Article 22 of the Covenant as having reached a stage of development where their existence as independent nations could be provisionally recognised subject to the rendering of administrative advice and assistance by a mandatory until such time as they were able to stand alone.

The mandate for Iraq was entrusted to His Britannic Majesty by the principal Allied Powers in April, 1920; but the normal conception of a mandate proved to be inappropriate in the case of Iraq as implying a form of tutelage inconsistent with the large measure of independence which the Iraqi State had even then acquired. The relations between the United Kingdom and Iraq were accordingly placed upon a treaty basis in 1922, and that basis was approved by the Council of the League of Nations by their decision of September 27th, 1924, as giving effect to the provisions of Article 22 of the Covenant.

2. Subject only to the limitations imposed by the Anglo-Iraq Treaty of 1922, Iraq was organised as a fully self-governing kingdom, with the powers and attributes of an independent sovereign State. The guiding principle which inspired the Treaty of 1922 and subsequent treaties between the United Kingdom and Iraq, and the aim which the two Governments have from the first set before themselves, have been the establishment at the earliest possible date of a fully independent State, animated by the spirit of the Covenant and fit to assume not only the privileges but also the responsibilities involved in admission to the League of Nations.

3. With this end in view external mandatory control was progressively reduced and the Iraqi Government assumed year by year an increasing measure of responsibility, until the position was reached that Iraq was virtually governing itself, and the Government of the United Kingdom were satisfied that the country had no further need for the advice and assistance of a mandatory and, in the words of Article 22 of the Covenant, was " able to stand alone ".

4. Their view that Iraq was fit for emancipation was duly communicated by the Government of the United Kingdom to the Council of the League of Nations. At their meeting in September, 1931, the Council, however, decided that before the mandatory regime in Iraq could be terminated that country must be shown to satisfy certain *de facto* conditions, of which the first three were:

(a) It must have a settled Government and an administration capable of maintaining the regular operation of essential Government services;

(b) It must be capable of maintaining its territorial integrity and political independence;

(c) It must be able to maintain the public peace throughout the whole territory.

5. The question whether these conditions, among others stipulated by the Council, were fulfilled in the case of Iraq, was subsequently made the subject of a searching examination by the Permanent Mandates Commission, and in the light of the favourable report submitted by that body, the Council, on January 28th, 1932, declared itself prepared in principle to pronounce the termination of the mandatory regime upon the admission of Iraq to the League of Nations, provided that Iraq should in the meantime have entered into undertakings before the Council, the nature of which were specified in the Council's decision.

6. These undertakings have been assumed by Iraq in a Declaration the text of which was approved by the Council in its Resolution of May 19th, 1932, and which has been signed and ratified by Iraq and deposited with the Secretary-General. The text of this Declaration is annexed to the present memorandum.

7. Upon the admission of Iraq to membership of the League of Nations, the Treaty of Alliance between Iraq and the United Kingdom dated June 30th, 1930, will enter into operation. At the request of the League Council, the Permanent Mandates Commission also examined this Instrument, and reported that the obligations entered into thereunder by Iraq towards the United Kingdom would not infringe the independence of the new State. The Council duly took note of this opinion at its meeting on January 28th, 1932.

8. It follows from the foregoing information that, upon the admission of Iraq to membership of the League, Article 22 of the Covenant will automatically cease to apply, all external control will be withdrawn and Iraq will be fully self-governing.

9. The kingdom of Iraq has already been formally recognised by the following Governments, who have either diplomatic or consular representatives in Iraq :

Belgium, the United Kingdom, Czechoslovakia, Denmark, Egypt, France, Germany, Greece, Hedjaz-Nejd, Italy, the Netherlands, Norway, Persia, Poland, Sweden, Turkey, and the United States of America.

The kingdom of Iraq has also concluded on its own behalf several treaties of settlement and friendship with foreign States, and acceded to the Pact of Paris for the Renunciation of War.

10. The form of government established in Iraq is a Constitutional Monarchy with Ministers responsible to a bi-cameral Parliament. Parliamentary government, in its present form, has been in existence in Iraq since November, 1925.

11. Iraq possesses well-defined frontiers with all limitrophe States. Certain doubts having arisen, however, regarding the precise definition and application of the frontier between Iraq and Syria, it was agreed to refer the matters in dispute to the Council of the League of Nations, and to accept the decision of that body as final.

12. The Declaration referred to in paragraph 6 above ensures the full observance of all international engagements assumed by the Iraqi Government or by the Government of the United Kingdom on behalf of Iraq.

13. The kingdom of Iraq possesses no naval forces. Its army (including a small air force) has a total strength of approximately 10,500 men. Its strength is not in excess of that required to maintain internal order and the necessary minimum defences. The army does not possess any of the more powerful modern weapons of attack.

The kingdom of Iraq is pledged by its adherence to the Pact of Paris never to resort to war as an instrument of national policy.

It is the intention of the Iraqi Government to accede as soon as possible to the Convention relating to the supervision of the international trade in arms and ammunition and in implements of war signed at Geneva on June 17th, 1925, and at the same time to assume in respect of Iraqi territory the same undertakings as those set forth in the first paragraph of Article 28 of that Convention.

4. DECLARATION OF THE KINGDOM OF IRAQ, MADE AT BAGHDAD ON MAY 30TH, 1932, ON THE OCCASION OF THE TERMINATION OF THE MANDATORY REGIME IN IRAQ, AND CONTAINING THE GUARANTEES GIVEN TO THE COUNCIL BY THE IRAQI GOVERNMENT.

CHAPTER I.

Article 1.

Protection of Minorities. The stipulations contained in the present chapter are recognised as fundamental laws of Iraq, and no law, regulation or official action shall conflict or interfere with these stipulations, nor shall any law, regulation or official action now or in the future prevail over them.

Article 2.

1. Full and complete protection of life and liberty will be assured to all inhabitants of Iraq without distinction of birth, nationality, language, race or religion.

2. All inhabitants of Iraq will be entitled to the free exercise, whether public or private, of any creed, religion or belief, whose practices are not inconsistent with public order or public morals.

Article 3.

Ottoman subjects habitually resident in the territory of Iraq on August 6th, 1924, shall be deemed to have acquired on that date Iraqi nationality to the exclusion of Ottoman nationality in accordance with Article 30 of the Lausanne Peace Treaty and under the conditions laid down in the Iraqi Nationality Law of October 9th, 1924.

Article 4.

1. All Iraqi nationals shall be equal before the law and shall enjoy the same civil and political rights without distinction as to race, language or religion.

2. The electoral system shall guarantee equitable representation to racial, religious and linguistic minorities in Iraq.

3. Differences of race, language or religion shall not prejudice any Iraqi national in matters relating to the enjoyment of civil or political rights, as, for instance, admission to public employments, functions and honours, or the exercise of professions or industries.

4. No restriction will be imposed on the free use by any Iraqi national of any language, in private intercourse, in commerce, in religion, in the Press or in publications of any kind, or at public meetings.

5. Notwithstanding the establishment by the Iraqi Government of Arabic as the official language, and notwithstanding the special arrangements to be made by the Iraqi Government, under Article 9 of the present Declaration, regarding the use of the Kurdish and Turkish languages, adequate facilities will be given to all Iraqi nationals whose mother tongue is not the official language, for the use of their language, either orally or in writing, before the courts.

Article 5.

Iraqi nationals who belong to racial, religious or linguistic minorities will enjoy the same treatment and security in law and in fact as other Iraqi nationals. In particular, they shall have an equal right to maintain, manage and control at their own expense, or to establish in the future, charitable, religious and social institutions, schools and other educational establishments, with the right to use their own language and to exercise their religion freely therein.

Article 6.

The Iraqi Government undertakes to take, as regards non-Moslem minorities, in so far as concerns their family law and personal status, measures permitting the settlement of these questions in accordance with the customs and usage of the communities to which those minorities belong.

The Iraqi Government will communicate to the Council of the League of Nations information regarding the manner in which these measures have been executed.

Article 7.

1. The Iraqi Government undertakes to grant full protection, facilities and authorisation to the churches, synagogues, cemeteries and other religious establishments, charitable works and pious foundations of minority religious communities existing in Iraq.

2. Each of these communities shall have the right of establishing councils, in important administrative districts, competent to administer pious foundations and charitable bequests. These councils shall be competent to deal with the collection of income derived therefrom, and the expenditure thereof in accordance with the wishes of the donor or with the custom in use among the community. These communities shall also undertake the supervision of the property of orphans, in accordance with law. The councils referred to above shall be under the supervision of the Government.

3. The Iraqi Government will not refuse, for the formation of new religious or charitable institutions, any of the necessary facilities which may be guaranteed to existing institutions of that nature.

Article 8.

1. In the public educational system in towns and districts in which are resident a considerable proportion of Iraqi nationals whose mother tongue is not the official language, the Iraqi Government will make provision for adequate facilities for ensuring that in the primary schools instruction shall be given to the children of such nationals through the medium of their own language; it being understood that this provision does not prevent the Iraqi Government from making the teaching of Arabic obligatory in the said schools.

2. In towns and districts where there is a considerable proportion of Iraqi nationals belonging to racial, religious or linguistic minorities, these minorities will be assured an equitable share in the enjoyment and application of sums which may be provided out of public funds under the State, municipal or other budgets for educational, religious or charitable purposes.

Article 9.

1. Iraq undertakes that in the liwas of Mosul, Arbil, Kirkuk and Sulaimaniya, the official language, side by side with Arabic, shall be Kurdish in the qadhas in which the population is predominantly of Kurdish race.

In the qadhas of Kifri and Kirkuk, however, in the liwa of Kirkuk, where a considerable part of the population is of Turcoman race, the official language, side by side with Arabic, shall be either Kurdish or Turkish.

2. Iraq undertakes that in the said qadhas the officials shall, subject to justifiable exceptions, have a competent knowledge of Kurdish or Turkish as the case may be.

3. Although in these qadhas the criterion for the choice of officials will be, as in the rest of Iraq, efficiency and knowledge of the language, rather than race, Iraq undertakes that the officials shall, as hitherto, be selected, so far as possible, from among Iraqis from one or other of these qadhas.

Article 10.

The stipulations of the foregoing articles of this Declaration, so far as they affect persons belonging to racial, religious or linguistic minorities, are declared to constitute obligations of international concern and will be placed under the guarantee of the League of Nations. No modification will be made in them without the assent of a majority of the Council of the League of Nations.

Any Member of the League represented on the Council shall have the right to bring to the attention of the Council any infraction or danger of infraction of any of these stipulations, and the Council may thereupon take such measures and give such directions as it may deem proper and effective in the circumstances.

Any difference of opinion as to questions of law or fact arising out of these articles between Iraq and any Member of the League represented on the Council shall be held to be a dispute of an international character under Article 14 of the Covenant of the League of Nations. Any such dispute shall, if the other party thereto demands, be referred to the Permanent Court of International Justice. The decision of the Permanent Court shall be final and shall have the same force and effect as an award under Article 13 of the Covenant.

CHAPTER II.

Article 11.

Most-favoured-nation Clause.

1. Subject to reciprocity, Iraq undertakes to grant to Members of the League most-favoured-nation treatment for a period of ten years from the date of its admission to membership of the League of Nations.

Nevertheless, should measures taken by any Member of the League of Nations, whether such measures are in force at the above-mentioned date or are taken during the period contemplated in the preceding paragraph, be of such a nature as to disturb to the detriment of Iraq the balance of trade between Iraq and the Member of the League of Nations in question, by seriously affecting the chief exports of Iraq, the latter, in view of its special situation, reserves to itself the right to request the Member of the League of Nations concerned to open negotiations immediately for the purpose of restoring the balance.

Should an agreement not be reached by negotiation within three months from its request, Iraq declares that it will consider itself as freed, *vis-à-vis* of the Member of the League in question, from the obligation laid down in the first sub-paragraph above.

2. The undertaking contained in paragraph 1 above shall not apply to any advantages which are, or may in the future be, accorded by Iraq to any adjacent country in order to facilitate frontier traffic, or to those resulting from a Customs union concluded by Iraq. Nor shall the undertaking apply to any special advantages in Customs matters which Iraq may grant to goods the produce or manufacture of Turkey or of any country whose territory was in 1914 wholly included in the Ottoman Empire in Asia.

Article 12.

Judicial Organisation.

A uniform system of justice shall be applicable to all, Iraqis and foreigners alike. It shall be such as effectively to ensure the protection and full exercise of their rights both to foreigners and to nationals.

The judicial system at present in force, and based on Articles 2, 3 and 4 of the Agreement between the Mandatory Power and Iraq, signed on March 4th, 1931, shall be maintained for a period of 10 years from the date of the admission of Iraq to membership of the League of Nations.

Appointments to the posts reserved for foreign jurists by Article 2 of the said Agreement shall be made by the Iraqi Government. Their holders shall be foreigners, but selected without distinction of nationality; they must be fully qualified.

Article 13.

International Conventions. Iraq considers itself bound by all the international agreements and conventions, both general and special, to which it has become a party, whether by its own action or by that of the Mandatory Power acting on its behalf. Subject to any right of denunciation provided for therein, such agreements and conventions shall be respected by Iraq throughout the period for which they were concluded.

Article 14.

Acquired Rights and Financial Obligations. Iraq, taking note of the resolution of the Council of the League of Nations of September 15th 1925 :

1. Declares that all rights of whatever nature acquired before the termination of the mandatory regime by individuals, associations or juridical persons shall be respected.

2. Undertakes to respect and fulfil all financial obligations of whatever nature assumed on Iraq's behalf by the Mandatory Power during the period of the Mandate.

Article 15.

Freedom of Conscience. Subject to such measures as may be essential for the maintenance of public order and morality, Iraq undertakes to ensure and guarantee throughout its territory freedom of conscience and worship and the free exercise of the religious, educational and medical activities of religious missions of all denominations, whatever the nationality of those missions or of their members.

Article 16.

Final Clause. The provisions of the present chapter constitute obligations of international concern. Any Member of the League of Nations may call the attention of the Council to any infraction of these provisions. They may not be modified except by agreement between Iraq and the Council of the League of Nations acting by a majority vote.

Any difference of opinion which may arise between Iraq and any Member of the League of Nations represented on the Council, with regard to the interpretation or the execution of the said provisions, shall, by an application by such Member, be submitted for decision to the Permanent Court of International Justice.

The undersigned, duly authorised, accepts on behalf of Iraq, subject to ratification, the above provisions, being the declaration provided for by the resolution of the Council of the League of Nations of May 19th, 1932.

DONE at Baghdad on this thirtieth day of May 1932

in a single copy which shall be deposited in the archives of the Secretariat of the League of Nations.

(Signed) NOURY SA'ID,

Prime Minister of Iraq.

Cenevre, 16 AĞUSTOS 1932

MİLLETLER CEMİYETİ
IRAK KRALLIĞI'NIN MİLLETLER CEMİYETİNE KABUL EDİLME TALEBİ

Genel Sekreter Milletler Cemiyeti üyeleriyle aşağıdaki konuları görüşmek üzere bir araya gelmekten şeref duyar:

1. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı'nın Londra, 26 TEMMUZ 1932 tarihli mektubu.

2. Irak Başbakanı'nın Irak'ın Milletler Cemiyetine kabul edilme talebiyle ilgili Bağdat, 12 TEMMUZ 1932 tarihli mektubu.

3. Irak Hükûmetinden bir memorandum.

4. Irak Hükûmetinin Bağdat'ta 30 MAYIS 1932'de yaptığı ve Konseye verdiği garantileri kapsayan deklârasyon.

Birleşik Krallık Hükûmetinin teklifine göre Irak Hükûmetinin talebi Kongre Prosedür Kuralları Paragraf 3, Kural 4'e uygun olarak Ek Maddeler listesi üzerinde Kongrenin 13 ncü olağan oturumunda gündeme getirilecektir.

1. İNGİLİZ DIŞİŞLERİ MÜSTEŞARI'NIN 26 TEMMUZ 1932 TARİHLİ MEKTUBU

Genel Sekreter'e,

1. 28 OCAK 1932 tarihli kararıyla Milletler Cemiyeti Konseyi, biri ülkenin Milletler Cemiyetine kabulü olmak üzere iki koşulla karşı karşıya kalan Irak'taki mandaterlik rejimini sona erdirme niyetini açıkladı. Bu konuyla bağlantılı olarak 19 MAYIS'ta Konseye sunulan bir raporda, Konsey raportörü yukarıda bahsedilen karara dikkat çekerek Irak'taki mandaterlik rejiminin sona erdirilmesinin diğer hususlarla beraber Irak'ın sözleşmenin ilgili hükümleri uyarınca Milletler Cemiyetine kabul edilmesine kadar yürürlüğe girmeyeceğini belirtti. Sayın FOTITCH'in raporu Konseyin aynı günkü kararında onaylandı.

2. Şu anda Majesteleri Dışişleri Bakanı size Irak Başbakanı'nın Irak Krallığı'nın Milletler Cemiyeti üyesi olarak kabul edilmesini talep eden mektubunun aslını Milletler Cemiyeti Sözleşmesi 2 nci paragraf Madde 1'e uygun olarak ve bu mektup içerisine eklenen açıklayıcı memorandum ile Konseye sunulan ve memoranduma eklenen Garanti Deklârasyonu'nun suretini iletmem için beni göndermiş bulunuyor.

Garanti Deklârasyonu'nun aslı Dışişleri Bakanlığı 27 HAZİRAN tarihli ve E 3102/9/93 sayılı mektubunda gönderildi.

3. Sir John SIMON, Irak Başbakanı'nın talebi Cemiyet kongresinin bir sonraki toplantısında gündeme getirilebilirse ve bu süre içinde bu talep Nuri Paşanın isteği üzerine Milletler Cemiyetine üye devletlerin dikkatine sunulabilirse size minnettar olacaktır.

(İmza)
G.W.RENDEL

2. IRAK BAŞBAKANI'NIN 12 TEMMUZ 1932 TARİHLİ MEKTUBU

Bağdat, 12 TEMMUZ 1932

Genel Sekreter'e,

Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 2 nci paragraf, 1 nci maddesi uyarınca Irak Krallığı'nın Milletler Cemiyetine üye olarak kabul edilmesini talep etmekten ve bu talebin Cemiyet kongresinin bir sonraki toplantısının gündemine getirilmesinden şeref duyarım.

Irak Hükûmeti sözleşmenin 2 nci paragraf, 1 nci maddesinde belirtilen şartları kabul etmeye ve Cemiyete üyelikle ilgili tüm yükümlülükleri yerine getirmeye hazırdır.

Irak Hükûmeti kongreye gerekli tüm açıklamaları yapmaya yetkili temsilciler gönderecektir. Bu arada Cemiyete yeni üyelerin kabulüyle bağlantılı olarak kongre tarafından çoğu zaman dikkate alınan konular hakkında bilgi içeren bir memorandumu eklemekten onur duyarım.

Bu başvurunun gecikme olmaksızın Cemiyete üye tüm devletlerin bilgisine sunulması talep edilmektedir.

(İmza)
Nuri SAİD
Irak Başbakanı

3. IRAK HÜKÛMETİNİN MEMORANDUMU

Bağdat, 12 TEMMUZ 1932

1. Irak, sözleşmenin 22 nci maddesinde tek başlarına ayakta kalabilecek durumda olana kadar mandater bir gücün idarî tavsiye ve yardımlarına tâbi olmakla beraber bağımsız uluslar halinde var oluşlarının geçici olarak tanınabileceği bir aşamaya ulaşmış görülen topraklardan biriydi.

Irak'ın mandaterliği NİSAN 1920'de temel İttifak kuvvetleri tarafından İngiliz majestelerine emanet edildi. Ancak bilinen manda kavramı Irak konusunda yetersiz kalıyor; Irak Devleti'nin o zaman bile elde ettiği büyük bağımsızlık derecesiyle çelişkili olarak bir tür vesayeti akla getiriyordu. Birleşik Krallık ve Irak arasındaki ilişkiler buna uygun olarak 1922'de bir antlaşma temeline oturtuldu ve bu temel, Milletler Cemiyeti Konseyinin, sözleşmenin 22 nci maddesi hükümlerine yürürlük kazandıran 27 EYLÜL 1924 tarihli kararıyla onaylandı.

2. Yalnızca 1922 İngiltere-Irak Antlaşması'nın getirdiği sınırlamalara tâbi olan Irak, bağımsız egemen bir devletin yetkilerine ve özelliklerine sahip, tamamen kendi kendini yöneten bir krallık olarak teşkilâtlandırıldı. Birleşik Krallık ve Irak arasındaki 1922 Antlaşması'na ve sonraki antlaşmalara ilham veren temel prensip ve iki hükûmetin her şeyden evvel amaçladıkları hedef; sözleşme ruhuyla canlandırılmış ve yalnızca Milletler Cemiyetine kabulü ilgilendiren ayrıcalıkları değil aynı zamanda sorumlulukları da üzerine almaya hazır, tamamen bağımsız bir devletin kurulması olmuştur.

3. Bu amaçla, dış mandater kontrolü dereceli olarak azaltıldı ve Irak Hükûmeti, Irak'ın neredeyse kendi kendini yönettiği ve Birleşik Krallık Hükûmetinin artık ülkenin bir mandaterin tavsiye ve yardımlarına ihtiyacı olmadığına, sözleşmenin 22 nci maddesindeki ifadeyle "tek başına ayakta kalabildiğine" kanaat getirdiği bir konuma ulaşılıncaya kadar her sene sorumluluk derecesini artırmayı üstlendi.

4. Irak'ın serbest bırakılmaya hazır olduğuna dair görüşleri Birleşik Krallık Hükûmeti tarafından Milletler Cemiyeti Konseyine gerektiği şekilde iletildi. Yine de, EYLÜL 1931'deki toplantılarında Konsey, Irak'taki mandaterlik rejimi sona erdirilmeden önce o ülkenin ilk üçü aşağıda bulunan belirli fiilî koşulları karşıladığını göstermesi gerektiğine karar verdi:

a. Temel hükûmet hizmetlerinin düzenli işleyişini sağlayabilecek yerleşik bir hükûmeti ve idaresi olmalıdır.
b. Toprak bütünlüğünü ve siyasî bağımsızlığını muhafaza edebilmelidir.
c. Topraklarının tamamında kamu barışını sağlayabilmelidir.

5. Konseyin öngördüğü diğer koşullar arasında bu koşulların Irak konusunda gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sorunu, akabinde Daimî Manda Yönetimi Heyetinin yapacağı incelemeye konu edinildi ve bu kuruluşun lehte verdiği rapor ışığında Konsey, 28 OCAK 1932'de prensip olarak Irak'ın bu süre zarfında Konseye karşı, özellikleri Konsey kararında belirtilen taahhütlere girmesi koşuluyla Milletler Cemiyetine kabulü üzerine mandaterlik rejimini sona erdirdiğini ilân etmeye hazır olduğunu duyurdu.

6. Bu taahhütler, metni 19 MAYIS 1932 yasa tasarısında Konsey tarafından onaylanan ve Irak tarafından imzalanan ve onaylanan ve Genel Sekretere verilen bir deklarasyonda Irak tarafından üstlenilmiştir. Bu deklârasyonun metni mevcut muhtıraya eklenmiştir.

7. Irak'ın Milletler Cemiyetine alınması konusunda, Irak ve Birleşik Krallık arasında 30 HAZİRAN 1930 tarihli Müttefiklik Antlaşması yürürlüğe girecektir. Cemiyet Konseyinin talebi üzerine, Daimî Manda Yönetimi Heyeti bu belgeyi incelemiş ve Birleşik Krallık'a karşı Irak'ın bu belgesinde yer alan yükümlülüklerin, yeni devletin bağımsızlığını ihlâl etmeyeceğini bildirmiştir. 28 OCAK 1932'deki toplantısında Konsey bu görüşe gerektiği şekilde önem vermiştir.

8. Yukarıdaki bilgilerin devamı olarak Irak'ın Cemiyet üyeliğine kabul edilmesi durumunda sözleşmenin 22 nci maddesi otomatik olarak uygulamadan kalkacak, tüm dış kontroller geri çekilecek ve Irak tamamen kendi yönetiminde olacaktır.

9. Irak Krallığı, Irak'ta diplomatik veya konsolosluk temsilcisine sahip şu hükûmetler tarafından resmî olarak tanınmıştır : Belçika, Birleşik Krallık, Çekoslovakya, Danimarka, Mısır, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hicaz-Necit, İtalya, Hollânda, Norveç, İran, Polonya, İsveç, Türkiye ve ABD.

Irak Krallığı ayrıca kendi adına, yabancı devletlerle birçok uzlaşma ve dostluk antlaşması gerçekleştirmiş ve savaştan vazgeçmeye yönelik Paris Paktını kabul etmiştir.

10. Irak'ta inşa edilen yönetim şekli, çift meclisli bir parlâmentoya karşı sorumlu bakanlarla birlikte meşrutiyettir. Şu anki şekliyle parlâmento yönetimi, Irak'ta KASIM 1925'ten beri mevcuttur.

11. Irak bütün sınır ülkeleriyle kesin belirlenmiş sınırlara sahiptir. Bununla birlikte Irak ile Suriye arasındaki sınırın tam olarak belirlenmesi ve uygulanması konusunda ortaya çıkmış olan

belli şüpheler ile ilgili olarak tartışılan bu konunun Milletler Cemiyeti Konseyine havale edilmesi ve bu organın vereceği kararın son karar olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır.

12. 6 ncı paragrafta değinilen deklârasyon, Irak yönetiminin veya Irak adına Birleşik Krallık yönetiminin üstlendiği bütün uluslar arası vaatlerin tamamıyla yerine getirilmesini garanti etmektedir.

13. Irak Krallığı hiçbir deniz gücüne sahip değildir. Küçük bir hava gücünü içeren ordusu, yaklaşık 10.500 kişiden oluşmaktadır. Bu güç, ülke içi düzeni korumak ve asgarî savunma gereksinimlerini sağlamak için gerekli olan sayıdan fazla değildir. Ordu, daha güçlü modern saldırı araçlarına sahip değildir.

Paris Paktına bağlılığı ile Irak Krallığı, ulusal politika aracı olarak savaşa hiçbir zaman başvurmayacağını taahhüt etmektedir. Irak yönetimi, uluslar arası savaş silâhları, cephaneleri ve savaş araçları ticaretinin denetlenmesi ile ilgili olarak 17 HAZİRAN 1925'te Cenevre'de imzalanan anlaşmayı mümkün olan en kısa sürede onaylamak ve aynı zamanda Irak toprakları ile ilgili olarak bu anlaşmanın 28 nci maddesinin ilk paragrafında ortaya koyulan vaatlerle aynı olan taahhütleri üstlenmek niyetindedir.

4. IRAK'TAKİ MANDATER REJİMİN SONA ERMESİ VESİLESİYLE IRAK YÖNETİMİ TARAFINDAN KONSEYE VERİLEN GARANTİLERİ KAPSAYAN 30 MAYIS 1932 TARİHİNDE BAĞDAT'TA HAZIRLANAN IRAK KRALLIĞI DEKLÂRASYONU

Bölüm 1
Madde 1

Azınlıkların Korunması Bu bölümdeki şartlar Irak'ın temel kanunları olarak tanınıyorlar, ve hiçbir kanun, düzenleme veya resmî eylem bu şartlarla çatışamaz veya karışamaz, yine hiçbir kanun, düzenleme veya resmî eylem şimdi veya gelecekte bunların önüne geçemez.

Madde 2

1. Soy, millet, dil, ırk ve din ayrımı olmaksızın tüm Irak vatandaşlarına karşı yaşamın ve özgürlüğün bütünüyle ve tamamen korunması garanti altına alınmıştır.

2. Tüm Irak sakinleri, uygulamaları kamu düzeni veya genel ahlâk ile çelişki taşımayan herhangi bir felsefe, din veya inancı alenen ya da özel olarak serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Madde 3

Lozan Barış Antlaşması'nın 30 ncu maddesine uygun olarak ve 09 EKİM 1924 Irak Ulusal Kanunu'nda belirtilen şartlar kapsamında, 06 AĞUSTOS 1924'te Irak topraklarında oturan Osmanlı vatandaşlarının o tarihte Osmanlı vatandaşlığının dışında kaldıkları ve Irak vatandaşlığını kazanmış oldukları farz edilecektir.

Madde 4

1. Tüm Irak vatandaşları kanun önünde eşit olacaktır ve ırk, dil ve din ayrımı yapılmaksızın aynı medenî ve siyasî haklardan yararlanacaktır.

2. Seçim sistemi Irak'taki ırk, din ve dil açısından mevcut azınlıklara adil temsil edilme hakkını garantileyecektir.

3. Irk, dil ve din farklılığı, sivil ve siyasî hakların kullanılması ile ilgili meselelerde - kamu işlerine kabul, görev ve şeref, mesleklerin veya endüstrilerin kullanılması - herhangi bir Irak vatandaşına önyargıyla yaklaşılma sebebi olmayacaktır.

4. Herhangi bir Irak vatandaşının özel konuşmalarda, ticarette, dinde, basında, herhangi bir yayında veya genel toplantılarda herhangi bir dili serbestçe kullanması konusunda hiçbir kısıtlama getirilmeyecektir.

5. Irak Hükûmetinin Arapçayı resmî dil olarak belirlemesine ve Irak Hükûmetinin yapacağı özel düzenlemelere rağmen mevcut deklârasyonun 9 ncu maddesi kapsamında Kürtçe ve Türkçe dillerinin kullanımıyla ilgili olarak ana dili resmî dil olmayan tüm Irak vatandaşlarının kendi dillerini gerek yazılı gerekse sözlü olarak kullanmaları için yeterli imkânlar mahkeme önünde sağlanacaktır.

Madde 5

Irksal, dinî ve dilsel azınlıktaki Irak vatandaşları, kanunda diğer Irak vatandaşlarının sahip olduğu aynı muameleye ve güvenliğe sahip olacaklardır. Özellikle, kendi giderlerini sağlama, idare etme ve denetleme veya kendi dillerini kullanma ve dinlerini özgürce yerine getirme hakkını kullanarak gelecekte hayırsever kurumlar, dinî ve sosyal kuruluşlar, okullar ve diğer eğitim kurumları inşa etme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 6

Irak yönetimi, gayrimüslim azınlıkların aile hukuku ve kişisel statü endişeleri ile ilgili olarak, bu sorunların azınlıkların bağlı oldukları toplulukların gelenekleri ve göreneklerine uygun olarak çözülmesine olanak sağlayan önlemler almayı üstlenmektedir.

Irak yönetimi, bu önlemlerin hangi tarzda icra edileceği konusunda Milletler Cemiyeti Konseyine bilgi verecektir.

Madde 7

1. Irak yönetimi, Irak'ta bulunan azınlık dinî topluluklarına ait dinî vakıflar, yardım çalışmaları ve diğer kuruluşlar ile mezarlıklar, sinagoglar, kiliselere izin verme, yardım etme ve koruma sağlama yükümlülüğünü taahhüt eder.

2. Bu toplulukların her biri, önemli idarî bölgelerde konseyler kurma ve dinî vakıflar ile yardım miraslarını yönetme hakkına sahiptir. Bu konseyler, bağışta bulunanlardan para toplama ve bunu topluluk arasında kullanılma geleneğine göre veya bağışta bulunanın isteği doğrultusunda harcama yapma yetkisine sahiptir. Bu topluluklar ayrıca kanunla uyumlu olarak yetim mallarının vekâletini üstlenebileceklerdir. Yukarıda bahsedilen konseyler hükûmetin denetiminde olacaktır.

3. Yeni dinî veya yardım kuruluşlarının oluşturulabilmesi için Irak Hükûmeti, var olan bu yapıdaki kuruluşlara garanti edilen gerekli kolaylıklardan hiçbirini reddetmeyecektir.

Madde 8

1. Ana dilleri resmî dil olmayan Irak vatandaşlarının önemli bir bölümünün yaşadığı bölgeler ve kasabalardaki eğitim sisteminde, Irak yönetimi, ilkokullarda bu tip vatandaşlara kendi dilleri aracılığıyla eğitim vermeyi sağlayacak yeterli araçları tedarik edecektir; fakat, bu Irak yönetiminin sözü edilen okullarda Arapçanın öğretilmesini zorunlu kılmasını önlememektedir.

2. Irksal, dinî ve dilsel azınlıktaki Irak vatandaşlarının önemli miktarda bulunduğu bölgelerde ve kentlerde, bu azınlıklara eğitim, dinî ve yardım amaçları ile kullanılmak üzere devlet, belediye veya diğer bütçelerden eşit miktarda para verilmesi garanti edilecektir.

Madde 9

1. Irak; Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye mevkilerinde Arapçanın yanı sıra resmî dilin nüfusun çoğunlukla Kürt ırkından olduğu yerlerde Kürtçe olacağını taahhüt etmektedir. Yine de Kifri ve Kerkük bölgelerinde, nüfusun büyük bir kısmının Türkmen ırkından olduğu Kerkük mevkiinde resmî dil Arapçanın yanında Kürtçe ya da Türkçe olacaktır.

2. Irak söz konusu bölgelerde mazur görülebilen istisnalarla birlikte görevlilerin yeterli derecede Kürtçe ya da Türkçe bileceklerini taahhüt etmektedir.

3. Bu bölgelerde görevlilerin seçimindeki kriterlerin Irak'ın geri kalan kısmında olduğu gibi ırktan ziyade dil etkinliği ve bilgisi olmasına rağmen, Irak görevlilerin mümkün olduğunca bu bölgelerden biri ya da diğerinde bulunan Iraklılar arasından seçileceğini taahhüt etmektedir.

Madde 10

Bu bildirinin sözü edilen maddelerinde geçen şartların, ırksal, dinî veya dilsel azınlıktaki kişileri ilgilendirdiği kadarıyla, uluslar arası meselelerle ilgili yükümlülükleri oluşturduğu bildirilmiştir ve bu şartlar Milletler Cemiyetinin garantisi altına alınacaktır. Milletler Cemiyeti Konseyindeki çoğunluğun uzlaşma kararı olamadan hiçbir değişiklik yapılamayacaktır.

Konseyde temsil edilen Cemiyetin herhangi bir üyesi, bu şartların ihlâl edilmesi tehlikesi veya ihlâline karşı Konseyin dikkatini çekme hakkına sahiptir ve buna uygun olarak Konsey, duruma göre etkili ve uygun olduğuna karar verdiği önlemler alabilir ve bu tür talimatlar verebilir.

Irak ve Cemiyet üyesi bir ülke arasında bu maddeler dışında ortaya çıkan kanun veya gerçek sorunlar ile ilgili herhangi bir görüş ayrılığı, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 14 ncü maddesinde belirtildiği gibi uluslar arası nitelikte bir tartışma olarak ele alınacaktır. Diğer tarafın talep etmesi durumunda bu tür bir tartışma Uluslar Arası Daimî Adalet Divanına havale edilecektir. Daimî Divanın kararı son karardır ve sözleşmenin 13 ncü maddesindeki karar ile aynı güce ve etkiye sahip olacaktır.

Bölüm 2
Madde 11

En çok kabul gören ülke maddesi

1. Karşılıklı olarak, Irak, Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul gününden itibaren 10 yıl süresince Cemiyet üyelerine en çok kabul gören ülke muamelesinde bulunma yükümlülüğünü almaktadır.

Bununla birlikte, Milletler Cemiyetinin herhangi bir üyesi tarafından alınan önlemler, bu tip önlemler yukarıda bahsedilen tarihte yürürlükte olsun ya da olmasın veya önceki paragrafta plânlanan süre içinde alınsın ya da alınmasın, sözü edilen Milletler Cemiyeti üyesi ve Irak arasındaki ticaret dengesini Irak aleyhine Irak'ın ana ihraç ürünlerini ciddî bir şekilde etkileyerek bozacak nitelikte ise, Irak özel durumuna bakılarak, ilgili Milletler Cemiyeti üyesinden dengeyi yeniden sağlama amacıyla derhal görüşmeleri başlatmayı isteme hakkını kendinde saklı tutmaktadır.

Bu isteğinden üç ay sonra görüşmelerde bir anlaşmaya varılamazsa, Irak, sözü edilen Cemiyet üyesinin karşısında, yukarıda ilk alt paragrafta geçen zorunluluktan kendini muaf bıraktığını ilân edecektir.

2. Yukarıda birinci paragrafta geçen taahhüt etme, Irak tarafından sınır trafiğini kolaylaştırmak için sınır ülkelere. veya Irak tarafından oluşturulan gümrük birliğinden kaynaklanan ülkelere şimdi veya gelecekte avantaj sağlamak için kullanılamaz. Aynı şekilde, Irak bu yükümlülükleri Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914'te Asya'daki topraklarının tamamında bulunan ülkelerin herhangi birisinin veya Türkiye'nin ürettiği, imal ettiği mallara gümrük işlerinde, özel avantaj sağlamak için kullanamaz.

Madde 12

Hukukî Yapılanma: Tekli bir hukuk sistemi Iraklılara ve yabancılara benzer şekilde uygulanabilir. Böylece hem yabancıların hem de yurttaşlarının haklarının yerine getirilmesi ve korunması etkin bir şekilde garanti altına alınmaktadır.

04 MART 1931'de mandater güç ve Irak arasında imzalanan anlaşmanın 2 nci, 3 ncü, ve 4 ncü maddelerine dayanarak yürürlükte olan şimdiki hukuk sistemi, Irak'ın Milletler Cemiyetine üyeliğinin kabul edildiği tarihten itibaren 10 yıl süreyle yürürlükte kalabilecektir.

Sözü geçen anlaşmanın 2 nci maddesi uyarınca yabancı hukukçulara ayrılan görevlere atamalar Irak yönetimi tarafından yapılacaktır. Mevki sahipleri milliyet ayırımı yapılmaksızın seçilen yabancılar olacaktır; ancak, aranan tüm özelliklere sahip olmaları gerekmektedir.

Madde 13

Uluslar Arası Mutabakatlar: Irak kendisini, ya kendi hareketleri ya da kendi adına hareket eden mandater güç aracılığıyla, üyesi olduğu özel ya da genel bütün uluslar arası anlaşmalara ve mutabakatlara uymakla yükümlü görmektedir. Irak yenilenmeme hakkını içinde barındıran bu tür anlaşma veya mutabakatlara yapıldıkları süre zarfınca uyacaktır.

Madde 14

Edinilen Haklar ve Mali Yükümlülükler: Irak, Milletler Cemiyeti Konseyinin 15 EYLÜL 1925 tarihli kararını dikkate alarak;

1. Irak, manda rejiminin sona ermesinden önce kişilerin, kurumların veya yargı personelinin kazandığı her türlü hakka saygı göstereceğini ilân eder.

2. Irak, manda döneminde, manda gücü tarafından Irak lehine olduğu kabul edilen bütün malî yükümlülükleri yerine getirmeyi, buna saygı göstermeyi taahhüt etmektedir.

Madde 15

Vicdan Özgürlüğü: Kamu düzeni ve ahlâkın sürdürülmesi için gerekli olabilecek önlemler olarak Irak, toprakları üzerinde yaşayan bütün dinî misyoner heyetlerinin ya da üyelerinin mezhepleri veya milliyetleri ne olursa olsun, din, eğitim ve tıpla ilgili faaliyetlerini özgürce yerine getirmelerini, vicdan ve ibadet özgürlüklerini garanti etmeyi ve sağlamayı taahhüt eder.

Madde 16

Son Madde Bu bölümdeki maddeler uluslar arası kaygılara yönelik zorunluluklardan oluşmaktadır. Milletler Cemiyetinin herhangi bir üyesi bu maddelerin ihlâl edilmesi hâlinde Konseyin dikkatini çekebilir. Bu maddeler, Irak ve Milletler Cemiyeti Konseyi arasında çoğunluk kararıyla yürürlüğe geçen bir anlaşma haricinde değiştirilemez.

Irak ve Konseyde temsil edilen Milletler Cemiyetinin herhangi bir üyesi arasında, bahsi geçen maddelerin uygulanması veya yorumlanması konularında bir görüş ayrılığı olursa, ilgili üyenin başvurusuyla bu ayrılık Uluslar Arası Daimî Adalet Divanına karar için sunulacaktır.

Altında imzası bulunan tam yetkili; bu bildiri ile Milletler Cemiyeti Konseyinin 19 MAYIS 1932 tarihindeki kararını, yukarıdaki maddelerin onaylanmasına bağlı olarak Irak adına kabul eder.

Bağdat'ta 1932 yılının 30 MAYIS günü, Milletler Cemiyeti Sekreterliğinin arşivlerinde tutulmak üzere tek nüsha olarak yapıldı.

(İmza)
Nuri SAİD
Irak Başbakanı

EK-E

Türkiye Cümhuriyeti
Hariciye Vekâleti
I Daire Umum Müdürlüğü
II Şube
14397
580

Ankara 18 VII 1932

Hulâsa

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başvekâlete

94

İrak'ın Cemiyeti Akvama dühulü vesilesile İrak'ın akalliyetler ve ecnebiler hakkındaki müstakbel taahhütleri; Akvam Cemiyeti meclisinde müzakere edildiği esnada, Fransız Murahhası M. Paul-Boncour, söz alarak, bu hususta tanzim olunan raporda İrak'taki Kürt akalliyetleri lehine idarî Muhtariyet derpiş edilmemiş olmasından dolayı izharı teessüf eylemişti.

Ahiren Bağdat Elçimizle görüşen İrak Âli Komiseri Sir Francis Humphrys, M. Paul-Boncour'un vaki beyanatını mevzuubahs ederek bu sözlerin hakayıkı ahvale mugayir olduğunu zira İrak Kürtlerinin idarî istiklâl talebine matuf bütün müracaatlarının Akvam Cemiyeti tarafından daima reddedildiğini ve bu hakikatlere rağmen Fransız Murahhasının vaki olan tarzdaki beyanatının bir "Provocation" dan başka suretle telakkisine imkân bulunmadığını söylemiştir.

Hadisatın inkişaf seyri Fransanın Kürtlere ve İraktaki Asurilere karşı Liberal bir vazı alarak bu camiayı nufuzuna celbetmek gayesini istihtaf etmesi itibariyle şayanı dikkat görülmekte olduğunu arzeylerim Efendim .

Hariciye Vekili

Tahkim
18-7-932
Hfz

1- 030 10 259 741 9 8 12 932

Cevabî muhaberata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığının ve umumî ve hususî numaralarının derci mercudur. Z.M

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Bağdat Paktı
METNİ

EK-F

Türkiye ile Irak arasında Karşılıklı
İşbirliği Andlaşması

Türkiye ile Irak arasında mevcut dostluk ve kardeşlik münasebetlerinin daimî bir inkişaf halinde bulunması hasebiyle ve iki memleket arasındaki sulh ve emniyetin bütün dünya milletlerinin ve bilhassa Orta Doğu milletlerinin sulh ve emniyetlerinin ayrılmaz birer parçasını teşkil eylediğini kabul eden ve Türkiye Cumhuriyeti Reisicumhuru ile Majeste Irak Kralı arasında Ankara'da 29 Mart 1946 da akdedilen Dostluk ve İyi Komşuluk Andlaşmasını tamamlamak maksadiyle hareket ederek ve bunun her iki memleketin haricî siyasetlerinin esasını teşkil ettiğine kani olarak,

Ve yine Arap Birliği Devletleri arasındaki Müşterek Güvenlik Paktı ve İktisadî İşbirliği Andlaşmasının 11 inci maddesinin, bu Andlaşmanın herhangi bir hükmünün Âkit Tarafların Birleşmiş Milletler Anayasasından doğan hak ve vecibelerinin hiç birine herhangi bir şekilde halel getirmeyeceğini veya tesir icra etmeği tasmim eylemediğini âmir bulunduğunu kabul ederek,

Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 inci maddesi gereğince lüzumlu tedbirlerin alınmasını icap ettiren Orta Doğu Bölgesinin sulh ve emniyetinin muhafazası ile ilgili Birleşmiş Milletler âzası olmak sıfatiyle yüklendikleri büyük mes'uliyetleri müdrik olarak,

03001: 35 215 3

./.

Türkiye ve Irak bu gayelerin tahakkuku için bir Andlaşma akdi lüzumuna tamamen kanaat getirmişler ve bu maksatla aşağıda adları yazılı tam selâhiyetli murahhaslarını tayin eylemişlerdir :

Ekselâns Celâl Bayar, Türkiye Cumhuriyeti Reisicumhuru :

başvekil,

Ekselâns Adnan Menderes,

Hariciye Vekili,

Ekselâns Profesör Fuad Köprülü

Majesteleri II. inci Faysal, Irak Kralı :

Başvekil,

Ekselâns Nuri Es Said,

Hariciye Vekil Vekili,

Ekselâns Burhaneddin Başayan

Bu murahhaslar usulüne uygun selâhiyetnamelerini ibraz ettikten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır :

Madde. I

Yüksek Akit Taraflar, emniyet ve müdafaaları için Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 inci maddesine uygun şekilde işbirliği yapacaklardır. Bu işbirliğinin tahakkuku için ittihaz etmeği kararlaştıracakları tedbirler aralarında hususî anlaşma mevzuu olabilir.

Madde. II

İşbu Andlaşma yürürlüğe girer girmez Yüksek Akit Tarafların selâhiyetli makamları I. inci maddede derpiş olunan

./.

CUMHURİYET ARŞİVİ

işbirliğinin tahakkuku ve tatbikini temin maksadiyle alınması gereken tedbirleri tayin ve teshit edeceklerdir. Bu tedbirler, Yüksek Akit Tarafların Hükûmetlerince tasvibini müteakip derhal tatbik mevkiine girmiş addedileceklerdir.

Madde. III

Yüksek Akit Taraflar yekdiğerinin dahilî işlerine herhangi bir müdahalede bulunmamayı taahhüt ederler. Yüksek Akit Taraflar aralarında zuhur edecek bütün ihtilâfları Birleşmiş Milletler Anayasası gereğince sulh yolu ile halledeceklerdir.

Madde. IV

Yüksek Akit Taraflar bu Andlaşma hükümlerinin, içlerinden biri tarafından üçüncü bir Devlet veya Devletlerle giriştikleri beynelmilel taahhütlerden hiç birisi ile taarüz teşkil etmediğini beyan ederler. Bu hükümler Akit Tarafların yukarıda maruz beynelmilel taahhütlerine mugayir değildir ve mezkûr beynelmilel taahhütlere mugayir oldukları şeklinde de tefsir edilemezler. Yüksek Akit Taraflar işbu Andlaşma ile gayri kabili telif herhangi bir beynelmilel mükellefiyet yüklenmemeyi taahhüt ederler.

Madde. V

İşbu Andlaşma Arap Birliği âzası Devletlerden herhangi birisinin veya bu Bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili ve Taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer bir Devletin iltihakına açık bulunacaktır. İltihakmamenin ilgili

./.

Devlet tarafından Irak Hariciye Vekaletine tevdii tarihinden itibaren iltihak keyfiyeti tahakkuk etmiş addedilir.

İşbu Andlaşmaya iltihak eden herhangi bir Devlet, Andlaşmaya taraf olan bir veya daha fazla Devletlerle I.inci maddeye tevfikan hususî anlaşmalar yapabilir.

İltihak eden Devletler selâhiyetli makama II.inci maddeye göre tedbirler tayin ve tesbit edebilirler. Bu tedbirler ilgili Tarafların Hükûmetlerince tasvip edilir edilmez tatbik mevkiine girmiş addedilirler.

Madde. VI

Akitlerin adedi aşağı 4 e bulduğu andan itibaren Andlaşmayı alâkadar eden meseleler dairesinde çalışmak üzere vekiller seviyesinde bir daimî Konsey kurulacaktır.

Konsey çalışma usullerini kendisi tayin eder.

Madde. VII

Bu Andlaşma beşer senelik müddetlerle yenilenebilmek üzere beş sene için meridir. Taraflardan herhangi birisi işbu Andlaşmayı nihayete erdirmek arzusunda bulunduğunu diğer taraflara yazılı olarak, yukarıda maruz müddetlerden herhangi birisinin hitamından altı ay evvel bildirmek suretiyle bu Andlaşmadan çekilebilir. Bu takdirde Andlaşma diğer taraflar için meriyette kalır.

Madde. VIII

İşbu Andlaşma Akit Taraflarca tasdik olunacak ve tasdiknameler en kısa bir zamanda Ankara'da teati edilecektir. Tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren Andlaşma meriyete girecektir.

./.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yukarıdaki hususları tasdik maksadiyle adları geçen selâhiyetli murahhaslar işbu Andlaşmayı, her üç metin de aynı derecede mutebar olmak ve ihtilâf halinde İngilizce metin hüküm ifade etmek üzere türkçe, arapça ve İngilizce olarak imza eylemişlerdir.

İki nüsha olarak Bağdad'da 1374 hicri senesinin 2 Receb tarihine tekabül eden 24 Şubat 1955 Perşembe günü yapılmıştır.

Türkiye Reisicumhuru adına	Irak Kralı adına
Adnan Menderes	Nuri Es Said
Türkiye Reisicumhuru adına	Irak Kralı adına
F. Köprülü	Burhanettin Başayan

75 217

GNKUR ATASE ARŞİVİ
A 1/2
636
F 25-2
GNKUR. ATASE ARŞİVİ
KOL. :BDH KLS. :551 DOS :2141/ FİH. :25-2

اعلان

Anzeige!

England ist im Kriege mit der Türkei. England hegt keinerlei Haß oder Feindschaft gegen die Araber. Da die Türkei Offiziere und Agenten zu den Stämmen schickt um dieselben zu bekören und um die öffentliche Meinung zu ihren Gunsten zu beeinflußen, zeigen wir hiermit allen Stämmen und Dörfern folgendes an:

Wenn solche Agenten zu euch kommen empfängt sie nicht und glaubt ihnen nicht.

Wenn Ihr dies nicht tut, greifen wir euch mit unseren Flugzeugen an und zerstören alles mit Dynamit.

BELGE NO: 6

İ'lân

İngiltere Hükûmeti, Hükûmet-i Osmaniyye ile harb etmektedir. Araplarla hiçbir muhâsama ve adâveti yokdur. Yalnız Hükûmet-i Osmaniyye tarafından gönderilen zâbitân eşhas-ı sâire efkâr-ı umûmiyeyi Hükûmet-i Osmaniyye lehine çevirmek suretiyle cahil aşâiri iğfal etmek ihtimaline binâen bi'l-cümle karyelerde ve sâir mevâkide sakin aşâir-i urbana i'lân ederiz ki:

Bu gibi eşhası bulunduğunuz yere geldikleri zaman kendilerini kabul etmeyiniz ve söyleyecekleri sözlere ehemmiyet vermeyiniz. Şayet aksi hareket edenler olursa bu gibi aşâire tayyarelerimizle hücûm ederek dinamitle mahv ü berbât edeceğiz.

BDH KLÂSÖR: 551 DOSYA: 2141 FİHRİST: 25 - 2

Duyuru

İngiltere, Osmanlı Devleti ile savaş hâlindedir. Araplarla hiçbir düşmanlığı ve husumeti yoktur. Yalnız Osmanlı Devleti tarafından gönderilen subaylar, bazı kişiler ve halkı Osmanlı Devleti lehine çevirerek, cahil aşiretleri kandırmaları ihtimaline karşı, bütün köylerde oturan çöl bedevîlerine duyurulur:

Osmanlı Devleti tarafından gönderilen bu kişileri, yanınıza geldikleri zaman kabul etmeyiniz ve sözlerini ciddiye almayınız. Eğer aksine hareket edenler olursa, bu aşiretlere uçaklarımızla hücûm ederek perişan edeceğiz.

BELGE NO: 19

EK-G

سری صنفلد

۱۷۵

۶ . ارد . قیاندالغ

دلم

۲۲/۵/۲۹

انکلیز عساکری عراقه احالهٔ شریف سایه سیفته کرمک
آماده اولدقلرینی اعلامه ایچون برطاقم کزلی آدملری عساکر
آسه کوندرمک یولنده افنادیه جالیشمقده ولندیلرینک
تابعیتی اوراده وقرایلرنی اینکلده در حالبکه عراقه احالهٔ
وعساکری حکومتی حضرتلری جدیه و بالکاهه برصره دها زیاده
اظهار صداقت انکلده اولدقلرینی بدها نیلرینی ایله فوقعاده در
برلرک دوستی ایچون ندا یولنده اتخاذ ابلسه اولدیغی معروضدر.

A	4-10481
D	1398
F	2-24

GNKUR. ATASE ARŞİVİ
KOL :BDH KLS. :3652 DOS :210/ FİH. :2-24

GNKUR ATASE ARŞİVİ

BELGE NO: 19

Delim

29 / 5 / 33

Altıncı Ordu Kumandanlığına

İngilizler aşâir ve Irak ahâlîsinin şerif-i sâbıkın biatına girmeye âmade olduklarını i'lân içün birtakım gizli adamları aşâir arasına göndererek bunları iknâ'a çalışmakda ve kendilerinin tabaiyyet-i evrak ve murabıtını istemekdedirler. Hâlbuki Irak ahâlîsi ve aşâir hükûmetimize sûret-i ciddiyede ve bi'l hassa bu sırada daha ziyade izhâr-ı sadâkat etmekde olduklarının bu cânileri aralarından koğmakdadırlar. Bunların derdesti için tedâbir-i lâzıme ittihâz edilmiş olduğu ma'rûzdur.

Fırat Grubu Kumandanı

Ahmed Tevfik

BDH KLÂSÖR: 3652 DOSYA: 230 FİHRİST: 2 - 24

Delim[1]

29 / 5 / 1917

Altıncı Ordu Komutanlığına

İngilizler, aşiretlerin ve Irak halkının eski şerifin idaresine girmeye hazır olduklarını ilân için, birtakım gizli adamlarını aşiretlerinin arasına göndererek, ikna faaaliyetlerinde ve kendilerinin tâbi ve bağlılıklarını istemektedirler. Oysa Irak halkı ve aşiretler, devletimize ciddî şekilde ve bilhassa bu sıralarda daha ziyade sadakat göstermekteler ve bu adamları kovmaktadırlar. Bunların yakalanması için gerekli tedbirlerin alınacağı arz olunur.

Fırat Grubu Komutanı

Ahmet Tevfik

[1] Delim (Bağdat).

EK-H

BELGE NO: 29

A	4-10481
D	158
F	1-38

GNKUR. ATASE ARŞİVİ
KOL :BDH KLS. :3454 DOS :236 / FİH. :1-38

GNKUR ATASE ARŞİVİ

BELGE NO: 29

18. Ko.

5 / 9 / 33

Altıncı Ordu Kumandanlığına

C- 28 / 8 / 33 ve 170 Numrolu Şifre

Samarra ile Bağdad ve Musul arasında Dicle tarafeyninde kolordunun ileri ve geride bulunan aşâiri henüz tanımıyorum. Bunların yerleri kuvvetli havâss-ı hareketleri derece-i sadakatleri hangilerinden ne derece sâlim edilebileceği hakkında tahkikat yapıyorum. Hâsıl edeceğim kanaata göre muhassesat tertibinde hangi rûesaya para verilmesi lâzım geleceği bil'âhire arz edecek aşâirin mıntıkalarını ve kongrelerini müşâr bir harita ile buna aid bir rapor takdim edeceğim. Şimdilik düşman hakkında ma'lûmat almış ve aşâir arasında lehimize propaganda yaparak aşâir ve rûesayı ısındırmak içün götürülen mu'temedleri verilmek üzere tahsisât-ı mestûreden bir mikdar kâfi nakd-i akçe gönderilmesine müsâade buyrulması ma'rûzdur.

18 nci Kolordu Kumandanı

Ca'fer Tayyar

BDH KLÂSÖR: 3654 DOSYA: 236 FİHRİST: 1 - 38

18 nci Kolordu

5 / 9 / 1917

Altıncı Ordu Komutanlığına

C. 28 / 8 / 1917 ve 170 Numaralı Şifre

Samarra[1] ile Bağdat ve Musul arasında Dicle taraflarında doğru kolordunun önünde ve arkasında bulunan aşiretleri henüz tanımıyorum. Bunların hangilerinin konumları güçlü, keyfî hareket edenlerin sadakatleri nasıl, hangilerinden ne derece emin olunabileceği hakkında araştırma yapıyorum. Elde edeceğim kanaata göre ödenek tertibinde, hangi reislere para verilmesi gerektiğini daha sonra arz ederek, aşiretlerin mıntıkalarını ve kongrelerini gösterir bir harita ile buna ait bir rapor takdim edeceğim. Şimdilik düşman hakkında bilgi almış ve aşiretler arasında lehimize propaganda yaparak, aşiretleri ve reislerini ısındırmak için götürülen adamlarımıza verilmek üzere, örtülü ödenekten yeterli bir miktar nakit para gönderilmesine izin verilmesi arz olunur.

18 nci Kolordu Komutanı

Cafer Tayyar

---

[1] Samarra (Bağdat).

EK-I

BELGE NO: 38

A 1-1054-21
E 60
F 24

GNKUR. ATASE ARŞİVİ
KOL :104 KLS. :363 DOS :335 FİH. :24

GNKUR ATASE ARŞİVİ

BELGE NO: 38

16 Ağustos 332

Acemi Paşanın 4 Ağustos 332 tarihli mektubunun tercümesidir:

Asker-i mücâhidîn düşman süvarisiyle muharebede meşgul bulundukları sırada İngiliz piyade askerinden bir mikdar [Ayn] karyesine girerek gayri muharrib erkekleri katl ve birçok kadınların karınlarını yarmışlardır. Çocuklardan kız olanlarını tefrîk ederek bütün erkekleri dahi katl ve birçok hayvanatı nehb ile esir olarak vapura üç kadın çocuklarıyla beraber almışlardır. Bu suretle takrîben altmış erkek ve on beş kadın ve çocuk katletmişlerdir.

Vahşilerin bile yapmadıkları bu muâmelâtı li-ecl-arz ettim. Ol babda.

Paşa hazretine aynen şifre ile yazıla

BDH KLÂSÖR: 3687 DOSYA: 383 FİHRİST: 24

29 Ağustos 1916

Acemi Paşanın 17 Ağustos 1916 tarihli mektubunun tercümesidir:

Askerlerimiz düşman süvarisiyle muharebe ettikleri sırada, bir miktar İngiliz piyade kuvveti, [Ayn] köyüne girerek erkekleri öldürmüşler, kadınları karınlarından yararak katletmişlerdir. Kız çocuklarını ayırt etmişler ve diğer bütün erkekleri de katlederek birçok hayvanı da yağmalamış ve üç kadını da çocuklarıyla beraber vapura bindirerek götürmüşlerdir. Bu şekilde yaklaşık altmış erkek ve on beş kadın ve çocuğu öldürmüşlerdir.

Vahşilerin bile yapmadıkları bu davranışları arz ederim.

Paşa hazretine aynen şifre ile yazılsın.

BELGE NO: 61

EK-İ

12

GNKUR ATASE ARSİVİ

شعبه

نومرو

A 1 17
D 125
F 2

GNKUR.
ATASE ARŞİVİ
KOL - İSH
KUTU: 1
GÖM.: 13
BEL. : 13-7

GNKUR ATASE ARSİVİ

BELGE NO: 61

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

1

GNKUR.
ATASE ARŞİVİ
KOL - ISH
KUTU: 1
GÖM.: 13
BEL. : 13-6

A 1-1
D 125
F

BELGE NO: 61

Osmanlı Ordu-yı Hümâyun-ı

Başkumandanlığı Vekâleti 3. 11. 334

Şu'be

Numro

Altıncı Ordudan Başkumandanlık Erkân-ı Hârbiye Riyâsetine mevrûd

18211 numrolu şifredir.

Gayet aceledir. Dakika te'hiri câiz değildir.

1- Bugün General Kassel ile görüşdükden sonra saat 2 sonra da Şerimiye'den bir tayyare ile Birinci Kolordu Kumandanı General Kab Musul'a geldi ve Irak'daki İngiliz Kuvvetleri Başkumandanı Ferik General Marshall imzasıyla 2 Teşrîn-i sânî 34'de Bağdad'dan yazılmış İngilizce bir mektûb getirdi. Bu mektûbun tercümesi şudur: 2 Teşrîn-i sânî 34

Altıncı Türk Ordusu Kumandanı Ali İhsan Paşa Hazretlerine

1- Efendim; derhâl ta'lik-i muhâsamât ve tarafeyn orduları miyânında bir mıntıka-i bî-taraf ta'yin talebine dair olan 1 Teşrîn-i sânî 34 tarihli mektubunuzu aldım.

2- Mütâreke-nâmenin yirmi beşinci maddesi mucibince muhasamât 31 Teşrîn-i evvel 334 öğlesinden itibaren ta'lik edilmiştir ve bu husûsu kıtaâta da tebliğ etdim.

3- Yedinci madde mucibince gönderdiğim nikat-ı sevk-ül-ceyşiyenin işgali hakkını haizim ve bu maddenin muhteviyâtına nazaran Musul'un işgalini kıtaatına emrettim. Bu işgal kıtaatınızın azimetinde şehirde kanun ve inzibâtı te'mîn için elzemdir. Kıtaatımın harekâtına tarafınızdan mümkün mertebe teshîlât gösterileceğini ümid ederim. Çünkü bilhâssa kan dökülmemesi arzusundayım.

4- On altıncı maddeye tevfîkan Irak'da Mezopotami bulunan bütün garnizonların en yakın müttefik kumandanına teslim olmaları hususu derhâl kıtaatınızın Liva General Nelson veyahud müşârün-ileyh tarafından gönderilecek herhangi bir zâbite

İSH KUTU: 1 GÖMLEK: 13 BELGE: 13 - 6

Belge: 13 - 7

teslimini ve yalnız beşinci maddede meşrût olan hudûdun muhafazası ve inzibatın te'mîni için tensîb edeceği miktarda kıtaatın bırakılması ve bu sûretle bu madde muhteviyyâtını tatbik ve îfâ etmenizi taleb ederim. Bu hususta General Kanstuva Irak hududunun 1917 Teşrîn-i evvelde Berlin'de neşrolunan Irak'a dair Alman askerî raporundaki hudut olduğu hakkında talimât verdim. Mezkûr hudud ber-vech-i âtîdir.

İran hududu boyunca Mahmara'dan mezkûr hududun Oraman dağı civarında Diyale'yi geçtiği noktaya kadar ve buradan Süleymaniye ve Köysancak dâhil ve oradan Büyük Cezire civarında Zap'ın teşkil ettiği dirseğe ve buradan Büyük Zap boyunca İmadiye'nin şimâl-i şarkîsindeki noktaya ve buradan Zahova, Siird, Batman, Piran, Gerger dâhil oldukları hâlde Fırat boyunca Meskene'ye ve buradan da Fırat'ın sağ sahil ile çöl arasındaki mezrû' mahallerin de dâhil olduğu hâlde Basra körfezine kadardır.

5- Dördüncü maddeye tevfîkan bütün müttefikîn üserâsı İstanbul'da toplanarak bilâ-kayd ü şart müttefikine teslim edilecekdir. Irak'da müttefikînin İstanbul'a gönderilmeleri kolaylıkla mümkün olamayan ba'zı esirleri bulunduğundan bunları Halep'de veyahud Musul'da murahhaslarına teslim edilmesi hususunda muâvenetinizi taleb ederim.

6- Mütarekeye ait hususât-ı sâireyi General Kanşiron sizinle bil-müzâkere ta'yîn edecekdir.

7- Zât-ı âlînizin emrinde bulunan kıtaatın gösterdiği mezâyâ-ı âlîye ve Kaymakam İsmail Hakkı Beyin icrâât-ı muharebede temerrüdane müdâfaası hakkında takdirâtımı beyân etmekle söze hâtim veriyorum. İhtirâmât-ı fâikamın kabulünü istirhâm ederim.

İSH KUTU: 1 GÖMLEK: 13 BELGE: 13 - 6 (7)

BELGE NO: 61

Osmanlı Ordusu

Başkomutanlık Vekâleti 3 Kasım 1918

Şube

Numara

Altıncı Ordudan Başkomutanlık Kurmay Başkanlığına gelen

18211 numaralı şifredir.

Çok aceledir. Bir dakika bile ertelenmesi uygun değildir.

1- Bugün General Kassel ile görüştükten sonra saat 14'te Şerimiye'den bir uçak ile Birinci Kolordu Komutanı General Kab Musul'a geldi. Irak'taki İngiliz kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral Marshall imzasıyla 2 Kasım 1918'de Bağdat'tan yazılmış bir İngilizce mektup getirdi. Bu mektubun tercümesi şudur: 2 Kasım 1918

Altıncı Türk Ordusu Komutanı Ali İhsan Paşaya

1- Efendim; savaşa derhâl ateşkes yapılması ve iki taraf orduları arasında tarafsız bir bölge tayin edilmesine yönelik talebinizle ilgili 1 Kasım 1918 tarihli mektubunuzu aldım.

2- Mütarekenin yirmi beşinci maddesi gereğince 31 Ekim 1918 öğlesinden itibaren ateşkes ilân edilmiştir. Bu hususu birliklere bildirdim.

3- Yedinci madde gereğince, stratejik noktaların işgali hakkına sahibim. Bu maddenin içeriğine dayanarak Musul'un işgalini birliklerime emrettim. Bu işgal birliklerinin Musul'dan ayrıldıktan sonra şehirde kanun ve asayişin sağlanması gereklidir. Birliklerimizin harekâtına tarafımızdan mümkün olduğu kadar kolaylık gösterileceğini ümit ederim. Çünkü özellikle kan dökülmemesini arzu ediyorum.

4- On altıncı maddeye göre, Irak'ta Mezopotamya'da bulunan bütün garnizonların en yakın Müttefik komutanına teslim olmaları hususu, birliklerimizin derhâl Liva General Nelson veyahut onun tarafından gönderilen herhangi bir subaya

İSH KUTU: 1 GÖMLEK: 13 BELGE: 13 - 6

Belge: 13 - 7

teslimi ve yalnız beşinci maddede şart koşulan hududun korunması ve güvenliğinin temini için uygun görüldüğü miktarda birliklerin bırakılması ve bu suretle bu maddenin gereğini yerine getirmenizi talep ederim. Bu hususta General Kanstuva Irak hududunun, 1917 Ekiminde Berlin'de yayımlanan, Irak'a dair Alman askerî raporundaki hudut olduğu hakkında talimat verdim. Bildirilen hudut aşağıdadır:

Irak hududu boyunca Mahmara'dan, Oraman dağı civarında Diyala'yı[1] geçtiği noktaya kadar ve buradan Süleymaniye[2] ve Köysancak[3] dâhil oradan Büyükada civarında Zap'ın teşkil ettiği dirseğe, buradan Büyük Zap boyunca İmadiye'nin kuzeydoğusundaki noktaya, buradan Zahova, Siirt, Batman, Piran, Gerger dâhil, Fırat boyunca Meskene'ye ve buradan Fırat'ın sağ sahili ile çöl arasındaki belirlenen mahaller de dâhil, Basra körfezine kadardır.

5- Dördüncü maddeye bağlı olarak bütün Müttefiklerin esirleri İstanbul'da toplanarak kayıtsız şartsız Müttefiklere teslim edilecektir. Irak'ta İstanbul'a gönderilmeleri zor olan bazı Müttefik esirleri bulunduğundan, bunların Halep'te veyahut Musul'da temsilcilerine teslim edilmesi konusunda yardımınızı isterim.

6- Anlaşmaya ait diğer konuları, General Kanşiron sizinle görüşerek belirleyecektir.

7- İsmail Hakkı Beyin savaştaki inatçı direnişi hakkındaki takdirlerimi ifade ederek sözlerime son veriyorum. Bu yüce saygılarımın kabulünü rica ederim.

İSH KUTU: 1 GÖMLEK: 13 BELGE: 13 - 6 (7)

---

[1] Diyala (Bağdat).
[2] Süleymaniye (Musul).
[3] Köysancak (Musul).

BELGE NO: 62

EK-J

GNKUR
ATASE
ARSIVI

A 1/1
D 125
E 19

عثمانلی امپراطورلغی

تلغرافخانه

شعبه ۱

نومرو ۹۱۹۶

صورت

موصله آلنجی ایکنجی قوماندانلغنه

صورت

بیلدیرم ایکنجی قوماندانلغنه

فوق العاده مستعجل

متارکه نامه سنجه انکلیز عراق ایکنجی قوماندانلغنه موصلی اشغاله، نه ده عراقه ایصه دیکی کبی تفصیده صلاحیتدار اولمادیغی اسکندرونك انکلیز طرفندن اشغالنه دائر متارکه نامه ده برقید بولونمادیغی سوندن وسیله کی ویسی آمیرال غالتدن یازیلمشدی. شمالیه افادانه عطفاً مورخ و مجاوبه [موصل و کرکوك موقع حفظه یازیلمشدی. شمالیه افادانه عطفاً مورخ و مجاوبه] برولمامسی بویله سوء تفاهم موجب حرکاته بولونلماسی ایچون انکلیز ایکنجی قوماندانلغنه برولمامسی بویله سوء تفاهم موجب حرکاته بولونلماسی ایچون انکلیز ایکنجی قوماندانلغنه امر ویریلمش اولمادیغنه بیلدیرلمشدی] اشعار اولونور.

نباءً علیه کیفیتك صورت نازکانه دائر انکلیز ایکنجی قوماندانلغنه تبلیغ اولونمسی رجا ایدرم.

بویله جك امره استظهاراً یالکز مدیر فضولنك تأمینی متضمندر.

۲۴/۷/۵

صدر اعظم

باشقوماندان ایکنجی اردو قرارگاه جدیدیسی

(احمد عزت)

GNKUR.
ATATÜRK ARŞİVİ
KOL : İSH
KUTU: 1
GÖM.: 19
BEL. : 19-3

۵ م

یالکز سنیه به تعلیم

۵- شبرین ثانی ۱۳۳۴

۹۵ ۲ ۵

BELGE NO: 62

Osmanlı Ordu-yı Hümâyunu

Başkumandanlık Vekâleti

Şu'be

1

Numro

9196

Sûret

Musul'da Altıncı Ordu Kumandanlığına

Sûreti

Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığına

Fevkalâde müsta'celdir.

Mütâreke-nâme mucibince İngiliz Irak Ordusu Kumandanlığının ne Musul'u işgale ne de Irak'ı istediği gibi tefsîre salahiyetdâr olmadığı, İskenderun'un İngilizler tarafından işgaline dair metin-i mütâreke-nâmede bir kayıt bulunmadığı Mondros'daki Visi Amiral Calthrop'a yazılmışdı. Müşârün-ileyhin ifadâtına atfen mevrûd cevabda [Musul ve diğer mevâki hakkında bir daha böyle sû-i tefehhümü mûcib harekâtda bulunmaması için İngiliz orduları kumandanlarına emir verilmesini hemen Londra'ya bildirdiği] iş'âr olunuyor.

Binâen-aleyh keyfiyetin sûret-i nâzikâne de İngiliz ordu kumandanlarına tebliğle Londra'dan verilecek emre intizâr eylemeleri hususunun te'mîni mütemennâdır.

5 / 11 / 34

Sadrazam

ve

Başkumandanlık Erkân-ı Hârbiye Reisi

(Ahmed İzzet)

Telefonla Sadâret Konağı'ndan Seryaver Safvet Bey

tarafından dikte ettirilmişdir.

5 / 11 / 34

Yaver

Abdü'r-Rauf

İSH KUTU: 1 GÖMLEK: 19 BELGE: 19 - 3

BELGE NO: 62

Osmanlı Ordusu

Başkomutanlığı

Şube

1

Numara

9196

Suret

Musul'da Altıncı Ordu Komutanlığına

Sureti

Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına

Çok aceledir.

Mütarekename[1] gereğince İngiliz Irak Ordusu Komutanlığının ne Musul'u işgale ne de Irak'ı istediği gibi kullanmaya yetkisi olduğu, İskenderun'un İngilizler tarafından işgaline dair mütareke metninde bir kayıt bulunmadığı, Mondros'taki Amiral Calthrop'a[2] yazılmıştı. Amiral Calthrop'un, ifadelerine göre gelen cevapta Musul ve diğer yerler hakkında bir daha böyle yanlış anlamaya sebep olacak harekâtda bulunmaması için İngiliz orduları komutanlarına emir verilmesini acilen Londra'ya bildirdiği açıklanıyor.

Bundan dolayı, durumun diplomatik dille İngiliz ordu komutanlarına tebliğle, Londra'dan verilecek emri beklemeleri hususunun sağlanması temenni olunur.

5 / 11 / 1918

Sadrazam

ve

Başkomutanlık Kurmay Başkanı

(Ahmed İzzet)

Telefonla Sadrazamlık Konağı'ndan Başyaver Safvet Bey tarafından dikte ettirilmiştir.

5 / 11 / 1918

Yaver

Abdü'r-Rauf

İSH KUTU: 1 GÖMLEK: 19 BELGE: 19 - 3

---

[1] Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918).

[2] Calthorpe, Amiral Sir Arthur Somerset Gough (İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri).

EK-K

BELGE NO: 71

عدد: ۴۷۲

۸ تشرین ثانی ۹۱۸

عاقده کی انگلیز قوتلری باشبه قوماندانی بنجی فریق

سید و.ر. مارشال حضرتلرینه

(48)

عاقده کی تورک قوتلری باشبه قوماندانی

علی احسان پاشا حضرتلرینه

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

بهه که لازمی

استانبول عثمانلی حکومتنه استفساری تکلیف ایدیلکدن عبدالدم . بوحاله
بك کیچ اولدوغه یارینه زوالدن اول ساعت اونده موصلی تورك ایده جکسکز .
کی تقدیرده جمله ده تشکرنامه لك اون آلتنجی ماده سنی قطعیه بحبوا اولاجغم
اعتبارات فائقه لك قبولنی استرحام ایدرم .

عاقده کی انگلیز قوتلری باشبه قوماندانی

بنجی فریق

و.ر. مارشال

ATATÜRK
ATATÜRK ARŞİVİ
KOL : 15H
KUTU: 1
GÖM: 35
DEL : 35-1

A 7/1
D 125
F 2

BELGE NO: 71

8 Teşrîn-i sânî 918

Numro: F. 174

Irak'daki İngiliz kuvvetleri Başkumandanı Birinci Ferik

Sir V. R. Marshall tarafından

Irak'daki Türk Kuvvetleri Başkumandanı

Ali İhsan Paşa Hazretlerine

Ekselans

İstanbul Osmanlı Hükûmetine istîfâ'nızı teklif ettiğinizi haber aldım. Bu hâlde en geç olarak yarın zevâlden evvel saat onda Musul'u terk edeceksiniz. Aksi takdirde hakkınızda mütareke-nâmenin on altıncı maddesini tatbike mecbûr olacağım. İhtirâmat-ı fâikamın kabulünü istirhâm ederim.

Irak'daki İngiliz Kuvvetleri Başkumandanı

Birinci Ferik

V. R. Marshall

İSH KUTU: 1 GÖMLEK: 35 BELGE: 35 - 1

8 Kasım 1918

Numara: F. 174

Irak'taki İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı Orgeneral

Sir V. R. Marshall tarafından

Irak'taki Türk Kuvvetleri Başkomutanı

Ali İhsan Paşaya

Ekselans

İstanbul Osmanlı Hükûmetine istifa teklifinizi haber aldım. Bu durumda en geç yarın öğleden önce saat onda Musul'u terk edeceksiniz. Aksi takdirde hakkınızda mütarekenamenin on altıncı maddesini uygulamaya mecbur olacağım. Saygılarımın kabulünü rica ederim.

Irak'taki İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı

Orgeneral

V. R. Marshall

EK-L

BELGE NO: 73

(46)

اوراق اوطه‌سنك نومروسی		عثمانلی اردوی همایونی	میبضك امضاسی
شعبه نومروسی		باش قوماندانلق ارکان حربیه ریاستی	تاریخ تبیضی
مسودینك امضاسی		شعبه ۱	میبضه‌قونیلان نومرو
تاریخ تسویدی	۴۶/۱۱/۸	مسلم	مقابله جینك امضاسی
قلم اوطه‌سنك نومروسی			مقابله تاریخی

GNKUR ATASE ARŞİVİ

GNKUR.
ATASE ARŞİVİ
KOL - İŞH
KUTU: 1
GÖM.: 33
BEL. : 33-2

صورت

صاحبنده آمیرالیه

موصلك تخلیه ذاسنك نصلیه وعسكرك انكلیز قوغه تسلیم

كوسترمه جكی موقعه چكیلمه سنه وتخلیه نك انكلیز جه‌لنك نصیحتیله جكی

مدده‌ظرفنه اجرانی موصله‌كی اردو قوغه تسلیم بیانه ایله

كسب فخر ایلرم .

۴۶/۱۱/۸ تاریخ وصاده واصل اولمشدر . موصله عثمانلی قوغه

تسلیم اولنمشدر .

صدراعظم وباشوکیل

احمد عزت

A 1/1
D 125
F 73

BELGE NO: 73

Tarih-i tesvidi

8 / 11 / 34

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûn

Başkumandanlık Erkân-ı Hârbiye Riyâseti

Şu'be

1

Kısım

1

Sûret

Sadâretden Amirale

Musul'un tahliyesini ve eslihanın teslimini ve askerin İngiliz kumandanının göstereceği mevki'e çekilmesini ve tahliyenin İngiliz generalinin ta'yîn edeceği müddet zarfında icrâ'sını Musul'daki ordu kumandanına yazdığımı beyân ile kesb-i fahr eylerim.

Telgraf 8 / 11 / 34 sekiz sonra da vasıl olmuş ve Musul'a aynı saatde emir verilmiştir.

Sadrazam ve Yaver-i Ekrem

Aslı İkinci Şu'beye verilmiştir. Ahmed İzzet

İSH KUTU: 1 GÖMLEK: 33 BELGE: 33 - 2

Yazılış Tarihi

8 Kasım 1918

Osmanlı Ordusu

Başkomutanlık Kurmay Başkanlığı

1 nci Şube

1 nci Kısım

Sadaretten Amirale

Musul'un tahliyesini, silâhların teslimini, askerin İngiliz komutanının göstereceği mevkiye çekilmesini ve tahliyenin İngiliz generalinin belirleyeceği sürede gerçekleştirilmesini Musul'daki ordu komutanına yazdığımı bildirmekle şeref duyarım.

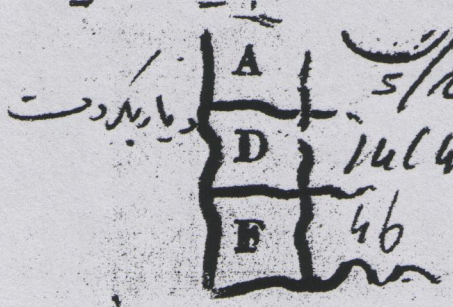
Telgraf 8 Kasım 1918 saat 20.00'de gelmiş aynı saatte Musul'a emir verilmiştir.

Sadrazam

Aslı 2 nci Şubeye verilmiştir. Ahmet İzzet

EK-M

GNKUR.
ATASE ARŞİVİ
KOL - 154
KUTU: 335
GÖM.: 173
BEL. : 173-1

ATASE ARŞİVİ

1- عجبا باش طرفنده عراقه لوندريلوبده اخراً عودت ايدن فجر
شو مقطعاتي ديدي عراقده انقلاب علرنده تشكل ايدن جيش موصل
بغداد جبهه فعاليته بلاوصه انقلابجي يوزدن سكانه طرف
عثمانيه برقيده تبريك لرهنده اجنبه شيعه شريف انقلاب تشبث معنى
ايجد كيرمه دولاي كفيل التزام ايدبور لرصه بالكز فعال حركت
خارجنده قواي منظمه ورديه وابسته اجنبه انقلاب طرفنده تشكل
ايدبلان نظوريد وزمنا قوماندانى الملانه اغا بطرفدن انقلابلره
مغلوبيتلرنه حيجت مذكوره واقعه الدوالدلرصه اجنبه وتحرافاتك
انقلابلرده نظريد عدم المشى معى ايده جك حقده سوزويرمه بز ادم
مقابل طرف عثمانيه نك كذلك عفو اجنبه طلبده بولنمشدر. بز ادم
وقتيله رويه شيعه ري ايدن اولوزدن سنه رويه وكيل ايده وملغا دراى
اعماد وكلدر لازمقلندر نظر دقته جلب ايدلمشدر.
2- عراقده شريفلرك انقلابجي بي واقعه اوزره شيعه الملانه
شريف (بن اصراده) كه عاكسه بوندة مقصد ابد عبدالله وداود
زيدك امارت مذكوره وي عراقليلرك خاصه شيعلره قبول ايتديركلر

BELGE NO: 66

سوریه ده اعلانه استقلال مراسمنده عراقه نائب نصبه
انقره نک تمثیل ایده جک صلاحیتی حائز اولمدقدن اکلاشیلمکله بحق پاشا
عراقه استخلاص اطانده امارت عثمانیه سنه اداره سنه بنه وبالخاصه
برهان الدین افندیه توجه ایدلمسی فکر نده در. کندیسی نشریات سیاسیه
ایده شرفیاب اولمق نه کدر نشاندن ده سائر عراقلیلرک جوابنده حتی
بیانه ایتمکده در. شهزاده برهان الدین افندی عرضیاتنده وضعیت مدوک
عشائر اسناده یوق وقت موجوددر. ۸ نیسان ۳۲۶

[GNKUR ATASE ARŞİVİ]

[A / D / F]

[GNKUR. ATASE ARŞİVİ
KOL. : İSH
KUTU: 335
GÖM.: 173
BEL. : 173-2]

BELGE NO: 66

Diyarbekir'den

Suriye Irak

12. Ko. Kumandanlığına

1- Acemi Paşa tarafından Irak'a gönderilib de âhiren avdet eden muhbir şu ma'lûmâtı verdi: Irak'da İngiliz aleyhinde teşekkül eden cemiyet Musul, Bağdad, Halep'de faaliyetde bulunuyormuş. Efkâr-ı umûmiye yüzde seksen Hükûmet-i Osmaniye, bir kısmı da Şerif lehinde imiş Şiîler, Şerif İngilizlerle teşrik-i mesâi etdiğinden dolayı küfrle ithâm ediyorlarmış. Yalnız faal hareket, haricden kuva-yı muntazama ve vürûduna vâbeste imiş. İngilizler tarafından teşkil edilen Nasturîler Fırkasının Kumandanı olan Ağa Betruc İngilizlere muğber olduğundan cem'iyyet-i mezkûre tarafından elde edilmiş imiş ve Irak'ın İngilizlerden tathîrine azmeylmişdi. Mesâi edeceği hakkında söz vermiş buna mukâbil Hükûmet-i Osmaniyenin kendisini afv etmesi talebinde bulunmuşdur. Bu adam vaktiyle Rumiye şehbenderi idi. Otuz dört senesinde Rumiye ve Dilman'da ve mülga Dördüncü Kolordunun harekâtına bil-fi'l muhalefet ve mukavemet etmişdir. Şâyân-ı itimâd değildir. Lâzım gelenlerin nazar-ı dikkati celb edilmişdir.

2- Irak'da Şerifler lehine efkâr-ı umûmiyeyi kazanmak üzere Şiî olan Şerif (şifre) gelecekmiş. Bunda maksad Emir Abdullah veyahûd Zübeyd'in emâret-i mânsureyi Iraklılarla hassa-i Şiîlere kabul etdirmekdir.

Belge: 173 - 2

Suriye'de ilân-ı istiklâl merasiminde Irak namına bulunan Irak efkârını temsil edecek salâhiyeti hâiz olmadıkları anlaşılmışdır. Acemi Paşa Irak'ın istihlâsı imkânında emâret Osmanlı şehzâdelerinden birine ve bilhassa Burhaneddin Efendiye tevcîh edilmesi fikrindedir. Düşmanla teşrîk-i mesâi eden Şerif'in lehine ne kendisinin ve ne de sâir Iraklıların kabul etmeyeceğini beyân etmekdedir. Şehzâde Burhaneddin Efendi Arabistan'da ve mıntıkamdaki aşâir arasında büyük hürmet mevcûddur. 8 Nisan 336

13. Ko.Kumandanı

Cevdet

İSH KUTU: 335 GÖMLEK: 173 BELGE: 173 - 1 (2)

BELGE NO: 66

Diyarbakır'dan

Suriye Irak

12 nci Kolordu Komutanlığına

1- Acemi Paşa tarafından Irak'a gönderilip sonra da geri dönen muhbir şu bilgileri verdi: Irak'ta İngilizlere karşı oluşturulan cemiyet, Musul, Bağdat ve Halep'te faaliyette bulunuyormuş. Kamuoyunun, yüzde sekseni Osmanlı Devleti, bir kısmı da Şerif lehinde imiş. Şiîler, Şerif'i İngilizlerle iş birliği yapmasından dolayı, küfrle suçluyorlarmış. Yalnız hareketin faaliyeti dışarıdan muntazam kuvvetlerin gelişine bağlı imiş. İngilizler tarafından teşkil edilen Nasturîler tümeninin Komutanı olan Ağa Betruc İngilizlere dargın olduğundan, adı geçen cemiyet tarafından elde edilmiş ve Irak'ın İngilizlerden temizlenmesine azmedilmişti. Cemiyet için çalışmalar yapacağına dair söz vermiş, buna karşılık Osmanlı Devleti'nin kendisini affetmesi talebinde bulunmuştur. Bu adam, vaktiyle Rumiye konsolosu idi. Otuz dört senesinde Rumiye ve Dilman'da ve lâğvedilen Dördüncü Kolordunun harekâtına bilfiil muhalefet etmiş ve direnmiştir. Güvenilir değildir. Gerekli görülenlerin dikkati çekilmiştir.

2- Irak'ta Şerifler lehine kamuoyunu kazanmak üzere Şiî olan Şerif (şifre) gelecekmiş. Bunda amaç Emir Abdullah veyahut Zübeyd'in Tanrı'nın yardımının nişanelerini Iraklılarla, Şiî güçlere kabul ettirmektir.

Belge: 173 - 2

Suriye'de istiklâlin ilânı merasiminde Irak adına bulunanların, Irak halkını temsil edecek yetkiye sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Acemi Paşa Irak'ın kurtarılması imkânları arasında emirliğin Osmanlı şehzadelerinden birine ve bilhassa Burhanettin Efendiye verilmesi fikrindedir. Düşmanla iş birliği yapan Şerif'in lehine, ne kendisinin ve ne de diğer Iraklıların kabul edeceğini beyan etmektedir. Şehzâde Burhanettin Efendinin Arabistan'da ve mıntıkamdaki aşiretler arasında büyük hürmeti mevcuttur. 8 Nisan 1920

13 ncü Kolordu Komutanı

Cevdet

İSH KUTU: 335 GÖMLEK: 173 BELGE: 173 - 1 (2)

GNKUR ATASE ARŞİVİ

نظارت شفیعی
شفره قلمی

(2/4)

A	
D	
F	

GNKUR.
ATASE ARŞİVİ
KOL : 1514
KUTU: 28
GÖM.: 60
BEL. : 60-5

215

نظارت شعبه‌سی
شفره قلمی

GNSUR
ATATÜRK ARŞİVİ

استانبوله بیدرها اوزره دیار بکره سوق اولنان ذوات حاقنده اتومبیل

ویرلمسی امر بیورلدیغنه دائر صدر اعظم پاشا حضرتلرینک تحریری موجودر. ۲۵ ۱۲ ۱۲۷۵

A 1-1
D 84
F 2-5

GNSUR.
ATATÜRK ARŞİVİ
KOL - 13H
KUTU: 28
GÖM.: 60
BEL. : 60-8

GNSUR
ATATÜRK
ARŞİVİ

BELGE NO: 67

Hârbiye Nezâreti

Nezâret Şûbesi — Erkân-ı Hârbiye-i Umûmiye Dairesine

Şifre Kalemi — 12 / 7 / 35

Diyarbekir'den

Hârbiye Nezâretine mevrûd şifredir.

1- Irak Şeyh-ül-Meşâyihi Acemi Paşa kolorduya âtîdeki ma'rûzâtın bildirilmesini Beşinci Fırkadan rica etmişdir. Ben bütün Irak namına söz söylüyorum. Ahâlî ve kabâil İngilizleri istemiyorlar. Avrupa'dan heyetler gelmekde olduğunu ve bunların Irak'a gelmeyeceklerini işitdim. Fırsat kaçırılmaması için ben heyetlerin Irak'a da gelmelerinin te'mînini taleb ettim.(Şifre) Birkaç defa mazbata vermiş ise de bu mazbatalar cebren alınmışdır. Biz bütün Irak kabâili Hükûmet-i Osmaniye'nin emrine âmâdeyiz. Hükûmet hatt-ı hareketimizi ta'yîn etsin. Biz her ne sûretle olursa olsun hizmet etmek emelindeyiz. İngilizler bizim hareketimize Hükûmet-i Osmaniye ile temasımıza mâni olmak istiyorlar. Yolumuzu kesdiler; fakat azm ve iştiyâk-ı şedîd ile her türlü mevâni'-i iktihâm ve büyük çölü kat' ederek buraya geldik. Diyarbekir'e de gidib maksadımızı arz ve tarz-ı hareketimiz hakkında ma'lûmât edeceğiz. Zirâ bütün kabâil bizim harekâtımıza dikkat ve avdetimize intizâr ediyorlar.

2- Acemi Paşa yanında Gazze'den de bir şeyh varmış. Kırk iki gündür yolda imişler. Acemi Paşa ile ma'iyetini Mardin'de bırakarak serîan otomobil ile benimle görüşmek bi-l-vâsıta maksadını

Belge: 60 - 6

İstanbul'a bildirmek üzere Diyarbekir'e sevk (şifre) rica etmiş. Fırkaya otomobil verilmesini emretdim. Ma'rûzâtım ayrıca bildirileceği ma'rûzdur. Harekât 15757 numroludur.

13 / 6 / 35

Vürûdu 12 / 7 / 35

13. Ko. K. Vekili

Ahmet Cevdet

İSH KUTU: 28 GÖMLEK: 60 BELGE: 60 - 5 (6)

BELGE NO: 67

Harbiye Nezareti

Nezaret Şubesi — Genelkurmay Dairesine

Şifre Kalemi — 12 Temmuz 1919

Diyarbakır'dan

Harbiye Nezaretine gelen şifre

1- Irak'ın Şeyhler Şeyhi Acemi Paşa, kolorduya aşağıdaki bilgilerin bildirilmesini Beşinci Tümenden rica etmiştir. Ben bütün Irak namına söz söylüyorum. Halk ve kabileler İngilizleri istemiyorlar. Avrupa'dan heyetlerin gelmekte olduğunu ancak bunların Irak'a gelmeyeceklerini işittim. Fırsatın kaçırılmaması için ben heyetlerin Irak'a da gelmelerinin teminini talep ettim. (Şifre) Birkaç defa mazbata vermiş ise de bu mazbatalar zorla alınmıştır. Biz bütün Irak kabileleri, Osmanlı Devleti'nin emrine amadeyiz. Devlet hareket şeklimizi belirlesin. Biz her ne suretle olursa olsun hizmet etmek emelindeyiz. İngilizler bizim hareketimize, Osmanlı Devleti ile temasımıza engel olmak istiyorlar. Yolumuzu kestiler; fakat kesin ve mutlak kararlılıkla bütün engellere karşı durarak ve büyük çölü geçerek buraya geldik. Diyarbakır'a da gidip amacımızı belirtip hareket tarzımız hakkında bilgi vereceğiz. Zira bütün kabileler bizim harekâtımızı dikkatle izliyor ve dönmemizi bekliyorlar.

2- Acemi Paşanın yanında Gazze'den bir şeyh varmış. Kırk iki gündür yoldaymışlar. Acemi Paşa ile emrindekileri Mardin'de bırakarak hemen otomobil ile gelerek benimle görüşmek, amacını

Belge: 60 - 6

İstanbul'a bildirmek üzere Diyarbakır'a sevki (şifre) rica etmiş. Tümene otomobil verilmesini emrettim. Sunacaklarımın ayrıca bildirileceği arz olunur. Harekât 15757 numaralıdır.

13 Haziran 1919

Gelişi 12 Temmuz 1919

13 ncü Kolordu Komutan Vekili

Ahmet Cevdet

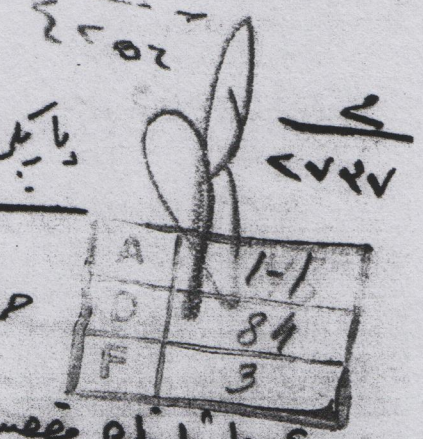
İSH KUTU: 28 GÖMLEK: 60 BELGE: 60 - 5 (6)

EK-O

GNKUR ATASE ARSIVI

GNKUR.
ATASE ARSİVİ
KOL - İSH
KUTU: 28
GOM.: 60
BEL. : 60-9

V/19

« غایت عجله دار »

دیکردم :

حربیه نظارت جلیله ‌ز موروده عرض ایده‌رم.

احوال معلومه تأثیرات دائمه‌سی خودسر عجبا بانك مقصد سیاسی خودسر

1- مقدمه‌کده صکره بعده ایدن ابن الرشید منطقه‌سی اهالیسنده فاعلیه انگلیزلرك

کذبی تعقیب ایتدکلرنده بالذات شهزاده کیبه ماسه فقط عراقك بویله شهزاده

ابن الرشید ابن السعود دیارك الصباحی کبی ان نام قبائلی ایله غاصب و مخاربه

ادام اجنبه کذبی کبه حکومت مربوطه‌سی بیلدکلرنده عراقه مقصد اتی حقده کذبی استمزاج

انتظار احواله لازم قدر. کلمه زعم حواتجه بوده بلکه ناظر دقت حکومت غصابه

ایجون بالذات بولنه قدر. وقتی ایجاب انکلیزه شدید مقابله کورونجه فقط حکومت غصابه

کذبسنه بکنیاره رجعت ایدن وحدتی مقام خلوتده عهده ایجون کذبسنی توکیل ایدیکی بیلدرمه

اداره‌سی خوره قلیله آرزو ایدیکی وحدتی مقام خلوتده عهده ایجون کذبسنی توکیل ایدیکی بیلدرمه

خوره عراقه اقامتی سبه اولیه‌جقدر ماعدای شریف خدیو مصری زاده اجنبی اداره‌سی

ایسه عراقه. وحکومت غصابه اداره‌سنه طرفدار ایسه انکلیز اهالیسنه جبراً

قبول ایتدیرمه‌سی ده اهالیسی قورقوسندن مدر.

فضله الشدیده اهالیسی خارجه نفوذ و دکری خاطرنه بیله مسئله

عجبا مقام خلوتده صدور خارجه نفوذ و دکری خاطرنه بیله مسئله

بیلدرمه خلقه سوءاسنه و اولیا تمثل سیاسیه خطابا ایکه نفوذ کسیه ایدی.

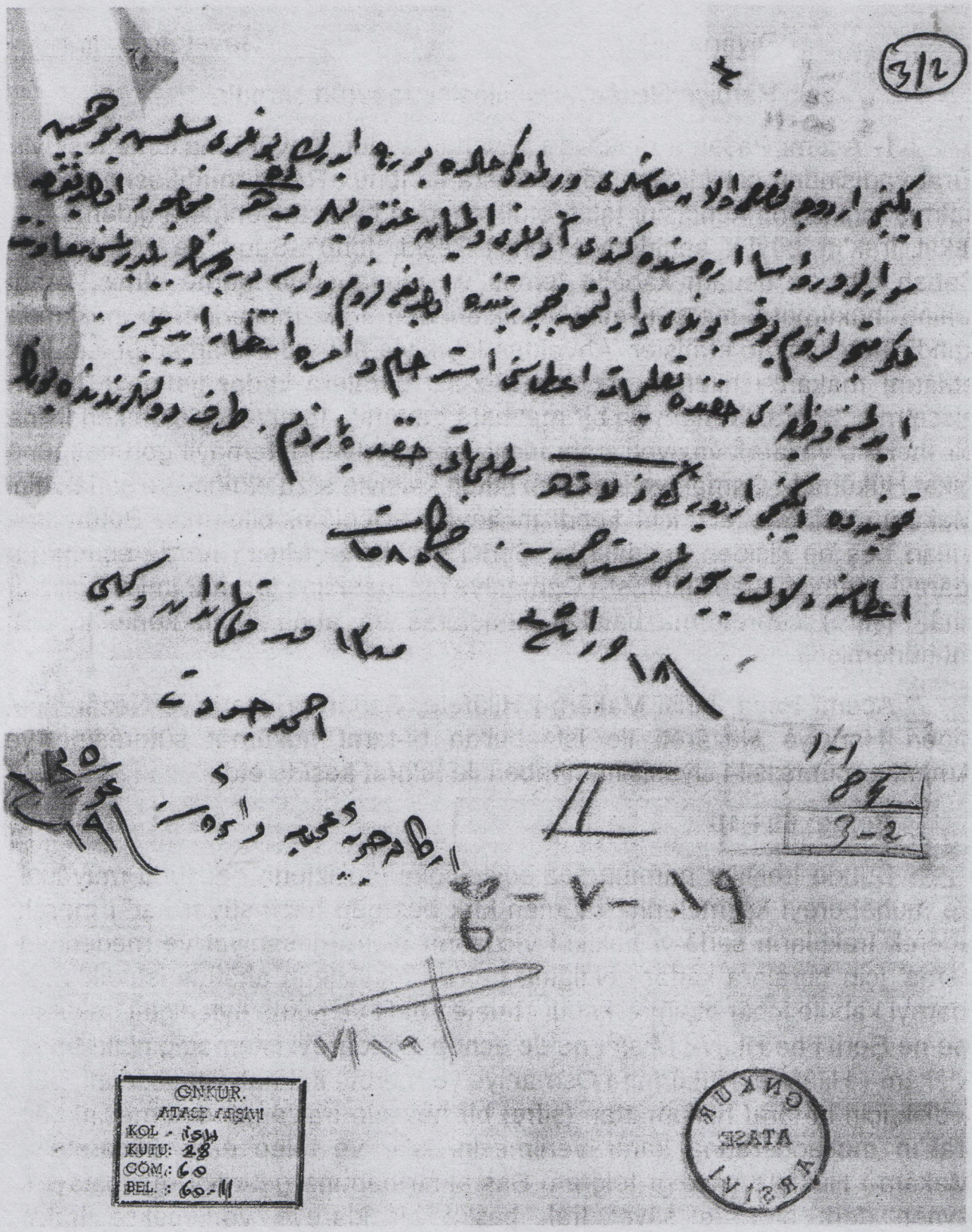
BELGE NO: 68

GNKUR ATASE ARŞIVI

A 1-1
D 84
3-1

31

GNKUR.
ATASE ARŞİVİ
KOL. : İSH
KUTU: 28
GÖM.: 60
BEL. : 60-10

GNKUR.
ATAÇE ARŞİVİ
KOL. : ۱۵۱۱
KUTU: 28
CÖM.: 60
BEL. : 60-11

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

BELGE NO: 68

M

2737

Diyarbekir'den: "Gayet aceledir."

Hârbiye Nezâret-i Celîlesine mevrûd şifredir.

1- Acemi Paşanın maksad-ı seyahatı şudur: Âhvâl-i ma'lûme tesiriyle Fırat vadisinden çekildikden sonra Basra ile İbnü'r-Reşid mıntıkası arasında kalmış İngilizlerin kendisini takib etdiklerinden bi-z-zât şehirlere gidememiş; fakat Irak'ın büyük şehirleriyle İbnü'r-Reşid, İbnü's-Suud ve Mübârekü'l-Sabah gibi en benâm kabâile temas ve muhabereyi idâme etmiş, kendi lehine hükûmete merbûtiyetini bildiklerinden Irak mukadderâtı hakkında kendisine istimzâc etmişler. Ahvalden lâyıkıyla haberdar olamadığı için Irak efkârını makam-ı hilâfete arz için bi-z-zât buralara kadar gelmeye lüzûm hissetmiş. Basralılar namına bir mazbata getirmiş. İbnü'r-Reşid'de kendisine bir mektub yazarak vaziyeti icabı İngilizlere, Şerif'e mütemâyil göründüğünü fakat Hükûmet-i Osmaniye idaresini bütün kalbiyle arzu etdiğini ve sadâkatini Makam-ı Hilâfete arz için kendisini tevkîl eylediğini bildirmiş. Bütün Irak efkârı beş on kişiden mâ'dası ne Şerif'i ne Hidiv-i Mısır'ı ne de ecnebi bir idareyi istemiyor ve Hükûmet-i Osmaniye'nin idaresine taraftar imiş. İngilizler ahâlî (şifre) cebren mazbatalar almışlarsa da ahâlî bunu korkularından mühürlemişdir.

Acemi Paşa, birisi Makâm-ı Hilâfete, Sadârete, Hariciye Nezâretine; diğeri Hariciye Nezâreti ile İstanbul'da bî-taraf hükûmât süferâsına ve Amerika mümessil-i siyasîsine hitaben iki telgraf keşide etdi.

Belge: 60 - 10

Bunda Iraklılar namına söz söylediğini İngilizlerin her türlü mûvâsala ve muhabereyi kesmelerine rağmen kırk beş gün hecînsüvar kat'-ı merâhil ederek Iraklıların sadâ-yı hakiki-i vicdanını âlem-i insaniyet ve medeniyete esma' için buralara kadar geldiğini, Irak'da İngilizlerin ahâlîye istedikleri bir idareyi kabule icbâr etdiğini, kabul etmeleri nef'î ve takrib eylediğini Iraklıların ise ne Şerif'i ne Hidiv-i Mısır'ı ne de ecnebi bir idareyi istemediğini ile-l-ebed Mâkâm-ı Hilâfete, Hükûmet-i Osmaniye'ye merbût kalmak istediklerini, bunu tedkik için bî-taraf hükûmâttan (şifre) bir hey'etin Irak'a gönderilmesini bâde Irak'ın mukadderâtına karar verilmesini iş'âr ve talep etdi. Sâdârete ve Makâm-ı Hilâfete yazdığı telgrafa Basralılar namına getirdiği mazbatayı da aynen derk etdi ve şâyet Irak başka bir idareye verilecekse Irak'da yaşayamayacağını bildirerek yedi yüz nüfustan ibaret ailesiyle beraber hicret edeceğinden kendisine yer gösterilmesini rica etdi.

İSH KUTU: 28 GÖMLEK: 60 BELGE: 60 - 9 (10)

2- Nihad Paşa zamanında Fırat Grubundan bir hecînsüvar teşkilâtı yapılmış ve Acemi Paşa bu teşkilâtı bugüne kadar idâme etmiş ve çölde bu kuvvetle toplu bulunması kabâil nezdinde Hükûmet-i Osmaniye'nin tekrar geleceği kanaatini husûle getirmiş ve bu kanaat el-an mevcutmuş ve bu sayede ahâlî ve kabâil paşayı, hükûmetin mümessili tanıyarak müracaattan geri durmamışlar. Acemi Paşa sulh akdolunmadığı Irak mukadderâtı ta'yin etmediği için hecînsüvarları muhafazayı münasip görmüş ve teşrîn-i evvelin bidâyetinden beri

Belge: 60 - 11

İkinci Orduca mahsus olan maaşları verilmediği hâlde borç ederek bunları beslemiş. Bu hecînsüvarlar ve rüesâ arasında kendi adamları olmayan Gazzeliler de mevcûd olduğundan hükûmetce lüzûm yoksa bunları darıltmak mecburiyetinde olduğu, lüzûm varsa derecesinin bildirilmesini, muâvenet edilmesini, vazîfesi hakkında talimât ita'sını istirhâm ve emre intizâr ediyor.

Konya'da İkinci Orduya (şifre) matlûbâtı hakkında yazdım. Taraf-ı devletlerinden de bunun itâ'sına delâlet buyurulması müsterhâmdır. Harekât 15851

18 Haziran 35

13. Ko.Kumandan Vekili

Ahmed Cevdet

Erkân-ı Hârbiye-i Umûmiye Dairesine 19 Temmuz 35

19 - 7 - 35

İSH KUTU: 28 GÖMLEK: 60 BELGE: 60 - 9 (10, 11)

BELGE NO: 68

M

2737

Diyarbakır'dan: "Çok aceledir."

Harbiye Nezaretine Şifre

1- Acemi Paşanın seyahatinin amacı şudur: Bilinen durumun etkisiyle Fırat vadisinden çekildikten sonra, Basra ile İbnü'r-Reşit mıntıkası arasında kalmış İngilizlerin kendisini takip etmelerinden dolayı bizzat şehirlere, gidememiş; fakat Irak'ın büyük şehirleriyle İbnü'r-Reşit, İbnü's-Suud ve Mübârekü'l-Sabah gibi en ünlü kabilelerle temas ve haberleşmeyi sürdürmüş. Kendi lehine olarak hükûmete bağlılığını bildiklerinden Irak'ın geleceği hakkında kendisine ne düşündüğünü sormuşlar. Durumdan gereği kadar haberdar olmadığı için, Irak halkının düşüncelerini halifelik makamına arz için, bizzat buralara kadar gelmeye lüzûm görmüş. Basralılar adına düzenlenmiş bir mazbata getirmiş. İbnü'r-Reşit de kendisine bir mektup yazarak, görevi gereği İngilizlere, Şerif'e taraftar göründüğünü, fakat Osmanlı Devleti idaresini bütün kalbiyle arzu ettiğini ve sadakatini halifelik makamına arz için kendisini vekil tayin ettiğini bildirmiş. Bütün Irak halkının beş on kişiden başkası, ne Şerif'i ne Mısır Hidivini ne de yabancı bir idareyi istemiyor ve Osmanlı Devleti'nin idaresine taraftarlarmış İngilizler halktan (şifre) zorla mazbatalar almışlarsa da halk bunu korkusundan dolayı mühürlemiştir.

Acemi Paşa, birisi Halifelik Makamına; Başbakanlığa, Dışişleri Bakanlığına, diğeri İçişleri Bakanlığına ve İstanbul'da tarafsız devlet elçilerine ve Amerika siyasî temsilcisine hitaben iki telgraf çekti.

Belge: 60 - 10

Bu telgrafta Iraklılar adına söz söylediğini, İngilizlerin her türlü ulaşım ve haberleşmeyi kesmelerine rağmen, kırk beş gün deve üstünde merhaleleri katederek, Iraklıların vicdanlarının sesini bütün insanlığa ve medeniyete duyurmak için buralara kadar geldiğini, Irak'ta İngilizlerin, halka istedikleri bir idareyi kabule zorladıklarını, kabul edeceklerini tahmin ettiğini Iraklıların ise ne Şerif'i ne Mısır hidivini ne de yabancı bir idareyi istediğini, ilelebed Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak istediklerini bunu incelemek için tarafsız devletlerden (şifre) bir heyetin Irak'a gönderilmesini, daha sonra Irak'ın geleceğine karar verilmesini ifade etti ve istedi. Sadarete ve Halifeliğe yazdığı telgrafa Basralılar adına getirdiği mazbatayı da aynen ekledi. Şayet Irak başka bir idareye verilecekse Irak'ta yaşayamayacağını bildirerek, yedi yüz kişiden oluşan ailesiyle beraber göç edeceğinden kendisine yer gösterilmesini rica etti.

İSH KUTU: 28 GÖMLEK: 60 BELGE: 60 - 9 (10)

EK-Ö

BELGE NO: 75

کوندرن :	نجی رابور	محل :	تاریخ	دقیقه : ساعت
	کوندرلمشدر			
	واصل اولمشدر			

GNKUR.
ATATÜRK ARŞİVİ
KOL - 154
KUTU: 115
GÖM.: 107
BEL. : 107-2

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

آدرس

10/3

A

D

E

BELGE NO: 75

2

Şu'be — 14 Kânûn-ı evvel 335

5072 — 3 / 12 / 35

2. Şu'be 2. Kısım

Nezâret'e

tezkere

Pek mahremdir.

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

4 Kânûn-ı evvel 335 tarihli ve 8582 Kalem-i Mâhsûsâ numrolu tezkere-i nezâretpenâhileri cevâbıdır:

Musul'da me'zûn iken teşrîn-i evvelin üçünde Mardin'e avdet eden bir zâbitimizin İngilizlerin teşrîn-i sânînin ikinci gününe kadar Musul vilâyetini tahliye edeceklerini beyânnamelerle neşreylediklerini ifade ve Musul ahvali ile ora ahâlî ve aşâirinin Hükûmet-i seniyyeden muâvenet taleb etmekde olduğu hakkında On Üçüncü Kolordu Kumandanlığından 4 Teşrîn-i sânî 335 tarihinde bir şifre alınmış ve cevaben İngilizlerin taht-ı işgalinde olan bir mahal ahâlîsine kuva-yı resmiye-i hükûmetle muâvenet hükûmetimizin İngiliz hükûmetine karşı aleni bir mûhâsama küşâd etmesi demek olacağı cihetle gayr-i câiz bulunduğu ve yalnız İngilizlerin fi-l-hakika Musul havâlîsini tahliye edeceği tahakkuk ederse havâlî-i mezkûrede

Belge: 107 - 2

evvel emirde ahâlî-i mahalliye tarafından millî bir Hükûmet-i Osmaniye'nin tesisi ve ilân edilmesi esbâbının istikmâli kolorduya izbâr kılınmakla beraber keyfiyet 11 Teşrîn-i sânî 35 tarihli ve 2 Şûbe 4580 numrolu tezkere ile makâm-ı sâmi-i Sadâretpenâhîye arz ve iş'âr olunmuşdur.

Nezâret-i âcizi bugün de aynı fikirdedir. Ora ahâlîsine fi'lî bir muâvenet mümkün olmadığı gibi bütün esliha depoları muhteviyâtının İngilizlerce ma'lûm olması hasebiyle esliha ve cephane hususunda da muâvenet kabil olamaz. Hem böyle İngilizlerin işgali altında bulunan bir mıntıkaya esliha ve cephane sevki hakkında bir fikir bile mevcut olduğunun şüyû'ı Hükûmet-i seniyyeyi bil'âhire müşkilât-ı azîmeye giriftâr eder. O cihetle taraf-ı âciziden kolordu kumandanına vâki olan iş'âr dairesinde taraf-ı âli-i nezâretpenâhîlerinden de Van ve Diyarbekir valilerine ifâ-yı tebligat buyurularak Musul havâlîsi ile devletimiz arasındaki revâbıtın zaman-ı münasibe intizâren şimdilik vesâit-i ma'neviye ile teşyîd ve te'yidi vesâilinin te'mîni (ve mamafih şayet oradaki ahâlî-i İslâmiye fazla tazyik edilirse bunun sûret-i münasebede buradaki İngiliz mümesilliğine iblâğı) menût-ı rey-i âlileridir.

İmza (Kâzım)

İSH KUTU: 115 GÖMLEK: 107 BELGE: 107 - 1 (2)

BELGE NO: 75

2

Şube — 14 Aralık 1919

5072 — 3 / 12 / 1919

2. Şube 2. Kısım

Bakanlığa

Tezkere

Çok gizlidir.

İçişleri Bakanlığına

4 Aralık 1919 tarih ve 8582 Özel Kalem numaralı tezkerelerine cevaptır.

Musul'da izinli iken 3 Ekim 1919'da Mardin'e dönen bir subayımızın, İngilizlerin 2 Kasım 1919'a kadar Musul vilâyetini tahliye edeceklerini, beyannamelerle duyurduklarını ifade etmiş ve Musul'un durumu ile yöre halkı aşiretlerinin Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmekte olduğuna dair On Üçüncü Kolordu Komutanlığından 4 Kasım 1919 tarihinde bir şifre alınmış ve cevap olarak da İngilizlerin işgali altında olan bir bölge halkına, resmî devlet güçlerince yardım yapılmasının, devletimizin İngilizlere karşı açıkça bir düşmanlık yaratması olacağından uygun bulunmadığı ve yalnız İngilizlerin gerçekten Musul havalisini boşaltmaları gerçekleşince yörede

Belge: 107 - 2

öncelikle yerli halk tarafından millî bir Osmanlı Hükûmetinin tesisi ve ilân edilmesi sebeplerinin tamamlanması kolorduya bildirilmekle beraber, durum, 11 Kasım 1919 tarih ve 2 nci Şube 4580 numaralı tezkere ile de Sadaret makamına arz ve açıklanmıştır.

Bendeniz, bugün de aynı fikirdedir. Yöre halkına fiilî bir yardım mümkün olmadığı gibi, bütün silâh depolarının içindekilerinin İngilizler tarafından bilinmesi gereğince, silâh ve cephane konusunda yardım mümkün olamaz. Hem bu şekilde İngilizlerin işgali altında bulunan bir mıntıkaya silâh ve cephane sevki hakkındaki bir fikirin olduğunun şayiası bile Osmanlı Devleti'ni daha sonra büyük müşküllere düşürür. Onun için tarafımdan kolordu komutanına yapılan açıklamalar çerçevesinde sizin tarafınızdan da Van ve Diyarbakır valilerine de yapmaları gerekenler buyurularak, Musul havalisi ile devletimiz arasındaki bağların uygun zaman beklenerek, şimdilik manevî destekle kuvvetlendirilmesinin desteklenmesi ve bununla beraber eğer oradaki Müslüman halka fazla baskı yapılırsa bunun uygun bir şekilde İngiliz temsilcisine bildirilmesi görüşlerinize bağlıdır.

İmza (Kazım)

İSH KUTU: 115 GÖMLEK: 107 BELGE: 107 - 1 (2)

خربیه نظارتی ۲۹۴۴

تقدیم ایدلدی

نظارت .شعبه‌سی
شفره قلمی

دیار بکرده حربه نظارتنه مورد شفرونك حلیه

۱ — موصلح کلاکه تابعه اعلم قریه‌سندن احمد اغا اوغلی اسف موصلده انکلیزلرك نظمیه اتباعك
اغدیغی عذابات اداسیه‌سی اوزرینه محکمه شطاب اتمك والحاصل حکومت عثمانیه‌یی درسه کوزله
تحقیر وتحقیر ایتمکده اولدیغندن بحث ایدن انکلیزلرك نزد اقدسلرینه ارسال شرعیه طرفندن
سوده اتمك اغدیغی سوبلنیلمکله شریف قطعاتنه موصله کلاکه ضابطه شریعك امام وخطیب
وابه الرشید ایله محاکمه یه قدام ایتمکی سوبلدیکی ده افاده اتمشدر

۲ — شاکیه ده حضور وحضوره دولدی مخالف اولدیغه انکلیزلرك استعلای ایتدیکی موصل
ولوازمنی کاپیتولاسیونه مخالف اولدیغنی ، تجاوزات ، وعدوان نزد ایتدیکنی معلوم ده
بو حوالی بدلك نقضیاته محسوب ایدیلمسی لازم کلدیغی طبیعی ایسه ده شاکیه ده حکمه استعلای ایدیلدیکی
یرلرك انکلیز طرفندن استیلا اولندیغی واردات ده نقضیاته محسوب ایدیلمسی لازم اولدیغی
مدلل اولدیغندن بوسه طرفك انکلیزلرك بالکز موصل ولوازمنی یك اغر تکالیف طرحی صورتیله اولمیوب
مطلقا اوسطه بوسه طرفك انکلیزلرك

BELGE NO: 84

M

3943 Takdim edildi.

Diyarbekir'den

Hârbiye Nezâretine mevrûd şifrenin hallidir.

1- Musul'dan gelen Jandarma Takım Kumandanı Ahmet Râci Efendi, Musul'da İngilizlerin tatbik etmekde olduğu gaddarâne idareden acı bir sûretde şikâyet etmekde ve ahâlînin Hükûmet-i Osmaniye'yi dört gözle beklediklerini beyândan sonra tarafımızdan menzil anbarlarında terk olunan erzakın, Şeriye'ye doğru sevk etmekde olduğunu söylemişdir. Şerif kıtaatından Musul'a gelen bir zâbit, Şerif'in İmam dahi ve İbn-ür Reşid ile muharebeye devam ettiğini söylediğini de ifade etmişdir.

2- Mütarekeden sonra haksız ve hukuk-ı düvele muhalif olarak İngilizlerin işgal ettiği Musul vilâyetindeki anbarlarımızda külliyetli miktarda erzak, techizât, mühimmat terk ettiğimiz ma'lûmdur. Bu mevâddın bedelinin tazminata mahsûb edilmesi lâzım geleceği tabiî ise de mütarekeden sonra işgal edilen yerlerimizin İngilizler tarafından istîfâ olunan vâridâtının da tazminata mahsûb edilmesi lâzım olacağı mütâlaasındayım. Bir sene zarfında İngilizlerin yalnız Musul vilâyetinden pek ağır tekâlif tarhı sûretiyle üç milyon lira varidât aldığı gelenlerin cümle ifadesinden olduğu ma'rûzdur. Harekât 3036 numroludur.

20 Teşrîn-i sânî 335

Vürûdu 23 - 24 Minh.

13. Ko. Kumandanı

Cevdet

2

Kısım 25 / 11 / 35

Mühimdir.

2

Şu'be

4776

İSH KUTU: 109 GÖMLEK: 118 BELGE: 118 - 2

BELGE NO: 84

M

3943 Takdim edildi.

Diyarbakır'dan

Harbiye Nezaretine gelen şifrenin çözümüdür.

1- Musul'dan gelen Jandarma Takım Komutanı Ahmet Râci Efendi, Musul'da İngilizlerin uyguladıkları zalim idareden acı bir şekilde şikâyet etmekte ve halkın Osmanlı Devleti'ni dört gözle beklediklerini bildirdikten sonra, tarafımızdan menzil anbarlarında bırakılan erzakın, Şeriye'ye doğru sevk edilmekte olduğunu söylemiştir. Şerif kıt'alarından[1] Musul'a gelen bir subay Şerif'in, İmam ve İbn-ür Reşid ile muharebeye devam ettiğini söylediğini de ifade etmiştir.

2- Ateşkesten sonra haksız ve devletler hukukuna aykırı olarak İngilizlerin işgal ettiği Musul vilâyetindeki ambarlarımızda çok miktarda erzak, teçhizat ve mühimmat bıraktığımız bilinmektedir. Bu malzemelerin bedelinin tazminata eklenmesi uygun ise de ateşkesten sonra işgal edilen yerlerimizin İngilizler tarafından alınan gelirinin de tazminata eklenmesi gerektiği görüşündeyim. Bir sene süresince İngilizlerin yalnız Musul valiliğinden pek ağır vergiler düzenlemek suretiyle üç milyon lira gelir aldığı, buraya gelenlerin ifadelerinden anlaşıldığı arz olunur. Harekât 3036 numaralıdır.

20 Kasım 1919

Gelişi 23 - 24'te

13 ncü Kolordu Komutanı

Cevdet

2.

Kısım 25 Kasım 1919 Önemlidir.

2.

Şube

4776

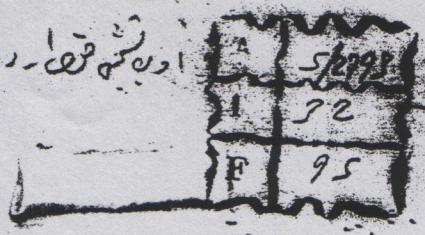
İSH KUTU: 109 GÖMLEK: 118 BELGE: 118 - 2

---

[1] Şerif Hüseyin kıt'aları.

EK-8

GNKUR
ATASE ARŞİVİ
KOL: ISH
KUTU: 343
GÖM: 95
95-1

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

BELGE NO: 85

Van

27 / 11 / 35

Vusûlu: 30 Minh

On Beşinci Kolordu Kumandanlığına

Teşrîn-i sânî 335 tarihli telgrafnameye lâhikadır.

1- Musul havâlîsinde kıyamın günden güne büyümekde olduğu ve Musul'dan ahâlînin dağlara çekilmekde bulundukları ve Akra, İmâdiye, Revandiz ve Erbil'in İngilizlerle hizmetlerinde bulunan yerlilerden tathîr edilerek mahallî idareler teşkil ile icrâ-yı hükûmet edildiği ve fakat (şifre) me'mura kâbiliyetli kimseler olmadıklarından idareyi tensîk ve tedvîr için me'mûr gönderilmesini hükûmetimizden rica etmekde oldukları Şemdinan Kaymakamlığından bildiriliyor.

2- Cephane ve silâh ve kendilerini idare edecek zâbit gönderilmesi hakkında Musul ahâlî ve aşâiri tarafından vuku' bulan metâlibât ve istirhâmâtın mütevelliyen te'kid edilmekde olduğu ve Şemdinan'da bunun için adamlarının intizârda bulunduğu ve İngilizlerin ehl-i kıyâmı tenkil için Musul'da külliyetli kuvvetler ihzâr ve tahrik etdiği hâlde hareket eden kıtaatın geriye celb edildiği ve şimdilik yalnız tayyareler istikşâfât yaptırarak ba'zı kasabâtı ve büyük kurâyı bombardıman etdirmekde olduğu kezâlik Şemdinan Kaymakamlığından bildirilmekdedir. Ahâlînin cephane ve silâh hakkındaki istirhâmâtının tervîc-i elzem görülmekde olduğundan tesrî'-i icâbına müsâade buyrulmasını rica ederim.

3- İranlıların İngilizlerin teşvikiyle ve Simko'yu te'dib etmek üzere istihzârâtda bulunmakda oldukları ve bunun için Tebriz'e külliyetli Ermeni askeri toplatdığı ve İngiliz tayyarelerinin mütemadiyyen Rumiye havâlîsinde istikşâfât yapmakda oldukları Hakkari Mutasarrıflığından bildirilmiş ve geçenlerde Tebriz'e gitmiş olan (Seyid Taha)'nın Ermenilerden ba'zılarının hücûmuna marûz kalarak hayatını firâren ve müşkilâtla tahlîs edebildiği anlaşılmışdır. Simko'ya icrâ' edileceği muâvenetin bu sırada kıymeti büyük olacağından mûmâ-ileyhin taleb etmekde olduğu cephane hakkındaki mütâlaa ve irâde-i âlilerininde tesrîi mercûdur.

Van Valisi

Midhat

İSH KUTU: 347 GÖMLEK: 95 BELGE: 95 - 1

Sivas'da 15. Ko :
Kumandan Paşa
Şifre etsin 3 / 11 / 35
İmza

BELGE NO: 85

Van

7 Kasım 1919

Gelişi: 30

On Beşinci Kolordu Komutanlığına

Kasım 1919 tarihli telgrafa ektir.

1- Musul yöresindeki isyanın günden güne büyüdüğü, halkın Musul'dan dağlara çekildiği, Akra,[1] İmadiye,[2] Revandiz[3] ve Erbil'in[4] İngilizlerden ve onlara hizmet eden yerlilerden temizlenerek mahallî idareler oluşturularak yönetildiği, fakat (şifre) yönetmeye kabiliyetli kimseler olmadıklarından dolayı idareyi düzenlemek ve çalıştırmak için memur gönderilmesini devletimizden rica ettikleri, Şemdinan[5] Kaymakamlığından bildiriliyor.

2- Cephane, silâh ve kendilerini idare edecek subay gönderilmesiyle ilgili olarak, Musul halkı ve aşiretlerince yapılan isteklerin sürekli tekrarlandığı, bunun için adamlarının Şemdinan'da bekledikleri; İngilizlerin isyancıları cezalandırmak için Musul'dan çok sayıda kuvveti yola çıkardığı hâlde bu birliklerin geriye çağrıldığını ve şimdilik sadece uçaklara keşif yaptırarak bazı kasabaları ve büyük köyleri bombaladıkları yine Şemdinan Kaymakamlığından bildirilmektedir. Halkın cephane ve silâh hakkındaki istekleri haklı görüldüğünden gerekenin yapılması için sür'atle izin verilmesini rica ederim.

3- İranlıların İngilizlerin kışkırtmasıyla Simko'yu cezalandırmak üzere hazırlandıkları ve bunun için Tebriz'e çok fazla sayıda Ermeni askeri toplandığı ve İngiliz uçaklarının Rumiye bölgesinde devamlı keşif yaptıkları Hakkari Mutasarrıflığından bildirilmiştir. Geçenlerde Tebriz'e gitmiş olan Seyit Taha'nın Ermenilerden bazılarının saldırısına uğradığı ve kaçarak hayatını güçlükle kurtarabildiği anlaşılmıştır. Simko'ya yapılacak yardım, bu sıralarda önemli olacağından Simko'nun talep ettiği cephane hakkında değerlendirme ve emirlerinin ivedileştirilmesi rica olunur.

Van Valisi

Mithat

İSH KUTU: 347 GÖMLEK: 95 BELGE: 95 - 1

---

[1] Akra (Musul).
[2] İmadiye (Musul).
[3] Revandiz (Kerkük - Musul).
[4] Erbil (Musul).
[5] Şemdinan (Hakkari - Van).

Sivas'da 15. Ko :
Kumandan Paşa
Şifre etsin 3 / 11 / 35
İmza

EK-S

BELGE NO: 88

GNKUR
ATASE
ARŞIVI

نظارت شعبه‌سی
شفره قلمی

GNKUR.
ATASE ARŞIVI
KOL : ISH
KUTU: 116
GÖZ : 19
FÖL : 19-2

BELGE NO: 88

Hârbiye Nezâreti

Nezâret Şûbesi

Şifre Kalemi

1 El'aziz'den:

Şu'be Hârbiye Nezâret-i Celîlesine mevrûd şifredir.

913

Bağdad'dan Mardin'e Bağdad'la Felluce arasında Aşiret Reisi Şeyh Zâri Hâfidi Mansur Efendi gelerek Şeyh Mirza Muhammed Taki Şîrâzî'den Mustafa Kemal Paşaya hitaben bir mektûb getirmişdir. Mektûbda Irak ahâlîsinin Osmanlı bayrağı gölgesinde yaşamak ve ölmek istedikleri ve düşmanı Irak'dan çıkarmak zamanının geldiği ve bu maksadın te'mîni için Irak'a Arapca bilen on kişi ile beraber müteaddid beyân-nâmeler irsâl kılınması ve bu zevâtın Bağdad'a geldikten sonra rüesâya i'zâm edilecekleri ve parola olmak üzere (Et-teâzud) kelimesini kullanmaları yazılıdır. Şeyh Mirza Irak'da ve İran'da tekmîl Şiîlerin mu'temedi ve âdeta kutbu olduğu bildirilmektedir. Harekât 366 / 435 12 - 13 Şubat 36

On Üçüncü Kolordu Kumandanı

Cevdet

Erkân-ı Hârbiye-i Umûmiye Dairesine

14 / 2 / 36

2. Şu'beye

Bir muâmele yapılmamışdır.Takdim 15 Minh

İSH KUTU: 116 GÖMLEK: 19 BELGE: 19 - 2

BELGE NO: 88

Harbiye Nezareti

Nezaret Şubesi

Şifre Kalemi

1 Elazığ'dan

Şube Harbiye Nezaretine gelen şifredir.

913

Bağdat'la Felluce[1] arasında aşiret reisi olan Şeyh Zari oğlu Mansur Efendinin Bağdat'tan Mardin'e gelerek, Şeyh Mirza Muhammed Taki Şirâzi'den Mustafa Kemal Paşaya hitaben yazılmış bir mektup getirmiştir. Mektupta Irak halkının, Türk bayrağı gölgesinde yaşamak ve ölmek istediklerini düşmanı Irak'tan kovma zamanının geldiğini, bunun için Irak'a, Arapça bilen on kişi ile çeşitli beyannameler yollanmasını, bu kişilerin Bağdat'a geldikten sonra reislere gönderilecekleri, parola olarak Et-teazud[2] kelimesini kullanmaları yazılıdır. Şeyh Mirza'nın Irak'ta ve İran'daki tüm Şiîlerin ulusu olduğu bildirilmektedir. Harekât 366 / 435 12 - 13 Şubat 1920

On Üçüncü Kolordu Komutanı

Cevdet

Genelkurmay Dairesine

14 / 2 / 1920

2 nci Şubeye

Bir uygulama yapılmamıştır. Takdim 15'te

İSH KUTU: 116 GÖMLEK: 19 BELGE: 19 - 2

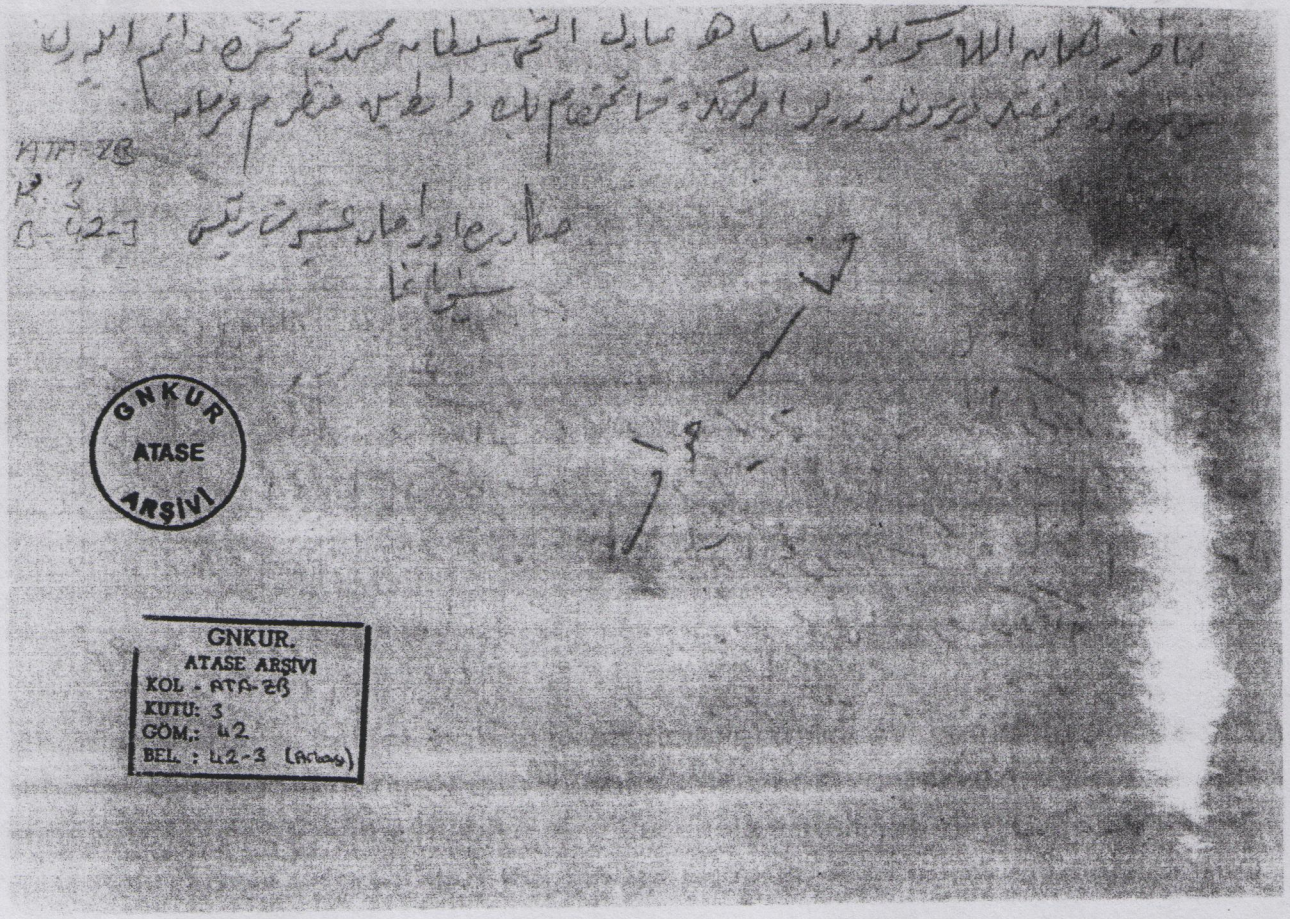
---

[1] Felluce (Delim - Bağdat).

[2] Et-teâzud: Yardım, Yardımlaşma.

BELGE NO: 85

EK-5

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

GNKUR.
ATASE ARŞİVİ
KOL - ATA-28
KUTU: 3
GÖM.: 42
BEL. : 42-3 (Arşiv)

BELGE NO: 85

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

GNKUR.
ATASE ARŞİVİ
KOL - ATA-2B
KUTU: 3
GÖM.: 42
BEL. : 42-3 (Arkası)

BELGE NO: 85

Telgrafnâme

Sivas'da Müdâfaa-i Hukuk Meclis-i Âlîsine

Mahreci	Numrosu	Kelimesi	Târihi	Devlet-i Osmâniyye Posta ve Telgraf ve Telefon Nezâret i	Alındığı mahall		Târih	Sâat	İmza
								..evvel .. sonra	
Deyr	81	126	26 Kânûn-ı evvel 3 ... evvel .....sâat sonra.....	Hükûmet telgraf muhâberatından dolayı bir gûna mes'uliyyet kabul etmez.	Keşîde olunduğu mahall	23	Kânûn-ı	sânî 36 .. evvel .. sonra	

Azîm-kâr fütûhâtınızı ve memleketimizin a'dâdan tahlîsi husûsunda fedâkârlığınızı bu kerre Şemdinan Kaymakamı Niyazi Beyden tamâmıyla anladık. Var olunuz. İki cihânda Allah sizleri bahtiyâr eylesin. Bine karîb çıkaracağım tüfenkle menâfi'-i vataniyye uğrunda sizinle berâberim. Ben ve aşîretim koca Rusya Devlet-i Muazzamasının askerine bulunduğum muhîti ezdirmedi, değil ki bu memleketde hiçbir alâkası olmayan Ermeniler ve Nasturîlere yer vereceğim. Ömrümün nihâyetine kadar sekiz yüze karîb Rus askeri bir nefer kurtulmamak üzre telefle pâdişâh ve halîfenin sâdık bir bendesi olduğumu isbât etmiş isem yine de değil Ermeni ve hattâ başkalarına bile göstermeye **(Arka sayfa)** hazırız. Hemân Allah sevgili pâdişâh-ı âdil Altıncı Sultan Mehmed'i tahtında dâim eyleyerek sizlere de muvaffakıyyâtlar versinler. Dürlü emirlerinize kaymakam bey vâsıtasıyla muntazırım fermân.

Hakkâri'de Oraman Aşîreti Reîsi

Sino Ağa

Münâsib cevâb

ATA - ZB KUTU: 3 GÖMLEK: 42 BELGE: 42 - 3

BELGE NO: 85

Telgraf

Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Meclisine

Çıkış yeri	Numarası	Kelimesi	Tarihi	Osmanlı Devleti Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti	Alındığı mahal		Tarih	Saat	İmza
								.....evvel ... sonra	
Deyr	81	126	26 Aralık .. evvel saat ....sonra	Hükûmet telgraf haberleşmesinden dolayı bir sorumluluk kabul etmez	Keşîde olunduğu mahal	23	Ocak	1920 ... evvel ... sonra	

Büyük zaferlerinizi ve ülkemizin düşmandan kurtarılması konusundaki fedakârlığınızı Şemdinan Kaymakamı Niyazi Beyden öğrendik. Var olunuz. İki cihanda Allah sizleri mutlu etsin. Çıkaracağım 1000'e yakın silâhlıyla vatanın menfaatleri için sizinle beraberim. Ben ve aşiretim, büyük Rusya Devleti askerlerine, bulunduğum yeri ezdirmedi ki şimdi bu ülkeyle hiçbir ilgisi olmayan Ermenilere ve Nasturîlere yer vereceğim. Ömrümün sonunda 800'e yakın Rus askerinden bir kişi bile kurtulmamak üzere yok ederek padişaha sadık olduğumu ispat etmiş isem de sadakatımızı değil Ermeni diğerlerine bile göstermeye **(Arka sayfa)** hazırız. Allah sevgili adil padişah Altıncı Sultan Mehmet'i tahtında sürekli kılsın. Sizlere de başarılar versin. Kaymakam bey vasıtasıyla vereceğiniz emirleri bekliyorum.

Hakkari'de Oraman Aşireti Reisi

Sino Ağa

Uygun cevap

ATA - ZB KUTU: 3 GÖMLEK: 42 BELGE: 42 - 3

GNKUR ATASE ARSIVI

A	
D	1335/3-3
F	88-3

GNKUR.
ATASE ARŞİVİ
KOL - ATA-2B
KUTU: 3
GÖM.: 42
BEL. : 42-4

BELGE NO: 86

Telgraf

Ankara

24 / 1 / 36

Hakkari'de Oraman Aşîret Reîsi

Sino Ağaya

C. Din ve devletin fedâ-kâr bir evlâdı olan zât-ı âlîlerinin hissiyyât-ı vatan-perverânelerini muallâk telgrafnâmeleri kemâl-i şükrânla alındı. Sizin gibi rüesâ-yı ümmetin kahramânlık ve fedâ-kârlıkları ile âmâl-i mukaddesemizin istihsâl ve memleketimizin tahlîs edileceğine kani'iz. An-ı lâzımında himmet ve hidmet-i âliyyelerine mürâcaât edilecekdir efendim.

He'yet-i Temsîliyye nâmına

Mustafa Kemal

Yazıldı. 25

İmza

ATA - ZB KUTU: 3 GÖMLEK: 42 BELGE: 42 - 4

BELGE NO: 86

Telgraf

Ankara

24 Ocak 1920

Hakkari'de Oraman Aşiret Reisi

Sino Ağaya

Cevap. Din ve devletin fedakâr bir evlâdı olarak sizin vatansever duygularınızı gösteren telgrafınız teşekkürle alındı. Sizin gibi reislerin, kahramanlıkları ve fedakârlıkları ile kutsal amacımızı elde ederek vatanımızın kurtulacağına inanıyoruz. İhtiyaç olduğu an, çalışmalarınız ve hizmetiniz için size müracaat edilecektir.

Temsil Heyeti adına

Mustafa Kemal

Yazıldı. 25

İmza

ATA - ZB KUTU: 3 GÖMLEK: 42 BELGE: 42 - 4

A
3228
K-109

آنقره سیوك صوب مجلسی سیی عالیسی دولتلو مصطفی کمال پاشا حضرتلرینه

عفواً عرض ایدرم.

مدار عفت و صیانتم صاحبه مالک عثمانیه و مدافعه یدك اولوب اجانبه کاشف و مضر

مساعده و مایل اولدقلرینه دائر اسناد و مضبوطاتی حاوی اولدیغی حالده و دوسیه نك اولدقجه

وصولی انتظار ایدیلدیکی حالده بو دفعه یالکز بر یاپراق ورقه ایله اعاده سنك سبب و اساسی

استفسار عنه بورك اکثر اوراقی بوانه قید و کاغد اوچ یاپراق اولدیغی حالده بو دفعه غزم ایدیلدیکی

امت و مجالسه عالی تحمل صولدی مایوسانه مذمم و مقاصد ایچون دوسیه تخریبقا بویله عدم

وصولینه سبب غزم ایلکلکی کره مجالسه آنقره سیوك مت مجلسنه اقتضا سنك ایله فیلفور

معنوی یاپیلمه مهمه سنك بو دفعه تحقیق و تجاوز اولدیغی مطالعه مقصده لایقیله تحمیده و انتفاع

مطالعه و تحقیقاتنه آمری بویورمك . . . و هو الیسی عزی اعاده سنه عظیم تحول و استعجالی

تعویق ایتمیه . . بوطاعده اوراق مجلسی عثمانی میلونجه دیاپاشا حضرتلرینه مخصوص اولوب بیکاه

یاه حواله ایدیلمیه تعلیق برفرده بلکه برای مطالعه اقلام تحقیق و مفرده تکرر عدم تعویق

بوطاعه تسلیم و تحقیق و بویاپه کی مربوطیت و حاوی اولدیغی بیلدیکی تحقیقات ایله آنکه سلیمانیه و طلبی مبنی

و مرتبط اولدیغی تحقیقات و مطالعه سنه مبنی ذات دولتلرینه تسلیم اولنمق اوزره عرض و تقدیم

بالعموم مجلسه عالیلرینه مدار عزی ذات دولتلرینه تسلیم اولنمق اوزره عرض و تقدیم

GNKUR
ATASE

GNKUR. ATASE ARŞİVİ
KOL. :İSH KUTU :1876 CÜM :106 BEL. :106-1

BELGE NO: 89

A	[illegible]
D	[illegible]
F	[illegible]

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

GNKUR. ATASE Arşivi
KOL :İSH KUTU :1876 GOM. 106 BEL .106-

BELGE NO: 89

A

15

Ankara Büyük Millet Meclisi Reîsi Âlîsi Devletlü Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Ma'rûz-ı âciz-ânemdir.

Mütârekenin akdinden sonra muâhede maskesi altında memâlik-Osmâniyyeyi mukaseme etmek emel-i hâinânesiyle günâhsız ve ma'sûm Müslümanlara karşı imhâ-yı tatbîke kalkışan mahâfil-i i'tilâf ve husûsiyle yegâne âmil ve düşmânımız olan İngilizlerin hiçbir hakk ve salâhiyyetleri olmadığı hâlde hâk-i pâk vatanın kıymet-dâr bir parçası demek olan Musul, Süleymaniye, Revandiz ve havâlîsini işgal-i askerîleri altına aldıklarından bu ana kadar geçen üç senelik acı bir esâret zincirlerini kırmağa azmeden hamiyyet-perverân ümmet ve mücâhidîn âlî himmetin savletleri karşısında münhezim ve makhûr edilen düşmânın tahrîb-kâr bombasına asker ve mitralyözlerine büyük bir azim ile göğüs geren mücâhidîn Ankara Büyük Millet Meclisinden iktibâs etdiği feyz-i kudsî ve ma'nevî sayesinde hâlâ silâh-bedest hamiyyet ve şecâat olarak durmakdalar iken geçenlerde Revandiz'e gelen müfreze-i müzâheretin haber-i beşâret-âveri ..... ve havâlîsi sekenesi üzerinde azîm bir şümûl ve istihlâsı vatan aşkını takviye etmişdir. Buna ilâveten Elcezîre Cephesi Kumandanı Mîr-livâ Nihad Paşa Hazretlerinden şeref-vârid emirde Binbaşı Şevki Bey kumandasıyla iki yüz neferlik bir müfrezenin berây-i müzâheret i'zâm kılındığı ve müfreze-i mezkûrenin el-yevm Çölemerik noktasında ufak bir mes'elenin halli için çalışmakda ve an-karîb Revandiz'e müheyyâ-yı hareket bulunacağı emr ü izbâr kılınmış idi. Musul vilâyetini teşkîl eden ..... ahâlîsi umûmen Osmanlıları istiyorlar. Büyük Millet Meclisinden gayrı bir merci' tanımazlar. Şerîaten ve dînen merbût bulunduğumuz makâm-ı hilâfet-i uzmânın mümessil-i kâmil ve âlî-şân kumandanı bulunmak sıfatıyla muâvenet ve imdâd talebinde bulunuyoruz. Maksad ve gayemiz düşmân-ı dînî kış şiddet bulmadan evvel (Delik olduğundan okunamıyor.) El-yevm burada bulunan altmış kişilik müzâhir müfreze-i askeriyyeye ilâveten Binbaşı Şevki Beyin kuvvetinin bir an evvel bu tarafa tesrî'-i hareketini ve bu bâbdaki merbûtiyyet ve sadâkatın iblâğını tavsît ettiğimiz Süleymaniye ve havâlîsi meb'ûs ve murahhası Ahmed ve Revandiz Kuvve-i Müzâhere Kumandanı Yüzbaşı Muhiddin Beyler tarafından ayrıca arz kılınmışdır.

Bil-umûm mücâhidîn reîslerinin selâmlarını zât-ı devletlerine ve Büyük Millet Meclisi âlîsine *bil-vükelâ arz-ı farîza-i* **(Fihrist: 1 - 110)** zimmet ve ubûdiyyetim olan ihtirâmât-ı âciz-ânemin zât-ı devletleri nezdinde mazhar-ı hüsn-i kabûl görmesini temennî ve niyâz eylerim ol bâbda emr-i fermân hazret-i men leh-ül-emrindir. 17 Tesrîn-i evvel 337

Revandiz Mücâhidîn Reîsi Şeyh

Kâk Emin

mühür

Meclis Riyâseti

5

452

Mazrûfen Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Vekîli Müşir Fevzi Paşa Hazretlerine / 1 / 2 / 339

3. Kısım Birinci Şu'beye de gösterelim. Bir muâmele yapılmamışdır.

15 / 2 / 39

İmza

Pek eski bir şey. O havâlîye esâsen lüzûmu kadar kuvvet gönderilmiş olduğundan başka bir muâmele yapılmaması taraf-dârıyım.

İmza

İSH KUTU: 1876 GÖMLEK: 106 BELGE: 106 (1: 2)

BELGE NO: 89

A

15

Ankara Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşaya

Ateşkesin imzalanmasından sonra anlaşma maskesi altında Osmanlı Devleti'ni bölmek amacıyla günahsız ve masum Müslümanları yok etmeye kalkışan İtilâf güçleri ve özellikle bunların dayanakları olan düşmanımız İngilizler hiçbir hakkı ve yetkisi olmadığı hâlde, temiz vatan toprağının değerli bir parçası olan Musul, Süleymaniye,[1] Revandiz ve çevresini işgal etmesinden bu zamana kadar geçen üç senelik acı esaret zincirlerini kırmaya çalışan vatansever halkın ve savaşçıların yüksek çabaları karşısında bozguna uğramış ve yenilmiştir. Düşmanın yıkıcı bombasına, asker ve mitralyözlerine büyük bir çaba ile direnen savaşçıların Ankara Büyük Millet Meclisinden aldığı manevî desteğin artması sayesinde, eli silâhlı, vatansever ve cesaretle hâlâ karşı durmakta iken, geçenlerde Revandiz'e gelen koruma müfrezesi, müjdeli haberi ..... ve bölgede oturanlara büyük bir güç vermiş ve kurtuluş ümidini, vatan sevgisini artırmıştır. Buna ek olarak Elcezire Cephesi Komutanı Tuğgeneral Nihat Paşadan gelen emirde, Binbaşı Şevki Bey komutasında 200 askerlik bir müfrezenin koruma için gönderildiği ve koruma müfrezesinin bugün Çölemerik noktasında ufak bir sorunun çözümü için çalıştığı, çok geçmeden Revandiz'e hareket etmesi hakkında emir verildiği bildirilmiştir. Musul vilâyetini oluşturan ..... halkı tamamen Osmanlıları istiyorlar. Büyük Millet Meclisinden başka bir makam tanımazlar. Şeriata ve dine bağlı bulunduğumuz yüce halifelik makamının temsilcisi ve şerefli komutanı olmanız sıfatıyla yardım istiyoruz. Amacımız din düşmanını, kış bastırmadan ..... Bugün burada bulunan 60 kişilik koruma müfrezesine ek olarak, Binbaşı Şevki Beyin kuvvetinin bir an önce bu tarafa hareketinin hızlandırılması ve bu konudaki bağlılık ve sadakatin artırılmasına yardımcı olan Süleymaniye ve çevresi milletvekili Ahmet ve Revandiz Koruma Kuvvet Komutanı Yüzbaşı Muhittin Beyler tarafından ayrıca arz edilmiştir. Bütün savaşçı reislerinin selâmlarını devletinize ve Büyük Millet Meclisine, vekillere **(Fihrist: 1 - 110)** arz ederek, korunmamızın gerekliğini ve bağlılığımı bildirerek saygılarımın devletinizden kabul görmesini dilerim. 17 Ekim 1921

Revandiz Savaşçıları Reisi Şeyh

Kak Emin

Mühür

---

[1] Süleymaniye (Musul - Süleymaniye)

BELGE NO: 90

EK-Ü

ATASE
A 1 6 1 V 1

A	
D	
F	

GNKUR. ATASE ARŞİVİ
KOL :001 KLS. :PLN DOS :1 / FİH. :6

BELGE NO: 90

Erkân-ı Harbiyye Riyâseti

2

Şu'be

Numro - 2

Ankara

6 / 12 / 37

İstihzârat-ı Sulhiyye Komisyonu Riyâsetine

Musul, Süleymaniye, Kerkük havâlîsinde Irak'dan ziyâde Anadolu'ya merbûtiyyeti mûcib târihî, ırkî, coğrafî, iktisâdî esbâb melfûf raporlarda [Zeyl, 22] ta'dâd edilmişdir. Bu husûsda Dâhiliyye, Maârif, İktisâd vekâletlerinin dahi mütâlaası alınmak lâzımdır.

Irak hudûdumuza gelince: İngilizler hiç şüphe yok ki Musul vilâyeti hudûdunu isteyeceklerdir. Mütârekeden sonra müteaddid vesîlelerle bu ârzûlarını izhâr etmişlerdir. Bunun asıl sebebi Musul'un seksen kilometre kadar cenûbunda ve Dicle garbındaki Gayyare gaz menba'larını ve Tuzhurmatu, Kerkük, Kuratu (?), Mendeli gaz kuyularını ve Kifri civarındaki tuz menâbi'ini elde tutmakdır.

Askerî nokta-i nazardan Irak'la hudûdumuzun (Hankin)'in otuz km kadar cenûbunda İran hudûdundan bed ile Kızılrubat (Kızılribat) cenûbunda Hankin - Bağdad şosesini kat' ederek Cebel-i Hamrin hatt-ı bâlâsını ve Hidadiye (?) adaları civârında Dicle'yi kat' ederek bu adaların hizâsından i'tibâren Vâdî-yi Tartari ta'kîb eden ve mezkûr vâdînin menba'ından şimâle dönerek Cezire-i İbn-i Ömer civârında Suriye hudûduna mülâkî olan hat olması lâzımdır.

(Zeyl [3])

Evvelâ: 1 ve 2 numrolu raporlarda mufassalan îzâh edilen muhtelif esbâbdan dolayı bu hattı hudûd olarak istemek bir hakk-ı sarîhdir.

Sâniyen: Van gölü cenûbundan İran'a giden turuk-i muvâsala belli başlı iki yola münhasır olub bunlar da [Musul - Erbil - Revandiz] ve Kerkük - Süleymaniye - Sine yollarıdır. Gerek garbden şarka yani vilâyât-ı şarkıyyemizin şark cenûbu aksâmından İran'a ve gerek şimâlden cenûba yani vilâyât-ı şarkıyyemizin cenûb aksamından Irak'a giden yollar hep Musul, Erbil, Kerkük şehirlerinden geçer. Bu şehirleri hâriç bırakan hudûd dâhilinde kalacak havâlîde ittisâlât mefkud olduğundan harekât-ı askeriyyeden sarf-ı nazar bir kıt'ayı bir yerden diğer bir yere nakl hattâ iâşe etmek imkânsız olur.

Sâlisen: Arab olan Musul şehriyle Dicle mecrâsı şarkındaki cüz'î bedevîlerinde hudûdumuz dâhiline alınmasına mukabil hatt-ı hudûdun

cenubunda terk ettiğimiz yerlerde birçok Türk ve Kürd anâsırla Mendeli gaz kuyuları kalmakdadır.

Râbian: Anadolu kıt'asının Cebel-i Sincar - Cebel-i Fühul (?) - Cebel-i Hamrin dağlarının tahdîd etdiği Musul vilâyeti kısmı ile Anadolu kıt'asının hey'et-i umûmiyyesi coğrafî bir şekl-i vahdet gösterir. Min-el-kadîm Musul vilâyeti Irak hudûdu hâricinde addolunmuşdur. Binâen-aleyh sâlif-üz-zikr dağlar hattı Anadolu'nun askerî, coğrafî, tabiî cenûb-ı şarkî hudûdunu teşkîl eder.

Zarûrî olarak en nihâyet râzî olabileceğimiz hudûd ise Şeyh Meydan civarında İran hudûdunda bed' ile Gültepe - Tazehurmati - Baravan Dağ - Karaçok Dağ - Vâdî-i Kasab, Telafer garbından geçecek ve Elhan garbinde birinci hudûdla birleşecek bir hat olabilir. Bu hat a'zamî fedâ-kârlık olmak üzre kabûl edebileceğimiz hudûddur. Bu hatla Kuratu (?), Tuzhurmatu gaz kuyuları ve pek mebzûl petrolü hâvî Gayyare gaz menba'ları ve Kifri civârındaki kömür ocakları gibi birçok menâbi'-i servet terk ettiğimiz gibi birçok Türk ve Kürd anâsırı bulunan havâlîyi terk etmiş oluyoruz. Bütün bunlara mukabil ehemmiyetleri yukarıda arz edilen Kerkük, Erbil, Musul şehirlerini elde tutmağa mecbûruz. Ancak bu sûretle Şarkî Anadolu'nun cenûb cihetinden tamâmiyyetini muhâfaza etmiş oluyoruz. Musul'un terki demek Van ve Diyarbakır'a kadar geri çekilmek demekdir ki bu vaz'iyyetin şark hudûdlarımıza karşı îka' edeceği tehdîd müstağni-i arz ü beyândır.

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Reîsi

Birinci Ferîk

Fevzi

Aslına mutâbıkdır.

İmza

CDİ KLÂSÖR: 174 DOSYA: 1 FİHRİST: 6

BELGE NO: 90

Kurmay Başkanlığı

2

Şube

Numara - 2

Ankara

6 Aralık 1921

Barışa Hazırlık Komisyonu Başkanlığına

Musul, Süleymaniye ve Kerkük çevresinde Irak'tan çok Anadolu'ya bağlılığını gerektiren tarihî, ırkî, coğrafî, iktisadî sebepler raporlarda [Ek 22]'de söylenmiştir. Bu konuda İçişleri, Millî Eğitim ve İktisat bakanlıklarının da değerlendirmelerini almak gereklidir.

Irak sınırımıza gelince; İngilizler hiç şüphe yok ki Musul vilâyeti sınırını isteyeceklerdir Ateşkesten sonra, çeşitli sebeplerle bu isteklerini göstermişlerdir. Bunun asıl sebebi Musul'un 80 kilometre kadar güneyinde ve Dicle batısındaki Gayyare petrol kaynaklarını ve Tuzhurmatu,[1] Kerkük, Kuratu (?), Mendeli[2] petrol kuyularını ve Kifri[3] civarındaki tuz kaynaklarını elde tutmaktır.

Askerî açıdan Irak ile sınırımızın [Hankin]'in 30 kilometre kadar güneyinde İran sınırından başlayarak Kızılrubat (Kızılribat)[4] güneyinde Hankin - Bağdat yolunu keserek Cebel-i Hamrin hattının yukarısını ve Hidadiye (?) adaları civarında Dicle'yi keserek bu adaların hizasından itibaren Vadi-yi Tartari takip eden ve vadinin kaynağından kuzeye dönerek Cezire-i İbn-i Ömer civarında Suriye sınırına ulaşan hat olması gerekir.

(Ek [3])

Birinci olarak: 1 ve 2 numaralı raporlarda etraflıca açıklanan sebeplerden dolayı bu hattı sınır olarak istemek haktır.

İkinci olarak: Van gölü güneyinden İran'a giden ulaşım yolları belli başlı iki yolla sınırlanmış olup, bunlar da Musul - Erbil[5] - Revandiz ve Kerkük - Süleymaniye - Sine[6] yollarıdır. Gerek batıdan doğuya, yani doğu vilâyetlerimizin güneydoğu kısmından İran'a ve gerek kuzeyden güneye, yani doğu vilâyetlerimizin güney kısmından Irak'a giden yollar hep Musul, Erbil, Kerkük şehirlerinden geçer. Bu şehirleri dışarıda bırakan sınır içinde

---

[1] Tuzhurmatu (Musul - Kerkük - Salahiye)
[2] Mendeli (Bağdat)
Kifri (Musul - Şehrizor)
Kızılribat (Bağdat - Hankin)
[5] Erbil (Musul - Kerkük)
[6] Sine (Musul)

kalacak yörede bilinmeyen yollar olduğundan askerî harekâttan vazgeçerek bir kıt'ayı bir yerden diğer yere nakletmek, hatta iaşe etmek imkânsız olur.

Üçüncü olarak: Arap olan Musul şehriyle Dicle nehrinin doğusunda bulunan az sayıdaki bedevînin de sınırımız içine alınmasına karşılık, güneyde terk ettiğimiz yerlerde birçok Türk ve Kürt unsurlarla Mendeli petrol kuyuları kalmaktadır.

Dördüncü olarak: Anadolu arazisinin Cebel-i Sincar - Cebel-i Fühul (?) - Cebel-i Hamrin'in sınırlandırdığı Musul vilâyeti kısmı ile Anadolu arazisinin genel durumu coğrafî bir benzerlik gösterir. Çok eskiden Musul vilâyeti Irak sınırı dışında sayılmıştır. Bundan dolayı Cebel-i Sincar - Cebel-i Fühul (?) - Cebel-i Hamrin'in oluşturduğu sınır Anadolu'nun askerî coğrafî ve doğal güneydoğu sınırını oluşturur.

Zorunlu olarak en son kabûl edeceğimiz sınır ise, Şeyhmeydan civarındaki İran sınırından başlayarak Gültepe - Tazehurmati[1] - Baravan dağ - Karaçok dağ, Vadi-i Kasap, Telafer[2] batısından geçecek ve Elhan batısında birinci sınırla birleşecek bir sınır olabilir. Bu sınır, en fazla fedakârlık yaparak kabul edeceğimiz sınırdır. Bu hatla Kuratu (?), Tuzhurmatu petrol kuyuları ve Kifri civarındaki kömür ocakları gibi birçok servet kaynağını terk etmekle beraber Türk ve Kürt unsurları bulunan bölgeyi de terk etmiş oluyoruz. Bütün bunlara karşılık önemleri yukarıda arz edilen Kerkük, Erbil, Musul şehirlerini elde tutmaya mecburuz. Ancak bu suretle Doğu Anadolu'nun güney yönünü tamamen korumuş oluyoruz. Musul'un terki demek Van ve Diyarbakır'a kadar geri çekilmek demektir ki bu durumun doğu sınırlarımıza karşı yapacağı tehdit arz olunmuştur.

Genelkurmay Başkanı

Korgeneral

Fevzi

Aslına uygundur.

İmza

CDİ KLÂSÖR: 174 DOSYA: 1 FİHRİST: 6

---

[1] Tazehurmati (Şehrizor - Kerkük)

[2] Telafer (Musul)

İSYANCILARLA İLİŞKİSİ OLDUĞU ANLAŞILAN İNGİLTERE'NİN MUSUL VİSKONSOLOSU VİBLİKİ'NİN BAŞKA BİR YERE NAKLİ

[İngiltere'nin Musul Viskonsolosu Vibliki'nin Hemavendliler içerisinde dolaşarak Barzan şeyhiyle görüşmek istemesinin bir maksada dayandığı; zira daha önce ele geçirilen asilerin ifadelerinden de isyancılarla münasebeti olduğu anlaşıldığından, bu gibi konsolos ve ecnebîlerin serbestce dolaşmalarına müsaade edildiği takdirde bu havalide asayişin sağlanmasının mümkün olamayacağı yolunda Musul Vali ve Havalisi Kumandanlığı'ndan alınan telgraf üzerine, durumun İngiltere Sefâreti'ne bildirildiği ve gelen cevabta konsolosun baska

bir mahalle nakline karar verilerek yerine Mösyö Grik'in tayin edildiği hususunda Musul Vilâyeti'nden gönderilen ***şifre]***

20 M. 1328 (1 Şubat 1910)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Muhâberât-ı Umûmiyye Dâ'iresi
İkinci Şu'be

Musul vâlîsi ve havâlîsi kumandanlığından alınan 17 Eylül sene [1]325 târîhli şifre telgrafnâme sûretidir.

İngiltere Devlet-i fahîmesinin Musul viskonsolosu şehr-i temmuzda kelekle Bağdad'a gelmişdi. Bir kaç gün ikâmeti müte'âkib Salâhiye tarîkiyle Musul'a gideceğini ve Salâhiye'ye muvâsalatında Bâziyân tarîkiyle Süleymaniye'ye gitmek arzûsunda bulunduğunu Salâhiye'deki tabur kumandanlığına beyân etmiş ve mûmâ-ileyh tarafından sûret-i hatt-ı hareketi ordu kumandanlığında bulunduğum esnâda iş'âr olunmuş ve yolların şu sıradaki emniyyetsizliğine mebnî mezkûr tarîkin ta'kîbi maslahaten câ'iz olamayacağı bi'l-vâsıta cevâben bildirilmiş idi. Ba'dehu Kerkük'e giderek bir kaç gün ârâmdan sonra Çemçemâl tarîkiyle Süleymaniye'ye ve oradan da Bâna ve Serdeşt cihetlerine gitdiği gayr-i resmî haberi alınmış idi. O cihetlerde de bir hayli dolaşdıkdan sonra Barzan âsîlerinin tenkîli maksadıyla hareket eylediğim tarîki ta'kîben Erbil'e ve oradan Kerdmâmke ve sonradan Akra'ya geldiği ve Barzan'a kadar gelmek arzûsunda ise de her ne esbâba mebnî ise gelmeyerek avdet etmiş ve mahall-i avdetine dâ'ir bir ma'lûmât alınamayup İmâdiye istikâmetiyle Tabâri'ye doğru hareket etmiş olacağı ağleb-i ihtimâlden bulunmuş ise de me'mûrînin bu bâbda hiç bir tarafa ma'lûmât vermemeleri mûcib-i istiğrâb olup ba'demâ bu gibi hareket edeceklerin hatt-ı hareketleri hakkında ma'lûmât-ı lâzıme îfâsı husûsunun ta'mîmen iş'ârı vilâyet vekâletine yazılmışdır. Konsolos-ı mûmâ-ileyhin şu sırada isyânda bulunan Hemavendler içerüsünde dolaşarak Meşrûtiyyet aleyhine kıyâmda sâbit olan Barzan şeyhiyle görüşmek üzre gelmesi ve bu sûretle geleceğini akdemce Barzan Şeyh

Abdüsselâm'a yazmış olması elde edilen mektûbları me'âlinden anlaşılmış olduğu gibi şeyh-i merkûm tarafına da üzerine sevk olunacak askere müdâfa'a-i nefse mecbûr olduğundan bu cihet hakkında makâmâtca izhâr-ı hakk içün mu'âvenet olunmasına dâ'ir 11 Ağustos sene [1]325 târîhli yazmış olduğu mahtûm varakası gönderilmek üzre iken firâr ederek terkeylediği evrâk miyânında bulunmuşdur. Öteden berü de mûmâ-ileyh ile muhâbere-i dâ'imede bulunduğu der-dest edilmiş olan âsîlerin ol bâbdaki alınan ifâde-i evveliyyeleri delâletiyle sâbit bulunmağla mûmâ-ileyhin zamân-ı Meşrûtiyyet-i âdilede bu havâlîce esbâb-ı güzârı anlaşılmadan ve hükûmetce bir kayd ve ma'lûmâta tâbi' tutulmadan ve mu'âvenete muhtâc kalmadan bu gibi konsolos ve ecnebîlerin hareketde serbest ve salâhiyetdâr bırakıldığı takdîrde zâten hisse-i ma'ârifden mahrûm kalmış olan bu havâlîce âsâyişin idâmesi gayr-i mümkin ve her dâ'im haleldâr olacağı ve âtîyen dahi teskîni pek müşkil bir reng-i siyâsî teşkîl edeceği mütâla'a-i âcizîden bulunmağla tedâbîr-i âcile ittihâzına müsâra'at buyurmalarına hasbe'l-vazîfe arza mücâseret eylerim, fermân.

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Hâriciyye
Umûr-ı Siyâsiyye Müdîriyyet-i Umûmiyyesi Devâ'ir ve Vilâyât Kalemi
Aded
756

Hulâsa: Musul İngiltere konsolosunun geşt ü güzârına dâ'ir cevâben

Dâhiliye Nezâret-i Aliyyesi'ne

Sa'âdetlü efendim hazretleri,

Musul İngiltere konsolosunun ihtârât-ı vâkı'aya rağmen Bâziyân ve Akra civârında dolaşmakda ve ne gibi makâsıd ta'kîb etmekde olduğuna dâ'ir Musul Vilâyeti'nden alınan telgrafnâme sûretinin leffiyle vârid olan 24 Eylül [1]325 târîhli ve 737 numaralu tezkire-i vâlâ-yı nezâret-penâhîleri ile bu bâbda şeref-vârid olan tezkire-i sâmiye üzerine İngiltere Sefâreti'ne teblîgât-ı

mukteziyye îfâ kılınmış idi. Mûmâ-ileyh konsolosa vesâyâ-yı lâzıme îfâ olunduğu ve ma'a haza kendisinin âhar mahalle nakline mukaddemâ karâr verilmiş olduğu İngiltere maslahat-güzârı tarafından cevâben beyân kılınmışdır. Emr ü irâde efendim hazretlerinindir.

Fî 19 Zi'l-ka'de sene 1327
ve
Fî 19 Teşrîn-i Sânî sene 1325

Hâriciye Nâzırı
Rıf'at

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Tahrîrât Kalemi
2799

Dâhiliye Nezâret-i Aliyyesi'ne

Sa'âdetlü efendim hazretleri,

İngiltere Devleti'nin Musul konsolosunun dâhil-i vilâyetde bir çok mahallerde dolaşdıkdan sonra Barzan şeyhi ile görüşmek arzûsunda ve merkûm ile muhâberâtda bulunduğu Harbiye Nezâret-i Aliyyesi'nden geçende iş'âr olunması üzerine Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne teblîgât îfâ edilmiş idi. Bu kerre alınan cevâbda mûmâ-ileyh konsolosa vesâyâ-yı lâzıme îfâ kılındığı ma'a-hazâ kendisinin âhar mahalle nakline karâr verilmiş olduğu İngiltere maslahat-güzârı tarafından ifâde olunduğu inbâ ve Harbiye Nezâret-i Aliyyesi'ne de ma'lûmât i'tâ edilmiş olmağla vilâyete de teblîgât icrâsına himmet olunması siyâkında tezkire-i hulûsverî terkîm kılındı.

Fî 23 Zi'l-ka'de sene [1]327
Fî 23 Teşrîn-i Sânî sene [1]325

Sadr-ı a'zam
Hilmi

Dâhiliye Nezâreti Muhâberât-ı Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be: 2

Evrâk nr: 2799

Târîh: 26 Zi'l-ka'de sene [1]327

26 Teşrîn-i Sânî sene [1]325

Musul Vilâyet-i Aliyyesi'ne

Musul İngiliz konsolosunun dâhil-i vilâyetde bir çok mahallerde dolaşdıkdan sonra Barzan şeyhi ile görüşmek arzûsunda ve merkûm ile muhâberâtda bulunduğu Harbiye Nezâret-i Aliyyesi'nden iş'âr olunması üzerine Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne teblîgât-ı lâzıme lede'l-icrâ, mûmâ-ileyh konsolosa vesâyâ-yı mukteziye îfâ kılındığı ma'a-hazâ kendisinin âhar mahalle nakline karâr verilmiş olduğu İngiltere maslahat-güzârının ifâdesine atfen nezâret-i müşârun-ileyhden cevâben inbâ ve Harbiye Nezâret-i Aliyyesi'ne de ma'lûmât i'tâ edildiği bâ-tezkire-i sâmiye izbâr buyurulmağla ma'lûmât olmak üzre beyân-ı keyfiyyete ibtidâr olundu. ol bâbda.

Dâhiliye Nezâreti Muhâberât-ı Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be: 2

Evrâk nr: 792

Târîh: Fî 2 Kânûn-ı Evvel sene [1]325

Musul Vilâyeti'ne Şifre

C. 17 Eylül sene [1]325. Tahrîrâtla bildirildiği üzre Musul İngiliz ser-konsolosunun mahall-i âhara nakline karâr verildiği sefâretin cevâbına atfen Hâriciye Nezâreti'nden bildirilmişdir.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi

Musul Vilâyeti'nden Vârid Olan Şifre

C. 26 Teşrîn-i Sânî sene [1]325. İngiltere Musul sâbık Viskonsolosu Mösyö Vibliki'nin geçen pazar günü Diyarbekir tarîkiyle hareket eylemiş ve yerine ta'yîn kılınan Mösyö Grik bir kaç gün evvel muvâsalatla emr-i mahsûsunun vürûduna değin vekâleten idâre-i umûra mübâşeret eylediğini bâ-takrîr bildirmiş olduğu ma'rûzdur.

Fi 19 Kânûn-ı Sânî sene [1]325

Vâlî ve Kumandan
Fazıl

vürûdu

BOA, DH. MTİ, nr. 42/57

EK-Y

BAĞDAD, MUSUL VE BASRA VİLÂYETLERİNİN MALÎ, MÜLKÎ VE ASKERÎ YÖNDEN ISLAHI

[Bağdad, Musul ve Basra'da askere alınacakların toplanamadığı, aşiretler arasında meydana gelen çarpışmalardan dolayı ordunun âdeta seyyar hale geldiği, vilâyetlerin gelirlerinin gün geçtikçe düşmesi yüzünden askerî tahsisatın alınamadığı, vergi toplama hususunda yürütülen tahminlerin doğru çıkmadığı ve bakayanın ödenmesinde suistimaller meydana geldiği, Ammare ve Müntefik sancakları dahilindeki büyük mukataanın ikişer-üçer sene müddetle doğru dürüst ödenmeyen bedellerle aşiret reislerine verilip bunların nüfuzlarının artmasına sebep olunduğu, Musul vilâyeti dahilindeki aşiretlerin hemen hepsi silahlandığı ve nüfus kayıtlarının tutulamadığı ve bütün bunların temelinde vilâyetlerin mülkî ve malî memurlarının bir kısmının ehliyetsiz olmasının bir kısmının da görevlerini yapmamalarının yattığı yolunda Altıncı Ordu Kumandanlığı'nın beyanı üzerine; Techizât-ı Askeriye Nazırı Hacı Akif Paşa başkanlığında bir komisyon kurularak alınacak tedbirlerin kararlaştırılması hususundaki Sadâret tezkiresi üzerine sâdır olan ***irâde*** *]*

11 L. 1324 (28 Kasım 1906)

Umûm Erkân-ı Harbiyye Dâ'iresi
Üçüncü Şu'besi

Altıncı Ordu-yı Hümâyûn Kumandanlığı'ndan mevrûd fî 30 Temmuz sene [1]322 târîhli tahrîrâtın sûretidir.

Altıncı Ordu-yı Hümâyûn'un hâl-i fa'âliyyete îsâli hakkındaki emr-i âlî-i cenâb-ı sipeh-dârîlerinin ulviyyetini bi't-takdîr hükm-i âlîsinin infâzı muktezâ-yı ubûdiyyet ve lâzime-i hamiyyet ve sadâkatden olmak cihetiyle bu emr-i ehemmin teyessür-nümâ-yı husûl olması içün ibrâz-ı mesâ'î ve ikdâmât gerü durulmamakda olup, ancak şunu arza cesâret olunur ki, hıtta-i Irakiyye'yi teşkîl eden Bağdad ve Basra ve Musul vilâyetlerinden her sene ordu-yı hümâyûna alınmakda olan kur'a efrâdı cüz'î olup te'mîn-i maksad ve maslahata gayr-i kâfî olmakla berâber bu üç vilâyet dâhilindeki aşâ'ir arasında mütevâliyü'z-zuhûr olan ve gitdikçe tevsî'-i dâ'ire ile ba'zı kurâ ve kasabâta da sirâyet etmekte bulunan iğtişâşdan dolayı hükûmet me'mûrlarının göstermekde oldukları lüzûm üzerine lâ-yenkatı' noktadan noktaya müfrezeler sevkolunmağla ordu-yı hümâyûnun kuvve-i mevcûdesi âdetâ seyyâr bir hâlde kalup, bu yüzden iki taburun ve hattâ ekser mıntıkalarda bir taburun müctemi'an bulundurulması derece-i istihâleye varmış ve bu sevkiyâtdan dolayı asâkir-i şâhânenin giriftâr olmakda oldukları metâ'ib ve mezâhime ve şîrâze-bend-i ihtimâm olan terbiye-i askeriyyenin dûçâr olmakda bulunduğu inhilâle ilâveten masârif-i askeriyyenin tekessürüne karşu vilâyât-ı mezkûrenin vâridâtı gün be gün tenâkus ve muzâyaka-i mâliyyesi tezâyüd etmekde bulunmasıyla ordu-yı hümâyûnun muhassesâtı alınamamakda ve hattâ bir müfreze en yakın bir mahalle sevk edilinceye değin idâre husûsunca hayli müşkilât ve su'ûbât çekilmekde bulunmuşdur ki, şu ahvâl-i mü'essife ordu-yı hümâyûnun hâl-i hâzırdaki tedennîye uğramasına sebeb-i müstakil olduğu müstağnî-i arz ve îzâhdır. Esbâb-ı mezkûrenin menşe'i lede't-tedkîk şu sûretle zâhir ve iyân olmuşdur ki, bu üç vilâyetin me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyesinin bir kısmı umûr-ı idâreye gayr-ı vâkıf olup mesâlih-i devleti mecrâ-yı tabî'îsine terk etmiş ve kısm-ı âharı menâfi'-i zâtiyyelerinin istihsâlinden başka birşey düşünmeyerek mu'âmelât-ı idâreyi sû-i isti'mâlâtla karışdırmış olmalarından dolayı aşâ'irin taṿtîni " zürrâ'ın terfîh ve tatmîni", "emvâl-i devletin tahsîl ve te'mîni" arâzînin kâbiliyyet ve isti'dâdı vechile tezrî' ve ta'mîri gibi umûr-ı mühimme, vâdî-i ihmâle düşmüş ve emr-i zirâ'at keyfe-mâ-ittifak oluruna ve

zürrâ' ve aşâ'irin yed-i ihtiyârına bırakılmış olmasıyla evvelâ kuvve-i inbâtiyyesi i'mâra olan kâbiliyyet-i fevka'l-âdesi müsellem-i enâm bulunan hıtta-i Irakiyye'nin kısm-ı a'zamı acınacak bir hâle varmış olup, işte ez-cümle Hindiyye kazâsının hâsılât-ı sâ'ireden başka yalnız çeltikden olmak üzre senevî otuz bin lira vâridâtı var iken ihmâlât ve sû-i isti'mâlât netîcesi olarak şimdi çeltikden külliyen mahrûm bırakılup vâridât-ı umûmiyyesi altı yedi bin liraya tenezzül etmiş ve bu kazânın cüz'î bir himmetle hâl-i sâbıkına ircâ'ı mümkin iken aranılmamakda bulunmuşdur. **Sâniyen** emvâlin emr-i cibâyeti içün ittihâz edilmiş olan tahmîn ve zür'a usûlü sûret-i meşrû'a ve sâlimede cereyân etmeyip, me'mûrîn-i â'idesi menâfi'-i şahsıyyelerine hidmet eden zürrâ'ın hâsılâtını pek dûn ve hidmet etmeyenlerin mahsûlâtını pek efzûn tahmîn veyâ zür'a etmekde bulunmalarından dolayı hâsılâtı fâhiş bir sûretle gösterilmekde olan aşâyir tarîk-i inâd ve temerrüde sülûk ederek kimi zirâ'atı terk ile öteki beriki aşâ'irin itâle-i dest-i ta'addî ve tecâvüz etmekde kimi zirâ'at edebildiği hâsılâtı hazîneye bir şey vermeksizin kaldırup hukûk-ı hazîneyi zimmetine geçirmekde ve kimi zür'anın adem-i icrâsı içün harekât-ı gayr-i marziyye irâ'esiyle mümâna'at göstermekde ve şu sûretle vâridât tenâkus etmekle berâber tahakkuk eden mikdârın kısm-ı küllîsi bakâyâda kalmakda ve bu yüzden zür'anın cebren icrâ etdirilmesi ve bakâyânın tahsîl edilmesi içün bir çok masârif ve müşkilât ihtiyâriyle kuvâ-yı askeriyyenin sevkine mecbûriyet hâsıl olmakda bulunduğu bedîhîdir. **Sâlisen,** ba'zı me'mûrlar aşâ'ir ve zürrâ zimmetinde kalup cedâvilde bakâyâ gösterilmekde olan mebâliğden tahsîl etmekde oldukları mikdârın bir kısmını der-ceyb ederek ve aşâ'irin okur yazar olmamalarından bi'l-istifâde meselâ bin guruşluk bir makbûza bedel üç yüz guruşluk bir makbûz vererek şu sûretle bakâyânın bir kısmı tahsîl edilmiş olduğu hâlde yine bakâyâ gösterilmekdedir ki aşâyirin te'diye-i bakâyâ emrinde irâ'e edegeldikleri ta'annüd ve bu ta'annüdden dolayı asker sevkine husûle gelen mecbûriyet şu sû-i isti'mâlâtın eseri olduğu meydandadır. **Râbi'an,** Ammâre ve Müntefik sancaklarında her biri beş on bin ve daha ziyâde nüfûsu câmi' olan mukâta'ât-ı cesîme ikişer-üçer sene müddetle ve bedelât-ı maktû'a ile birer aşîret re'îsine ihâle ve ilzâm edilmekde olup, bu re'îs dahi iltizâm etdiği mukâta'ayı mâlikâne ve hâkimâne bir sûretle idâre ederek, efrâd-ı aşâyiri keyfe mâ-yeşâ kullanmakda ve hatta habs pranga-bend katl-i tecrîn gibi cezâlarla mücâzât ederek kendine bend ile hükûmete yanaşdırmamakda ve semen-bahş ile iltizâm etdiği mukâta'anın hâsılâtından kazanmakda olduğu külliyetli paradan iştirâ etmekde

olduğu esliha-i memnû'a ile teslîh eylemekde ve îcâbında irâ'e-i nüfûz içün aşâyir-i mücâvereye itâle-i dest-i tecâvüzle berâber iltizâmı müddetinin inkizâsında mukâta'ayı terkden imtinâ' ile hükûmete karşı harekât-ı gayr-ı marzıyye icrâsıyla mukâta'ayı âdetâ sûret-i cebriyyede tekrâr istediği bedel ile iltizâm etmekde bulunmuşdur. **Hâmisen,** Musul vilâyeti dâhilindeki aşâyir kâmilen denilecek derecede esliha-i memnû'a ile müsellah olarak yekdiğerine ve ebnâ-yı sebîle ve kurâ ve kasabâta itâle-i dest-i ta'arruz ve tecâvüz eylemekde ve hükûmetin evâmirine hakkıyla inkıyâd etmemekde olmalarından dolayı on ikinci fırka dâhilindeki asâkir-i şâhâne bir gün bile rahat göremeyip, ta'kîb vesâ'ir husûsâtıyla uğraşmakda ve aşâ'irin ve bunlara iktizâ etmekde olan kurâ ve kasabât ahâlîsinin esliha-i memnû'a ile müsellah bulunmaları tahrîr-i nüfûsun lâyıkıyla adem-i icrâsına ve kur'a bakâyâsı mikdârının külliyetlü bir yekûn teşkîl etmesine ve hele redîf zâbitânının îfâ-yı vazîfe içün kat'iyyen imkân bulunmamasına sebeb-i müstakil olmakdadır.

İmdi şu ahvâl-i esef-iştimâl birer sûretle ıslâh ve ta'dîl edilmedikçe ordu-yı hümâyûnun matlûb-ı âlî dâ'iresinde hâl-i fa'âliyyete îsâli muvaffakiyyeti tamâmiyle müyesser olamayacağı bedîhî olup, binâ'en-aleyh erbâb-ı iktidâr ve emniyyetden bir hey'et-i ıslâhiyyenin teşkîliyle **evvelen** me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyenin ahvâlleri tahkîk ve tedkîk edilerek muktedir olmayanlarla ahlâk-ı fâside erbâbından olanların tebdîlleri, **sâniyen** emvâl-i devletin emr-i cibâyet ve tahsîlinin bir sûret-i sâlimeye ifrâğıyla hem hazînenin hem de ahâlî ve zürrâ'ın hukûk-ı meşrû'alarının taht-ı mazbûtiyyet ve emniyyete alınması, **sâlisen** i'mâr ve isti'dâda kâbiliyeti der-kâr olan bu arâzî-i vasî'anın i'mâr ve tezrî'i esbâbının istikmâliyle aşâyirin tavtîn ve tatmîn edilmesi; **râbi'an** kuvvet isti'mâliyle esliha-i memnû'anın kat'iyyen toplatdırılmasıyla ahâlî ve ebnâ-yı sebîlin ta'arruzât ve tecâvüzâtdan muhâfazası, **hâmisen** esliha-i memnû'anın toplatdırıldığı hâlde cem'i âsân olacak olan kur'a bakâyâsının bir sûret-i ciddiye ve fa'âliyyede celb ve silâh altına alınması, **sâdisen** tahrîr-i nüfûsun sûret-i sâlimede icrâsıyla bunca nüfûs-ı mektûme ve gayr-i muharrerenin idhâl-i defter kılınması **sâbi'an** mârrü'l-arz mukâta'ât-ı cesîmenin topdan olarak iltizâmının men'iyle müfredât olarak küçük ve müteferrik ser-kârlara ilzâm edilmek sûretiyle rü'esâ-yı aşâyir nüfûzunun izâlesi esbâbı istikmâl buyurulduğu halde bu üç vilâyetin mâlen ve mülken kâbil-i ta'rif olamayacak bir derece-i terakkîye vâsıl olacağı gibi ordu-yı hümâyûnun dahi sâye-i kudret-vâye-i hazret-i

hilâfet-penâhîde matlûb-ı âlî dâ'iresinde hâl-i fa'âliyyete îsâl edileceği der-kâr bulunmuş ve icrâ-yı îcâbı her hâlde re'y-i rezîn-i isâbet karîn-i cenâb-ı Ser'askerî'lerine menût ve mütevakkıf bulunmağla ol bâbda.

Umûm Erkân-ı Harbiyye Dâ'iresi
Dördüncü Şu'besi
1849

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Altıncı Ordu-yı Hümâyûn'un hâl-i fa'âliyyete îsâli zımnında ordu-yı hümâyûn mezkûr kumandanlığına sebkeden teblîğâta cevâben bu kerre vârid olup, Bağdad ve Basra ve Musul vilâyetleri hakkında câlib-i nazar-ı dikkat ba'zı mütâla'ât hâvî bulunan tahrîrâtın bir sûreti manzûr-ı sâmî-i Sadâret-penâhîleri buyurulmak üzre leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 25 Receb sene 1324
ve
Fî 31 Ağustos sene 1322

Ser'asker
Bende
Rızâ

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Umûr-ı Dâhiliyye
Mektûbî Kalemi
Aded
3124

Huzûr-ı âlî-i hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Mühimdir

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Zîver-i dest-i tefhîm olan 4 Eylül sene [1]322 târîhli ve iki bin kırk dokuz numaralu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri cevâbıdır. Altıncı Ordu-yı Hümâyûn'un hâl-i fa'âliyyete ifrâğı zımnında mezkûr ordu-yı hümâyûn kumandanlığına sebkeden teblîgâta cevâben vârid olup Bağdad, Basra ve Musul vilâyetleri hakkında câlib-i nazar-ı dikkat mutâla'ât muhtevî bulunan tahrîrât

sûretinin gönderildiğine dâ'ir taraf-ı vâlâ-yı Ser'askerî'den bi't-takdîm vâki' olacak mütâla'a-i âcizînin arz ve inbâsı zımnında tevdî' buyurulan tezkireye melfûf sâlifü'z-zikr tahrîrât sûretinde ordu-yı hümâyûnun hâl-i fa'âliyyete îsâli emrinde ibrâz-ı mesâ'îden geri durmamakda ise de vilâyât-ı selâse-i mezkûreden her sene ordu-yı hümâyûna alınan kur'a efrâdı cüz'î ve te'mîn-i maksada gayr-i kâfî olmakla berâber beyne'l-aşâ'ir kesîrü'l-vukû' olan müsâdemâttan dolayı ordu-yı hümâyûnun kuvve-i mevcûdesi âdetâ seyyâr bir hâlde kalarak asâkir-i şâhâne bu yüzden bir hayli metâ'ib ve mezâhime giriftâr oldukları gibi ordunun muhassesâtı alınamayarak idâre husûsunda da fevka'l-âde müşkilât çekilmekde olduğu ve bu ahvâl vilâyât-ı mezkûre me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyesinin vezâ'if-i mevdû'alarına lâyıkıyla bakmamakda ve cibâyet-i emvâl husûsunda ittihâz edilen tahmîn ve zur'a usûllerinin sûret-i sâlimede cereyân etmemekde ve bakâyânın tahsîli emrinde de bir çok sû-i isti'mâlât vukû'a getirilmekde olmasından ve Ammâre ve Müntefik sancakları dâhilindeki mukâta'ât-ı cesîmenin ikişer-üçer sene müddetle ve bedelât-ı maktû'a ile aşâ'ir rü'esâsına ihâlesiyle bunların tezyîd-i nüfûs ve cür'etlerine sebep verilmekde ve Musul vilâyeti dâhilindeki aşâ'ir kâmilen denilecek derecede esliha-i memnû'a ile müsellah olarak bu yüzden de envâ'-ı mehâzîr hudûse gelmekde bulunmasından ileri geldiği beyânıyla bir hey'et-i ıslâhiyye teşkîl ve i'zâmıyla me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyenin ahvâli bi't-tahkîk erbâb-ı iktidâr ve istikâmetden olmayanların tebdîli ve emvâl-i devletin tahsîl ve cibâyeti sûret-i sâlimeye ifrâğ olunarak hukûk-ı hazîne ve ahâlînin te'mîni ve umrâna derece-i kâbiliyyeti âşikâr olan havâlî-i mezkûredeki aşâ'irin iskâniyle arâzî-i vasî'anın lâyıkıyla zer' ve i'mârı ve kuvvet isti'mâliyle efrâd-ı aşâ'ir yedindeki esliha-i memnû'a kâmilen toplatdırılarak ahâlînin tecâvüzâtdan muhâfazasıyla berâber kur'a bakâyâsının celb ve cem'i ve tahrîr-i nüfûsun sûret-i sâlimede icrâsıyla efrâd-ı mektûmenin zâhire ihrâcı ve mukâta'ât-ı cesîmenin topdan iltizâmının men'iyle müteferrik sûretde ihâle edilerek rü'esâ-yı aşâ'irin kesr-i nüfûzları esbâbının istikmâli hâlinde ordu-yı hümâyûnun da matlûb-ı âlî dâ'iresinde hâl-i fa'âliyyete îsâli mümkin olabileceği der-miyân kılınmışdır. Ma'lûm-ı sâmî-i Sadâret-penâhîleri bulunduğu üzre Bağdad, Basra ve Musul vilâyetlerince tahkîkât ve tedkîkât icrâsı zımnında evvel ve âhir müte'addid hey'etler gönderildiği gibi bir buçuk sene mukaddem dahi Mîrlivâ Veli Paşa'nın riyâseti altında bir hey'et i'zâm kılınmış olup, mezkûr hey'etler tarafından verilen evrâk ve levâyihde ve zikrolunan vilâyetlerden tevârüd eden muharrerâtda emzice-i

ahâlîye ve ihtiyâcât-ı mahalliyyeye nazaran lâzımü'l-icrâ ve mümkinü't-tatbîk olan mevâdd yegân yegân ta'dâd ve îzâh edildiği ve ez-cümle on beş sene mukaddem Nâfi'a Nezâreti Fen Müşâvirliği'nde bulunan Mösyö Gâlân dahi Irak havâlîsine i'zâm ile masârif-i seferiyyesine mukâbil mebâliğ-i külliyye verilüp, avdetinde oraların kâbiliyyet-i umrânına dâ'ir bir lâyiha i'tâ etmiş olduğu ve yeniden gönderilecek hey'etin netîce-i tedkîkâtı da tedâbîr-i mezkûreye müncer ve anları tekrâra münhasır olarak fâ'ide-i zâ'ide te'mîn edemiyeceği cihetle masârif-i külliyye ihtiyârıyla yeniden o taraflara hey'et-i tahkîkiyye i'zâmına mahall görülememekdedir. Şu kadar ki, ordu-yı hümâyûnun hâl-i fa'âliyyete îsâl edilememesi kumandanlıkca vilâyât-ı selâse-i mezkûre me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyesinin vazîfelerini lâyıkıyla îfâ etmemekde olmalarına atfedilmekde ise de Veli Paşa riyâsetindeki hey'etin netîce-i tahkîkâtı mutazammın verdikleri lâyihada oralardaki mülkiye ve mâliye me'mûrlarının iktidarsızlıklarıyla tekâsül ve müsâmahalarından bahsedilmekle berâber idâre-i askeriyye hakkında dahi şâyân-ı nazar-ı tahkîkât ve bast-ı mütâla'ât olunarak ordu-yı hümâyûn ümerâ ve zâbitân ve efrâdının zevâbıt-ı nizâm ve revâbıt-ı intizâmlarının muhtell bulunduğu ve ordu-yı hümâyûnun şu hâlde terki âtiyen mûcib-i mehâzîr olacağı cihetle ordu-yı hümâyûnun ıslâhına ve muhâfaza-i nizâm ve intizâmına tevessül edilmesi vecâ'ibden bulunduğu ityân edilmiş ve bu hakîkatin dâ'ire-i celîle-i askeriyyece de tebeyyün etdiği mezkûr ordu-yı hümâyûnun hâl-i fa'âliyyete getirilmesi esbâbına tevessül delâletiyle anlaşılmışdır. Hıtta-i Irakiyye'de beyne'l-aşâ'ir zuhûr eden müsâdemât ve iğtişâşâtın devâmı ciddden câlib-i nazar-ı dikkat ve hâ'iz-i ehemmiyyet bulunduğu cihetle ahvâl-i mezkûrenin men'i zımnında bir an evvel tedâbîr-i lâzımeye tevessül edilmesi mühim ve muktezî olup keyfiyyet evvel ve âhir arz ve izbâr kılınmış olduğundan evvelce gönderilen tahkîk hey'etleri tarafından verilerek devâ'ir-i â'idesinde bulunması tabî'î olan evrâk ve levâyihin cem' ve tedkîkiyle netâyicine göre bir an evvel îcâb-ı hâlin icrâsına tevessül edilmesi re'y-i sâmî-i Sadâret-penâhîleri'ne mütevakkıf bulunmuş ve mürsel tezkire melfûfuyla i'âdeten takdîm kılınmışdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 22 Şa'bân sene [1]324
ve
Fî 27 Eylül sene [1]322

Nâzır-ı Umûr-ı Dâhiliyye
Bende
Mehmed Memdûh

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
2848

Devletlü efendim hazretleri,

Bağdad ve Basra ve Musul vilâyetleri hakkında ba'zı mütâla'ât hâvî Altıncı Ordu-yı Hümâyûn Kumandanlığı'ndan vârid olup, taraf-ı vâlâ-yı Ser'askerî'den bâ-tezkire tevdî' kılınan tahrîrâtda Altıncı Ordu-yı Hümâyûn'un te'mîn-i fa'âliyyeti husûsunda tesâdüf edilen müşkilât zikr ve beyân olundukdan sonra hıtta-i Irakiyye'yi teşkîl eden sâlifü'l-arz üç vilâyetde müstahdem me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyenin bir kısmı umûr-ı idâreye gayr-i vâkıf ve bir kısmı sû-i isti'mâle münhemik olmalarıyla idâre-i umûrı hâl-i tabî'îsine terk etmelerinden dolayı vilâyât-ı mezkûrenin tezyîd-i ma'mûriyyetine hidmet edecek olan tavtîn-i aşâyir ve i'mâr-ı arâzî ve terfîh-i zürrâ' mâddelerine ehemmiyyet verilmemekde ve binâ-berîn ahâlîce yevmen fe-yevmen tezâyüd etmekde olan ihtiyâc sebebiyle emvâl-i emîriyye dahi cibâyet edilmemekde olduğu ve bu hâlin devâmı el-yevm meşâhir olan âsâr-ı umrânın külliyen zâ'il ve Hazîne-i Celîle içün küllî zarar hâsıl olacağı ityân ve hıtta-i mezkûrenin te'mîn-i umrânı hakkında ba'zı mütâla'ât der-miyân edilmiş olup, ol bâbda sebkeden iş'âra cevâben Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden gelen ve melfûfuyla arz u takdîm kılınan tezkirede şimdiye kadar vilâyât-ı mezkûreye bir çok hey'etler i'zâm olunmasına mebnî icrâ olunan tahkîkât ve tedkîkâtı hâvî i'tâ eyledikleri levâyih devâ'ir-i â'idesinde mahfûz olmak lâzım gelüp, yeniden hey'et-i ıslâhiyye i'zâmında bir fâ'ide-i zâ'ide mutasavver olmadığından levâyih-i mezkûrenin cem'iyle ahvâl-i mahalliyyeye vukûf ve ma'lûmâta müstenid olan münderecâtına göre ne misillü tedâbîr ittihâzı lâzım ise ana tevessül edilmek üzre icrâ-yı îcâbı gösterilmiş ve havâlî-i mezkûrede terakkî-i zirâ'at ve ma'mûriyyete medâr olacak tedâbîrden biri dahi enhârca icrâsı mukarrer olan ameliyyât-ı nâfi'a olup, ez-cümle Hindiyye seddesinin ameliyyâtı içün bi'l-istîzân şeref-müte'allık buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâneye tevfîkan Bank-ı Osmânî'den yüz bin lira istikrâz ve Avrupa'dan dahi mütehassıs bir mühendis celbedilmiş olmağla işbu vilâyetlere â'id evvel ve âhir tevârüd eden levâyih ve evrâk-ı sâ'irenin celb ve cem'iyle havâlî-i mezkûrenin ıslâh-ı ahvâli ve te'mîn-i esbâb-ı

umrânı zımnında ne misillü tedâbîr ittihâzı lâzım geleceğini kararlaşdırmak ve me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyye vesâ'iresinin terâcim-i ahvâlini bi't-tedkîk iktizâsı bildirilmek üzre Techîzât-ı Askeriyye Nâzırı devletlü Hacı Akif Paşa hazretlerinin riyâsetinde bir komisyon teşkîli ve ahvâl-i mahalliyyeye vukûfları cihetiyle Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dâ'iresi a'zâsından atûfetlü Zühdi ve Talib ve Hazîne-i Celîle-i Mâliyye Tahsîlât Müdîri Rıf'at Beyefendiler hazerâtının işbu komisyona a'zâ ta'yînleri tensîb edilmiş olmağla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müte'allık buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 13 Ramazân sene [1]324
ve
Fî 17 Teşrîn-i Evvel sene [1]322

Sadr-ı a'zam
Ferid

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olup, melfûflarıyla berâber manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müte'allık buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 11 Şevval sene [1]324
ve
Fî 14 Teşrîn-i Sânî sene [1]322

Ser-kâtib-i Hazret-i
Şehriyârî
Bende
Tahsin

BOA. *İrâde Dâhiliye, nr. 12/ L. 1324*

- 89 -

İNGİLİZLERİN VAN HAVALİSİNDEKİ SİYASÎ TEŞEBBÜSLERİ

[İngilizlerin Simko'ya, Rûmiye, Deyleman ve Hoy havalisinde, Seyyid Taha'ya da Cizre'den Rûmiye'ye kadar olan yerlerde beylik vererek bunları o bölge yönetimine musallat edip Nastûrî ve Ermenileri maksatlarına uygun yerlere yerleştirdikten sonra Kürtleri de bunların esaretine vermeye çalıştıkları yolunda Van Vâliliği'nden gelen şifre telgraf üzerine Dâhiliye Nezâreti'nin Sadâret'e gönderdiği ***tezkire.]***

23 L. 1337 (22 Temmuz 1919)

Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs Müdîriyyeti

22 Temmuz sene [1]335

Sadâret'e tezkire

İngilizler'in Van ve havâlîsinde ba'zı teşebbüsât-ı siyâsiyyesine dâ'ir vilâyet-i müşârun-ileyhâden mevrûd fî 21 Temmuz sene [13]35 târîhli şifre telgrafnâmenin bir sûreti leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi
Mahreci: Van
Târîh-i keşîdesi: 21 Temmuz sene [13]35
Kaleme vürûdu: 21 M[ezkûr]

Mahreci: Van

Şifre Telgrafnâme

1- Nastûrîler *İmâdiye cihetlerine muvakkaten iskân için* İngilizler tarafından kısmen Musul'a kadar getirilmişdi. İngilizler'in o havâlîde kesr-i

umrânı zımnında ne misillü tedâbîr ittihâzı lâzım geleceğini kararlaşdırmak ve me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyye vesâ'iresinin terâcim-i ahvâlini bi't-tedkîk iktizâsı bildirilmek üzre Techîzât-ı Askeriyye Nâzırı devletlü Hacı Akif Paşa hazretlerinin riyâsetinde bir komisyon teşkîli ve ahvâl-i mahalliyyeye vukûfları cihetiyle Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dâ'iresi a'zâsından atûfetlü Zühdi ve Talib ve Hazîne-i Celîle-i Mâliyye Tahsîlât Müdîri Rıf'at Beyefendiler hazerâtının işbu komisyona a'zâ ta'yînleri tensîb edilmiş olmağla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müte'allık buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 13 Ramazân sene [1]324
ve
Fî 17 Teşrîn-i Evvel sene [1]322

Sadr-ı a'zam
Ferid

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olup, melfûflarıyla berâber manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müte'allık buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 11 Şevval sene [1]324
ve
Fî 14 Teşrîn-i Sânî sene [1]322

Ser-kâtib-i Hazret-i
Şehriyârî
Bende
Tahsin

BOA. *İrâde Dâhiliye, nr. 12/ L. 1324*

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
2848

Devletlü efendim hazretleri,

Bağdad ve Basra ve Musul vilâyetleri hakkında ba'zı mütâla'ât hâvî Altıncı Ordu-yı Hümâyûn Kumandanlığı'ndan vârid olup, taraf-ı vâlâ-yı Ser'askerî'den bâ-tezkire tevdî' kılınan tahrîrâtda Altıncı Ordu-yı Hümâyûn'un te'mîn-i fa'âliyyeti husûsunda tesâdüf edilen müşkilât zikr ve beyân olundukdan sonra hıtta-i Irakiyye'yi teşkîl eden sâlifü'l-arz üç vilâyetde müstahdem me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyenin bir kısmı umûr-ı idâreye gayr-i vâkıf ve bir kısmı sû-i isti'mâle münhemik olmalarıyla idâre-i umûrı hâl-i tabî'îsine terk etmelerinden dolayı vilâyât-ı mezkûrenin tezyîd-i ma'mûriyyetine hidmet edecek olan tavtîn-i aşâyir ve i'mâr-ı arâzî ve terfîh-i zürrâ' mâddelerine ehemmiyyet verilmemekde ve binâ-berîn ahâlîce yevmen fe-yevmen tezâyüd etmekde olan ihtiyâc sebebiyle emvâl-i emîriyye dahi cibâyet edilmemekde olduğu ve bu hâlin devâmı el-yevm meşâhir olan âsâr-ı umrânın külliyen zâ'il ve Hazîne-i Celîle içün küllî zarar hâsıl olacağı ityân ve hıtta-i mezkûrenin te'mîn-i umrânı hakkında ba'zı mütâla'ât der-miyân edilmiş olup, ol bâbda sebkeden iş'âra cevâben Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden gelen ve melfûfuyla arz u takdîm kılınan tezkirede şimdiye kadar vilâyât-ı mezkûreye bir çok hey'etler i'zâm olunmasına mebnî icrâ olunan tahkîkât ve tedkîkâtı hâvî i'tâ eyledikleri levâyih devâ'ir-i â'idesinde mahfûz olmak lâzım gelüp, yeniden hey'et-i ıslâhiyye i'zâmında bir fâ'ide-i zâ'ide mutasavver olmadığından levâyih-i mezkûrenin cem'iyle ahvâl-i mahalliyyeye vukûf ve ma'lûmâta müstenid olan münderecâtına göre ne misillü tedâbîr ittihâzı lâzım ise ana tevessül edilmek üzre icrâ-yı îcâbı gösterilmiş ve havâlî-i mezkûrede terakkî-i zirâ'at ve ma'mûriyyete medâr olacak tedâbîrden biri dahi enhârca icrâsı mukarrer olan ameliyyât-ı nâfi'a olup, ez-cümle Hindiyye seddesinin ameliyyâtı içün bi'l-istîzân şeref-müte'allık buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâneye tevfîkan Bank-ı Osmânî'den yüz bin lira istikrâz ve Avrupa'dan dahi mütehassıs bir mühendis celbedilmiş olmağla işbu vilâyetlere â'id evvel ve âhir tevârüd eden levâyih ve evrâk-ı sâ'irenin celb ve cem'iyle havâlî-i mezkûrenin ıslâh-ı ahvâli ve te'mîn-i esbâb-ı

ahâlîye ve ihtiyâcât-ı mahalliyyeye nazaran lâzımü'l-icrâ ve mümkinü't-tatbîk olan mevâdd yegân yegân ta'dâd ve îzâh edildiği ve ez-cümle on beş sene mukaddem Nâfi'a Nezâreti Fen Müşâvirliği'nde bulunan Mösyö Gâlân dahi Irak havâlîsine i'zâm ile masârif-i seferiyyesine mukâbil mebâliğ-i külliyye verilüp, avdetinde oraların kâbiliyyet-i umrânına dâ'ir bir lâyiha i'tâ etmiş olduğu ve yeniden gönderilecek hey'etin netîce-i tedkîkâtı da tedâbîr-i mezkûreye müncer ve anları tekrâra münhasır olarak fâ'ide-i zâ'ide te'mîn edemiyeceği cihetle masârif-i külliyye ihtiyârıyla yeniden o taraflara hey'et-i tahkîkiyye i'zâmına mahall görülememekdedir. Şu kadar ki, ordu-yı hümâyûnun hâl-i fa'âliyyete îsâl edilememesi kumandanlıkca vilâyât-ı selâse-i mezkûre me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyesinin vazîfelerini lâyıkıyla îfâ etmemekde olmalarına atfedilmekde ise de Veli Paşa riyâsetindeki hey'etin netîce-i tahkîkâtı mutazammın verdikleri lâyihada oralardaki mülkiye ve mâliye me'mûrlarının iktidarsızlıklarıyla tekâsül ve müsâmahalarından bahsedilmekle berâber idâre-i askeriyye hakkında dahi şâyân-ı nazar-ı tahkîkât ve bast-ı mütâla'ât olunarak ordu-yı hümâyûn ümerâ ve zâbitân ve efrâdının zevâbıt-ı nizâm ve revâbıt-ı intizâmlarının muhtell bulunduğu ve ordu-yı hümâyûnun şu hâlde terki âtiyen mûcib-i mehâzîr olacağı cihetle ordu-yı hümâyûnun ıslâhına ve muhâfaza-i nizâm ve intizâmına tevessül edilmesi vecâ'ibden bulunduğu ityân edilmiş ve bu hakîkatin dâ'ire-i celîle-i askeriyyece de tebeyyün etdiği mezkûr ordu-yı hümâyûnun hâl-i fa'âliyyete getirilmesi esbâbına tevessül delâletiyle anlaşılmışdır. Hıtta-i Irakiyye'de beyne'l-aşâ'ir zuhûr eden müsâdemât ve iğtişâşâtın devâmı ciddden câlib-i nazar-ı dikkat ve hâ'iz-i ehemmiyyet bulunduğu cihetle ahvâl-i mezkûrenin men'i zımnında bir an evvel tedâbîr-i lâzımeye tevessül edilmesi mühim ve muktezî olup keyfiyyet evvel ve âhir arz ve izbâr kılınmış olduğundan evvelce gönderilen tahkîk hey'etleri tarafından verilerek devâ'ir-i â'idesinde bulunması tabî'î olan evrâk ve levâyihin cem' ve tedkîkiyle netâyicine göre bir an evvel îcâb-ı hâlin icrâsına tevessül edilmesi re'y-i sâmî-i Sadâret-penâhîleri'ne mütevakkıf bulunmuş ve mürsel tezkire melfûfuyla i'âdeten takdîm kılınmışdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 22 Şa'bân sene [1]324
ve
Fî 27 Eylül sene [1]322

Nâzır-ı Umûr-ı Dâhiliyye
Bende
Mehmed Memdûh

sûretinin gönderildiğine dâ'ir taraf-ı vâlâ-yı Ser'askerî'den bi't-takdîm vâki' olacak mütâla'a-i âcizînin arz ve inbâsı zımnında tevdî' buyurulan tezkireye melfûf sâlifü'z-zikr tahrîrât sûretinde ordu-yı hümâyûnun hâl-i fa'âliyyete îsâli emrinde ibrâz-ı mesâ'îden geri durmamakda ise de vilâyât-ı selâse-i mezkûreden her sene ordu-yı hümâyûna alınan kur'a efrâdı cüz'î ve te'mîn-i maksada gayr-i kâfî olmakla berâber beyne'l-aşâ'ir kesîrü'l-vukû' olan müsâdemâttan dolayı ordu-yı hümâyûnun kuvve-i mevcûdesi âdetâ seyyâr bir hâlde kalarak asâkir-i şâhâne bu yüzden bir hayli metâ'ib ve mezâhime giriftâr oldukları gibi ordunun muhassesâtı alınamayarak idâre husûsunda da fevka'l-âde müşkilât çekilmekde olduğu ve bu ahvâl vilâyât-ı mezkûre me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyesinin vezâ'if-i mevdû'alarına lâyıkıyla bakmamakda ve cibâyet-i emvâl husûsunda ittihâz edilen tahmîn ve zur'a usûllerinin sûret-i sâlimede cereyân etmemekde ve bakâyânın tahsîli emrinde de bir çok sû-i isti'mâlât vukû'a getirilmekde olmasından ve Ammâre ve Müntefik sancakları dâhilindeki mukâta'ât-ı cesîmenin ikişer-üçer sene müddetle ve bedelât-ı maktû'a ile aşâ'ir rü'esâsına ihâlesiyle bunların tezyîd-i nüfûs ve cür'etlerine sebep verilmekde ve Musul vilâyeti dâhilindeki aşâ'ir kâmilen denilecek derecede esliha-i memnû'a ile müsellah olarak bu yüzden de envâ'-ı mehâzîr hudûse gelmekde bulunmasından ileri geldiği beyânıyla bir hey'et-i ıslâhiyye teşkîl ve i'zâmıyla me'mûrîn-i mülkiyye ve mâliyyenin ahvâli bi't-tahkîk erbâb-ı iktidâr ve istikâmetden olmayanların tebdîli ve emvâl-i devletin tahsîl ve cibâyeti sûret-i sâlimeye ifrâğ olunarak hukûk-ı hazîne ve ahâlînin te'mîni ve umrâna derece-i kâbiliyyeti âşikâr olan havâlî-i mezkûredeki aşâ'irin iskâniyle arâzî-i vasî'anın lâyıkıyla zer' ve i'mârı ve kuvvet isti'mâliyle efrâd-ı aşâ'ir yedindeki esliha-i memnû'a kâmilen toplatdırılarak ahâlînin tecâvüzâtdan muhâfazasıyla berâber kur'a bakâyâsının celb ve cem'i ve tahrîr-i nüfûsun sûret-i sâlimede icrâsıyla efrâd-ı mektûmenin zâhire ihrâcı ve mukâta'ât-ı cesîmenin topdan iltizâmının men'iyle müteferrik sûretde ihâle edilerek rü'esâ-yı aşâ'irin kesr-i nüfûzları esbâbının istikmâli hâlinde ordu-yı hümâyûnun da matlûb-ı âlî dâ'iresinde hâl-i fa'âliyyete îsâli mümkin olabileceği der-miyân kılınmışdır. Ma'lûm-ı sâmî-i Sadâret-penâhîleri bulunduğu üzre Bağdad, Basra ve Musul vilâyetlerince tahkîkât ve tedkîkât icrâsı zımnında evvel ve âhir müte'addid hey'etler gönderildiği gibi bir buçuk sene mukaddem dahi Mîrlivâ Veli Paşa'nın riyâseti altında bir hey'et i'zâm kılınmış olup, mezkûr hey'etler tarafından verilen evrâk ve levâyihde ve zikrolunan vilâyetlerden tevârüd eden muharrerâtda emzice-i

hilâfet-penâhîde matlûb-ı âlî dâ'iresinde hâl-i fa'âliyyete îsâl edileceği der-kâr bulunmuş ve icrâ-yı îcâbı her hâlde re'y-i rezîn-i isâbet karîn-i cenâb-ı Ser'askerî'lerine menût ve mütevakkıf bulunmağla ol bâbda.

Umûm Erkân-ı Harbiyye Dâ'iresi
Dördüncü Şu'besi
1849

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Altıncı Ordu-yı Hümâyûn'un hâl-i fa'âliyyete îsâli zımnında ordu-yı hümâyûn mezkûr kumandanlığına sebkeden teblîğâta cevâben bu kerre vârid olup, Bağdad ve Basra ve Musul vilâyetleri hakkında câlib-i nazar-ı dikkat ba'zı mütâla'ât hâvî bulunan tahrîrâtın bir sûreti manzûr-ı sâmî-i Sadâret-penâhîleri buyurulmak üzre leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 25 Receb sene 1324
ve
Fî 31 Ağustos sene 1322

Ser'asker
Bende
Rızâ

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Umûr-ı Dâhiliyye
Mektûbî Kalemi
Aded
3124

Huzûr-ı âlî-i hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Mühimdir

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Zîver-i dest-i tefhîm olan 4 Eylül sene [1]322 târîhli ve iki bin kırk dokuz numaralu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri cevâbıdır. Altıncı Ordu-yı Hümâyûn'un hâl-i fa'âliyyete ifrâğı zımnında mezkûr ordu-yı hümâyûn kumandanlığına sebkeden teblîgâta cevâben vârid olup Bağdad, Basra ve Musul vilâyetleri hakkında câlib-i nazar-ı dikkat mutâla'ât muhtevî bulunan tahrîrât

nüfûzlarından olacak, tekrar Ba'kûbe cihetlerine i'zâm eyledikleri sâ'înin ifâdesinden anlaşıldı.

2- İngilizler'in son teşebbüsleri Simko'ya, Rûmiye, Deyleman ve Hoy havâlîsini, Seyyid Taha'ya da Cizre'den Rûmiye'ye kadar olan yerlerde beylik vererek her ikisini üzerimize teslît olunduğu ve bunlar bizimle uğraşırken, Nastûrî ve Ermenileri istediği yerlere yerleştirerek bi'l-âhire Kürdleri bunların rıbka-i inkıyâd ve esâretlerine vermek olduğu anlaşılıyor.

3- Seyyid Tâhâ'nın İngilizleri dilgîr etdiği tahakkuk ederse bu planları da kendüliğinden akîm kalur. Tahakkuk etmezse teşebbüslerinde devâm ihtimâline karşu da elden gelen bütün tedâbîre zâten tevessül edildiği.

Fî 17 Temmuz sene [13]35

Vâlî
Haydar

BOA. *DH. KMS., nr. 50-2 /25*

- 90 -

İMÂDİYELİLERİN OSMANLI İDARESİ ALTINDA YAŞAMA İSTEKLERİ

*[İmâdiyelilerin, İngilizlerin baskılarına tahammül edemeyerek buranın siyasî memur yardımcısı ve alay kumandanıyla dört askerini öldürdükleri, silah ve cebhanelerini ele geçirdikleri ve "Cemiyet-i Muhammediye" adına gönderdikleri mektupta, Osmanlı livası altında yaşamak istemeleri sebebiyle kaymakam, olamadığı takdirde asker veya hiç olmazsa bir jandarma gönderilmesi, aksi takdirde Çölemerik hududuna göç edeceklerini Van vâlisine bildirmeleri üzerine; İmâdiyelilere, Osmanlı Devleti'nin bu tür olaylara rıza göstermeyeceğini ileteceğine dair Van Vâlisi Haydar'ın Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği şifre **telgraf**.]*

24 L. 1337 (23 Temmuz 1919)

EK-AA

- 91 -

İNGİLİZLERİN BAĞDAD, MUSUL, KERKÜK VE CİVARINDA AHÂLÎ VE AŞİRETLERİ OSMANLI DEVLETİNE KARŞI AYAKLANDIRMA GİRİŞİMLERİ

*[İngilizlerin, işgal sırasında mukavemet göreceklerini anladıkları yerlerde Kürt milleti menfaatına çalışmakta olduklarını söyleyerek şeyhleri ve reisleri elde etmeye çalıştıkları, İngiltere siyasî hakimlerinin aşiretleri Osmanlı'ya karşı ayaklandırmak için her türlü tedbire başvurdukları, Seyyid Ṭaha'ya Cezîre-Rûmiye arasında beylik vaad ederek kendisine silah ve hayvan verdikleri, Simko'yu Osmanlı hududuna saldırması için kandırmaya çalıştıkları, Erbil ve Revanduz aşiretleri reislerine maaş verdikleri, fakat onların bunu kabul etmedikleri, Erbil'de on iki câmiyi hastalık zuhurunu önlemek bahanesiyle kapattıkları; bu olaylar üzerine Musul halkının İngilizlerden nefret ettiği yolunda Van Vâliliği'nin Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği **şifre telgraf**ları].*

5 Za. 1337 (2 Ağustos 1919)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsûs

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi cânib-i âlîsine,

Mahremdir

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Seyyid Taha Efendi'nin â'ilesini almak üzre Rûmiye'den Akra'ya gitdiği ve rü'esâ-yı aşâ'irden Simko'nun Devlet-i Osmâniyye'ye karşı temâyülü artdığı ve Irak'da karışıklık zuhûr etdiği ve İngiltere ile Japonya ve Amerika arasında kat'-ı münâsebât derecesinde ihtilâf zuhûrunun İran'da ve Irak'da şüyû'ı üzerine Memâlik-i Osmâniyye ve İraniyye'de sâkin Kürdlerin umûmiyyetle Hükûmet-i

Seniyye'ye karşı meyilleri tezâyüd eylediği Van Vilâyeti'nden istihbâr ve iş'âr kılınmış olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 5 Şa'ban sene [1]337
ve
Fî 6 Mayıs sene [1]335

Dâhiliye Nâzırı
nâmına

Şifre Telgrafnâme

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi
Mahreci: Van
Târîh-i keşîdesi: 8 Mayıs sene [1]335
Kaleme vürûdu: 10 M[ezkûr]

C. 4 Mayıs sene [1]335. (1) Teveccühât-ı fahîmânelerine arz-ı minnetdârî ederim. (2) İngilizler hüsn-i kabûl değilse bile mukâvemet göreceklerini hissetdikleri yerlere doğrudan doğruya sokulup yerleşmektedirler. Mukâvemet göreceklerini anladıkları yerleri işgâl içün Kürd milliyyeti menfa'atine çalışmakda olduklarına dâ'ir meşâyih, ulemâ ve rü'esâyı iknâ' ve itmâ' ile te'mîn-i hüsn-i kabûlleri içün dahi tavsît etmekdedirler. Şemdînân ve Oramar'a ve Guyân'a nüfûz etmek içün Barzan şeyhini ve hafîdi Şeyh Mahmud ve Bedirhânî Ahmed Fâ'ik'i tavsîtleri buna delîldir. Hattâ Oramar gibi sadâkatleri olmasa bile Nastûrîler nezdinde pek ziyâde olduğu cihetle İngilizlere hiç bir vechile emniyyet edemeyeceği ma'lûm olan Oramar Aşîreti rü'esâsına yazdıkları mektûblarda içlerine girmesine müsâ'ade edildiği takdîrde muvakkaten hüviyyetini ketme mecbûr oldukları büyük bir zâtı oraya getireceklerini ve görüşdükden ve emniyyet hâsıl etdikden sonra o zâtı tanıtacaklarını ve fevka'l-âde memnûn olacaklarını bildiriyorlar ki hüviyyeti ketm edilen o büyük zâtın Revanduz İngiliz me'mûr-ı siyâsîsi olduğu tahakkuk etdi. Bedirhânîlerden Ahmed Fâ'ik'in İngilizlerin Kürd milleti komedyasına aldanması bu sûretle sâbit olmasına binâ'en Bedirhânîlerin de İngiliz hesâbına çalışmaya iknâ' ve itmâ' edilmeleri ihtimâlini nazar-ı dikkate almış ve arzetmişdim. Ma'amâfîh İngilizlerin girdikleri yerlerde ibtidâ avâm-ı nâsı memnûn edecek harekâtdan

sonra sûret-i kat'iyyede yerleşmek istediklerini ve meşâyih ve ulemâ ve rü'esâya ehemmiyyet vermemekde bütün gelenlere bed mu'âmelede bulunmakdadırlar. Hıristiyanları Müslîmler'e tercîhle bütün ahâlî-i İslâmiyyeyi gücendiriyorlar. Ahîren Irak'da bu yüzden karışıklıklar zuhûr etdiği ve ahâlî-i İslâmiyyenin silâhlarını toplamağa tehâlük gösterdiklerini mevsûkan haber aldım. İngiltere ile Amerika ve Japonya arasında ihtilâf zuhûru sahîh olmasa bile sâdece şuyû'ı bütün aşâyiri ümîde düşürerek bize daha ziyâde samimiyyet göstermelerini iltizâm etdi. İhtilâf tahakkuk etse İngilizin bu havâlîde Irak'da nüfûzu kalmayacağı ve İngiltere'nin müzâheretinden başka kuvvetleri olmaması ve rü'esânın yekdiğerine kat'iyyen emniyyet etmemelerini ve en âdîsinden en büyüğüne kadar bütün aşâyir ve rü'esâ-yı aşâyirin takaddüm hastalığına mübtelâ olmaları hasebiyle bir noktada ittifâk etmeyecekleri meczûm olan en müfrid Kürd milliyet-perverlerinin de tamâmen lehimize döneceğine emîn bulunduğumu arzederim.

Fî 6 Mayıs sene [1]335

Vâlî
Haydar

Son fıkradaki ma'nâ anlaşılamadı tavzîh edilmesinin vilâyete iş'ârı Kalem-i Mahsûsa

Fî 12 m[ezkûr]

Şifre Telgrafnâme

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi
Mahreci: Van
Târîh-i keşîdesi: 31 Mayıs sene [13]35

Seyyid Taha Efendi'nin â'ilesi Simko'nun nezdine geldiği halde kendüsünün İngilizler tarafından devletler arasında îkâ'-ı fesâd eden muzırr bir şahıs töhmetiyle Londra'ya gönderildiğine dâ'ir evvelce verilen haber Musul'dan yeni gelen bir sâ'î tarafından te'yîd olunup Seyyid Taha Efendi'nin

evvelâ çok şeyler va'd eden İngilizlerin, kendüsünü İngiltere hesâbına çalışmağa kandırdıkları ve muvaffak olmadıkları cihetle tecrîd ve tagrîb edildiği anlaşılıyor. Ta'mîk-i tahkîkât ediyorum, netîcesini arzederim.

Fî 28 Mayıs sene [13]35

Vâlî Vekîli

Haydar

Şifre Telgrafnâme

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Şifre Kalemi

Mahreci: Van

Târîh-i keşîdesi: 21 Temmuz sene [13]35

C. 14. 7. [13]35. İngilizlerin Van hudûdunda kuvve-i işgâliyyeleri yokdur. Hakkâri hudûduna muttasıl İmâdiye ve Revanduz ve Zaho kazâlarında hâkim-i siyâsîleri vardır. Bizim tarafımızdan kat'iyyen tahşîd vukû' bulmadığı ve eser-i husûmet gösterilmediği hâlde İngiliz hâkim-i siyâsîleri aşâyiri aleyhimize ayaklandırmak içün her dürlü tedâbîre tevessülde kusûr etmiyorlar. Aşâyir rü'esâsına tahrîknâmeler gönderdikleri gibi Seyyid Taha'ya, Cezîre ile Rûmiye arasında beylik va'd ediyor ve külliyetli mavzer, top, makineli tüfenk ve hayvanât veriyor. Simko'yu da hudûdumuza ta'arruz içün kandırmağa çalışıyorlar. İmâdiye me'mûr-ı siyâsîsi Câdir aşâyir rü'esâsına gönderdiği beyânnâmeleri mâ–fevkından aldığı emre müsteniden yazdığını beyân ediyor. Doğru ise bugün herşeyi yapabilmek mevki'inde bulunan İngiltere'ye bu kadar sefele-perverlik yakışmaz. İngiltere Hükûmeti'yle mümessillerinin bu bâbda ma'lûmâtları yokdur. Kendü hesâblarına sefk-i dimâya sebebiyyet verebilecek tahrîkâtda bulunan me'mûr-ı siyâsîleri âdî komitacılara yakışan bu hareketlerinden men'i îcâb eder. Van vilâyetinden hükûmet-i merkeziyyenin arzûsuna tevâfuk etmeyecek hareket sâdır olmıyacağını te'mîn ve fakat her zaman vaktinde vaz'iyyetden haberdâr ve tenvîr edilmekliğim elzem olduğunu bu vesîle ile de arzeylerim.

Fî 15 Temmuz sene [13]35

Vâlî

Haydar

Şifre Telgrafnâme

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi
Mahreci: Van
Târîh-i keşîdesi: 6 Ağustos sene [13]35
Kaleme vürûdu: 7 M[ezkûr]

Erbil'den gelen Vanlı Mustafa Efendi zîrdeki ma'lûmâtı veriyor.

1- Umûm Musul halkı İngiliz'den müteneffirdir.

2- Şeyh Mahmud Kerkük'le Süleymaniye arasındadır. İngilizler'in üzerine sevk eyledikleri dört yüz mızraklısından dört nefer kurtulmuş, mütebâkîsi maktûl düşmüştür.

3- Erbil ve Altınköprü ve bi'l-hâssa Dizeyi Aşîreti bu sene kat'iyyen a'şâr vermemişlerdir. Mahsûlâtı kaldırdıkdan sonra Şeyh Mahmud'a iltihâka karar vermişlerdir.

4- İngilizler Köysancak'a ve Ma'mûre'ye hâlâ girememişlerdir.

5- Seyyid Taha İngiliz me'mûr-ı siyâsîsinin da'vetine icâbetle Bağdad'a giderken Erbil'de Küçük Monla'nın evinde ictimâ' eden Erbil ağaları İngilizin kendüsüne verebilecek paranın a'zamîsini vermeğe âmâde olduklarından bahisle düşmen-i dîninin teklîfâtını kabûl ile İslâm arasına nifâk saçmamasını ricâ etmişlerse de kabûl etmemesi üzerine tahkîr edilmişlerdir. Seyyid Taha bundan avdetde umûm ahâlî ve aşâyirin nefretini kazanmışdır.

6- Şeyh Mahmud, Seyyid Taha'yı da'vet içün altı süvârî göndermişdir. Seyyid Taha bi'r-rızâ nezdine gelmezse cebren götürmeğe teşebbüs edecekdir. Celbden maksadı İslâm arasına tefrika îkâ' etmemek içün almakdır. Bu cidden mûcib-i şükrândır.

7- İngiliz, bütün Erbil ve Revanduz aşâyir rü'esâsına ayda yüz yetmişer ma'âş rupye vermekdedir. Erbil ağaları ve rü'esâ-yı aşâyir İngilizin nezâret ve ma'âşlarını kabûl etmiyor ve her teşebbüsüne mâni' olmaya çalışıyorlar.

Evvelce de Erbil'de mevcûd olan Hacı Reşîd ve Ali Paşa partileri şimdi müttefikdirler.

8- İngiliz, Erbil'de mevcûd on iki câmi'den onuna hastalık zuhûrunu men' vesîlesiyle seddetmişdir. Maksadı Müslümânların ikide birde ictimâ'sını ve suhûletle murâkabeleri te'mîn olunacakdır.

9- Erbil'den Van'a kadar bi'l-hâssa Erbil ve Revanduz ve Şemdinân aşâyir ulemâ ve sâdâtı, Seyyid Taha'nın hareketini tel'în ve Hükûmet-i Seniyye'nin muvaffakiyyâtına du'âhân olmuşlardır.

10- Şemdinân kâ'im-i makâmı fenâ hâlde hastadır. Kendüsüne Kengırı'ya [Çankırı] nakl ile vekâleti Şeyh Muslih'e tevdî' etmeği düşünüyorum. Buna karâr vermek içün Şeyh Muslih hakkında biraz daha tahkîkât icrâsına lüzûm görülüyor. Yanına koyacak muktedir bir jandarma zâbiti arıyorum.

Fî 2 Ağustos sene [13]35

Vâlî
Haydar

BOA. *DH. KMS. nr. 50-3/25, belge sıra nr. 27,31, 35, 59, 63, 64*

İNGİLİZLERİN MİLLİ AŞİRETİ'Nİ ELDE ETME ÇABALARI

[İngilizlerin Milli Aşîreti'ni elde etme girişimlerinden olarak; Süleymaniye İngiliz siyasî hakimi ile Urfa'dan gelen bir yüzbaşının Viranşehir'i ziyaret ettikleri yolunda Diyarbekir Vâliliği'nden gelen şifre telgrafname üzerine, Dâhiliye Nezâreti'nin Sadâret'e gönderdiği ***tezkire*** *]*

4 Z. 1337 (31 Ağustos 1919)

Şifre Telgrafnâme

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi
Mahreci: Diyarbekir

Zeyl 27 Mayıs sene [13]35 ve 230 şifreye. Süleymaniye İngiliz hâkim-i siyâsîsinin Deyrik'den Diyarbekir'e gelerek, Viranşehir'e geçdiği Urfa'dan gelen İngiliz yüzbaşısının Viranşehri ziyâret etmesine nazaran İngilizlerin Milli Aşîreti'ni elde etmek üzre mütemâdiyen ve musırrâne tahrîkâtdan hâli kalmadıkları anlaşılmakda olduğu ma'rûzdur.

Fî 29 Mayıs sene [13]35

Diyarbekir Vâlî Vekîli
Mustafa Nâdir

Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs Müdîriyyeti
Târîh: 31 Ağustos sene [1]335

Huzûr-ı âlî-i hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Süleymaniye İngiliz hâkim-i siyâsîsinin Deyrik'den Diyarbekir'e gelerek Viranşehir'e geçdiği ve Urfa'dan gelen İngiliz yüzbaşısının Viranşehir'i ziyâret etmesine nazaran İngilizlerin Milli Aşîretini elde etmek üzre mütemâdiyen ve musırrâne tahrîkâtdan hâlî kalmadıkları Diyarbekir Vilâyeti'nden bildirilmekle berâ-yı ma'lûmât arzolunur.

BOA. *DH. KMS, nr. 53-1/19*

- 93 -

İNGİLİZLERİN SÜLEYMANİYE'Yİ İŞGALE KALKIŞMALARI ÜZERİNE BURADAKİ ARAP VE KÜRTLERİN OSMANLI İDARESİNİ İSTEMELERİ

[Osmanlı askerî kuvvetinin Süleymaniye'den çekilmesinden sonra istiklâliyetini ilân eden Şeyh Mahmud'a İngilizler tarafından güvence verildiği, fakat daha sonra sözlerinde durmayarak Süleymaniye'ye İngiliz bayrağı çekip, üç yüz köyü yakıp-yıkarak Şeyh Mahmud'un nüfûzunu kırma yoluna gittikleri; buna tahammül edemeyen Şeyh Mahmud'un kuvvet toplayarak Süleymaniye'yi İngilizlerden temizlediği, bütün Arap ve Kürtlerin Osmanlı Hükûmeti aleyhine önceden yaptıklarına pişman olarak Osmanlı idaresini istedikleri yolunda Süleymaniye'den gelen bir zabitin ifadesi üzerine Erzurum Vâliliği'nin Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafın arz ***tezkire*** *si]*

10 S. 1338 (4 Kasım 1919)

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 12. 9. [13]35 ve 308/1110 numaralu tezkiresi sûretidir.

Süleymaniye'den gelen ve Şeyh Mahmud yanında Süleymaniye'nin sükûtuna ya'ni 18 Haziran sene [1]335 târîhine kadar bulunan esir bir zâbitimizin verdiği ma'lûmât ber-vech-i âtî arzolunur:

1- Kıta'ât-ı Osmâniyye Süleymaniye mıntıkasından çekildikden sonra şeyh o havâlîde istiklâlîni i'lân etmiş ve teşkîlât yapmış, İngilizlerin Kerkük'de bulunan me'mûrları Şeyh Mahmud'un ahvâlinden ve teşkîlâtından haberdâr oldukdan sonra Süleymaniye'ye giderek —*hükûmetim sizin istiklâliyyetinizi tebrîk etdiğinin ve sulh konferansında tamâmiyyet ve hâkimiyyet-i mülkiyyenizi te'mîn edeceğinin teblîğine me'mûrum*— demiş ve görüşmüş bir

müddet sonra Bağdad hâkimi ve Irak mıntıkası kumandanı bulunan me'mûrları tayyâre ile Süleymaniye'ye gelmiş ve Şeyh Mahmud ile görüşerek Süleymaniye'de bir hâkim-i siyâsî bir mâliye me'mûru bulunmak ve ebediyyen nakz-ı ahd etmemek şartlarıyla teşkîlât ve tensîkâtına ve hukûk ve şeref-i millîlerine müdâhale ve tecâvüzâtda bulunulmayacağı müstakil tanılacağı kararlaşdırılmış. Süleymaniye'ye bu me'mûrlar geldikden sonra şerâ'ite ri'âyet edilmemiş, Şeyh Mahmud aleyhine ihtilâl çıkartmak ve Şeyh Mahmud'un kesr-i nüfûzuna çalışmak fikir ve mesleğinin ta'kîbine başlanmış, Süleymaniye'de İngiliz bayrağı çekilmiş kazâ ve nâhiyelere İngiliz me'mûrları gönderilmiş bu mu'âmelelere Şeyh Mahmud tahammül edemeyerek hazırlıkda bulunmuş ve 26 Mayıs sene [1]335'de İngiliz me'mûr ve askerleri aleyhine hareket ederek bunları esîr etmiş, Süleymaniye'deki esîrleri kurtarmak üzre gönderilen İngiliz kuvvetini Nasluca'da mağlûb etmiş, otomobil, mitralyöz, silâh, cebehâne, erzâk külliyetli olarak iğtinâm etmiş, ba'dehu Kerkük'e doğru ilerileyerek, cemm haldeki İngiliz kuvvetini muhâsara ve mağlûb etmiş, bundan sonra Kerkük etrâfındaki muhârebe kesb-i şiddet etmiş. İngilizler'in mütemâdiyen kuvvetlerinin artması ve yevmiye, 12 tayyâre ile ve top ve mitralyözlerle icrâ etdikleri şiddetli ateşlere cebehânelerinin bitmesi hasebiyle mukâvemet ederek 18 Haziran sene [1]335'de Şeyh Mahmud, kuvvetini tezyîd içün İran hudûduna çekilmiş olduğundan İngilizlerle Süleymâniyye'ye tekrâr girerler. Şeyh Mahmud'un 300 pâre köyünü tahrîb ve yağma ederler ve Şeyh Mahmud isminde Süleymaniyeli diğer bir Müslümânı şehîd ederler. Bu muhârebelerde Şeyh Mahmud İngilizler'den 150 otomobil, 4000 tüfenk, 12 mitralyöz, 500 katana ve ester, 37 yük gümüş pâre, 40 ruble iğtinâm etmiş 2500 telefât verdirmiş. Şeyh Mahmud vak'asından evvel Musul vilâyetine bir fırkaları varmış bu vak'a ile bir fırka daha getirmişler, aşâ'irin kuvve-i ma'neviyyesi iyi imiş. Bütün urbân ve ekrâd evvelce Hükûmet-i Osmâniyye aleyhine yapdıklarına nâdim imiş. Hükûmet-i Osmâniyye'yi çok arzu ediyor ve İngilizlerden müteneffir imişler.

2- Şeyh Mahmud, kuvvet aldıkdan sonra Süleymaniye'yi İngilizler'den alarak Kerkük'e doğru ilerilediği istihbâr kılınmış, 25. 8. [13]35 târîhinde arzedilmişdir.

3- Erzurum, Trabzon, Van vilâyetilerine arzedilmiştir.

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi
Aded
Umûmî: 6313
Husûsî: 919

Hulâsa: İngilizlerin Süleymaniye ve havâlîsindeki ahvâl ve harekâtı hakkında.

Mahremânedir

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü efendim hazretleri,

İngilizlerin Süleymaniye ve havâlîsindeki ahvâl ve harekâtı hakkında ba'zı ma'lûmâtı hâvî On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan alınan 12 Eylül sene [1]335 târîhli ve 308/1110 numaralu tezkirenin bir sûreti manzûr-ı âlî-i nezâret-penâhîleri buyurulmak üzre leffen takdîm kılındı. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 18 Eylül sene [1]335

Erzurum Vâlîsi
Bende
es-Seyyid Mehmed Reşîd

Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsûs Müdîriyyeti
Târîh: 4 Teşrîn-i Sânî sene [1]335

Sadâret-i Uzmâ'ya

Mahrem

İngilizlerin Süleymaniye ve havâlîsindeki ahvâl ve harekâtına dâ'ir ba'zı ma'lûmâtı hâvî On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan gönderilüp Erzurum Vilâyeti'nden bâ-tahrîrât irsâl kılınan tezkirenin sûreti manzûr-ı sâmî-i Sadâret-penâhîleri olmak üzre leffen arz u takdîm kılınmış olmağla ol bâbda.

BOA. *DH.KMS, nr. 50-3/25, belge sıra nr. 78/1, 79, 80, 81*

EK-AÇ

MUSUL HALKININ BÖLGEDEKİ İNGİLİZ GÖREVLİLERİ ÖLDÜRDÜKLERİ VE OSMANLI YÖNETİMİNİ İSTEDİKLERİ

[Musul'da ahâlînin Akra, İmâdiye ve Erbil'i İngilizlerden ve İngilizlere hizmet eden yerlilerden temizleyerek mahallî idareler kurdukları, halka kötü muamelelerinden dolayı değiştirilen Musul'un İngiliz Vâlisi Peyman'ın yerine tayin olunan kişiyi de Akra siyasî hâkimi, tercümanı ve muhafızlarıyla birlikte öldürdükleri ve Şemdinan Kaymakamlığı'na, bütün bunları İslâm dini ve Osmanlı Hükûmeti'ne hizmet için yaptıklarını bildirerek kendilerine silah, cebhane ve ehliyetli zabit gönderilmesini istedikleri; ayrıca Osmanlı Devleti'nden son derece memnun oldukları ve tekrar Osmanlı yönetimini hasretle bekledikleri yolunda da haberler alındığından, bu müracaatların cevapsız bırakılmasının Musul ahâlî ve aşiretleri arasında kırılmaya sebep olacağına dair Van Vâliliği'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen ***telgraf]***

4 Ra. 1338 (27 Kasım 1919)

Şifre Telgrafnâme

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi
Mahreci: Van
Târîh-i keşîdesi: 29 Teşrîn-i Sânî sene [13]35
Kaleme vürûdu: 30 M[ezkûr]

13. 11. [13]35 şifreye lâhıkadır. Musul ve Akra hâkim-i siyâsîlerinin ora ahâlîsi tarafından katledildiğini berâ-yı ma'lûmât arzetmiş idim. Bu def'a alınan ma'lûmât-ı cedîde-i mevsûkaya nazaran ahâlîye bed mu'âmelesinden dolayı İngiltere hükûmet[in]çe tebdîl olunan Musul İngiliz Vâlîsi Peymân'ın yerine ta'yîn olunan zât devren Barzan'a gelüp Barzan Şeyhi Ahmed Efendi ile ba'de'l-mülâkât avdet ederek refâkatindeki Akra hâkim-i siyâsîsi ve tercümânı ve elli dokuz kişiden ibâret muhâfızlarıyla berâber Barzan'ın Bîrekberân karyesi civârında katl edilmişlerdir. Bunun o civâr aşâyiri rü'esâsının ittifâkıyla bir kıyâm maksadıyla da yapıldığı anlaşılmışdır. Barzan Şeyhi mûmâ-ileyh Ahmed Efendi ile Barzan ve Zîbâr ve Şirvan civâr aşâyiri rü'esâsı tarafından civâriyyet hasebiyle Şemdînân Kâ'im-i makâmlığı'na yazılan müte'addid mektûblarda keyfiyyet hikâye edilerek bunların dîn-i İslâm ve Hükûmet-i Osmâniyye'ye bir hidmet emeliyle ve İngilizleri oralardan çıkarmak maksadıyla yapıldığı ve ellerinde kâfî mikdârda silâh ve cebehâne olsa senelerce topraklarını müdâfa'a edebilecekleri ve fakat silâhlarının az ve cebehânelerinin büsbütün mefkûd bulunduğunu beyân ederek bir mikdâr cebehâne gönderilmesini sûzişli bir lisân ile istirhâm ediyorlar. Keyfiyyet berâ-yı ma'lûmât arzolunur. Hükûmetce bunların bu taleblerinin tervîci bi't-tabi' mümkün değil ise de bu mürâca'atı büsbütün cevâbsız bırakmak bi'l-hâssa bu son zamanlarda Osmanlılardan fevka'l-âde izhâr-ı hoşnûdî ve tahassür etdikleri hakkında mevsûk haberler alındığından idâre-i Osmâniyyenin avdetini tehâlükle bekleyen Musul ahâlî ve aşâyiri üzerinde inkisârı mûcib olacağından bu bâbda nokta-i nazar-ı sâmîlerinin sür'atle emr ü iş'ârını istirhâm ederim.

Fî 22 Teşrîn-i Sânî sene [13]35

Vâlî
Midhat

Şifre Telgrafnâme

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi
Mahreci: Van
Târîh-i keşîdesi: 29 Teşrîn-i Sânî sene [13]35
Kaleme vürûdu: 30 M[ezkûr]

Teşrîn-ı Sânî sene [13]35 telgrafnâmeye lâhıkadır.

Musul havâlîsinde kıyâmın günden güne büyümekte olduğu ve Musul'dan ahâlînin dağlara çekilmekde bulundukları ve Akra, İmâdiye, Revanduz ve Erbil'in İngilizlerle hidmetlerinde bulunan yerlilerden tathîr edilerek mahallî idâreler teşkîli ile icrâ-yı hükûmet edildiği ve fakat tanzîm-i umûra kâbiliyetli kimseler olmadıklarından idâreyi tensîk ve tedvîr içün me'mûr gönderilmesini hükûmetimizden ricâ etmekde oldukları, Şemdînân Kâ'im-i makâmlığı'ndan bildiriliyor. Cebehâne ve silâh ve kendülerini idâre edecek zâbit gönderilmesi hakkında Musul ahâlî ve aşâyiri tarafından vukû' bulan mutâlebât ve istirhâmâtın mütevâliyen te'kîd edılmekde olduğu ve Şemdînân'da bunun içün adamlarının ıntizârda bulunduğu ve İngilizlerin ehl-i kıyâmı tenkîl içün Musul'dan külliyetli kuvvet ihzâr ve tahrîk etdiği hâlde hareket eden kıta'âtın geriye celbedildiği ve şimdilik yalnız tayyârelerle istikşâfât yaparak ba'zı kasabâtı ve büyük kurâyı' bombardıman etdirdiği kezâlik Şemdînân Kâ'im-i makâmlığı'ndan bildırilmekde olduğu berâ-yı ma'lûmât arzolunur.

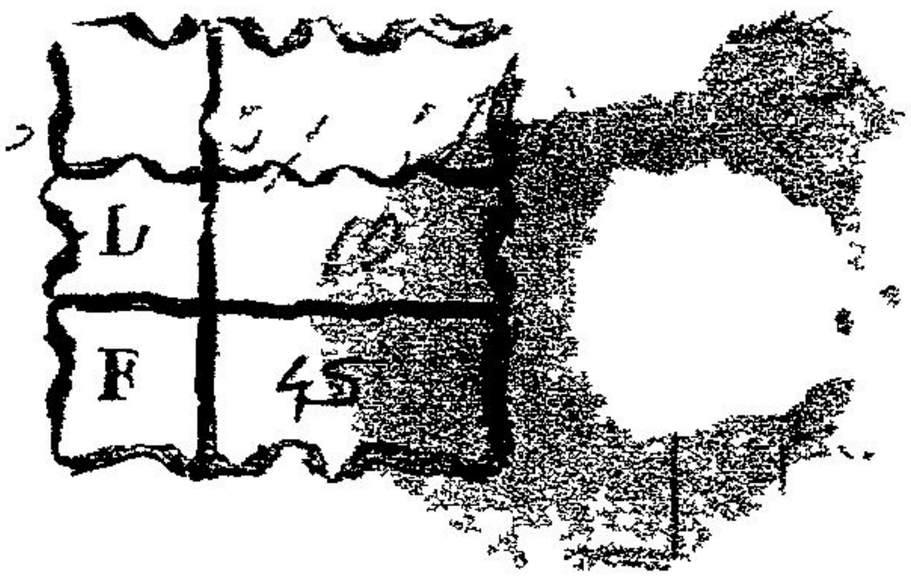
Fî 27 Teşrîn-i Sânî sene [13]35

Van Vâlîsi
Midhat

BOA. ***DH. KMS, nr. 50-3/25, belge sıra nr. 85, 86, 87***

EK-AD

BELGE NO: 89

GNKUR
ATASE
ARSIVI

C U R
I
IC ISH
I 348
C 118
118-1

BELGE NO: 89

Van

1 Nisan 336

Vusûlü 4 Minh

Saat 10 evvel

15. Ko. Kumandanlığına

1 Mart 336 şifreye zeyldir.

Musul'da teşekkül eden cem'iyyet-i hâfîyenin aşâir rüesâsına neşrettikleri beyannamenin posta ile vürûd eden bir sûreti li-ecl takdim fırkaya tevdi' edilmişdir. El-ad namıyla tevdi' edilen cem'iyyetin hûlasa-i neşriyyâtı İngilizler aleyhinde bütün halkı kıyam ve cebren içlerinden tard etmekdedir. Bu beyanname ile birlikde gönderilen Çal müdürünün tahrirâtında Butan kıt'asındaki Kürtlerle Cizre Hükûmeti tarafından silâh tevzî' edildiği ve havaların küşâyişinde taarruz edecekleri ihbar edilmişdir efendim.

Van Valisi

Midhat

İSH KUTU: 348 GÖMLEK: 118 BELGE: 118 - 1

Van

1 Nisan 1920

Gelişi 4 Nisan

Saat 10

15 nci Kolordu Komutanlığına

1 Mart 1920 tarihli şifreye ektir.

Musul'da kurulan gizli cemiyetin aşiret reislerine yayımladıkları beyannamenin posta ile gelen bir sureti takdim için tümene gönderilmiştir. El-ad adıyla gönderilen cemiyetin yayınının özeti, İngilizlere karşı bütün halkı ayaklandırmak ve onları buradan zorla uzaklaştırmaktır. Bu beyanname ile birlikte gönderilen Çal müdürünün yazısında da Butan kıt'asındaki Kürtler ile Cizre Hükûmeti tarafından silâh dağıtıldığı ve havalar ısınınca taarruz edecekleri ihbar edilmiştir.

Van Valisi

Midhat

8/7/931 EK-AE

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
EMNİYET İŞLERİ
UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Şube I.B.I
Hususi 6267
Umumi

68

Hülâsa:
İrakda Hiristiyan akalliyetleri hakkında:

Başvekâleti Celileye

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Zeyl : 6 / 6 / 931 tarih ve 5728 numaralı tezkereye.

Hırıstiyan Ekalliyetleri hakkında malûmatı muhtevi olup Bağdat Elçiliğimizin Hariciye Vekâletinden zeylen tevdi buyrulan tahriratı sureti leffen arz ve takdim kılındı efendim.

Dahiliye Vekili.

Takdim
9-7-931

Hıfzı
27-2-971

Cevaben yazılacak muharrerata ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur.
3- 030 | 10 | | | 258 | 7408 | 8

S U R E T

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

8 / 5 / 931 tarihli ve 117 numaralı tahrirata zeyildir :

Reisülvüzera Nuri Sait paşa ile dün vaki olan mülakatımda hıristiyan ekalliyetleri meselesinden dolayı son günlerde çıkan hadise ile tevkifat hakkında mumaileyh bendenize şu malûmatı verdi .

1 - Bu meselede Kup namındaki İngiliz Avrupadaki bir hıristiyan cemiyeti namına hareket etmiş ve Fransız siyasetinin müzakeratına nail olmuştur . Musulda papanın mümessili ve ırkan Fransız olan reisi ruhani bu meslede en büyük rolü oynamıştır . Fakat ikametgâhında taharriyat yapmak mümkün olmamaktadır.

2 - Şimdiye kadar yapılan tahkikatta Bağdattaki Fransız konsolos kâtibinin bu işte alâkasına delâlet eder bazı vesaik elde edilmiştir. Hıristiyan halk arasında yapılan propagandalarda Türkiyeye İskenderon havalisi terk olunacağı ve ana mukabil Türkiyenin de Urfa-Mardin-Diyarıbekir mıntakasını terk edeceği ve İrak'ın şimali ile beraber bu mıntaka sahasında bir hıristiyan hükûmeti tesis edileceği işaa olunmaktadır .

3 - Musul havalisindeki Hıristiyan ehvali arasında ekseriyeti teşkil eden gildaniler hükûmete sadıktır . Bunların patrikleri hükûmete yardım etmektedir .

Muhacır ve meskun asurilerin bu meselede muayyen bir cephesi yoktur . Anlar temamen İngilizlere tabi olup anların direktifleri ile hareket ederler.Türkiyeden firar eden ermeniler ve diğer hıristiyanlar ekalliyetler meselesinde Fransızlara mecluplurlar. Fransızların emeli müslümanlarla hıristiyanlar arasında bir katil yaptırmaktır . Bu suretle İrakın akvam cemiyetine dühuliine mani olmak ve hiç olmazsa Hıristiyan ahali üzerinde Avrupa mandasını veya himayesini ipka ettirmektir. İrak Hükûmeti bu kıtalden pek ziyade tevahhuş etmektedir .

4 - Şükrü Mehmet, iki senedenberi siyasi mahiyette her türlü teşekküllerle alâkasını kestiğini iddia etmekte ve İrak hükûmetini tahriri teahhütler ve teminatlarla temine çalışmaktadır.

Bazı yerlerden hala kendi adresine bir takım evrak gönderilmesi mahaza kendi namını anlarca evvelden malûm olmas ndan neş'et ettiğini söy-

030 | 10 | | | 258 | 740 | 8

T. C
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

söylemektedir .

5 - İrak tabiiyet kanunundaki suhuletlerden istifade ederek bir çok muzir ecnebi anasır İrak tabiiyetine geçmiş ve İrakta kendi tahrikkâr siyasetlerini serbestce tatbik için bir masuniyet elde ~~mmkk~~ etmişlerdir .

İrak Hükûmeti bu mahzurun önünü almak için tabiiyet kanununda bu günlerde bazı tadilat icra edecektir. Bu tadilat ile İrak tabiiyetini ihraz etmiş ecnebi anasırını on sene müddet zarfında İrak tabiiyetinden iskata hükûmetin hakkı olacaktır.

Nuri paşanın baladaki beyanatında hırıstiyan ekalliyetleri meselesinde bütün mes'uliyet Fransız siyasetine tahmil edilmek istenilmektedir Halbuki bu iş için gerek burada ve gerek avrupada çalışan bir çok İngiliz ajanları buradaki Âli komiserlik himaye etmiyor gibi görünmektedir .

Hırıstiyan ekalliyetleri meselesi sırf İraka ait bir mesele olmasına rağmen Hoybuncuların buna da müzaharet ettiklerini burada anlara muhalif olan kürtler ve bazı resmi ~~mmmmmmmm~~ muhafil beyan etmektedir. Hatta bu meseleye iştirak eden kürt polatikacılarına bura kürtleri arasında hoybuncu namı verilmekte ve millet haini at edilmekte olduğu maruzdur efendim.

Bağdat Elçisi

Aslı gibidir .

| 030 | 10 | | | 258 | 740 | 8 |

EK-AF

Türkiye Cümhuriyeti
Hariciye Vekâleti

I. nci Daire Umum Müdürlüğü

III.ci Şube

28474 - 191

Lef: 1

435

114

Ankara 19 Şubat 1933

Hulâsa

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başvekâlete

İrak'ta nasyonalist cereyanından bahis olarak Daily Mail gazetesinde intişar eden makalenin İraklıların türklere imtisal etmek istedikleri yolunda bazı tefsiratı da havi olması itibarile şayanı dikkat görülerek tercümesi Londra Büyük Elçiliğimizden gönderilmiş olmakla bir sureti yüksek ittilalarına leffen takdim kılınmıştır Efendim Hazretleri.

Hariciye V.Vekili

Tetkik
19-2-933

Hıfz
14-3-

030	10			259	741	31

Le Daily Mail du 26. 1. 1933

T. L'IRAK EST SUR LA MAUVAISE VOIE.

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kirkuk, Irak.

L'Irak, le nouveau Royaume que la Grande Bretagne a protégé fait preuve des caractéristiques d'un enfant gâté et ingrat. Bien qu'à peine sorti du berceau, et incapable de se tenir debout tout seul, il fait preuve d'air de supériorité qui pourrait bien être ridicule dans un état aussi jeune, si ce n'était que cette attitude, si elle n'est pas entravée, pourrait gravement retarder les progrès du pays.

Sa dernière manifestation consiste en un mouvement appelé nationaliste qui demande que la Grande Bretagne quittât le pays et qu'elle emporte avec elle ses aéroplanes. Cette agitation n'est pas vraiment une manifestation nationale, mais si elle est stimulée par de la propagande perverse, elle pourrait bien aisément le devenir. Son chef est Yassin Pacha un ancien Ministre décrit comme l'un des deux hommes les plus capables de l'Irak - l'autre est le Roi- et qui a un grand nombre de partisans parmi la jeune génération.

Les Nationalistes rencontrent de l'opposition de la part de bon nombre d'irakiens intelligents et prévoyants, qui se rendent compte que ce serait se suicider si la R.A.F. devait quitter ses bases avant que l'armée indigène novice soit capaboe de défendre le pays. Le fait de savoir s'ils parviendront à rendre leur opposition efficace et à empêcher la dénonciation du traité est une question qui cause une anxiété grave dans la communauté étrangère.

Suivant les termes du traité, les unités de la Force Royale de l'Air à Hinadi (Bagdad) et à Mossoul doivent se déplacer dans un délai de cinq ans vers une base nouvelle à l'Ouest de l'Euphrate. Le troisième dépôt à Basra, où il y a pour le moment deix escadrilles et quelques autos blindées ne sera pas affecté par le changement. Une des propositions est que les unités dans l'intérieur du paysseront concentrées entre Ramadi et Falujah, environ quatre-vingt dix milles à l'Ouest de Bagdad. L'alternative est de les amener à Basra et de faire une vaste base à cet endroit.

Yassin Pacha et ses partisans se rendent parfaitement compte que l'armée d'Irak est incapable d'assurer la sécurité intérieure. Elle se compose de moins de dix bataillons, et bien qu'elle ait été amenée à un état d'efficacité louable par ses instructeurs britanniques, elle ne peut aller en compagne sans appui. Ceci fut démontré au printemps dernier dans les opérations contre le Sheikh Ahmed de Barzan, lorsqu'il fut nécessaire d'employer des aéroplanes pour le forcer à se rendre.

Les tribus destructives du Désert seraient heureuses de voir la Force Royale de l'Air quitter l'Irak. Ils s'intéressent déjà à l'agitation nationaliste, bien que pour le moment ce n'est qu'en spectateurs. L'entrée de l'Irak dans la S.D.N. fut interprêtée par certains chefs de tribus comme signifiant la fin de la protection britannique.

030 | 10 | | . | 259 | 94 | 31

T. C
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Je me suis laissé dire qu'un Sheikh s'est adressé à un fonctionnaire britannique à Bagdad il y a peu de temps, et lui a demandé si les aéroplanes resteraient neutres en cas d'une attaque de la capitale pendant l'été prochain, par les tribus. La réponse a été: Ils vous bombarderont jusqu'à ce que vous soyiez réduits en miettes." Le Sheikh rit, et répondit qu'il avait entendu dire que les britanniques laissaient les opérations militaires aux mains des Irakiens.

Le soi-disant esprit nationaliste a sans aucun doute été encouragé par les évènements en Turquie et en Perse. Mustapha Kemal et Riza Khan sont fortement admirés comme étant les reconstructeurs de deux états musulmans qui actuellement exercent une grande influence dans cette partie du ~~Proche~~ Moyen Orient. Leur intolérance devant l'intervention de l'étranger dans les affaires nationales et leur attitude plutôt insolente (sous le nom de Nationalisme) témoignée en traitant avec diverses Puissances européennes sont une leçon de choses pour les nouveaux politiciens de l'Irak. La controverse entre la Perse et la Anglo-Persian Oil Co. a été suivie également avec une attention étroite. Si la Grande Bretagne n'était intervenue et n'avait pas adopté une politique ferme, notre prestige en Irak aurait encore été diminué davantage.

Tel qu'il en est, les sentiments anti-britanniques sont forts, et ont augmenté pendant les quelque dix-huit mois qui viennent de s'écouler. Il existe un effort continu pour éliminer les conseillers britanniques salariés et les experts qui ne sont pas protégés par de longs contrats et de les remplacer par des étrangers d'une autre nationalité.

Bon nombre des anciens fonctionnaires turcs qui se trouvent dans des postes gouvernementaux à Bagdad ne cachent pas leurs sentiments anti-britanniques. Les jeunes officiers qui viennent de Sandhurst trouvent qu'il est peu prudent de faire montre de sympathies britanniques trop prononcées ou de parler Anglais dans leurs mess où la langue employée n'est pas l'Arabe, mais le Turc.

Quel sera l'avenir de l'Irak? La Grande Bretagne a bien rempli son mandat. L'avenir prouvera-t-til que ses grandes dépenses et son travail sans fin dans le but d'ériger cet état synthétique ont été gaspillés? Il se peut qu'il en soit ainsi.

A présent que la surveillance britannique a été affaiblie par le licenciement de bon nombre d'experts, le déclin de l'efficacité dans bon nombre de services publiques est péniblement apparent. Je me suis laissé dire de bonne source que la force de la police a perdu 40 pour cent de son efficacité durant les deux dernières années. Le nombre de fonctionnaires de l'hygiène et d'ingenieurs a été matériellement réduit au détriment des provinces. Les officiers agricoles dans un grand district qui jadis travaillaient dans leur propre département, ont été amalgamés avec le service d'irrigation et finalement abolis.

La politique de l'Irak a été de faire disparaitre les rangs les moins élevés du personnel britannique pour raisons d'économie, mais ceci a eu un effet plus désastreux que si on avait supprimé les conseillers les plus importants et qu'on avait maintenu les surveillants britanniques.

J'ai parlé des politiciens irakiens qui nient que la politique actuelle soit inspirée par de la partialité vis-à-vis des Britanniques. Ils affirment que le pays a besoin de l'aide britannique, mais ~~seulement de la meilleure espèce~~.

030 10 253 741 31

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

436

Ils font valoir la plainte familière qu'il y a eu trop de salariés qui ont failli à l'accomplissement de leur tâche. Cette revendication n'est pas une justification suffisante pour l'écroulement de la structure élevée sous le mandat.

Les communautés commerçantes britanniques surveillent avec une certaine inquiétude la direction du mouvement nationaliste. Plusieurs se rendent compte que l'Irak pourrait bien essayer de suivre l'exemple de la Turquie et de la Perse en mettant une barriere aux importations étrangères sauf à un prix d'entrée exorbitant. La Perse a fait de tout commerce un monopole d'état, et les importations doivent équilibrées par les exportations. Cette forme de contrôle d'état a fait l'objet de commentaires favorables dans une grande partie de la Presse indigène.

---

030 | 10 | | | 253 | 741 | 31

EK-A6

T. C.
Hariciye Vekâleti
I..... nci Daire Umum Müdürlüğü
I..... Şube
55-1-102
1641

Ankara 10 — 7 — 1934

Hulâsa .....

.....

.....

(37)

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başvekâlete

İrak'ta Türk kültürüne karşı gösterilen rağbet hakkında Bagdat Elçimizin göndermiş olduğu 25/2/1934 tarihli raporun bir suretini yüksek bilgileri için ilişik olarak takdim ediyorum, Efendim Hazretleri.

Hariciye Vekili

Takdim
10-7-934

1-12-1934

030	10			259	742	14

3-

25/2/934

No 133-65

İrak'ta türkçe ve türk kültürü hakkında.

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Hariciye Vekâleti Celilesine.

Birinci Daire.

Cumhuriyet Türkiyemizde harf inkilâbi yapıldıktan sonra,türkçe okumaye İrak'ta bir durğunluk gelmiş idi.Eskiden tahsillerini türk mekteplerinde yapmış ve türkçe ye hakkile sahip bulunmuş olanlar bile,yeni harfları öğrenüp yeni neşriyat ve asarı okumaya hemen teşebbüs etmemeişler idi.Bu suretle türkçe okumak ve türkçe asardan ve türk kültüründen istifade etmek hususında bir tevakkuf devresi hasıl olmış idi.

Fekat bu devre çok sürmemiş ve türkçe okumak heves ve iştiyakı yavaş yavaş tekrar uyanmıştır.Bugün türkçe okumaya,türkçe öğrenmeye rağbet hayli artmıştır.Son üniversite inkilâbı,bu rağbete kuvvetli bir hiz vermiştır.

Yalnız türkçe yi evvelden bilen münevverler de,ve ana lisanı türkçe olan türkler de,deyil,türkçe yi hiç bilmeyen arap,kürt ve sair kavimlere mensup gençlerde dahi türkçe öğrenmek için kuvvetli bir heves uyanmiştır.Zira burada tahsil eden gençlik,fikir ve kültür ihtiyacini tatmin için arapçada kâfi asar bulamamaktadır.Bu gidayi ancak türkçede bulacağına emindir.Garp asarından ziyade türk asarına müteveccih bulunmaktadır.Zira şarkta inkilâp ruhını ancak bugünkü Türkiye menbaından iktisap edecegi kanaatındadır.

Son zamanlarda türkçe öğrenmek için hususî dershaneler açmak yolunda bazi teşebbüsler başlamiştır.

-2-

Bu cihetle İrak'ta türk lisanı ve türk kültürü için gayet müsait bir hava hasil olmuştur.Bu müsait şerait içinde dilimizin ve kültürümüzün propagandasını yapmak için,simdilik bize terettüb e

T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVİ

bizi ve inkilâbımızı ve kültürümüzü tanitacak ve sevdirecek kitapla
tedarik etmek ve yetişdirmektir.

İmamı Azam türbesi harimindeki dinî medrese talebesi arasında bile türkçe okumak hevesi uyanmiştir. İstanbul Üniversitesindeki son tekâmül, bir çok İrak gençlerinde ikmali tahsil için oraya gitmek ve ayni zamanda Türkiye deki inkilâp havasından feyz almak meyli hasil olmaya başlamiştir.

Memleketimizi İrak gençligi için yakın bir istikbalde bir kültür kiblesi yapabilmek için, burada propagandamıza ehemmiyet vermek ve evvela kitap ve asar yetişdirmek lâzım geldigini arz ederim Efendim.

Bağdat Elçisi.
Zekai Konuk

030 | 10 | | | 259 | 742 | 14

EK-AG

Türkiye Cumhuriyeti

Hariciye Vekâleti

I. nci Daire Umum Müdürlüğü

2. Şube

Ankara 25 — 1 — 193 7

Hulâsa Irak matbuatının neşriyatı h.

4136

167

22

54

Yüksek Başvekâlete

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Irak matbuatının İskenderon-Antakya meselesi hakkındaki neşriyatının mahiyeti hakkında Bagdat Elçiliğimizden alınan bir yazının örneği ilişik olarak yuksek bilgilerıne arzedilmıştir.

BR.

Haricıye V. Vekili

elçi

vekili Naf

Hafiz

25-1-37

030.10.259.745.20

S. B. Ö.

13 - I - 937

İskenderun - Antakya davası h.

34-17

T C
BAŞBAKANLIK
... ARŞİVİ

Hariciye Bakanlığına

2 - I - 937 tarihli ve I - I sayılı yazımıza ektir .

İskenderun - Antakya davası , burada bazı arab nasiyonalistlerini işgal etmekten hali kalmayor isede , matbuatta , arablık namına yaygaralar görülmiyor . Fakat bizim neşriyatımızın hulasaları gazeta sütunlarında her gün efkârı umumiyeye arzolunuyor . Suriye matbuatının bizi incidecek neşriyatı bura gazetalarına nakil edilmiyor . Hükumet bu cihete müsaade etmiyor . Yalnız o tarafın bize tecavüz mahiyetinde olmayan bazı müdafaaları Irak gazetalarında yer bulabiliyor .

Suriye'de Vatanî kitle erkânından Adil Azme namında bir zat, geçen gün Bağdad'a gelmiş idi . Reisülvüzera ve Hariciye Veziri ile görüşüp , Irak hükumetinin ve Irak matbuatının " Sancak " davasile lüzumu derecesinde meşgul olmadıklarını bir serzeniş lisanile beyan etmiştir .

İngiltere hükumeti , son Filistin isyanında , Arab hükumetlerine fazla yüz vermiş ve Arab hükumdarlarının Felestin'deki isyana müdahale etmelerine müsaade etmiş olduğu cihetle , arab nasiyonalistlerini şımartmış ve anların arab davası zan ettikle

030 | 10 | | | 259 | 245 | 20

C.B. 20

T.C.
BAŞBAKANLIK
...NİFİ ARŞİVİ

istemeleri
her işe burunlarını sokmak cüretini vermiştir . Ingilterenin
sukutuna
bu hareketi , arab muhitinde kendi prestijinin sebeb olmuştur .
Bu sebeble Felestin asileri için " İngiltere müttefiki " Irak'tan
alenî ve resmî surette para ianeleri toplanmış ve Irak Hilali-
ahmerinin bütün sermayesi Felestin asilerine gönderilmiştir .
Bundan maada asileri organize etmek ve anların başkumandanlığını
deruhde eylemek üzere Irak ordusu zabitlerinden Fevzi Kavukçu
namında bir zabit bir çok gönüllü efrad ile Felestin'e gönde-
rilmiştir . İsyan bittikten sonra bu adam Irak'a avdet etmiş ve
büyük bir fatih gibi ve bir muzaffer kumandan gibi Bağdad'da
pek mutantan merasim ile istikbal edilmiş ve hükumetin misafiri
olmuştur . Bunlar hep , Irak'taki İngilizlerin gözü önünde cereyan
etmiş ve anlar tarafından protesto edilmemiştir . Bu halleri
gören arablar nazarında İngiltere'nin prestiji sukut etmiştir .

Suriye'deki arab nasiyonalistleri de , bu zihniyetin sevkile
Irak hükumetinin bu Sancak davasında temamen lâkayd kalmasını
hoş görmemektedirler . Fakat Irak hükumeti bize karşı olan dostâne
ve müstakimâne vaziyetini temamen muhafaza etmektedir .

Birkaç günden beri İstanbul Radyo istasyonunda , Sancak
meselesi hakkında verilen arabca konferanslar , burada büyük bir
alaka ile dinlenmekte ve iyi tesirler hasıl etmektedir .

Derin saygılarımla arzederim .

Bağdad Elçisi
Z. Lutfi Barkoway

030 | 10 | | | 259 | 745 | 20

T. C.
BAŞBAKANLIK
AMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

12709

EK-AH

KARAR

Türkiye ile Irak arasında imzalanmış ve 5130 sayılı kanunla onanmış bulunan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına bağlı 3 sayılı protokol gereğince kurulan " Türk - Irak Eğitim İşbirliği Komisyonu" tarafından alınmış olan ilişik kararların onanması; Millî Eğitim Bakanlığının 17/3/1951 tarihli ve 4/235-1-H/2669 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 21/3/1951 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştı

CUMHURBAŞKANI

C. Bayar

Başbakan

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

Millî Savunma Bakanı

İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

Bayındırlık Bakanı

Eko ve Ticaret Bakanı

Sa ve So Y Bakanı

IRAK - TÜRK EĞİTIM İŞBİRLİĞİ KOMİSYONUNUN 1950 YILINDA YAPTIĞI TOPLANTIDA ALINAN KARARLAR.

DECISIONS DE LA COMMISSION TURCO - IRAKIENNE POUR LA COOPERATION EN MATIERE D EDUCATION PRISES EN SA SESSION DE 1950.

Irak ile Türkiye arasında imzalanmış bulunan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına bağlı 3 numaralı protokol gereğince kurulmuş olan «Irak-Türk Eğitim İşbirliği Komisyonu» ilk toplantısını Ankara'da, Millî Eğitim Bakanlığı binasında, Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin başkanlığında, 15 Eylûl 1950 tarihinde yapmıştır. Bu toplantıda, Irak Hükümeti namına Hâşim El Alûsi, Prof. Tahsin İbrahim, Bahaeddin Avni ve Türkiye Hükümeti adına Hamdi Akverdi, Muhiddin Akdik, Galip Evcen bulunmuşlardır. Irak-Türk Eğitim İşbirliği Komisyonu müteakip toplantılarını 18, 20 ve 22 eylûl tarihlerinde Ankara'da, 29 eylûl tarinde İstanbul'da, 5 ve 9 ekim tarihlerinde yine Ankara'da yapmış, Irak - Türk Dostluk Antlaşmasına bağlı 3 numaralı protokolun 3 üncü maddesindeki fıkraları ayrı ayrı inceliyerek aşağıdaki hususlarda mutabık kalmıştır:

1. Bu birinci fıkrada:

a) İlk ve Ortaokullardan, Liselerden, Sanat Okullarından ve Yüksek Okullardan mezun olanların diplomaları her iki Hükümetçe kayıtsız olarak mütekabilen tanınacaktır. Ara sınıflardan gelenlerin durumu için de, okul programlarının karşılıklı olarak tetkikinden sonra gelecek yıl yapılacak toplantıda bir karara varılacaktır.

b) Her iki memleket, diğer tarafın fakültelerince verilmiş olan lisans diplomalarını karşılıklı olarak kabul edecektir. Fakültelerde, sınıf veya sömestriler arasındaki muadelet keyfiyeti, karşılıklı olarak ilgili üniversitelerce tesbit olunacaktır.

La «Commission turco-irakienne pour la coopération en matière d'éducation» créée conformément au protocole numéro 3 de la Convention d'Amitié et de Bon Voisinage contractée entre l'Irak et la Turquie, a tenu sa première réunion, le 15 septembre 1950, à Ankara, au Ministère de l'Education nationale, sous la présidence de M. Tevfik İleri, Ministre turc de l'Education nationale. Avaient participé à cette réunion au nom du Gouvernement irakien M. Hachime El Aloussi, le Professeur Tahsin İbrahim, M. Bahaeddin Avni, et au nom du Gouvernement turc MM. Hamdi Akverdi, Muhiddin Akdik, Galip Evcen. Ladite Commission a tenu ses réunions suivantes les 18, 20 et 22 septembre à Ankara, le 29 septembre à Istanbul, les 5 et 9 octobre à Ankara, et, après avoir examiné un tocole numéro 3 de la Convention d'Amitié à un les paragraphes de l'article 3 du protocole turco - irakienne, elle est convenue de ce qui suit:

Paragraphes:

1. a) Les diplômes délivrés par les écoles primaires et secondaires, les lycées, les écoles des arts et métiers et les écoles suprérieures seront reconnus réciproquement sans aucune réserve par les deux Gouvernements. Pour le cas de ceux qui viendront avant d'obtenir un diplôme, une décision sera prise à la session qui doit avoir lieu l'an prochain, aprés l'étude réciproque des programmes scolaires des deux pays.

b) Les diplômes de licence délivrés par les facultés des deux pays seront reconnus réciproquement. L'équivalence entre les classes et les semestres dans les facultés sera déterminée par les universités intéressées.

2 ve 8. Bu maddeler sene içinde Komisyonlarca, tatbik şartlarını araştırma bakımından tetkik mevzuu yapılacaktır.

Karşılıklı olarak Arapça ve Türkçe okuma kitapları incelenecek, Türkçe ve Arapçanın tedris edileceği müesseseler öğrencilerinin ihtiyaç ve alâkalarına uygun yeni okuma kitapları hazırlanması derpiş edilecektir.

3. Yatılı okullarda veya Devletten burs almak suretiyle okutulmak üzere Hükümetlerce karşılıklı olarak gönderilecek öğrencilerin alâkalı Hükümetlerce seçilmesi esası kabul edilmiştir. 1951-1952 ders yılında, Irak'tan Türkiye'ye, Türkiye'den Irak'a beşer öğrenci gönderilecek, bunlar için gerekli burs ödeneğini her iki Hükümet kendi bütçelerinden temin edecektir.

4. Türkiye'de ve Irak'ta kendi hesaplarına okuyan Irak'lı veya Türk talebelerinin listeleri taraflarca birbirlerine bildirilmek suretiyle, Millî Eğitim Bakanlıkları organlarının bunların yetişme durumlariyle ilgilenmesi kabul edilmiştir.

Kültür Ateşeleri bulunmayan yabancı memleketlerdeki talebelerinin bakıp gözetme işleriyle, vâki olacak talep üzerine, diğer taraf Kültür Ateşelerinin meşgul olabilmeleri prensibi üzerinde mutabık kalınmıştır. Karşılıklı olarak Irak'ta ve Türkiye'de birer Kültür Ateşesi bulundurulması hususunda Komisyonlar kendi Hükümetlerine tavsiyede bulunacaklardır

5. Gençler arasında komşu memleketin dilini tam yetenekle öğrenme isteğini uyandırmak maksadiyle, her iki taraf, öğrenim müesseselerinde karşı tarafın ana dilini kolaylıkla öğrenmeyi sağlıyacak tedbirler alacağı gibi, bu dillerin öğrenilmesini teşvik edici tedbirlere de başvuracaktır. Bu cümleden olarak:

2. et 8. Les Commissions seront saisies de ces articles dans le courant de cette année afin d'en étudier les possibilités d'application. Les manuels de lecture en arabe et en turc seront examinés réciproquement et sera prévue la préparation de nouveaux ouvrages de lecture répondant aux besoins et intérêts des élèves des établissements scolaires dans lesquels le turc et l'arabe seront enseignés.

3. On est tombé d'accord sur le principe que les étudiants qui devront être envoyés réciproquement pour faire leurs études dans les écoles internes, ou comme boursiers de l'Etat, seront choisis par les Gouvernements intéressés. Dans l'année scolaire 1951-1952, 5 étudiants seront envoyés de l'Irak en Turquie et 5 de la Turquie en Irak; la subvention pour couvrir leurs frais d'études sera assurée des budgets des deux Gouvernements.

4. Les listes des étudiants irakiens ou turcs poursuivant leurs études à leurs propres frais respectivement en Turquie et en Irak seront échangées entre les deux Gouvernements, et les organes des Ministères de l'Education nationale s'intéresseront à leur formation.

On est tombé d'accord sur le principe que, dans les pays étrangers où l'une des parties n'a pas d'attaché culturel, celui de l'autre pourra s'occuper, sur demande, de la surveillance et du contrôle de ses étudiants.
Les Commissions conseilleront à leur Gouvernement d'envoyer réciproquement des attachés culturels.

5. En vue de susciter chez les jeunes l'envie d'apprendre avec une compétence parfaite la langue du pays voisin, les deux parties prendront les mesures propres à leur enseigner facilement, dans les établissements scolaires, la langue maternelle de l'autre pays, et elles recourront aussi à des mesures qui les encourageraient à apprendre ces langues. Entre autres:

a) İki memleketin resmî dilleri, Yüksek Öğrenim Müesseselerinde ilim dili olarak karşılıklı kabul edilecek, Almanca, Fransızca, İnglizce lisanlarına ilim dili olarak tanınan muafiyetler Türkçe ve Arapça'ya da teşmil olunacaktır.

b) Türkiye'de Arap Dili ve Edebiyatı Enstitülerinden ve İlâhiyat Fakültesinden her yıl birincilikle mezun olacak birer öğrenciye Irak Hükümeti bir yıllık burs verecek, mukabil olarak da Türk Hükümeti aynı şartlar dahilinde Irak'lı bir öğrenciye bir yıllık burs verecektir.

6 ve 7 *Dinlenme Kampları:* Türkiye'de, Perşembe (Karadeniz), Erdek (Marmara), Kozak (İzmir)' Abant (Bolu), Gölcük (Elâzığ)da dinlenme kampları vardır. 15 Haziran - 15 Eylûl tarihleri arasında açıktır. Buraları sabit kamp yeri olup tesisleri mevcuttur. Herkes iştirâk edebilir. Yeme ve yatma dahil, bir günlük ücret 400-650 kuruş arasında değişir. Bu kamplara Irak'tan iştirâk edeceklerin masrafları Irak Hükümeti tarafından ödenecektir.
İzci kampları: Her iki memlekette izcilik teşkilâtı genişledikçe, mütekabiliyet esaslarına göre izcilik temaslarına imkânlar sağlanacak, müşterek kamplar kurulacak ve geziler tertip edilecektir. Irak'ta Şaklave' de veya diğer bir yerde ve Türkiye'de İzmir ve Sapanca'da İzci Lideri yetiştirilmek üzere açılan kamplardan iki taraf da karşılıklı olarak istifade edecektir.
1950 yılı Kasım ayı içinde Beynelmilel İzcilik Teşkilâtı'nın göndereceği bir izcilik öğretmeninin nezaretinde İstanbul'da ve Ankara'da Oymak Başı yetiştirmek ve beşer gün devam etmek üzere açılması düşünülen kurs tahakkuk ettiği takdirde Irak'tan da birkaç kişinin bu kursa iştirâk ettirilmesi temin edilecektir.

a) Les langues officielles des deux pays seront reconnues comme langues scientifiques dans les établissements de l'enseignement supérieur, et les exemptions reconnues à l'allemand, au français et à l'anglais en qualité de langues scientifiques seront étendues également à l'arabe et au turc.

b) Tous les ans, le Gouvernement irakien accordera une bourse d'une durée d'un an à chacun des étudiants turcs qui seraient premiers aux examens de fin d'études de la Faculté de Théologie et des Instituts de la Langue et de la Littérature arabes de Turquie, et réciproquement le Gouvernement turc aussi donnera dans les mêmes conditions une bourse d'un an à un étudiant irakien.

6. et 7. *Camps de repos:* Il existe en Turquie des camps de repos, qui durent du 15 juin au 15 septembre, à Perşembe (Mer noire), à Erdek (Mer de Marmara), à Kozak (İzmir), à Abant (Bolu), à Gölcük (Elâzığ). Ce sont des endroits déterminés ayant des installations requises. Tous ceux qui voudront, peuvent participer à ces camps où les frais sont de 400 à 650 piastres turques par jour, y compris le logement et la nourriture. Les frais des Irakiens qui y participeraient, seront couverts par le Gouvernement irakien.

Camps de scoutisme: A mesure que l'organisation de scoutisme se développera dans les deux pays, les possibilités seront assurées aux relations de scoutisme, des camps et des excursions seront organisés en commun, selon les principes de réciprocité. Les deux parties profiteront réciproquement des camps organisés à Şaklave ou ailleurs en Irak, à Izmir et à Sapanca en Turquie, en vue de former des leaders pour les scouts. En cas de réalisation du projet des cours pour des chefs de groupes qui doivent durer cinq jours à Ankara et à Istanbul, sous la surveillance d'un professeur de scoutisme qui sera envoyé par l'Organisation Internationale de Scoutisme, on assu-

Antrenör ve Beden Eğitimi Öğretmeni: Turkiye'de Beden Eğitimi Öğretmeni yetiştirmek üzere kurulmuş bir Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsü mevcuttur. Tahsil müddeti üç yıl olan bu Enstitüye Öğretmen Okulu mezunlariyle lise olgunluk imtihanını vermiş kız ve erkek öğrenciler imtihanla alınırlar.

Giriş imtihanı şu derslerden yapılır: Cimnastik, spor, atletizm, oyun, fizyoloji, beden eğitimi bilgisi;

Enstitüde okutulan dersler şunlardır:

Amelî dersler: Cimnastik, spor, oyun, ritmik cimnastik ve halk oyunları;

Nazarî dersler: Beden eğitimi bilgisi, oyun ve spor bilgisi, beden eğitimi tarihi, anatomi-fizyoloji, spor hijyeni ve ilk yardım, tıbbî cimnastik ve masaj, saha ve malzeme bilgisi, tedris usulü, psikoloji, pedagoji, yabancı dil, müzik.

Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsüne Irak liselerinden veya muadili mekteplerden mezun olanlar, masrafları Irak Hükümetince ödenmek şartiyle, talebe olarak kabul olunacaklardır;

Irak spor teşekküllerinin organizatör olarak isteyecekleri Türk mütehassısları, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü daima hizmete amâde tutar.

Serbest spor sahasında karşılıklı spor ziyaretlerini Hükümetler geniş ölçüde teşvik edecekler ve destekleyeceklerdir. Bu nevi ziyaretlerin masraf hususları öncedeu anlaşma suretiyle halledilecektir. Karşılıklı spor faaliyet ve tezahürlerinin tanzimi Hükümetler ve Komisyon yolu ile olur.

Irak'da 4 Nisan ve Türkiye'de 19 Mayıs 29 Ekim gibi millî bayramlar vesilesiyle yapılan spor gösterilerine iki memleketten karşılıklı olarak ekipler gönderilecektir.

Entraineurs et professeurs de culture physique: Il existe en Turquie un Institut supérieur de culture physique pour former des professeurs de culture physique. A cet Institut où la durée d'études est de 3 ans, peuvent être admis, après avoir subi un concours d'entrée, les diplômés des écoles normales et ceux qui ont obtenu le diplôme de maturité de lycée.

Les matières des concours d'entrée sont. Gymnastique, sport, athlétisme, jeux, physiologie, connaissances de culture physique. Les matières enseignées à l'Institut sont:

a) Matières pratiques: Cymnastique, sport, jeux, gymnastique rythmique et danses folkloriques.

b) Matières théoriques: Connaissances de culture physique, connaissances de jeux et de sport, histoire de la culture physique, anatomie, physiologie, hygiène du sport et premiers soins, gymnastique médicale et massage, connaissances de l'enseignement, psychologie, pédagogie, langue étrangère, musique.

Les diplômés des lycées irakiens ou des écoles équivalentes seront admis à cet Institut, à condition que leurs frais soient couverts par le Gouvernement irakien.

La Direction générale de Culture Physique est toujours au service des organisations sportives irakiennes pour leur envoyer des spécialistes turcs dont elles auraient besoin comme organisateurs.

Dans le domaine du sport libre, les dits Gouvernements encourageront et appuieront sur une large échelle les visites sportives. On s'entendra d'avance sur la façon de couvrir les frais des visites de ce genre. L'organisation des activités et des manifestations sportives mutuelles doit se faire par l'intermédiare des Gouvernements et des Commissions.

Des équipes seront envoyées réciproquement des deux pays aux manifestations sportives organisées à l'occasion des fêtes nationales telles que le 4 avril en Irak, le 19 mai, 29 octobre en Turquie. Des démarches nécessaires seront faites en vue d'assurer leur approvisionnement et leur hébergement.

Les publications sportives seront échangées mutuellement.

Gelecek olanların işe ve ibatelerinin temini için gerekli teşebbüslerde bulunulacaktır.

Spor yayınları karşılıklı olarak mübadele edilecektir.

9. a) Her iki memleket türlu ilim ve ihtisas dallarında birbirlerine yüksek dereceli okullar öğretmenlerinden karşılıklı olarak gönderebileceklerdir. Bu öğretmen veya mütehassıslara, kendi memleketlerindeki maaş ve kıdemlerini muhafaza etmek şartiyle, gittikleri memlekette, durumları ve dereceleriyle mütenasip bir ücret mukabili sözleşme aktedip orada vazife görme imkânları kanun bakımından temin olunacaktır.

b) Üniversite öğretim üyelerinin de karşılıklı olarak her iki memlekette, mevzuatın müsaade ettiği müddet dahilinde, vazife alabilecekleri hususu tesbit olunmuştur. Türkiye'den Irak'a veya Irak'tan Türkiye'ye bu suretle gelecek üniversite öğretim üyeleri, kendi memleketlerindeki maaş, ücret ve kıdemleri baki kalmak üzere, hizmetine girecekleri memleketten, derece ve kıdemleriyle mütenasip ayrı bir ücret alacaklardır.

Bu fıkra gereğince vazife alan öğretmen, mütehassıs veya üniversite öğretim üyelerinin gidiş - dönüş yollukları, kendilerine hizmet veren memleket makamlarınca ödenecektir.

c) En çok iki veya üç ay için davet edilen üniversite öğretim üyeleri davet edildikleri memleket üniversitelerince, derece ve durumlariyle mütenasip hayat şartları temin edilmek suretiyle misafir edilecekler ve kendi memleketlerindeki maaş ve ücretleri bu müddet zarfında devam edecektir.

9. a) Les deux pays peuvent envoyer réciproquement des professeurs des écoles supérieures appartenant aux différentes branches de sciences et de spécialité. On leur assurera, par la voie légale, les possibilités d'accepter, selon un contrat qu'ils concluraient, un poste dans l'autre pays pour une somme qui conviendrait à leur degré professionel et à leur situation, à condition toutefois qu'ils continuent de toucher leurs appointements dans leur propre pays et que ce temps passé à l'étranger soit compté pour leur service.

b) On s'est mis d'accord sur le principe que les membres enseignants des universités aussi peuvent accepter des services pour une durée permise par les dispositions légales. Les membres enseignants des universités qui se rendraient, dans ces conditions, de la Turquie en Irak ou de l'Irak en Turquie, toucheront, dans le pays où ils travailleront, une somme qui conviendrait à leur degré et à leur situation, tout en gardant leurs appointements, leur salaire et leur ancienneté professionnelle dans leur propre pays.

Les frais de voyage, aller et retour, des professeurs, des spécialistes ou des membres enseignants des universités mis en service conformément aux paragraphes précédents, seront versés par le gouvernement qui leur offre de postes.

c) Les membres enseignants des universités, invités pour une durée de 2 ou 3 mois au maximum, seront les hôtes des universités qui les inviteront et qui leur assureront une existance convenable à leur degré et à leur situation tout en continuant à recevoir leurs appointements et leur salaire dans leur propre pays.

d) İlmî tetkiklerde bulunmak üzere kısa müddetler için gelecek üniversite öğretim üyeleri veya yardımcılarının barındırılması hususunda imkânlar hazırlamayı her iki taraf kabul eder.

Bu gibi ziyaretçilerin ilmî tetkiklerini en istifadeli şekilde yapabilmeleri için gerekli kolaylıklar ilgili makamlarca gösterilir.

10. İki memleket üniversite ve yüksek okulları öğretim üyeleri arasında tanışma ve işbirliğini sağlamak maksadiyle kültür haftaları tertiplenmesinin faydalı olacağı hususunda mutabık kalınmıştır. İlgili Hükümetler bu iş için lüzumlu malî şartları temin etme hususunda gelecek seneye kadar gerekli tedbirleri düşüneceklerdir

11. Karşılıklı olarak her iki Hükümet, diğer tarafın kız ve erkek okulları ve enstitülerinde, masrafları gönderen Hükümetçe temin edilmek üzere, münasip sayıda öğrenci okutabilmek için malî mevzuat bakımından alınması gereken tedbirleri almak imkânlarını inceliyecektir.

Her iki memleket; bu kabil öğretim müesselerinde açılan kurslarda, kendi mensuplarından kurslara iştirâk edenlere sağladığı kolaylıkları diğer memleket mensuplarına da sağlıyacaktır.

12. Her iki memlekette yapılacak kurslar ve diğer ilmî ve teknik çalışma ve araştırmalardan karşılıklı olarak faydalanılmasını sağlamak maksadiyle bu nevi kursların tarihi, mevzuu ve müddeti hakkında her iki tarafın zamanında haberdar edilebilmesi için devamlı bir muhabere halinde bulunulacaktır.

İlmî ve teknik araştırmalar için her iki memleketin bu araştırmalara elverişli laboratuvar, atölye ve kütüphanelerinden faydalanabilme hususunda Hükümetler ve üni-

d) Les deux Parties se chargent de préparer les moyens d'hébergement des membres enseignants des universités, ou de leurs assistants, venus pour des études de courte durée. Les autorités intéressées leur accorderont les facilités nécessaires pour qu'ils puissent faire leurs études scientifiques d'une façon la plus utile.

10. Les deux Parties sont d'avis qu'il serait utile d'organiser des «semaines culturelles» dans le but d'assurer la coopération et la connaissance entre les membres des universités et des écoles supérieures des deux pays. Les Gouvernements intéressés s'appliqueront à trouver, jusqu'à l'an prochain, les mesures à prendre afin d'assurer les conditions financières nécessaires à cet effet.

11. Les deux Gouvernements étudieront les possibilités de prendre les mesures nécessaires en matière des dispositions financières, dans le but d'assurer à un nombre convenable d'élèves, de faire leurs études dans les écoles et instituts d'arts et métiers pour les garçons et filles de l'autre Partie, à condition que leurs frais d'études soient couverts par le Gouvernement qui les envoie.

Les deux Gouvernements assureront aux ressortissants de l'autre pays les mèmes avantages accordés à leurs propres ressortissants qui participeraient à des cours organisés dans les établissements scolaires de ce genre.

12. Dans le but d'assurer le profit réciproque des cours et autres travaux et recherches scientifiques et techniques qui seront organisés dans les deux pays, on sera en correspondance continuelle pour que les deux Parties puissent être tenues au courant, à temps, de la date, sujet et durée de ces cours.

Les Gouvernements et les universités permettront à ce qu'on puisse profiter réciproquement, pour les recherches scientifiques et techniques, des laboratoires, ateliers et bibliothèques des deux pays

versiteler müsaadekâr davranacaklardır

İlmî mahiyetteki kurslarda her iki memleket kendi mensuplarından kurslara iştirâk edenlere sağladığı kolaylıkları diğer memleket mensuplarına da sağlıyacaktır.

Kendi hesaplarına yüksek öğretim yapmak üzere Türkiye'den Irak'a veya Irak'tan Türkiye'ye gidecek öğrenciler için iki memleket karşılıklı olarak her dersyılı başında fakülte veya yüksek okullarına kabul etmek üzere tesbit ettiği miktar dışında, diğer memleketin münasip sayıda öğrencisini giriş imtihanına tâbi tutmaksızın kabul edebilecektir. Ancak, bu suretle kabul olunacak öğrencileri, iligili Hükümetler, diğer taraf tahsil müesseselerine birer tavsiye mektubu ile tanıtacaklardır.

13. Ankara ve İstanbul Üniversitelerindeki «Arap Dili ve Edebiyatı Enstitüleri» gibi Bağdat Edebiyat Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı kürsü ü» ihdas edilecek ve ilerde bunun bir Enstitü haline getirilmesine çalışılacaktır.

14. İki memleketin okul programları karşılıklı olarak tetkik edilecek ve bu maddenin tahakkukuna çalışılacaktır.

15. İki memleketin bilim hayatı ve eğitim işleri üzerinde incelemelerde bulunmak için karşılıklı uzmanlar ve öğretmenler gönderilmesi hususunun bir an önce tahakkuku için her iki taraf lâzımgelen gayreti gösterecektir.

16. Grup halinde bir memleketten diğerine gidecek sporcu, izci, öğretmen, artist, uzman ve öğrencilere Devlet Demir ve Deniz yollarında, her nevi belediye taşıtlarında her iki memleket kendi vatandaşlarından bu kabil gruplara tatbik ettiği tenzilâtlı tarifeleri, diğer taraf vatandaşlarından müteşekkil gruplara da tatbik edecektir. Her iki memleket bu gibi öğretmen, artist, uzman ve öğrenci gruplarının misafirliklerinin devamı müddetince devlet yapılarında parasız konuklanmaları imkânını sağlıyacaktır.

propres aux recherches de ce genre. Dans les cours de caractère scientifique, chaque pays assurera aux ressortissants de l'autre les mêmes facilités qu'il accorde aux siens. En ce qui concerne les étudiants qui, pour faire leurs études supérieures à leurs propres frais, partiraient de la Turquie en Irak ou de l'Irak en Turquie, les deux pays pourront, en dehors du nombre d'étudiants déterminé au début de chaque année scolaire pour être admis dans leurs facultés ou écoles supérieures, accepter un certain nombre d'étudiants sans les soumettre à un concours d'admission. Toutefois les Gouvernements intéressés présenteront ceux-ci par une lettre de référence aux établissements d'enseignements de l'autre pays.

13. A l'instar des «Instituts de la Langue et de la Littérature arabes» existants au sein des Universités d' Ankara et d'Istanbul, une «Chaire de la Langue et de la Littérature turques» sera créée à la Faculté des Lettres de Bagdad, et l'on s'efforcera, par la suite, de la transformer en un Institut.

14. Les programmes scolaires des deux pays seront réciproquement étudiés et l'on tâchera de répondre aux exigences de cet article.

15. Les deux parties déploieront les efforts nécessaires afin de résoudre, le plus tôt possible, la question d'envoi réciproque de spécialistes et de professeurs pour faire des études sur les problèmes scientifiques et éducatifs dans les deux pays.

16. Chaque pays fera profiter les groupes de professeurs, sportmen, scouts, artistes et élèves, ressortissants de l'autre pays voyageant sur son territoire, des tarifs réduits appliqués à ses propres ressortissants dans les voies ferrées et maritimes de l'Etat ainsi que dans toutes sortes de moyens de transport des municipalités, et assurera leur hébergement gratuit dans les établissements de l'Etat.

Bu gibi ziyaretlerin yapılacağından Komisyonlar vaktinde haberdar edilecektir.

17. İki memleket millî radyo postalarında Türkiye ve Irak saatleri ayrılarak iki tarafın birbirlerini daha yakından tanımalarını sağlıyacak yayınlarda bulunulacaktır. Bu maksatla, iki memleket millî radyollarında mahallî lisanlarla 15 günde bir en az 20 şer dakikalık neşriyat yapılması kararlaştırılmıştır. Bu yayımları besliyecek doküman ve malzemenin temini hususunda her iki memleket birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunacaklardır. Her iki memleket aktüalite, doküman ve eğitim filmlerinin birer kopyasını karşılıklı olarak birbirlerine gönderecek ve bu filmlerin okullarda ve sinemalarda gösterilmesi hususunun teminine çalışılacaktır. Her iki memleketin matbuat idareleri tarafından karşılıklı gazeteci kafileleri davet edilecek, ve iki memlekete seyahat ve inceleme gezileri için giden gruplara gazetecilerin terfiki temin edilecektir.

18 ve 19. İki memleketin sanatkârları arasında müsait fırsatlarda tanışma ve birbirlerine san'at faaliyetleri hakkında fikir verme gayesine mâtuf ziyaretleri tertip edilmesi faydalı mülâhaza edilmiştir.

Güzel Sanatların türlü bölümleriyle ilgili veya kültür, teknik mevzularında tertiplenecek sergilerde diğer memleket eserlerinin teşhiri için bir köşe ayrılması, musikinasların eserlerini karşılıklı olarak birbirlerine tanıtmak üzere zaman zaman Türk-Irak musiki toplantıları tertip edilmesi temin edilecektir.

20. Kültür, bilim ve eğitim sahasında Millî Eğitim Bakanlıkları ve üniversiteler tarafından yayınlanan her çeşit eserler, kitaplık kataloğlariyle bibliyografyalar karşılıklı olarak mübadele edilecektir. İki memleket Eğitim Bakanlıklarının çıkardıkları dergilerde diğer memlekete ait bilgiler yayınlanacaktır.

Les Commissions seront informées à temps de ces visites.

17. Des heures turques et irakiennes seront introduites dans les programmes de radiodiffusion des deux pays pour faire des diffusions permettant d'assurer une meilleure connaissance mutuelle entre les deux Parties. A cette fin, il a été décidé de faire, tous les quinze jours, par les postes nationaux des deux pays, des diffusions de 20 minutes au moins, en langues locales. Les deux Parties s'entraideront pour fournir le matériel et les documents nécessaires à ces diffusions.

Les deux pays échangeront les copies de films d'actualités, documentaires et éducatifs, et tâcheront d'assurer leur projection dans les écoles et les cinémas. Des groupes de journalistes seront invités réciproquement par les administrations de Presse des deux pays, et l'on assurera l'accompagnement des journalistes aux groupes faisant des voyages d'études dans l'autre pays.

18. et 19. Il a été jugé utile d'organiser, chaque fois que l'occasion se présenterait, des visites entre les artistes des deux pays dans le but d'assurer leur connaissance et de leur donner la possibilité d'échanger d'idées sur leurs activités artistiques.

Dans les expositions concernant les différentes branches des Beaux-Arts, ainsi que dans celles qui seraient organisées dans le domaine culturel ou technique, un coin sera consacré aux œuvres d'arts de l'autre pays. Pour faire connaître réciproquement les œuvres des musiciens, on organisera, de temps en temps, des réunions musicales turco-irakiennes

20. Toutes sortes de publications culturelles, scientifiques et éductives publiées par les Ministères de l'Education nationale et par les universités, les catalogues de bibliothèques et les bibliographies seront échangés. Dans les périodiques publiés par les Ministères de l'Education nationale des

Sınıflarda okutulması Devletçe kabul edilen her nevi okul kitapları karşılıklı olarak mübadele edilecektir.

21. Her iki komisyon Genel Sekreterleri kendi memleketlerinin resmî daire ve müesseselerine birer mektupla müracaat ederek iki memleket mevzuatını ve hükümet çalışmalarının gelişmesini belirten her nevi yayınlardan birer nüshayı Genel Sekreterlik adresine göndermelerini ister.

22. Taraflardan biri müze, kitaplık, arşiv mütehassıslarına ihtiyaç gösterdiği takdirde diğer taraf uzman göndermiye çalışacağı gibi, bir taraf diğer taraftan bu sahalardan herhangi biri hakkında yol gösterici ve öğretici yazılı malûmat isteyince diğer taraf bu arzuyu yerine getirecektir.

23. Müzelerde mevcut fazla eserler hakkında iki memleket birbirilerine malûmat verecekler ve kanunların müsaadesi dahilinde karşılıklı mübadele imkânları temin edeceklerdir. Bundan başka iki memleket müzelerindeki alâkalı eserlerin kalıplarının alınmasına, yine mevzuat dahilinde ve teknik imkânların müsaadesi nisbetinde, izin verilecektir.

24. Irak'ta ve Türkiye'de yapılacak arkeolojik kazılar ve araştırmaların yerleri, zamanları ve mevzuları Hükümetler tarafından birbirine bildirilir. İlgili görülecek arkeolojik kazı ve araştırmalar için, masrafları faydalanacak tarafça ödenmek üzere, karşılıklı olarak mütehassıslar davet olunabilir. Memleketin mevzuatı dahilinde, arkeolojik kazı ve araştırmaların gerektireceği masraflar bunların neticelerinden faydalanacak tarafça ödenir. Alâkalı hükümetlerce gerekli temaslar yapılarak mevzuat dahilinde müşterek arkeolojik kazı ve araştırmalar tanzim edilmesi cihetine gidilir.

deux pays, figureront des renseignement concernant l'autre pays.

Toutes sortes de manuels scolaires adopté par l'Etat seront échangés.

21. Chaque Secrétaire général s'adressera, par une lettre, aux département et établissements officiels de son pays e leur demandera de lui envoyer un exemplaire des publications de toutes sortes concernant les législations et le développemne des efforts gouvernementaux.

22. Chaque Partie tâchera, sur l demande de l'autre, de lui envoyer des spécialistes en ce qui concerne les musées les bibliothèques et les archives, et lu fournira, par écrit, des renseignement instructifs, relatifs aux domaines précités.

23. Les deux pays échangeront de renseignements concernant les objets e surplus qui se trouvent dans les musées e assureront, sous la réserve des disposition légales, les possibilités de les échanger En outre, ils permettront, encore sous la réserve des dispositions légales et dans l mesure des possibilités techniques, qu soient modelés les objets intéressants s trouvant dans leurs musées.

24. Chaque Gouvernement informera l'autre du lieu, de la date et du sujet de fouilles et recherches archéologiques à effectuer en Irak et en Turquie De spécialistes pourront être réciproquemen invités à prendre part aux fouilles e recherches archéologiques considérée intéressantes, à condition que leurs frai soient couverts par la partie qui profiterait des résultats. Des autorisations pou des fouilles et recherhches archéologique pourront être réciproquement donnée sous la réserve des dispositions légales e vigueur dans les deux pays, et les frais d ces foulles seront couverts par la parti qui profiterait des résultats.

Après consultations faites par les Gouvernements intéressés, des fouilles et recherches archéologiques en commun seron

Arkeolojik kazı ve araştırmalar neticesinde bu çalışmalarla ilgili olarak yapılacak neşriyatı iki taraf birbirine gönderir.

25. Kitaplıklarda mevcut yazmaların fotokopyalarının alınması imkânı daima mevcuttur Yazmaların geçici olarak gönderilmesi veya fazlalarının değiştirilmesinde mevcut mevzuat hükümlerine göre hareket edilecektir.

26. Devlet arşivlerinde (Şer'i Mahkeme Sicilleri ve tapu kayıtları dahil) bulunan her türlü belge ve kayıtlardan tarihî incelemeler için, mevzuat hükümleri dahilinde, karşılıklı olarak faydalanılabilecektir.

27. İslâm kültürünün ve iki memleket tarihinin diğer müşterek taraflarının birlikte ve aynı anlayışla incelenmesini temin etmek üzere iki memleketin bu mevzular üzerinde çalışan fikir adamlarını birbirleriyle tanıştırma ve bu sahalardaki ilmî çalışmalarını teşvik ve teshil etme, neşriyatlarından birbirlerini haberdar etme hususlarında Komisyonlar gerekli teşebbüs ve telâlette bulunacaklardır.

28. Bilim ve eğitim ile ilgili toplantı e kongrelerin yerleri, tarihleri ve mevzuları iki Komisyonca birbirlerine vaktinde bildirilecek ve müşahit, üye veya delege olarak iştirâk etmeleri için davet edilecekerdir.

Bu kararlar ilgili oldukları daire ve müesseselere tebliğ edilecek ve tatbikleri istenecektir.

BAŞKAN
Millî Eğitim Bakanı
Tevfik İleri

Irak Delegesi	Irak Delegesi
Hâşim El Alûsi	*Prof. Tahsin İbrahim*
Irak Delegesi	Türkiye Delegesi
Bahaeddin Avni	*Hamdi Akverdi*
Türkiye Delegesi	Türkiye Delegesi
Muhiddin Akdik	*Galip Evcen*

organisees, sous la reserve des dispositions légales. Les deux Parties échangeront les publications relatives aux travaux des fouilles et recherches archéologiques effectuées.

25. Il est toujours possible de photocopier les manuscrits se trouvant dans les bibliothèques. Quant à la transmission provisoire ou l'échange des exemplaires en surplus, l'on agira selon les dispositions légales en vigueur.

26. On peut utiliser récipoquement, sous la réserve des dispositions légales, les documents et registres de toutes sortes des archives d'Etat (y compris les archives des tribunaux «chér'î» et du cadastre), pour les études d'Histoire.

27. En vue d'assurer l'étude, en commun et avec une même comprehension, de la culture islamique et des autres aspects communs de l'histoire des deux pays, les Commissions feront les démarches nécessaires pour assurer la connaissance des savants des deux pays travaillant sur ces sujets, pour encourager et favoriser leurs travaux scientifiques et pour les tenir au courant de leurs publications réciproques.

28. Chaque Commissions informera l'autre de la date et du sujet des conférences et des congrès scientifiques et éducatifs, et l'invitera à y prendre part en envoyant des observateurs ou délégués.
Les résolutions ci-dessus seront portées à la connaissance des départements et établissements intéressés et l'on en demandera l'application.

Président
Le Ministre turc de l'Education nationale
Tevfik İleri

Délégué irakien	Délégué irakien
Hachime El Aloussi	*Prof. Tahsin İbrahim*
Délégué irakien	Délégué turc
Bahaeddin Avni	*Hamdi Akverdi*
Délégué turc	Délégué turc
Muhiddin Akdik	*Galip Evcen*

EK-A1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

BAŞBAKANLIK
BASIN-YAYIN VE TURİZM
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Daire : Büro.Md.
Sayı : ...3090

Ankara: 1/ /10/952

F/11

Başbakanlık
Hususi Kalem Müdürlüğüne

Ek :

Fransız "Paris-Presse" gazetesinin 30 Eylül 1952 günlü nüshasında "İngiltere Doğu Akdeniz'de yerini başkasına kaptırmak istemiyor" başlığı altında intişar eden makale tercümesi ilişik olarak takdim Kılınmaktadır.

Sayın Başbakanımızın yüksek bilgilerine arzına delâletinizi saygılarımla arz ve rica ederim.

Genel Müdür y.

Sevengil

(R. A. Sevengil)

Verilen cevaplarda : Daire ve şube adının yazılması.

030	01			102	63	9

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(Fransız "Paris-Presse" gazetesinin 30 eylul 952 günlü nushesından)

Ingiltere Doğu Akdenizde yerini başkasına kaptırmak istemiyor

İngiltere şimdi Akdenizde , ingliz politikasının bu denise mahsus ananevi usulleriyle idare edilen büyük bir diplomasi taarruzuna geçmiştir . Muhafazakâr Dış işleri bakanı Antony Edenin politikası ile selefi işci partili Ernest Bevinin politikası arasında tenakuz yoktur .

Strasburg'da de Gasperi-Eden konuşması , Edenin Belgrad seyahati ve Titonun Londraya davet edilmesi , Türkiye Başbakanı ile Dış işleri Bakanının Londraya gitmek üzere olmaları , bu arada Mareşal Montgomerynin Türkiyede on gün kalıp Türk kuvvetlerini teftiş etmesi,Ankarada siyasi ve askeri şahsiyetlerle temasları...bütün bunların muayyen bir hedefi var : 1947 de kendi isteği ile Yunanistandaki yerini Amerikalılara bırakan Ingiltere bu sefer Birleşik-Amerikanın Akdeniz havzasında kedni yerine geçmesini önlemek istiyor .

+

Doğu Akdenizde ve Orta Doğuda müşterek savunma teşkilatı yapılmalıdır ; Londranın istediği , bu işde teşebbüsü ele almak ve müşterek teşkilatın başına geçmektir .

Şu sırada ingliz diplomasisinin giriştiği faaliyetin en göze çarpan unsuru M.Edenin Belgrad seyahatidir . Fakat en mühim olanı bu değildir .

Eden en ziyade , Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya münasebetlerindeki harikulade gelişmeyi yakından takip etmek

030 01

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(Fransız "Paris-Presse" gazetesinin 30 eylul 952 günlü nushesından)

Ingiltere Doğu Akdenizde yerini başkasına kaptırmak istemiyor

İngiltere şimdi Akdenizde , ingliz politikasının bu denise mahsus ananevi usulleriyle idare edilen büyük bir diplomasi taarruzuna geçmiştir . Muhafazakâr Dış işleri bakanı Antony Edenin politikası ile selefi işci partili Ernest Bevinin politikası arasında tenakuz yoktur .

Strasburg'da de Gasperi-Eden konuşması , Edenin Belgrad seyahati ve Titonun Londraya davet edilmesi , Türkiye Başbakanı ile Dış işleri Bakanının Londraya gitmek üzere olmaları , bu arada Mareşal Montgomerynin Türkiyede on gün kalıp Türk kuvvetlerini teftiş etmesi,Ankarada siyasi ve askeri şahsiyetlerle temasları...bütün bunların muayyen bir hedefi var : 1947 de kendi isteği ile Yunanistandaki yerini Amerikalılara bırakan Ingiltere bu sefer Birleşik-Amerikanın Akdeniz havzasında kedni yerine geçmesini önlemek istiyor .

+

Doğu Akdenizde ve Orta Doğuda müşterek savunma teşkilatı yapılmalıdır ; Londranın istediği , bu işde teşebbüsü ele almak ve müşterek teşkilatın başına geçmektir .

Şu sırada ingliz diplomasisinin giriştiği faaliyetin en göze çarpan unsuru M.Edenin Belgrad seyahatidir . Fakat en mühim olanı bu değildir .

Eden en ziyade , Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya münasebetlerindeki harikulade gelişmeyi yakından takip etmek

030 01

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET A...

niyetindedir . Bahis mevzuu olan , Doğu Akdeniz savunmasının atîsidir .

Rusya ve Akdeniz

Arnavutluk Balkanlarda rusların en ileri mevzüidir; Arnavutlukta Draç ve Avlonya limanlarını kuvvetli deniz üssü yapan ruslar Bulgaristan ve Romanyada da yerleşmişlerdir . Rusyanın kendisi Karadenizde sahildardır . Böylece,Akdenize çıkmasına engel olan üç memleketle , Yugoslavya,Türkiye ve Yunanistanla ya doğrudan doğruya yahut bilvasıta hemhudut bulunuyor .

İşin daha az vahim olmayan tarafı : Rusya Orta Doğuya sokulmakta ve oralarda Batı'nın hiç de hayrına olmayan koyu milliyetci politikayı körüklemekte , böylece bir gün Iranı kontrolü altına almayı ummaktadır .

Arap memleketleriyle çıkan güçlükler

Doğu Akdenizin ve Orta Doğunun müştereken savunması için Ingilterenin bir planı , bir de adamı var : Amiral Mountbatten . Fakat Washington işin başına bir amerikan amiralinin geçmesini istiyor . Ingliz planına gelince, Amerikalılar daha bunu tasvip etmemişlerdir ; tatbikinde ise haylı müşkülât çıkacaktır .

Ankara-Atina-Belgrad mihveri

Şimal tarafında müşkülât daha azdır ve bunları bertaraf etmek hususunda Ingilterenin büyük yardımı olmuştur.

Meselâ Türkiye , muhtemel bir rus taarruzuna karşı savunmasına ait , Ingilterenin tasvip ettiği görüşlerini Birleşik-Amerikaya kabul ettirmiştir . Zaten Mareşal Mont-

030 01 107 63779

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Montgomery'nin başlıca muavini bulunduğu, Avrupadaki Atlantik kuvvetleri Başkomutanı General Ridgway'dan birkaç gün sonra Atina ve Ankaraya gidişi kabul edilen bu Türk görüşlerinin pratik neticelerini yerinde gözden geçirmek maksadiyle idi .

Londra ayrıca, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında şimdi gelişen münasebetlerin başlamasına yardım etmiştir ; bu münasebtelerin bu şekli alacağı, üç memleketin Balkanlarda müşterek bir savunma bloku teşkil edecekleri bir sene evvel kimsenin hayalinden geçmezdi .

Kıbrısda daima hazır ve nazır bulunan Ingiltere , Doğu Akdenizde Batının savunma üslerini şimdilik , en ziyade bu Ankara-Atina-Belgrad mihverine istinad ettirmek niyetindedir . Inglizler Yunan dahili harbinden alınan dersi unutmamışlardır : Yugoslavya Kominformda bulundukca bu iç savaş mümkündü ; Belgrad Doğu blokundan ayrılır ayrılmaz dahili harp de bitmiştir .

Londranın Doğu Akdenizdeki geniş faaliyetinde belki prestij meselelerinin de rolü vardır ; fakat asıl âmil Ingilterenin , Commonwealth'in büyük bir kısmı ile ve ham madde aldığı memleketlerle münakale yollarının güzergahı olan bu bölgede hatırı sayılır yerini kaybetmek istememesidir .

Av.

030	01			102	637-91

EK-AI

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C. BAŞVEKÂLET HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ	Yazan memur	Dosya No. E/17
	Yazı tarihi	Gidiş No. 214
	Beyaz tarihi	Gidiş tarihi 23/11/25
		Ekleri 2

Sayın Alaattin Taluy
Hariciye V.Hususî Kalem Md.

Sayın M.Emin Akıncı
Maarif V.Hususî Kalem Md.

Ek:2

Türkiye'deki Irak Türklerinin talep
lerini havi mektup ile ilişiği sayın Vekile arz
edilmek üzere bağlı olarak sunulmuştur.

Saygılarımla.

Hususî Kalem Müdürü
Arif Özgen

030 01 63 386 22

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

EKİM 1959

Çok şerefli âlicenap muhterem Başvekil

Adnan Menderes hazretlerine,

Malumu âliniz olan bu maruzatımız Irak Türklerinin ihtilâlden evvel ve sonraki feci ve bedbaht durumlarını arzetmek üzere şerefli milolarak letimizi temsil eden şahsınıza ve hükumetinize en kurtarıcımız Irak Türkleri namına müracaat etmiş bulunuyoruz.

Birinci Cihan Harbinden sonra anavatandan haksız olarak ayrılmış bulunan Irak Türk bölgeleri için mahalli hükumetlerce sistemli bir şekilde imha siyaseti takip edilmektedir.Milli kültür ve benliğindenuzaklaştırılmak,hak ve hürriyetlerinden devamlı bir şekilde mahrum edilmek istenmiş ve bütün bunlarla iktifa edilmeyerek tarihte emsaline az raslanılan son Kerkük katliamı,bugün için açık bir delili olup,istikbal için dahada elim ve vahim olaylar tevlit edecektir.

Irak Türklerinin maküs talihini yenmek maksadıyla anavatanda ve Irakta bulunan Irak Türkleri yukarıda arzedilen hususların izalesi için kendi çaplarındaki çalışmaları tek taraflı ve verimsiz olmaktan daha ileriye gidememektedir.İçinde bulunduğumuz bu çaresizliğin giderilmesi için anavatanın,maddi ve manevi müzaheretine kattiyetle muhtacız.

Bütün kalbimizle bağlı bulunduğumuz,anavatandan başka hiç bir taraftan ümidimiz yoktur.Hayatta en büyük idealimiz;tahsilimizi ikmal ettikten sonra,yavru Türk Vatana dönüp,son nefesimize kadar Türklük uğrunda imanla çalışmaktır.

I.Irak Türklerinin hak ve hürriyetlerinin,can ve mal emniyetinin sağlanmasına matuf tedbirler meyanında olmak üzere Irak Hükumetinin dikkatinin çekilmesine,

2.Irak Türklerinin meşru müdafaaları için gerekli tedbirlerin alınmasına,

3.Irak Türkleri için her sene muayyen burs kontenjanı ayrılmasına,

4.Halen Türkiyede tahsilde bulunan ve her bakımdan itmada çayan ekli sunulan listede isimleri beyan olunan talebelere burs tahsisine

5.Tahsil etmek isteyen Irak Türklerinin kolayca pasaport ala-

DEVLET ARŞIVLERI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURIYET ARŞIVI

6.Irak Turk talebelerının yurtlara alınmalarına kolaylık gösterilmesine,

7.İhtisas yapmakta olan ~~olan~~ Irak Türklerine maddi yardım yapılmasına,

8.Türkiyede çalışmak ısteyen Irak Türklerine çalışma müsaa lesi verilmesine,emir ve dalaletlerini istirham ederiz.

Lâtif Kevser
Deryadıl Sok:Nar.Ap.
No:88 Teşvikiye-Istanbul

Adnan H.Zeynel
Deryadil Sok:Nar.Ap.No:8
Teşvikiye -Istanbul

Dr.Şit Yunus
Guraba Hastahanesi
III.Dahiliye

Sait Keteneoğlu
Y.Orman Müh.
Guneşli Sok:No:47
Cihangir-Istanbul

Mehmet Gedik
Deryadil Mah. Gökmen sok. No: 88/1
Teşvikiye - Istanbul

EK-AJ

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MUDURLUĞU
Şube : ———
Sayı : 12632

Kararname

6/mayıs/926 tarih ve 3618 sayılı kararnameye zeyildir:

Germüş kariyesinin, Irak Şeyhülmebayihi Uceymî Paşaya temliki sırasında bu köy hudutlarının yakinindeki köyler arazisine tecavüz edilmek suretile tayin ve o suretle tesçil edildiği ve verilen tapu senedinde yazılan hudutlar dahilinde 8582 dönüm arazi ile 32 parça bina, bir değirmen ve 288 parça da arsa bulunduğu ve bundan başka bu hududtlar içinde kalan x millî emlâk ve arziye müşarünileyh tarafından müdahale edildiği gibi artırma ile isteklilerine satılan kırk bir parçasının da bu yüzden sahiplerine teslim edilemediği cihetle İcra Vekilleri Heyetinin kararına muhalif olarak verilen tapu senedinin düzeltilmesi Urfa Defterdarlığınca istenilmekte olduğu Maliye Vekilliğinin 2-/8/932 tarih ve 2907 sayılı x tezkeresinde bildirilmiş ve İcra Vekilleri Heyetince temlikin tasvip tarihi kanunu medeninin neşrinden evel olmasına ve ozaman cari ahkâma göre arazide dönüm değil hududa itibar edilmesi icap etmesine ve mezkûr karar da hudut zikredilmemekle beraber Germüş kariyesinin temliki karargir olmuş ve kariye denilince onun hudutlarının ihtiva eylediği arazi ve arazi üzerinde kain emvali gayri menkulenin kasdedilmiş olacağına binaen o köy hudutları içindeki hazineye ait arazi, bahçe, bağ ve binaların da temlik edilen kısım içinde kalabileceği düşünülmekte ve bu köy hudutları içindeki eşhası menkule ve müteşeyyibeye ait emlâk ve arazinin sayısile tesbit olunarak muhteviyatının Vilâyetçe de tasdik edildikten sonra kıtaat itibarile Uceymî Paşaya temliki icap edeceğinin mahalline bildirildiği Tapu Umum Müdürlüğünün tetkik edilen dosyasından anlaşılmakta olmasına ve yukarıda yazılı kararname veya tapu senedinin düzeltilmesi işi bitirilmedikçe bu iş için mahkemeye gitmekte bir fayda bulunmamasına göre , halen Türk tabiiyetinde olup Irakta bir çok mal terketmiş ve Kral Faysal tarafın-

dan Irakt

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube: .....
Sayı: 12636

KARARNAME

Ayan azalığını reddeylemiş olması hasebile talebinin kabulü muvafık olacağı Büyük Erkânı Harbiyece bildirilen Müşarünleyhin arazisi hakkında bir karar verilmesi istenilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetinin 19/12/932 toplantısında görüşülerek eşhası müslime ve evkafa ait olanlar hariç olmak üzere temlik muamelesinin adı geçen köy içindeki arazi ve emlâke de şamil olduğu kararlaştırılmıştır.

19/12/932

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş V. **Ad. V.** **M. M. V.** **Da. V.**

Ha. V. **Ma. V.** **Mf. V.** **Na. V.**

İk. V. **S. İ. M. V.** **G. İ. V.** **Zr. V.**

EK-AK

T. C
BAŞBAKANLIK
CU

Türkiye Cumhûriyyeti
Başvekâlet
Kalem-i Mahsûs Müdîriyyeti
Aded
1280

Karârnâme

30.11.340 tarihine kadar Vekâletlerden tahsisât almayan Musul Meb'usu Fettah ve Nazım Beylerin de tarih-i intihaplarından itibâren 30.11.340 tarih ve 1153 numaralı karârnâme mûcibince tahsisatlarının tesviyesi İcrâ Vekîlleri Heyetinin 21.12.340 tarihli ictimâında karargîr olmuştur. 21.12.340

Türkiye Reîs-icumhûru
Gazi M. Kemâl

Başvekîl ve Müdâfaa-i Milliyye Vekîli
Ali Fethi

Adliyye Vekîli
Mahmut Esat

Dâhiliyye Vekîli
Receb

Hâriciyye Vekîli
Şükrü Kaya

Mâlıyye Vekîli
Mustafa Abdülhalık

Maarif Vekîli
Şükrü Saracoğlu

Nâfia Vekîli
Feyzi

Ziraat Vekîlı
Hasan Fehmi

Ticâret Vekîli
Ali Cenâni

Sıhhiyye ve Muâvenet-i İçtimâiyye Vekîli
Mazhar

EK-AL

T C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Türkiye Cumhûriyyeti

Başvekâlet

Kalem-i Mahsûs Müdîriyyeti

Adet

1110

Kararnâme

Musul Vilâyetinin Köysancak,Râniye, Ma'mûre ve Revandiz Kazâları rüesâyı aşâir ve ahâlîsi tarafından Meb'us intihâb edilerek haklarında vuku' bulacak tebliğâta intizâren Van'da kalan Ahmet Tâkî ve Ahmet Mithat efendilere muayyen bir tahsîsât i'tâsına mütedâir Dâhiliyye Vekâlet-i Celîlesinin teklifi İcra Vekîlleri Heyetinin 12.11.340 tarihli ictimâında kıraat olunarak mumâileyhime şimdilik masârıf-ı gayr-ı melhûzeden mâhiye yüzellişer lira i'tâsı karargîr olmuştur. 12.11.340

Türkiye Reîs-icumhûru

Gazi M. Kemâl

Başvekîl ve Hâriciyye Vekîli
İsmet

Müdâfaa-i Milliyye Vekîli
Kâzım

Adliyye Vekîli
Mustafa Necâti

Dâhiliyye Vekîli
Receb
Nâfia Vekîli
Süleyman Sırrı

Mâliyye Vekîli
Mustafa Abdülhalik
Ziraat Vekili
Şükrü Kaya

Maarif Vekîli
Vasıf
Ticaret Vekîli
(Bulunmadığı)

Sıhhiyye ve Muâvenet-i İçtimâiyye Vekîli
Doktor Refik

Mübâdele, İmâr ve İskân Vekâleti Vekîli
Receb

BELGE NO: 95

GNKUR
ATASE
ARŞİVİ

İ (illegible)
Genel Erkanıharbiye
Reisliği
III ... Şubesi

24 ... 1933

Mahsus

A	3-1737
D	140
F	1-20

Hac. U.

1- Irak hududumuzda bulunan Oramar

H. Bölüğünün 21/22 Temmuzda Cenupton

gelen ve Barzan Şeyhine mensup olan 500

kadar şakinin taarruzuna uğradığı

ve Barzan mıntakasından eşkiyaya mu-

vazenet için yeni kuvvetler gelmekte olduğu

Gevar — Oramar telgraf hattının eşkiya

tarafından tahrip edildiği T.H.O.K dile

I. U alf liften bildirilmiştir.

2- Eşkiya ile Oramar H Bl. nin ve gönderilen

Irakiye kıtaatile münasebetimin devamı

etmekte olup neticede hakkımızda henüz

muhtemal olmamıştır

Keyfiyetin Irak hükümeti nezdinde

protesto edilmesini arz ve rica ederiz

efendim

C.

B. E. Rs

mus

C.

GNKUR. ATASE ARŞİVİ
DOSYA NO: 3 DOS: 4 / FIH. 1-20

BELGE NO: 95

T.C.

Genelkurmay

Başkanlığı

3 ncü Şube

Sayı

17530

Ankara

24- 1930

Dışişleri Bakanlığı

1- Irak sınırımızda bulunan Oramar Sınır Bölüğünün 21 - 22 Temmuzda güneyden gelen ve Barzan şeyhine mensup 500 kadar şakinin saldırısına uğradığı, Barzan bölgesinden eşkıyaya yardım için yeni birliklerin gelmekte olduğu ve Gevar - Oramar telgraf hattının eşkıya tarafından yıkıldığı 7 nci Kolordu Komutanlığı ile 1 nci Genel Müfettişlikten bildirilmiştir.

2- Eşkıya ile Oramar Hudut Bölüğü ve gönderilen takviye birlikleri ile çarpışmalar devam etmekte olup sonuç hakkında henüz bilgi alınamamıştır.

Durumun Irak Hükûmeti nezdinde protesto edilmesini arz ve rica ederim.

C.

Genelkurmay Başkanı

Mareşal

Fevzi

CDİ KLÂSÖR: 3 DOSYA: 4 FİHRİST: 1 - 20

EK-AN

BELGE NO: 92

T. C
Büyük Erkânıharbiye
Reisliği
Şifre Kalemi
Sayı :
7853

A	9-1733
Ş	142
F	1-1

ÖNKUR ATASE ARŞİVİ

Şif : Diyarbekir
Tarih : 20-7-30
: 21-7-30
Nu : 4189
Acan : ARİF

B. E. Rs.

12 numaralı istihbarat raporudur.

1- Barzan şeyhinin hududumuz dahiline gönderdiği adamlar vasıtsiyle tam manasiyle müslüman olmaları hükûmet ve kanun tanımamaları ve şeyhe mürit olmaları tarzında hükûmet aleyhinde din propagandaları yapmağa başladığı ve hududumuz dahilinde (Cirdi) mıntakasındaki köylere silâhlı adamlar göndererek ahaliyi cebren itaatine almağa çalıştığı haber alınmıştır. (Cirdi Şemdinanın 20 Km. cenubu garbisindeki mıntakadır)

2- Şeyh Barzan Sevar hudut taburuna ötedenberi muhbirlik eden .... köyü muhtarı Salih ağayı gönderdiği adamlar vasıtasiyle yakalatmış ve hududumuz dahilinde Biskan köyünde muhtar Hacı İbrahimin nezdine hapis ettirmiş ve Salihe hükûmetçe verilmiş olan silâhı aldırmıştır. Barzan şeyhinin gönderdiği bu adamların Irak arazisi dahulinde Akre köylerinden topladıkları 150 kadar silâhlı ile Brekeçin istikametine geçtikleri istihbar edilmiştir.(Brekeçin 1/200,000 mikyaslı haritada Şemdinanın cenubundaki Karadağın eteklerindedir) Muhbir Salih bundan iki hafta kadar evvel Barzan şeyhi tarafından Simkoya verilmek üzeri verilen bir gazete ile bir Kürtçe beyannamenin suretlerinin hudut bölüğüne verdiğinden dolayı Barzan Şeyhi tarafından hapsedildiği ve Olyan

ÖNKUR. ATASE ARŞİVİ
KOL: 69 KLS.: 3 DOS.: 4 / FİH.: 1

BELGE NO: 92

T. C.
Büyük Erkânıharbiye
Reisliği
Şifre Amirliği
Sayı :

A	9-1733
D	140
F	1-2

(2)

GNKUR ATASE ARŞİVİ

- - 1930

KOL kol KLS. : 3 DOS. : 4 / FİH. : 1-2

GNKUR. ATASE ARŞİVİ

Besusun köylü Said beylere mektuplar göndererek kendisine iltihak etmelerini teklif etmiştir.

Ahmet beyin köyünden görülmediğine nazaran Şeyhe iltihak ettiği zannedilmektedir. Bu Ahmet bey geçen isyanda zabitanı usata teslim eden ve elyevm Gevar mıntakasında efradı galeya getirmek maksadiyle propagandalar yapan bir şahıstır.

4- Simkonun Barzandan 100 ve Hurşit ağadan 100 kişi ceman 200 silâhlı ile İran dahilinde Şinoya gittiği ve orada kendisine Malâzgirdin Hasnanlı aşireti rüesasından Abdülbaki beyle Mokori aşireti reisi Timir ağanın ve Milân aşireti reisi ~~Ha~~ Osman beyin mülâki oldukları ve bunların Simkoya getirdikleri mektupta İranın Kürtlere olan muavenetinden ve Simkonun İranlılar tarafından affedildiğinden Ve İranın Türkiyeye karşı isyan eden Kürt aşairini İskân ettirecek onlara erzak , Silâh , cephane vermek suretiyle yardım ettiğinden bahsediliyormuş.

Leffi

5- Gevar kazası tahsildarı olan Kâmil ve Benavdikli Ahmet beyin hududdan uzaklaştırılmaları birinci umum müfettişliğe arz ve teklif edilmiştir.

7

6- B. E. Rs. , I. U. Mf. , K. 9. K. 20-7-30 tarihvve I/4129 numara ile arzedilmiştir.

7. K. O. K. V.

Fuat.

H. R. . .
S. III .
21 - 7 - 1930

Cevapların subeyn[illegible] tarih ve numaralarının yazılması lâzımdır.

BELGE NO: 92

Genelkurmay Başkanlığı

Şifre Amırlığı

Sayı

4853

Ş

Çıktığı yer Dıyarbakır

Tarıhı 20 Temmuz 1950

V Tarıhı 21 Temmuz 1930

Numara 4129

Açan Arıf

Genelkurmay Başkanlığı

12 Numaralı ıstıhbarat raporudur

1- Barzan şeyhının, sınırımız içerisine gonderdığı adamlar aracılığıyla, tam anlamıyla Musluman olmaları, hukûmet ve kanun tanımamaları ve şeyhe murıt olmaları tarzında hukûmete karşı dın propagandaları yapmaya başladığı ve sınırımız içinde (Cırı) (?) bolgesindekı koylere sılâhlı adamlar gondererek halkı zorla ıtaatine almaya çalıştığı haber alınmıştır (Cırd Şemdınan'ın 20 km guneybatısındakı bolgedır)

2- Şeyh Barzan, Gevar Sınır Taburuna muhbırlık yapan koyu muhtarı Salıh Ağayı gonderdığı adamlar vasıtasıyla yakalatmış ve sınır içinde Bıskân koyunde Muhtar Hacı Ibrahım'ın yanına hapsettırmış ve Salıh'e hukûmet tarafından verılmış olan sılâhı aldırmıştır Barzan şeyhının gonderdığı bu adamların Irak arazısı içinde Akra koylerınden topladıkları 150 kadar sılâhlı ile Brekeşın yonune geçtikleri haber alınmıştır (Brekeşın 1/200 000 mıkyaslı harıtada Şemdınan'ın guneyındekı Karadağ'ır etekleridır) Muhbır Salıh'ın, bundan ıkı hafta once Barzan şeyhı tarafından Sımko'ya verılmek uzere gonderilen gazete ile bır kurtçe beyannamenin suretlerını sınır boluğune vermesınden dolayı Barzan şeyhı tarafından hapsedıldığı, Olyan koyu beylerınden ve Gevar ılçesı tahsıldarı olan Kâmı Beyın Muhbır Salıh'ı Barzan şeyhine ıhbar etmış olmasından suphelenıldığ sınır tabur komutanlığından bıldırılmıştır

3- Barzan şeyhı, sınır içerisindekı reislerden Benavbeylı (?) Ahme Beye ve Şemdınan'ın 18 km guneybatısında bulunan **(Fihrist: 1 - 2** Besusun koylu Saıt Beylere mektuplar gondererek kendısine katılmaların teklif etmıştır

Ahmet Beyın, koyunde gorulmedığine gore şeyhe katıldığ sanılmaktadır Ahmet Bey geçen ısyanda subayları asılere teslım eden ve bugun Gevar bolgesınde askerlerı galeyana getırmek amacıyla propagandalar yapan kışıdır

4- Sımko'nun Barzan'dan 100, Hurşıt Ağadan 100, toplam 200 sılâhl ile Iran ıcınde Sıno'ya gıttığı ve orada kendısine Malazgırt'ın Hasenanlı aşıref

reislerinden Abdülbaki Bey, Makari Aşireti Reisi Timir Ağanın ve Milân Aşire Reisi Osman Beyin katıldıkları ve bunların Simko'ya getirdikleri mektupta İran'ın Kürtlere olan yardımından, Simko'nun İranlılar tarafında affedildiğinden, İran'ın Türkiye'ye karşı isyan eden Kürt aşiretlerini iskâ ettirecek olan erzak, silâh, cephane vermek suretiyle yardım ettiğinde bahsediliyormuş.

5- Gevar ilçesi tahsildarı olan Kâmil ve Benavdikli Ahmet Beyi sınırdan uzaklaştırılmaları Birinci Genel Müfettişliğe arz ve teklif edilmiştir.

6- Genelkurmay Başkanlığı, 1 nci Genel Müfettişlik, 9 ncu Kolord Komutanlığına 20 Temmuz 1930 tarih ve 1 / 4129 numara ile arz edilmiştir.

7 nci Kolordu Komutan Vekili

Fuat

21 - 7 - 1930

F.

Mühür

CDİ KLÂSÖR: 3 DOSYA: 4 FİHRİST: 1 - 1 (2)

EK-AO

BELGE NO: 98

GNKUR ATASE ARŞİVİ

A	9.1733
D	139
F	1-21

Şifre halli

DiyarıBekir

Erzincan : Üçüncü Ordu müfettişligine .

I - Barzan Şeyhi Ahmet ile kardaşları Molla Mustafa Mehmet Sıddık maiyyeti ile Aile efradile hükümetimizin emrine tebaiyyetle silâhlarını teslim ederek 22/6/1932de 6.ıncı Hudut taburuna iltica ettikleri ve taburu Muhafazasında Gevara getirilmekte oldukları ve beraberlerinde fazlaca Hayvan olduklarından günde (5) kilometre yörüyebildikleri mevcutlarının müfredatile sorüldugu maruzdur .

2 - 24/6/932 tarih ve (Ş-I. 1831) ile B.E.RS. 3.O.Mf. 9.K.O.K. I.U.MF. arzedilmiştir ,

7.K.O . K .
KENAN

GNKUR. ATASE ARŞİVİ
KOL CDI KLS. 40 DOS .22/ FİH 121

BELGE NO: 98

Şifre çözümü

Diyarbakır

Erzincan'da 3 ncü Ordu Müfettişliğine

1- Barzan Şeyhi Ahmet ile kardeşleri Molla Mustafa, Mehmet Sıddık ve yanındakiler, aile üyeleri ile birlikte devletimizin emrine girmiştir. Silâhlarını teslim ederek 22 Haziran 1932'de 6 ncı Sınır Taburuna iltica ettikleri ve taburun korumasında Gevar'a getirilmekte oldukları, yanlarındaki hayvanların fazlalığından günde 5 kilometre yürüyebildikleri, mevcutlarının ayrıntılı sorulduğu arz edilir.

2- 24 Haziran 1932 tarih ve (Ş - 1 - 1331) ile Genelkurmay Başkanlığı, 3 ncü Ordu Müfettişliği, 9 ncu Kolordu Komutanlığı ve 1 nci Umum Müfettişliğe arz edilmiştir.

Cevat

230

7 nci Kolordu Komutanı

Kenan

Asayiş

626

25 Haziran

1

CDİ KLÂSÖR: 40 DOSYA: 22 FİHRİST: 1 - 21

EK-AO

BELGE NO: 99

A	9.1733
D	139
F	1-35

Şifre 3.O.A.f. Diyaribekir

I - Şey Barzanın maiyyetinde 168 erkek 156 kadın 135 kız çocuğu 171 erkek çocuk cem'an 630 kişi olduği halde ve bir kafile halinde 21/7/932 de Vandan Erzuruma hareket etmiştir .

2 - Bu kafileyi huduttan itibaren II.Seyyar J.Tb. tarafından tertip edilen muhafiz kuvvetle IX.K.O.hududu olan Mosik köyüne kadar sevk edeceklerinden bu köyden itibaren I.Sv.F.sının teslim almasını IX.K.O.K dan rica ederim.

3 - Bu kafile aç ve sefil ve bu yüzden bir çoğunun hasta olduğu, Gevardan Vana hareket etmekte olan ikinci Barzan kafilesi daha aç ve sefildir. Hiç olmazsa ekmeklerinin temininin icap edenlere emir buyurulması maruzdur.

4 - 22/VII/932 t. ve I/1749 ile makamata arz edilmiştir.

VII.K.O.K.

Kenan

açtım 23/Tem/932

GNKUR ATASE ARŞİVİ

GNKUR. ATASE ARŞİVI

KOL : 01 KLS. : 40 DOS : 22 / FIH. : 1-35

BELGE NO: 99

Şifre

Diyarbakır

3 ncü Ordu Müfettişliği

1- Şeyh Barzan beraberinde 168 erkek, 156 kadın, 135 kız ve 171 erkek çocuk toplam 630 kişi olduğu hâlde bir kafile hâlinde 21 Temmuz 1932 tarihinde Van'dan Erzurum'a hareket etmiştir.

2- Bu kafileyi sınırdan itibaren 11 nci Seyyar Jandarma Taburu tarafından oluşturulan muhafız birliğiyle 9 ncu Kolordu sınırındaki Mosik köyüne kadar sevk edeceklerinden, bu köyden itibaren 1 nci Süvari Tümeninin teslim almasını 9 ncu Kolordu Komutanlığından rica ederim.

3- Bu kafile aç ve sefil. Bu yüzden birçoğu hasta olduğu gibi, Gevar'dan Van'a hareket etmekte olan, İkinci Barzan Kafilesi daha aç ve sefildir. Hiç olmazsa ekmeklerinin temini için ilgili yerlere emir verilmesi arz olunur.

4- 22 Temmuz 1932 tarih ve 1 / 1749 ile makamlara arz edilmiştir.

Açtım. 23 Temmuz 1932

İmza

7 nci Kolordu Komutanı

Kenan

Asayiş

751

20 Temmuz

1

CDİ KLÂSÖR: 40 DOSYA: 22 FİHRİST: 1 - 35

TÜRKMEN KURULTAYI VE CEPHESİ ANA TÜZÜĞÜ

Madde 1 : **Tarifler**

Bu Tüzük'te Kısaca; Irak Türkmenleri, (Türkmen ve Türkmenler), Türkmen Kurultayı (Kurultay), Irak Türkmen Cephesi (Cephe) Irak Türkmen Cephesi Şurası (Şura) olarak tarif edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL İLKELER DEKLARASYONU

Giriş

Bu belgede yer alan esaslar Türkmen toplumunun temel ilkelerini oluşturmakta olup, tadili ve değiştirilmesi sadece Türkmen Kurultayının yetkisindedir. Türkmen kurum ve kuruluşları tüzük, program ve faaliyetlerini bu ilkeler doğrultusunda düzenleyeceklerdir.

Madde 2 : Türkmen Adı:

Türkmen adı bir toplumu ifade etmekte olup, Müslüman Oğuz Türklerine verilen addır. Türkmenler; Hicri 53'ten başlayarak tarihin çeşitli dönemlerinde, Orta Asya'dan bölgeye göç eden ve Telafer'den Mendeli'ye kadar olan coğrafi kesime yerleşen, Osmanlı'dan sonraki dönemde işbaşına gelen rejim ve hükümetlerin baskı ve asimilasyonları neticesinde can güvenliği nedeniyle Irak'ın çeşitli yörelerinde dağılmak zorunda kalan bir toplumdur. : Türkmenlerin yazı dili İstanbul Türkçe'si, Alfabesi yeni Latin alfabesidir.

Madde 3 : Türkmen toplumu ve Türkmen davası bir bütündür. Din, lehçe, sınıf, mezhep veya bölge ayrımını reddeder.

Madde 4 : Türkmen olmak mensubiyet ve şuurladır. Türkmen olduğunu hisseden herkes Türkmen'dir. Irkçılık reddedilir.

Türkmen olduğunu söyleyen ve bunu davranışlarıyla ispat eden ve milli davaya sadakatle bağlı herkes bu davada yer alma, mücadele verme, Türkmen kurum ve kuruluşlarında görev alma hakkına sahiptir.

Madde 5 : Türkmen toplumu, milli amaçlarına ulaşmak için sivil, demokratik ve barışçı bir yol takip eder. Ancak vaki bir tehdit karşısında meşru müdafaa hakkına sahiptir. Türkmen toplumu; varlığını, hak ve menfaatlerini korumak, vaki tehditler bertaraf etmek için gerekli organizasyon ve örgütlenmeyi oluşturma yetkisine sahiptir.

Madde 6 : **Türkmen Toplumunun Amacı;**

a. Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmenlerin ve diğer milletlerin meşru haklarına kavuşması,

b. Irak'ta demokratik, insan hak ve özgürlüklerine saygılı çoğulcu parlamenter bir sistemin kurulması,

c. Irak'ta yaşayan tüm etnik, mezhebi ve dini azınlıklar arasında eşitliğin sağlanması,

d. Siyasi ve idari yapının eşit haklar ilkesi esaslarına göre düzenlenmesidir.

Madde 7 : Türkmen toplumu, Irak yönetimlerinin toplum aleyhine aldıkları idari, siyasi, sosyal ve kültürel kararların tümünü reddeder. Zorla göç ettirilen veya göç etmek zorunda bırakılan Türkmenlerin eski yerlerine iade edilmesi, uğradıkları mağduriyetlerin telafisini ve zararlarının tazminini talep etmektedir. Türkmenlere ait kamulaştırılan ve el konulan tarım arazileri ve gayri menkullerin sahiplerine iade edilmesini, siyasi nedenlerle idam edilen veya çeşitli cezalara mahkum edilen rejim mağdurlarına veya varislerine itibarlarının iadesini ve tazminat ödenmesini istemektedir.

Madde 8 : Türkmen mücadelesi amacına ulaşıncaya kadar, Türkmen kuruluşları Cephe çatısı altında birleşerek birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeyi kabul ederler. Cepheye rakip olmak, onu yıpratmak, zayıf düşürmek amacı ile her türlü örgütlenme, enformasyon ve benzeri faaliyetler kabul edilemez ve Türkmen toplumuna karşı düşmanca faaliyet olarak telakki edilir.

Madde 9 : Türkmen mücadelesi hedefine ulaşıncaya kadar bütün imkanlar seferber edilecek, Amaca varmak için görüş ve fikir ayrılıkları bir tarafa bırakılacak ve çekişmeler teşvik edilmeyecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMEN KURULTAYI

Madde 10 : Kurultay, Türkmen toplumunun yüksek karar organıdır ve kararları herkes için bağlayıcıdır. Genel politika ve programları tespit eder.

Madde 11 : Kurultay üyeleri Türkmen toplumunun olayları ile seçilir, seçim sistemi kurultay tarafından veya yetkiyi devrettiği takdirde Şura tarafından çıkarılacak tüzük, yönetmelik veya kararlarla belirlenir.

Madde 12 : Seçimlerin yapılmasının güçleştiği dönemlerde Kurultay Şura'nın çağrısı üzerine toplanır. Toplantı yeri Türkmenlerin merkez şehri Kerkük'tür. Şartlar müsait olmadığı takdirde toplantı başka bir yerde yapılabilir.

Madde 13 : Kurultay üyeleri üç yıllık süre için seçilir. Kurultay Şura'nın çağrısı üzerine toplanır. Toplantı yeri Türkmenlerin merkez şehri Kerkük'tür. Şartlar müsait olmadığı takdirde toplantı başka bir yerde yapılabilir.

Madde 14 : Kurultay'ın Görev ve Yetkileri

a. Türkmen toplumunun siyasi, sosyal, kültürel, idari ve ekonomik yaşamını ilgilendiren kararlar almak, Türkmen toplumunun karşılaştığı sorunları ve çözümlerini tartışmak, bu hususları dünya kamuoyuna duyurmak ve destek sağlamak,

b. Şura üyelerini seçmek,

c. Kurultaya sunulmak üzere hazırlanan raporları görüşmek ve karara bağlamak,

d. Siyasi parti ve kuruluşlardan, Kurultay kararlarına uymayanlara müeyyide uygulamak,

e. Kurultay çalışmalarını düzenleyen iç tüzük yayınlamaktır.

Madde 15 : Kurultay toplantısı, üyelerin 2/3 ünün katılımı ile yapılır. Kararlar oy çokluğu ile alınır.

Madde 16 : Kurultay, çalışmalarını yürütebilmek maksadı ile uygun göreceği komisyonları oluşturur.

Madde 17 : **Genel Esaslar:**

a. Şura üyeleri kurultay tarafından oy çokluğu ile seçilir. Üye sayısı otuzdur.

b. Şura altı ayda bir olağan, üyelerin 2/3 ünün yazılı talebi ile olağanüstü toplanır.

Madde 18 : Şura'nın görev ve yetkileri:

a. Cephe başkanı ve yürütme kurulu üyelerini seçmek,

b. Kurultayı toplantıya çağırmak,

c. Cephe yürütme kurulu ve sekreteryanın hazırladığı raporları görüşmek ve karara bağlamaktır.

Bu raporlar şunlardır:

1. Siyasi rapor,

2. Teşkilatlanma raporu,

3. Mali rapor,

4. Eğitim, Kültür ve Enformasyon raporu,

5. Denetleme ve diğer raporlar.

Madde 19 : Şura Sekreteryası:

a. Şura üyeleri arasından üç yıllık süreyle seçilir.

b. Üye sayısı dörttür.

c. İlk toplantısında bir sekreter, iki yardımcı ve bir katip üye olmak üzere görev bölümünü belirler.

d. Görev ve yetkileri:

(1) Parti ve kuruluşların faaliyetlerini izlemek, kongrelerine şura üyeleri arasından gözlemci göndermek,

(2) Gözlemleri ışığında parti ve kuruluşların potansiyelleri, güçleri ve etkinlikleri hakkında raporlar hazırlamak ve şuraya sunmak,

(3) Şura toplantılarını düzenlemek ve gündemi belirlemek,

(4) Şura toplantılarında sekreterya görevini yürütmektir.

15. Şura sekreteryasının şurayı temsil yetkisi yoktur.

Madde 20 : Kurultay'ın toplanmasının güçleştiği dönemlerde kurultay yetkisini Şura kullanır.

Madde 21 : Şura toplantı yeter sayısı, üye tam sayısının 2/3'üdür, Şura'da kararlar oy çokluğu ile alınır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENETLEME VE DİSİPLİN KURULLARI

Madde 22 : Denetleme kurulu:

a. Denetleme kurulu üyeleri, Şura üyeleri arasında veya dışarıdan Şura üyelerince gösterilecek adaylardan üç yıllık süreyle seçilir. Üye sayısı beştir,

b. Görevi; Cephe daire ve bürolarının bilumum hukuki, idari ve mali işlemlerini denetlemek,

c. Kurul, ilk toplantısında bir başkan ve bir sekreter seçer,

d. Şura toplantısında denetim raporları, gerekirse ara raporlar sunar.

Madde 23 : Disiplin kurulu:

a. Disiplin kurulu üyeleri, Şura üyeleri arasından veya dışarıdan Şura üyelerince gösterilecek adaylar arsından üç yıllık süreyle seçilir. Üye sayısı beştir,

b. Kurul ilk toplantısında bir başkan ve bir sekreter seçer,

c. Disiplin kuruluna sevk etme yetkisi Cephe yürütme kuruluna aittir. Cephe başkanının da disipline sevk etme yetkisi vardır,

d. Disiplin Kurulu, kesin ihraç, geçici ihraç, kınama, ikaz vb. disiplin cezaları verir.

Madde 24 : Disiplin ve denetleme kurulu üyeliğinin her hangi bir sebeple boşalması durumunda Yürütme kurulu tarafından gösterilen adaylar arasından Cephe Başkanı yeni üyeler seçer.

Madde 25 : Disiplin ve denetleme kurulları Cephe Başkanına bağlıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IRAK TÜRMEN CEPHESİ

Madde 26 : Cephe, Türkmen toplumunun en yetkili siyasi organizasyonudur. Türkmen toplumunu, ulusal ve uluslararası platformda temsil yetkisi Cephe ve Cephe'nin onay verdiği kurum ve kuruluşlar tarafından yapılır. Irak'taki şartların normale dönmesi durumunda Cephe merkezi Irak içerisindeki Türkmen bölgelerinden birisine veya yasa ve teamüllerin gerekli kıldığı bölgeye taşınabilir.

Madde 27 : Yürütme Kurulu:

a. Cephenin en üst icra organıdır. Cepheyi temsil etme yetkisi yürütme kuruluna aittir,

b. Başkan ve üyeleri şura tarafından, şura üyeleri arsından veya şura üyelerinin 1/3'ünün teklifiyle şura dışından gösterilen adaylar arasından seçilirler. Üye sayısı Cephe Başkanı dahil dörttür,

c. Cephenin, siyasi, idari, mali, güvenlik, enformasyon, eğitim, kültür, araştırma, sosyal ve tüm işlerini organize eder,

d. Çalışmaları ile ilgili düzenli raporlar hazırlar ve Şura'ya sunar,

e. Kurultay ve Şura tarafından hazırlanan plan ve politikaları uygular, hedefleri gerçekleştirir,

f. Cephe'nin diğer partiler, kuruluş ve sektörler karşısında politikasını belirler,

g. Hizmetin verimli olarak yürütülmesi maksadı ile ihtiyaç duyulan organizasyonları gerçekleştirir,

h. Cephe bünyesinde yer alan parti ve kuruluşların, örgütlenmeleri ve politikaları, Yürütme Kurulunun karar ve politikalarına uygun olacaktır,

i. Kurul üyeleri, Cephe merkezinin bulunduğu yerde ikamet etmek ve her toplantıya katılmak zorundadır. İzinsiz veya geçerli bir sebep olmaksızın bölgeden ayrılan veya üst üste iki toplantıya katılmayan kurul üyesi, kurul tarafından uyarılır. Bu davranışın tekrarlanması durumunda ise disiplin kuruluna sevk edilir,

j. Kurul, Cepheye gelir temin edici aktivitelere girer, aidat ve bağış şeklinde meşru yollarla elde edilen gelirin Türkmen toplumunun yararına kullanımını sağlar,

k. Kurul mutat toplantılarını en az on günde bir olağan, olağanüstü toplantılarını ise Cephe Başkanın veya üyelerin ½ sinin çağrısı üzerine yapar,

l. Yürütme Kurulu üyeleri Cephe bünyesinin homojen bir yapıya sahip olmasını sağlar, Cephe çalışanları arasında parti ve kuruluş ayrımı yapılmasına izin vermez,

m.Yürütme kurulu toplantıları üye tam sayısıyla yapılır. Kurulda kararlar oy çokluğu ile alınır. Oyların eşit olması durumunda başkanın oyu iki oy sayılır,

n. İzin, hastalık, görevlendirme vb. sebepler ayrılan Yürütme Kurulu üyesinin yerine yardımcısı vekalet eder.

Madde 28 : Cephe Başkanı:

a. Şura üyeleri arasında veya şura üyelerinin 1/3 nün teklifiyle şura dışından gösterilen adaylar arasından şura tarafından seçilir,

b. Yürütme Kurulunu temsil etme yetkisi Başkana aittir,

c. Başkan gerekli gördüğü durumlarda yürütme Kurulu üyelerinden her hangi birine vekalet eder,

Madde 29 : Daire Başkanları ve Daireler:

a. Yürütme Kurulunda alınan karar ve belirlenecek politikalar daire ve dairelere bağlı birimler vasıtası ile uygulanır,

b. Daire başkanları Yürütme Kurulunun karar ve onayı olmaksızın bağımsız hareket edemezler,

c. Daire başkanları her ayın ilk haftasında Yürütme Kuruluna bir önceki ay gerçekleştirdikleri icraatlarını bir faaliyet raporuyla sunar, çalışmalarına Yürütme Kurulunca benimsenen bir program çerçevesinde devam ederler.

Madde 30 : Siyasi ve Dış İlişkiler Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

a. Irak ve Dünyadaki siyasi gelişmeleri izleyerek Yürütme Kurulu'na rapor eder ve yürütme Kurulunun belirleyeceği politikalar paralelinde Irak içinde ve dışındaki mevcut siyasi oluşumlar ile ilişkiye girerek, işbirliği, iyi dostluk ve dayanışma imkanlarını araştırır.

b. Muhtemel siyasi gelişmelere karşı belirlenecek tutum ve davranış konularında önerilerde bulunur,

c. Türkmen Cephesinin siyasi konulardaki dış ilişkilerini koordine eder,

d. Türkmen toplumunun siyasi platformlarda hak ve menfaatlerinin temini için planlamalar yapar ve uygular,

e. Yurt dışı Cephe temsilcilerinin faaliyetlerini koordine ve kontrol eder.

Madde 31 : Güvenlik Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

a. Güvenlik Dairesi; Yürütme Kurulunun korunmalarına karar vereceği yönetici ve tesislerin fiziki güvenliğini sağlar,

b. Türkmen toplumunun hak ve menfaatlerini korumak, kollamak ve savunmakla yükümlüdür,

c. Güvenlik Dairesi Cephesi Başkanına karşı sorumlu olup, Yürütme Kurulu'nun belirleyeceği ilke ve prensipler doğrultusunda faaliyet gösterir,

d. Güvenlik Dairesi bünyesinde görev alacak personel, başkanlığını Güvenlik Dairesi başkanının yapacağı 5 kişilik bir komisyon tarafından, 20 – 40 yaş arası, milliyetçi, cesur, dürüst, güvenilir, akli ve fiziki her hangi bir özürü bulunmayan Türkmenler arasında sınavla belirlenir.

Madde 32 : Enformasyon Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

a. Enformasyon Dairesi Yürütme Kurulunun belirleyeceği milli politika ve yayın politikası paralelinde, basın-yayın görevini yerine getirir,

b. Enformasyon Dairesi yapacağı yayın ve faaliyetlerle Türkmen toplumunun milli fikirler paralelinde birleşmesini, eğitimini, şuur kazanmasını ve dünya kamuoyuna tanıtımını amaç edinir.

Madde 33 : Kültür ve Eğitim Dairesi'nin Görev ve Sorumlulukları:

a. Türkmen toplumunun Türk dünyası ile aynı lisanı kullanabilmesi için, Türkçe eğitim veren kurum ve kuruluşları tesir eder ve işletir,

b. Bu kurumların sürekliliğini ve ihtiyaca göre yeni kurumların açılmasını sağlar,

c. Dünya Türk toplumları ile dayanışmaya girerek, Türkmen kültürünün, örf ve adetlerinin tanıtımı maksadıyla, kültürel etkinlikler organize eder,

d. Türkmen okulları ile öğretmen ve öğrencilerinin sorunları ile ilgilenir,

e. Yürütme Kurulunun belirleyeceği eğitim politikasını icra eder,

f. Gençlik ve kitle örgütlenmelerini gerçekleştirir ve milli şuur kazanmaları maksadıyla çalışmalarda bulunur,

g. Türkmen cami, türbe ve mezarlıklarıyla diğer kültür varlıklarının bakım ve onarımını yaptırır.

Madde 34 : Sağlık, Sosyal ve Yardım Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

a. Irak içinden ve dışından Yürütme Kurulu vasıtasıyla temin edilen her türlü aynı ve nakdi yardımının, Türkmen toplumuna ulaştırılmasını sağlayan yegane kurumdur,

b. Araştırma ve Planlama Dairesinin hazırlayacağı listeler ışığında, Yürütme Kurulu tarafından kendisine verilen yardım ve bağışların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını sağlar,

c. Türkmenlere sağlık hizmeti verecek kurum ve kuruluşlar tesis eder ve işletir,

d. Türkmenler arasında sosyal ve sportif faaliyetleri teşvik eder, bu amaçla kurulacak Kulüplere destek sağlar,

e. Türkmen toplumunun birlik, beraberlik ve dayanışmasına katkı sağlayacak meslek kuruluşlarına öncülük eder.

Madde 35 : Araştırma ve Planlama Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

a. Araştırma ve Planlama Dairesi, Irak genelinde yaşayan Türkmen toplumunun, tarihi, coğrafi, sosyal, ekonomik ve kültürel kimliği ile bu değerleri Türk ve Dünya kamuoyuna tanıtmak amacıyla araştırmalar yapar.

b. Türkmen yerleşim birimlerinde yapılacak araştırmalar ile Türkmen nüfusunun ve Cephe tarafından yardım edilmesi gereken muhtaç Türkmenleri tespit eder ve hazırlayacağı listeleri Yürütme Kurulu'na sunar.

c. İhtiyaç duyulan kadroları iç eğitim programıyla yetiştirir.

Madde 36 : Genel Hükümler:

a. İş bu tüzük ve bazı maddeleri hakkında yorum yapma yetkisi, kurultay önünde sorumluluğunu taşımak kaydı ile Şura'ya aittir.

b. Tüzüğün veya içindeki her hangi bir maddenin değiştirilme yetkisi Kurultay'a aittir. Verimliliği arttırmak ve uygulamada meydana gelecek aksaklıkları gidermek maksadı ile Kurultay önünde sorumluluk taşımak kaydıyla ve Yürütme Kurulu'nun talebi üzerine Şura, ihtiyaç duyulan çerçevede tüzüğü kısmen değiştirebilir.

2 NCİ TÜRKMEN KURULTAYI SONUÇ BİLDİRGESİ

2 nci Türkmen Kurultayı; 20-22 Kasım 2000 tarihleri arasında Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren siyasi partiler, hareketler, Türkiye ve diğer ülkelerde ki dernek, vakıf ve kuruluş temsilcileri, fikir, bilim ve sanat adamlarının ortak katılımı ile gerçekleşmiştir.

Kurultayda ırak Türkmen halkının içinde bulunduğu şartlar değerlendirilmiş, bugünkü durumu görüşülmüş ve geleceğe yönelik kararlar alınmıştır.

Yıllardır uygulanan asimilasyon politikası bugün de hızından bir şey kaybetmemesine rağmen Türkmenlerin, günümüzde varlığını koruma mücadelesine devam ettiği ve bu mücadelenin dünyada eşine az rastlanır güç koşullarda sürdürüldüğü değerlendirilmiştir.

Türkmenler milli kimliklerinden vazgeçmeye zorlanmakta ve hatta mecbur edilmektedir. Onları asimle etmek, zorunlu göçe tabi tutmak ve bölgelerini Araplaştırmak için çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır. Kurultay, Irak yönetiminin uygulamalarını kınamış, alınması gereken tedbirleri görüşmüş ve değerlendirmeler yapmıştır. Güvenli bölgede yaşayan Türkmenler de, bugünkü koşullarda kabul edilmesi imkansız ve hür dünyanın kabul ettiği normlara çok uzak muamelelere maruz kalmaktadırlar.

Türkmen halkının temel düşüncesinin; aynı kaderi paylaştığı bölge halklarının refah ve mutluluğu, demokrasinin tüm kurum ve ilkeleri ile yerleşmesi, mevcut çok kültürlülüğün korunarak yaygınlaştırılması, halklar arası kardeşlik ile bölge barışının sağlam temeller üzerine tesis edilmesi olduğu üzerinde görüş birliğine varmıştır.

Irak Türkmen cephesi diyalog kapısını her zaman açık tutmuştur. Meselelerin çözümünün barışçı yollarla olacağına inancını hiçbir zaman yitirmemiştir. Bölgesel, idari, sosyal, siyasal alanlarda yaşanan sorunların çözümü için açılacak yeni bir sayfa ve bununla beraber yaratılacak uzlaşma ortamının barış ve refah dolu bir dönemin başlamasına vesile olacağı inancını Türkmen kurultayı da desteklemektedir. Kurultayda ayrıca, Irak Türkmenlerinin bölge partileri ve diğer muhalefet grupları ile ilişkileri ele alınmış, bölgede eğitim ve kültür çalışmaları, teşkilatların güçlendirilmesi, kadın ve gençliği hedef alan kitle örgütlerini geliştirmek için verilen desteğin artırılması üzerinde durularak çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

Irak rejimi; günümüze kadar ki uygulamaları ile halkı üzerinde tarifsiz acılara sebep olmuş, halk yönetimin ağır baskısı yanında ambargodan kaynaklanan açlık ve sefalete mahkum edilmiştir. Irak yönetimini, halkını yirmi birinci yüzyıla yakışan çağdaş bir rejime kavuşturmaya ve Birleşmiş Milletler kararlarına uymaya, Birleşmiş Milletleri de ambargoyu kaldırarak Irak halkının acılarını dindirmeye davet ediyoruz.

Barış, refah ve mutluluğu her halk kadar hak eden Türkmenler; vatandaşı olduğu ülkeye sadakatle bağlı olmanın verdiği rahatlık ve öz güvenle demokratik haklarını talep ve Irak'ta rejimin normale dönmesi için samimi katkısını sürdüreceğini beyan etmektedir.

Bölge ve dünyada yaşanan sorunların barışçı yollarla çözümlenmesi için destek olunması benimsenmiş, sorunlar hakkında Türkmen halkının görüşüne siyasi raporda yer verilmesi kararlaştırılmıştır.

Birinci Kurultayda kabul edilen Temel İlkeler Deklarasyonu güncelleştirilmiş ayrıca kurultayda Türkmen şurası üyeleri seçilmiştir.

22 Kasım 2000 Türkmen Kurultayı

IRAK GEÇİCİ İDARİ YASASI
9 MART 2004
TEMEL İLKELER

1. Irak, egemenliğinin "Geçici Hükümet"e (Interim Government) devredileceği 30 Haziran 2004 tarihinden daimi Anayasanın kabulüyle yeni hükümetin oluşacağı 31 Aralık 2005 tarihine kadar bu yasa ile yönetilecektir.

2. Yasa, gelecekteki yeni Irak'ın temel parametrelerini belirlemekte, 15 Kasım 2003 tarihinde Irak Yönetim Konseyi (İYK) ile Koalisyon Geçici Yönetimi (CPA) arasında imzalanan Siyasi Süreç Anlaşması'ndaki takvimi de büyük ölçüde değiştirmektedir.

3. Egemenliğin Iraklılara devri için öngörülen 30 Haziran 2004 tarihi korunmaktadır. Egemenlik "Geçici Hükümet"e teslim edilecektir. bu hükümet İYK ve CPA tarafından Irak halkının çeşitli kesimleriyle yapılacak yaygın danışmalarla oluşturulacaktır. Bu süreçte BM ile de istişare edilecektir (Madde 2/B/1).

4. Geçiş döneminin ikinci aşaması en geç 31 Ocak 2005'e kadar yapılacak seçimlerle vücut bulacak "Geçiş (Transitional) Hükümeti"nin teşkili ile başlayacak ve daimi anayasanın kabulünü izleyecek seçimlerle yeni hükümetin oluşmasına kadar sürecektir (Madde 2/B/2).

5. Geçici İdari Yasa ülkenin en üst yasasını teşkil edecek, Irak'ın tamamında bağlayıcı olacaktır. Ulusal Meclis'te ancak ¾ çoğunluk ve Cumhur Başkanlığı Konseyi'nin oy birliği ile değiştirilebilecektir. Temel hakları kısıtlayacak, geçiş sürecini uzatacak, meclis seçimlerini erteleyecek, bölgelerin ve vilayetlerin yetkilerini azaltacak, İslam'ı, diğer din ve mezheplere ve uygulamalarını etkileyecek değişikliklere ise izin verilmeyecektir (Madde3/A).

6. Geçici İdari Yasa daimi Anayasanın kabulünü takiben seçilecek hükümetin (en geç 31 Aralık 2005'te) iş başına gelmesiyle yürürlülükten kalkacaktır (Madde 3/B)

7. Irak'ın Hükümet sistemi "cumhuriyetçi federal, demokratik ve çoğulcu" olacak iktidar federal hükümetiyle bölgesel hükümetler, vilayetler, belediyeler ve yerel yönetimler arasında paylaşılacaktır. Federal sistem kökene, ırka, etnik aidiyete, milliyete veya dine değil, coğrafi ve tarihi gerçekler ile güçlerin ayrılığına dayanacaktır (Madde 4).

8. İslam, devletin resmi dini ve "bir mevzuat kaynağı" olmaktadır. İslam'ın evrensel olarak kabul edilmiş değerlerine aykırı yasa çıkarılamayacak, ancak yasalar demokrasinin ilkeleri ve temel hak ve özgürlükle de çelişmeyecektir. Irak halkının çoğunluğunun islami kimliğine saygı gösterilirken bütün bireylerin dini inanç ve ibadet hakları da tam bir güvence altına alınmaktadır (Madde 7/A).

9. Irak birçok milliyetin ülkesidir. Irak'ın Arap halkı, Arap Ulusu'nun ayrılmaz parçasıdır (Madde 7/B). (Irak "Arap Ülkesidir" denilmemektedir).

10. Arapça ve Kürtçe, Irak'ın resmi dilleridir. Iraklıların çocuklarını Türkmence, Süryanice, Ermenice gibi ana dillerinde resmi okullarda veya herhangi bir başka dilde özel okullarda okutma hakları teminat altındadır (Madde 9).

11. Resmi dilin kullanım alanı şu unsurları da kapsayacaktır (Madde 9):

a. Resmi Gazete iki dilde yayınlanacaktır.

12. Ulusal Meclis, Bakanlar Kurulu, resmi konferanslar gibi resmi yerlerde konuşmalar iki dilden biriyle yapılabilecektir.

- Resmi belgeler ve yazışmalar iki dilde hazırlanacaktır.
- İki dilde eğitim veren okullar açılacaktır.
- Eşitlik ilkelerine ilişkin diğer düzenlemelerde, örneğin para, pasaport ve pullarda iki dil de kullanılacaktır.
- Federal kurumlarda ve "Kürdistan Bölgesi"nde iki dil de kullanılacaktır.

TEMEL HAKLAR

1. GEÇİŞ Hükümeti ve Bölgesel Hükümetler, vilayetler, belediyeler ve diğer yerel yönetimler temel hak ve özgürlüklere saygı gösterecektir (Madde 10).

2. Birden çok vatandaşlık hakkı tanınmalıdır(Madde 11/C).

3. Iraklılar yasa önünde eşittir (Madde 12).

4. Irak vatandaşları temel hak ve özgürlüklere sahiptir (Madde 13).

GEÇİŞ HÜKÜMETİ

1. Geçiş Hükümeti (aynı zamanda Federal Hükümettir) Ulusal Meclis, Cumhurbaşkanlığı Konseyi, Başbakan dahil, Bakanlar Kurulu ve adli makamlardan oluşmaktadır (Madde 24/a).

2. Yargı, yasama ve yürütme erkleri ayrı ve birbirinden bağımsızdır. (Madde 24/B).

3. Geçiş Hükümeti şu alanlarda münhasır yetki sahibidir:

.
Dış politika, diplomatik temsil,uluslar arası antlaşmalar, dış ekonomik ve ticari politikalar ve borç politikası (Madde 25/A).

b. Irak'ın sınırlarının emniyetini, korumasını ve güvenliğini sağlamak ve Irak'ın savunmasını temin etmek için Silahlı Kuvvetler kurmak ve idame ettirmek dahil, Ulusal güvenlik politikasını belirlemek ve uygulamak (Madde 25/B).

c. Mali politikayı belirlemek, para basmak, gümrükleri ve Irak'ın bölge ve vilayet sınırları dahilinde ticareti düzenlemek, Devletin ulusal bütçesini hazırlamak, para politikasını belirlemek, Merkez Bankası'nı kurmak ve yönetmek (Madde 25/C).

d. Ölçü sistemlerini düzenlemek ve genel ücret politikasını belirlemek (Madde 25/D)

e. Irak'taki bütün bölge ve vilayetlerdeki bütün halka ait olan doğal kaynakları, bölgesel hükümetler ve vilayet yönetimlerine danışarak yönetmek, bunların satışından elde edilen gelirleri ulusal bütçe süreci vasıtasıyla, ülke çağındaki nüfus dağılımına göre ve eski rejim döneminde haksızlığa uğramış bölgeleri ve gelişmişlik farklılıklarını da hakkaniyetle dağıtmak (Madde 25/E).

Irak vatandaşlığını, göçü ve iltica konusu düzenlemek (Madde 25/G).

Federal Hükümetin çıkardığı mevzuat, 54/B maddesindeki istisna (federal yasaların "Kürdistan Bölgesi"nde uygulanabilirliği) dışında diğer yasama organlarınca çıkarılanlara göre üstünlük taşımaktadır (Madde 26/B).

Silahlı Kuvvetlerin amacı Irak'ın savunmasıdır (Madde 27/A).

Federal Yasanın getireceği istisna dışında, Geçiş Hükümetinin komuta yapısı altında olmayan silahlı kuvvetler ve milisler yasaklanacaktır (Madde 27/B).

Geçiş Hükümeti Irak'ın Kitle İmha Silahlarına ilişkin uluslar arası yükümlülüklerine saygı gösterecek ve bunları yerine getirecektir (Madde 27/E).

Geçici Hükümetin kurulmasıyla (30 Haziran 2004) CPA feshedilecek, IYK'nin görevi sona erecektir (Madde 29).

YASAMA

1. Seçim Kanunu, Ulusal Meclis üyelerinin en az dörtte birinin kadınlarından oluşmasına imkan verilmesinin ve Türkmenler, Keldani – Süryaniler dahil, Irak'taki bütün toplumların Mecliste hakça temsilini sağlayacak şekilde hazırlanacaktır (Madde 30/C).

2. Ulusal Meclis için seçimler en geç 31 Ocak 2005'te düzenlenecektir (Madde 30/D).

3. Ulusal Meclis 275 üyeden oluşacaktır (Madde 31/A).

4. MÜFESSİH Baas Partisi'nin yüksek düzeydeki mensupları (Madde 31/B/2), eski rejimin baskı organlarının üyeleri ve halka yapılan zulme katılanlar (Madde 31/B/4), yurdun ve kamu maliyesinin aleyhine haksız şekilde zenginleşenler (Madde 31/B/5) milletvekili seçilemeyecektir.

5. Ulusal Meclis, üyeleri arasından bir başkan ve iki Başkan Yardımcısı seçecektir (Madde 32/B).

YÜRÜTME

1. Geçiş döneminin Yürütme Organı Cumhurbaşkanlığı Konseyi ile Başbakan başkanlığındaki Bakanlar Kurulu'ndan oluşmaktadır (Madde 35).

2. Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ni, Ulusal Meclis tarafından bir listeden 2/3 çoğunlukla seçilecek bir cumhurbaşkanı ve iki Cumhurbaşkanı Yardımcısı teşkil edecektir (Madde36/A). Baas Partisi'ni, feshedilmesinden en az 10 yıl önce terk etmemiş olanlar (Madde 36/B/3), 1991 intifadasının bastırılmasına veya Anfal (Kürtlere karşı kimyasal silah kullanılması) kampanyasına katılmış olanlar Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne seçilemeyecektir (Madde 36/B/4). Cumhurbaşkanlığı üyeleri kararlarını oybirliğiyle alacaktır (Madde 36/C).

3. Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başbakan'ı oybirliğiyle atayacak, Başbakan'ın tavsiyesi üzerine de Bakanlar'ı tayin edecektir.cumhurbaşkanlığı iki hafta içinde Başbakan adayı üzerinde anlaşamadığı takdirde, Başbakan Ulusal Meclis tarafından 2/3 çoğunlukla seçilecektir.

4. Başbakan ve Bakanlar Ulusal Meclis'e karşı sorumludur (Madde 38).

5. Bakanlar Kurulu'nda kararlar, mevcut üyelerin basit çoğunluğuyla alınacaktır (Madde 42).

FEDERAL YARGI

1. Yargı Bağımsızdır (Madde 43/A).

2. Federal Mahkemeler federal yasaların uygulanmasından kaynaklanan sorunları ele alacaktır. Federal Mahkemeler'in kurulması Federal Hükümet'in münhasır yetkisindendir (Madde 43/D).

3. Yüksek Federal Mahkemenin yetkileri şunlardır:

a. Irak Geçiş Hükümeti ile bölgesel hükümetler, vilayet ve belediye yönetimleri ve yerel yönetimler arasındaki hukuki konuların ele alınması,

b. Bir şikayet veya mahkeme kararı üzerine, federal veya bölgesel hükümetlerini vilayet veya belediye yönetimlerinin veya yerel yönetimlerin çıkardığı bir yasa, yönetmelik veya verdiği bir talimatın bu Yasaya aykırı olduğuna ilişkin iddiaların ele alınması (Madde 44/B).

4. Federal yargı, Kürdistan Bölgesi dışındaki mahkemeleri kapsayacaktır (Madde 46/A).

5. Kürdistan Bölgesi'ndekiler dahil, bölgesel ve yerel mahkemelerin kararları nihaidir ve ancak bu Yasa veya diğer bir federal yasa ile tutarsızlık halinde Federal Mahkeme tarafından gözden geçirilebilir (Madde 44/B).

ÖZEL MAHKEME – ULUSAL KOMİSYONLAR

1. 10 Aralık 2003 tarihinde kurulan (Saddam Hüseyin ve eski rejimin mensuplarını yargılamakla görevli) Irak Özel Mahkemesi varlığını koruyacaktır (Madde48/A).

2. Gayrimenkul iddiaları Komisyonu varlığını koruyacaktır (Madde 49/A).

3. Geçiş Hükümeti bir insan Hakları Komisyonu kuracak, Komisyon'da Ombudsman da olacaktır (Madde 50).

FEDERAL YAPI

1. Irak'ta federalizm, eski rejim döneminde zulüm ve baskıyı mümkün kılan, gücün merkezi hükümette toplanması olgusunu önleyecek şekilde tasarlanacaktır. Federalizm ülke çapında her bölge ve vilayete yerel yönetimin yerel yetkililerce uygulanmasını teşvik ederek, her vatandaşın yönetim süreçlerine aktif şekilde katıldığı, haklarını güvence altına alındığı ve baskıdan kurtulduğu birleşik bir Irak yaratacaktır (Madde 52).

2. Kürdistan Bölgesel Hükümeti Duhok, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Ninova (Musul) vilayetlerinin 19 Mart 2003 tarihi itibarıyla bu hükümet tarafından yönetmelikte olan topraklarının resmi Hükümet'i olarak tanınmaktadır. Kürdistan Bölgesel Hükümeti ile kastedilen Kürdistan Ulusal Meclis'i, Kürdistan Bakanlar Kurulu ve Kürdistan adli makamlarıdır (Madde 53/A).

3. Mevcut 18 vilayetin sınırları geçiş dönemi boyunca değişmeyecektir (Madde 53/B).

4. Bağdat ve Kerkük hariç, en çok üç vilayet birleşerek bölgeler kurabilecektir. Buna ilişkin mekanizmalar "Geçici hükümet" tarafından önerilebilecektir ve yasalaşmak üzere, seçilmiş Ulusal Meclis'in onayına sunulacaktır. Mekanizmalar, ilgili vilayetlerde bu amaçla referandum yapılmasını

da öngörülecektir (Madde 53/C). (Vilayetlerin birleşerek bölgeler kurmaları Ulusal Meclis'e bırakıldığından, bunun gerçekleşmesi Ulus Meclis'in oluşması sonrasına ertelenmiş olmaktadır.)

5. Türkmenler, Keldani – Asuriler ve bütün diğer vatandaşların "idari, kültürel ve siyasal hakları" teminat altına alınmaktadır (Madde 53/D).

6. Kürdistan Bölgesel Hükümeti, Federal Hükümetin münhasır yetkisine dahil olanlar hariç, mevcut işlevlerini sürdürecektir. Bu işlevler için Federal Hükümet tarafından finanse edilecektir. Polis kuvvetlerinin ve iç güvenliğin bölgesel denetimini sürdürecektir. Kürdistan bölgesinde vergi ve harç koyma hakkına sahip olacaktır (Madde 54/A).

7. Federal Hükümet'in münhasır yetkileri ile federal mahkemelerin yetkilerine ilişkin olanlar haricinde, Kürdistan Ulusal Meclisi federal yasalarının Kürdistan Bölgesinde uygulamasını değiştirmek yetkisine sahiptir (Madde 24/B).

8. Her vilayet, Vilayet Meclisi kurma, Vali atama, Belediye Meclisi ve Yerel Meclis oluşturma hakkına sahip olacaktır. Bölgesel Hükümetlerin üyeleri, Valiler, Vilayet ve Belediye Meclislerinin ve yerel meclislerinin üyeleri Federal Hükümet tarafından görevden alınamayacaktır. Valiler Vilayet ve Belediye Meclislerinin ve yerel meclislerin üyeleri Bölgesel Hükümetler tarafından da görevden alınamayacaktır. Federal Hükümet'in münhasır yetkileri ile federal mahkemelerin yetkilerine ilişkin hükümler haricinde, Valiler, Vilayet ve Belediye Meclislerinin ve yerel meclislerin üyeleri Federal Hükümetin denetimi altında olmayacaktır (Madde 55/A).

9. 1 Temmuz 2004 tarihi itibariyle görevde olan Valiler ve Vilayet Meclisleri üyeleri serbest seçimler yapılana kadar görevde kalacaktır (Madde 55/B).

10. Vilayet meclisleri Devletin genel bütçesinden finanse edilecektir, ayrıca gelirlerini artırmak için vergi ve harç koyabileceklerdir (Madde 56/A).

11. Kaza ve Nahiye Meclisleri yerel gelirleri, vergi ve harçları toplayıp muhafaza edebileceklerdir (Madde 56/B).

12. Federal Hükümet başka bazı yetkilerinin de yerel yönetimler vilayet yönetimleri ile bölgesel yönetimlere devam edebilecektir (Madde 56/A).

13. Münhasır olarak Geçiş Hükümeti'ne verilmeyen bütün yetkiler bölgesel hükümetler ve vilayetlerce kullanılacaktır (Madde 57/A).

14. Vilayet Meclisleri ve Kürdistan Ulusal Meclisi seçimleri Ulusal Meclis seçimleriyle birlikte, en geç 31 Ocak 2005'e kadar düzenlenecektir(Madde 57/B).

15. Federal Hükümet ve özellikle Gayrimenkul İddiaları Komisyonu ve ilgili diğer organlar Kerkük dahil, eski rejimin belirli bölgelerin demografik niteliğinin değiştirmekle yaptığı haksızlıkların giderilmesi amacıyla önlemler almak üzere hızla harekete geçecektir (Madde 58/A).

16. Yerlerinden sürülenlere, atılanlara veya göç edenlere makul bir süre içinde gayri menkulleri iade edilecek veya karşılığında adil bir tazminat ödenecektir (Madde58/A/1).

17. Yerleşimciler geldikleri vilayetlere yeniden iskan edilecek, bunlara yeni toprak yada taşınma masrafları için tazminat verilecektir (Madde 58/A/2).

19. Cumhurbaşkanlığı, eski rejim tarafından vilayetlerin sınırlarında siyasi amaçla yapılan değişikliklerin daimi Anayasa da giderilmesi için Ulusal Meclis'e tavsiyelerinde bulunacaktır. Cumhurbaşkanlığı bu konuda oy birliğiyle bir karar veremediği taktirde, yine oy birliğiyle tarafsız bir hakem atayacaktır ve bu hakem tavsiyelerde bulunacaktır. Cumhurbaşkanlığı hakem atanmasında da oy birliği sağlayamadığı taktirde, hakemin BM Genel Sekreteri tarafından atanmasını isteyecektir (Madde58/B).

20. Kerkük dahil, tartışmalı toprakların durumunun kalıcı bir çözüme bağlanması yukarıdaki önlemlerin alınmasına, nüfus sayımının yapılmasına ve daimi Anayasa'nın onaylanmasına kadar ertelenecektir. Bulunacak çözüm hakkaniyete uygun olacak ve topraklardaki halkın iadesini dikkate alacaktır (Madde 58/C).

KOALİSYON GÜÇLERİNİN STATÜSÜ

1. Irak Silahlı Kuvvetleri BM Güvenlik Konseyi'nin 1511 sayılı kararı ve bunu izleyebilecek diğer kararları uyarınca Irak'ta çok uluslu gücün başlıca ortağı olacaktır (Madde 59/B).

2. Geçici Hükümet, göreve başladığında çok uluslu gücün faaliyetleriyle ilgili bağlayıcı uluslar arası anlaşmalar akdetme yetkisine sahip olacaktır. Bu Yasa, söz konusu anlaşmalardan doğacak veya bu anlaşmalar yürürlüğe girene kadar çok uluslu gücün faaliyetlerini düzenleyecek olan BM Güvenlik Konseyinin 1483 v e 1511 sayılı kararlarıyla tanınmış hak yükümlülüklerin etkilemeyecektir(Madde 59/C).

3. Taslak Irak halkı tarafından onaylanmak üzere en geç 15 Ekim 2005'e kadar referanduma sunulacaktır. Taslak yayınlanacak ve halk arasında tartışılmasının teşvik edilmesi için geniş şekilde dağıtılacaktır (Madde 61/B).

4. Irak'ta seçmenlerin çoğunluğu tarafından onaylanması ve üç yada daha çok vilayette seçmenlerin 2/3 çoğunluğunca reddedilmemesi halinde, Anayasa kabul edilmiş olacaktır (Madde 61/C)

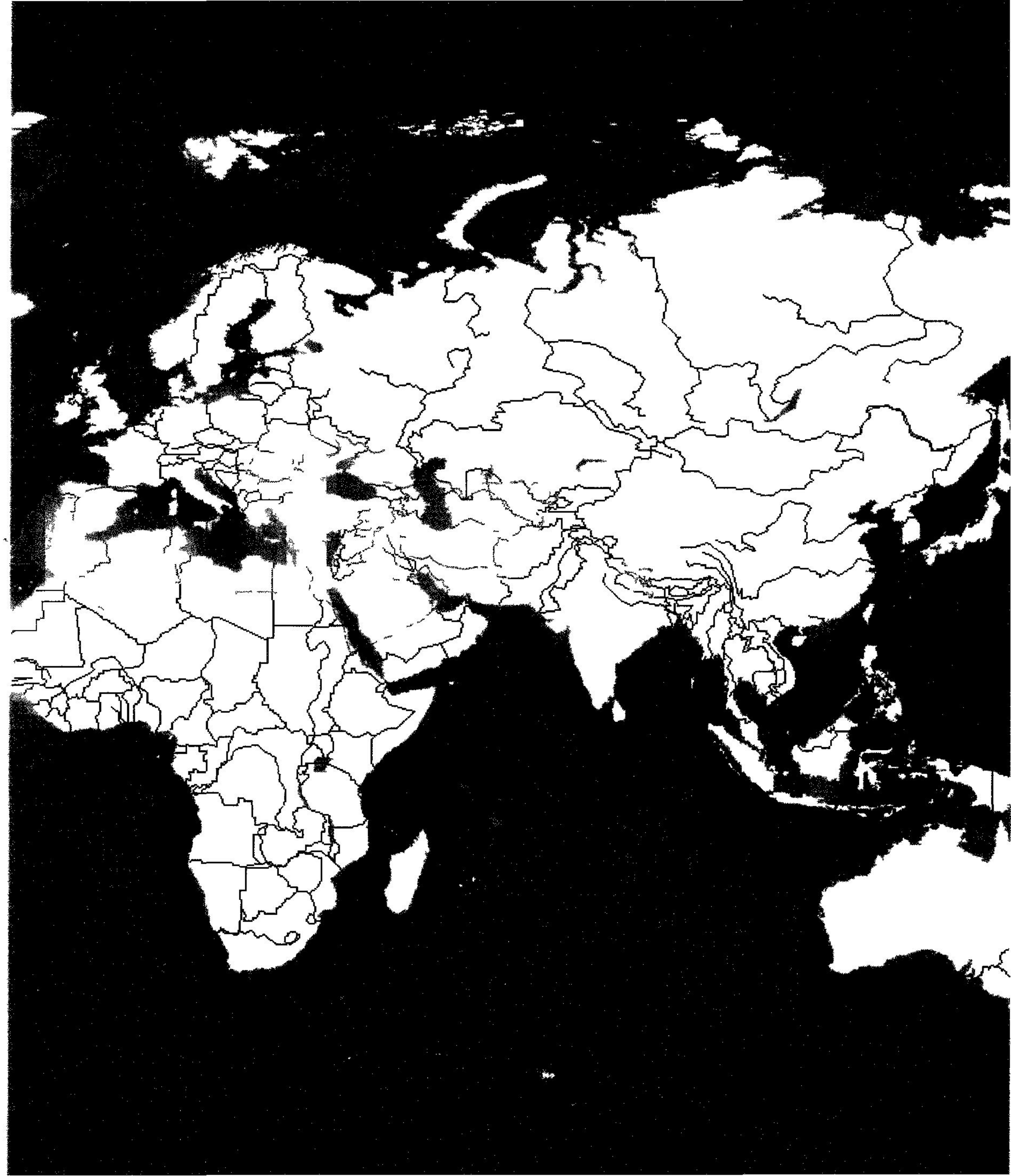
5. Anayasanın referandumda kabul edilmesi halinde, yeni Hükümet için seçimler en geç 15Aralık 2005'e kadar yapılacak yeni Hükümet en geç 31 Aralık 2005'e kadar kurulacaktır(Madde 61/D)

6. Anayasanın referandumda reddedilmesi halinde, Ulusal Meclis feshedilecektir. Yeni Meclis için seçimler en geç 15 Aralık 2005'e kadar yapılacak, yeni Ulusal Meclis ve Geçiş Hükümeti en geç 31 Aralık 2005'e kadar ve bu Yasa ya göre çalışacaktır. Daimi Anayasa'yı bu Meclis hazırlanacaktır (Madde 61/E).

7. Ulusal Meclis'te çoğunlukla alınacak bir kararla Meclis Başkanı Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nden en geç 1 Ağustos 2005'e kadar, Anayasa hazırlığı için ek süre isteyebilir. Cumhurbaşkanlığı Konseyi bir defaya mahsus olmak üzere, 6 aylık ek bir süreye verebilecektir (Madde 61/F).

8. Ulusal Meclis Anayasayı 15 Ağustos 2005'e kadar hazırlayamaz ve ek süre de istemez ise Meclis (yukarıdaki 61/E maddesi çerçevesinde) feshedilecektir (Madde 61/G).

S.N.	ÜLKE	NÜFUSU	YÜZÖLÇ.(km²)
1.	TÜRKİYE	67.803.907	769.604
2.	İSRAİL(FİLİSTİNHARİÇ)	6.200.200	20.017
3.	ÜRDÜN	4.200.000	97.740
4.	LÜBNAN	3.009.000	10.400
5.	SURİYE	14.313.000	185.180
6.	FİLİSTİN	2.050.000	8.800
7.	CEZAYİR	27.939.000	2.381.741
8.	TUNUS	8.912.000	163.610
9.	FAS	26.505.000	446.550
10.	MISIR	69.750.000	1.001.449
11.	AZERBAYCAN	7.449.000	86.600
12.	ERMENİSTAN	3.765.000	29.800
13.	GÜRCİSTAN	5.457.000	69.700
14.	BAHREYN	579.000	678
15.	BİRL. ARAP EMİRL.	2.231.000	83.600
16.	KATAR	579.000	11.437
17.	İRAN	72.664.000	1.645.000
18.	IRAK	20.413.000	434.128
19.	KUVEYT	1.691.000	17.818
20.	SUUDİ ARABİSTAN	18.242.000	2.153.168
21.	UMMAN	2.163.000	212.457
22.	YEMEN	14.900.000	542.342
23.	AFGANİSTAN	18.129.000	652.225
24.	BANGLADEŞ	116.095.000	143.998
25.	PAKİSTAN	129.808.000	796.095
26.	LİBYA	5.070.000	1.775.500
	TOPLAM	649.917.107	13.739.637

IRAK GEÇİCİ İDARİ YASASI
9 MART 2004
TEMEL İLKELER

1. Irak, egemenliğinin "Geçici Hükümet"e (Interim Government) devredileceği 30 Haziran 2004 tarihinden daimi Anayasanın kabulüyle yeni hükümetin oluşacağı 31 Aralık 2005 tarihine kadar bu yasa ile yönetilecektir.

2. Yasa, gelecekteki yeni Irak'ın temel parametrelerini belirlemekte, 15 Kasım 2003 tarihinde Irak Yönetim Konseyi (İYK) ile Koalisyon Geçici Yönetimi (CPA) arasında imzalanan Siyasi Süreç Anlaşması'ndaki takvimi de büyük ölçüde değiştirmektedir.

3. Egemenliğin Iraklılara devri için öngörülen 30 Haziran 2004 tarihi korunmaktadır. Egemenlik "Geçici Hükümet"e teslim edilecektir. bu hükümet İYK ve CPA tarafından Irak halkının çeşitli kesimleriyle yapılacak yaygın danışmalarla oluşturulacaktır. Bu süreçte BM ile de istişare edilecektir (Madde 2/B/1).

4. Geçiş döneminin ikinci aşaması en geç 31 Ocak 2005'e kadar yapılacak seçimlerle vücut bulacak "Geçiş (Transitional) Hükümeti"nin teşkili ile başlayacak ve daimi anayasanın kabulünü izleyecek seçimlerle yeni hükümetin oluşmasına kadar sürecektir (Madde 2/B/2).

5. Geçici İdari Yasa ülkenin en üst yasasını teşkil edecek, Irak'ın tamamında bağlayıcı olacaktır. Ulusal Meclis'te ancak ¾ çoğunluk ve Cumhur Başkanlığı Konseyi'nin oy birliği ile değiştirilebilecektir. Temel hakları kısıtlayacak, geçiş sürecini uzatacak, meclis seçimlerini erteleyecek, bölgelerin ve vilayetlerin yetkilerini azaltacak, İslam'ı, diğer din ve mezheplere ve uygulamalarını etkileyecek değişikliklere ise izin verilmeyecektir (Madde3/A).

6. Geçici İdari Yasa daimi Anayasanın kabulünü takiben seçilecek hükümetin (en geç 31 Aralık 2005'te) iş başına gelmesiyle yürürlülükten kalkacaktır (Madde 3/B)

7. Irak'ın Hükümet sistemi "cumhuriyetçi federal, demokratik ve çoğulcu" olacak iktidar federal hükümetiyle bölgesel hükümetler, vilayetler, belediyeler ve yerel yönetimler arasında paylaşılacaktır. Federal sistem kökene, ırka, etnik aidiyete, milliyete veya dine değil, coğrafi ve tarihi gerçekler ile güçlerin ayrılığına dayanacaktır (Madde 4).

8. İslam, devletin resmi dini ve "bir mevzuat kaynağı" olmaktadır. İslam'ın evrensel olarak kabul edilmiş değerlerine aykırı yasa çıkarılamayacak, ancak yasalar demokrasinin ilkeleri ve temel hak ve özgürlükle de çelişmeyecektir. Irak halkının çoğunluğunun islami kimliğine saygı gösterilirken bütün bireylerin dini inanç ve ibadet hakları da tam bir güvence altına alınmaktadır (Madde 7/A).

9. Irak birçok milliyetin ülkesidir. Irak'ın Arap halkı, Arap Ulusu'nun ayrılmaz parçasıdır (Madde 7/B). (Irak "Arap Ülkesidir" denilmemektedir).

10. Arapça ve Kürtçe, Irak'ın resmi dilleridir. Iraklıların çocuklarını Türkmence, Süryanice, Ermenice gibi ana dillerinde resmi okullarda veya herhangi bir başka dilde özel okullarda okutma hakları teminat altındadır (Madde 9).

11. Resmi dilin kullanım alanı şu unsurları da kapsayacaktır (Madde 9):

a. Resmi Gazete iki dilde yayınlanacaktır.

12. Ulusal Meclis, Bakanlar Kurulu, resmi konferanslar gibi resmi yerlerde konuşmalar iki dilden biriyle yapılabilecektir.

- Resmi belgeler ve yazışmalar iki dilde hazırlanacaktır.
- İki dilde eğitim veren okullar açılacaktır.
- Eşitlik ilkelerine ilişkin diğer düzenlemelerde, örneğin para, pasaport ve pullarda iki dil de kullanılacaktır.
- Federal kurumlarda ve "Kürdistan Bölgesi"nde iki dil de kullanılacaktır.

TEMEL HAKLAR

1. GEÇİŞ Hükümeti ve Bölgesel Hükümetler, vilayetler, belediyeler ve diğer yerel yönetimler temel hak ve özgürlüklere saygı gösterecektir (Madde 10).

2. Birden çok vatandaşlık hakkı tanınmalıdır(Madde 11/C).

3. Iraklılar yasa önünde eşittir (Madde 12).

4. Irak vatandaşları temel hak ve özgürlüklere sahiptir (Madde 13).

GEÇİŞ HÜKÜMETİ

1. Geçiş Hükümeti (aynı zamanda Federal Hükümettir) Ulusal Meclis, Cumhurbaşkanlığı Konseyi, Başbakan dahil, Bakanlar Kurulu ve adli makamlardan oluşmaktadır (Madde 24/a).

2. Yargı, yasama ve yürütme erkleri ayrı ve birbirinden bağımsızdır. (Madde 24/B).

3. Geçiş Hükümeti şu alanlarda münhasır yetki sahibidir:

.
Dış politika, diplomatik temsil,uluslar arası antlaşmalar, dış ekonomik ve ticari politikalar ve borç politikası (Madde 25/A).

b. Irak'ın sınırlarının emniyetini, korumasını ve güvenliğini sağlamak ve Irak'ın savunmasını temin etmek için Silahlı Kuvvetler kurmak ve idame ettirmek dahil, Ulusal güvenlik politikasını belirlemek ve uygulamak (Madde 25/B).

c. Mali politikayı belirlemek, para basmak, gümrükleri ve Irak'ın bölge ve vilayet sınırları dahilinde ticareti düzenlemek, Devletin ulusal bütçesini hazırlamak, para politikasını belirlemek, Merkez Bankası'nı kurmak ve yönetmek (Madde 25/C).

d. Ölçü sistemlerini düzenlemek ve genel ücret politikasını belirlemek (Madde 25/D)

e. Irak'taki bütün bölge ve vilayetlerdeki bütün halka ait olan doğal kaynakları, bölgesel hükümetler ve vilayet yönetimlerine danışarak yönetmek, bunların satışından elde edilen gelirleri ulusal bütçe süreci vasıtasıyla, ülke çağındaki nüfus dağılımına göre ve eski rejim döneminde haksızlığa uğramış bölgeleri ve gelişmişlik farklılıklarını da hakkaniyetle dağıtmak (Madde 25/E).

Irak vatandaşlığını, göçü ve iltica konusu düzenlemek (Madde 25/G).

Federal Hükümetin çıkardığı mevzuat, 54/B maddesindeki istisna (federal yasaların "Kürdistan Bölgesi"nde uygulanabilirliği) dışında diğer yasama organlarınca çıkarılanlara göre üstünlük taşımaktadır (Madde 26/B).

Silahlı Kuvvetlerin amacı Irak'ın savunmasıdır (Madde 27/A).

Federal Yasanın getireceği istisna dışında, Geçiş Hükümetinin komuta yapısı altında olmayan silahlı kuvvetler ve milisler yasaklanacaktır (Madde 27/B).

Geçiş Hükümeti Irak'ın Kitle İmha Silahlarına ilişkin uluslar arası yükümlülüklerine saygı gösterecek ve bunları yerine getirecektir (Madde 27/E).

Geçici Hükümetin kurulmasıyla (30 Haziran 2004) CPA feshedilecek, IYK'nin görevi sona erecektir (Madde 29).

YASAMA

1. Seçim Kanunu, Ulusal Meclis üyelerinin en az dörtte birinin kadınlarından oluşmasına imkan verilmesinin ve Türkmenler, Keldani – Süryaniler dahil, Irak'taki bütün toplumların Mecliste hakça temsilini sağlayacak şekilde hazırlanacaktır (Madde 30/C).

2. Ulusal Meclis için seçimler en geç 31 Ocak 2005'te düzenlenecektir (Madde 30/D).

3. Ulusal Meclis 275 üyeden oluşacaktır (Madde 31/A).

4. MÜFESSİH Baas Partisi'nin yüksek düzeydeki mensupları (Madde 31/B/2), eski rejimin baskı organlarının üyeleri ve halka yapılan zulme katılanlar (Madde 31/B/4), yurdun ve kamu maliyesinin aleyhine haksız şekilde zenginleşenler (Madde 31/B/5) milletvekili seçilemeyecektir.

5. Ulusal Meclis, üyeleri arasından bir başkan ve iki Başkan Yardımcısı seçecektir (Madde 32/B).

YÜRÜTME

1. Geçiş döneminin Yürütme Organı Cumhurbaşkanlığı Konseyi ile Başbakan başkanlığındaki Bakanlar Kurulu'ndan oluşmaktadır (Madde 35).

2. Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ni, Ulusal Meclis tarafından bir listeden 2/3 çoğunlukla seçilecek bir cumhurbaşkanı ve iki Cumhurbaşkanı Yardımcısı teşkil edecektir (Madde36/A). Baas Partisi'ni, feshedilmesinden en az 10 yıl önce terk etmemiş olanlar (Madde 36/B/3), 1991 intifadasının bastırılmasına veya Anfal (Kürtlere karşı kimyasal silah kullanılması) kampanyasına katılmış olanlar Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne seçilemeyecektir (Madde 36/B/4). Cumhurbaşkanlığı üyeleri kararlarını oybirliğiyle alacaktır (Madde 36/C).

3. Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başbakan'ı oybirliğiyle atayacak, Başbakan'ın tavsiyesi üzerine de Bakanlar'ı tayin edecektir.cumhurbaşkanlığı iki hafta içinde Başbakan adayı üzerinde anlaşamadığı takdirde, Başbakan Ulusal Meclis tarafından 2/3 çoğunlukla seçilecektir.

4. Başbakan ve Bakanlar Ulusal Meclis'e karşı sorumludur (Madde 38).

5. Bakanlar Kurulu'nda kararlar, mevcut üyelerin basit çoğunluğuyla alınacaktır (Madde 42).

FEDERAL YARGI

1. Yargı Bağımsızdır (Madde 43/A).

2. Federal Mahkemeler federal yasaların uygulanmasından kaynaklanan sorunları ele alacaktır. Federal Mahkemeler'in kurulması Federal Hükümet'in münhasır yetkisindendir (Madde 43/D).

3. Yüksek Federal Mahkemenin yetkileri şunlardır:

a. Irak Geçiş Hükümeti ile bölgesel hükümetler, vilayet ve belediye yönetimleri ve yerel yönetimler arasındaki hukuki konuların ele alınması,

b. Bir şikayet veya mahkeme kararı üzerine, federal veya bölgesel hükümetlerini vilayet veya belediye yönetimlerinin veya yerel yönetimlerin çıkardığı bir yasa, yönetmelik veya verdiği bir talimatın bu Yasaya aykırı olduğuna ilişkin iddiaların ele alınması (Madde 44/B).

4. Federal yargı, Kürdistan Bölgesi dışındaki mahkemeleri kapsayacaktır (Madde 46/A).

5. Kürdistan Bölgesi'ndekiler dahil, bölgesel ve yerel mahkemelerin kararları nihaidir ve ancak bu Yasa veya diğer bir federal yasa ile tutarsızlık halinde Federal Mahkeme tarafından gözden geçirilebilir (Madde 44/B).

ÖZEL MAHKEME – ULUSAL KOMİSYONLAR

1. 10 Aralık 2003 tarihinde kurulan (Saddam Hüseyin ve eski rejimin mensuplarını yargılamakla görevli) Irak Özel Mahkemesi varlığını koruyacaktır (Madde48/A).

2. Gayrimenkul iddiaları Komisyonu varlığını koruyacaktır (Madde 49/A).

3. Geçiş Hükümeti bir insan Hakları Komisyonu kuracak, Komisyon'da Ombudsman da olacaktır (Madde 50).

FEDERAL YAPI

1. Irak'ta federalizm, eski rejim döneminde zulüm ve baskıyı mümkün kılan, gücün merkezi hükümette toplanması olgusunu önleyecek şekilde tasarlanacaktır. Federalizm ülke çapında her bölge ve vilayete yerel yönetimin yerel yetkililerce uygulanmasını teşvik ederek, her vatandaşın yönetim süreçlerine aktif şekilde katıldığı, haklarını güvence altına alındığı ve baskıdan kurtulduğu birleşik bir Irak yaratacaktır (Madde 52).

2. Kürdistan Bölgesel Hükümeti Duhok, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Ninova (Musul) vilayetlerinin 19 Mart 2003 tarihi itibarıyla bu hükümet tarafından yönetmelikte olan topraklarının resmi Hükümet'i olarak tanınmaktadır. Kürdistan Bölgesel Hükümeti ile kastedilen Kürdistan Ulusal Meclis'i, Kürdistan Bakanlar Kurulu ve Kürdistan adli makamlarıdır (Madde 53/A).

3. Mevcut 18 vilayetin sınırları geçiş dönemi boyunca değişmeyecektir (Madde 53/B).

4. Bağdat ve Kerkük hariç, en çok üç vilayet birleşerek bölgeler kurabilecektir. Buna ilişkin mekanizmalar "Geçici hükümet" tarafından önerilebilecektir ve yasalaşmak üzere, seçilmiş Ulusal Meclis'in onayına sunulacaktır. Mekanizmalar, ilgili vilayetlerde bu amaçla referandum yapılmasını

da öngörülecektir (Madde 53/C). (Vilayetlerin birleşerek bölgeler kurmaları Ulusal Meclis'e bırakıldığından, bunun gerçekleşmesi Ulus Meclis'in oluşması sonrasına ertelenmiş olmaktadır.)

5. Türkmenler, Keldani – Asuriler ve bütün diğer vatandaşların "idari, kültürel ve siyasal hakları" teminat altına alınmaktadır (Madde 53/D).

6. Kürdistan Bölgesel Hükümeti, Federal Hükümetin münhasır yetkisine dahil olanlar hariç, mevcut işlevlerini sürdürecektir. Bu işlevler için Federal Hükümet tarafından finanse edilecektir. Polis kuvvetlerinin ve iç güvenliğin bölgesel denetimini sürdürecektir. Kürdistan bölgesinde vergi ve harç koyma hakkına sahip olacaktır (Madde 54/A).

7. Federal Hükümet'in münhasır yetkileri ile federal mahkemelerin yetkilerine ilişkin olanlar haricinde, Kürdistan Ulusal Meclisi federal yasalarının Kürdistan Bölgesinde uygulamasını değiştirmek yetkisine sahiptir (Madde 24/B).

8. Her vilayet, Vilayet Meclisi kurma, Vali atama, Belediye Meclisi ve Yerel Meclis oluşturma hakkına sahip olacaktır. Bölgesel Hükümetlerin üyeleri, Valiler, Vilayet ve Belediye Meclislerinin ve yerel meclislerinin üyeleri Federal Hükümet tarafından görevden alınamayacaktır. Valiler Vilayet ve Belediye Meclislerinin ve yerel meclislerin üyeleri Bölgesel Hükümetler tarafından da görevden alınamayacaktır. Federal Hükümet'in münhasır yetkileri ile federal mahkemelerin yetkilerine ilişkin hükümler haricinde, Valiler, Vilayet ve Belediye Meclislerinin ve yerel meclislerin üyeleri Federal Hükümetin denetimi altında olmayacaktır (Madde 55/A).

9. 1 Temmuz 2004 tarihi itibariyle görevde olan Valiler ve Vilayet Meclisleri üyeleri serbest seçimler yapılana kadar görevde kalacaktır (Madde 55/B).

10. Vilayet meclisleri Devletin genel bütçesinden finanse edilecektir, ayrıca gelirlerini artırmak için vergi ve harç koyabileceklerdir (Madde 56/A).

11. Kaza ve Nahiye Meclisleri yerel gelirleri, vergi ve harçları toplayıp muhafaza edebileceklerdir (Madde 56/B).

12. Federal Hükümet başka bazı yetkilerinin de yerel yönetimler vilayet yönetimleri ile bölgesel yönetimlere devam edebilecektir (Madde 56/A).

13. Münhasır olarak Geçiş Hükümeti'ne verilmeyen bütün yetkiler bölgesel hükümetler ve vilayetlerce kullanılacaktır (Madde 57/A).

14. Vilayet Meclisleri ve Kürdistan Ulusal Meclisi seçimleri Ulusal Meclis seçimleriyle birlikte, en geç 31 Ocak 2005'e kadar düzenlenecektir(Madde 57/B).

15. Federal Hükümet ve özellikle Gayrimenkul İddiaları Komisyonu ve ilgili diğer organlar Kerkük dahil, eski rejimin belirli bölgelerin demografik niteliğinin değiştirmekle yaptığı haksızlıkların giderilmesi amacıyla önlemler almak üzere hızla harekete geçecektir (Madde 58/A).

16. Yerlerinden sürülenlere, atılanlara veya göç edenlere makul bir süre içinde gayri menkulleri iade edilecek veya karşılığında adil bir tazminat ödenecektir (Madde58/A/1).

17. Yerleşimciler geldikleri vilayetlere yeniden iskan edilecek, bunlara yeni toprak yada taşınma masrafları için tazminat verilecektir (Madde 58/A/2).

19. Cumhurbaşkanlığı, eski rejim tarafından vilayetlerin sınırlarında siyasi amaçla yapılan değişikliklerin daimi Anayasa da giderilmesi için Ulusal Meclis'e tavsiyelerinde bulunacaktır. Cumhurbaşkanlığı bu konuda oy birliğiyle bir karar veremediği taktirde, yine oy birliğiyle tarafsız bir hakem atayacaktır ve bu hakem tavsiyelerde bulunacaktır. Cumhurbaşkanlığı hakem atanmasında da oy birliği sağlayamadığı taktirde, hakemin BM Genel Sekreteri tarafından atanmasını isteyecektir (Madde58/B).

20. Kerkük dahil, tartışmalı toprakların durumunun kalıcı bir çözüme bağlanması yukarıdaki önlemlerin alınmasına, nüfus sayımının yapılmasına ve daimi Anayasa'nın onaylanmasına kadar ertelenecektir. Bulunacak çözüm hakkaniyete uygun olacak ve topraklardaki halkın iadesini dikkate alacaktır (Madde 58/C).

KOALİSYON GÜÇLERİNİN STATÜSÜ

1. Irak Silahlı Kuvvetleri BM Güvenlik Konseyi'nin 1511 sayılı kararı ve bunu izleyebilecek diğer kararları uyarınca Irak'ta çok uluslu gücün başlıca ortağı olacaktır (Madde 59/B).

2. Geçici Hükümet, göreve başladığında çok uluslu gücün faaliyetleriyle ilgili bağlayıcı uluslar arası anlaşmalar akdetme yetkisine sahip olacaktır. Bu Yasa, söz konusu anlaşmalardan doğacak veya bu anlaşmalar yürürlüğe girene kadar çok uluslu gücün faaliyetlerini düzenleyecek olan BM Güvenlik Konseyinin 1483 v e 1511 sayılı kararlarıyla tanınmış hak yükümlülüklerin etkilemeyecektir(Madde 59/C).

3. Taslak Irak halkı tarafından onaylanmak üzere en geç 15 Ekim 2005'e kadar referanduma sunulacaktır. Taslak yayınlanacak ve halk arasında tartışılmasının teşvik edilmesi için geniş şekilde dağıtılacaktır (Madde 61/B).

4. Irak'ta seçmenlerin çoğunluğu tarafından onaylanması ve üç yada daha çok vilayette seçmenlerin 2/3 çoğunluğunca reddedilmemesi halinde, Anayasa kabul edilmiş olacaktır (Madde 61/C)

5. Anayasanın referandumda kabul edilmesi halinde, yeni Hükümet için seçimler en geç 15Aralık 2005'e kadar yapılacak yeni Hükümet en geç 31 Aralık 2005'e kadar kurulacaktır(Madde 61/D)

6. Anayasanın referandumda reddedilmesi halinde, Ulusal Meclis feshedilecektir. Yeni Meclis için seçimler en geç 15 Aralık 2005'e kadar yapılacak, yeni Ulusal Meclis ve Geçiş Hükümeti en geç 31 Aralık 2005'e kadar ve bu Yasa ya göre çalışacaktır. Daimi Anayasa'yı bu Meclis hazırlanacaktır (Madde 61/E).

7. Ulusal Meclis'te çoğunlukla alınacak bir kararla Meclis Başkanı Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nden en geç 1 Ağustos 2005'e kadar, Anayasa hazırlığı için ek süre isteyebilir. Cumhurbaşkanlığı Konseyi bir defaya mahsus olmak üzere, 6 aylık ek bir süreye verebilecektir (Madde 61/F).

8. Ulusal Meclis Anayasayı 15 Ağustos 2005'e kadar hazırlayamaz ve ek süre de istemez ise Meclis (yukarıdaki 61/E maddesi çerçevesinde) feshedilecektir (Madde 61/G).

EK-AT

IRAK ANAYASASI

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,
(Biz Ademoğullarını onurlandık)

Biz Irak milletinin, peygamberlerin anavatanı, gerçek imamların ikametgahı, medeniyetin öncüleri, yazının mucitleri ve rakamları bulanların beşiği olan vatanında insanoğlu tarafından ilk defa kanunlar yapıldı, adil bir dış siyaset benimsenmesi için en eski tarihi sözleşmeler imzalandı, topraklarımızda Peygamberin ashabı ve evliyaları ibadet etti, filozof ve bilim adamları teorilerini ortaya koydu, şair ve yazarlar eşi benzeri olmayan eserler üretti.

Allah'ın üzerimizdeki takdirini ikrar ederek, ülkemizin ve vatandaşlarımızın bize olan çağrısını yerine getirerek, dini ve ulusal liderlerimizin, çağrısına ve yüce değerlerimizin, önderlerimizin, ıslahatçılarımızın, yurtsever güçlerimizin ve siyasetçilerimizin kararlılığına uygun hareket ederek, dostlarımızın ve bizi sevenlerin verdiği uluslararası desteğin ışığında müstebit yönetimin mezhep ayrımcılığına dayalı baskıları neticesinde insanlarımızın eziyet ve acılarını hatırda tutarak, Şii-Sünni, Arap-Kürt-Türkmen ve geriye kalan diğer bütün kardeş kesimlerden Iraklı şehitlerimizin trajedilerinden ilham alarak, Şabaniyye ve güney bölgelerinin yerle bir edildiği karanlık günleri hatırlayarak, bataklıklar (Ahvar), Dicel ve başka bölgelerdeki toplu mezarların acısını içimizde hissederek, bütün bunlara Halepçe, Barzan ve Anfal'dekiler ile Feyli Kürtlere karşı gerçekleştirilen soykırımları ve ırk temelli baskıların acılarını ilave ederek, Türkmenlere karşı Beşir'de yapılan eziyetlerden ve Irak'ın diğer bölgelerindekilerle birlikte güneyli liderlerin, sembol şahsiyetlerin ve şehitlerin mezarlarının yok edilmesinden, yetenekli şahısları sürgüne gönderilmesinden, ülkede düşünce ve kültür kaynaklarının kurutulmasından esinlenerek, , toplumumuzda barış, kardeşlik ve işbirliğini tesis ederek mezhepçilik, ırkçılık, yerellik kompleksi, ayrımcılık ve dışlayıcılıktan arınarak geleceğin yeni Irak'ını yaratmak üzere tarihimizde ilk defa erkek-kadın, genç-yaşlı milyonlarca insan 30 Ocak 2005 tarihinde sandık başına koştuk.

Kafirlik suçlamaları ve terörizm, bir hukuk devleti yaratmak için yol almamızı durdurmadı. Mezhepçilik ve ırkçılık bizi, ulusal birliğimizi güçlendirmek için gayret sarfetmekten, egemenliğin barışçı yöntemlerle el değiştirmesini sağlama yolunda hareket etmekten, tabii kaynakların adil şekilde paylaşılması ilkesini benimsemekten ve herkese fırsat eşitliği tanımaktan alıkoymadı.

Biz Irak milleti, sendelediğimiz yerden ayağa kalkarken geleceğe cumhuriyetçi, federal, demokratik ve çoğulcu bir sistemden güvenle bakıyor ve kadın, erkek, yaşlı, genç bütün halkımızın gösterdiği kararlılıkla hukukun temellerine saygı gösterilmesi, şiddet yanlısı siyasetin bir kenara bırakılması, kadınların endişeleri ve haklarıyla, yaşlılar ve sorunlarıyla, çocuklar ve bunlarla ilgili işlerle ilgilenilmesi, çoğulculuk kültürünün yaygınlaştırılması ve terörizmin etkisiz hale getirilmesi hususlarını çözümlemiş bulunuyoruz.

Biz bütün kesim ve bileşenleriyle Irak halkı, kendi kaderimizi tayin etmek, yarın için dünden ders çıkartmak üzere medeniyet ve bilimin ortaya koyduğu eşsiz mesajlar ve bulguların değer ve idealleri ışığında bu anayasayı hazırlama sorumluluğunu üzerimize aldık. Bu anayasaya bağlılık Irak için halklarının, topraklarının ve egemenliğinin güvencesidir.

I. TEMEL İLKELER

Madde 1:
Irak Cumhuriyeti bağımsız ve egemen bir devlettir. Yönetim şekli cumhuriyetçi, federal ve parlamenter demokrasidir.

Madde 2:
Devletin resmi dini İslam'dır ve yasamanın başlıca kaynağıdır.
1.a) İslam'ın değişmez hükümleriyle çelişen yasa çıkartılamaz.
b) Demokrasinin temel ilkeleriyle çelişen yasa çıkartılamaz.
c) Bu anayasada yeralan temel hak ve özgürlüklerle çelişen yasa çıkartılamaz.
2. Bu anayasa Irak halkının çoğunluğunun Müslüman kimliği ile Hristiyanlar, Yezidiler, Mendai Subbiler gibi bütün Irak vatandaşlarının inanç ve dini vecibelerini yerine getirme özgürlüğünü teminat altına alır.

Madde 3:
Irak çeşitli milliyet, din ve mezheplerden oluşan ve İslam aleminin parçası olan bir ülkedir. Bünyesinde barındırdığı Arap kesim itibariyle Irak, Arap ulusunun da bir parçasıdır.

Madde 4:
1. Irak Cumhuriyeti'nin resmi dilleri Arapça ve Kürtçe'dir. Irak halkının, mevcut eğitim kuralları çerçevesinde devlet okullarında çocuklarına Türkmence ,Asurice ve Ermenice gibi anadillerin öğretilmesini sağlama hakları bu anayasayla güvence altına alınmıştır.
2. Resmi dil kavramının kapsamı ve bu hükmün uygulanma yolları aşağıda belirtilen şekilde bir yasayla gerçekleştirilir:
a) Resmi Gazete Arapça ve Kürtçe yayınlanır.
b) Millet Meclisi, Bakanlar Kurulu, bağımsız mahkemeler ve benzeri resmi kurumlarda resmi dillerden herhangi biri kullanılabilir.
c) Resmi belgeler her iki dilde tanzim edilir. Resmi yazışmalar her iki dilde yapılır.
d) Mevcut eğitim kuralları çerçevesinde, resmi dillerden herhangi birisinde eğitim veren okullar açılabilir.
e) Para, pasaport, pul ve benzeri eşitlik gerektiren alanlarda her iki dil de kullanılır.
3. Kürdistan Bölgesindeki federal kurum ve kuruluşlarda her iki dil de kullanılır.
4. Türkmence ve Asurice bu iki toplumun nüfuslarının yoğun olduğu idari birimlerde diğer iki resmi dildir .

5. Bir bölge veya vilayette yaşayan ahalinin düzenlenecek bir referandumda çoğunlukla karar vermesi halinde bu üçüncü bir dil, resmi dil olarak benimsenebilir.

Madde 5:
Hukuk üstündür. Halk yetkilerin ve bunların meşruiyetinin kaynağıdır. Millet bu iradeyi gizli , genel ve doğrudan oy vererek, anayasal kurumlar aracılığıyla kullanır.

Madde 6:
Millet iradesinden kaynaklanan egemenlik yetkisi bu anayasada yer verilen ilkelere uygun olarak el değiştirir.

Madde 7:
1. Saddam Hüseyin'in Baası ve bütün sembolleri başta olmak üzere ırkçı, terörist, kökten dinci ve etnik ayrımcılığını benimseyen hiçbir program veya kurum teşkil edilmez. Bunların savunulması, desteklenmesi ve teşvik edilmesi yasaktır. Irak'ta tesis edilen çoğulcu demokratik düzenle bağdaşmayan bu unsurların faaliyetlerinin ne şekilde yasaklanacağı yasayla belirlenir.
2. Devlet, terörün bütün çeşitlerine karşı mücadele etmekle yükümlüdür. Topraklarının terör şebekeleri için bir üs, geçiş noktası ve/veya konuşlanma alanı haline gelmemesi için çalışır.

Madde 8:
Irak iyi komşuluk, başka devletlerin içişlerine müdahale etmeme ve anlaşmazlıklarını barışçı yollarla çözümleme, diğer devletlerle ilişkilerini ortak çıkar ve karşılıklılık esasına göre tesis etme, uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirme ilkelerini gözetir.

Madde 9:

1. a) Irak Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Güçleri, Irak milletini oluşturan kesimlerden ayrımcılık gözetmeksizin dengeli bir şekilde oluşturulur. Bu unsurlar sivil otoritenin komutasına bağlıdırlar. Silahlı Kuvvetler ve Emniyet Güçleri, Irak milletini korur ve halka karşı bir baskı aracına dönüştürülemez. Siyasetle ilgilenmez, yetkinin el değiştirmesinde rol oynamaz.

b) Silahlı Kuvvetler haricinde askeri milis kuvveti oluşturulamaz.

c) Savunma Bakanlığı ve bu Bakanlığa bağlı alt birimlerde çalışanlar dahil olmak üzere Silahlı Kuvvetler ve Emniyet Güçleri mensupları siyasi seçimlerde aday olamaz, adaylar için propaganda yapamaz, Savunma Bakanlığı yönetmelik ve düzenlemeleriyle yasaklanan işlerle iştigal edemezler. Bu yasaklar, sözü geçen yetkililerin kişisel ve görevleriyle ilgili bütün davranışlarını kapsar. Bu anayasada yer alan hiçbir hüküm söz konusu yetkililerin de seçimlerde oy kullanma hakkına halel getirmez.

d) Irak Milli İstihbarat Teşkilatı bilgi toplar, milli güvenliğe yönelik tehditleri değerlendirir ve Hükümete tavsiyelerde bulunur. Teşkilat sivil otoriteye ve yasal denetime tabidir. Yasama organının gözetimindedir. Faaliyetlerini yasalar ve kabul edilen insan hakları ilkelerine uygun olarak yürütür.

e) Irak Hükümeti, Irak'ın nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar ve bunlarla ilgili

malzemeleri yaymaması, geliştirmemesi, üretmemesi ve kullanmamasıyla ilgili uluslararası yükümlülüklerini kabul eder ve yerine getirir. Bu silahların geliştirilmesi ve kullanılmasına yarayan araç, gereç, malzeme, teknoloji ve bilişim sistemlerini yasaklar.

2. Askerlik hizmeti yasayla düzenlenir.

Madde 10:
Irak'taki kutsal türbeler ve kutsal mekanlar, dini ve medeni yapılardır. Devlet bunların saygınlığını korur, buralarda dini faaliyetlerin özgür bir şekilde gerçekleşmesini sağlar.

Madde 11:
Irak Cumhuriyeti'nin başkenti Bağdat'tır.

Madde 12:
1. Irak'ın bayrağı, sembolü ve milli marşı Irak'ın millet yapısını yansıtacak şekilde yasayla belirnecektir.
2. Madalyalar, resmi tatiller, dini ve milli bayramlar ile hicri ve miladi takvim yasayla düzenlenir.

Madde 13:
1. Bu anayasa Irak'taki en üst yasa olup, Irak'ın istisnasız her bölgesinde geçerlidir.
2. Anayasayla bağdaşmayan yasa çıkartılamaz. Bölgesel anayasalarda veya diğer hukuki belgelerde Irak anayasasıyla çelişen hükümler yer aldığı takdirde, bunların tamamı geçersiz sayılır.

II. HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER

I. HAKLAR

I. Medeni ve Siyasi Haklar:
Madde 14:
Bütün Iraklılar cins, ırk, milliyet, köken, renk, din, mezhep, inanç, görüş, iktisadi veya sosyal statü ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşittirler.

Madde 15:
Her fert yaşama, güvenlik ve özgürlük hakkına sahiptir. Yetkili yargı organları tarafından verilecek kararlar ve yasayla belirlenecek haller dışında bu haklardan mahrum bırakılma veya hakların sınırlandırması yasaktır.

Madde 16:
Bütün Iraklıların fırsat eşitliği teminat altına alınmıştır. Devlet, fırsat eşitliğinin sağlanması için gerekli tedbirleri alır.

Madde 17:
1. Bütün vatandaşların ahlaka ve diğer vatandaşların haklarına saygılı olduğu sürece özel hayata sahip olma hakkı vardır.

2. Konut dokunulmazlığı ihlal edilemez ve yargı kararı olmadıkça konutlara girilmesi, arama yapılması veya konutların tehlikeye atılması yasaktır.

Madde 18:
1. Iraklı bir baba veya Iraklı bir anadan doğan herkes Iraklıdır.
2. Iraklı kimliği her Iraklı için bir haktır ve Irak vatandaşlığının temelidir.
3. a) Doğuştan Iraklı olanların hiçbir bir sebeple Irak vatandaşlığından ıskat edilmemesi esastır. Vatandaşlıktan çıkartılan bir Iraklı, vatandaşlığını geri almak için yasayla belirlenecek esaslara göre başvuruda bulunma hakkına sahiptir.
b) Irak vatandaşlığını sonradan kazananların yasada yer alan hususlara uygun olarak vatandaşlıkları sona erdirilebilir.
4. Iraklılar aynı anda birden fazla ülkenin vatandaşlığına sahip olabilirler. Cumhurbaşkanlığı veya yüksek düzeyli görevine gelebilmek için müktesep vatandaşlıklardan feragat edilmesi zaruridir. Bu hususun ayrıntıları yasayla düzenlenir.
5. Irak vatandaşlığı, Irak'taki nüfus dengelerini değiştirmek amacıyla verilemez.
6. Vatandaşlık hükümleri bir yasayla düzenlenir ve vatandaşlıkla ilgili şikayetler ilgili mahkemeler tarafından çözümlenir.

Madde 19:
1. Yargı bağımsızdır ve yasalar dışında yargının üstünde güç yoktur.
2. Yasada belirtilmedikçe suç ve ceza yoktur. Ceza yalnızca işlendiği dönemde yasalar tarafından suç sayılan eylemler için verilebilir. Hiç kimseye suçun işlendiği zaman geçerli olan yasayla belirlenenden daha ağır bir ceza verilemez.
3. Yargıya başvurma bütün Iraklılar için teminat altına alınmış bir haktır.
4. Savunma hakkı kutsaldır. Sorgulama ve yargılamanın tüm safhalarında bu hakka riayet edilir.
5. Herkes adil şekilde yapılacak yargılamayla aksi kanıtlanana kadar suçsuzdur. Sanıklar bir suçtan yargılanıp serbest bırakıldıktan sonra yeni deliller ortaya çıkmadıkça tekrar yargılanamazlar.
6. Her şahsın yargı ve idari işlemlerde adaletli bir şekilde muamele görme hakkı vardır.
7. Mahkeme celseleri Mahkeme tarafından aksi kararlaştırılmadıkça açık yapılır.
8. Cezalar şahsidir.
9. Aksi belirtilmedikçe yasaların geriye dönük olarak uygulanması mümkün değildir. Bu husus vergi ve harçlar yasasını kapsamaz.
10. Ceza yasası, sanığın menfaati doğrultusunda olmadığı sürece geriye dönük olarak uygulanamaz.
11. Sanığın avukatı yoksa mahkeme devlet hesabına kendisine avukat tahsis eder.
12. a) Hiç kimse mahkeme önüne çıkartılmadan süresiz şekilde tutuklu bulundurulamaz.
b) Hapis veya gözaltında tutma yerleri devlet tarafından sağlık ve sosyal imkanları haiz olacak şekilde tanzim edilir. Sanıklar ancak buralarda hapsedilebilir veya gözaltında tutulabilir.
13. Sanığın gözaltına alınmasını takip eden 24 saat içerisinde ön soruşturma evrakıyla birlikte hakim karşına çıkartılması gerekir. Bu süre ancak bir defaya mahsus olarak 24 saat uzatılabilir.

Madde 20:
Vatandaşlar kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın seçme, seçilme ve aday olma dahil olmak üzere bütün siyasi haklardan yararlanırlar.

Madde 21:
1. Hiçbir Iraklı yabancı makamlara teslim edilemez.
2. Irak'a siyasi iltica yasayla düzenlenir. Siyasi bir mülteci kaçtığı ülkeye zorla iade edilemez.
3. Uluslararası bir cinayet işleyenlere, terör eylemleri gerçekleştirenlere veya Irak'a zarar vermekle suçlananlara siyasi iltica hakkı tanınamaz.

II.Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar:
Madde 22:
1. Onurlu bir şekilde yaşayabilmeleri amacıyla "çalışmak", bütün Iraklılar için bir haktır.
2. Yasalar işçi ve işveren arasındaki ilişkileri sosyal adalet ilkelerine uygun olarak iktisadi temeller üzerinde düzenler.
3. Devlet, vatandaşların sendika ve meslek örgütleri kurma ve bunlara üye olma hakkını teminat altına alır. Bu hususlar yasayla düzenlenir.

Madde 23:
1. Özel mülkiyet güvence altındadır. Mülk sahipleri yasaların çizdiği sınırlar dahilinde mallarından yararlanabilir ve dilediği şekilde tasarrufta bulanabilir.
2. Hiç kimsenin özel mülküne, kamu menfaati için ve adil bir tazminat verilmediği sürece elkonulamaz.
3. a) Iraklıların Irak'ın herhangi bir yerinde gayrımenkul edinme hakkı vardır. Irak vatandaşı olmayanlar yasalarla getirilen istisnalar haricinde gayrımenkul edinemezler.
b) Demografik yapının değiştirilmesi amacıyla gayrımenkul edinmek yasaktır.

Madde 24:
Devlet Irak çalışanlarının, mallarının ve sermayelerinin bölgeler ve vilayetler arasında özgür bir şekilde yer değiştirebilmesini güvence altına alır. Bu hususu bir yasa düzenler.

Madde 25:
Devlet, Irak'ın bütün kaynaklarından faydalanılmasını ve bu kaynakların çeşitlendirilmesini teminen modern iktisadi esaslara uygun olarak özel sektörün teşvik edilmesini ve geliştirilmesi sağlar, bu şekilde Irak ekonomisinin islah edilmesini güvence altına alır.

Madde 26:
Devlet çeşitli sektörlere yatırım yapılmasını teşvik eder. Bu husus yasayla düzenlenir.

Madde 27:
1. Kamu mallarının dokunulmazlığı vardır. Bunları koruyup kollamak her

vatandaşın görevidir.
2. Devlet mallarının korunması, yönetilmesi, bunlar üzerinde tasarrufta bulunulması ve/veya bunlardan hangi şartlar altında feragat edileceğinin esas ve sınırları yasayla düzenlenir

Madde 28:
1. Yasada belirtilmedikçe vergi ve harç konulamaz, değiştirilemez, toplanamaz ve kimseye muafiyet tanınamaz.
2. Alt gelir seviyesine sahip olanlara, asgari yaşam standardı sağlamak üzere vergiden muafiyet tanınır. Bu husus yasayla düzenlenir.

Madde 29:
1. a) Aile toplumun temelidir. Devlet ailenin yapısını, dini, ahlaki ve milli değerlerini korur.
b) Devlet ana, çocuk ve yaşlıları korumakla sorumludur. Yeni nesli ve gençleri himaye eder. Bunların yeteneklerini geliştirebilmeleri için uygun imkanları sağlar.
2. Çocukların anne-babalarından eğitim, öğrenim, bakım ve korunmaları talep etme hakkı vardır. Anne-baların da özellikle ihtiyaç duyduklarında, sakat kaldıklarında ve yaşlandıklarında çocuklarından saygı göstermelerini ve kendilerine bakmalarını talep etme hakları vardır.
3. Çocuklardan ekonomik olarak sömürülmesi yasaktır. Devlet, çocukların korunması için gerekli tedbirleri almalıdır.
4. Ailede, okulda ve toplumda her türlü şiddet ve kötü muamele yasaktır.

Madde 30:
1. Devlet, fert ve aileye sosyal ve sağlık hizmetleri ile özgür ve onurlu bir şekilde yaşayabilmeleri için gereken temel ihtiyaçları sağlamakla yükümlüdür. Bunlara uygun ölçüde gelir sağlamak ve mesken tahsis etmekle de sorumludur.
2. Devlet, Iraklılar yaşlandığında, hastalandığında, çalışamayacak duruma geldiklerinde, evsiz, yetim veya işsiz kaldıklarında sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri sağlamak ve bunların gözardı edilmelerinin, cahil kalmalarının, korku ve fakirliğe mahkum bırakılmalarının engellenmesi için çalışmakla mükelleftir. Ayrıca, bu durumdaki Iraklılara mesken, bakım ve iyileştirilmeleri için özel programlar sağlar. Tüm bu hususlar yasayla düzenlenir.

Madde 31:
1. Her Iraklının sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır. Devlet, önleyici sağlık tedbirler almak, hastane ve sağlık kurumları inşa etmek suretiyle genel sağlık hizmetlerini sunar. Hastalıklardan korunma ve tedavi imkanlarını sağlamakla yükümlüdür.
2. Fertlerin ve kurumların devletin gözetimi altında özel hastane, dispanser veya sağlık ocağı açmaları mümkündür. Bu husus yasayla düzenlenir.

Madde 32:
Devlet, özürlü ve özel bakıma ihtiyaç duyanları korur. Bunları, topluma kazandırılmaları için yetiştirir. Bu konu yasayla düzenlenir.

Madde 33:
1. Her şahsın güvenli bir çevrede yaşama hakkı mevcuttur.
2. Devlet çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve muhafaza edilmesiyle yükümlüdür.

Madde 34:
1. Eğitim toplumun ilerlemesi için temel faktördür ve Devlet tarafından güvence altında tutulan bir haktır. İlköğretim mecburidir. Devlet, cehalete karşı mücadele eder ve vatandaşların okuma-yazma öğrenmelerini sağlar.
2. Ücretsiz öğretim bütün Iraklılar için her kademede (ilk-orta-lise-üniversite) bir haktır.
3. Devlet barışçı amaçlar için yapılan insanlığa, mükemmeliyete, yaratıcılığa, icat etmeye ve dahiliğin farklı veçhelerine hizmet eden bilimsel araştırmaları teşvik eder.
4. Özel ve kamu öğretimi güvence altına alınmıştır ve yasayla düzenlenir.

II. ÖZGÜRLÜKLER

Madde 35:
1. a) İnsanların özgürlükleri ve onurları korunmalıdır.
b) Yargı hariç hiç kimse gözaltına alınamaz ve sorgulanamaz.
c) Her türlü psikolojik ve bedensel işkence ve insanlık dışı muamele yasaktır. Zorla, tehdit ve işkenceyle alınan itirafların geçerliliği yoktur. Bu eylemlerden zarar görenler, yasalar uyarınca uğradıkları maddi ve manevi zararların tazmin edilmesini talep edebilirler.
2. Devlet kişileri fikri, siyasi ve dini zorlamalara karşı korur.
3. Zorla çalıştırmak (ücretsiz), kölelik ve köle ticareti yasaktır. Kadın, çocuk ve seks ticareti yasaktır.

Madde 36:
Devlet genel kamu düzeni ve ahlaka aykırı düşmeyecek şekilde aşağıdaki hususları güvence altında tutar.
- Bütün şekilleriyle ifade özgürlüğü,
- Gazetecilik, basın, reklam, medya ve yayın özgürlüğü,
- Toplantı ve barışçı şekilde gösteri yapma özgürlüğü yasayla düzenlenir.

Madde 37:
1. Dernek ve siyasi parti kurma ve bunlara üye olma özgürlüğü güvence altındadır. Bu hususlar yasayla düzenlenir.
2. Hiç kimseye bir partiye, derneğe veya siyasi oluşuma üye olması ve/veya üye olmaya devam etmesi şart koşulamaz.

Madde 38:
Posta, telgraf, telefon, elektronik haberleşme ve diğer iletişim ve haberleşme özgürlükleri güvence altındadır. Bir yargı kararı ve/veya yasal ve güvenlik zarureti olmaksızın hiç kimsenin ve haberleşme işleminin gözetlenmesi, dinlenmesi veya teşhir edilmesi mümkün değildir.

Madde 39:
Iraklılar din, mezhep ve inançları doğrultusunda özel kimliklerine bağlı kalma özgürlüğüne sahiptirler. Bu husus yasayla düzenlenir.

Madde 40:
Her ferdin fikir, vicdan ve inanç özgürlüğü vardır.

Madde 41:
Bir din veya mezhebe bağlı olanlar aşağıda sayılan konularda özgürdürler:
- Şii Hüseyniye törenleri dahil, dini törenler düzenlemek,
- Vakıf işlerini ve dini kuruluşlarını idare etmek, bu husus yasayla düzenlenir,
- Devlet, ibadet özgürlüğünün ve ibadet yerlerinin korunmasını sağlar.

Madde 42:
1. Iraklıların Irak içinde ve dışında dolaşma, seyahat ve yerleşme özgürlüğü vardır.
2. Iraklıların sürgüne gönderilmesi, ülkeden uzaklaştırılması veya vatana dönmekten mahrum bırakılması mümkün değildir.

Madde 43:
1. Devlet, sivil toplum örgütlerinin rollerini meşru amaçlarını barışçı yollarla gerçekleştirmelerini sağlayacak şekilde güçlendirmeye, desteklemeye, geliştirmeye ve bunların bağımsız bir şekilde hareket etmelerini sağlamaya çalışır. Bu husus yasayla düzenlenir.
2. Devlet, Iraklı kabile ve aşiretlerin kalkındırılmasına özen gösterir. Bunların faaliyetlerini din, hukuk ve onurlu insan değerlerine uygun bir şekilde yürütmelerini güvence altına alır. İnsan haklarıyla bağdaşmayan aşiret gelenekleri yasaklanır.

Madde 44:
Bütün fertler, bu anayasada yer verilen ilke ve hükümlerle ters düşmediği sürece Irak'ın imzaladığı insan haklarıyla ilgili uluslararası anlaşma ve antlaşmalarda yeralan haklardan yararlanırlar.

Madde 45:
Bu anayasada yeralan bir hak veya özgürlükten faydalanmaya, yalnızca bir yasaya dayanılarak sınırlama getirilebilir. Ancak, sözkonusu sınırlama hak ve özgürlüğün özüne dokunamaz.

III. FEDERAL MAKAMLAR

Madde 46:
Federal makamlar yasama, yürütme ve yargı makamlarından oluşur. Sözkonusu makamlar güçler ayrılığı ilkesine göre görevlerini yerine getirir.

I. Yasama Organı:
Madde 47:
Federal Yasama organı Millet Meclisi ve Federal Meclis'ten oluşur.

Madde 48:
I. Millet Meclisi:
1. Millet Meclisi bütün Irak halkını temsil eden ve seçim bölgelerinden her 100.000 kişiye bir sandalye düşecek şekilde seçilen temsilcilerden oluşur. Milletvekilleri genel, gizli ve doğrudan oylama yoluyla seçilir. Seçim yapılırken halkın bütün kesimlerinin temsil edilmesine dikkat edilir.
2. Milletvekili adaylarının tam ehil Iraklılar olması gerekir.
3. Aday ve seçmen olma koşulları ile seçimlerle ilgili esaslar yasayla düzenlenir.
4. Seçim yasası, kadınlara Millet Meclisi'nde üye sayısının ¼'den daha az olmayan bir temsil imkanı sağlanmayı amaçlar.
5. Millet Meclisi çıkaracağı bir yasayla ölüm, istifa ve görevden azletme gibi sebeplerle boşalacak milletvekilliklerinin nasıl doldurulacağını belirler.
6. Millet Meclisi üyeleri milletvekilliğiyle birlikte eşzamanlı olarak başka bir resmi görev veya işle iştigal edemezler.

Madde 49:
Milletvekilleri Meclis'te göreve başlamadan önce aşağıda kayıtlı yemini ederler: "Yasal görev ve sorumluluklarımı özveri ve sadakat içerisinde yerine getireceğime, Irak'ın bağımsızlığı ve egemenliğini koruyacağıma, halkımın çıkarlarını savunacağıma, topraklarını, havasını, sularını ve doğal servetlerini muhafaza edeceğime, demokratik federal rejimin selameti için çalışacağıma, genel ve bireysel özgürlüklere saygılı hareket edeceğime, yargının bağımsızlığını müdafaa edeceğime, yasaların dürüst ve tarafsız bir şekilde uygulanması için çalışacağıma Yüce Allah'ın huzurunda yemin ederim."

Madde 50:
Millet Meclisi çalışma usullerini ortaya koymak üzere bir içtüzük hazırlar.

Madde 51:
1. Millet Meclisi, milletvekili seçilen üyelerin gerekli şartları taşımadığı yönünde alınan itirazları 2/3 çoğunlukla dilekçe alındıktan sonraki 30 gün içerisinde karara bağlar.
2. Meclis'in aldığı kararı takip eden 30 gün içerisinde Federal Yüksek Mahkeme'ye itiraz edilebilir.

Madde 52:
1. Millet Meclisi oturumları aksi gerekmedikçe açık yapılır.
2. Oturum tutanakları Meclis tarafından uygun görüldüğü şekilde yayınlanır.

Madde 53:
Cumhurbaşkanı genel seçim sonuçlarının onaylandığı tarihi takip eden 15 gün içerisinde yayınlayacağı bir bildiri ile Meclis'i toplantıya çağırır. İlk Meclis oturumu en yaşlı üyenin başkanlığında gerçekleştirilir ve bu oturumda Meclis Başkanı ile iki yardımcısı seçilir. Yukarıda belirtilen toplantıya çağırma süresi uzatılamaz.

Madde 54:
Millet Meclisi ilk oturumda bir başkan ve iki başkan yardımcısı seçmek

zorundadır. Gizli ve doğrudan oylama yapılır ve mutlak çoğunluğu alan adaylar seçilir.

Madde 55:
1. Millet Meclisi 4 yıl süreyle görev yapar. Bu süre ilk oturumun yapıldığı tarihte başlar ve dördüncü yılın sonunda sona erer.
2. Millet Meclisi seçimleri, önceki Meclis'in görev süresinin dolmasından 45 gün önce yapılır.

Madde 56:
Millet Meclisi toplam sekiz aydan oluşan iki yasama dönemi içerisinde görev yapar. Meclis oturumları içtüzükle belirlenir. Genel bütçenin ele alındığı yasama dönemi bütçe kabul edilmeden sona ermez.

Madde 57:
1. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi Başkanı veya Millet Meclisi üyelerinin 50'sinin istemiyle Meclis olağanüstü toplantıya çağırılabilir ve yalnızca toplantıya çağırılmasına gerekçe gösterilen husus ele alınır.

2. Her bir yasama dönemi devam eden çalışmaların tamamlanması için 30 günden fazla olmamak kaydıyla uzatılabilir. Bu uzatma da Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi Başkanı veya Millet Meclisi üyelerinin 50'sinin talebiyle gerçekleşir.

Madde 58:
1. a) Millet Meclisi, üyelerinin mutlak çoğunluyla toplanır.
   b) Toplantı yeter sayısı sağladıktan sonra Millet Meclisi oturumlarında kararlar aksi belirtilmedikçe basit çoğunlukla alınır
2. a) Yasa tasarıları Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından Millet Meclisi'ne sunulur.
   b) Yasa tasarıları 10 milletvekili veya ilgili komisyonlardan biri tarafından Millet Meclisi'ne sunulur.

Madde 59:
Millet Meclisi'nin görevleri aşağıda maruzdur:
1. Federal yasaları çıkartmak,
2. Yürütme organının faaliyetlerini denetlemek,
3. Uluslararası anlaşma ve antlaşmaların onaylanması için 2/3 çoğunlukla yasa çıkartmak,
4. Cumhurbaşkanını seçmek,
5. Aşağıda belirtilen atamaları onaylamak:
   a) Federal Temyiz Mahkemesi Başkan ve üyeleri, Yüksek Yargı Konseyi'nin mutlak çoğunlukla önerisi üzerine Genel Savcılık Başkanı ile Yargıtay Başkan ve üyeleri,
   b) Büyükelçiler ve özel atamaya tabi diğer yetkililer
   c) Bakanlar Kurulu'nun önerisi üzerine Genelkurmay Başkanı ve Yardımcıları ile tümen ve daha üst askeri birliklerin komutanları ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanı.
6. a) Millet Meclisi'nin mutlak çoğunluğunun öne sürdüğü bir gerekçeyle

Cumhurbaşkanını yargılamak,

b) Milletvekillerinin mutlak çoğunluğunun talebi üzerine Federal Yüksek Mahkeme tarafından suçu sabit bulunduğu takdirde, aşağıdaki suçlardan herhangi birini işlemesi nedeniyle Cumhurbaşkanını görevden almak,

1. Anayasal yemini ihlal
2. Anayasa hükümlerini ihlal
3. Vatana ihanet

7. a) Milletvekilleri görev alanları konusunda Başbakan veya Bakanlara soru yöneltebilirler. Sorulara yanıt verilmesi gerekir. Yalnızca ilk soruyu yönelten milletvekilinin aynı konuda yorum yapma hakkı vardır.

b) Bakanlar Kurulu veya bir Bakanlığın uygulaması konusunda en az 25 milletvekilinin imzasıyla bir konu tartışılmak ve Kabine veya ilgili Bakanların bu konudaki politika ve performansını hakkında açıklayıcı bilgi almak üzere Meclis gündemine getirilebilir veya soru önergesi verilebilir. Bu husus Milllet Meclisi Başkanı ve Başbakana sunulur veya ilgili Bakanlar bu konunun Millet Meclisi'nde görüşülmesi için tarih tespit ederler.

c) Millet Meclisi'nin en az 25 üyesinin imzasıyla Başbakan veya Bakanlar aleyhinde soru önergesi verilebilir. Soru önergesi Meclis Başkanlığına ulaştıktan 7 gün sonra bu konuda araştırma başlatılır.

8. a) Millet Meclisi mutlak çoğunlukla bir Bakan hakkında güvensizlik oyu verebilir. Böyle bir kararın alındığı tarihten itibaren oylamaya konu Bakan istifa etmiş sayılır. Bir Bakanla ilgili güven oylaması ancak ya o Bakanın şahsen talep etmesi, ya da 50 milletvekilinin yazılı istemiyle yapılır. Güven oylaması talebi ancak bu konuda Başbakana bir soru önergesi verildikten ve böyle bir talep Meclis'e ulaştıktan 7 gün sonra işleme konulur.

b)1-Cumhurbaşkanı Millet Meclisi'ne başvuruda bulunarak Başbakan hakkında güven oylaması yapılması isteminde bulunabilir.

2- Milletvekillerinin 1/5'inin yazılı talebi üzerine Başbakan hakkında güven oylaması gerçekleştirilebilir. Bu talep yalnızca Başbakan aleyhinde bir gensoru önergesi verildikten ve Meclis gündemine getirildikten 7 gün sonra işleme konulur.

3- Millet Meclisi üyelerinin mutlak çoğunluğuyla Başbakan hakkında güvensizlik kararı alabilir.

c) Başbakan hakkında güvensizlik kararı verilirse, Bakanlar Kurulu istifa etmiş sayılır .

d) Bakanlar Kurulu hakkında güvensizlik oyu verildiği takdirde, mevcut kabine ve Bakanlar gündelik rutin işleri yürütmek üzere yeni Bakanlar Kurulu bu anayasanın 74. maddesinde yeralan hükümlere uygun olarak oluşturulana kadar en fazla 30 gün süreyle görevde kalır.

e) Millet Meclisi, özerk kurulların yetkililerini Bakanlar için uygulanan prosedürleri takip ederek sorgulama hakkına sahiptir. Mutlak çoğunlukla karar alındığı takdirde bunların görevlerine son verebilir.

9. a) Cumhurbaşkanı ve Başbakanın ortak talebi ve Millet Meclisi'nin 2/3 çoğunluğunun kabulüyle savaş ve olağanüstü hal ilan edilebilir.

b) Olağanüstü hal 30 gün süreyle ilan edilir. Bu süre her defasında Meclis tarafından onaylanarak uzatılabilir.

c) Savaş ve olağanüstü hal durumlarında Başbakan gerekli yetkilerle donatılır. Bu yetkiler anayasaya aykırı olmayacak şekilde yasayla belirlenir.
d) Başbakan savaş veya olağanüstü hal sona ermeden 15 gün içerisinde yapılan icraatları ve sonuçları Meclis'e sunar.

Madde 60:
1. Bakanlar Kurulu genel bütçe yasa tasarısını ve kesin hesabı onaylanmak üzere Millet Meclisi'ne sunar.
2. Meclis, gerekli olduğu takdirde genel bütçe tasarısının bölüm ve maddelerinin yerlerini değiştirme hakkına sahiptir. Bütçe miktarını görüşerek karar bağlayabilir veya Bakanlar Kurulu'na bütçenin arttırılması tavsiyesinde bulunabilir.

Madde 61:
1. Meclis Başkan ve Yardımcıları ile Millet Meclisi üyelerinin sahip oldukları hak ve ayrıcalıklar yasayla belirlenir.
2. a) Millet Meclisi üyeleri yasama yılı içerisinde dile getirdikleri görüşler konusunda dokunulmazlığa sahiptirler.
b) Milletvekilleri bu görüşleri nedeniyle mahkemede sorgulanamazlar. Yasama dönemi içerisinde cinayetle suçlanmadıkça ve suçüstü yakalanmadıkça milletvekillerinin yargılanabilmeleri için Meclis tarafından mutlak çoğunlukla dokunulmazlıklarının kaldırılması gerekir.
c) Yasama dönemi dışında milletvekilleri cinayetle suçlanmadıkları, suçüstü yakalanmadıkları ve Meclis Başkanı tarafından bu yönde karar verilmediği sürece tutuklanamazlar.

Madde 62:
1. Millet Meclisi, üyelerinin 1/3'ünün istemi veya Başbakanın talebi ve Cumhurbaşkanının onayı üzerinde mutlak çoğunlukla karar alındığı takdirde fesh olunabilir. Bu durumda dahi, Başbakan hakkında verilen gensoru önergesi sonuçlandırılmadan Meclis feshedilmez.
2. Millet Meclisi feshedildiği takdirde, Cumhurbaşkanı 60 gün içerisinde ülkede genel seçimlerin yapılması çağrısında bulunur. Bu durumda Bakanlar Kurulu da istifa etmiş sayılır ve günlük işleri yürütmek üzere seçimler yapılana kadar görevde kalır.

Madde 63:
II. Federal Meclis
Federal Meclis adı altında ikinci bir yasama Meclisi ihdas edilmiştir. Bu Meclis, bölgelerden ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlerden gelen temsilcilerden oluşur. Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunlukla çıkartacağı bir yasayla yapısı, üyelik koşulları ve görev alanları düzenlenir.

II. Yürütme Organı:
Madde 64:
Federal Yürütme organı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Bu makamlar görevlerini anayasa ve yasalara uygun olarak yürütürler.

I. Cumhurbaşkanı:
Madde 65:
Cumhurbaşkanı, Devletin Başkanıdır. Vatanın birliğinin sembolüdür. Ülkenin egemenliğini temsil eder. Anayasaya bağlılığın teminat altına alır. Irak'ın bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün yasalara uygun olarak korunması için faaliyet gösterir.

Madde 66:
Cumhurbaşkanı seçilmesi öngörülen adayların sahip olması gerekli nitelikler şunlardır:
- Iraklı ana ve Iraklı babadan doğmak, doğuştan Iraklı olmak,
- Tam ehil ve 40 yaşını bitirmiş olmak,
- İyi bir üne ve siyasi tecrübeye sahip olmak; nezih, dürüst, adil olması ve vatanına bağlılığıyla tanınır olmak,
- Yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymemiş olmak.

Madde 67:
1. Cumhurbaşkanlığı için aday olma işlem ve prosedürleri yasayla düzenlenir.
2. Cumhurbaşkanına bir veya daha fazla sayıda yardımcı seçilme koşulları yasayla düzenlenir.

Madde 68:
1. Millet Meclisi, üyelerinin 2/3 çoğunluğu ile Cumhurbaşkanını seçer.
2. Adaylardan herhangi biri gerekli çoğunluğu oluşturacak sayıda oy alamadığı takdirde, ilk turda en fazla oy alan iki aday arasında ikinci tur seçim yapılır. Bu turda oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı ilan edilir.

Madde 69:
Cumhurbaşkanı anayasanın 49. maddesinde yeralan yemini Millet Meclisi'nde ederek görevine başlar.

Madde 70:
1. Cumhurbaşkanlığı görev süresi 4 yılla sınırlıdır ve aynı kişinin ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilmesi mümkündür
2. a) Cumhurbaşkanının görev süresi Millet Meclisi'nin görev süresinin bitmesiyle sona erer.
b) Cumhurbaşkanı yeni Millet Meclisi için seçimler yapılana ve Meclis toplanana kadar görevde kalmaya devam eder. Ancak, Millet Meclisi'nin ilk oturumunu takip eden 30 gün içerisinde yeni Cumhurbaşkanı seçilmelidir.
c) Cumhurbaşkanlığı makamı herhangi bir sebeple boşaldığı takdirde kalan görev süresi için yeni bir Cumhurbaşkanı seçilir.

Madde 71:
Cumhurbaşkanı aşağıdaki görevleri yerine getirir.
1. Başbakanın tavsiyesi doğrultusunda kişisel haklara tecavüz, uluslararası terör, cinayet, mali ve idari yolsuzluklar ile hüküm giyenler haricindeki suçlular için af ilan etmek,
2. Uluslararası anlaşma ve andlaşmaları Millet Meclisi tarafından kabul

edildikten sonra onaylamak, bunlar teslim alınmalarını takip eden 15 gün içerisinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmadıkları takdirde, otomatik olarak onaylanmış sayılırlar.
3. Millet Meclisi tarafından çıkartılan yasaları onaylamak, yasalar Cumhurbaşkanına teslim edilmelerinden sonraki 15 gün içerisinde imzalanmazsa onaylanmış kabul edilir.
4. Seçim sonuçlarının onaylandığı tarihten sonraki 15 gün içerisinde Millet Meclisi'ni toplantıya çağırmak, ayrıca bu anayasada belirtilen diğer durumlarda Millet Meclisi'ni olağan veya olağanüstü toplanmaya davet etmek,
5. Başbakanın tavsiyesi doğrultusunda ve yasalara uygun olarak madalya ve şilt verilmesine karar vermek,
6. Irak'a atanan Büyükelçilerin güven mektuplarını kabul etmek,
7. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri yayınlamak,
8. İlgili mahkemelerin verdiği idam cezalarını onaylamak,
9. Resmi protokol ve törenlerde Silahlı Kuvvetlere komuta etmek,
10. Bu anayasada yeralan diğer bütün yetkileri kullanmak.

Madde 72:
Cumhurbaşkanı'nın aylık ve yan ödemeleri yasayla saptanır.

Madde 73:
1. Cumhurbaşkanı istifasını yazılı olarak Millet Meclisi Başkanına sunabilir. Bu mektup Meclis Başkanlığı'na sunulduktan 7 gün sonra geçerli sayılır.
2. Cumhurbaşkanı olmadığında Cumhurbaşkanı Yardımcısı yerine vekalet eder.
3. Cumhurbaşkanlığı makamı ölüm, istifa ve benzeri sebeplerle boşaldığı takdirde Cumhurbaşkanı Yardımcısı göreve vekalet eder. Bu durumda Millet Meclisi, 30 gün içerisinde yeni Cumhurbaşkanını seçer.
4. Cumhurbaşkanlığı makamı boşaldığında ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı bulunmadığında, Millet Meclisi Başkanı bu göreve vekalet eder. Bu durumda da anayasanın hükümlerine uygun olarak yeni Cumhurbaşkanı seçilir.

II. Bakanlar Kurulu:
Madde 74:
1. Cumhurbaşkanı bu anayasanın 70. maddesinin b. paragrafının ikinci cümlesinde yeralan durum haricinde Millet Meclisi'nin ilk oturumunu takip eden 15 gün içerisinde seçimlerde en fazla oy alan siyasi partinin adayını Bakanlar Kurulunu oluşturmakla görevlendirir. Bu durumda görevlendirme Cumhurbaşkanı seçildikten sonraki 15 gün içerisinde yapılır.
2. Başbakan adayı bu görev kendisine tevdi edildikten sonraki 30 gün içerisinde Bakanları tespit eder.
3. Görevlendirilen Başbakan adayı ikinci maddede belirtilen süre içerisinde kabinesini oluşturamazsa, Cumhurbaşkanı yeni bir adayı 15 gün içerisinde Bakanlar Kurulunu kurmakla görevlendirir.
4. Başbakan adayı, Bakanlar Kurulu'nun listesini ve Hükümet programını Millet Meclisi'ne sunar. Bakanlar tek tek, program mutlak çoğunlukla onaylandıktan sonra Başbakan Meclis'ten güven oyu almış sayılır.
5. Bakanlar Kurulu güven oyu alamadığı takdirde, Cumhurbaşkanı üçüncü maddede belirtilen süre içerisinde yeni bir Başbakan adayını hükümeti kurmakla görevlendirir.

Madde 75:
1. Başbakanın Cumhurbaşkanı olmak için gerekli olan koşulları taşımasının yanı sıra, üniversite veya dengi okul diplomasına sahip olması ve 35 yaşını tamamlamış olması gerekir.
2. Bakan olmak için ise milletvekili olmak için gerekli olan koşulların karşılanmasının yanı sıra, üniversite veya dengi okul diploması sahibi olmak gerekir.

Madde 76:
Başbakan devletin genel politikasının tayin edilmesi ve yürütülmesinden sorumludur. Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır. Bakanlar Kurulu'nu yönetir, toplantılarına başkanlık eder. Millet Meclisi tarafından kararlaştırıldığı takdirde Bakanları görevlerinden azledebilir.

Madde 77:
Başbakan ve Bakanlar anayasanın 49. maddesinde yeralan yemini ederek görevlerine başlarlar.

Madde 78:
Bakanlar Kurulu aşağıda kayıtlı yetkileri kullanır:
1. Devletin genel politikasını planlamak ve uygulamak, Bakanlıkların ve bir Bakanlığa bağlı olmayan kurumların çalışanlarının faaliyetlerini denetlemek,
2. Yasa tasarılarını hazırlamak,
3. Yasaların uygulanması için kararnameleri, talimatları ve diğer hukuki kararları hazırlamak,
4. Genel bütçe, kesin hesap ve kalkınma planlarını hazırlamak,
5. Bakanlık Müsteşarları, Büyükelçiler, Genelkurmay Başkanı ve Yardımcıları, tümen ve daha üst askeri birliklerin komutanları, Milli İstihbarat ve Emniyet Teşkilatı Başkanları ve özel statüyü haiz üst düzey devlet memurlarının atanması için gerekli onayın alınmasını teminen Millet Meclisi'ne tavsiyede bulunmak,
6. Uluslararası anlaşma ve antlaşmaları müzakere etmek ve imzalamak veya bu amaçla yetki vermek.

Madde 79:
1. Başbakanlık makamı herhangi bir sebepten dolayı boşalırsa Cumhurbaşkanı bu görevi de üstlenir.
2. Bu durumda Cumhurbaşkanı, anayasanın 74. maddesi uyarınca 15 gün içerisinde yeni bir adayı Hükümeti kurmakla görevlendirir.

Madde 80:
Başbakan, Bakanlar ve eş dereceli üst yönetim kadrolarının maaş ve yan ödemeleri yasayla düzenlenir.

Madde 81:
Başbakan ve Bakanlar, Millet Meclisi'ne karşı ayrı ayrı ve kollektif olarak sorumludurlar.

Madde 82:
1. Emniyet ve Milli İstihbarat Teşkilatlarının çalışmaları, görev ve yetkileri yasayla düzenlenir. Bu kurumlar insan haklarına saygılı bir şekilde görevlerini yürütürler ve Millet Meclisi'nin denetimine tabidirler.
2. Milli İstihbarat Teşkilatı Bakanlar Kuruluna bağlı olarak faaliyet gösterir.

Madde 83:
Bakanlar Kurulu çalışmalarını düzenlemek üzere ayrı bir yönetmelik çıkartılır.

Madde 84:
Bakanlıkların yapısı, görevleri, sorumluluk sahaları ve Bakanların yetkileri yasayla düzenlenir.

III. Yargı Organı:
Madde 85:
Yargı organı bağımsızdır. Bu görevi çeşitli tür ve dereceli mahkemeler yürütür ve kararlarını yasalara uygun olarak verirler.

Madde 86:
Yargıçlar bağımsızdırlar. Yasalar haricinde hiç kimsenin yargı üzerinde yetkisi yoktur. Hiçbir makam yargı veya adalet mekanizmasının işlerine müdahale edemez.

Madde 87:
Federal yargı organı, Yüksek Yargı Kurulu, Federal Yüksek Mahkeme ve Federal Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) ile Savcılık Teşkilatı, Yargı Denetim Kurulu ve yasayla düzenlenen diğer federal mahkemelerden oluşur.

I. Yüksek Yargı Kurulu:
Madde 88:
Yüksek Yargı Kurulu, yargı kurumlarının faaliyetlerini denetler ve yönetir. Yapısı, ihtisas alanları ve çalışma kuralları yasayla belirlenir.

Madde 89:
Yüksek Yargı Kurulu aşağıdaki yetkileri kullanır:
- Yargı işlerini idare eder ve federal yargıyı denetler
- Federal Temyiz Mahkemesi Başkanlığına, Başsavcılığa ve Yargı Denetim Kurulu Başkanlığına aday gösterir ve bunların atamalarının onaylanması için isimlerini Millet Meclisi'ne sunar.
- Federal yargı organının yıllık bütçe taslağını önererek, onaylanmak üzere Millet Meclisi'ne sunar.

II. Federal Yüksek Mahkeme
Madde 90:
1. Federal Yüksek Mahkeme mali ve idari bakımdan bağımsız bir yargı kurumudur.
2. Federal Yüksek Mahkeme birkaç yargıç, İslam fıkhı ve hukuk uzmanından oluşur. Millet Meclisi üye sayısının 2/3 çoğunluğu ile çıkartılacak bir yasayla üye sayısı ve nasıl seçilecekleri belirlenir.

Madde 91:
Federal Yüksek Mahkeme aşağıdaki yetkileri kullanır:
1. Yürürlükte bulunan yasa ve kararnamelerin anayasaya uygunluğunu denetler.
2. Anayasadaki hükümlerin nasıl uygulanacağını açıklar.
3. Federal yasaların ve federal otorite tarafından uygulamaya konulan karar, düzenleme, talimat ve emirlerin uygulanmasından kaynaklanan sorunları çözümler.
4. Federal Hükümet ile bölgesel hükümetler, vilayetler, belediyeler ve yerel idareler arasındaki anlaşmazlıkları çözümler.
5. Bölgesel Hükümetler ve vilayetler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur.
6. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlara yöneltilen suçlamaları karara bağlar. Bu hususlar bir yasayla düzenlenir.
7. Millet Meclisi için yapılan genel seçimlerin sonuçlarını onaylar.
8. a) Federal yargı ile bölgeler ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlerin yargı organları arasında görev alanları konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklara bakmak,
b) Bölgeler ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlerin yargı organları arasında görev alanları konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklara bakmak,

Madde 92:
Federal Yüksek Mahkeme kararları kesindir, bütün diğer organlar için bağlayıcıdır.

III. Genel Hükümler
Madde 93:
Özel veya olağanüstü mahkeme kurmak yasaktır.

Madde 94:
Mahkemelerin yapısı, çeşitleri, dereceleri, ihtisas alanları ile yargıçların ve savcıların atanması, görevleri ve emekliye sevk edilmesine ilişkin esaslar yasayla düzenlenir.

Madde 95:
Yargıçlar yasaların belirlediği durumlar dışında görevden alınamazlar. Yargıçlarla ilgili hükümler, uyarma, kınama ve benzeri cezalara çarptırılmaları yasayla düzenlenir.

Madde 96:
Yargıç ve savcılar aşağıda sayılan işlerle iştigal edemez:
- Yargı görevi yasama, yürütme veya başka bir görevle birlikte eşzamanlı olarak üstlenilemez.
- Hiçbir siyasi parti veya oluşuma üye olamaz. Hiçbir siyasi faaliyette bulunamazlar.

Madde 97:
Askeri yargı yasayla düzenlenir. Söz konusu yasa, Silahlı Kuvvetler ve Emniyet Teşkilatı mensupları tarafından işlenen askeri özelliğe sahip suçlara bakmakla

sınırlı olan askeri mahkemelerin görev alanını yasayla çizilen sınırlar dahilinde tespit eder.

Madde 98:
Yasalarda bir işe veya idari karara itiraz etme imkanını ortadan kaldıran hükme yer verilemez.

Madde 99:
Çıkartılacak bir yasayla idari yargının görevleri, yorumlanması, esaslarının hazırlanması, Devletin rolü konusunda uzmanlaşmış devlet ve çeşitli kamu kurumlarını yargı makamları önünde temsil etmekle görevli bir Devlet Meclisine icazet verilmiştir.

IV.Bağımsız Kurumlar:
Madde 100:
İnsan Hakları Yüksek Komisyonu, Bağımsız Seçim Kurulu ve Yüksek İdari Denetim Kurulu Millet Meclisi'nin denetimine tabi bağımsız kurullar olup, çalışmaları yasayla düzenlenir.

Madde 101:
1. Irak Merkez Bankası, Mali Denetim Divanı, Enformasyon ve İletişim Kurulu ile Vakıflar Divanları mali ve idari bakımdan bağımsız kurum sayılırlar. Yasalar, her bir kurumun çalışma şeklini düzenler.
2. Irak Merkez Bankası, Millet Meclisi'ne karşı sorumludur. Mali Denetim Divanı ve Enformasyon ve İletişim Kurulu Millet Meclisi'ne bağlıdır.
3. Vakıflar Divanları Bakanlar Kurulu'na bağlıdır.

Madde 102:
Şehitler Kuruluşu adı altında bir kurum ihdas edilir. Bu kurum, Bakanlar Kurulu'na bağlı olur, faaliyet ve görev alanı yasayla düzenlenir.

Madde 103:
Bölgelerin ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlerin çeşitli federal devlet kuruluşlarının idaresinde, öğrenim burslarının dağıtımında, yurtdışına gönderilecek heyetlerde, bölgesel ve uluslararası kongrelerde adil bir şekilde temsil edilmelerini sağlamak üzere bir kamu kurumu kurulacaktır. Bu kurum federal hükümet, bölgeler ve bir bölgeye dahil olmayan vilayet temsilcilerinden oluşacaktır. Bu kurumla ilgili hükümler yasayla düzenlenecektir.

Madde 104:
Çıkartılacak bir yasayla federal gelirleri denetleyecek ve tahsis edecek bir kamu kuruluşu kurulacaktır. Bu kuruluş, federal hükümet, bölgeler ve vilayetlerin uzman ve temsilcilerinden oluşacak ve aşağıdaki sorumlulukları üstlenecektir:
- Uluslararası hibe, yardım ve kredilerin, bölgeler ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetler arasında adil bir şekilde nüfuslarına göre dağıtıldığını denetlemek,
- Federal mali kaynakların iyi bir şekilde kullanılmasını ve paylaşılmasını sağlamak,
- Bölgesel hükümetler veya bir bölgeye dahil olmayan vilayetlere belli bir oranda para tahsis edildiğinde, şeffaflık ve adalet ilkelerine riayet edilmesini sağlamak.

Madde 105:
Federal Kamu Hizmeti Konseyi adı altında atama ve terfi dahil olmak üzere federal kamu görevlerini düzenlemek üzere bir kuruluş ihdas edilecektir. Konseyin yapısı ve görev alanı yasayla düzenlenir.

Madde 106:
İhtiyaç ve zaruret olduğu takdirde, yasayla başka bağımsız kurullar da teşkil edilebilir.

IV. Federal Makamların Görev Alanları:
Madde 107:
Federal makamlar Irak'ın birliğini, bütünlüğünü, bağımsızlığını, egemenliğini ve demokratik federal düzenini korurlar.

Madde 108:
Federal makamlar aşağıdaki görevleri yerine getirir.
1. Dış politikayı ve diplomatik temsil faaliyetlerini belirlemek, uluslararası anlaşma ve antlaşmaları müzakere etmek, imzalamak ve onaylamak, dış borç politikasını müzakere etmek, imzalamak ve onaylamak, dış iktisat ve ticaret politikasını belirlemek,
2. Silahlı Kuvvetlerin teşkil edilmesi, Irak'ın sınır güvenliğini sağlanması ve ülkenin savunulması dahil olmak üzere milli güvenlik politikasını hazırlamak ve uygulamak,
3. Maliye politikası ve gümrük rejimini belirlemek, para basmak ve Irak'ta bölgelerin ve vilayetlerin sınırlarından yapılan ticaret politikasını düzenlemek, devletin genel bütçesini hazırlamak, para politikasını belirlemek, Merkez Bankasını kurmak ve idare etmek,
4. Ölçü ve ağırlık birimlerini belirlemek,
5. Vatandaşlığa kabul, ikamet ve siyasi iltica taleplerine ilişkin politikaları düzenlemek,
6. Yayın dalga boyutları ve posta siyasetini tayin etmek,
7. Genel bütçe ve yatırım projelerini hazırlamak,
8. Irak dışındaki su kaynaklarıyla ilgili siyaseti planlamak, Irak'a suyun belli bir seviyede akıtılmasını sağlamak ve bunu uluslararası hukuk ve prosedürler çerçevesinde hükme bağlamak,
9. Genel nüfus sayımı ve istatistiklerini düzenlemek.

Madde 109:
Irak'ta bulunan petrol ve doğal gaz, çeşitli bölge ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkının malıdır.

Madde 110:
1. Federal Hükümet, mevcut yataklardan petrol ve doğal gaz çıkartılmasını Bölge Hükümetleri ve vilayetlerle eşgüdüm yaparak sağlar. Bunlardan elde edilen gelir, ülke sathının tamamında yaşayan nüfusa her bir vilayetin nüfus büyüklüğüne göre adaletli bir şekilde taksim edilir. Eski rejim tarafından haksız bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğratılan veya sonradan zarar gören bölgelere, diğer bölgelerin de dengeli olarak kalkınmasını sağlayacak şekilde ilave pay verilir. Bu husus yasayla düzenlenir.

2. Federal Hükümet ile Bölge ve Vilayet Hükümetleri biraraya gelerek, Irak milletine en fazla menfaati sağlayacak şekilde ve mevcut en ileri teknolojiyi kullanarak petrol ve doğal gaz yataklarını geliştirmek için gerekli strateji ve siyaseti tayin ederler.

Madde 111:
Aşağıdaki görevler federal ve bölgesel hükümetler arasında paylaşılacaktır.
- Gümrüklerin yönetimi ve düzenlemeleri Bölgesel Hükümetle eşgüdüm sağlanarak yapılır. Bu husus yasayla düzenlenir.
- Elektrik enerjisi ana kaynaklarının düzenlenmesi ve dağıtımı,
- Çevre kirliliğinin önlenmesi ve bölgelerle işbirliği halinde çevrenin temiz tutulmasına yönelik çevre siyasetinin belirlenmesi,
- Kalkınma ve genel planlama siyasetinin belirlenmesi,
- Bölgelerle yapılacak işbirliği ile genel sağlık politikasının tayin edilmesi,
- Bölgelerle bilistişare eğitim, öğretim politikasının belirlenmesi.

Madde 112:
Federal Makamların görev alanı içerisinde sayılmayan bütün yetkiler Bölgelere ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlere verilmiştir. Federal Makamlar ile Bölgesel ve Vilayet Yönetimleri arasında diğer yetkilerin kullanımı konusunda anlaşmazlık ortaya çıktığı takdirde, Bölge ve Vilayet yasaları geçerlidir.

IV. BÖLGESEL MAKAMLAR

IV.I. Bölgeler:
Madde 113:
Irak Cumhuriyeti'ndeki federal sistem başkent, bölgeler, bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ve yerel yönetimlerden oluşur.

Madde 114:
1. İşbu anayasa yürürlüğe girdikten sonra Kürdistan Bölgesini mevcut makamlarını federal bir bölge olarak kabul eder.
2. Bu anayasa, hükümleri uyarınca kurulacak yeni bölgeleri tanır.

Madde 115:
Millet Meclisi ilk oturum tarihini takip eden altı ay içerisinde basit çoğunlukla çıkartacağı bir yasayla bölgelerin oluşturulmasına ilişkin yürütme yetkilerini tespit eder.

Bir veya daha fazla sayıda vilayetin, aşağıdaki belirtildiği şekilde talep gelmesi durumunda referandumla bir bölge oluşturması mümkündür.
1. Bölge oluşturmak isteyen vilayet meclislerinden her birinin üyelerinin 1/3'ününün talebi üzerine.
2. Bölge oluşturmak isteyen vilayetlerdeki seçmenlerin 1/10'un talebi üzerine.

Madde 117:
Bölgesel otoritenin görev alanları ve bunların uygulanmasını belirleyen bölgesel bir anayasa federal anayasaya tezat teşkil etmeyecek şekilde hazırlanır.

Madde 118:
1. Bu anayasada federal makamın kesin görev alanı içerisine dahil edilen konular dışında, Bölgesel Makamlar anayasaya uygun olarak yasama, yürütme ve yargı erklerini kullanma hakkına sahiptirler.
2. Federal makamın görev alanına giren yetkiler dışındaki bir hususa ilişkin federal yasa ile bölge yasası arasında bir uyuşmazlık ortaya çıktığı takdirde, bölgesel makamlar bölgede federal yasanın uygulamasını düzeltme hakkına sahiptir.
3. Bölgelere üstlendikleri görev ve sorumlulukları yerine getirmelerine yetecek kadar federal makam tarafından toplanan kaynaklardan adil bir pay verilir. Bu yapılırken bölgenin kaynak ihtiyaçları ve nüfusu göz önünde tutulur.
4. Kültürel, sosyal ve kalkınmayı takip etmek üzere Irak Büyükelçiliklerinde ve diplomatik misyonlarında bölgeler ve vilayetler için ofisler açılır.
5. Bölgesel Hükümet, başta polis, güvenlik güçleri ve bölgesel muhafızları da içeren bölgesel güvenlik birimlerinin kurulması ve örgütlenmesi olmak üzere bölgenin bütün idari ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludur.

IV. II. Bir Bölgeye Dahil Olmayan Vilayetler:
Madde 119:
1. Vilayetler birkaç kaza, nahiye ve köylerden oluşur.
2. Bir bölgeye dahil olmayan vilayetlere adem-i merkeziyet ilkesi temelinde geniş idari ve mali yetkiler tanınır.
3. Vilayet Meclisi tarafından seçilen Vali vilayetteki en yüksek yürütme merciidir ve Meclis tarafından kendisine tanınan yetkileri kullanır.
4. Vilayet Meclisi ve Vali'nin seçim ve yetkileri yasayla belirlenir.
5. Vilayet Meclisi, hiçbir Bakanlığın veya bir Bakanlığa bağlı olmayan kurum ve kuruluşların kontrol ve denetimine tabi değildir. Özerk bir mali statüyü haizdir.

Madde 120:
Federal Hükümet ve Vilayet makamlarının kararıyla yetki ve sorumluluklar yek diğerine devredilebilir. Bu husus yasayla düzenlenir.

IV. III. Başkent:
Madde 121:
Bağdat belediye sınırlarıyla Irak Cumhuriyeti'nin başkentidir. İdari sınırlarıyla Bağdat Vilayetini teşkil eder. Başkentin durumu bir yasayla düzenlenir. Başkent bir bölgeye dahil olamaz.

IV. VI. Yerel Yönetimler:
Madde 122:
Bu anayasa Türkmenler, Keldaniler, Asuriler ve diğer topluluklar gibi çeşitli milliyetlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını güvence altına alır. Bu hususlar yasayla düzenlenir.

V. SONUÇ VE GEÇİŞ HÜKÜMLERİ

V.I. Sonuç Hükümleri:

Madde 123:
1. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu birlikte veya Millet Meclisi üyelerinin 1/5'i anayasada değişiklik yapılması teklifinde bulunabilirler.
2. Anayasanın birinci bölümünde yeralan temel ilkeler ile ikinci bölümde yeralan haklar ve özgürlüklere ilişkin hükümler arka arkaya iki seçim döneminden sonra ve Millet Meclisi üye sayısının 2/3'ünün onayı, halkın referandumla kabulü ve Cumhurbaşkanı'nın yedi gün içerisinde onayı dışında değiştirilemez.
3. Bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilmeyen maddeler, Millet Meclisi üyelerinin 2/3'ünün onayı, halkın referandumla kabulü, Cumhurbaşkanı'nın yedi gün içerisinde onayı dışında değiştirilemez.
4. Federal Makamların kesin görev alanı kapsamına girmeyen bölgesel yetkileri azaltacak şekilde anayasa maddelerinde değişiklik yapılması ancak ilgili bölgedeki yargı organının kabulü ve yapılacak bir referandumla bölge sakinlerinin çoğunlukla kabulü ile mümkündür.
5. a) Cumhurbaşkanı bu maddenin ikinci ve üçüncü alt maddelerinde belirtilen süre içerisinde değişikliklere onay vermese dahi, değişiklikler onaylanmış sayılır.
b) Değişiklikler Resmi Gazete'de yayınlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer.

Madde 124:
Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu Başkan ve üyeleri, Millet Meclisi Başkanı ve iki yardımcısı ile üyeleri, yüksek yargı makamları üyeleri, özel statüyü haiz üst düzeyli memurların görevlerini kullanarak devlet mallarını satın almaları veya kiralamaları, devlete şahsi mallarını satmaları veya kiralamaları veya bu amaçla Devlet'e karşı dava açmaları, ithalatçı veya müteahhit sıfatıyla devletle ticari sözleşme akit edebilmeleri mümkün değildir.

Madde 125:
Yasalar ve yargı kararları milletin adına çıkartılır.

Madde 126:
Yasalar Resmi Gazete'de yayınlanır ve aksi belirtilmedikçe yayınlandıkları tarihte yürürlüğe girer.

Madde 127:
Yürürlükteki yasalar bu anayasaya uygun olarak değiştirilmedikleri ve iptal edilmedikleri sürece yürürlükte kalmaya devam eder.

Madde 128:
Bu anayasada zikredilen referandumlar, aksini belirtilmedikçe oy verenlerin basit çoğunluğuyla geçerli sayılır.

V.II. Geçiş Hükümleri:
Madde 129:
1. Devlet, eski dikta rejiminin haksız uygulamaları nedeniyle cezaevlerine konulan siyasi tutuklular ile bu uygulamalardan zarar görenleri korumakla yükümlüdür.
2. Devlet, şehit ailelerine ve terör eylemleri neticesinde yaralananlara tazminat ödemekle mükelleftir.
3. Bu maddenin birinci ve ikinci fıkrasında yeralan hususlar yasayla düzenlenir.

Madde 130:
Millet Meclisi ilk oturumunda Ulusal Geçiş Meclisi'nin içtüzüğünü kendine yeni bir içtüzük hazırlayana kadar kullanır.

Madde 131:
Irak Yüksek Ceza Mahkemesi, bağımsız yargı kurulu sıfatıyla eski diktatör ve yandaşlarını işledikleri suçları soruşturmaya devam eder. Millet Meclisi, görevini tamamladıktan sonra Mahkeme'yi lağvetme hakkına sahiptir.

Madde 132:
1. Saddam'ın Baası Mensuplarını Görevden Uzaklaştırma Kurulu, bağımsız bir kurul sıfatıyla yargı organları, yürütme teşkilatları ve yasalar çerçevesinde gerekli eşgüdümü sağlayarak görevine devam edecektir. Kurul Millet Meclisi'ne bağlı olacaktır.
2. Millet Meclisi, görevini tamamladıktan sonra üyelerinin mutlak çoğunluğu ile bu Kurulu lağvetme hakkına sahiptir.
3. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar, Millet Meclisi Başkan ve üyeleri, Federal Meclis Başkan ve üyeleri ile bölgelerdeki karşıtları, yüksek yargı kurulu üyeleri ile diğer makamlar için aday olanların Baas partisi mensuplarını görevden uzaklaştırma görevi kapsamında olmaları gerekir.
4. Bu maddenin üçüncü fıkrasındaki hükümler, bir kanunla iptal edilmedikçe yürürlükte kalmaya devam eder.

Madde 133:
1. Gayrimenkul İddialarını Soruşturma Kurulu, bağımsız bir kurum olarak yargı makamlarıyla ve yürütme teşkilatlarıyla eşgüdüm yaparak yasalar çerçevesinde çalışmalarına devam edecektir. Kurul, Millet Meclisi'ne bağlı olacaktır.
2. Millet Meclisi üyelerinin 2/3'ünün oyu ile sözkonusu Kurul lağvetme hakkına sahiptir.

Madde 134:
Federal Meclis'e ilişkin olarak bu anayasada yer verilen hükümlerin uygulanması, bu anayasanın yürürlüğe girmesini takip eden ikinci seçim döneminden sonra oluşturulacak Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunlukla karar vermesine kadar ertelenir.

Madde 135:
1. Bu anayasada yer verilen Cumhurbaşkanı deyimi Başkanlık Konseyi olarak okunmalıdır. Cumhurbaşkanı ile ilgili hükümler, bu anayasa yürürlüğe girdikten bir dönem sonra sadece Cumhurbaşkanı tarafından yerine getirilecektir.

2.a) Millet Meclisi, Devlet Başkanını ve iki yardımcısını seçer. Bunlar Başkanlık Konseyi adı altında bir konsey teşkil ederler. Konsey üyeleri tek liste olarak 2/3 çoğunlukla seçilirler.

b) Bu anayasada Cumhurbaşkanı'nın azledilmesiyle ilgili hükümler Başkanlık Konseyi Başkanı ve üyeleri için de geçerlidir.

c) Millet Meclisi, üyelerinin 3/4'ünün Başkanlık Konseyi üyelerinden biri hakkında yetersizlik veya dürüst olmama hükmünü vererek azledebilir.

d) Başkanlık Konseyi Başkan ve üyeliklerinden birisi herhangi bir sebeple boşaldığı takdirde, Millet Meclisi bu makama üyelerinin 2/3'ünün oyuyla yeni bir üye seçer.

3. Başkanlık Konseyi üyelerinin Millet Meclisi üyesi olmak için gerekli şartları taşımanın yanısıra;

- 40 yaşını tamamlamış olması,
- İyi üne sahip ve dürüstlükle tanınır olması,
- Yasaklanan partinin bir üyesi ise, Baas Partisi iktidardan düşmeden 10 yıl önce istifa etmiş olması,
- 1991 yılında meydana gelen ayaklanmanın bastırılmasında ve Saddam Hüseyin'in Kürtlere karşı uyguladığı Anfal harekatına katılmamış olması, Irak milletine karşı bir suç işlememiş olması gerekir.

4. Başkanlık Konseyi kararlarını oybirliğiyle alır. Bir üye, diğer üyeleri yerine vekil tayin edemez.

5. a) Millet Meclisi'nin çıkarttığı yasa ve aldığı kararlar Başkanlık Konseyi'ne sunulur. Başkanlık Konseyi yasa ve kararların sunulmasını takip eden 10 gün içerisinde bunları onaylar ve yayınlar. Bölge oluşturulmasıyla ilgili 115 ve 116. maddeler bu hükme istisna teşkil ederler.

b) Başkanlık Konseyi, yasa ve kararları onaylamadığı takdirde bunlar yeniden görüşülmek üzere Millet Meclisi'ne iade edilir. Meclis, itiraz edilen maddeleri yeniden gözden geçirdikten sonra bu hususları oylar. Mutlak çoğunlukla kabul edilen yasa ve kararlar onaylanmak üzere tekrar Başkanlık Konseyi'ne sunulur.

c) Başkanlık Konseyi kendisine sunulan yasa ve karar tasarıları 10 gün içerisinde onaylamadığı takdirde, Millet Meclisi'ne yeniden geri gönderebilir. Millet Meclisi, bu defa bu yasa ve karar tasarılarını 3/5 çoğunlukla aynen kabul ettiği takdirde bunlar onaylanmış sayılırlar.

6. Başkanlık Konseyi, bu anayasada yer alan Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini kullanır.

Madde 136:

1. Yürütme organı Irak Geçici İdari Yasası'nın (GİY) 58. maddesinin tüm alt maddeleriyle uygulanmasının tamamlanması için gerekli adımları atar.

2. GİY'in 58. maddesinde yer alan ve Geçiş Hükümeti'nin sorumluluğunda uygulanan hususlar, bu anayasaya uygun olarak seçilecek yürütme organı tamamı yerine getirilene değin sürdürülür. Bu çalışmalar eski duruma getirme, nüfus sayımı ve nasıl idare edileceğinin saptanması için Kerkük'te ve diğer anlaşmazlık bölgelerinde referandum düzenlenmesine kadar (en geç 31.12.2007) devam ettirilir.

Madde 137:

1992 yılından bu yana Kürdistan Bölgesinde çıkartılan yasalar yürürlükte kalmaya devam eder. Mahkeme kararları ve ticari sözleşmeler dahil olmak

üzere, Kürdistan Bölgesel Hükümeti tarafından alınan kararlar, Kürdistan Bölgesel Yasaları tarafından belirlendiği şekilde değiştirilmedikçe, iptal edilmedikçe ve bu anayasayla çelişmedikleri sürece yürürlükte kalmaya devam eder.

Madde 138:
Yeni Irak Hükümeti kurulduktan sonra Geçici İdari Yasa ve ekini teşkil eden belgeler 53/a ve 58. madde dışında iptal edilir.

Madde 139:
İşbu anayasa referandumla onaylanmasından, Resmi Gazete'de yayınlanmasından ve bu anayasa uyarınca hükümet kurulduktan sonra yürürlüğe girer.

ÖZGEÇMİŞ

Hamza CELEPOĞLU; 1969 yılında Ordu ili, Kumru ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlköğretimini Erzurum'da, Orta ve Lise eğitimini Samsun'da tamamlamıştır.

1985 yılında Kara Harp Okuluna girerek, 1989 yılında Kara Harp Okulundan Jandarma Teğmen olarak mezun olmuştur. Çeşitli birliklerde görev yaptıktan sonra, 1998 yılında Kara Harp Akademisi'ni kazanarak, İstanbul Harp Akademileri Komutanlığında kurmay eğitimine başlamıştır. 2000 yılında Kurmay Subay olarak, Harp Akademileri Komutanlığından mezun olmuştur.

Hamza CELEPOĞLU, evli ve 2 çocuk babası olup, İtalyanca ve Fransızca bilmektedir.